ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

พระมหาบุญเทียม เหยี่ยวซ้าย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

พ.ศ. 2558

THE ACHIEVEMENT OF WAT PHRA DHAMMAKAYA'S DHAMMA DISSEMINATIOI PROJECT IN THE ERA OF GLOBALIZATION

PHRAMAHA BOONTIAM YEAWSAI

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF DOCTOR OF PUBLIC ADMINISTRATION
IN PUBLIC ADMINISTRATION
GRADUATE SCHOOL
VALAYA ALONGKORN RAJABHAT UNIVERSITY
UNDER THE ROYAL PATRONAGE PATHUM THANI
2015

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์	ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์
ชื่อนักศึกษา	พระมหาบุญเทียม เหยี่ยวซ้าย
รหัสประจำตัว	54B73330107
ปริญญา	รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา	รัฐประศาสนศาสตร์

คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

..... ประธาน
(ศาสตราจารย์ ดร.บุญทัน ดอกไธสง)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.บุญเรือง ศรีเหรัญ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธาน
(อาจารย์ พลเอก ดร.เกษมชาติ นเรศเสนีย์)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.บุญเรือง ศรีเหรัญ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรินทร์ นิยมางกูร)

..... กรรมการและ
(ศาสตราจารย์ ดร.บุญทัน ดอกไธสง)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สมาน งามสนิท)

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีร์ธนิกษ์ ศิริโวหาร)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่..... เดือน ..... พ.ศ. .....

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์ ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์
ชื่อนักศึกษา พระมหาบุญเทียม เหยี่ยวซ้าย
รหัสประจำตัว 54B73330107
ปริญญา รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์
ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์ ดร.บุญทัน ดอกไธสง
กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร.บุญเรือง ศรีเหรัญ

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ 2) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ และ 3) เสนอแนะตัวแบบผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายใน ยุคโลกาภิวัตน์ การวิจัยนี้เป็นแบบผสานวิธีทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ การวิจัยเชิงคุณภาพใช้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 29 ราย จากผู้บริหารวัดพระธรรมกายและศูนย์สาขา 8 จังหวัด โดยเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลคือการสัมภาษณ์เชิงลึกและวิเคราะห์ข้อมูลโดยการอุปมานวิเคราะห์และการตีความ สำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 376 ราย ที่เลือกจากพุทธศาสนิกชนผู้เข้าร่วมโครงการอบรมของวัดรวม 8 จังหวัด ขนาดกลุ่มตัวอย่างได้มาจากตาราง

ของเคร็จซีและมอร์แกน โดยสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิและการสุ่มอย่างง่าย เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล คือแบบสอบถามแบบมาตรประมาณค่า 5 ระดับ สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน

ผลการวิจัยพบว่า

1) ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกาย พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน เรียงตามลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ (1) ด้านศาสนพิธี ($\overline{X}$ = 3.73, S.D. = 1.61) โดยอยู่ในระดับสูงสุด เนื่องจากการเผยแผ่ธรรมะนั้นต้องอาศัยศาสนพิธีเป็นเครื่องชี้นำเพื่อสร้างศรัทธาในเบื้องต้นก่อเกิดเป็นความมุ่งมั่นที่เป็นหนทางการปฏิบัติสู่มรรคผลนิพพานต่อไป ประกอบด้วย การทบทวนศาสนพิธี การพัฒนาและรักษาไว้ และการประยุกต์ให้ร่วมสมัย (2) ด้านศาสนบุคคล ($\overline{X}$ = 3.60, S.D. = 0.40) ประกอบด้วย การคัดสรรบุคคล การนิเทศธรรม และการพัฒนาธำรงรักษา (3) ด้านศาสนสถาน ($\overline{X}$ = 3.55, S.D. = 1.57) ประกอบด้วยการพัฒนาตามหลักปฏิรูปเทส 4 และการบูรณาการกับสถาปัตยกรรมร่วมสมัย และ (4) ด้านศาสนธรรม ($\overline{X}$ = 3.50, S.D. = 0.46) โดยสามารถสร้างกลยุทธ์ประกอบด้วย การสร้างหลักธรรมพื้นฐาน การแปลงหลักธรรมให้เข้าใจง่าย การปลูกฝังคุณธรรม การสร้างทีมงาน และหลักสมาธิตามแนววิชชาธรรมกาย

2) ปัจจัยที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์โดยเรียงตามลำดับค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยบางส่วนจากมากไปหาน้อย ประกอบด้วย (1) ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารโครงการ (β = 0.398) ได้แก่ การวางแผนและการควบคุมการนำไปปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ (2) ปัจจัยด้านหลักธรรมที่ใช้ในการอบรม (β= 0.333) ได้แก่ หลักคุณธรรม 3 ประการ คือ วินัย เคารพ อดทน และหลักมงคลชีวิต 38 ประการ และ (3) ปัจจัยด้านศรัทธาของประชาชน (β= 0.038) ได้แก่ การสนับสนุนจากทุกภาคส่วนและการเข้าร่วมปฏิบัติธรรมรวมถึงการมีเครือข่ายกัลยาณมิตร โดยปัจจัยทั้งสามประการนี้สามารถอธิบายความผันแปรผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ ได้ร้อยละ 57.90 (R^2 = 0.579) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

3) ข้อเสนอแนะตัวแบบผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุค โลกาภิวัตน์ ซึ่งได้รับการยืนยันจากผู้เชี่ยวชาญ ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้ (1) องค์ประกอบทางพระพุทธศาสนา 4 ประการ ตามลำดับความสำคัญ คือ ศาสนพิธี ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนธรรม (2) องค์ประกอบหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นพื้นฐานในการเผยแผ่ธรรมะคือหลักคุณธรรม มงคลชีวิต 38 ประการ หลักความดีสากล ซึ่งล้วนมีผลต่อผลสัมฤทธิ์ในการเผยแผ่ธรรมะทั้งสิ้น และ (3) องค์ประกอบทางศรัทธาของพุทธบริษัท 4 ที่อยู่ในภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และชุมชนท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ยึดถือพระรัตนตรัยเพื่อเป้าหมายสูงสุดคือศีลธรรม ข้อเสนอตัวแบบนี้ถือเป็นหลักสากลที่จะช่วยเกื้อกูลให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุข มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ธำรงรักษาสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ให้อยู่คู่ประเทศไทยตลอดไป

Thesis Title The Achievement of Wat Phra Dhammakaya's Dhamma Dissemination Project in the Era of Globalization
Student Phramaha Boontiam Yeawsai
Student ID 54B73330107
Degree Doctor of Public Administration
Field of Study Public Administration
Thesis Advisor Professor Dr.Boonton Dockthaisong
Thesis Co-Advisor Dr.Boonrueng Sriharun

ABSTRACT

The objectives of this research were to 1) study the achievement of Wat Phra Dhammakaya's Dhamma dissemination project in the era of globalization 2) study the factors affecting the achievement of Wat Phra Dhammakaya's Dhamma dissemination project in the globalization era and 3) propose a model of Wat Phra Dhammakaya's Dhamma dissemination in the era of globalization. This research was a mixed method research combining both qualitative and quantitative approaches. The qualitative research was conducted by interviewing 29 key informants of the executives of Wat Phra Dhammakaya and the branch centers of 8 provinces who were selected

purposively. The tool for data collection was in-depth interviews. The data were analyzed by analytic induction and interpretation. The quantitative research was conducted by collecting data from a sample of 376 respondents selected from the Buddhists followers who participated in this 8 provinces project. The sample size was derived by using Krejcie and Morgan's table and selected by stratified random sampling and simple random sampling. The tool for data collection was a 5 level rating scale questionnaire and the data were analyzed by statistics consisting mean, standard deviation and stepwise multiple regression analysis.

The research findings were as follows:

1) The achievement of Wat Phra Dhammakaya's Dhamma dissemination project in the era of globalization was overall, at a high level, while each individual aspect ranked from the highest mean to the lowest showed that (1) the aspect of religious rituals ($\overline{X}$ = 3.73, S.D. = 1.61) was at the highest because Dhamma dissemination depended on religious rituals to direct the initial faith creation and initiate the determination of means leading to Nirvana. It was composed of reviewing the religious rituals, development and maintenance of contemporary applications. (2) the aspect of religious personnel ($\overline{X}$ = 3.60, S.D. = 0.40) composed of personnel recruitment, Dhamma supervision and maintenance, (3) the aspect of religious places ($\overline{X}$ = 3.55, S.D. = 1 . 57) composed of the development of 4 amenable living locations and the integration with the concurrent architecture and (4) the aspect of religious Dhamma ($\overline{X}$ = 3.50, S.D. = 0.46), which could create the strategy composed of the creation of fundamental Dhamma, Dhamma diversification to increase easy, merit creation, teamwork building and meditation on Dhammakaya's principles.

2) The factors affecting the achievement of Wat Phra Dhammakaya's Dhamma dissemination project in the era of globalization ranked from high to low using the partial regression coefficient were as follows (1) the factors of project administration process (β = 0.398), namely planning and implementation control (2) the factors of Dhamma doctrine in training (β = 0.333), namely the 3 Dhamma principles: discipline, respect, endurance and the 38 favorable things of life and (3) the factors of people's faith (β = 0.038), namely the support of all sectors and participation in Dhamma practices and the creation of friendly networks. These three factors could explain 57.90 % of the achievement (R^2 = 0.579) at a statistical level of significance of 0.05.

3) The proposed model of Wat Phra Dhammakaya's Dhamma dissemination in the era of globalization was confirmed by experts and was composed of the following key

components (1) Buddhism in 4 aspects, ranked by importance, namely religious rituals, religious personnel, religious places and religious Dhamma (2) Dhamma in Buddhism as the basis for Dhamma dissemination, namely the moral principles, the 38 favorable things of life, and the international decency principles which totally affected the effectiveness of Dhamma dissemination and (3) 4 faiths in Buddhism by the public sector, private sector, civil society sector and the local community to participate in Dhamma dissemination under the triple gems for the ultimate goals of morality. This proposed model incorporates international principles which could help to create a peaceful society, with continual and sustainable development thus maintaining the country, religion and monarchy forever in Thailand.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้กว่าจะประสบความสำเร็จได้ ก็เต็มไปด้วยความยากลำบากทั้งกายและใจที่ต้องศึกษาค้นคว้า เพื่อให้ได้มาซึ่งใบปริญญานี้อย่างแท้จริง แต่ถึงอย่างไรก็ดี ผู้วิจัยก็สามารถฝ่าฟันอุปสรรคสำเร็จลุล่วงมาด้วยดี จึงขอเจริญพรขอบคุณบุคคลที่ให้ความอนุเคราะห์ สนับสนุน ชี้แนะมา ณ โอกาสนี้ ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือตลอดจนความช่วยเหลือจากคณาจารย์และบุคคลต่างๆ จึงขอกล่าวนามไว้เป็นเกียรติ ดังนี้

เจริญพรขอบคุณ คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ โดยมี ศาสตราจารย์ ดร.บุญทัน ดอกไธสง ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร.บุญเรือง ศรีเหรัญ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้แนวคิด แนวปฏิบัติ การเอาใจใส่ ดูแลมาโดยตลอด จนผู้วิจัยได้ประสบผลสำเร็จในที่สุด

เจริญพรขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีร์ธนิกษ์ ศิริโวหาร คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ศาสตราจารย์ ดร.จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ ศาสตราจารย์ พลโท ดร.โอภาส รัตนบุรี ศาสตราจารย์ ดร.อิมรอน มะลูลีม พลเอก ดร.เกษม ชาติ นเรศเสนีย์ คณาจารย์ประจำหลักสูตร ดร.บุญเลิศ ไพรินทร์ อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ได้ให้คำปรึกษาและแนะนำ หาเอกสาร ตำรา ประกอบการทำวิทยานิพนธ์ ตลอดทั้งเจ้าหน้าที่ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย ที่อำนวยความสะดวกในการทำวิทยานิพนธ์ ครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณหลวงพ่อ พระเทพญาณมหามุนี เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย พระเดชพระคุณหลวงพ่อ พระราชภาวนาจารย์ รองเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย ผู้ให้ความอุปถัมภ์ดูแลแนะนำสั่งสอน ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรทุกรูป อุบาสกอุบาสิกาวัดพระธรรมกายและศูนย์สาขาทั้งในและต่างประเทศทั่วโลก ที่คอยให้การสนับสนุนให้ข้อมูลวิจัยมาด้วยดี

ขอเจริญพรขอบคุณ ดร.ธรรมรัตน์ ธรรมยาฤทธิ์ และ ดร.พิชัย ขวัญทอง ดร.ธนสรร ธรรมสอน รุ่นพี่ รป.ด. รุ่น 8 ที่ให้คำปรึกษานอกรอบในการทำงานวิจัยครั้งนี้ ตลอดทั้งเพื่อนรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่น 14 ที่คอยอำนวยความสะดวกและสนับสนุนด้วยดีมาตลอด

ขอเจริญพรขอบคุณ คุณพ่อหลาน เหยี่ยวซ้าย คุณแม่เฮือนแก้ว เหยี่ยวซ้าย บุพการีผู้มีพระคุณอันหาที่สุดไม่ได้ของผู้วิจัย ญาติพี่น้องและผู้มีอุปการคุณ ที่ให้กำลังใจ สนับสนุนให้เรียนและเป็น ดร.คนแรกของตระกูลเหยี่ยวซ้าย

และท้ายที่สุดนี้ กว่าที่ผู้วิจัยจะก้าวเดินมาถึงความสำเร็จในการศึกษาระดับสูงนี้ได้ ก็เพราะอาศัยบุญบารมีจากผู้มีคุณูปการคุณตามที่กล่าวมา และผู้วิจัยขอมอบคุณูปการที่ทุกท่านได้มีส่วนของความสำเร็จในการศึกษาครั้งนี้ น้อมถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอายตนนิพพานนับอสงไขยพระองค์ไม่ถ้วน พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตเจ้าทั้งปวง มหาปูชนียาจารย์ แผ่คุ้มครองปกปักและรักษาผู้มีคุณูปการคุณทุกรูปทุกท่านทุกคน ที่ให้ความอุปถัมภ์ผู้วิจัย ให้พบแต่ความสุข ความเจริญสมหวังในสิ่งที่ดีมีมงคลสัมฤทธิผล มีสุขภาพแข็งแรง อายุยืนยาว ให้สมบูรณ์พร้อมด้วย รูปสมบัติ ทรัพย์สมบัติ คุณสมบัติ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข มรรคผลนิพพาน จงทุกท่านทุกประการเทอญ

บุญเทียม เหยี่ยวซ้าย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ก

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ค

กิตติกรรมประกาศ จ

สารบัญ ฉ

สารบัญตาราง ซ

สารบัญภาพ ฌ

บทที่ 1 บทนำ 1

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา..... 1

1.2 คำถามการวิจัย..... 3
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย..... 3
1.4 ขอบข่ายการวิจัย..... 4
1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย..... 4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ..... 5
1.7 การนำเสนอบทวิจัย..... 5
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 6
.....
2.1 รูปแบบการเผยแผ่ศาสนธรรมของคณะสงฆ์ไทย..... 6
2.2 รูปแบบการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย..... 19
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับโครงการ..... 93
2.4 แนวคิดการบริหารโครงการ..... 106
2.5 แนวคิดการประเมินผลการบริหารโครงการ..... 119
2.6 การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์..... 137
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... 143
2.8 กรอบแนวคิดการวิจัย..... 157
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย 159
.....
3.1 การวิจัยเชิงคุณภาพ..... 159
3.2 การวิจัยเชิงปริมาณ..... 168
3.3 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ..... 172
3.4 ดัชนีชี้วัดตัวแปรสำคัญ..... 179

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล 181
.....
4.1 วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกาย..... 183
4.2 วิเคราะห์กระบวนการบริหารโครงการที่มีผลต่อการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย.. 249
4.3 ตัวแบบการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย..... 292
4.4 ผลการพิสูจน์ตัวแบบตัวแบบผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัด

พระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์..... 297
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ 298
.....
5.1 สรุปผลการวิจัย..... 298
5.2 อภิปรายผล..... 313
5.3 ข้อเสนอแนะ..... 318
บรรณานุกรม 331
.....
ภาคผนวก 338
.....
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In – Depth Interviews)..... 339
ภาคผนวก ข แบบสอบถามผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์..... 348
ภาคผนวก ค รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) (พระสงฆ์)..... 357
ประวัติผู้วิจัย 364
.....

สารบัญตาราง

ตารางที่ **หน้า**

2.1 แสดงกระบวนการของการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตรในระดับของการ

	พัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม.....	30
2.2	แสดงกระบวนการของการพัฒนาตน ตามแนวคำสอนในมงคลสูตรในระดับของการพัฒนาจิตเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส	31
3.1	แสดงจำนวนประชากรและจำนวนกลุ่มตัวอย่าง	169
3.2	ดัชนีชี้วัดตัวแปรสำคัญ	179
4.1	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความสำเร็จของประชาชนต่อการการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ด้านศาสนธรรม	199
4.2	สรุปสาระสำคัญของการพัฒนาศาสนบุคคลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)..	215
4.3	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกาย ด้านศาสนบุคคล	218
4.4	สรุปสาระสำคัญของการพัฒนาศาสนพิธีจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants).....	231
4.5	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ด้านศาสนพิธี	234
4.6	สรุปสาระสำคัญของการพัฒนาศาสนสถานจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)...	245
4.7	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ด้านศาสนสถาน.....	247
4.8	การทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร.....	249
4.9	VIF (Variance Inflation Factor) และ ค่า Tolerance ของตัวแปรอิสระ	251
4.10	แสดงผลทดสอบของ ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ (x1) ปัจจัยด้านหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม (x2) ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารโครงการ (x3) และปัจจัยด้านศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการ (x4) ต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์.....	252

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	คุณธรรมพื้นฐาน.....	56
2.2	ภาพสรุปทิศ 6.....	70
2.3	แสดงที่ตั้งจิตทั้ง 7 ฐาน	72
2.4	แสดงวงจรโครงการในรูปขั้นตอนต่างๆ.....	100
2.5	แสดงกระบวนการบริหารโครงการของมาร์ติน (Martin).....	111
2.6	แสดงวัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการ.....	113
2.7	แสดงตัวแบบการประเมินผลของไทเลอร์ (อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์, 2550).....	125
2.8	แสดงตัวแบบการประเมินผลของทาบา (Taba, 1962).....	125
2.9	โครงสร้างรูปแบบการประเมินผลของสเตค.....	127
2.10	ความสัมพันธ์ระหว่างการประเมินกับการตัดสินใจในแบบจำลองซิป	129
2.11	แสดงวงจรการประเมินผลโครงการซัสแมน	131
2.12	แสดงขั้นตอนการประเมินผล.....	133
2.13	กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย.....	158
4.1	หลักการพื้นฐานต้องเร่งฝึก.....	188
4.2	ฟังพระ-กราบพระ-ทำตามพระ-เป็นเช่นพระ.....	189
4.3	การดำรงชีวิตของคนทั่วไป.....	190

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในยุคเริ่มแรกแห่งการประดิษฐานและเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อาศัยบทบาทของพระพุทธเจ้าและพระสาวกเป็นหลักสำคัญ โดยใช้วิธีการต่างๆ จาริกสั่งสอนเพื่อนำประชาชนให้เข้า ถึงพระศาสนา (พระราชวรมุนี, 2527) โดยดำเนินตามพุทธปณิธานที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” ด้วยการบำเพ็ญกรณียกิจดังกล่าวอย่างต่อเนื่องและจริงจังของพระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกทำให้พระพุทธศาสนาได้เจริญแพร่หลายออกไปอย่างรวดเร็วเป็นปึกแผ่นมั่งคงในดินแดนอินเดียตอนกลางและตอนเหนือ (พระปลัดสามารถ ธมฺมธาโร, 2550) ซึ่งต่อมา ในยุคหลังพุทธกาลรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะที่รุ่งเรืองที่สุดคือสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์เป็นพระธรรมราชาทรงใช้หลักพระพุทธศาสนาในการปกครองประชาชน นอกจากนี้ เมื่อ พ.ศ. 2303 พระองค์ยังได้ส่งสมณทูตไปเผยแผ่ยังประเทศต่างๆ จำนวน 9 สาย โดยพระโสณเถระกับพระอุตตรเถระ ได้เป็นหัวหน้าพระธรรมทูตมายังดินแดนสุวรรณภูมิ (จำนง ทองประเสริฐ, 2514) อันเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชาวไทยได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของตนและนับถือตลอดมาจนกระทั่งบัดนี้

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่มีบทบาทและความสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของคนไทยมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ประเทศไทยความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และประชาชนเป็นไปอย่างใกล้ชิดและมั่นคงตลอดมาหน้าที่ของพระสงฆ์คือการศึกษาเล่าเรียนและประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา บทบาทที่สำคัญที่สุดอีกอย่าง หนึ่งของพระสงฆ์คือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของพุทธศาสนิกชน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตมาอยู่ในลักษณะเชิงรับ คือ การเผยแผ่ในรูปของการจัดกิจกรรมต่างๆภายในวัดของตน เช่น การแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระ ส่วนใหญ่จะเป็นการรอให้พุทธศาสนิกชนเข้ามาทำบุญที่วัด ใช้การเผยแผ่เชิงรุกน้อย แต่เมื่อปัจจุบันสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเป็นสังคมยุคโลกาภิวัตน์เป็น

ยุคที่สังคมก้าวหน้าด้วยข้อมูลข่าวสาร สามารถรับรู้เรื่องราวต่างๆ ได้พร้อมกันทั่วโลกอย่างรวดเร็วฉับไว การที่พระพุทธศาสนาจะเข้าถึงประชาชนได้ดีก็ต้องปรับใช้วิธีการเผยแผ่ให้ทันสมัยกับเหตุการณ์ไปในสังคมแต่ละยุคล้วนมีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น (ธีรวัส บำเพ็ญบุญบารมี, 2550)

ด้วยสาเหตุที่สภาพของสังคมโลกที่เปลี่ยนไป ประกอบกับปัญหาครอบครัว เศรษฐกิจ และสังคมที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ เด็กและเยาวชนในปัจจุบันนี้เริ่มห่างเหินพระพุทธศาสนากันมาก ไม่ว่าจะเป็นการนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันหรือการบวชเรียนเพื่อสืบทอดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อีกทั้งในปัจจุบันพระพุทธศาสนายังประสบกับภัยใหญ่คือการเกิดเหตุความไม่สงบใน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้แล้วมีการสังหารพระสงฆ์หลายรูปอย่างไม่ยำเกรงต่อกฎหมายบ้านเมือง สอดคล้องกับงานวิจัยของศูนย์มานุษยวิทยา สิรินธร (2550) ได้ระบุว่าจำนวนพระสงฆ์ไทยมีแนวโน้มจะลดลงเรื่อยๆ เมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนประชากร จากการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2500 มีพระสงฆ์จำนวน 2 แสนรูปต่อประชากร 28 ล้านคน แต่ปัจจุบันมีพระสงฆ์ประมาณ 2 แสนรูปต่อประชากร 62 ล้านคน และที่น่าเป็นห่วง คือ เรื่องของคุณภาพ โดยในอดีตพระสงฆ์เป็นที่เคารพนับถือ มีการบวชที่ยาวนาน แต่ปัจจุบันระยะเวลาบวชสั้นลง จำนวนสามเณรก็ลดลงด้วย จึงก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องศาสนทายาท ดังนั้นจากสภาพปัจจุบันที่พระพุทธศาสนาเผชิญอยู่ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่องค์กรของพระพุทธศาสนาจะต้องทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก เพื่อที่จะให้พระพุทธศาสนาจักสามารถขับเคลื่อนตนเองให้ฝ่ามหันตภัยร้ายนี้ไปได้ และเจริญเติบโตอย่างมั่นคงในประเทศไทยและโลกนี้สืบไป ซึ่งองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่ถือว่าเป็นองค์กรหลักที่ต้องทำหน้าที่สำคัญนี้ก็คือ วัด

การเผยแผ่เชิงรุกนั้น ไม่ใช่สิ่งที่ใหม่แต่ประการใด แต่เป็นสิ่งที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในสมัยพุทธกาลพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในหลายรูปแบบ เช่น การเข้าหาผู้นำทางศาสนา การเมือง และทางเศรษฐกิจ เพราะคนเหล่านี้ต่างมีบทบาทและอิทธิพลต่อสังคมอย่างยิ่งทั้งเป็นผู้ที่มีพวกพ้องและบริวารมาก เมื่อคนเหล่านี้นับถือศาสนาใด ผู้คนในสังคมนั้นก็มักจะหันมานับถือตามไปด้วย ซึ่งในช่วงแรกของการเผยแผ่ธรรมะนั้นพระองค์ทรงใช้วิธีการนี้มาโดยตลอด การปฏิวัติหลักคำสอนและหลักความเชื่อบางประการของลัทธิศาสนาดั้งเดิม การเสนอหลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา การปฏิบัติเชิงรุกหรือเยี่ยมเยียนตามบ้าน การบริการชุมชน หรือการใช้ปาฏิหาริย์ต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้พระองค์ยังใช้วิธีการเผยแผ่เชิงรุก ซึ่งท่านเรียกว่าพุทธวิธีบริหาร มี 5 ข้อคือ 1) พุทธวิธีในการวางแผน ในการวางแผนประกาศพระพุทธศาสนานั้นพระองค์กำหนดให้ทุกรูปกำหนดข้อปฏิบัติเหมือนกัน 2 ข้อ คือ อัตตหิตสมบัติ ได้แก่ การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัว และ ปรหิตปฏิบัติ ได้แก่ การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ของผู้อื่น 2) พุทธวิธีในการจัดองค์กรการรับบุคคลเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาไม่มีการกีดกันเรื่องชั้นวรรณะเหมือนกับศาสนาพราหมณ์ทุกคนมีสิทธิเหมือนกันหมดแต่เมื่อบวชแล้วต้องเคารพกันตามลำดับพรรษา 3) พุทธวิธีในการบริหารงานบุคคล การรับคนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่แก่คณะสงฆ์ ให้คณะสงฆ์ดำเนินการคัดเลือกในการให้อุปสมบทแก่กุลบุตรที่เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรม เมื่อบวชแล้วต้องศึกษาอยู่กับพระอุปัชฌาย์ 5 ปี จึงจะพ้นนิสัยมุตตกะ คือพ้นจากการพึ่งพระ

อุปัชฌาย์แต่ก็ต้องศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา 4) พุทธวิธีในการอำนวยการ พระพุทธเจ้ามีคุณสมบัติของภาวะผู้นำที่พร้อม คือ มีอัตตหิตสมบัติ และปรหิตปฏิบัติ จึงบริหารกิจการพระพุทธศาสนาเจริญไปด้วยดี เพราะพระองค์ไม่สั่งการด้วยการใช้อำนาจ คือไม่ใช้วิธีเผด็จการแต่พระองค์เป็นพระธรรมราชาคือใช้หลักธรรมาธิปไตยในการปกครองอำนวยการจึงไม่มีปัญหาในองค์กรสงฆ์เมื่อพระองค์ปรินิพพานก็ไม่ได้ทรงแต่งตั้งใครเป็นศาสดาแทนแต่พระองค์ให้คณะสงฆ์ยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง และ 5) พุทธวิธีในการกำกับดูแลคณะสงฆ์หมู่มากพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย 227 ข้อเป็นเครื่องกำกับดูแลคณะสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ประเมินตนเองว่าได้ปฏิบัติตามพระวินัยบัญญัติไว้หรือไม่ ถ้าไม่ปฏิบัติก็มีบทลงโทษตามพระวินัยข้อนั้นๆ (ธีรวัส บำเพ็ญบุญบารมี, 2550)

วัดพระธรรมกาย เป็นวัดในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ได้รับอนุญาตให้ตั้งเป็นวัดโดยสมบูรณ์ตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2520 ด้วยความตระหนักในหน้าที่ความรับผิดชอบแห่งความเป็นวัด การเล็งเห็นภัยของพระพุทธศาสนาดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น และต้องการสืบสานปณิธานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในการสร้างสันติสุขให้กับโลก โดยการทำให้มวลมนุษยชาติได้พบกับสันติสุขภายในที่แท้จริง จึงเจริญรอยตามวิถีที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงให้ไว้เป็นแบบอย่าง คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก โดยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่ก่อตั้งวัดจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ วัดพระธรรมกายได้มุ่งมั่นในการสร้างวัดให้เป็นวัด สร้างพระให้เป็นพระ และสร้างคนให้เป็นคนดี จนเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่ มีวัดเครือข่ายหรือวัดสาขาตั้งอยู่ทั่วโลก มีบุคลากรที่เป็นทั้งพระภิกษุ สามเณร อุบาสกอุบาสิกาจำนวนมาก อีกทั้งมีจำนวนสาธุชนที่หันมาศรัทธาและสนใจปฏิบัติธรรมตามแนววิชชาธรรมกายจำนวนเรือนล้าน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาในเชิงลึกเกี่ยวกับวัดพระธรรมกายในเรื่องของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก ว่าวัดพระธรรมกายมีการบริหารจัดการองค์กรและทรัพยากรมนุษย์ทั้งภายในและภายนอกอย่างไร และได้แสดงบทบาทของความเป็นวัดต่อมหาชนอย่างไร จนสามารถทำให้วัดกลายเป็นองค์กรที่มีศักยภาพสูงในการขับเคลื่อนงานพระศาสนาไปได้อย่างกว้างขวางและแข็งแกร่ง

ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษา เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์”

1.2 คำถามการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์” มีกรอบคำถามในการวิจัยมีองค์ประกอบ ดังนี้

1.2.1 ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์เป็นอย่างไร

1.2.2 มีปัจจัยตัวใดบ้างที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาเรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์” มี

วัตถุประสงค์

1.3.1 เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของโครงการการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

1.3.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

1.3.3 เพื่อนำเสนอตัวแบบผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

1.4 ขอบข่ายการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์” ผู้วิจัยมีขอบข่ายการวิจัย ดังนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษา ตัวแทนของจังหวัดในแต่ละภาคของประเทศไทย ภาคละ 2 จังหวัดที่ดำเนินการโครงการเผยแผ่ธรรมะได้อย่างโดดเด่น ประกอบด้วย 1) ตัวแทนจังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดแพร่ 2) ตัวแทนจังหวัดภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดราชบุรี 3) ตัวแทนจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดนครราชสีมา 4) ตัวแทนจังหวัดภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดชุมพร จังหวัดภูเก็ต

1.4.2 ขอบเขตเนื้อหา เป็นการศึกษาความเป็นมาของการริเริ่ม และกระบวนการจัดทำโครงการการเผยแผ่ธรรมะของวัด รวมถึงการศึกษาถึงกลยุทธ์การบริหารงานโครงการสมัยใหม่ที่นำมาใช้ในเผยแผ่ธรรมะของวัดให้ประสบผลสำเร็จ โดยการบูรณาการหลักธรรมะที่จะใช้ในการอบรมประชาชนให้เข้าใจถึงหลักธรรมะอันเป็นแกนกลางสำคัญที่จะพัฒนาประชาชนไปสู่เป้าหมายของชีวิต ได้แก่ ละ ลด เลิก อกุศลทั้งปวง หันเข้ามาร่วมในโครงการให้มากที่สุด และที่สำคัญขอบเขตเนื้อหาของโครงการนี้จะนำไปสู่การสร้างฐานทางปัญญา ฐานแห่งความศรัทธา และศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโลก ซึ่งจะส่งผลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐบาลในด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ประกอบกับการได้รับแรงสนับสนุนจากสังฆมณฑลทั่วทั้งประเทศ และมีฐานแห่งความศรัทธาที่มั่นคงจากประชาชนทั่วประเทศและทั่วโลก

1.4.3 ขอบเขตระยะเวลาในการศึกษา

ช่วงระยะเวลาของการศึกษาและค้นคว้าข้อมูล ระหว่าง พ.ศ. 2555-2557

1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

โครงการ หมายถึง แผนงานย่อยแผนการดำเนินงานหรือกิจกรรมที่จะนำไปปฏิบัติได้ โดยมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานอย่างชัดแจ้ง มีระยะเริ่มต้น มีระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนด

การบริหารโครงการ หมายถึง กระบวนการในการดำเนินงานหรือกิจกรรมที่มีลักษณะ ที่มีความพิเศษไม่ซ้ำซ้อนกับการดำเนินงานหรือกิจกรรมที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยกลยุทธ์หรือแนวทางที่มีความแตกต่างออกไปจากการบริหารงานประจำหรือการบริหารทั่วไป เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ภายใต้

กรอบด้านงบประมาณ บุคลากร และเวลา เป็นต้น

การเผยแผ่ธรรมะ หมายถึง การนำเอาหลักธรรมะ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปอบรม สั่งสอน เจ้าหน้าที่รัฐ ประชาชนทั่วไป และครูนักเรียน ให้เกิดความเข้าใจ และน้อมนำเอาหลักธรรมะไปปฏิบัติ ให้เกิดความกระจ่างแจ้ง เห็นจริงในสารัตถะแห่งธรรม

อุบาสกแก้ว หมายถึง ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา สมาทานตนเป็นพุทธมามะเป็นสรณะตลอดชีวิต เพศชาย เข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น

อุบาสิกาแก้วหน่ออ่อน หมายถึง ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา สมาทานตนเป็นพุทธมามะเป็นสรณะตลอดชีวิต เพศหญิง เข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น

กัลยาณมิตร หมายถึง อุบาสกแก้ว และอุบาสิกาแก้วที่เข้าร่วมโครงการบวชพระแสนรูปทุกหมู่บ้านทั่วไทยของวัด และร่วมทำกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนา

ตัวแบบ หมายถึง กรอบแนวคิดที่เกิดจากการสังเคราะห์ผลการวิจัย แล้วนำมาสร้างเป็นแผนภาพเพื่อใช้ในการอธิบายเชื่อมโยงให้เกิดความเข้าใจง่าย รวมถึงการถูกนำไปใช้เพื่อพิสูจน์ให้เห็นถึงความเป็นไปได้

ยุคโลกาภิวัตน์ หมายถึง ยุคของการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีการสื่อสารเพื่อให้คนในทุกมุมโลกรับรู้ข้อมูลข่าวสาร สื่อจานดาวธรรม 24 ชั่วโมง สื่ออินเทอร์เน็ต ความเคลื่อนไหวในทุกกิจกรรม สามารถปฏิบัติธรรมพร้อมกันทั่วโลก

ผลสัมฤทธิ์ หมายถึง ความสำเร็จของการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ซึ่งจาก 4 ด้าน ได้แก่ ด้านศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนสถาน

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลของการวิจัย “ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์” มีประโยชน์ที่จะได้รับดังต่อไปนี้

1.6.1 เพื่อทราบถึงความสำเร็จผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายยุคโลกาภิวัตน์

1.6.2 เพื่อทราบถึงปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์วัดพระธรรมกายประสบผลสำเร็จ

1.6.3 เพื่อประโยชน์ในการนำตัวแบบผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ไปประยุกต์ใช้ในบริบทของวัดหรือกิจกรรมการเผยแผ่ธรรมอื่นๆ

1.7 การนำเสนอบทวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดประเด็นที่จะนำเสนอกระบวนการวิจัย ประกอบด้วย บทที่ 1 เป็นการกล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา คำถามการวิจัยวัตถุประสงค์การวิจัย ขอบข่ายการวิจัย คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย และการนำเสนอบทวิจัย บทที่ 2 เป็นการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทที่ 3 เป็นการนำเสนอวิธีดำเนินการวิจัย ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ วิธีดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณ และวิธีดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ บทที่ 4 เป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล บทที่ 5 นำเสนอบทสรุปของการวิจัย การอภิปรายผลการวิจัย การให้

ข้อเสนอแนะการนำไปใช้และข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป การนำเสนอตัวแบบที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์”ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากตำรา และเอกสารทางวิชาการ ซึ่งมีสาระสำคัญประกอบไปด้วย

2.1 รูปแบบการเผยแผ่ศาสนธรรมของคณะสงฆ์ไทย
2.2 รูปแบบการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับโครงการ
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารโครงการ
2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผลโครงการ
2.6 การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2.8 กรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 รูปแบบการเผยแผ่ศาสนธรรมของคณะสงฆ์ไทย

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์มาตั้งแต่พุทธกาล พระสงฆ์ผู้เป็นศาสนทายาทโดยสืบเชื้อสายมาจากพระพุทธเจ้า กล่าวคือ เป็นผู้ปฏิบัติตามและดำรงไว้ซึ่งหลักคำสอน ตลอดถึงไปเผยแผ่ให้ประชาชนได้รับประโยชน์สุขครบวงจรทั้งตนเอง สังคม และประเทศชาตินั่นคือการศึกษาและปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้นๆ อย่างเคร่งครัด งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาถือเป็นภาระสำคัญยิ่งของคณะสงฆ์ ซึ่งปัจจุบันได้ขยายกว้างขวางทั้งในและต่างประเทศ พุทธศาสนามีความเจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ เพราะพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่นั้นอย่างต่อเนื่องเต็มที่เต็มกำลังความสามารถ (พระมหารุ่งเพชร ชวนปญฺโญ (พัดทาป), 2548) ดังนั้น เพื่อให้ทราบถึงแนวทางการเผยแผ่ธรรมที่เป็นรูปแบบของคณะสงฆ์ ซึ่งได้ดำเนินการสืบทอดกันมาเป็นระยะๆ แม้มีเงื่อนไขปัจจัยสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกเข้ามาแทรกซ้อนก็ตาม แต่จุดประสงค์ของการเผยแผ่อันเป็นพุทธปณิธานไม่ได้มีการเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ซึ่งจะได้นำเสนอรูปแบบการเผยแผ่ศาสนธรรมอันเป็นแบบฉบับที่คณะสงฆ์ไทยได้ดำเนินการมาเป็นลำดับดังต่อไปนี้

2.1.1 หลักการเผยแผ่โดยทั่วไป

หลักการเผยแผ่คือ การทำให้ขยายออกไป (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2542) การ

ขยายวงกว้างออกไป ทำให้แพร่หลายออกไป การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้แก่ การดำเนินงานเพื่อให้หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปในทั่วทุกสารทิศ มีผู้ศรัทธาเลื่อมใส เคารพในพระรัตนตรัยน้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติตาม พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงสอนใครแต่ละครั้ง พระองค์ก็ทรงอาศัยองค์ประกอบหลายอย่าง ในการสอนบุคคลระดับต่างๆ ที่มีพื้นฐานความรู้ สติปัญญาที่แตกต่างกัน เพราะฉะนั้น หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเบื้องต้นจึงยึดถือประเด็นสำคัญ ได้แก่ หลักประโยชน์ หลักไตรสิกขา ดังมีรายละเอียดดังนี้

2.1.1.1 หลักประโยชน์ จากพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “พวกเธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์พวกเธออย่าได้ไปร่วมทางเดียวกันสองรูป” นี้อาจจะเรียกได้ว่า เป็นนโยบายทางด้านการเผยแผ่ และเป็นการประกาศพระศาสนา โดยคำนึงถึงผลประโยชน์และความสุขของมวลมหาชนเป็นที่ตั้ง อาจจะเป็นหลักสำคัญของการสื่อสารธรรมในทางพระพุทธศาสนา โดยหลักการแล้วก็คือเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนทั่วไปไม่ว่า จะเป็นมวลชนในยุคพุทธกาล และในปัจจุบันนี้ตามพุทธประสงค์ โดยหลักที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการสื่อสารธรรมหรือการเผยแผ่ธรรมะ ในทางพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ 1) ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์ ประโยชน์ในชาตินี้ 2) สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาติหน้า 3) ปรมัตถประโยชน์ ประโยชน์อย่างยิ่ง

ประโยชน์ คือ ผลตอบสนอง ได้รับสืบมาจากพฤติกรรมที่ประกอบไปด้วยกุศลกรรมที่พระพุทธศาสนาถือเป็นหลักสำคัญ เพราะก่อให้เกิดผลเป็นความสุข ความมั่งคั่งบริบูรณ์ความไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และจุดมุ่งหมายปลายทางของชีวิตที่ถือเป็นสุขที่สงบเย็นเป็นชีวิตที่อยู่จบพรหมจรรย์สิ้นทุกข์ทั้งปวง การที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ให้เกิดเป็นประโยชน์แก่มหาชน คือ เกิดเป็นความสุขนั้น ทรงหมายเอาลักษณะที่สืบเนื่องจากการดับทุกข์อาจจำแนกออกเป็น 3 ประการ คือ 1) ดับอวิชชา หมายถึง การเกิดญาณทัศนะอันสูงสุด 2) ดับกิเลส หมายถึง กำจัดความชั่วร้าย และของเสียต่างๆ ภายในจิตใจหมด 3) ดับทุกข์ หมายถึง หมดความทุกข์ บรรลุประโยชน์สูงสุด เกิดเป็นสุขที่นิรันดร์ (พระธรรมปิฎก (ปยุตฺโต), 2543)

ประโยชน์ 3 ประการที่ได้ยกมาไว้เบื้องต้น จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติอย่างแท้จริง โดยกระทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองก่อนในขณะเดียวกันก็มองถึงเพื่อนมนุษย์รอบข้างด้วยการเผื่อแผ่ยังประโยชน์ที่ตนได้ปฏิบัติตามจนเกิดเผล พระพุทธศาสนาสอนให้มองประโยชน์ที่เกิดขึ้นตามสภาวะที่เป็นจริงสนับสนุนให้ฝึกตนให้ถึงความสุข และความเจริญงอกงาม และความเจริญในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป ผู้ที่มีความพร้อมและฝึกฝนตนอยู่ในระดับต่างกันย่อมได้รับความสุขต่างกัน แต่ก็อยู่ร่วมกันโดยสงบสุข ปรารถนาดีและเกื้อกูลต่อกัน ส่งเสริมประโยชน์สุขอันชอบธรรมและความก้าวหน้าของกัน ตามระดับไม่ข่มขี่บีบคั้นหรือดูหมิ่นกันและกันมุ่งพัฒนาตนไปสู่สุขแท้จริง โดยมีจุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้าที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) อภิญญายธรรมเทศนา เพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น 2) สนิทานธรรมเทศนา เพื่อให้ผู้ฟังตรองตามแล้วเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรม

อย่างมีเหตุมีผล ที่ผู้ฟังพอตรองตามให้เห็นด้วยตนเองได้ 3) สัปปาฏิหาริยธรรมเทศนา เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นอัศจรรย์ สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน

2.1.1.2 หลักไตรสิกขา หลักการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญอีกประการก็คือ หลักไตรสิกขา มีศีล สมาธิ และปัญญา สิ่งที่เรียกว่า ความงามในเบื้องต้นได้แก่ ศีล งามในท่ามกลางคือสมาธิ และงามในที่สุดคือปัญญา ปรากฏในพระพุทธดำรัสที่ทรงส่งพระสาวกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนารุ่นแรก ซึ่งถือเป็นหลักธรรมสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หลักธรรมนี้ถือเป็นหลักใหญ่ที่ครอบคลุมการปฏิบัติให้บรรลุประโยชน์ที่ตนพึงปรารถนา ดังปรากฏในเมตตสูตร ขุททกนิกาย ว่า “ผู้ฉลาดในประโยชน์ มุ่งหวังบรรลุสันตบท พึงบำเพ็ญกรณียกิจ ควรเป็นผู้อาจหาญซื่อตรง เคร่งครัด ว่าง่าย อ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่ง ควรเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิจน้อย มีความประพฤติเบา มีอินทรีย์สงบ มีปัญญารักษาตน ไม่คะนอง ไม่ยึดติดในตระกูลทั้งหลาย อนึ่ง ไม่ควรประพฤติความเสียหายใดๆ ที่จะเป็นเหตุให้วิญญูชนเหล่าอื่นตำหนิเอาได้” พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2538) ได้ขยายความคำว่า ไตรสิกขา ไว้ว่า เป็นพื้นฐาน เป็นระบบกลาง กว้างขวางครอบคลุม และใช้เป็นมาตรฐานในการปฏิบัติมากที่สุด ไตรสิกขาประกอบด้วย สิกขา 3 คือ 1) อธิศีลสิกขา คือ การฝึกความประพฤติสุจริตที่แสดงออกมาทางกายวาจาเป็นลักษณะการประกอบกุศล ในส่วนของ วาจาชอบ การงานชอบ และการเลี้ยงชีพชอบ การดำรงตนอยู่ในกรอบของระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบของตนบุคคลรอบข้าง มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงามเกื้อกูลเป็นประโยชน์ 2) อธิจิตสิกขา คือ การฝึกปรือในด้านคุณภาพทางอารมณ์ เพื่อควบคุมจิตเป็นลักษณะการประกอบกุศล ในส่วนของความพยายามชอบ ความระลึกชอบ และความตั้งมั่นชอบ การดำรงคงมั่นของจิต ควบคุมจิตของตนให้เข้มแข็ง มีกำลังสงบ ผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ปราศจากสิ่งเศร้าหมองต่างๆ อยู่ในสภาพที่กำลังเกิดขึ้นตามความเป็นจริง 3) อธิปัญญาสิกขา คือ การพัฒนาปัญญาให้เกิดเป็นความหยั่งรู้สภาพความเป็นจริงที่นำไปสู่ความหลุดพ้น เป็นลักษณะการประกอบกุศลในส่วนของความเห็นชอบและความดำริชอบการพัฒนาให้เกิดเป็นปัญญาที่บริสุทธิ์จากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ไม่เกิดเป็นความรู้ความคิดความเข้าใจที่ถูกบิดเบือนจากสภาวธรรมที่ปรากฏตามความเป็นจริง สามารถคิดพิจารณาแก้ไขปัญหาต่างๆ ทำกิจทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างแท้จริง ไตรสิกขา จึงเป็นตัวจักรสำคัญในการนำไปสู่พัฒนาการทางพฤติกรรม มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบต่อความดีงามและความงอกงามของสังคม มีพัฒนาการทางอารมณ์ มีความงอกงามทางอารมณ์ เข้มแข็ง ตั้งมั่น มีสมรรถภาพในการป้องกัน เหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย) และมีพัฒนาการทางปัญญามีเหตุผลตรงตามความถูกต้องเป็นจริงจนพ้นจากการครอบงำของอวิชชา โดยอาศัยศักยภาพของแต่ละบุคคลในการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา

2.1.2 หลักเกี่ยวกับเนื้อหาที่สอน

การจะสั่งสอนคนให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาสาระได้อย่างถ่องแท้นั้น จำเป็นจะต้องพิจารณาดูเนื้อหาสาระที่จะสอนให้เหมาะกับจริต อุปนิสัยของบุคคล พระพุทธองค์ได้วางหลักเนื้อหาที่จะสอน ซึ่งครอบคลุมปัจจัยแวดล้อมของจริตบุคคล ดังมีหลักสำคัญอยู่ 7 ประการ ดังต่อไปนี้

2.1.2.1 สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจยาก หรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ดังตัวอย่างคืออริยสัจ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบอยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้ง และทางแก้ไขต่อไป

2.1.2.2 สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับชั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป อย่างที่เรียกว่า สอนเป็นอนุปุพพีกถา ตัวอย่างก็คือ อนุปุพพีกถา ไตรสิกขา พุทโธวาท 3 เป็นต้น

2.1.2.3 ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง เช่น ทรงสอนพระนันทะที่คิดถึงคู่รักคนงาม ด้วยการทรงพาไปชมนางฟ้า นางอัปสรเทพธิดา ให้เห็นกับตา เป็นต้น

2.1.2.4 สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คุมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหาเลย

2.1.2.5 สอนมีเหตุผล ตรองตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทานำ

2.1.2.6 สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้

2.1.2.7 สอนในสิ่งที่มีความหมาย เรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเอง

2.1.3 หลักเกี่ยวกับตัวผู้เรียน

ผู้เรียนหรือผู้ฟังนั้น มีความสำคัญไม่แตกต่างไปกับเนื้อหาที่จะเรียน กล่าวคือผู้สอนต้องรู้จักแยกแยะผู้เรียนให้ออกว่า ในแต่ละคนนั้นมีลักษณะแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ในด้านใดบ้าง ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลในการเตรียมตัวของผู้สอนนั่นเอง ดังนั้น ผู้สอนควรคำนึงถึงลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.1.3.1 รู้ คำนึงถึง และสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล ดังเช่นทรงคำนึงถึงจริต 6 อันได้แก่ ราคจริต โทสจริต โมหจริต ศรัทธาจริต พุทธิจริต และวิตกจริต และรู้ระดับความสามารถของบุคคล

2.1.3.2 ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกัน แต่ต่างบุคคลกันก็อาจจะใช้ต่างวิธีกัน

2.1.3.3 นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ความแก่รอบแห่งอินทรีย์หรือญาณที่เรียกว่า ปริปากะ

2.1.3.4 สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน แม่นยำและได้ผลจริง

2.1.3.5 การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็น โต้ตอบเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง และมีความชัดเจนมั่นใจ

2.1.3.6 สอนโดยคำนึงถึงความสนใจเป็นรายบุคคลโดยผู้เรียนแต่ละคนนั้นจะมีความสนใจในแต่ละ

อย่างที่ไม่เหมือนกัน ผู้สอนต้องพึงสังเกตและปรับวิธีการสอนให้เหมาะสมกับบุคลิกลักษณะของแต่ละบุคคลด้วย

2.1.4 หลักเกี่ยวกับลีลาการสอน

พระมหาสนอง ปจฺโจปการี (2538) ได้กล่าวถึงกลวิธีและเทคนิคประกอบการสอนไว้ว่า สำหรับครูอาจารย์ผู้สอนจะต้องมีความเคารพในพระธรรม คือ พูดตามธรรม เอาความถูกต้อง ไม่เอาความถูกใจ วิธีการสอนแบบใดคงไม่ดีไปกว่าวิธีการของพระพุทธเจ้า เพราะการสอนของพระองค์แต่ละครั้งจะดำเนินไปจนบรรลุผลสำเร็จนั้น ดังนั้น พระองค์มีกลวิธีและเทคนิคในการสอน 4 ประการ ดังต่อไปนี้

2.1.4.1 แบบสันทัสสนา เป็นการสอนที่ชี้ให้แจ่มแจ้ง ชัดเจน มิใช่การพูดมากหรือพูดยาวๆ แต่หมายถึงการอธิบายให้คนเข้าใจเรื่องที่พูดนั้นชัดเจน เห็นจริงตามที่พูดจนยอมรับนับถือ อยากนำเอาไปปฏิบัติตาม จะทำได้เช่นนี้ ครูผู้สอนต้องมีการเตรียมตัวอย่างดี ได้แก่ 1) การตีความหมาย 2) การขยายความหมาย 3) การอุปมาอุปมัย 4) การยกอุทาหรณ์ 5) ใช้อุปกรณ์ประกอบ

2.1.4.2 แบบสมาทปนา เป็นการสอนชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่าเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนใจยอมรับ ทำให้อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ เช่นสิ่งใดที่บอกว่าดีมีประโยชน์บอกให้ทำ สิ่งใดที่ไม่มีประโยชน์ให้เลิกเสีย แต่ต้องใช้หลักการพูด โน้มน้าวจิตใจ อย่างที่เขาพูดปลุกระดม ต้องใช้วาทศิลป์ ประกอบไปด้วย 1) เรียกร้องความสนใจ 2) เร้าใจให้เห็นประโยชน์อันจะพึงได้ 3) จุดไฟปรารถนา 4) พาลงมือกระทำ

2.1.4.3 แบบสมุตเตชนา เป็นการสอนเร้าใจให้อารมณ์อาจหาญแกล้วกล้า คือ ปลุกใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจเข้มแข็ง มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จลงได้ สู้งาน ไม่หวั่นไหว ไม่กลัวยากลำบาก การสอนแบบนี้ เป็นการสอนเพื่อให้มีความกล้าหาญ ให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองสูง

2.1.4.4 แบบสัมปหังสนา เป็นการสอนแบบปลอบชโลมใจให้รื่นเริง คือ บำรุงจิตใจให้แช่มชื่นเบิกบาน โดยมุ่งชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับ และทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้น ทำให้บรรยากาศในที่นั้นๆ สดชื่นแจ่มใส ไม่ทำให้เขาซบเซาหดหู่ แต่ทำให้ผู้เรียนปลอดโปร่ง ทำให้แจ่มใสทางจิตใจและสีหน้าก็พลอยอิ่มเอิบไปด้วย หลักการพูดให้ร่าเริง หมายถึงการพูดการสอนที่ทำให้ผู้ฟังมีจิตใจร่าเริง

2.1.5 หลักเกี่ยวกับวิธีการสอน

การสอนคนแม้ในเรื่องเดียวกัน ต้องมีรูปแบบในการสอนหลายๆ แบบ จึงจะประสบกับความสำเร็จตามต้องการ เพราะคนฟังมีหลายประเภท ต่างจิตต่างความคิด สนใจเรื่องที่ตนพอใจ พระพุทธองค์เองเมื่อสอน ทรงสอนด้วยการสอนแบบต่างๆ ตามความเหมาะสมแบบการสอนเหล่านี้ คือ (พระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิทฺโธ (ชัยดี), 2549)

2.1.5.1 แบบสากัจฉาหรือสนทนา เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยที่สุด โดยเฉพาะเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจในหลักธรรม ในการสนทนา หรือไม่รู้สึกว่าตนกำลังเรียน แต่กำลังรู้สึกว่าตนกำลังสนทนาปราศรัยกับพระพุทธเจ้าอย่างสนุกสนาน วิธีการสนทนานี้ พระพุทธองค์ทรงส่งเสริมให้พระสาวกใช้กัน ดังทรงยกย่องว่า “การสนทนา

ธรรมตามอุดมกาลเป็นมงคล” และจะมีศาลาเป็นที่นั่งสนทนาธรรมของพระภิกษุสงฆ์ทุกบ่าย เมื่อไม่สามารถตกลงกันได้ในบางเรื่อง พระองค์ก็จะเสด็จมาเอง (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2540)

2.1.5.2 แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ทรงใช้ในการแสดงธรรมหรือที่ประชุมใหญ่ ซึ่งมีประชาชนหรือพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก และส่วนมากมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจกับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมและหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ

2.1.5.3 แบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานั้นนอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่างๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนาหรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จนหรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาดูลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม

ในหลักการถามและตอบปัญหานั้น พระพุทธเจ้าจะทรงใช้หลักในการพิจารณาดูลักษณะของปัญหาและวิธีการที่จะตอบปัญหาไว้ 4 ประการ คือ (องฺ.จตุกฺก. (ไทย) 21/42/70.) 1) เอกังสพยากรณียปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว) 2) วิภัชชพยากรณียปัญหา (ปัญหาที่ควรแยกตอบ) 3) ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม) 4) ฐปนียปัญหา (ปัญหาที่ควรงดตอบ)

2.1.5.4 แบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือโพนทะนาติเตียนกันอยู่ มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด เมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัตย์จริงแล้ว ก็จะทรงตำหนิชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณนาผลร้ายของความประพฤติไม่ดี และคุณประโยชน์ของความประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกันกับเรื่องนั้น จากนั้นจะตรัสให้สงฆ์ทราบว่า จะทรงบัญญัติสิกขาบท โดยทรงแถลงวัตถุประสงค์ในการบัญญัติให้ทราบ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนั้นๆ ไว้ โดยความเห็นชอบพร้อมกันของสงฆ์

ในการสอนแบบนี้ พึงสังเกตว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท โดยความเห็นชอบของสงฆ์ ซึ่งบาลีใช้คำว่า “สงฺฆสุฏฺฐุตาย” แปลว่า “เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์” หมายความว่า ทรงบัญญัติโดยชี้แจงให้เห็นแล้วว่า ถ้าไม่รับจะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อรับจะมีผลดีอย่างไร จนสงฆ์รับคำของพระองค์ว่า “ดีแล้ว” ไม่ทรงบังคับเอาโดยพลการ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543)

2.1.6 หลักเกี่ยวกับกลวิธีและอุบายประกอบการสอน

ในกลวิธีและอุบายประกอบการสอนนั้น ในหลักพุทธวิธีการสอน พระพุทธเจ้าจะทรงใช้กลวิธีและอุบายในการสอน ดังต่อไปนี้ (พระมหารุ่งเพชร ชวนปญฺโญ (พัดทาป), 2548)

2.1.6.1 การยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบายและการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำได้แม่นยำเห็นจริงและเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น

2.1.6.2 การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏ

ความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้ความหนักแน่นเข้า

2.1.6.3 ใช้อุปกรณ์การสอน ในสมัยพุทธกาลย่อมไม่มีอุปกรณ์การสอนชนิดต่างๆ ที่จัดทำขึ้นไว้เพื่อการสอนโดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะยังไม่มีการจัดการศึกษาเป็นระบบขึ้นมาอย่างกว้างขวาง หากจะใช้อุปกรณ์บ้าง ก็คงต้องอาศัยวัตถุสิ่งของที่มีในธรรมชาติ เช่น ขณะที่เดินไปในป่าแห่งหนึ่ง มีพระสงฆ์หมู่ใหญ่ตามเสด็จ พระองค์ทรงหยิบใบไม้ขึ้นมากำหนึ่ง แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า เห็นใบไม้ในมือตถาคตไหม เห็นพระเจ้าข้า พระสงฆ์ตอบพร้อมกัน นี่คือการใช้สื่อใกล้ตัวในการสอน

2.1.6.4 ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือการทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในรูปทรงเป็นผู้นำที่ดี การสอนโดยทำเป็นตัวอย่าง ก็คือพระจริยาวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่โดยปกติ

2.1.6.5 การเล่นภาษา เล่นคำและใช้คำในความหมายใหม่ การเล่นภาษาและเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ ข้อนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่มีรอบไปทุกด้าน เมื่อผู้ใดทูลถามมาเป็นคำร้อยกรอง พระองค์ทรงตอบเป็นคำร้อยกรองไปทันที ทำนองกลอนสด บางทีเขาทูลถามหรือกล่าวข้อความ โดยใช้คำที่มีความหมายไปในทางไม่ดีงาม พระองค์ตรัสตอบไปด้วยคำพูด เดียวกันนั้นเอง แต่เป็นคำพูดในความหมายที่ต่างออกไปเป็นฝ่ายดีงาม คำสนทนาโต้ตอบแบบนี้ มีรสอยู่แต่ในภาษาเดิม แปลออกสู่ภาษาอื่นย่อมเสียรสเสียความหมาย บางครั้งผู้มาเฝ้าบริภาษพระองค์ ด้วยคำพูดต่างๆ ที่รุนแรงยิ่ง พระองค์ยอมรับคำบริภาษเหล่านั้นทั้งหมด แล้วทรงแปลความหมายอธิบายเสียใหม่ให้เป็นเรื่องดีงาม เช่น กรณีของเวรัญชพราหมณ์และสีหเสนาบดีผู้รับแผนมาจากนิครนถ์นาฏบุตร

2.1.6.6 อุบายเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เริ่มแรกประดิษฐานพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพระพุทโธบายที่ได้ผลดีอย่างยิ่ง ในการสั่งสอนแสดงธรรมก็เช่นกัน ทรงมักเริ่มต้นด้วยบุคคลที่เป็นพระมหากษัตริย์หรือประมุขของประเทศ อีกทั้งผู้นำของลัทธิต่างๆ ทำให้การประกาศพระศาสนาของพระองค์นั้นได้ประสบผลสำเร็จอย่างยิ่งและรวดเร็ว อีกทั้งเป็นการยืนยันพระปรีชาสามารถของพระองค์เป็นอย่างดีด้วย

2.1.6.7 การรู้จักจังหวะและโอกาส วิธีสอนนี้เช่น ผู้เรียนยังไม่พร้อม ยังไม่เกิดปริปากะแห่งอินทรีย์หรือญาณ ผู้สอนต้องมีความอดทน ไม่ชิงหักหาญหรือดึงดันทำ แต่ต้องตื่นตัวอยู่เสมอ เมื่อถึงจังหวะและโอกาส ต้องมีความฉับไวที่จะจับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้ผ่านเลยไป ดังตัวอย่างเช่น ในระยะเริ่มแรกประกาศพระพุทธศาสนา ณ วันมาฆปุรณมี หลังตรัสรู้ 3 เดือน เมื่อประทับอยู่ ณ เวฬุวัน พระสงฆ์สาวกมาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น และเป็นโอกาสเหมาะ พระองค์ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ เป็นการใช้จังหวะและโอกาสให้เกิดประโยชน์

2.1.6.8 ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มีอัตตา ตัดตัณหา มานะ ทิฐิเสียให้น้อยที่สุด ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญสุด แต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวจะถูกรู้สึกว่าแพ้ บางคราวเมื่อสมควรยอมรับให้ผู้เรียนรู้สึกว่าเขาเก่ง บางคราวสมควรข่มก็ข่ม โอนอ่อนผ่อนตามก็ยอมตาม สมควรขัดก็ขัด สมควรคล้อยก็คล้อย สมควรปลอบก็ปลอบ ดังพระดำรัสว่า “เราฝึกผู้ที่ควรฝึกได้ด้วยวิธีแบบสุภาพบ้าง วิธีแบบรุนแรงบ้าง วิธีทั้งแบบสุภาพและแบบรุนแรงบ้าง”

2.1.6.9 ลงโทษและการให้รางวัล มีคำสรรเสริญพระพุทธคุณที่ยกมาแสดงข้างต้นว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกอบรมชุมชนได้ดีถึงเพียงนี้โดยไม่ต้องใช้อาชญา” แสดงว่าการใช้อำนาจลงโทษ ไม่ใช่วิธีการฝึกคนของพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ตาม การลงโทษน่าจะมีอยู่แบบหนึ่ง หมายถึงการลงโทษตนเอง ซึ่งมีทั้งในทางธรรมและวินัย ในทางวินัยถือว่า มีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้ว และบทบัญญัติเหล่านี้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ โดยความเห็นชอบแห่งสงฆ์ ส่วนในทางธรรม ภิกษุที่เหลือขอ คือว่า สอนยากจริงๆ สอนไม่ได้จริงๆ ภิกษุรูปอื่นก็จะลงโทษ ในลักษณะไม่คุยด้วย ไม่สมาคมด้วย เป็นการสื่อให้เห็นถึงการลงโทษต่อภิกษุผู้ว่า ยาก โดยปริยาย

2.1.6.10 กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นบางครั้งคราว ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัยปฏิภาณ คือ ความสามารถในการประยุกต์หลักวิธีการ และกลวิธีต่างๆ มาใช้ให้เหมาะสม เป็นเรื่องเฉพาะครั้ง เฉพาะคราวไป อย่างไรก็ดี การได้เห็นตัวอย่างการแก้ปัญหาเช่นนี้ อาจช่วยให้เกิดความเข้าใจในแนวทางที่จะนำไปใช้ปฏิบัติได้บ้าง การประกาศพระศาสนาพระพุทธเจ้าก็ทรงประสบปัญหาเฉพาะหน้าอยู่ตลอดเวลา และทรงแก้สำเร็จไปในรูปต่างๆ กัน

2.1.7 หลักเกี่ยวกับแผนการสอนของพระพุทธเจ้า

การจะสอนหรือถ่ายทอดสรรพวิชาความรู้ใดๆ ก็ตาม หากจะให้ผู้รับความรู้ได้รับความรู้อย่างเป็นระบบ และได้รับสารัตถะความรู้อย่างถูกต้อง ผู้ให้ความรู้จำเป็นจะต้องมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ โดยนึกถึงสภาพแวดล้อมต่างๆ ในการดำเนินการถ่ายทอดสภาพแวดล้อมดังกล่าวนั้นอาจจะเป็นสภาพแวดล้อมภายใน คือ ตัวผู้ถ่ายทอดว่าจะมีความจริงจังต่อการสอนมากน้อยเพียงใด และสภาพแวดล้อมภายนอก คือ ตัวผู้รับความรู้ว่าจะมีพื้นฐานหรือความตั้งใจในการรับความรู้เพียงใด หากพิจารณาจากหลักการสอนของพระพุทธเจ้าจะพบว่า พระพุทธองค์มีการวางแผนการสอนอย่างเป็นระบบ ดังที่ พระปลัดสามารถ ธมฺมธาโร (ชีวะพฤกษ์), 2549) ได้สรุปแผนการสอนของพระพุทธองค์ ดังนี้

2.1.7.1 วิเคราะห์ผู้ฟัง พระองค์จะทรงศึกษาและเลือกบุคคลอย่างละเอียด จะเห็นได้จากพุทธกิจที่ทรงใช้ เช่น ในเวลาใกล้รุ่งจะทรงตรวจดูสัตว์โลกผู้สมควรได้รับพระกรุณา เป็นต้น

2.1.7.2 กำหนดรู้ปริบทของผู้ฟัง พระพุทธองค์จะทรงกำหนดรู้ถึงคุณลักษณะภูมิหลังของผู้ฟัง เช่น เพศ วัย ฐานะ ความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม ชุมชน จารีตประเพณี อุปนิสัย ระดับสติปัญญา เป็นต้น

2.1.7.3 กำหนดเนื้อหาสาระที่จะทรงใช้สอน ขั้นตอนการเลือกธรรมที่จะนำมาสอนนั้นนับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะว่าผู้ฟังย่อมมีความพร้อม มีคุณสมบัติปริบททางสังคมที่ต่างกัน มีอินทรีย์ที่แก่กล้าต่างกัน การกำหนดเนื้อหาสาระที่มีความยากง่ายให้ตรงกับความต้องการของผู้รับฟัง

ย่อมมีผลต่อการรับรู้ธรรมะของผู้ฟังทั้งสิ้น

2.1.7.4 รูปแบบการนำเสนอ พระพุทธเจ้าทรงมีรูปแบบในการสอนมากมาย เช่น การสนทนาการบรรยาย และการตอบปัญหา เป็นต้น

2.1.7.5 วิธีการนำเสนอ พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการนำเสนอที่หลากหลาย เช่น บางครั้งทรงใช้วิธียกอุปมาขึ้นเปรียบเทียบ บางครั้งใช้วิธีตอบปัญหา บางครั้งใช้วิธีเล่านิทานประกอบเป็นต้น

2.1.7.6 ลดส่วนที่เกินเพิ่มส่วนที่พร่อง การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้ามุ่งประโยชน์เกื้อกูลและประโยชน์ต่อชาวโลกโดยอาศัยพระกรุณาธิคุณเป็นที่ตั้ง

2.1.7.7 การประเมินผล พระพุทธองค์ทรงใช้วิธีการประเมินผลในการแสดงธรรมทุกครั้งเมื่อจบการแสดงธรรมเทศนาแล้วจะเกิดคำว่า ธัมมาภิสมโย คือ การได้บรรลุธรรมตามเหตุปัจจัยส่วนชนที่อยู่ในที่ประชุมนั้นก็จักสามารถบรรลุคุณธรรมมากน้อยต่างกันไปตามความแก่กล้าของอินทรีย์

2.1.7.8 การติดตามผล พระพุทธองค์จะทรงติดตามผลความคืบหน้าในเรื่องที่ทรงสอนไป เช่น ทรงมอบให้พระสารีบุตรเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ให้การอุปสมบทแก่พระราธะผู้บวชเมื่อแก่ภายหลังเมื่อพระสารีบุตรนำมาเฝ้า จึงได้ตรัสถามถึงความเป็นไปของพระราธะ ซึ่งพระสารีบุตรก็ทูลว่า พระราธะเธอเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายเหลือเกิน เป็นต้น

2.1.8 หลักเกี่ยวกับหลักคุณสมบัติของนักเผยแผ่

สิ่งที่สำคัญของการเผยแผ่ หากผู้เผยแผ่ ผู้สอน ขาดคุณสมบัติที่พึงจะมีในภูมิธรรมกำกับองค์ความรู้ จะทำให้การสื่อสารธรรมะไม่ประสบความสำเร็จ หากจะเปรียบคุณสมบัติ หรือลักษณะที่พึงประสงค์ของพระนักเผยแผ่แล้ว คงจะเปรียบได้กับใบประกอบวิชาชีพ หรือจรรยาบรรณของวิชาชีพในสาขาวิชาต่างๆ ดังนั้น ผู้วิจัยจะได้เรียงลำดับหลักธรรม ที่เป็นเครื่องกำกับคุณสมบัติของนักเผยแผ่ ดังต่อไปนี้

พระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิทฺโธ (ชัยดี) (2549) ได้สรุปถึงองค์คุณของนักเผยแผ่พุทธธรรมที่ดีควรมีลักษณะประกอบด้วย 1) ปิโย เป็นที่รักเป็นที่พอใจ คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเองชวนให้ผู้ฟังอยากสนใจที่จะซักถาม 2) ครุ เป็นที่เคารพ คือ มีความประพฤติเหมาะแก่ฐานะชวนให้เกิดความอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งได้อย่างปลอดภัย 3) ภาวนีโย เป็นที่ยกย่อง คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริงและเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่ยกย่องน่าเอาอย่าง ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาได้ 4) วัตตา เป็นนักพูด โดยอาจจะเลือกใช้วิธีการเผยแผ่ในรูปแบบต่างๆ เพื่ออธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจ 5) วะจะนักขะโม เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำไต่ถาม คำล่วงเกินคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ อดทนได้ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์ แม้บางครั้งอาจถูกต่อต้านจาก ลัทธิภายนอกมาขัดขวางต่องานเผยแผ่ 6) คัมภีรัญจะ กะถัง กัตตา เป็นผู้พูดคำที่ลึกซึ้งให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย นักเผยแผ่ที่ดีจะ ต้องมีความรู้ในศาสตร์หลายๆ อย่าง และต้องฉลาดในการเลือกใช้วิธีเผยแผ่แบบต่างๆ เพื่อให้เหมาะสมกับผู้ฟัง เพื่อให้เกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตาม 7) โน จัฏฐาเน นิโยชะเย ไม่ชักนำให้ผู้ฟังเดินผิดทางไปนอกพุทธคำสอน แต่ต้องรู้จักชักจูง แนะนำในทางที่ถูกที่ควร (องฺ. สตฺตก (ไทย) 23 / 37 /57)

ในขณะเดียวกัน เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2540) ได้อธิบายคุณสมบัติของนักเผยแผ่เพิ่มเติม คือ 1) น่ารัก น่าวางใจได้อย่างสนิทสนม อยากเข้าไปหาเพื่อปรึกษาหารือสอบถามเรื่องวิชาการและอื่นๆ 2)

น่าเคารพ เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจที่ได้เข้าไปหาเป็นที่พึ่งพาได้อย่างปลอดภัย 3) น่ายกย่อง เป็นผู้ทรงภูมิปัญญา มีความสามารถในวิชาการนั้นๆ และในเรื่องอื่นๆ อย่างน่าทึ่ง เป็นความภาคภูมิของศิษย์ที่มีความรู้สึกว่ามีอาจารย์เก่ง 4) รู้จักพูด คอยให้คำแนะนำ ว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี รู้ว่าขณะใดควรพูดอย่างใด ให้คำแนะนำประเภทไหน อันนี้รวมถึงความสามารถที่จะสอนที่จะถ่ายทอดอย่างมีประสิทธิภาพด้วย 5) อดทนต่อถ้อยคำ พร้อมที่จะรับฟังคำซักถามต่างๆ ของศิษย์เสมอ ไม่เบื่อหน่าย มีวิญญาณของความเป็นครู รักการสอนถ่ายทอดวิชาความรู้อย่างแท้จริง 6) แถลงเรื่องลึกซึ้งได้ มีความสามารถในการอธิบายเรื่องราวต่างๆ ได้อย่างลึกซึ้ง เรื่องยากๆ อธิบายให้เป็นที่เข้าใจง่ายได้ และเรื่องง่ายๆ บางครั้งสามารถอธิบายได้อย่างลึกซึ้งละเอียดพิสดาร 7) ไม่ชักนำในทางเสียหาย เป็นครูที่ดีจะต้องไม่ชักจูงให้ศิษย์ไปในทางเสียหาย อันนี้รวมถึงตัวครูเองต้องมีความประพฤติดีเป็นแบบอย่างที่ดีงามของศิษย์ด้วย

แสง จันทร์งาม (2540) ได้กล่าวสรุป ถึงคุณสมบัติที่ดีของนักเผยแผ่ ประกอบไปด้วย1) มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิต 2) ไม่ถือตัวหยิ่งยโส 3) มีความอดทน ใจเย็น 4) มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า 5) มีความรอบคอบ 6) มีความประพฤตินำเคารพบูชา 7) รู้จักภูมิสติปัญญาของผู้ฟัง

แต่อย่างไรก็ตาม พระปลัดสามารถ ธมฺมธาโร (ชีวะพฤกษ์) (2548) ได้กล่าวถึงหลักคุณสมบัติของนักเผยแผ่ โดยเน้นหลักการพัฒนานักเผยแผ่ให้เป็นคนดี หรือเป็นสัตบุรุษ เรียกว่า สัปปุริสธรรม 7 ประการ คือ 1) มีธัมมัญญุตา เป็นผู้รู้ธรรมะคือหลักการ หลักความจริง เนื้อหาสาระของเรื่องที่จะสื่อสาร รู้แจ้งแทงตลอดในทฤษฎีและปฏิบัติในศาสตร์และศิลป์ของตน 2) มีอัตถัญญุตา รู้จักเนื้อหาสาระ ความหมาย ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ของการสื่อสารที่แน่นอน 3) มีอัตตัญญุตา รู้จักตนเอง รู้ว่าตนคือใคร มีความพร้อมหรือไม่อย่างไรการรู้จักตนเองเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งสามารถรับรู้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และมีวิจารณญาณที่สุขุมรอบคอบ มีเหตุมีผล ทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น 4) มีมัตตัญญุตา รู้จักประมาณ รู้จักความพอดี การสื่อสารบางอย่างหากมากเกินไปผู้รับสารก็รับไม่ได้ หากน้อยเกินไปก็ไม่เพียงพอ การรู้ประมาณในการสื่อสาร คือไม่ส่งสารซ้ำซากมากจนเกินไปหรือน้อยเกินไป 5) มีกาลัญญุตา รู้จักเวลา ผู้ส่งสารต้องรู้จักเวลาในการสื่อสารว่าเวลาไหนควรเวลาไหนไม่ควร รู้จักเลือกเนื้อหาให้เข้ากับสถานการณ์และเวลาในขณะนั้นๆ ได้ดี 6) มีปริสัญญุตา รู้จักชุมชน รู้จักสังคม ยิ่งรู้จักมากเท่าไร ประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนายิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น 7) มีปุคคลปโรปรัญญุตา รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคล

นอกจากนี้ ยังมีหลักองค์แห่งธรรมกถึก คือ ภิกษุผู้เผยแผ่ธรรมต้องประกอบด้วยองค์แห่งธรรมกถึก พึงตั้งธรรม 5 อย่าง ไว้ในใจ คือ 1) เราจักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับ (อนุปถพฺพิกถำ) 2)เราจักกล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ (ปริยายทสฺสาวี) 3) เราจักแสดงด้วยอาศัยเมตตา (อนุทยตำ ปฏิจฺจ) 4) เราจักไม่แสดงด้วยเห็นแก่อามิส (น อามิสนฺตโร) 5) เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น (อตฺตานญฺจ ปรญฺจ อนุปหจฺจ)

2.1.9 หลักเกี่ยวกับกลยุทธ์การเผยแผ่ธรรมะในยุคปัจจุบัน

พระโสภณธรรมวาที (บุญมา อาคมปุญฺโญ) (2544) ได้กล่าวถึงรูปแบบวิธีการสื่อสารเคล็ดลับ หรือศิลปะการเทศน์ ที่น่าสนใจ คือการยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดงเพื่อสั่งสอนประชาชนให้รู้ให้เข้าใจ จะได้ละชั่วทำดีมีสวรรค์และนิพพานเป็นจุดหมายของชีวิต และในการเทศน์นั้น มีเคล็ดลับและศิลปะสำคัญที่

นักเทศน์ควรทำความเข้าใจอยู่ 3 ประการ คือ 1) ทุนคือ พื้นความรู้และความสามารถที่มีอยู่เดิม เช่น รู้หลักธรรม จำหลักสูตร พูดฉะฉาน ปฏิภาณไว น้ำใจงาม มีความรอบรู้ 2) ทาง คือ วิธีเข้าถึงความสำเร็จโดยสามารถ “เทศน์ได้” รวมไปถึง “เทศน์เป็น” ได้แก่ มีครูแนะนำ ท่องจำเทศนา ฝึกว่าปากเปล่า เข้าใจวางโครง ฟัง เขียน เพียร อ่าน ปฏิภาณว่องไว จิตใจสงบ ชอบคบบัณฑิต เกาะติดสถานการณ์ 3) ธรรม คือ หลักการและอุดมคติของนักเทศน์ การเทศน์ควรปฏิบัติไปตามหลักการ ได้แก่ เทศนาตามขั้นตอน สั่งสอนอย่างมีเหตุผล เมตตาต่อสาธุชน ไม่กังวลกับเครื่องกัณฑ์ไม่กระทบตนกระทบท่าน คือหลักการเทศนา

นอกจากนี้แล้ว เทคนิคการเทศนายังจะต้องมีนิทานประกอบด้วย เพื่อให้เกิดความน่าสนใจดังที่ พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน) (2544) ได้กล่าวถึง หลักนิทานกับการเทศน์ไว้ว่า “นิทาน” ก็คือนิยายหรือเรื่องที่จะนำมาเล่าสู่กันฟังในโอกาสต่างๆ เป็นสื่อนำไปสู่ความสนใจ เข้าใจ ช่วยให้เรื่องที่เล่านั้นเกิดมโนภาพเป็นรูปธรรมขึ้น และคงไม่มีใครปฏิเสธว่านิทานไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิต เพราะนิทานเป็นกาวใจระหว่างคุณตาคุณยายกับหลานๆ นิทานเป็นรางวัลความเชื่อฟังที่พ่อแม่จะให้กับลูกๆ นิทานเป็นสื่อการสอนของครูอันแสนวิเศษ นิทานเป็นหุ่นของธรรมะที่จะช่วยขยายเรื่องนั้นๆ ให้กระจ่าง นิทานเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์อันสำคัญของนักสอน นักพูด นักเผยแผ่ นิทานเป็นแคปซูลที่เคลือบเรื่องขมให้เป็นขนมหวาน การใช้นิทานประกอบการบรรยายเป็นเรื่องธรรมดาในวงการพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น การมีนิทานไว้เป็นสื่อสอนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ 1) เพื่อเผยแพร่ข้อคิด คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่อยู่ในรูปของนิทาน 2) เพื่อส่งเสริมศิลปะในการสื่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยนิทาน 3) เพื่ออนุรักษ์ธรรมนิทานทุกรูปแบบของนักเทศก์ นักปราชญ์ทางศาสนาทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ไว้มิให้สูญ

พระมหารุ่งเพชร ชวนปญโญ (พัดทาป) (2548) ศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) พบว่า แนวทางการใช้ภาษาในการเผยแผ่ของท่านมีลักษณะเด่นอยู่ 3 ประการคือ 1) การใช้ถ้อยคำ 2) การใช้ลีลาการเทศน์ 3) การใช้พุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน พระธรรมกิตติวงศ์เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถมาก คือเป็นพหูสูต เป็นนักคิด นักประพันธ์หนังสือ มีอัธยาศัยไมตรี มีน้ำใจโอบอ้อมอารี กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดง มีวิสัยทัศน์ต่อการเผยแผ่ศาสนากว้างไกล ด้วยปัจจัยเหล่านี้ ทำให้งานเผยแผ่ของท่านประสบผลสำเร็จ ท่านได้เผยแผ่พุทธธรรมผ่านสื่อมวลชนแขนงต่างๆ เช่น วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ และจัดพิมพ์เป็นหนังสือธรรมะออกเผยแผ่ เป็นต้น

พระวุฒิกรณ์ วุฑฺฒิกรโณ (พรมพิมพ์) (2543) ได้ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) จากการศึกษาพบว่า เนื้อหาพุทธธรรมของพระราชวรมุนีมีจุดเด่น คือ มีเนื้อเรื่องบรรยายธรรมเป็นลำดับชั้น เป็นขั้นตอน แต่ละประเด็นจะมีความรู้ใหม่ๆ ให้ขบคิดอยู่เสมอ โดยใช้ภาษาร่วมสมัย ฟังเข้าใจง่าย อธิบายพุทธธรรมได้ลุ่มลึก ชัดเจน โดยสามารถสรุปประเภทเนื้อหาของพุทธธรรมได้ 4 ประเภท คือ 1) เนื้อหาประเภทพัฒนาจิตใจเพื่อชีวิตที่ดีงาม 2) เนื้อหาประเภทบูรณาการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 3) เนื้อหาประเภทพระธรรมเทศนา 4) เนื้อหาประเภทวิชาการ ส่วนเทคนิคการเผยแผ่ คือ ท่านมีเทคนิคและวิธีการนำเสนอพุทธธรรมที่เด่นชัด 6 วิธี คือ 1) นำเสนอโดยการยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ 2) นำเสนอโดยวิธีการ

ยกอุปมาเปรียบเทียบ 3) นำเสนอโดยวิธีการยกพุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต ปรัชญา คำคม โคลง บทประพันธ์ และบทกลอน เป็นต้น 4) นำเสนอโดยวิธีการพูดเชื่อมโยงเรื่องราวหรือเหตุการณ์สถานการณ์ต่างๆ 5) นำเสนอโดยวิธีการยกบุคคลตัวอย่างประกอบการบรรยาย 6) นำเสนอโดยวิธีการแทรกด้วยเรื่องที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน

รูปแบบการเผยแผ่ของงานวิจัยพระมหารุ่งเพชร ชวนปญฺโญ (พัดทาป) ศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) มีลักษณะโน้มเอียงไปในทางศักยภาพองค์เผยแผ่และเทคนิควิธีการที่ องค์เผยแผ่ (พระธรรมกิตติวงษ์) ใช้ในการแต่งตำรา การบรรยาย และการเขียนโครงกลอน ฉันท์ ซึ่งถือว่า เป็นจุดเด่นที่ผสมผสานภาษาบาลีที่เป็นแนวถนัด ให้สอดคล้องกลมกลืนกับภาษาไทยอันเป็นภาษาร่วมสมัย และที่สำคัญองค์ผู้เผยแผ่มีวิสัยทัศน์กว้าง มองการณ์ไกล ถึงรูปแบบแนวทางการเทศน์ โดยมิได้จำกัดแต่เพียงการสอนในรูปแบบเดิมแต่ประการใด หากแต่ต้องใช้เทคโนโลยี หรือสื่อต่างๆ ที่มีความทันสมัยเพื่อจะสื่อสารธรรมะให้ประสบความสำเร็จ จากรูปแบบวิธีการนี้ จึงมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระวุฒิกรณ์ วุฑฺฒิกรโณ (พรมพิมพ์) ได้ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) งานวิจัยชิ้นนี้ จัดอยู่ในประเภทเดียวกัน เพราะองค์เผยแผ่มีศักยภาพเป็นที่เลื่องลือ โดยเฉพาะมุมมองของการเทศนา ซึ่งมีการปรับภาษาเทคนิค ให้มีความเหมาะสมกับภาวการณ์เนื่องจากว่า องค์เผยแผ่ เป็นผู้ดำรงตำแหน่งในระดับมหาวิทยาลัยย่อมจะมีความคิดเห็นที่ผสมผสาน มิได้จำกัดแนวความคิดของตนเองไว้กับแนวทางเดิมๆ จะเห็นได้จาก รูปแบบวิธีการสื่อสารธรรมะ สะท้อนออกจากแนวทางเดิม แต่ดูใหม่และเป็นระเบียบ ส่วนเทคนิควิธีการ งานวิจัยทั้งสอง มีลักษณะคล้ายๆ กันกล่าวคือ มีการยกอุทาหรณ์ อุปมาเปรียบเทียบ และยกพุทธศาสนสุภาษิตขึ้นอรรถาธิบายเชื่อมโยงเข้ากับสถานการณ์ สร้างอารมณ์ร่วมกับผู้ฟังด้วยการพูดให้ขบขันแต่มีสาระ

พระมหาสัญญา ปญฺญาวิจิตฺโต (โปร่งใจ) (2543) ได้ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กญฺจนิโก “หลวงตา”,“แพรเยื่อไม้”) มีลักษณะของการปฏิวัติรูปแบบการเทศน์ การปาฐกถา ซึ่งแต่เดิม เราจะเห็นได้จากการเทศมหาชาติ เทศตามแบบวิธีโบราณกาล แต่งานวิจัยของพระมหาสัญญา ปญฺญาวิจิตฺโต (โปร่งใจ) พบว่า “หลวงตา”–“แพรเยื่อไม้” ถึงแม้ว่าจะมีพรรษากาลมาก แต่ก็ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเทศน์มหาชาติ และการเทศน์ธรรมวัตรตามแบบประเพณี โบราณดังกล่าว มาเป็นการเทศน์มหาชาติแบบประยุกต์และนำเข้าสู่การปาฐกถาธรรม-บรรยายธรรม อภิปราย โต้วาที และการสนทนาธรรมแบบร้อยแก้ว เป็นต้น นอกจากนี้ ยังใช้การเผยแผ่พุทธธรรมผ่านสื่อมวลชนต่างๆ เช่น วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร แถบบันทึกเสียง และจัดพิมพ์หนังสือธรรมะออกเผยแผ่ เป็นต้น

พระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิทฺโธ (ชัยดี) (2549) ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธาธิบดี (วีระ ภทฺทจารี) จากการวิจัยพบว่า ท่านยังมีรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรม ที่ดำเนินตามพุทธวิธีการสื่อสาร วิธีการเผยแผ่ของพระสาวก และมีการนำหลักการสื่อสาร ตามหลักนิเทศศาสตร์เข้ามาช่วยในการเผยแผ่พุทธธรรม วิธีการนำเสนอ 5 วิธี คือ 1) นำเสนอโดยตรง 2) นำเสนอโดยการเปรียบเทียบ อุปมา อุปมัย 3) นำเสนอโดยการใช้ตัวอย่าง 4) นำเสนอโดยเชื่อมโยงกับสถานการณ์ 5) นำเสนอโดยวิธีการยกพุทธศาสนสุภาษิต คำคม โคลง คำกลอน นอกจากนี้ยังมีการ

เผยแผ่ในเชิงรุก ได้แก่ โครงการเปิดพระอารามภาคกลางคืน โครงการยกวัดมาไว้ที่เซเว่นฯ โครงการยกวัดไปไว้ในตลาด โครงการร่มโพธิ์ ส่วนการเผยแผ่เชิงรับ คือ โครงการอบรมพระนวกะตลอดปี การจัดตั้งศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนาวัดสุทัศนเทพวราราม

งานวิจัยทั้งสองนั้น มีลักษณะที่สอดคล้องกันในการสื่อสารธรรมะแบบบูรณาการ ระหว่างหลักการดั้งเดิม เข้ากับสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อให้คนได้รับสารัตถะ หรือประเด็นที่จะสื่อให้คนเข้าใจมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะงานวิจัยของพระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิทฺโธ (ชัยดี) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า จะต้องมีนโยบายเชิงรุก เชิงรับในการเผยแผ่ คือ มีการวางแผนการอย่างเป็นระบบ เพื่อให้รูปแบบวิธีการเผยแผ่ มีระบบแบบแผน และสอดคล้องกับเป้าหมายอย่างแท้จริง ส่วนงานวิจัยของพระมหาสัญญา โปร่งใจ จะสะท้อนให้เห็นถึงความกล้าหาญ ความมีวิสัยทัศน์ที่จะเปลี่ยนแปลง รูปแบบการเผยแผ่แบบเดิมๆ กล้าแปลกที่จะแตกต่าง เพื่อสานงานการประกาศพระศาสนาให้บรรลุตามพุทธประสงค์ ดังนั้น จากงานวิจัยทั้งสอง ก็ไม่อาจจะทิ้งหลักการของพระพุทธเจ้าได้ หลักการที่ว่านี้ คือ การเสนอจะต้องมีการเปรียบเทียบอุปมา อุปมัย ยกบุคลาธิษฐานขึ้นเทียบเคียง เพื่อให้เห็นภาพชัดเจน แต่อย่างไรก็ตาม งานวิจัยของพระมหาสัญญา โปร่งยังสามารถต่อยอดหลักการของพระพุทธองค์ได้ โดยการบูรณาการ เช่น การบูรณาหลักคำสอนในการเทศมหาชาติ โดยทำเป็นแบบปาฐกถาม อภิปรายโต้วาที แบบสองฝ่าย ด้วยภาษาที่เป็นร้อยแก้ว ฯลฯ นับเป็นมิติใหม่ของการเปลี่ยนแปลงทางการเทศน์มหาชาติ คือ หลวงตาท่านกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเทศน์เพื่อให้คนฟังได้ประโยชน์มากที่สุด ส่วนงานวิจัยของท่านพระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิทฺโธ (ชัยดี) สามารถตอบโจทย์ความต้องการ หรือความคาดหวังของสังคมได้ กล่าวคือ การใช้หลักการสมัยใหม่ เข้ามาปรับใช้ให้ทันต่อเหตุการณ์ เช่น การใช้หลักนิเทศศาสตร์สมัยใหม่ ฯลฯ ที่เน้นผู้ฟังเป็นหลัก ทำอย่างไร จะให้ผู้ฟังเกิดความสนใจ ด้วยนำเสนอโดยตรง นำเสนอโดยการเปรียบเทียบ อุปมาอุปมัย นำเสนอโดยการใช้ตัวอย่าง นำเสนอโดยเชื่อมโยงกับสถานการณ์ และนำเสนอโดยวิธีการยกพุทธศาสนสุภาษิต คำคม โคลง คำกลอน ทั้งหมดนี้ เป็นกลยุทธ์ใหม่ของการสื่อสารธรรมะสมัยใหม่ โดยการบูรณาการให้ครบทุกขบวนการ

โดยสรุปเทคนิคกลยุทธ์การเผยแผ่ธรรมะในยุคปัจจุบัน มีการประยุคตามหลักการที่พระพุทธองค์ทรงวางหลักเอาไว้ ไม่ได้ทิ้งหลักการหรือแนวทางเดิมแต่ประการใด หากแต่เป็นการประยุกต์มุ่งหลักประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนเป็นที่ตั้ง ธรรมะเหล่าใดก็ตาม หากเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน ธรรมะเหล่านั้น ย่อมเป็นที่ต้องการของประชาชน และเป็นที่จรรโลงใจ เป็นที่พึ่งในยามยาก หากได้ฟังธรรมะ จากผู้รู้ ผู้ได้รับการฝึกฝน อบรม จิตใจมาดีแล้ว มาชี้แจงเทศนาแถลงไขหลักการอันเป็นสารัตถะธรรม แต่ถึงอย่างไรก็ตาม หลักการเดิมที่พระพุทธองค์ทรงวางหลักไว้อย่างกว้างๆ จะต้องได้รับการประยุกต์ให้เข้ากับปัจจุกาลสมัย ซึ่งเป็นยุคสมัยที่ต้องอิงอาศัยเทคโนโลยีการสื่อสารเข้ามาประกอบการเทศนาสั่งสอนเพื่อให้มีประสิทธิภาพในการสื่อสารธรรมะร่วมสมัย และเพื่อให้ทันกับวุฒิทางปัญญาของประชาชน ดังนั้น หลักการเทศนาตามรูปแบบดั้งเดิม ที่ถือว่า เป็นพุทธวิธี หรือลีลาการสอน ได้ถูกประยุกต์เข้ากับหลักการสมัยใหม่ แต่ไม่ได้ทิ้งหลักการเดิมและยึดเป็นแนวทางในการดำเนินงานการเผยแผ่ เพราะหลักการเดิมตามที่ได้แสดงไว้ ได้กล่าวไว้ได้อย่างครอบคลุมเกี่ยวกับหลักการเผยแผ่ไว้หมดแล้ว ไม่ว่าจะเป็นยุคใด สมัยใด ก็สามารถนำหลักการที่เป็นพุทธวิธีไปใช้ได้เพียงแต่ ในระหว่างการใช้หลักการเทศนาตามพุทธวิธีนี้ อาจจะมีปัจจัยที่ก่อให้เกิดความต่าง เช่น

บุคคล สถานที่ เวลา ฯลฯ อาจจะต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เกิดความเหมาะสมตามกรณี ขึ้นอยู่ที่องค์ผู้เผยแผ่ ผู้ซึ่งจะมีวิจารณญาณในการสื่อสารธรรมะได้อย่างเหมาะสม ตามที่ได้แสดงมาจะเห็นว่า โดยสรุปย่อแล้ว เทคนิค กลยุทธ์ กลวิธี หรือจะเรียกอย่างไรก็แล้วแต่ ตามที่พระนักเผยแผ่ท่านได้นำมาใช้ก็จะไม่หนีหลักการแนวเดิม เช่น นำเสนอโดยการยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ นำเสนอโดยวิธีการยกอุปมาเปรียบเทียบ นำเสนอโดยวิธีการยกพุทธศาสนสุภาษิต ปรัชญา คำคม โคลง บทประพันธ์ และบทกลอน เป็นต้น นำเสนอโดยวิธีการพูดเชื่อมโยงเรื่องราวหรือเหตุการณ์สถานการณ์ต่าง ๆ นำเสนอโดยวิธีการยกบุคคลตัวอย่างประกอบการบรรยาย นำเสนอโดยวิธีการแทรกด้วยเรื่องที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน บูรณาการเข้ากับหลักการนิเทศสมัยใหม่ รวมทั้งการใช้สื่อวิทยุ โทรทัศน์ อินเตอร์เน็ตในรูปแบบธรรมะออนไลน์ หนังสือพิมพ์วารสาร รูปแบบ CD เป็นต้น

2.2 รูปแบบการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย

2.2.1 ความเป็นมาของวัด

วัดพระธรรมกายสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2513 ตรงกับวันมาฆบูชามีพื้นที่ในระยะบุกเบิกสร้างวัด 196 ไร่ อยู่ในพื้นที่ของวัดพระธรรมกายและอยู่ในพื้นที่ของมูลนิธิธรรมกาย 2,534 ไร่ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ได้รับอนุญาตให้ตั้งเป็นวัดโดยสมบูรณ์ตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2520 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2522 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 96 ตอนที่ 15 เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2522 โดยมีพระอธิการไชยบูลย์ ธัมมชโช (ปัจจุบันเป็นที่พระราชภาวนาวิสุทธิ์ เป็นเจ้าอาวาส พระเผด็จ ทัตตชีโว (ปัจจุบันเป็นที่พระภาวนาวิริยะคุณ) เป็นรองเจ้าอาวาสปัจจุบัน (พ.ศ. 2546) มีพระภิกษุ 642 รูปสามเณร 373 รูป อุบาสก 144 คน อุบาสิกา 492 คน และพนักงาน 750 คน วัดพระธรรมกายมีจุดกำเนิดมาจากมโนปณิธานอันยิ่งใหญ่ของมหาปูชะนียาจารย์ทั้ง 2 ท่านคือ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หลวงปู่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ผู้คนพบวิชชาธรรมกาย และ คุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง ผู้ให้กำเนิดวัดพระธรรมกาย รวมทั้งพระเทพญาณมหามุนี (หลวงพ่อธัมมชโย) เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายที่รารถนาจะเผยแผ่ธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปสู่จิตใจของมวลมนุษย์ชาติเพื่อสร้างสันติสุขที่แท้จริงให้เกิดขึ้นแก่โลก พระมงคลเทพมุนีได้ปฏิบัติธรรมจนค้นพบวิชชาธรรมกายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เลือนหายไปกลับคืนมาในวันเพ็ญเดือน 10 พ.ศ. 2460 โดยตั้งสัจจาธิษฐานเอาชีวิตเป็นเดิมพันว่า “ถ้าเรานั่งลงไปครั้งนี้ไม่เห็นธรรมที่พระพุทธเจ้าต้องการ เป็นอันไม่ลุกจากที่นี้จนหมดชีวิต” ก่อนที่ท่านจะค้นพบวิชชาธรรมกายกลับคืนมา ไม่มีใครรู้ว่ามนุษย์ 2,000 ปี หลังพุทธปรินิพพาน

เมื่อพระมงคลเทพมุนีค้นพบวิชชาธรรมกายแล้วท่านก็มุ่งมั่นทำงานพระศาสนา และสอนหลักการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพระธรรมกายแก่มหาชนตลอดชีวิตของท่านโดยมีคำสอนที่เป็นสูตรสำเร็จในการปฏิบัติธรรมคือ “หยุดเป็นตัวสำเร็จ” ท่านเผยแผ่วิชชาธรรมกายจนมีศิษย์ยานุศิษย์มากมายทั้งภายในและต่างประเทศ ส่งผลให้วัดปากน้ำภาษีเจริญ มีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วสังฆมณฑล ทั้งในด้านปริยัติปฏิบัติและปฏิเวธ

ตลอดจนเวลากว่า 40 ปี ที่ประจำอยู่ ณ วัดปากน้ำ หลวงพ่อวัดปากน้ำได้จัดให้มีการศึกษาทางธรรม

ทั้งภาคปริยัติ และปฏิบัติแก่พระภิกษุ สามเณรและฆราวาส สำหรับการศึกษาของพระภิกษุและสามเณรได้ส่งเสริมให้เรียนทั้งด้านปริยัติ และปฏิบัติไปพร้อมๆ กัน อย่างสะดวกสบายโดยไม่ต้องกังวลเรื่องการขบฉัน จึงได้จัดตั้งโรงครัวประกอบอาหารเลี้ยงพระภิกษุ สามเณรกว่า 500 รูป และฆราวาสกว่า 1,200 คน ทำให้มีพระภิกษุและสามเณรมาอยู่ที่วัดมากขึ้น ท่านกล่าวว่า “การศึกษานั้นเปลี่ยนชีวิตผู้ศึกษาให้สูงกล่าวว่าพื้นเดิม คนที่มีการศึกษาจะได้อะไรดีกว่าประณีตกว่าผู้อื่น คนมีวิชาเท่ากับได้สมบัติจักรพรรดิ ใช้ไม่หมด” สิ่งที่ท่านบริหารจัดการภายในวัด ท่านทำควบคู่ไปกับการเจริญภาวนา กล่าวกันว่าพระภิกษุและแม่ชีสมัยหลวงพ่อวัดปากน้ำมีการนั่งสมาธิเป็นหลักทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน ทำให้วัดปากน้ำสมัยนั้นมีชื่อเสียง กล่าวกันติดปากว่า “วัดปากน้ำนี้สายปฏิบัติ สายธรรมกายดังมาตั้งแต่สมัยนั้นแล้ว”

วิธีการสอนของหลวงพ่อวัดปากน้ำในสมัยนั้นมุ่งสอนให้คนทั่วไปรักษาศีล ทำทาน และเน้นการสั่งสมาธิเพื่อให้ผู้ปฏิบัติเกิดความรู้ ความเข้าใจและเชื่อมั่นในเรื่องกฎแห่งกรรม เชื่อมั่นว่านรกสวรรค์มีจริงไปถึงได้จริง ท่านจึงเป็นพระที่มีกิตติศัพท์มากในสมัยนั้นครั้นเมื่อคุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ได้ยินกิตติศัพท์ของท่าน จึงอยากมาปฏิบัติธรรมที่วัดปากน้ำบ้าง

คุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง ผู้ให้กำเนิดวัดพระธรรมกายคุณยาย (อุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง) เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2452 เกิดในครอบครัวชาวนา เป็นคนอำเภอนครไชยศรี จังหวัดนครปฐม คุณยายไม่ได้เรียนหนังสือ จึงอ่านไม่ออกและเขียนไม่ได้ เพราะเหตุที่ท่านไปขอขมาพ่อของท่าน ซึ่งเคยแช่งให้ท่านหูหนวกห้าร้อยชาติ ในขณะที่พ่อดื่มสุราแล้วมีปากเสียงกับแม่ทะเลาะกัน สาเหตุที่คุณยายโดนพ่อพูดเช่นนั้นเพราะท่านพยายามจะไกล่เกลี่ยมิให้พ่อและแม่ทะเลาะกันจึงบอกกับพ่อว่า “แม่ไม่ได้ว่าอะไรพ่อเลย” พ่อจึงบอกว่า “ลูกคนไหนไม่ได้ยินที่แม่ (แม่ของคุณยาย) ว่าพ่อให้พวกลูกๆ หูหนวกห้าร้อยชาติ”

คุณยายมีความเชื่อว่าคำให้พรของพ่อแม่นั้นศักดิ์สิทธิ์สามารถส่งผลดีจริงตามที่ท่านพูดไว้ส่วนคำสาปแช่งก็คงต้องศักดิ์สิทธิ์เช่นกันท่านจึงตั้งใจจะขอขมาโทษในวาระสุดท้ายก่อนที่พ่อของท่านจะลาโลกแต่ท่านก็ไม่มีโอกาสเพราะเมื่อกลับจากท้องนามาถึงบ้านพ่อก็สิ้นใจเสียก่อน ความรู้สึกหวาดกลัวในโทษภัยของคำสาปแช่งของพ่อจึงทำให้ท่านเกิดความคิดที่จะไปตามหาพ่อในสัมปรายภพ (ภพหลังความตาย) ให้ได้

ในปี พ.ศ. 2470 ขณะนั้นคุณยายอายุได้ 18 ปี ท่านได้ยินข่าวว่าหลวงพ่อวัดปากน้ำภาษีเจริญสามารถสอนคนให้เข้าถึงธรรม และหากใครเข้าถึงก็สามารถไปนรกไปสวรรค์ได้ทำให้คุณยายเกิดแรงบันดาลใจอย่างมากที่จะได้ปฏิบัติสมาธิภาวนากับหลวงพ่อวัดปากน้ำ เพื่อไปขอขมาพ่อซึ่งอยู่ในภพอื่นหลังจากนั้นคุณยายก็ได้อำลาบ้านเกิดมาทำงานอยู่ที่บ้านเศรษฐีใจดีท่านหนึ่ง ซึ่งเป็นลูกศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ ณ บ้านแห่งนี้เองคุณยายก็ได้พบกับคุณยายอุบาสิกาทองสุกซึ่งเป็นแม่ชีประจำอยู่ที่วัดปากน้ำและปลีกเวลาไปสอนสมาธิภาวนาที่บ้านเศรษฐีผู้นั้น ณ บ้านนี้เองคุณยายได้พยายามหาโอกาสฝึกการเจริญสมาธิภาวนากับคุณยายทองสุก

“การเรียนธรรมะของคุณยายใช้ภาวนาในใจว่า “สัมมา อะระหัง” พร้อมกับนึกดวงแก้วหรือพระพุทธรูปแก้วเป็นนิมิตไว้ที่ศูนย์กลางกายซึ่งเหมือนกับคนอื่นๆ ที่จะพบปัญหา คือ ความฟุ้งและความเครียด เวลาที่สติอ่อนก็จะฟุ้งคิดถึงบ้านคิดถึงพ่อแม่พี่น้องเวลาที่ตั้งใจมาก ก็จะเครียดจนมึน

ศีรษะเป็นอยู่นานจนเกิดความคิดว่า “ธรรมะเป็นของจริงหรือ ถ้าจริงทำไมเราจึงไม่เห็น” คุณยายทองสุกจึงแนะนำว่า “ธรรมะเป็นของจริงแต่ตัวเราต่างหากที่ทำไม่จริง” และธรรมะเป็นของ “เย็นใจที่พบธรรมะได้ต้องเป็นใจที่เยือกเย็น” การทำใจหยุดนิ่ง ถ้าบังคับใจจะตื่นเตลิด เหน็ดเหนื่อย ต้องค่อยประคับประคองไม่สนใจเรื่องที่ผ่านมาในขณะทำสมาธิเหมือนมีแขกมาบ้าน เมื่อเจ้าของบ้านไม่สนใจแขกก็จะเกิดเขินกลับไปเอง ให้มองศูนย์กลางกายไปเรื่อยๆ ใจจะรวมตัวถูกส่วนพอดีและหยุดในที่ตั้งของเขาเอง

ตามประวัติที่บันทึกไว้ว่า คุณยายพยายามนั่งสมาธิทำความเพียรเริ่มตั้งแต่คิดฟุ้งมากจนกระทั่งฟุ้งน้อยจากฟุ้งน้อยจนถึงไม่ฟุ้งเลย และจากไม่ฟุ้งเลยมาถึงขึ้นรู้สึกโล่ง โปร่งเบา ในที่สุด ท่านเห็นจุดสว่างเล็กๆ เหมือนดวงดาวในอากาศเกิดขึ้นภายใน ท่านทำใจหยุดในหยุด นิ่งในนิ่ง ดิ่งเข้ากลางเข้าไปเรื่อยๆ ในที่สุดท่านก็เข้าถึงธรรมกายภายใน คือ “ธรรมกาย” ที่บ้านนั่นเองคุณยายเพียนปฏิบัติจนเข้าถึงพระธรรมกายใจท่านนิ่งสงบและสว่างมากในที่สุดท่านก็สามารถใช้ญาณทัศนะ ขอบธรรมกายไปขอขมาพ่อในสัมปรายภพและช่วยพ่อให้พ้นจากทุกข์ในอบายภูมิได้สำเร็จ

ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. 2481 คุณยายอาจารย์ทองสุกได้พาคุณยายไปกราบหลวงพ่อวัดปากน้ำและได้บวชเป็นแม่ชีอยู่ที่วัดปากน้ำโดยไม่ได้กลับไปทำงานที่บ้านเศรษฐีนั้นอีกเลยหลวงพ่อวัดปากน้ำได้กล่าวกับคุณยายในครั้งแรกที่พบว่า “มึงมันมาช้าไป” และหลวงพ่อวัดปากน้ำก็อนุญาตให้คุณยายเข้าปฏิบัติธรรมในอาคารภาวนา ซึ่งหลวงพ่อวัดปากน้ำเรียกว่า โรงงานทำวิชชาร่วมกับผู้ปฏิบัติอื่นๆ ประกอบด้วยพระภิกษุและแม่ชี มีการปฏิบัติธรรมเป็นหลัก

หลวงพ่อวัดปากน้ำมรณภาพในวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2502 รวมอายุได้ 74 ปี 53 พรรษาในบั้นปลายชีวิตท่านสั่งให้คุณยายสอนสมาธิต่อไปและรออยู่ที่วัดปากน้ำ เพราะจะมีผู้สืบทอดมาเรียนวิชชากับคุณยายลุงเตชวัน มณีวรรณวรวุฒิ ซึ่งเคยบวชเป็นสามเณรสมัยหลวงพ่อวัดปากน้ำ (เดิมชื่อจุลมณี) เล่าว่า “หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านสั่งว่าอย่าเผาศพท่านศพของท่านยิ่งเก็บไว้นานเท่าไหร่วัดจะเจริญมากขึ้นเท่านั้นเรื่องอดเรื่องจนไม่ต้องห่วง แม้หลวงพ่อจะไม่อยู่ แต่หลวงพ่อจะดูแลลูกๆ ทุกคนอย่าคิดว่าวัดจะเสื่อม วิชชาธรรมกายจะเสื่อมโทรม ให้ปฏิบัติตามหลวงพ่อ และท่านบอกว่ามองๆ ไปมีแต่ลูกจันทร์ที่จะสืบต่อได้ลูกจันทร์นี่เป็นหนึ่งไม่มีสอง... คนๆ นี้จะสืบต่อวิชชาธรรมกายของหลวงพ่อต่อไปได้จนถึงผู้มาสืบทอดได้ จะพบคนที่จะมาช่วยและมาสืบทอดต่อถ้าหลวงพ่อละสังขารแล้วอย่าไปไหนให้รออยู่ทีวัดปากน้ำคนอัศจรรย์ คนสืบทอดนี้จะมาหา”

จากนั้นคุณยายได้ใช้เรือนพักของท่านในบริเวณวัดปากน้ำเป็นที่สอนสมาธิในวันอาทิตย์และมีลูกศิษย์เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ บรรดาศิษย์จึงร่วมมือกันสร้างบ้านหลังใหม่ใกล้กับเรือนพักเดิมให้คุณยายจนต่อมาขยายมาเป็นศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรมและเป็นวัดพระธรรมกายในปัจจุบันป้าฉลวยได้พบหลวงพ่อวัดปากน้ำตอนอายุ 17 ปี กล่าวว่า “แม่ชีจันทร์สอนธรรมต่อปลูกบ้านอยู่ข้างศาลาเป็นบ้านหลังเล็กๆ ตอนนี้เป็นสวนสาธารณะแล้วมีนิสิตเกษตรพอเลิกเรียนก็พากันมานั่งสมาธิ มีหนุ่มๆ สาวๆ 5-6 คน ต่อมาก็ชวนกันมาเพิ่มขึ้น เป็นเรื่องจริงที่ว่าแม่ชีจันทร์ไม่รู้หนังสืออ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ แต่สามารถทำให้นิสิต นักศึกษาทั้งหลายศรัทธาในวิชชาธรรมกาย เขามานั่งกันที่บ้านธรรมประสิทธิ์น่านับถือเขียนและอ่านไม่ได้แต่ทำให้เขาเชื่อถือได้ ถ้าแม่ชีจันทร์ทำไม่ได้ ไม่รู้ไม่เห็นจริงเขาก็คงไม่เชื่อ พวกนิสิตนักศึกษามาเรียนกันมาก เรียนเสร็จก็กลับบ้าน ต่อมาย้ายไปสร้างวัดพระธรรมกายลองไปวัด

พระธรรมกายดูซิ เขาทำได้ดี คนหนุ่มคนสาว คนมีความรู้ส่วนใหญ่สำเร็จปริญญามาเป็นหมื่น เป็นแสน เงียบไม่มีเสียง ... นี่คือความตั้งใจจะเผยแผ่วิชชาไปทั่วไป”

พระเทพญาณมหามุนี (หลวงพ่อธัมมชโย) การปฏิบัติธรรมที่หลวงพ่อวัดปากน้ำได้ค้นพบ และคุณยายได้นำมาสอนแก่สาธุชนในภายหลังทำให้ข่าวการสอนของคุณยายบันทึกอยู่ในหนังสือ“วิปัสสนาบันเทิงสาร” เมื่อหลวงพ่อธัมมชโย (นามเดิม ไชยบูลย์ สุทธิผล) สมัยที่เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์อ่านพบเข้าจึงเกิดความหวังที่จะพบคุณยาย เพื่อตอบคำถามที่มีขึ้นในใจของท่านว่า “คนเราเกิดมาทำไม มาจากไหน ตายแล้วจะไป เป้าหมายชีวิตคืออะไร”

เมื่อหลวงพ่อมาพบคุณยายและได้ปฏิบัติธรรมต่อเนื่องจนเห็นคุณค่าของธรรมปฏิบัติทำให้ได้คำตอบที่สงสัยมานานอย่างชัดเจนคือรู้ว่าคนเราเกิดมาทำไมเป้าหมายวีชิตคืออะไร ทั้งยังทำให้ไปพระนิพพานได้ ช่วยมนุษย์ให้พ้นทุกข์ได้ เมื่อปฏิบัติธรรมมากเข้าความตั้งใจในการประพฤติพรหมจรรย์ตลอดชีวิตก็เกิดขึ้นภายหลังเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วท่านจึงอุปสมบทด้วยปณิธานมั่นว่าจะประพฤติพรหมจรรย์ตลอดชีวิตเพื่ออุทิศให้แก่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยไม่ลาสิกขาในปี พ.ศ. 2512

เมื่อหลวงพ่อได้บวชอุทิศชีวิตแก่พระพุทธศาสนาแล้วก็มีความตั้งใจว่าจะนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาอบรมสั่งสอนปลูกฝังคุณธรรมลงในจิตใจของเหล่าสาธุชน โดยไม่เลือกเพศ เลือกวัย เลือกเชื้อชาติ เพื่อให้ทุกคนมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา และมีโอกาสปฏิบัติธรรมให้ได้เข้าถึงธรรมะภายในได้พบความสุขที่แท้จริงและมีพระธรรมกายเป็นที่พึ่งของชีวิตนี่คือความปรารถนาลึกๆ ที่อยู่ในใจของหลวงพ่อตลอดเวลา เมื่อได้ปฏิบัติธรรมจนหลวงพ่อธัมมชโยเกิดประสบการณ์ภายในอันละเอียดลึกซึ้งด้วยตนเองแล้วท่านกล่าวว่า “ธรรมทั้งหมดนี้มีอยู่แล้วในตัวของเรา ไม่ใช่เป็นเรื่องนอกตัว” พระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านทรงนำเอาเรื่องในตัวที่ท่านได้เข้าถึงมาแนะนำสั่งสอน เปิดเผยให้เราได้ทราบ ให้เราได้เข้าถึงความเป็นจริงของชีวิตเข้าถึงในสิ่งที่มีอยู่แล้ว

ไม่ว่าจะมีพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตามแสงสว่างดวงธรรมกายในกายภายใน มีอยู่แล้วในตัวเราไม่ได้เป็นนิมิต ไม่ใช่สิ่งที่ปรุงแต่งขึ้นมา แต่เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในกลางกายของมนุษย์ทุกคนไม่ว่าเชื้อชาติไหน ภาษาไหน หรือนับถือศาสนาใด ต่างแต่ว่าใครจะมีความรู้ได้กว้างไกลหรือเข้าถึงได้แค่ไหนเท่านั้นใครเข้าถึงแค่ไหนก็รู้จักในสิ่งที่ตนเข้าถึงสิ่งที่ตนยังไม่เข้าถึงเขาก็ยังไม่รู้จัก เพราะฉะนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านจึงนำสิ่งที่มีอยู่แล้วที่ไม่เคยมีใครเข้าถึงในยุคของท่านมาเปิดเผยให้ทุกคนได้รู้จักได้เข้าถึง ได้หลุดพ้น และเกิดญาณหยั่งรู้ ได้เข้าถึงความสมบูรณ์ของชีวิตเช่นเดียวกับพระองค์ เมื่อบวชเป็นพระภิกษุแล้วหลวงพ่อธัมมชโย ก็เริ่มทำหน้าที่สอนการปฏิบัติธรรมแทนคุณยายตั้งแต่ที่บ้านธรรมประสิทธิ์จนกระทั่งมีสาธุชนให้ความสนใจมาปฏิบัติธรรมกันเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เป็นจำนวนร้อย คุณยายจึงคิดหาพื้นที่สัก 50 ไร่ สำหรับสร้างวัด

ด้วยความตั้งใจที่จะเผยแผ่การปฏิบัติธรรมเพื่อให้คนทั่วไปพบความสุขภายในคุณยายจึงคิดว่าจะต้องหาแผ่นดินสัก 50 ไร่ เป็นสถานที่ไปมาสะดวกไม่ห่างไกลตัวเมืองมากนักและต้องมีบรรยากาศวิเวกสงบร่มรื่น สามารถรองรับคนได้ 100 – 200 คนเท่านั้น ไว้เป็นสถานที่สำหรับบ้านธรรมประสิทธิ์สร้างบุญกุศล สำหรับผู้มาปฏิบัติธรรม ซึ่งนับวันจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ต่อมาหมู่คณะได้ไปขอซื้อที่ของคุณหญิงประหยัดแพทยพงศาวิสุทธาธิบดี ซึ่งเป็นมารดาของคุณวรณีสุนทรเวช จำนวน 50 ไร่ บังเอิญวันที่ไปขอซื้อเป็นคล้ายวันเกิดของคุณหญิงประหยัดพอดีท่านมีจิตศรัทธาเพราะเห็นว่าจะนำไปสร้างเป็นวัดจึงยก

ที่ดินให้ทั้งแปลง 196 ไร่ 9 ตารางวา ณ ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ในปลายปี พ.ศ. 2512 และมาสร้างเป็นวัดพระธรรมกายในปัจจุบัน

ในขั้นต้นคณะผู้บุกเบิกได้สร้างสถานที่ปฏิบัติธรรมขึ้นก่อน ให้ชื่อว่า “ศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรม” ต่อมาจึงได้ยกฐานะจากศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรมขึ้นเป็นวัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้และให้ชื่อว่า “วัดวรณีธรรมกายาราม” เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2520 และเพื่อให้สอดคล้องกับการเผยแผ่ธรรมปฏิบัติของวัดจึงเปลี่ยนชื่อวัดเป็น “วัดพระธรรมกาย” เมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2524

ความตั้งใจแน่วแน่ของคณะผู้บุกเบิกสร้างวัดคือ การอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน เพื่อสร้างสันติสุขให้แก่ชาวโลกได้กำหนดวัตถุประสงค์ซึ่งถือว่าเป็นอุดมการณ์ของวัด 3 ประการคือ 1) สร้างวัดให้เป็นคนคือเป็นวัดที่สะอาด สงบ ร่มรื่น สำหรับการประพฤติปฏิบัติธรรมของประชาชน 2) สร้างพระให้เป็นพระคือฝึกอบรมพระภิกษุ ให้ถึงพร้อมด้วยศิลาจารวัตรและคุณธรรมภายใน เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาสามารถเป็นครูสอนศีลธรรมให้แก่ประชาชนได้ 3) สร้างคนให้เป็นคนดีคือสร้างคนดีมีศีลธรรมมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัวสังคมและประเทศชาติและมีความมุ่งหวังให้วัดพระธรรมกายเป็นโรงเรียนสอนศีลธรรมให้กับประชาชนสร้างคนสร้างวัด

สร้างวัดตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหลวงพ่อธัมมชโยคุณยายอาจารย์ฯ และศิษย์ยานุศิษย์ได้ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างวัดพระธรรมกายขึ้นภายใต้แนวคิด “สร้างวัดให้เป็นวัด สร้างพระให้เป็นพระ และสร้างคนให้เป็นคนดี” ตามหลักปฏิรูปเทส 4 ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อสร้างวัดให้มีคุณภาพ จะได้จูงใจคนให้อยากเข้าวัดปฏิบัติธรรม ซึ่งจะเกิดผลดีทั้งแก่ส่วนตน ส่วนรวม และเป็นผลดีต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระศาสนา หลัก “ปฏิรูปเทส 4” ประกอบด้วย 1) อาวาสเป็นที่สบายคือการปรับปรุงพื้นที่ภายในวัดให้สวยงามร่มรื่น ดูแลวัดให้สะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อยใครเห็นก็รู้สึกสบายใจ 2) อาหารเป็นที่สบายคือ การตั้งโรงทานเลี้ยงอาหารญาติโยมที่มาวัดอย่างเท่าเทียมกันทุกคน บริการให้ความสะดวก โดยไม่ให้ญาติโยมเกิดความกังวลรวมทั้งดูแลเอาใจใส่ภัตตาหารที่ญาติโยมนำมาถวายพระและให้ความเคารพในทานของญาติโยม 3) บุคคลเป็นที่สบาย คือ อบรมบุคลากรในวัดให้ดีให้อ่อนน้อมถ่อมตน มีกิริยามารยาทเรียบร้อย มีอัธยาศัยไมตรีที่ดีงามหมั่นศึกษาธรรมะและปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิภาวนาอย่างสม่ำเสมอเป็นแบบอย่างที่ดี สร้างความประทับใจแก่สาธุชน 4) ธรรมะเป็นที่สบาย คือ เมื่อประชาชนมาวัดแล้วจะไม่ให้กลับบ้านมือเปล่าต้องได้รู้ธรรมะและได้ข้อคิดกลับไปใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ ยังมีการอบรมศีลธรรมให้แก่หน่วยงานราชการสถาบันการศึกษาตลอดจนประชาชนทั่วไปอีกด้วย

แนวคิดในการสร้างวัดตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีส่วนสำคัญในการทำให้สาธุชนที่เคยไปวัดมีความพึงพอใจจึงบอกต่อๆ กันไป ทำให้มีผู้เดินทางไปประพฤติปฏิบัติธรรมที่วัดพระธรรมกายมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความจริงแล้วผู้คนจำนวนมากยังต้องการเข้าวัดปฏิบัติธรรม ขอเพียงแต่ทางวัดต้องทำวัดให้น่าเข้าด้วยการดูแลรักษาศาสนสถานให้สะอาดร่มรื่น อบรมศาสนบุคคลให้มีคุณภาพและพัฒนาวิธีการเผยแผ่ธรรมะให้เข้ากับยุคสมัยเพื่อให้วัดมีบทบาทในการถ่ายทอดศีลธรรมแก่ประชาชนได้อย่างแท้จริง

วัดพระธรรมกายเติบใหญ่ขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดมา จนกระทั่งพื้นที่ 196 ไร่คับแคบลงดังนั้นในปี 2527 หลวงพ่อธัมมชโยจึงมีดำริให้ขยายพื้นที่ออกไปอีก 2,000 ไร่ เพื่อรองรับการขยายงาน

พระพุทธศาสนาในอนาคต ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาและสังคมไทย โดยได้รับการสนับสนุนทั้งในด้านกำลังกาย กำลังใจ และกำลังทรัพย์ จากสาธุชนผู้ใจบุญ ที่เล็งเห็นความจำเป็นในการขยับขยายพื้นที่วัดให้กว้างขวางขึ้น

การขยายพื้นที่และการก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่ของวัดพระธรรมกาย จึงเกิดขึ้นเพื่อให้เพียงพอแก่การรองรับผู้มีบุญจากทั่วโลกและมีลักษณะสร้างไปใช้ไปเป็นส่วนใหญ่ซึ่งปัจจุบันมีสาธุชนหลั่งไหลไปปฏิบัติธรรมที่วัดนับแสนคน และในอนาคตคาดว่าจะเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมากและเนื่องจากสิ่งก่อสร้างทุกอย่างในวัดพระธรรมกายล้วนมาจากเงินบริจาคที่เกิดจากความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน การก่อสร้างและดูแลศาสนสถานจึงอาศัยหลัก “ประหยัดสุด ประโยชน์สูง และคงทนถาวร” หมายความว่าสิ่งก่อสร้างทุกอย่างจะสร้างเฉพาะที่จำเป็นจริงๆ เมื่อสร้างแล้วต้องสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่ามากที่สุดและคงทนถาวร ไม่ต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมบำรุงรักษานอกจากนี้บุคลากรในวัดและสาธุชนยังได้รับการปลูกจิตสำนึกให้เป็นเจ้าของวัดให้ช่วยกันดูแลรักษาสมบัติพระพุทธศาสนาอย่างระมัดระวังเพื่อให้สิ่งก่อสร้างทั้งหลายเกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุดต่อพระพุทธศาสนาซึ่งจะบังเกิดอานิสงส์ผลบุญอันเต็มเปี่ยมแก่ผู้บริจาคเงิน

ศาลาจาตุมหาราชิกาสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2518 เพื่อเป็นที่แสดงพระธรรมเทศนาแก่ญาติโยมที่มาทำบุญในวันอาทิตย์ ส่วนของหลังคาใช้โครงสร้างเหล็กแทนไม้ เพื่อความคงทนแข็งแรง และออกแบบไม่ให้มีเสากลาง ทำให้พระภิกษุผู้แสดงธรรมและสาธุชนทุกคนสามารถมองเห็นกันได้ชัดเจนโดยไม่ต้องมีเสากลางมาบดบัง และยังช่วยเพิ่มพื้นที่นั่งทำให้ศาลาจาตุมหาราชิการองรับคนได้ถึง 500 คน

อุโบสถวัดพระธรรมกายเริ่มก่อสร้างเมื่อปลายปี พ.ศ. 2520 เสร็จสมบูรณ์เมื่อวันศุกร์ที่ 7พฤษภาคม พ.ศ. 2525 สถาปัตยกรรมเป็นแบบไทยประยุกต์ โดยมีวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหารเป็นต้นแบบ การออกแบบยึดหลักความแข็งแรง คงทน เรียบง่าย แต่สง่างาม มีช่อฟ้าคู่ หลังคาโค้งรับกับขอบฟ้า ด้านหลังอุโบสถของวัดพระธรรมกายจารึกข้อความเกี่ยวกับการสร้างอุโบสถไว้บนแผ่นหินอ่อน การก่อสร้างทำด้วยความละเอียดและประณีต วัสดุอุปกรณ์ทุกชนิดคัดเลือกแต่สิ่งที่ดีที่สุดเท่าที่จะหาได้ในสมัยนั้น ดังเช่น หินเกล็ดที่ประดับผนังโบสถ์ภายนอก ต้องคัดเลือกหินทีละเม็ด เลือกเฉพาะเม็ดที่มีสีขาวบริสุทธิ์เท่านั้น

สภาธรรมกายสากลหลังคาจาก ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2527-2528 มีสาธุชนหลั่งไหลไปปฏิบัติธรรมเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนหลายหมื่นคน ทางวัดต้องสร้างสภาธรรมกายสากล (หลังคาจาก) ขึ้น อาคารนี้เป็นอาคารชั่วคราวหลังคามุงจากพื้นปูกระเบื้องคอนกรีตแผ่นเรียบ รองรับสาธุชนได้ประมาณ 12,000 คน ใช้งานครั้งแรกในวันวิสาขบูชาปี พ.ศ. 2528 และยังได้สร้างเต็นท์เอนกประสงค์ขนาดใหญ่เพิ่มเติม เมื่อรวมกันแล้วสามารถรองรับสาธุชนได้ประมาณ 30,000 – 40,000 คน ปัจจุบันสถานที่ตั้งสภาธรรมสากล (หลังคาจาก) ได้ถูกปรับปรุงพื้นที่ เพื่อสร้างอาคาร 100 ปี คุณยายอาจารย์ฯ ต่อมามีสาธุชนไปปฏิบัติธรรมที่วัดพร้อมกันเป็นเรือนแสน สภาธรรมกายสากล (หลังคาจาก) ซึ่งถือว่าเป็นอาคารที่ใหญ่มากในขณะนั้นไม่เพียงพอต่อการรองรับ ทางวัดต้องใช้พื้นที่กลางแจ้งในการประกอบพิธีกรรม ทำให้สาธุชนต้องตากแดด ตากฝน ดังเช่น ในวันวิสาขบูชา พ.ศ. 2539 ก่อนวันงานมีพายุฝน ทำให้พื้นที่นั่งบริเวณนั้นเปียกแฉะ สาธุชนต้องนั่งสมาธิและทอดผ้าป่ากลางแดด พิธีกรรมในวันนั้นต้องรวบรัดให้เสร็จสิ้นลงในภาคเช้า เพราะถ้าพายุฝนมาก็จะไม่มีที่หลบฝน ด้วยเหตุนี้หลวง

พ่อธัมมชโยจึงมีดำริให้สร้างศาลาการเปรียญโดยใช้ชื่อว่า “สภาธรรมกายสากล” เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2539 ใช้งานครั้งแรกเมื่อวันทอดกฐิน วันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539 ซึ่งในขณะนั้นพื้นที่นั่งยังเป็นพื้นดิน ปูผ้ากระสอบสีขาว หลังคามุงด้วยตาข่ายกรองแสง (Slam)

สภาธรรมกายสากล วัดพระธรรมกายเป็นศาลาอเนกประสงค์ขนาดใหญ่ 2 ชั้น ชั้นบนเป็นสถานที่ทำสมาธิภาวนาและฟังธรรมของสาธุชนในวันอาทิตย์และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา รองรับคนได้ประมาณ 300,000 คนและมีรัตนบัลลังก์เป็นที่นั่งสำหรับพระภิกษุกว่าพันรูป ชั้น 1 (ชั้นล่าง) เป็นลาดจอดรถยนต์ และมีศูนย์ประชุมประกอบด้วยห้องประชุมหลายขนาด ตั้งแต่ 500 คนขึ้นไป สำหรับอบรมศีลธรรมแก่ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ นักเรียน นักศึกษา พนักงานบริษัท ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีศูนย์เด็กเพื่อดูแลเด็กเล็กที่ติดตามผู้ปกครองมาวัด โดยมีอาสาสมัครเป็นพี่เลี้ยงคอยดูแล สภาธรรมกายสากลมีพื้นที่ 126 ไร่เศษ ขนาดใหญ่กว่าสนามหลวงเกือบ 2 เท่า

มหาธรรมกายเจดีย์สร้างด้วยสถาปัตยกรรมที่อยู่เหนือกาลเวลา มหาธรรมกายเจดีย์เจดีย์แห่งพระรัตนตรัย เป็นเจดีย์ทรงครึ่งวงกลมแบบเดียวกับมหาวิหารพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) และเป็นทรงเดียวกับสาญเจดีย์ที่ประเทศอินเดีย ซึ่งก่อสร้างมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช หลังพุทธกาล 200 กว่าปี รูปทรงของมหาธรรมกายเจดีย์จึงถือได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่อยู่เหนือกาลเวลา มหาธรรมกายเจดีย์เป็นบุญสถานอันศักดิ์สิทธิ์ ที่สร้างขึ้นด้วยพลังศรัทธาของมหาชน ดังมีรายนามของผู้มีบุญทั่วโลกที่ร่วมสร้างพระธรรมกายประจำตัวปรากฏอยู่ที่ฐานองค์พระถึง 1,000,000 องค์ องค์พระธรรมกายประจำตัวประดิษฐานบนมหาธรรมกายเจดีย์ วัดพระธรรมกาย ในอนาคตมหาธรรมกายเจดีย์จะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์แห่งความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนายุคปัจจุบัน และจะดำรงอยู่เป็นสมบัติของโลก เพื่อประกาศคุณของพระรัตนตรัยสืบต่อไปยังลูกหลานอีกนานนับพันปี และจะเป็นแรงบันดาลใจให้ชาวโลกตื่นตัวมารวมกันปฏิบัติธรรม เพื่อเข้าถึงพระธรรมกายในอนาคตมหาธรรมกายเจดีย์ออกแบบด้วยหลักวิศวกรรมให้คงอยู่ได้ไม่ต่ำกว่า 1,000 ปี และใช้วัสดุพิเศษที่คงทนกว่า 1,000 ปี เส้นผ่าศูนย์กลาง 194.4 เมตร สูง 32.4 เมตร ตอกเสาเข็มต้นแรกวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2538 หล่อองค์พระประจำตัวครั้งสุดท้ายวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2553 มหาธรรมกายเจดีย์ประกอบด้วย 3 ส่วน ซึ่งสื่อถึงพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะพุทธรัตนะ คือ บริเวณโดมครึ่งวงกลมและเชิงลาดรอบมหาธรรมกายเจดีย์ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระธรรมกายประจำตัว 300,000 องค์ ภายในประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระบรมพุทธเจ้าหล่อด้วยเงินแท้น้ำหนัก 14 ตัน และพระธรรมกายประจำตัวอีก 700,000 องค์ ธรรมรัตนะ คือ บริเวณวงแหวนถัดจากพุทธรัตนะลงมา สังฆรัตนะ คือ วงแหวนส่วนล่างสุด ใช้เป็นที่นั่งของพระภิกษุ 10,000 รูป บริเวณรอบมหาธรรมกายเจดีย์มี “ลานธรรม” ใช้เป็นที่ประกอบศาสนพิธี ฟังธรรม และปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนารองรับสาธุชนได้ 400,000 คน มหาธรรมกายเจดีย์จึงเปรียบเสมือนมหาวิทยาลัยสอนศีลธรรมกลางแจ้ง ที่จะช่วยให้ธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแผ่ขยายไปสู่ใจของมหาชน ปัจจุบันในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาจะมีสาธุชนจากทั่วโลกเดินทางมาปฏิบัติธรรม ณ ลานธรรม มหาธรรมกายเจดีย์ครั้งละหลายแสนคน ทุกวันในเวลา 16.00 น. และ 18.00 น. มีพิธีบูชามหาธรรมกายเจดีย์ ขอเรียนเชิญผู้มีจิตศรัทธาไปร่วมพิธี

มหารัตนวิหารคตเป็นอาคารขนาดใหญ่ 2 ชั้น สร้างขึ้นรอบลานธรรม สถาปัตยกรรมเน้นความเรียบง่าย ใช้

งานได้อย่างคุ้มค่า และคงทนถาวรอยู่ได้นานนับพันปีมหารัตนวิหารคตสถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2547 เพื่อเป็นศูนย์รวมของพุทธบุตรและพุทธศาสนิกชนที่ไปแสวงบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนานอกจากนี้ในวันปกติ มหารัตนวิหารคตยังใช้ เป็นสถานที่ทำกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมอีกด้วย พื้นที่มหารัตนวิหารคตสามารถรองรับผู้มีบุญได้ 600,000 คน หากรวมกับพื้นที่ในลานธรรมก็จะสามารถรองรับได้ถึง 1,000,000 คน มหาวิหารแห่งนี้จึงเป็นสถานที่รวมพุทธศาสนิกชนจากทั่วโลกที่จะมาทำกิจกรรมบุญร่วมกันและพร้อมต่อการรองรับงานพระศาสนาทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

มหาวิหารพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ที่ประดิษฐานรูปหล่อทองคำของพระมงคลเทพมุนี มหาวิหารแห่งนี้เป็นที่ประดิษฐานรูปหล่อทองคำแท้ขนาดหนึ่งเท่าครึ่งขององค์จริงของพระมงคลเทพมุนี หลวงปู่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2539 โดยดำริของหลวงพ่อธัมมชโย เพื่อแสดงความกตัญญู และรำลึกถึงพระคุณอันยิ่งใหญ่ของพระมงคลเทพมุนี ที่ได้สละชีวิตเป็นเดิมพัน จนสามารถค้นพบวิชชาธรรมกายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากลับคืนมาสู่โลกได้อีกครั้ง หลวงพ่อธัมมชโยได้ให้แนวคิดในการก่อสร้างวิหารหลังนี้ไว้ว่าต้องมีความคงทนอย่างน้อย 1,000 ปี สมกับความยากของการบังเกิดขึ้นของผู้ค้นพบวิชชาธรรมกาย รูปทรงของวิหารต้องอยู่เหนือกาลเวลา ไม่ว่าในปัจจุบันหรืออีกพันปีข้างหน้า ก็จะยังนำสมัยตลอดกาล ด้วยเหตุนี้การออกแบบจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของ “ทรงกลม” ซึ่งเป็นรูปทรงของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวทั้งหลาย และยังเป็นรูปทรงของ “ดวงธรรม” ที่อยู่ ณ ศูนย์กลางกายของมนุษย์ทุกคนอีกด้วย

มหาวิหารคุณยายมหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง ตั้งอยู่ที่วัดพระธรรมกาย มหาวิหารคุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง ผู้ให้กำเนิดวัดพระธรรมกาย เป็นวิหารทรงพีระมิด หกเหลี่ยม สีทองงามประดุจภูเขาทองคำ สูง 29 เมตร ตั้งบนเกาะแก้วกลางน้ำรูปใบบัวใกล้อุโบสถวัดพระธรรมกาย ตอกเสาเข็มต้นแรกวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2545 และยกยอดมหาวิหารวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2546 ซึ่งเป็นวันครบรอบ 3 ปี ของการละสังขารของคุณยายอาจารย์ฯ มหาวิหารหลังนี้สร้างขึ้นเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวที และประกาศเกียรติคุณที่คุณยายอาจารย์ฯ มีต่อพระพุทธศาสนาและชาวโลกให้ปรากฏสืบไป

ภายในมหาวิหารเป็นห้องหยกประดิษฐานมหารัตนอัฐิธาตุและรูปหล่อทองคำของคุณยายอาจารย์ฯ (สร้างขึ้นในปีที่ท่านมีอายุครบ 90 ปี) และเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม สามารถรองรับคนได้ 300 คน ระหว่างอุโบสถและมหาวิหารคุณยายอาจารย์ฯ มีหอเทียนที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2546 เพื่อจุดประทีปบูชาธรรมคุณยายอาจารย์ฯ

อาคาร 100 ปีคุณยายอาจารย์ฯ เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา วิชชาธรรมกายไปทั่วโลก อาคาร 100 ปีคุณยายอาจารย์ฯ สร้างขึ้นเป็นมหานุสรณ์แด่คุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง เพื่อเป็นศูนย์กลางการบริหารงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา วิชชาธรรมกายไปทั่วโลก เป็นสถานที่เรียนพระปริยัติธรรม เป็นศูนย์กลางการศึกษาภาษาบาลีของโลก และเป็นศูนย์กลางงานอบรมศีลธรรมให้แก่ผู้คนในสังคมไทย อาคารหลังนี้ เป็นศูนย์รวมงานพระศาสนาทุกอย่าง ซึ่งจะช่วยเติมความแข็งแกร่งให้แก่พระพุทธศาสนา และสามารถนำธรรมะไปสู่ชาวโลกได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ เพื่อขับเคลื่อนโลกไปในทิศทางที่ดีงาม และเปี่ยมด้วยสันติสุข อาคาร 100 ปีคุณยายอาจารย์ฯ ตอกเสาเข็มต้นแรกในวันครูวิชชาธรรมกาย วันที่ 4 กันยายน พ.ศ.2552 คาดว่าการก่อสร้างจะเสร็จ

สมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2557
อาศรมบรรพชิต อาคารพระผู้ปราบมาร เป็นอาคารที่พักสำหรับพระภิกษุสงฆ์ อาคารที่พักสงฆ์นี้มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาวิชชาธรรมกาย เพราะในปัจจุบันมีพระอาจารย์ พระพี่เลี้ยง พระภิกษุเพิ่มขึ้นมากมาย นับตั้งแต่ได้มีการจัดการบวชขึ้นมาในแต่ละโครงการ ถ้าเราลองมานึกย้อนดู เข้าพรรษาปี ที่ผ่านมา มีพระภิกษุบวชในช่วงเข้าพรรษาน้อยมาก แม้แต่วัดในกรุงเทพฯที่เคยมีพระบวชเป็นจำนวนมาก ก็กลับลดลง พระเดชพระคุณหลวงพ่อของเรา ท่านได้ยินเช่นนี้แล้วก็รู้ว่าพระพุทธศาสนากำลังมีภัย จึงได้ดำริโครงการบวชโครงการแรกขึ้นมา คือ กองพันสถาปนา ในต้นปี 2553 และจัดบวชโครงการ 7,000 รูป 7,000 ตำบล ในช่วงกลางปี 2553 เลยทันที โดยมีพระภิกษุจากโครงการแรก คือ กองพันสถาปนานั้นเป็นพระพี่เลี้ยง
หลังจากนั้นโครงการบวชพระ 1 แสนรูป ทุกหมู่บ้านทั่วไทยก็ได้เกิดขึ้น ซึ่งจัดต่อเนื่องทั้งรุ่นภาคฤดูร้อน และรุ่นเข้าพรรษา ผ่านมาจนถึงตอนนี้วัดพระธรรมกายสร้างพระแท้ ให้เกิดขึ้นมากมาย แม้ในขณะนี้ พระภิกษุที่บวชเข้ามาในโครงการทั้งหลายและมีความตั้งใจบวชอยู่ในพระพุทธศาสนาเพื่อช่วยเผยแผ่ขยายงานพระศาสนา สอนธรรมะโปรดญาติโยมผู้รอคอยเนื้อนาบุญ การได้ทำหน้าที่เป็นพระพี่เลี้ยง เพื่อสร้างพระแท้รุ่นต่อรุ่น รุ่นแล้วรุ่นเล่า บัดนี้พระภิกษุจำนวนไม่น้อยได้ปฏิบัติหน้าที่ รับภารกิจของพระศาสนาได้กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ และทั่วโลกในอนาคต
2.2.2 หลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม
2.2.2.1 มงคลชีวิต 38 ประการ
ความหมายของมงคล
พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (พระธรรมปิฎก, 2540) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “มงคล” ไว้ว่า หมายถึง สิ่งที่ทำให้มีโชคดีตามหลักพระพุทธศาสนาหมายถึง ธรรมที่นำมาซึ่งความสุข ความเจริญ
<u>พระธรรมกิตติวงศ์</u> (ทองดี สุรเตโช, ปธ. 9) (2548) ได้ให้ความหมายไว้ว่า มงคล แปลว่า เหตุนำความสุขความเจริญมาให้ คือ สิ่งที่นำความโชคดี ความสวัสดี และความสุขมาให้ตามที่ปรารถนา มงคลมี 2 อย่างคือ มงคลทางโลก กับ มงคลทางธรรม
มงคลทางโลก คือ สิ่งที่เป็นวัตถุซึ่งชาวโลกถือว่าเป็นมงคล ได้แก่ สิ่งของ สัตว์ และต้นไม้บางชนิด เช่น มงคลแฝด <u>ของขลังช้างเผือก</u> ใบเงินใบทอง รวมถึงชื่อ <u>อักษร</u> กาลเวลาหรือ<u>ฤกษ์ยาม</u>เป็นต้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มงคลนอก
มงคลทางธรรม คือ มงคลที่เป็นข้อปฏิบัติ ต้องทำต้องปฏิบัติให้ได้จริงจึงจะเป็นมงคล มี 38 ประการ เช่นไม่คบคนพาล คบแต่บัณฑิต การให้<u>ทาน</u> การประพฤติ<u>ธรรม</u> ความ<u>กตัญญู</u> เป็นต้น เรียกอีกอย่างว่า <u>มงคลใน</u> หรือ <u>มงคล 38</u> หรือ <u>มงคลชีวิต</u> ก็เรียก
ดังนั้น คำว่ามงคลชีวิตจึงรวมความได้ว่า คือ เหตุแห่งความสุขและความเจริญ ก้าวหน้าของชีวิตซึ่งเป็นพระสูตรที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้เป็นข้อควรประพฤติปฏิบัติอันดีงาม ซึ่งมีอยู่ 38 ประการ ด้วยกัน (พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, 2547) ดังนี้มีพระพุทธพจน์ที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก โดยมีองค์ธรรมทั้งหมวดในมงคลสูตรดังต่อไปนี้
การไม่คบคนพาล การคบแต่บัณฑิต

การบูชาคนที่ควรบูชา นี้เป็นมงคลอันสูงสุด
การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน
การตั้งตนไว้ชอบ นี้เป็นมงคลอันสูงสุด
ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้มีศิลปะ
วินัยที่ศึกษามาดี วาจาสุภาษิต
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด
การบำรุงมารดาบิดา การสงเคราะห์บุตร
การสงเคราะห์ภรรยา การงานที่ไม่อากูล
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด
การให้ทาน การประพฤติธรรม
การสงเคราะห์ญาติ การงานที่ไม่มีโทษ
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด
การงดเว้นจากบาป การเว้นจากการดื่มน้ำเมา
ความไม่ประมาทในธรรม นี้เป็นมงคลอันสูงสุด
ความเคารพ ความถ่อมตน
ความสันโดษ ความกตัญญู
การฟังธรรมตามกาล นี้เป็นมงคลอันสูงสุด
ความอดทน ความเป็นคนว่าง่าย
การพบเห็นสมณะ การสนทนาธรรมตามกาล
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

การเผาผลาญบาป การประพฤติพรหมจรรย์
การเห็นอริยสัจจ์ การทำนิพพานให้แจ้ง
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด
จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรม กระทบแล้วไม่หวั่นไหว
จิตไม่เศร้าโศก จิตปราศจากธุลี
จิตเกษม นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

อาจจะกล่าวได้ว่าคำสอนในหมวดมงคลสูตรนี้ คือ หมวดคำสอนที่สามารถสรุปสาระสำคัญทั้งหมดจากพระธรรมคำสอนในพุทธศาสนาได้อย่างครอบคลุมครบถ้วนบริบูรณ์ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงวางแนวปฏิบัติเพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งชีวิตไว้อย่างครบถ้วนและเหมาะสมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติทั้งในระดับของฆราวาสและในระดับของบรรพชิตซึ่งมีจำนวนขั้นตอนทั้งหมด 38 ขั้น (พระสมบัติ สมฺมาผโล, 2548) ซึ่งหลักมงคลชีวิตได้รับการจัดลำดับหมวดหมู่ไว้อย่างเป็นระบบ เรียงลำดับจากง่ายไปหายาก เมื่อนำมาปฏิบัติตามลำดับมลคลจะได้รับผลการปฏิบัติที่เปรียบเหมือนการขึ้นบันไดที่ละขั้นจนถึงขั้นสูงสุด โดยหลักมงคลชีวิต 38 ประการ แบ่งเป็น 10 หมู่ โดยมงคล 5 หมู่แรกประกอบด้วย 18 มงคล เป็นหลักปฏิบัติเพื่อการดำเนินชีวิตในทางโลกให้ประสบความสำเร็จ และ

มงคล 5 หมู่หลังประกอบด้วย 20 มงคลเป็นการย้อนมาฝึกฝนตนเองอย่างเข้มข้น มุ่งเน้นการพัฒนาปรับปรุงยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น เมื่อส่วนแรกมีความบริบูรณ์ การมาปฏิบัติในส่วนหลังก็จะทำได้สะดวก ไม่ต้องพะวักพะวนมุ่งพัฒนาตนสู่จุดหมายสูงสุด กำจัดกิเลสจนบรรลุมรรคผลนิพพาน (กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2550)

จะเห็นได้ว่า หลักธรรมในมงคลสูตรนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ หลักธรรมในระดับของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม และหลักธรรมในระดับของการพัฒนาจิตเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย ซึ่งการแบ่งในแต่ละระดับอย่างนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึง “เป้าหมาย” ของการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตรได้เป็นอย่างดี

การแบ่งระดับของหลักธรรมในมงคลสูตร

หลักธรรมที่จัดอยู่ในระดับของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคมนั้น จะประกอบด้วยมงคล 5 หมู่ โดยมงคลแต่ละหมู่จะแสดงให้เห็นถึง “ขั้นตอน” ของการพัฒนาตน ซึ่งมงคลทั้ง 5 หมู่นี้จะประกอบด้วยมงคลย่อยรวมทั้งสิ้น 18 มงคล อันแสดงให้เห็นถึง “วิธีการ” ของการพัฒนาตน ซึ่งโครงสร้างของกระบวนการพัฒนาตนในระดับของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคมนั้นสามารถที่จะนำเสนอในรูปของตารางได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 แสดงกระบวนการของการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตรในระดับของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม

เป้าหมาย	ขั้นตอน (หมู่มงคล)	วิธีการ
การพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม	1. การฝึกตนให้เป็นคนดี	ไม่คบคนพาล คบบัณฑิต บูชาบุคคลที่ควรบูชา
	2. การสร้างความพร้อมในการฝึกตนเอง	อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม มีบุญวาสนามาก่อน ตั้งตนชอบ
	3. การฝึกตนให้เป็นคนมีประโยชน์	เป็นพหูสูต มีศิลปะ มีวินัย มีวาจาสุภาษิต

	4. การบำเพ็ญประโยชน์ต่อครอบครัว	บำรุงบิดามารดา เลี้ยงดุบุตร สงเคราะห์ภรรยา (สามี) ทำงานไม่คั่งค้าง
	5. การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม	บำเพ็ญทาน ประพฤติธรรม สงเคราะห์ญาติ ทำงานไม่มีโทษ

ที่มา: พระสมบัติ สมฺมาผโล (2548)

หลักธรรมที่จัดอยู่ในระดับของการพัฒนาจิตเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสนั้น จะประกอบด้วยมงคล 5 หมู่โดยมงคลแต่ละหมู่จะแสดงให้เห็นถึง "ขั้นตอน" ของการพัฒนาตนซึ่งมงคลทั้ง 5 หมู่นี้จะประกอบด้วยมงคลย่อยรวมทั้งสิ้น 20 มงคล อันแสดงให้เห็นถึง "วิธีการ" ของการพัฒนาตนซึ่งโครงสร้างของกระบวนการพัฒนาตนในระดับของการพัฒนาจิตเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสนั้นสามารถที่จะนำเสนอในรูปของตารางได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2.2 แสดงกระบวนการของการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตรในระดับของการพัฒนาจิตเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส

เป้าหมาย	**ขั้นตอน (หมู่มงคล)**	**วิธีการ**
การพัฒนาจิต เพื่อความ หลุดพ้น จากกิเลส	6. การปรับเตรียมสภาพใจให้พร้อม	19. งดเว้นบาป สำรวมจากการดื่มน้ำเมา ไม่ประมาทในธรรม
	7. การแสวงหาธรรมะเบื้องต้นใส่ตัว	มีความเคารพ มีความถ่อมตน มีความสันโดษ มีความกตัญญู ฟังธรรมตามกาล
	8. การแสวงหาธรรมะเบื้องสูงใส่ตัวให้เต็มที่	มีความอดทน เป็นคนว่าง่าย เห็นสมณะ สนทนาธรรมตามกาล

	9. การฝึกภาคปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้สิ้นไป	บำเพ็ญตบะ ประพฤติพรหมจรรย์ เห็นอริยสัจจ์ ทำพระนิพพานให้แจ้ง
	10. ผลจากการปฏิบัติจนหมดกิเลส	จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม จิตไม่โศก จิตปราศจากธุลี จิตเกษม

ที่มา: พระสมบัติ สมฺมาผโล (2548)

จากตารางที่ 2.1 และตารางที่ 2.2 จะเห็นได้ว่าทั้งเป้าหมาย ขั้นตอนและวิธีการของการพัฒนาตนเองนั้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเป็นกระบวนการโดยเรียงลำดับไปตามขั้นตอนตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับสูงสุด หรือตั้งแต่ง่ายไปหายาก อันจะทำให้บุคคลนั้นสามารถพัฒนาตนเองให้บรรลุผลสำเร็จสูงสุดในพระพุทธศาสนาคือการบรรลุมรรคผลนิพพาน ซึ่งถือได้ว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในการพัฒนาพฤติกรรมเชิงศีลธรรมของมนุษย์

ดังนั้น จะขออธิบายหลักมงคลชีวิต 38 กับการพัฒนาพฤติกรรมเชิงศีลธรรมของมนุษย์ โดยสรุปเป็นภาพรวมในประเด็นที่สำคัญพอเป็นสังเขปดังนี้ (พระสมบัติ สมฺมาผโล, 2548)

ระดับของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม

ขั้นตอนที่ 1 ฝึกตนให้เป็นคนดี ได้แก่

มงคลที่ 1 ไม่คบคนพาล

มงคลที่ 2 คบบัณฑิต

มงคลที่ 3 บูชาบุคคลที่ควรบูชา

การปฏิบัติตามหลักมงคลมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน การจะปฏิบัติมงคลข้อหลังได้เราจะต้องอิงอาศัยมงคลในข้อแรกๆ เสมือนบันไดชีวิต ที่ต้องขึ้นไปเป็นขั้นๆ ขั้นที่สำคัญที่สุด คือขั้นแรกต้องไม่คบคนพาล ถ้ายังคบคนพาลแล้ว ไปปฏิบัติข้ออื่นๆ ก่อนก็จะไม่สำเร็จ เพราะติดเชื้อคนพาล ข้อหลังๆ ต้องอาศัยข้อแรกๆ เช่น ประพฤติพรหมจรรย์ ต้องเริ่มจากไม่คบคนพาลก่อนถึงจะไปได้ การคบคนก็ต้องเลือกคบคนดี บูชาบุคคลที่ดีเป็นกัลยาณมิตร ส่งเสริมกำลังใจให้กับเรา

การลงมือปฏิบัติถ้าผ่านมงคลหมู่แรกได้แล้ว เปรียบเสมือนได้แก่นของหลักมงคลชีวิต เมื่อปฏิบัติในหมู่ต่อๆ มาก็เปรียบเสมือนองค์ประกอบที่ทำให้มงคลหมู่แรกสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เพราะการที่บุคคลจะสามารถพัฒนาตนเองได้ดีหรือไม่นั้น ขึ้นกับวินิจฉัยเป็นสำคัญ เพราะคนที่วินิจฉัยดีจะสามารถแยกแยะได้ว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรบุญ อะไรบาป อะไรถูก อะไรผิด อะไรควร อะไรไม่ควร เมื่อเวลาพูด และลงมือกระทำ ก็จะทำแต่สิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม ไม่ประพฤติผิดพลาด ต่างกับผู้ที่มีวินิจฉัยเสีย เนื่องจากแยกแยะไม่ออกทำให้หลงเข้าใจผิดว่า สิ่งไม่ดีกลายเป็นของดี ก็เลยทำความชั่ว ชาตินี้เลยเอาดีไม่ได้ จะพยายามพัฒนาตนเองอย่างไรก็ไม่ได้ดี

แหล่งที่มาของวินิจฉัยในตัวคน มีที่มาจาก 2 แหล่งใหญ่คือ
แหล่งที่ 1 ได้มาจากคนใกล้ชิดหรือคนที่เราคบ ถ้าคนที่เราคบเป็นคนดี เป็นบัณฑิตแล้วเราก็จะได้รับการถ่ายทอดวินิจฉัยที่ดี แต่ถ้าคนที่เราใกล้ชิดเป็นคนพาล เราก็อาจติดเอาเชื้อพาล รับเอาวินิจฉัยไม่ดีมา
แหล่งที่ 2 ได้มาจากการฟังคนที่เราคบ แล้วเอามาตรึกตรอง จับแง่คิด จนกระทั่งเกิดความวินิจฉัยของตัวเราเอง ถ้าแบบที่ถูกต้องเรียกว่า โยนิโสมนสิการ คือ จับแง่คิดถูก คือพอได้ข้อมูลมาก็ตั้งปัญหาได้ถูกแง่มุม แล้วแก้ปัญหาได้ถูกแง่มุม หรือได้รับข่าวสารที่มีคนเขาแก้ไขปัญหาได้ถูกแง่มุม แล้วก็รับเอาความคิดเห็นที่ถูกหรือวินิจฉัยที่ถูกนั้นมา ในทางกลับกันถ้าเราจับแง่คิดผิด การติดสินใจของเราก็ผิดพลาด ก่อให้เกิดบาปอกุศล
ดังนั้นผู้ที่มีวินิจฉัยดีได้ ต้องไม่คบคนพาล คบบัณฑิต และบูชาบุคคลที่ควรบูชา เป็นการป้องกันไม่ให้ได้รับวินิจฉัยที่ไม่ถูกต้องจากคนพาล ได้รับการถ่ายทอดวินิจฉัยที่ถูกต้องจากบัณฑิต และบุคคลที่ดีมีคุณธรรมที่เราบูชา รวมทั้งผู้มีวินิจฉัยดีจะต้องมีพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจเรื่องสัมมาทิฏฐิ 8 ประการ กฎแห่งกรรม กุศลกรรมบถ อกุศลกรรมบถอย่างถูกต้องเป็นเบื้องต้น ทำให้เป็นผู้ที่มีมาตรฐานในใจ เพราะว่าการฝึกตนเองให้เป็นคนดีได้นั้น คือการพัฒนานิสัยที่ดีของเราให้เกิดขึ้น จากการรับถ่ายทอดความคิดเห็น คำพูด การกระทำที่ถูกต้อง และคุณธรรมความดี มาประพฤติปฏิบัติจนกลายเป็นนิสัยของเราเอง
ขั้นตอนที่ 2 สร้างความพร้อมในการฝึกตัว ได้แก่
มงคลที่ 4 อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม
มงคลที่ 5 มีบุญวาสนามาก่อน
มงคลที่ 6 ตั้งตนชอบ
กระบวนการของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคมตามแนวคำสอนในมงคลสูตรในมงคลหมู่ที่ 2 นี้ เป็นการสร้างความพร้อมในการฝึกตนเองได้อย่างเต็มที่ คนเราทำไมจึงมีความแตกต่างกัน บางคนอายุเท่ากันแต่ทำไมฝีมือไม่เท่ากัน บางคนมีความรู้สูง ประสบความสำเร็จในชีวิตเป็นอย่างดีแต่บางคนทำไมชีวิตเขาจึงล้มเหลว นั่นเป็นเพราะว่าเขามีความพร้อมมีปัจจัยสนับสนุนในการฝึกตัวเองไม่เท่ากัน ดังนั้นคนที่จะฝึกตัวเองให้ได้ดีนั้นจำเป็นจะต้องมีปัจจัยพื้นฐาน 3 ประการรองรับอยู่นั่นก็คือ การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม หมายถึง การมีสิ่งแวดล้อมที่ดีทั้งในด้านสถานที่ตั้ง ความสมบูรณ์ของอาหาร บุคคลรอบข้างที่เป็นบัณฑิต และเป็นแหล่งศิลปวิทยาการทั้งหลาย รวมทั้งเป็นศูนย์รวมแห่งธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งถือได้ว่าเป็นการรู้จักเลือกอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้อง การมีบุญวาสนามาก่อน หมายถึง การที่บุคคลได้ประกอบเหตุและปัจจัยโดยการสั่งสมคุณธรรมความดีทั้งหลายได้อย่างสม่ำเสมอจนกลายเป็นบุญวาสนา ซึ่งจะมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าของชีวิต และการตั้งตนชอบ หมายถึง การที่บุคคลรู้จักวางเป้าหมายชีวิตทั้งทางโลก และทางธรรมให้มุ่งไปในแนวทางที่ถูกต้องดีงาม บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติตามหัวข้อธรรมทั้ง 3 ประการนี้ ย่อมจะเป็นผู้ที่สร้างความพร้อมในการฝึกตัวเองได้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ และจะเป็นพื้นฐานสำหรับรองรับคุณธรรมใน ขั้นตอนที่ 3 ต่อไป
ขั้นตอนที่ 3 ฝึกตนให้เป็นคนมีประโยชน์ ได้แก่

มงคลที่ 7 เป็นพหูสูต
มงคลที่ 8 มีศิลปะ
มงคลที่ 9 มีวินัย
มงคลที่ 10 มีวาจาสุภาษิต
กระบวนการของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคมตามแนวคำสอนในมงคลสูตรในมงคลหมู่ที่ 3 นี้ เป็นการฝึกตนให้เป็นคนมีประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคมได้เต็มที่ ซึ่งคนที่มีประโยชน์ ต้องเป็นผู้ที่มีทั้งความรู้ความสามารถ เป็นที่พึ่งให้ตนเองได้ พร้อมทั้งนำความรู้ความสามารถที่มีมาใช้ในทางที่ถูกต้อง การที่เรามีคุณสมบัติเหล่านี้อย่างครบถ้วนทำให้มีโอกาสฝึกตนเองได้มากยิ่งขึ้น สามารถนำความรู้ความสามารถมาทำให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม ความรู้ความสามารถเหล่านี้ จึงเปรียบเสมือนเครื่องประดับอันงดงาม อลังการ ทำให้มีความโดดเด่นเป็นสง่าในสังคม
ขั้นตอนที่ 4 บำเพ็ญประโยชน์ต่อครอบครัว ได้แก่
มงคลที่ 11 บำรุงบิดามารดา
มงคลที่ 12 เลี้ยงดูบุตร
มงคลที่ 13 สงเคราะห์ภรรยา (สามี)
มงคลที่ 14 ทำงานไม่คั่งค้าง
เมื่อเราเป็นคนดีที่สามารถพึ่งตนเองได้ จะต้องสามารถเป็นที่พึ่งให้กับบุคคลในครอบครัวพร้อมทั้งสามารถตั้งหลักสร้างฐานะให้ตนได้ด้วย ทำให้ครอบครัวอยู่ร่มเย็นเป็นสุข มีความรับผิดชอบต่อคนในครอบครัว เลี้ยงดูบิดามารดาทดแทนคุณอันยิ่งใหญ่ที่ท่านเคยเลี้ยงดูเรามา รับผิดชอบต่อบุตร และภรรยาให้เขามีชีวิตที่ดี มีความสุขทั้งทางโลก ทางธรรม และทำหน้าที่การงานของเราที่ได้รับมอบหมายให้บรรลุผลสำเร็จ ถือเป็นความก้าวหน้าในการฝึกฝนอบรมตนเอง คนเราจะดีเพียงตัวคนเดียวไม่ได้ ต้องขยายสิ่งที่ดีไปสู่คนรอบข้าง โดยเริ่มต้นจากบุคคลใกล้ตัวเรา ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่จะต้องพบเจออยู่เสมอ เป็นเสมือนการสร้างปฏิรูปเทสให้กับตนเอง เป็นการกระทำให้เราขยายการฝึกตนให้ก้าวหน้ากว้างขวางยิ่งขึ้นไป
ขั้นตอนที่ 5 บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ได้แก่
มงคลที่ 15 บำเพ็ญทาน
มงคลที่ 16 ประพฤติธรรม
มงคลที่ 17 สงเคราะห์ญาติ
มงคลที่ 18 ทำงานไม่มีโทษ
เมื่อเรามีความพร้อมในการฝึกตนเองในระดับครอบครัวแล้ว เพื่อเป็นการเพิ่มพูนคุณธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป เราต้องขยายความสามารถให้การทำความดีออกไปสู่ระดับสังคม สร้างสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นการสร้างปฏิรูปเทสให้กับตัวเองเช่นกัน เพื่อประคับประคองตัวเราให้เข้าใกล้เป้าหมายชีวิตที่วางไว้ โดยการเปลี่ยนทรัพย์ที่มีให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ เปลี่ยนจากทรัพย์ทางโลกให้เป็นบุญกุศลติดตัวไปข้ามภพข้ามชาติ พร้อมทั้งพัฒนาคุณธรรมของเราในระดับสูงขึ้นไป ด้วยการนำหลักธรรมะมาควบคุมเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ และนำความรู้ความสามารถของเราไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับหมู่ญาติ ชุมชน และสังคม เป็นหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบต่อสังคม สร้างสังคมให้มั่นคงเป็นปึกแผ่น

สรุปกระบวนการของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคมตามแนวคำสอนในมงคลสูตรทั้ง 5 ขั้นตอนของ 5 หมู่มงคลรวมทั้งสิ้น 18 มงคล ซึ่งเป็นกระบวนการของการสร้างคนดีที่สังคมต้องการ ซึ่งเมื่อปลูกฝังคุณสมบัติ 5 ประการนั้นขึ้นมาในตนเองคือ การฝึกตนให้เป็นคนดี การสร้างความพร้อมในการฝึกตนเอง การฝึกตนให้เป็นคนมีประโยชน์ การบำเพ็ญประโยชน์ต่อครอบครัวและการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งคุณสมบัติทั้ง 5 ประการนี้เป็นคุณสมบัติของคนดีที่สังคมต้องการ มงคลใน 5 หมู่แรกนี้เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อการดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข เป็นกระบวนการของการสร้างชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม ส่วนมงคลใน 5 หมู่หลังนี้จะเป็นเรื่องของการฝึกคุณธรรมต่างๆ ให้เจริญยิ่งๆ ขึ้นไป คือเป็นกระบวนการของการพัฒนาจิต เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส ซึ่งจะขอนำเสนอเนื้อหาดังมีรายละเอียดพอเป็นสังเขปดังนี้

ระดับของการพัฒนาจิตเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส

ขั้นตอนที่ 6 การปรับเตรียมสภาพใจให้พร้อม ได้แก่

มงคลที่ 19 งดเว้นบาป

มงคลที่ 20 สำรวมจากการดื่มน้ำเมา

มงคลที่ 21 ไม่ประมาทในธรรม

เราสามารถปรับเตรียมสภาพใจด้วยการป้องกัน แก้ไขเหตุที่ทำให้เราไม่พร้อมฝึก ไม่พร้อมปฏิบัติธรรม ไม่พร้อมทำความดี คือ ต้องงดเว้นจากการประพฤติอกุศลกรรมบถ 10 ประการ ต้องไม่ทำลายสติการฝึกฝนคุณธรรมความดีให้ก้าวหน้าต้องมีสติกำกับด้วย และต้องไม่ดูเบาในเหตุทำให้ขาดความกระตือรือร้น ย่อหย่อนในการสร้างความดี

ขั้นตอนที่ 7 การแสวงหาธรรมะเบื้องต้นใส่ตัว ได้แก่

มงคลที่ 22 มีความเคารพ

มงคลที่ 23 มีความถ่อมตน

มงคลที่ 24 มีความสันโดษ

มงคลที่ 25 มีความกตัญญู

มงคลที่ 26 ฟังธรรมตามกาล

เมื่อปรับพื้นฐานจนเรามีสภาพใจพร้อมแล้ว จะต้องรู้จักแสวงหาธรรมะจากผู้ที่มีคุณธรรมความรู้ว่าใครเป็นผู้มีคุณธรรมที่แท้จริงแล้ว ต้องพยายามให้ท่านถ่ายทอดคุณธรรมความรู้มาสู่ตัวเรา ดังนั้น เราต้องมีคุณสมบัติที่พอเหมาะกับการได้รับการถ่ายทอดคุณธรรมนั้น โดยจะต้องแสดงคุณธรรมของเราให้ประจักษ์ว่าเป็นผู้มีคุณสมบัตินั้น รวมทั้งจะต้องรู้จักกาลเทศะที่เหมาะสม และมีความตั้งใจรองรับคุณธรรมความดี เพื่อนำมาพัฒนาปรับปรุงจิตใจ นำมาตรวจสอบแก้ไขตนเอง ขัดเกลากิเลสให้เบาบางยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 8 การแสวงหาธรรมะเบื้องสูงใส่ตัวให้เต็มที่ ได้แก่

มงคลที่ 27 มีความอดทน

มงคลที่ 28 เป็นคนว่าง่าย

มงคลที่ 29 เห็นสมณะ

มงคลที่ 30 สนทนาธรรมตามกาล

ขั้นตอนนี้ เป็นขั้นตอนของการแสวงหาธรรมะเบื้องสูงใส่ตัวให้เต็มที่ คือเมื่อเราฝึกจนได้คุณธรรมเบื้องต้นต่างๆ จากการฟังธรรมตามกาลแล้วก็ต้องฝึกหาคุณธรรมเบื้องสูงต่อไปโดยการมีความอดทนก็เพื่อให้เป็นบุคคลผู้มีความอดทนต่อการรับคำสั่งสอน การเป็นคนว่าง่าย เพื่อให้เป็นบุคคลผู้รู้จักการน้อมรับและปฏิบัติตามคำสอนด้วยดี การเห็นสมณะเพื่อให้เป็นบุคคลผู้รู้จักแสวงหาผู้ทรงคุณธรรม ผู้บริสุทธิ์ กาย วาจา ใจ เพื่อรับเอามาเป็นต้นแบบ และการสนทนาธรรมตามกาลเพื่อให้เป็นบุคคลผู้รู้จักแสวงหาปัญญาใส่ตนได้อย่างเต็มที่ บุคคลผู้ปฏิบัติตามหัวข้อธรรมทั้ง 4 ประการนี้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีคุณธรรมเบื้องสูง พร้อมที่จะฝึกฝนอบรมตนภาคปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้สิ้นในขั้นตอนที่ 9 ต่อไป

ขั้นตอนที่ 9 การฝึกภาคปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้สิ้นไป ได้แก่

มงคลที่ 31 บำเพ็ญตบะ

มงคลที่ 32 ประพฤติพรหมจรรย์

มงคลที่ 33 เห็นอริยสัจจ์

มงคลที่ 34 ทำพระนิพพานให้แจ้ง

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการฝึกภาคปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้สิ้นไป โดยการบำเพ็ญตบะเพื่อเผาผลาญกิเลสให้เร่าร้อนจนทนอยู่ไม่ได้ ต้องออกไปจากใจของผู้ปฏิบัติ การประพฤติพรหมจรรย์เพื่อตัดโลกียวิสัย ยกจิตใจออกจากกามอันเป็นที่มาแห่งความเสื่อม การเห็นอริยสัจจ์เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งในความจริงที่เกี่ยวกับโลกและชีวิต และการทำพระนิพพานให้แจ้ง เพื่อกำจัดกิเลสจนถึงที่สุด จนจิตของผู้ปฏิบัติ หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งปวง เข้าถึงความเป็นพระอรหันต์ ซึ่งการทำพระนิพพานให้แจ้งนี้ถือเป็น เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ผู้ปฏิบัติจนถึงขั้นนี้ย่อมเป็นผู้เสร็จกิจแล้ว เป็นผู้ไม่มีกิจที่จะต้องทำต่อไปอีกแล้ว ถือเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดของมนุษย์ตามหลักคำสอนในมงคลสูตรและในพระพุทธศาสนาและสำหรับในมงคลชีวิตหมู่สุดท้ายที่จะนำเสนอต่อไป จะเป็นเรื่องของผลจากการปฏิบัติจนหมดกิเลสแล้ว โดยจะแสดงให้เห็นว่าสภาวะจิตของผู้ที่พัฒนาตนจนถึงขั้นสูงสุดแล้วนั้นว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร ซึ่งจะนำเสนอเนื้อหาในมงคลหมู่นี้ในขั้นตอนที่ 10 ต่อไป

ขั้นตอนที่ 10 ผลจากการปฏิบัติจนหมดกิเลส ได้แก่

มงคลที่ 35 จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม

มงคลที่ 36 จิตไม่โศก

มงคลที่ 37 จิตปราศจากธุลี

มงคลที่ 38 จิตเกษม

มงคลชีวิตในหมู่สุดท้ายทั้ง 4 มงคลนี้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงผลที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมตนจนหมดกิเลสแล้ว ซึ่งผู้ทำพระนิพพานให้แจ้งแล้วเข้าถึงความเป็นพระอรหันต์ จะมีคุณลักษณะของสภาวะจิตในระดับโลกุตตรภาวะอยู่ 4 ประการ คือ จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม จิตไม่โศก จิตปราศจากธุลี และจิตเกษม คุณลักษณะของสภาวะจิตเหล่านี้ เป็นผลมาจากการฝึกฝนพัฒนาตนเองมาตามลำดับจนถึงขั้นสูงสุด เป็นขั้นตอนสุดท้ายและเป็นเป้าหมายสูงสุดในกระบวนการของการพัฒนาตนตามหลักคำสอนในมงคลสูตรและในพระพุทธศาสนา

สรุปกระบวนการของการพัฒนาจิตเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสตามแนวคำสอนในมงคลสูตรทั้ง 5 ขั้นตอนของ 5 หมู่มงคล รวมทั้งสิ้น 20 มงคลนั้นเป็นกระบวนการของการฝึกฝนอบรมจิตโดยเริ่มตั้งแต่

ขั้นตอนของการปรับเตรียมสภาพใจให้พร้อม การแสวงหาธรรมะเบื้องต้นใส่ตัว การแสวงหาธรรมะเบื้องสูงใส่ตัวให้เต็มที่ การฝึกภาคปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้สิ้นไป จนกระทั่งได้รับผลจากการปฏิบัติตนในระดับสูงสุด คือหมดกิเลสได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนาซึ่งเมื่อบุคคลได้ฝึกฝนพัฒนาตนมาจนถึงขั้นตอนสุดท้ายนี้แล้ว ก็ถือว่าจบกระบวนการของการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตร บุคคลผู้ได้ฝึกฝนพัฒนาตนจนครบตามกระบวนการเหล่านี้แล้วย่อมเป็นบุคคลผู้ทำประโยชน์ได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน สำหรับประโยชน์ตน ก็คือ เป็นผู้ที่กระทำได้สมบูรณ์พร้อมแล้วทั้งประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในภพชาติหน้าและประโยชน์สูงสุดคือการบรรลุมรรคผลนิพพาน ส่วนประโยชน์ท่านหรือประโยชน์ต่อผู้อื่นก็คือ การสงเคราะห์ญาติและการสงเคราะห์โลก ซึ่งบุคคลผู้สามารถทำทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านได้อย่างสมบูรณ์เช่นนี้ ถือว่าเป็นบุคคล ผู้ได้รับการพัฒนาแล้วอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ตามกระบวนการของการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตร

2.2.2.2 กุญแจไขความสำเร็จของทิศ 6

ทิศ 6 มีบทบาท สำคัญต่อชีวิตของคนเรามาก ถึงขั้นที่เรียกว่าเป็นผู้ลิขิตชีวิตของคนเราทีเดียว กล่าวคือ ขณะที่ตัวเรายังอยู่ในวัยเยาว์ 3 ทิศแรกคือ ทิศเบื้องหน้า เบื้องขวา กับทิศเบื้องบน ก็จะมีบทบาท สำคัญต่อชีวิตของเรามาก ซึ่งอาจจะเป็นด้านบวกหรือด้านลบ ก็ได้ทั้งสิ้นครั้นเมื่อเราเติบโตเป็นผู้ใหญ่ อีก 3 ทิศที่เหลือ คือทิศเบื้องหลัง เบื้องซ้ายและเบื้องล่างก็จะเข้ามามีบทบาทแทน 3 ทิศแรกจนทำให้บทบาทของ 3 ทิศดังกล่าวลดลงโดยปริยาย

สำหรับทิศเบื้องซ้ายนั้น จะเริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตของเราตั้งแต่วัยรุ่นทีเดียว และอาจจะมีบทบาทต่อชีวิตของบางคนไปตลอดชีวิตก็เป็นได้ หญิงชายวัยรุ่นบางคู่ อาจจะผูกพันกันไปจนเป็นผู้ใหญ่แล้วแต่งงานกันไปก็มีแต่วัยรุ่นบางคู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมปัจจุบันก็ชิงสุกก่อนห่ามทำให้หมดอนาคตทางการศึกษา หรือทำบาปทำกรรมเสียผู้เสียคนกันไปก็มี อย่างไรก็ดี ถ้าใครได้พบทิศเบื้องซ้ายไม่ว่าจะเป็นวัยใดก็ตามที่เป็นกัลยาณมิตร ก็นับว่ามีโชคดีมาก

บุคคลบางคน อาจจะมีทิศเบื้องบนเข้ามามีบทบาทต่อชีวิตตั้งแต่เยาว์วัยไปจนตลอดชีวิต โดยทั่วไปแล้วทิศเบื้องบน จะเป็นผู้ชี้นำคนเราให้เป็นคนดี มีสัมมาทิฏฐิ ให้รู้จักถางทางไปสวรรค์ แต่ก็มีเหมือนกันที่ทิศเบื้องบนเป็นคนทุศีลชักนำฆราวาส ให้หลงผิด ไปก่อบาปก่อกรรมชั่ว ดังมีกรณีพระเทวทัต ผู้ชี้นำพระเจ้าอชาตศัตรูให้ทำปิตุฆาตเป็นตัวอย่าง แม้ในปัจจุบันพระทุศีลก็อาจจะมีอยู่บ้างเหมือนกันแต่อาจจะมีวิสัยทัศน์ และพฤติกรรมแตกต่างไปจากพระเทวทัต

แท้ที่จริงทิศเบื้องบนก็คือบุคคลที่เคยเป็นฆราวาสมาก่อนทั้งสิ้นการที่แต่ละท่านสละชีวิตทางโลกเข้ามาสู่เพศสมณะนั้นโดยทั่วไปส่วนใหญ่ก็ล้วนแต่มีจุดมุ่งหมายที่จะปฏิรูปตนเองจากปุถุชนผู้มีสัมมาทิฏฐิย่อหย่อนคลอนแคลนให้มีสัมมาทิฏฐิเข้าไปอยู่ในใจอย่างมั่นคงถาวร เพื่อโอกาสแห่งการทำพระนิพพานให้แจ้งอันเป็นเป้าหมายชีวิตระดับสูงสุด แต่ก็ใช่ว่าทุกท่านจะสามารถบรรลุจุดมุ่งหมายได้ แม้เพียงขั้นปฏิรูปสัมมาทิฏฐิที่ย่อหย่อนทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสาเหตุหลากหลายแตกต่างกันไปแต่ละท่าน

2.2.2.3 สังคหวัตถุธรรม

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง □สังคหวัตถุธรรมŽ ให้พุทธบริษัทยึดปฏิบัติ เพื่อฝึกตนให้เป็นคนน่ารัก น่าเข้าใกล้ มีศิลปะในการครองใจคน สังคหวัตถุธรรมนี้ ถือได้ว่าเป็นพุทธวิธี ในการครองใจคน

ชั้นเยี่ยม ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ(สังคหสูตร อัง. จตุก. มก. 35/32/117)

1) การให้ (ทาน)

การให้ในบริบทนี้มุ่งเอาการให้ หรือการแบ่งปันสิ่งของ ด้วยน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี รักใคร่ด้วยความจริงใจด้วยความเต็มใจ ด้วยความปรารถนาดี ด้วยความระลึกถึงโดยที่ผู้รับอาจจะมิได้ขาดแคลนเลย ดังนั้นสิ่งของที่ให้จึงเป็นเสมือน ให้จากใจถึงใจ เช่น ผู้ให้มีอาหารอร่อยหรือมีขนม ซึ่งมีเฉพาะในเทศกาลพิเศษก็แบ่งปันมาให้ผู้รับ สิ่งของบางอย่างผู้ให้รู้ใจว่าเป็นที่โปรดปรานของผู้รับเมื่อผู้ให้พบเห็นจึงซื้อมาฝากผู้รับ เป็นต้น

สิ่งของบางอย่าง ผู้ให้รู้ดีว่า ผู้รับกำลังต้องการ แต่หาซื้อไม่ได้ในขณะนั้น เพราะกำลังขาดตลาด แต่เพราะผู้ให้มีอยู่ จึงแบ่งปันมาให้โดยไม่คิดมูลค่าใดๆ ไม่หวังสิ่งตอบแทนใดๆ สิ่งของทั้งหลายย่อมมีเจ้าของ ถ้าสิ่งของนั้นเป็นสิ่งที่ดี ไม่มีโทษภัย มีแต่ประโยชน์ ผู้ให้ก็เป็นคนดี มีศีลมีธรรม อีกทั้งให้ด้วยความเต็มใจ ให้ด้วยความรักและปรารถนาดี อย่างบริสุทธิ์ใจ โดยมิได้หวังผลตอบแทนใดๆ หรือเพื่อหาคะแนนนิยม ผู้รับ ย่อมรู้สึกปีติยินดีปลาบปลื้มลืมไม่ลง

กล่าวได้ว่า สิ่งของใดๆ ก็ตามที่ให้แก่กันและกัน ด้วยอัธยาศัยไมตรีสิ่งนั้นย่อมทั้งแช่อิ่มทั้งเคลือบด้วยน้ำใจ จึงเกิดเป็นของมีฤทธิ์ขึ้นมาได้อย่างประหลาด สามารถผูกพันความรู้สึกที่ดีต่อกัน ระหว่างผู้ให้กับผู้รับอย่างยากที่จะเสื่อมคลาย ตัวอย่างเช่น แหวนที่เราซื้อเอง เพราะสวยถูกใจ เราจึงซื้อ แต่เราก็ไม่รู้สึกปลื้มใจและสุขใจเท่ากับเมื่อได้เห็น หรือได้สวมแหวนวงที่มีผู้มอบให้เรา หรือซื้อให้เรา ไม่ว่าผู้ให้หรือผู้ซื้อนั้นจะเป็นผู้บังเกิดเกล้า เป็นบุตรธิดา เป็นคู่รัก เป็นสามีหรือภรรยา หรือเป็นเพื่อนก็ตาม ทั้งนี้เพราะเมื่อเห็นแหวนนั้นทีไรก็ซึ้งในน้ำใจที่ผู้ให้มีต่อเราทุกครั้ง

แท้ที่จริงการให้แบ่งปันหรือทาน คือพฤติกรรมซึ่งแสดงน้ำใจเอื้ออาทรและปรารถนาดีที่คนเรามีต่อกัน เพราะฉะนั้น ถ้าบุคคลในทิศ 6 แสดงความเอื้ออาทรต่อบุคคลที่ตนแวดล้อมอยู่ โดยการให้แบ่งปันด้วยอัธยาศัยไมตรีอยู่เสมอ ขณะเดียวกัน ผู้ที่ถูกแวดล้อมก็แสดงความมีน้ำใจ ความกตัญญูกตเวทีต่อทิศ 6 ของ ตน ด้วยปฏิสัมพันธ์อันดีอย่างสม่ำเสมอ ย่อมจะก่อให้เกิดความรัก ความอบอุ่น ความเข้าใจซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี ที่สำคัญก็คือผู้ให้ย่อมเป็นคนน่ารัก และสามารถผูกไมตรีกับผู้คนรอบข้างไว้ได้ ดังที่พระสัมมา-สัมพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้” ผู้ที่สามารถผูกมิตรกับผู้คนรอบข้าง และคนที่เข้ามาคบหาสมาคมไว้ได้ ก็เพราะเป็นคนน่ารัก เหตุที่น่ารักก็เพราะมีน้ำใจเอื้ออาทรด้วยความจริงใจ นี่คือศิลปะในการครองใจคนอย่างหนึ่ง ตามพุทธวิธี

2) เจรจาไพเราะ (ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ)

เจรจาไพเราะในบริบทนี้หมายถึง การใช้คำพูดเพื่อให้เป็นคนน่ารัก เพราะฉะนั้นจึงมีขอบเขตกว้างขวางกว่าการพูดไพเราะ อ่อนหวานเท่านั้นแต่อาจจะต้องมีความหมายอยู่ในลักษณะต่อไปนี้คือ

2.1) เป็นคำพูดสุภาพ ไม่หยาบคาย สบายหู ไม่เพ้อเจ้อ ฟังแล้วชื่นใจทุกครั้ง

2.2) เป็นคำพูดที่กล่าวด้วยเมตตาจิตซึ่งผู้ฟังสามารถรู้สึกได้ถึงคุณธรรมของผู้พูด

2.3) เป็นคำจริง ไม่โกหก มีประโยชน์ แต่ต้องกล่าวให้ ถูกกาลเทศะ มิฉะนั้นอาจจะเกิดโทษแก่หลายฝ่ายและตัวผู้พูดก็จะกลายเป็นคนน่ารังเกียจแทนที่จะน่ารัก

2.4) เป็นคำพูดที่แสดงความจริงใจ และความปรารถนาดีอย่างแท้จริง แต่ต้องกล่าวให้ถูกกาลเทศะ และใช้สำนวนภาษา ที่ฟังเข้าใจง่ายมิฉะนั้นจะเกิดโทษต่อผู้พูดเอง

2.5) เป็นคำพูดที่ทำให้ผู้ฟังเกิดกำลังใจในการทำความดี ทุกรูปแบบ เพื่อพัฒนาตนให้เป็นกัลยาณมิตรต่อชาวโลก

2.6) ไม่เป็นคำพูดส่อเสียด ที่ทำให้คนแตกแยกกัน

2.7) ไม่เป็นคำพูดที่ทำให้ผู้ฟังท้อแท้ หมดกำลังใจที่จะทำความดี หมดกำลังใจที่จะสู้ชีวิต หรือแม้การมีชีวิตอยู่ต่อไป

บุคคลใดก็ตามที่มีพฤติกรรมทางวาจาในลักษณะ 7 ประการ ดังกล่าวแล้วนี้ย่อมถือได้ว่าเป็นผู้เจรจาไพเราะ หรือ มีปิยวาจาย่อมเป็นคนน่ารักน่าเข้าใกล้ส่วนบุคคลที่มีพฤติกรรมทางวาจาที่ตรงกันข้ามกับลักษณะ 7 ประการนี้ย่อมชื่อว่าเป็นผู้เจรจาไม่ไพเราะ หรือมีอัปปิยวาจาย่อมเป็นคนไม่น่ารัก ไม่น่าเข้าใกล้

3) การบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน (อัตถจริยา)

การบำเพ็ญประโยชน์ต่อกันในบริบทนี้ หมายถึงการชี้แนะ ด้วยการพูดและการกระทำที่เป็นประโยชน์และก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ทั้งนี้เพราะบุคคลบางคนมิได้ขาดแคลนทรัพย์สินสิ่งของจึงมิได้หวังปิยวาจา เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ตน แต่ประการใดทว่าเขาขาดแคลนความรู้ ความสามารถในการกระทำกิจกรรม หรือกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงต้องการคำแนะนำที่จะช่วยให้เขาสามารถทำกิจนั้นๆ ได้สำเร็จหรือถ้าจะลงมือสาธิตให้เขาดูเป็นตัวอย่างก็จะยิ่งดีเป็นต้น

ดังนั้นการช่วยเหลือญาติพี่น้อง ผู้คนในชุมชน สังคม และประเทศชาติ ไม่ว่าผู้ดีมีจน ให้มีความรู้ความเข้าใจ ความสามารถในการทำกิจต่างๆ การประกอบอาชีพต่างๆ ตลอดจนการดูแลสุขภาพกายและใจของตนเอง เพื่อความอยู่ดีมีสุขของทุกๆ คน และเพื่อให้ผู้คนในสังคมมีมาตรฐานการครองชีวิต อย่างเหมาะสม ปลอดภัย และมีความสงบสุข เราก็ควรจะร่วมมือช่วยกันทำ

การบำเพ็ญประโยชน์ต่อกันมีรูปแบบการดำเนินการอย่างไร

การบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน อาจจะดำเนินการได้หลากหลายรูปแบบตามความเหมาะสม ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว แต่มีสาระสำคัญอยู่ที่กิจกรรมทุกอย่างที่บำเพ็ญแล้วนั้นต้องเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ กล่าวคือ ถ้าเอกชนคนใดประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง ประสบความสำเร็จอย่างงดงาม จึงปรารถนาให้ผู้ที่ยังไม่มีอาชีพหรือยังไม่ร่ำรวยเข้ามาศึกษาฝึกอบรมปฏิบัติงานในอาณาบริเวณพื้นที่ของตน โดยไม่คิดค่าฝึกอบรมใดๆ อย่างนี้ก็ถือว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ของเอกชนผู้นั้น

บริษัท หรือองค์กรใด เมื่อจะจัดอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เป็นความรู้สมัยใหม่ให้แก่พนักงานในบริษัทหรือองค์กรของตน ก็ควรเชื้อเชิญประชาชนผู้สนใจจำนวนหนึ่งเข้าร่วมสัมมนาฟรี หรือเสียค่าใช้จ่ายเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น อย่างนี้ก็ถือเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ของบริษัทหรือองค์กรนั้นๆ หรือองค์กรการกุศล ซึ่งอาจเป็นมูลนิธิต่างๆ จัดโครงการ ฝึกอบรมระยะสั้น 1 วัน หรือ 2 วัน เกี่ยวกับการประกอบอาชีพต่างๆ เช่น การทำอาหาร ทำดอกไม้ และงานศิลปะต่างๆ ให้แก่ประชาชนฟรี อย่างนี้ก็ถือว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ขององค์กรการกุศล หรือมูลนิธินั้นๆ หรือองค์กรการกุศล หรือชมรมต่างๆ จัดโครงการฝึกอบรมระยะสั้น 3 วัน หรือ 1 สัปดาห์ เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม การปฏิบัติหน้าที่อาสาสมัครช่วยงานตำรวจจราจร การเข้าอบรมในค่ายเยาวชน โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย หรือเสียน้อยที่สุดเท่าที่จำเป็น อย่างนี้ก็ถือว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ขององค์กร

การกุศล หรือชมรมนั้นๆ หรือบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ในวิชาชีพหรือศิลปวิทยาการสาขาใดสาขาหนึ่งที่อาสาสมัครเข้าไปทำหน้าที่วิทยากรพิเศษในสถาบันการศึกษา องค์กร มูลนิธิ ชมรม ให้การฝึกอบรมในโครงการต่างๆ ของสถาบันและองค์กรดังกล่าว โดยไม่คิดค่าตอบแทนใดๆ อย่างนี้ก็ถือ ว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ของปัจเจกบุคคล

จุดมุ่งหมายของการบำเพ็ญประโยชน์ต่อกันคืออะไร

จุดมุ่งหมายหลักของการบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน คือ การสร้างเสริมความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปวิทยาการสาขาต่างๆ ให้แก่บุคคลที่ขาดแคลน หรือการให้ความรู้ความเข้าใจเล็กๆ น้อยๆ เกี่ยวกับเทคโนโลยีใหม่ๆ แก่บุคคลที่ต้องการ โดยไม่ต้องเข้าศึกษาในสถาบันการศึกษา แต่ถ้าผู้ใดต้องการความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งก็จำเป็นต้องไปศึกษากันในสถาบันการศึกษา หรือวิชาการบางอย่างที่จำเป็นต้องใช้ทักษะและประสบการณ์มาก เมื่อผู้เข้ารับการอบรมเข้าใจภาคทฤษฎีแล้ว ก็สามารถนำความรู้นั้นไปฝึกตนเองให้เกิดความชำนาญได้

ส่วนจุดมุ่งหมายรองลงไป ซึ่งถือว่าเป็นผลพลอยได้ หรือ ผลพลอยดีของการบำเพ็ญประโยชน์ต่อกันนั้นมีอยู่มากมาย เช่น เป็นแนวทางสร้างอาชีพ สร้างรายได้ ให้แก่ผู้เข้ารับการอบรม สร้างความสัมพันธ์ และความเข้าใจอันดีระหว่างผู้ให้และผู้รับการอบรม และระหว่างผู้เข้ารับการอบรมด้วยกัน สร้างจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมแก่ทุกๆ คน ที่เกี่ยวข้องกับการจัดอบรม ปลุกสำนึกผู้ที่มีตำแหน่ง ฐานะ และโอกาสดีกว่า ให้แสดงความเมตตากรุณาต่อผู้ด้อยโอกาสมากขึ้น ซึ่งจะเป็นการลดช่องว่างระหว่างชนชั้นโดยปริยาย ขณะเดียวกันก็จะเป็นการสร้างความสมัครสมานสามัคคี ระหว่างผู้คนในชุมชน ในสังคม ให้มั่นคงแข็งแกร่งยิ่งขึ้น

ผลพลอยได้ที่สำคัญที่จะมองข้ามไปไม่ได้ก็คือ การบำเพ็ญประโยชน์ต่อกันนี้จะเป็นเครื่องส่งเสริมศิลปะในการครองใจคน 2 ข้อแรก คือการให้และการเจรจาไพเราะให้เกิดเป็นนิสัยของผู้คนในสังคมพร้อมกันด้วย

คนประเภทไหนที่ชอบการบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน

คนที่มีน้ำใจเป็นกัลยาณมิตรนั่นเอง ที่ชอบการบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน ทั้งนี้เพราะผู้ที่มีน้ำใจเป็นกัลยาณมิตรนั้นย่อม

มีวิสัยทัศน์กว้างไกลมองเห็นว่าถ้าสามารถสร้างชุมชนให้เจริญรุ่งเรือง ด้วยเครือข่ายคนดี ความเจริญรุ่งเรืองนั้นก็จะตกมาถึงตนโดยปริยาย

- เห็นว่าชุมชนใดที่เจริญก้าวหน้าทั้งด้านเศรษฐกิจและจิตใจควบคู่กันไป ชุมชนนั้นย่อมเป็นชุมชนเข้มแข็ง ไม่มีปัญหาโจรผู้ร้าย ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาอบายมุข ปัญหาเยาวชน หรือถ้ามีก็มีน้อยสามารถแก้ไขได้ง่าย
- เห็นว่าเมื่อชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศเข้มแข็งแล้ว ย่อมเป็นกำลังสำคัญของประเทศ ในการยืนหยัดต่อสู้ป้องกันรักษาอธิปไตยของชาติ ในสถานการณ์โลกที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน เอารัดเอาเปรียบกันตลอดเวลา
- เห็นว่าชุมชนเข้มแข็งได้ก็เพราะสมาชิกในชุมชนโดยทั่วไปเป็นคนดีมีสัมมาทิฏฐิ ตั้งใจสร้างแต่กรรมดี

ละเว้นบาปอกุศลต่างๆ วัฒนธรรมทางจิตใจอันดีงามนี้ ย่อมเป็นมรดกตกทอดจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง สภาวการณ์เช่นนี้เอง ที่จะอนุรักษ์ความเป็นชาติของเราให้จีรังยั่งยืนตลอดไป

- เห็นว่าถ้าผู้คนในชุมชน ในสังคม ล้วนมีน้ำใจเป็นกัลยาณมิตร มิจฉาทิฏฐิชน ที่มีความตระหนี่ เห็นแก่ตัว เห็นแก่ได้ ชอบทำนาบนหลังคน เอารัดเอาเปรียบคนจนด้วยเล่ห์กลต่างๆ เป็นคนมีสภาพขัดสนยากจนด้านจิตใจ เพราะมีเท่าไรก็ไม่รู้จักพอ จะหมดไปจากสังคม และบ้านเมืองโดยปริยาย เพราะเหตุผลข้างต้นนี้เอง ผู้มีน้ำใจเป็นกัลยาณมิตรจึงชอบการบำเพ็ญประโยชน์ต่อกันเป็นชีวิตจิตใจ ดังนั้นผู้รักการบำเพ็ญอัตถจริยาจึงเป็นคนน่ารัก น่าเข้าใกล้ และถ้าจะวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งถึงก้นบึ้งจิตใจของเขาแต่ละคน ก็จะได้พบว่าเขาเป็นบุคคลที่มีสัมมาทิฏฐิเข้าไปอยู่ในใจอย่างมั่นคงถาวรนั่นเอง

4) ความวางตนสม่ำเสมอ (สมานัตตตา)

จุดมุ่งหมายของความวางตนสม่ำเสมอ ก็คือการทำตัวให้เป็นคนน่ารัก ดังนั้น ความวางตนสม่ำเสมอในบริบทนี้ จึงมีความหมายได้หลายอย่างที่สำคัญคือ

4.1) ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย

4.2) วางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคลและสถานการณ์

4.3) ทำตนให้สมกับที่เป็นคน

การทำตนเสมอต้นเสมอปลาย หมายถึงการปฏิบัติตนอย่างคงเส้นคงวาต่อบุคคลที่แวดล้อมเรา หรือเป็นทิศ 6 ของเรา เราเคยประพฤติปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านั้นในทางที่ดีและเหมาะสมอย่างไร ก็ยังคงปฏิบัติอย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง แม้ว่าเราจะได้ดิบได้ดีมีโชควาสนาล้ำหน้าผู้อื่น หรือไม่มีโชควาสนาเทียมทัน ผู้อื่น หรือแม้กระทั่งอับโชควาสนาถึงขั้นตกทุกข์ได้ยาก

บุคคลที่มีความเข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรมอย่างถ่องแท้ ย่อมเข้าใจดีว่าชีวิตของคนเราในโลกมนุษย์นี้เป็นเสมือนหุ่น โดยมีบุญ (ผลของกรรมดีจากอดีต) และบาป (ผลของกรรมชั่วจากอดีต) เป็นเครื่องเชิด คราใดที่บุญชิงช่วงให้ผล ชีวิตของเราก็เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า ไม่ว่าจะหยิบจะทำอะไรก็โชคดี มีความสำเร็จทุกอย่าง บางอย่างก็ประสบผลอย่างเกินควรเกินคาด ชนิดที่ไม่มีสิ่งใดมายับยั้งได้ แต่คราใดที่บาปได้ช่องช่วงชิงให้ผล ชีวิตเราก็ประสบปัญหาร้อยแปดพันเก้า ดังที่คนโบราณมักกล่าวว่า พระศุกร์เข้าพระเสาร์แทรกนั่นแหละ ทรัพย์สินเงินทองที่เคยมีอยู่มากมายเท่าใด ก็อาจจะอันตรธานไปในกองเพลิง ในตลาดหลักทรัพย์ ในมือโจร หรือในแหล่งอบายมุขต่างๆ ทำให้คนเราต้องประสบความทุกข์เวทนาอย่างแสนสาหัส

บุคคลที่เข้าใจซึ้งเรื่องกฎแห่งกรรม ย่อมเข้าใจเรื่องกฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ทุกขัง (ความทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้) และอนัตตา (ความไม่ใช่ตน ไม่สามารถบังคับบัญชาได้) ต่อไปอีกด้วย ย่อมเข้าใจดีว่าชีวิตของคนเราทุกคนตั้งอยู่บนความไม่แน่นอน เพราะเราไม่สามารถรู้ได้ว่า ในอดีตชาติเราได้เคยทำบุญ หรือบาปไว้มากน้อยแค่ไหน ไม่สามารถล่วงรู้ได้ว่า เมื่อใดบุญหรือบาปจะให้ผล

เพราะฉะนั้น ขณะที่บุญมาวาสนาส่งให้เราได้ดิบได้ดี บุคคลที่เข้าใจซึ้งในกฎทั้ง 2 ดังกล่าว ย่อมมีสติสามารถอบรมควบคุมตนเองไม่ให้ลืมตน ในลักษณะที่เรียกว่าวัวลืมตีนŽ แสดงท่าทางหยิ่งยะโส หรือกล่าววาจาเหยียดหยามดูหมิ่นดูแคลนบุคคลแวดล้อม หรือใครผู้ใดก็ตามที่ต่ำต้อยกว่าตน แต่จะวางตนเป็นกัลยาณมิตร ดังเช่นที่เคยประพฤติปฏิบัติมาโดยไม่เปลี่ยนแปลง หรือถ้าจะมีการเปลี่ยนแปลง

บ้าง ก็จะเป็น การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ในทางที่สร้างสรรค์ยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้คนที่แวดล้อมพลอยได้รับผลดีจากโชควาสนาของตนด้วย

อนึ่ง สำหรับบางคนที่เข้าใจซึ้งในกฎทั้ง 2 นั้น ถ้าชีวิตของเขายังคงดำเนินไปอย่างราบเรียบ ไม่มีบุญวาสนาส่งให้ได้ดิบ ได้ดีดังเช่นเพื่อนฝูง หรือผู้คนแวดล้อมบางคนของเขา เขาก็จะมีสติไม่ปล่อยให้อำนาจกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในใจมาบงการให้เกิดความคิดฟุ้งซ่าน คิดอิจฉาริษยา เพื่อนฝูงที่โชคดีมีวาสนา ได้ลาภยศ สรรเสริญ ได้ตำแหน่งสูงกว่าตน ไม่คิดที่จะกลั่นแกล้ง เพื่อนผู้โชคดีด้วยการใส่ร้ายป้ายสีเพื่อน เพื่อช่วงชิงตำแหน่งของเพื่อนมาเป็นของตน แต่ทว่าเขาจะมีความรู้สึกยินดี และแสดงออกให้เพื่อนผู้โชคดีได้รับรู้ว่า เขามีความยินดีอย่างจริงใจ ที่เห็นเพื่อนมีบุญวาสนา การแสดงออกเช่นนี้ นอกจากจะก่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี ยังจะทำให้เกิดความสบายใจทั้งสองฝ่ายอีกด้วย

ยิ่งกว่านั้น บางคนนอกจากไม่มีบุญวาสนามาส่งเสริมแล้ว บาปอกุศลยังตามมาให้ผลถึงขั้นตกทุกข์ได้ยาก บางรายถึงขั้นล้มละลายก็มี บุคคลที่มีความเข้าใจซึ้งในกฎทั้ง 2 นั้น ย่อมมีสติตั้งรับสถานการณ์ได้ด้วยความทรหดอดทน สามารถประคองชีวิตให้ตั้งอยู่ในความดีได้ ไม่ปล่อยให้อำนาจกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในใจ เข้ามาชักพาชีวิตให้ตกลงไปเกลือกกลั้วกับความชั่วร้ายต่างๆ เฉกเช่นมิจฉาทิฏฐิชนทั้งหลาย หรือถึงขั้นตัดสินประหารชีวิตตนเอง เพราะการกระทำเช่นนั้นไม่สามารถแก้ปัญหาได้ แต่จะเป็นการสร้างปัญหาอุกฤษฏ์ข้ามภพข้ามชาติต่อไปอีก

โดยสรุปก็คือ ใครก็ตามที่ได้ดิบได้ดีแล้ว จะต้องไม่ประพฤติตนเป็นวัวลืมตีน หรือคนที่เห็นพรรคพวกเพื่อนฝูงญาติพี่น้องได้ดิบได้ดี ก็มีความยินดีอย่างจริงใจต่อเขา หรือคนที่ประสบวิบากกรรมก็มีสติประคองตนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม เหล่านี้คือพฤติกรรมของ□ผู้ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย

2.2.2.4 สัมมาทิฏฐิ

ความหมายที่สมบูรณ์ของสัมมาทิฏฐิในระดับโลกิยะ คือ ความเข้าใจถูกเกี่ยวกับเรื่องโลกและชีวิตตามความเป็นจริงที่สำคัญมีอยู่ 10 ประการ คือ

1) การทำทานมีผลดี ควรทำ

2) การสงเคราะห์ทั้งสาธารณสงเคราะห์ และบุคคลสงเคราะห์ เป็นสิ่งดี ควรทำ

3) การบูชาบุคคลที่ควรบูชา เป็นสิ่งดี ควรทำ

4) ผลวิบากของกรรมดีและกรรมชั่ว ที่บุคคลทำแล้วมีจริง เป็นจริง นั่นคือกฎแห่งกรรมเป็นจริง ต้องเชื่อ

5) โลกนี้มีคุณ คือเป็นสถานที่แห่งเดียวเท่านั้นในภพ 3 ที่เปิดโอกาสให้ทุกชีวิตได้สร้างบุญบารมีตลอดจนทำพระนิพพาน ให้แจ้ง

6) โลกหน้ามี หมายความว่า สรรพสัตว์ทั้งปวง ถ้ายังไม่สามารถทำอาสวกิเลสให้หมดสิ้นไปจากใจ ก็จะต้องเวียนตาย เวียนเกิด ทนทุกข์ทรมานอยู่ในสังสารวัฏเรื่อยไปโดยไม่มีจุดจบ

7) มารดามีคุณต่อบุตรทุกคนสุดที่จะพรรณนา ที่สำคัญก็คือการเป็นต้นบุญต้นแบบของร่างกายมนุษย์ให้แก่บุตร ถ้าบุตร ได้รูปแบบกายที่ไม่ใช่มนุษย์ย่อมหมดโอกาสสั่งสมบุญบารมี

8) บิดามีคุณ เช่นเดียวกับมารดา คือการเป็นต้นแบบร่างกายมนุษย์ ถ้าไม่มีบิดาแล้วไซร้ การถือกำเนิดของบุตรย่อมมีขึ้นไม่ได้ ดังนั้นมารดาและบิดาจึงมีพระคุณอย่างยิ่งใหญ่ต่อบุตร สมควรอย่างยิ่ง

ที่จะได้รับความกตัญญูกตเวทีอย่างสูงสุดจากบุตร

9) สัตว์ที่ผุดขึ้นเกิด หรือโอปปาติกะมีจริง ทั้งนี้ย่อมมีนัยว่า นรก สวรรค์ มีจริง ทุกคนอย่าได้ตั้งอยู่ในความประมาทและทำกรรมชั่วเป็นอันขาด

10) สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ชนิดที่ทำให้แจ้งโลกนี้โลกหน้า ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตามมีจริง สัมมาทิฏฐิข้อนี้ย่อมให้นัยว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีจริง พระอรหันตสาวกผู้รู้แจ้งโลกนี้โลกหน้า ด้วยการฝึกอบรมตนตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ แล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม มีจริง พระสงฆ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ซึ่งตกทอดมาถึงปัจจุบันนี้ ชนิดอุทิศชีวิตเป็นเดิมพัน จนสามารถทำให้แจ้งโลกนี้โลกหน้าแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตาม ยังมีอยู่ในปัจจุบัน

บุคคลที่มีความเห็นถูกตามสัมมาทิฏฐิ 10 ประการนี้ ย่อมชื่อว่าเป็นผู้มีความเข้าใจŽสัมมาทิฏฐิ 10 ประการเท่านั้น แต่ถ้ายังไม่ได้ลงมือปฏิบัติจริง และยังไม่ได้ศึกษาธรรมะหมวดอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับสัมมาทิฏฐิ 10 ประการ แล้วนำไปปฏิบัติจนเกิดเป็นลักษณะนิสัย ถึงขั้นที่เรียกได้ว่า มีสัมมาทิฏฐิ □ เข้าไปอยู่ในใจอย่างมั่นคงถาวรก็ยังไม่ชื่อว่า สัมมาทิฏฐิบุคคล หรือ สัมมาทิฏฐิชน ต่อเมื่อได้ลงมือปฏิบัติจนเกิดเป็นลักษณะนิสัยในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะสังเกตได้จากการทำทานเป็นกิจวัตร การรักษาศีลอย่างบริสุทธิ์ บริบูรณ์ และการขวนขวายพากเพียรทำสมาธิภาวนาอยู่เป็นนิจ โดยสรุปก็คือเป็นผู้ที่ตั้งใจสั่งสมบุญกุศลอยู่เสมอโดยไม่ทำบาปอกุศลใดๆ เลยจึงจะชื่อว่า สัมมาทิฏฐิบุคคล หรือ สัมมาทิฏฐิชน

2.2.2.5 มิจฉาทิฏฐิ

มิจฉาทิฏฐิ คือ ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับเรื่องโลกและชีวิต ตามความเป็นจริง เป็นความเข้าใจผิด ซึ่งตรงกันข้ามกับความเข้าใจถูก คือ สัมมาทิฏฐิ 10 ประการ มิจฉาทิฏฐิก็มีอยู่ 10 ประการเช่นกัน คือ มีความเข้าใจผิดในเรื่องต่อไปนี้

1) การทำทานไม่มีผลดี ไม่จำเป็นต้องทำ

2) การสงเคราะห์ไม่มีผลดี ไม่จำเป็นต้องทำ

3) การบูชาบุคคลที่ควรบูชาไม่มีผลดี ไม่จำเป็นต้องทำ

4) ผลวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่วที่บุคคลทำแล้วไม่มี จึงไม่เชื่อกฎแห่งกรรม แต่เชื่อว่าความไม่แน่นอนของชีวิตล้วนเป็นเรื่องโชคชะตา หรือหมายถึง เชื่อเรื่องดวง นั่นเอง

5) ไม่รู้และไม่เข้าใจว่า โลกนี้มีคุณอย่างไร

6) ไม่รู้และไม่เข้าใจว่า มีโลกหน้า จึงคิดว่าตายแล้วสูญหมด

7) ไม่รู้คุณมารดา จึงไม่มีกตัญญูกตเวทิตาต่อมารดา

8) ไม่รู้คุณบิดา จึงไม่มีกตัญญูกตเวทิตาต่อบิดา

9) ไม่รู้และไม่เข้าใจว่า มีโอปปาติกะ นั่นคือไม่เชื่อว่ามีนรกสวรรค์

10)ไม่รู้และไม่เชื่อว่า โลกนี้มีสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบผู้สามารถทำให้แจ้งโลกนี้โลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้งตาม นั่นคือ ไม่มีความเคารพนับถือพระรัตนตรัย

บุคคลที่มีความเห็นผิดดังกล่าวนี้ แม้ไม่ครบ 10 ประการ ย่อมชื่อว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิบุคคลŽ หรือ □ มิจฉาทิฏฐิชนŽ เพราะเขาพร้อมที่จะทำกรรมชั่วหรือทำบาปอยู่เสมอ โดยไม่มีความคิดที่จะสั่งสมบุญกุศลเลย

2.2.2.6 ทำไมจึงต้องมีการปฏิรูปมนุษย์

สาเหตุที่ต้องมีการปฏิรูปมนุษย์ หรือสาเหตุที่ต้องมีการเปลี่ยนมิจฉาทิฏฐิในใจผู้คนให้เป็นสัมมาทิฏฐินั้น มีเหตุผลสำคัญ อย่างน้อย 4 ประการ คือ

1) ผู้คนโดยทั่วไปในสังคมปัจจุบันมีภูมิคุ้มกันจิตใจบกพร่อง หรือขาดสัมมาทิฏฐิ ทั้งนี้เพราะผู้คนโดยทั่วไปในสังคมปัจจุบัน ไม่ได้รับการปลูกฝังสัมมาทิฏฐิตั้งแต่ยังเป็นทารกจากครอบครัวเนื่องจากผู้เป็นพ่อแม่เองก็ยังไม่มีสัมมาทิฏฐิเข้าไปอยู่ในใจอย่างมั่นคงถาวรพ่อแม่บางคนแม้จะมีการศึกษาทางโลกสูง แต่ยังไม่รู้ด้วยซ้ำว่าสัมมาทิฏฐิ คืออะไร

ครั้นเมื่อเด็กเจริญเติบโต ได้รับการศึกษาอบรมจากโรงเรียนตลอดจนจากมหาวิทยาลัย ก็จะได้รับความรู้เฉพาะทางโลกเป็นส่วนใหญ่ไม่เคยได้รับการปลูกฝังอบรมให้เกิดความรู้ความเข้าใจ หรือให้มีสัมมาทิฏฐิเข้าไปอยู่ในใจ เนื่องจากคณาจารย์เองก็ขาดความพร้อมที่จะให้การปลูกฝังอบรมสัมมาทิฏฐิแก่เหล่าศิษย์ สถาบันการศึกษาเองก็ไม่มีนโยบายที่จะปลูกฝังอบรมนักเรียนนักศึกษา ให้มีสัมมาทิฏฐิเข้าไปตั้งมั่นอยู่ในใจ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีความเข้าใจผิดว่าบุคคลที่มีความรู้ทางโลกสูงแล้ว ย่อมเป็นคนดีโดยปริยายโดยมิได้เฉลียวใจเลยว่าบุคคลที่มีความรู้ทางโลกสูง และมีจรรยาบรรณด้านวิชาชีพสูง เช่น แพทย์ แต่ขาดความรู้ทางธรรมนั้น ย่อมสามารถทำกรรมชั่ว เช่น เป็นฆาตกรอย่างโหดเหี้ยมเสมือนหนึ่งไร้หิริโอตตัปปะนั้น เกิดขึ้นได้เสมอ

2) สัมมาทิฏฐิจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการปลูกฝังอบรมอย่างจริงจัง สัมมาทิฏฐิจะเกิดขึ้นเองไม่ได้เลย ถ้าไม่มีการปลูกฝังอบรมกันอย่างจริงจัง แม้เมื่อปลูกฝังอบรมให้เกิดขึ้นในจิตใจแล้ว ก็ยังสามารถแปรเปลี่ยนไปตามกระแสสิ่งแวดล้อมที่เลวร้ายได้ ผิดกับมิจฉาทิฏฐิ ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้เอง ทั้งพร้อมที่จะเกิดขึ้นและแพร่กระจายพันธุ์ออกไปตลอดเวลา ทำนองเดียวกับแบคทีเรีย เชื้อไวรัส หรือวัชพืช ซึ่งแม้ไม่มีการปลูกก็สามารถเกิดขึ้นได้งอกงามทุกแห่งหน ไม่ว่าในดินร่วนซุย ดินเปรี้ยว ดินลูกรัง หรือตามซอกหิน ยิ่งถ้าได้ดินดีก็จะสามารถแพร่พันธุ์ได้รวดเร็วยิ่งขึ้นอีก

เมื่อมิจฉาทิฏฐิเกิดขึ้นในจิตใจผู้คนแล้ว ก็จะทั้งบีบคั้น และบีบบังคับจิตใจคนเราให้ก่อกรรมชั่วต่างๆ นานา เช่นการเบียดเบียนกันทางกายและวาจา การเอาเปรียบกัน ข่มเหงกัน ทำร้ายกัน ไม่แตกต่างจากสัตว์ดิรัจฉาน ทว่าจะรุนแรงร้ายกาจ ยิ่งกว่าดิรัจฉานหลายร้อยหลายพันเท่า เพราะคนเราฉลาดกว่าดิรัจฉานมากมาย พฤติกรรมชั่วร้ายของมิจฉาทิฏฐิชน ย่อมก่อความเดือดร้อนวุ่นวายขึ้นในสังคมมนุษย์ ตลอดจนสังคมโลกอย่างยากที่จะหาสันติสุขได้ ดังที่เห็นกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน เพราะเหตุนี้จึงจำเป็นต้องมีการปฏิรูปมนุษย์ ด้วยการปลูกสัมมาทิฏฐิให้เข้าไปอยู่ในใจผู้คนอย่างมั่นคงถาวร เพื่อป้องกันมิให้มิจฉาทิฏฐิ กำเริบออกฤทธิ์ได้

3) มิจฉาทิฏฐิทำให้ผู้คนตกอยู่ในความมืดบอด บุคคลที่ตกอยู่ในความมืดบอดแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ บุคคลตาบอด คือ ไม่มีปัญญาหาทรัพย์ ไม่มีปัญญาเข้าใจธรรมะ และไม่เข้าใจเรื่องบาปบุญคุณโทษ บุคคลตาเดียว คือ มีปัญญาหาทรัพย์ให้เพิ่มพูนขึ้น แต่ไม่มีปัญญาเข้าใจธรรมะ ดังนั้นการแสวงหาของเขาจึงมีทั้งสุจริตและทุจริต คนประเภทนี้ไม่สนใจสั่งสมบุญกุศลเลย นักศึกษาคงเห็นแล้วว่าบุคคลที่ตกอยู่ในความมืดบอดทั้ง 2 ประเภทนี้ ล้วนได้ชื่อว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิบุคคลทั้งสิ้น

บุคคล 2 ประเภทนี้มีความเป็นมาอย่างไร

บุคคลส่วนใหญ่ในสังคมทุกยุคทุกสมัย ล้วนเป็นทั้งนักวัตถุนิยม และบริโภคนิยม ครั้นเมื่อโลกมี

ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากขึ้น ลัทธินิยมทั้ง 2 แบบ ก็ก้าวตามไปเป็นเงาตามตัว นักวัตถุนิยมย่อมมีความคิดว่า สิ่งที่จะอำนวยความสุขให้แก่ชีวิตก็คือความมั่งคั่งร่ำรวย สำหรับใช้เป็นเครื่องแลกเปลี่ยนให้ได้มาซึ่งกามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ซึ่งเป็นสิ่งที่นักวัตถุนิยมเชื่อว่าการได้บริโภคกามคุณ 5 ประการนี้ คือ สุดยอดแห่งความสุข

แท้ที่จริงวัตถุกาม 5 ประการนี้ เป็นเพียงเครื่องสนองกิเลสกาม คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลงของนักวัตถุนิยม และบริโภคนิยม ให้เกิดความรู้สึกเพลิดเพลินในอารมณ์เพียงชั่วครู่ชั่วยามเท่านั้น หาได้บันดาลความสุขที่แท้จริงแก่พวกเขาไม่ เพราะเหตุที่พวกเขาตกอยู่ในความมืดบอดด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ ไม่มีปัญญามองเห็นแสงสว่าง จึงหลงยึดมั่นถือมั่นเอาวัตถุกาม และการบริโภควัตถุกามเป็นสรณะ การหลงยึดสรณะแบบผิดๆ เช่นนี้ ย่อมนำพวกเขาไปสู่การก่อกรรมชั่ว เพื่อให้ได้วัตถุกามเพิ่มขึ้นมากๆ โดยไม่อายบาป และไม่กลัววิบากของบาปที่จะเกิดตามมาภายหลัง

วิบากของผู้ที่ก่อกรรมชั่วมากๆ ในโลกนี้ คือ การถูกลงโทษทัณฑ์ในอบายภูมิอย่างสาหัสเป็นเวลายาวนานนับด้วยแสน ด้วยล้านปี ตามกฎแห่งกรรมซึ่งเที่ยงธรรมโดยไม่เห็นแก่หน้าใครทั้งสิ้น ครั้นพ้นโทษทัณฑ์จากอบายภูมิ ได้โอกาสกลับมาเกิดในมนุษยโลกอีก บางพวกก็อาจจะเป็นมิจฉาทิฏฐิประเภท □บุคคลตาบอดŽ บางพวกก็อาจจะเป็นมิจฉาทิฏฐิประเภท □บุคคลตาเดียวŽ

มิจฉาทิฏฐิชนประเภท บุคคลตาบอด แม้จะไม่ถึงกับมีพิษสงก่อปัญหารุนแรงต่อสังคมก็ตาม แต่โดยส่วนรวม พวกเขาก็เป็นภาระถ่วงความเจริญก้าวหน้าของครอบครัว และของสังคม และในส่วนตัวของพวกเขาเอง ก็จะต้องประสบวิบากกรรมเช่นนี้ต่อไปอีกไม่รู้กี่ภพกี่ชาติ เพราะไม่มีปัญญาสั่งสมบุญกุศลในขณะที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เพื่อเป็นการเตรียมอริยทรัพย์ไว้เป็นเสบียงสำหรับเดินทางไกลต่อไปในภพหน้า

ส่วนมิจฉาทิฏฐิชนประเภท บุคคลตาเดียว ย่อมจะก่อให้เกิดโทษภัยร้ายแรงทุกรูปแบบต่อสังคม การที่หมู่บ้าน ชุมชน สังคมของเรา ตลอดจนสังคมโลก ต้องประสบปัญหาเลวร้ายต่างๆ อยู่ไม่เว้นแต่ละวันในปัจจุบันนี้ ก็เพราะการก่อกรรมชั่วของมิจฉาทิฏฐิชนประเภท บุคคลตาเดียว นี่เอง บุคคลประเภทนี้บางคนก็อาจจะต้องมีชีวิตอยู่แบบหลบๆ ซ่อนๆ มือกฎหมายบางคน ก็อาจจะประสบความมั่งคั่งร่ำรวย มีชีวิตอยู่อย่างมีเกียรติ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นแบบใดก็ตาม ในส่วนลึกของจิตใจของพวกเขานี้ยากจะหาความสงบสุขอย่างแท้จริง เนื่องจากเกรงกลัววิบากแห่งกรรมชั่วที่ตนทำไว้จะตามมาทัน ทั้งๆ ที่เขาไม่เชื่อกฎแห่งกรรม

แม้จะมีความทุกข์อันเกิดจากความกังวลใจ ในวิบากแห่งกรรมชั่วของตนก็ตาม แต่ความทุกข์ขณะที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ย่อมเป็นเพียงเศษเสี้ยวแห่งความทุกข์อย่างแสนสาหัส ที่บุคคลตาเดียวจะต้องได้รับในโลกหน้าอย่างเทียบกันไม่ได้เลยครั้นเมื่อพ้นโทษทัณฑ์จากอบายภูมิ ได้โอกาสกลับมาเกิดในมนุษยโลกอีก ก็จะมีเศษกรรมที่หลงเหลืออยู่ตามมาให้ผล ทำให้เขาเกิดมาเป็นมิจฉาทิฏฐิชน ประเภทบุคคลตาบอด หรือ บุคคลตาเดียวอีก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภท และปริมาณแห่งเศษกรรมนั้น

เหล่านี้ คือ วงจรการเวียนว่ายตายเกิดของมิจฉาทิฏฐิชน ปุถุชนเช่นเราท่านทั้งหลาย ไม่มีปัญญารู้ได้ แต่วงจรดังกล่าวนี้ย่อมเป็นที่รู้ชัดของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกทั้งปวง ตลอดจนสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบในปัจจุบัน ชนิดที่เกิดปัญญารู้แจ้งโลกนี้โลกหน้าได้

ถ้าวงจรของมิจฉาทิฏฐิยังคงดำเนินต่อไปเรื่อยๆ ในอีกไม่ช้าไม่นานนัก โลกของเราย่อมเต็มไปด้วย

มิจฉาทิฏฐิชนทั้งประเภทตาบอดและตาเดียว นั่นคือ โลกของเราได้ล่วงเข้าสู่ยุคแห่งมิคสัญญีแล้ว คือ แต่ละคนต่างมีความคิดที่จะฆ่ากันอย่างแรงกล้า โดยไม่มีจิตคิดเคารพยำเกรงว่า นี่คือแม่ นี่คือพ่อ นี่คือป้า นี่คือน้าหรืออา นี่คือภรรยาของอาจารย์

สัมมาทิฏฐิทำให้ผู้คนอยู่ในความสว่าง คนที่อยู่ในความสว่างคือ คนประเภทบุคคลสองตา ซึ่งมีปัญญาแสวงหาทรัพย์ให้เพิ่มพูนขึ้น โดยสุจริตและชอบธรรม มีปัญญาเข้าใจธรรมเป็นอย่างดี จึงรู้จักสั่งสมบุญตลอดชีวิต โดยไม่เกี่ยวข้องกับบาปอกุศลใดๆ เลยด้วยตระหนักดีว่าบาปอกุศลเพียงน้อยนิด ก็มีวิบากเป็นความทุกข์ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า

บุคคลประเภทสองตานี้ ยังมีคำศัพท์ทางธรรมใช้เรียกอีกหลายคำเช่น กัลยาณมิตรมิตรแท้ บัณฑิต สัตบุรุษ สัปบุรุษ คนดี สัมมาทิฏฐิชน ฯลฯ

เพราะเหตุที่สัมมาทิฏฐิชนมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งว่า การทำแต่กรรมดีเท่านั้นที่จะทำให้เรามีความสุข ทำให้สังคมและโลกนี้เกิดสันติภาพ และวัฒนาถาวรอย่างแท้จริง ดังนั้น สัมมาทิฏฐิชนจึงมีปณิธานแน่วแน่ที่จะสร้างกรรมดีตลอดชีวิต

แต่ถ้าในครอบครัวของสัมมาทิฏฐิชน ปล่อยให้สมาชิกในครอบครัว แม้เพียงคนเดียวเกิดความเห็นเป็นมิจฉาทิฏฐิครอบครัวนั้นย่อมหาสันติสุขไม่ได้ และถ้าชุมชนใดมีสมาชิกที่เป็นมิจฉาทิฏฐิแม้เพียงคนเดียวชุมชนนั้นย่อมมีปัญหายิ่งถ้ามีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นมิจฉาทิฏฐิชุมชนนั้นย่อมจะมีแต่เรื่องเดือดร้อนไม่ขาดสายอย่างแน่นอนดังนั้นจะกล่าวไปไยถึงสังคมระดับประเทศและระดับโลกที่เต็มไปด้วยมิจฉาทิฏฐิชนแล้วจะไม่ประสบปัญหาเลวร้ายสารพัดรูปแบบ

ด้วยเหตุผลอย่างน้อย 4 ประการ ดังกล่าวนี้ คงจะได้คำตอบแล้วว่า ทำไมจึงต้องมีการปฏิรูปมนุษย์ธรรมะอะไรที่เป็นพื้นฐานก่อให้เกิดคุณสมบัติของคนดี

ธรรมะที่เป็นพื้นฐานรากเหง้าซึ่งก่อให้เกิดคุณสมบัติของคนดีที่โลกต้องการ คือ สัมมาทิฏฐิ ทั้งนี้เพราะสัมมาทิฏฐิคือความเห็นถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องโลกและชีวิตตามความเป็นจริง เมื่อบุคคลมีความเห็นถูกย่อมจะคิดถูก พูดถูก ทำถูก เลือกประกอบอาชีพถูก และทำทุกสิ่งทุกอย่างถูกต้องเป็นขบวนตามมา เนื่องจากมีสัมมาทิฏฐิกำกับอยู่หัวขบวนโดยตลอด ดังนั้น สัมมาทิฏฐิจึงเป็นแหล่งกำเนิดคุณสมบัติของคนดีมากมายหลายประการ

คุณสมบัติของคนดีประกอบด้วยอะไรบ้าง

บุคคลที่จะได้ชื่อว่าเป็นคนดีจริงหรือคนดีที่โลกต้องการ หรือยังจะมีคำศัพท์ทางธรรมอย่างอื่นสำหรับใช้เรียกคนดีอยู่อีกหลายคำ ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติหลายอย่างหลายประการ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงคุณสมบัติของคนดีไว้ในหลายพระสูตร แต่ละครั้งที่ทรงแสดงจะมีรายละเอียดแตกต่างกันไป เพื่อให้เหมาะสมกับผู้ฟัง แต่สาระสำคัญที่ทรงแสดงในแต่ละครั้งย่อมใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตาม บุคคลที่มีสัมมาทิฏฐิเข้าไปตั้งมั่นอยู่ในใจย่อมสามารถประมวลคุณสมบัติของคนดีตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระสูตรต่างๆ แล้วนำมาสรุปเพื่อยึดเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ดังนี้

- รู้จักตั้งเป้าหมายชีวิตที่ถูกต้องดีงาม
- มีความสำนึกรับผิดชอบ

- รู้จักสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตร
- รู้จักตั้งเป้าหมายชีวิตที่ถูกต้องดีงาม

สัมมาทิฏฐิชนมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับเรื่องโลกและชีวิต เข้าใจดีว่าชีวิตในสังสารวัฏนั้นต้องผจญกับความทุกข์โดยไม่มีจุดจบ เข้าใจดีว่าหนทางที่จะพ้นจากสังสารวัฏนั้นมีอยู่ วิธีปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากสังสารวัฏนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้แล้ว และเป็นวิธีที่มีประสิทธิผลอย่างแท้จริง พระพุทธองค์และพระอรหันตสาวกทั้งหลายได้ปฏิบัติและสัมฤทธิผลแล้ว อย่างไรก็ตามการปฏิบัติเพื่อให้ประสบผลสำเร็จต้องดำเนินการอย่างถูกต้องเหมาะสม และเป็นขั้นตอนตามลำดับ ความเข้าใจทั้งหมดนี้ ทำให้สัมมาทิฏฐิชนเกิดปัญญา สามารถตั้งเป้าหมายชีวิตขึ้น 3 ระดับ คือ

1) เป้าหมายชีวิตระดับต้น หมายถึงการตั้งตนเป็นหลักฐานมั่นคง ไม่เป็นคนหลักลอย มีอาชีพสุจริต มีรายได้ประจำแน่นอน รู้จักเก็บทรัพย์สมบัติที่หามาได้ให้ปลอดภัย รู้จักบริหารรายได้ให้มีเงินเหลือเก็บคือเก็บไว้ใช้ในยามที่มีอันตราย และเก็บไว้สำหรับสร้างบุญกุศล

วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายชีวิตระดับต้น ประกอบด้วย หลักสำคัญ 4 ประการคือ 1) หาเป็น 2) เก็บเป็น 3) ทั้งคบคนดีและสร้างเครือข่ายคนดีเป็น 4) ใช้เป็น ซึ่งถือว่าเป็นคาถา □หัวใจเศรษฐีŽ โดยใช้คำย่อของคาถาว่า □อุ-อา-ก-สŽ

2) เป้าหมายชีวิตระดับกลาง หมายถึง การตั้งเป้าหมายเพื่อไปสู่สุคติโลกสวรรค์ หลังจากละโลกนี้ไปแล้ว

วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายชีวิตระดับกลางนี้ ประกอบด้วยหลักสำคัญ 4 ประการ คือ 1) สัทธาสัมปทา 2) สีลสัมปทา 3) จาคสัมปทา 4) ปัญญาสัมปทาวิธีปฏิบัติทั้ง 4 ประการนี้ อาจสรุปย่อลงเป็นภาษาง่ายๆ ได้ 3 ประการ คือ การหมั่นทำทาน การรักษาศีลให้บริสุทธิ์อยู่เสมอ และการพากเพียรเจริญสมาธิภาวนา เป็นกิจวัตรประจำวัน การปฏิบัติทั้ง 3 ประการนี้ คือการสั่งสมบุญกุศลอย่างแท้จริง

วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายระดับกลาง แม้จะเป็นวิธีปฏิบัติเพื่อสั่งสมบุญกุศล ไม่ใช่เพื่อการทำมาหากินดังเช่นเป้าหมายชีวิตระดับต้น แต่ก็สามารถปฏิบัติควบคู่กันไปกับการปฏิบัติ เพื่อบรรลุเป้าหมายชีวิตระดับต้นได้ ทั้งนี้เพราะการสั่งสมบุญกุศลอยู่ตลอดเวลา ย่อมมีส่วนส่งเสริมการทำมาหากินให้เจริญรุ่งเรืองประการหนึ่ง และความตายของแต่ละคนเป็นเรื่องไม่แน่นอน อีกประการหนึ่งถ้าจะรอให้ร่ำรวยแล้วจึงค่อยทำบุญกุศล ก็อาจจะไม่มีโอกาสได้ทำเลย เพราะตายไปเสียก่อนที่จะรวย

3) เป้าหมายชีวิตระดับสูง หมายถึงการอุทิศชีวิตเป็นเดิมพันในการสร้างบารมี เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน หรือทำพระนิพพานให้แจ้งหลุดพ้นจากสังสารวัฏไปโดยเด็ดขาด

งานสร้างบารมีเป็นงานที่ยากยิ่ง พระอรหันตสาวกแต่ละองค์ก่อนจะบรรลุอรหัตผล ในสมัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรานั้น ล้วนเคยสละชีวิตเป็นเดิมพัน สร้างบารมีข้ามภพข้ามชาติมาเป็นเวลานานนับด้วยกัปแล้วทั้งสิ้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่างานสร้างบารมีเพื่อบรรลุเป้าหมายระดับสูงนี้ เป็นงานของบรรพชิตโดยเฉพาะ ผู้ครองเรือนที่ยังต้องสาละวนอยู่กับการทำมาหากิน เพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เลี้ยงครอบครัวอยู่นั้นจึงหาโอกาสได้ยาก

กระนั้นก็ตาม ผู้ครองเรือนท่านใด ที่ตั้งความปรารถนาจะบรรลุเป้าหมายชีวิตระดับสูง หากมีความพร้อมที่จะดำรงอยู่ในสมณเพศเมื่อใด ก็ย่อมสามารถตั้งต้นปฏิบัติได้เมื่อนั้นในชาตินี้ ด้วยการบวช

ตลอดชีวิต หากใครยังไม่พร้อมก็บวชช่วงสั้นเป็นครั้งคราวก่อนก็ได้

การที่สัมมาทิฏฐิชน รู้จักตั้งเป้าหมายชีวิต 3 ระดับนี้ ก็เพราะปัญญาทางธรรมของเขานั่นเอง บุคคลที่มีปัญญาทางธรรม ย่อมมีปัญญาทางโลกอย่างแน่นอน แม้เขาจะมีฐานะไม่ร่ำรวย แต่เขาก็สามารถพึ่งตนเองได้ เลี้ยงตนเองได้อย่างมีความสุขตามอัตภาพ ไม่ต้องเป็นภาระของสังคมหรือของใครๆ ไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อสังคม เพราะเขาเป็นคนดี ขณะเดียวกัน เขาก็อาจจะเป็นที่พึ่ง หรือผู้ชี้ทางสว่างให้แก่สังคมได้ ในงานที่เขาถนัดและมีประสบการณ์ แต่ถ้าเขามีฐานะร่ำรวย เขาก็จะสามารถเป็นทั้งที่พึ่งและผู้ชี้ทางสว่างให้แก่สังคมได้อย่างกว้างขวาง

การรู้จักตั้งเป้าหมายชีวิตทั้ง 3 ระดับก็ดี การกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ดี คนดีมีสัมมาทิฏฐิล้วนตรองด้วยปัญญาอย่างรอบคอบก่อนลงมือกระทำทั้งสิ้น เพราะเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า คนดีมีสัมมาทิฏฐิเป็นคนมีปัญญา หรือกล่าวสั้นๆ ว่า □ไม่โง่Ž นั่นเอง

มีความสำนึกรับผิดชอบ

บุคคลที่มีสัมมาทิฏฐิเข้าไปอยู่ในใจอย่างมั่นคงย่อมจะพัฒนาความสำนึกรับผิดชอบด้านต่างๆ ขึ้นมาอย่างกว้างขวาง แต่ความสำนึกรับผิดชอบที่เป็นคุณสมบัติสำคัญยิ่งของคนดีที่โลกต้องการนั้นมีอยู่ 4 ประการ คือ

1) ความสำนึกรับผิดชอบต่อศักดิ์และศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของตนเอง ด้วยการละกรรมกิเลส 4 ประการ คือการรักษาศีล 4 ข้อแรก ในศีล 5 ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์นั่นเอง

2) ความสำนึกรับผิดชอบต่อศักดิ์และศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นซึ่งอยู่ร่วมสังคม ด้วยการละอคติ 4 ประการ

3) ความสำนึกรับผิดชอบต่อศีลธรรมทางเศรษฐกิจ ด้วยการไม่เกี่ยวข้องกับอบายมุข 6 ประการ

4) ความสำนึกรับผิดชอบสิ่งแวดล้อมซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมที่เป็นบุคคล ได้แก่ทิศ 6 ของตนเอง ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อทิศ 6 สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งมีทั้งสิ่งแวดล้อมในเมือง และสิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรตามธรรมชาติตามหุบเขาลำเนาไพร ด้วยการไม่ทำลายและพยายามช่วยกันอนุรักษ์ไว้

จากความสำนึกรับผิดชอบทั้ง 4 ประการนี้จะเห็นได้ว่าคนดีมีสัมมาทิฏฐินั้น มีความตั้งใจที่จะทำตนให้บริสุทธิ์สะอาดด้วยศีล ตั้งตนอย่างเที่ยงธรรมปราศจากอคติ หลีกเลี่ยงจากเรื่องเลวร้ายต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจ พยายามตั้งตนเป็นคนดีในสถานะต่างๆ เช่นเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ หรือเป็นพ่อแม่ที่ดีของลูก เป็นศิษย์ที่ดีของครู หรือเป็นครูที่ดีของศิษย์ เป็นคู่สามีหรือภรรยาที่ดี เป็นลูกน้องหรือหัวหน้าที่ดี เป็นเพื่อนที่ดี พร้อมกันนั้นก็ไม่คิดที่จะทำลายสิ่งแวดล้อม ตรงข้ามยังพยายามที่จะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดี เพื่อรักษาบรรยากาศบนพื้นผิวโลก ให้น่าอยู่น่าอาศัย ไม่ก่อให้เกิดพิษภัยแก่สรรพสัตว์ทั้งปวง

รู้จักสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตร

การสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตรเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง ที่ต้องสร้างให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ชุมชน และสังคมโดยทั่วไป เพราะการสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตรเป็นวิธีเดียว ที่จะสามารถป้องกัน และกำจัดมิจฉาทิฏฐิชนให้หมดไปจากหมู่บ้าน ชุมชน และสังคมได้โดยเด็ดขาด

หมู่บ้านใดที่สมาชิกแต่ละคนล้วนมีคุณสมบัติของกัลยาณมิตร หมู่บ้านนั้นย่อมประสบแต่สันติสุขและมี

ความเจริญรุ่งเรืองอย่างแน่นอน เพราะทุกคนในหมู่บ้านล้วนเป็นคนมีศีล เป็นหมู่บ้านปลอดอบายมุข แต่ละคนล้วนขวนขวายพากเพียรสั่งสมบุญกุศลไปพร้อมๆ กับการทำมาหากิน เนื่องจากแต่ละคน มีเป้าหมายชีวิตเหมือนกัน คือ มุ่งตั้งตนให้ได้ในโลกนี้ ละโลกนี้แล้วก็จะไปสู่สุคติโลกสวรรค์ในโลกหน้า เครือข่ายกัลยาณมิตรจะยั่งยืน ก็เพราะมวลสมาชิกมาประชุมแก้ไขปัญหาต่างๆ ตลอดจนมีการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ การประชุมแก้ไขปัญหาต่างๆ ตลอดจนการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันจะเกิดขึ้นได้ ก็เพราะได้รับงบประมาณสนับสนุนจากมวลสมาชิก เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า เครือข่าย กัลยาณมิตรจะยั่งยืนและเจริญรุ่งเรือง ก็เพราะน้ำใจเสียสละของมวลสมาชิกนั่นเอง คนดีมีสัมมาทิฏฐิแต่ละคน แม้จะต้องสละทรัพย์สินเงินทองเพื่อบำรุงเครือข่ายกัลยาณมิตร เขาย่อมเสียสละด้วยความเต็มใจ เพราะมั่นใจว่าคุณประโยชน์อันเกิดจากเครือข่ายกัลยาณมิตรนั้นเกินคุ้ม ยิ่งกว่านั้นเขายังมั่นใจว่า ผลดีอันเกิดจากเครือข่ายกัลยาณมิตรนั้น มีคุณค่าต่อหมู่บ้าน ชุมชน หรือสังคม สุดจะนับจะประมาณ เพราะเขารู้ดีว่า ถ้าขาดเครือข่ายกัลยาณมิตรก็จะทำให้ หมู่บ้าน ชุมชน หรือสังคมที่เขาอยู่เต็มไปด้วยมิจฉาทิฏฐิชน ที่มีแต่ความคิดทำลายสันติสุขของทุกๆ ฝ่ายเท่านั้น

การปลูกฝังสัมมาทิฏฐิ

ทุกคนในหมู่บ้าน ในชุมชน และในสังคมทุกระดับ ต้องได้รับการปลูกฝังสัมมาทิฏฐิ โดยไม่มีการยกเว้น แต่เพื่อให้การปลูกฝังเกิดประสิทธิผลอย่างแท้จริง การปลูกฝังอบรมสัมมาทิฏฐิจำเป็นต้องจัดทำให้เหมาะสมกับวัยของแต่ละคน ดังนั้นจึงควรแบ่งผู้รับการปลูกฝังอบรมออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1) เยาวชนก่อนวัยเรียน
2) เยาวชนในวัยเรียน โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ
2.1) ระดับอนุบาลและระดับประถมศึกษา
2.2) ระดับมัธยมศึกษา
2.3) ระดับอุดมศึกษา
(นักเรียนนักศึกษาสายอาชีพนั้น อาจจัดอยู่ในระดับมัธยมศึกษาหรืออุดมศึกษาตามความเหมาะสม)
3) ผู้ใหญ่โดยทั่วไป ซึ่งเข้าสู่อาชีพการงานแล้ว

แบบแผนหรือกระบวนการปลูกฝังอบรมสัมมาทิฏฐิควรทำอย่างไร

แบบแผนหรือกระบวนการปลูกฝังอบรมสัมมาทิฏฐิควรดำเนินการให้สอดคล้องกับวัย สติปัญญา ความสามารถ ความสนใจ และความสะดวกของผู้เข้ารับการปลูกฝังอบรม จึงควรแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ 1) การปลูกฝังให้เกิดเป็นลักษณะนิสัย 2) การปลูกฝังลักษณะนิสัยควบคู่กับการปฏิบัติ 3) การปลูกฝังธรรมะภาคปฏิบัติควบคู่กับภาคทฤษฎี 4) การถ่ายทอดความดีซึ่งกันและกัน

1) การปลูกฝังให้เกิดเป็นลักษณะนิสัย การปลูกฝังด้วยวิธีนี้ เหมาะกับเด็กทารกทั่วไป ขณะที่ยังไม่เข้าโรงเรียน สิ่งที่จะนำมาปลูกฝังคือศีล และคุณธรรมความดีต่างๆ เพื่อสร้างลักษณะนิสัยรักบุญกลัวบาป รักความดีเกลียดความชั่วตลอดจนวัฒนธรรมชาวพุทธเท่าที่เด็กจะสามารถทำได้ เช่น อบรมสั่งสอนให้เด็กมีความเมตตากรุณาต่อเพื่อนและต่อสัตว์ไม่รังแกเพื่อน ไม่รังแกสัตว์ ไม่ฆ่าสัตว์เล็กสัตว์น้อยด้วยความสนุก สนาน ไม่พูดโกหกไม่พูดคำหยาบ รู้จักกราบพระพุทธรูป กราบไหว้พระสงฆ์ กราบไหว้มารดาบิดา และผู้ใหญ่ รู้จักทำบุญใส่บาตร การสวดมนต์บทสั้นๆ ฯลฯ การสอนวัฒนธรรมชาวพุทธที่

ได้ประโยชน์จริง โดยที่ผู้ปกครองไม่ต้องเตรียมการให้เหนื่อยยาก คือ การพาเด็กๆ ไปร่วมกิจกรรมทางศาสนา ที่วัดบ่อยๆ ขณะที่อยู่บ้านพ่อแม่ผู้ปกครองก็ต้องทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีให้เด็กดูอยู่เสมอ
2) การปลูกฝังลักษณะนิสัยควบคู่กับการปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน การปลูกฝังด้วยวิธีนี้เหมาะกับเด็กระดับอนุบาลและประถมต้น เนื้อหาสาระของธรรมะที่นำมาปลูกฝังอบรม ควรเป็น เนื้อหาธรรมะจากสัมมาทิฏฐิ 10 ประการ บางข้อที่นำมาแปลง เป็นภาคปฏิบัติได้ และเนื้อหาธรรมะหมวดอื่นที่ส่งเสริมสัมมาทิฏฐิ และสามารถนำมาแปลงเป็นภาคปฏิบัติได้ เช่น บุญกิริยาวัตถุ 3 ธรรมะ 2 ข้อแรก ในสังคหวัตถุ 4 เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีการสวดมนต์บูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทั้งในภาคภาษาไทยและบาลีโดยจัดให้เหมาะสมกับวัย และความรู้ด้านภาษาของเด็ก และการเจริญสมาธิภาวนา
3) การปลูกฝังธรรมะภาคปฏิบัติควบคู่กับภาคทฤษฎี การปลูกฝังด้วยวิธีนี้เหมาะกับเยาวชนในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา

2.2.2.7 กรรมกิเลส 4

กรรมกิเลส 4 ประการ ที่อริยสาวกละได้แล้ว มีอะไรบ้าง คือ 1) กรรมกิเลส คือปาณาติบาต 2) กรรมกิเลส คืออทินนาทาน 3) กรรมกิเลส คือกาเมสุมิจฉาจาร 4) กรรมกิเลส คือมุสาวาท
กรรมกิเลส 4 ประการนี้ ที่อริยสาวกนั้นละได้แล้ว อธิบายความได้ว่า กิเลสเป็นธาตุสกปรกชนิดหนึ่ง สิงอยู่ในใจคนและสัตว์ตั้งแต่เกิด กิเลสนี้จะคอยบีบคั้นใจให้คนที่จิตใจอ่อนแอ ทำความชั่วความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่นเสมอ ด้วยการบีบบังคับให้ผู้นั้นฆ่าสัตว์บ้าง ลักทรัพย์บ้าง ประพฤติผิดในกามบ้าง และพูดเท็จบ้าง
การที่ใครทำกรรมชั่วอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้ง 4 ประการนี้ แสดงว่าใจของผู้นั้นตกอยู่ในอำนาจของกิเลสแล้ว จึงเรียกการกระทำทั้ง 4 ประการนี้ว่า กรรมกิเลส และตัวของผู้ทำกรรมกิเลส 4 ได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำลายศักดิ์และศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของตนเองลงอย่างน่าเสียดาย
อริยสาวก หรือ คนดีที่โลกต้องการย่อมไม่ยอมให้ตนเองตกอยู่ในอำนาจกิเลส และไม่ยอมทำกรรมกิเลสโดยเด็ดขาด เพราะคำนึงถึงศักดิ์และศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของตนเอง
เพราะฉะนั้นมาตรฐานของคนดีที่โลกต้องการประการแรกคือ คนดีจะต้องมีสำนึกรับผิดชอบต่อศักดิ์และศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของตัวเองตามอริยวินัยด้วยการไม่ทำกรรมกิเลส 4
ศักดิ์และศรีแห่งความเป็นมนุษย์ คืออะไร
ศักดิ์ แปลว่า อำนาจ กำลัง ความสามารถที่แผ่ออกไป
ศรี แปลว่า ดี เจริญ ที่มาของความดี และความเจริญที่มาของสมบัติเป็นที่ตั้งของสมบัติ
ดังนั้น ศักดิ์และศรี จึงหมายถึงอำนาจในการที่จะทำความดี อำนาจแห่งความเจริญรุ่งเรือง หรืออำนาจที่จะครองมนุษยสมบัติของตัวเอง
พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวยยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า
□การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การล่วงละเมิดภรรยาผู้อื่น และการพูดเท็จ เรียกว่า เป็นกรรมกิเลส
บัณฑิตทั้งหลายไม่สรรเสริญ

2.2.2.8 เหตุ 4 ประการ

อริยสาวกไม่ทำบาปกรรมโดยเหตุ 4 ประการ อะไรบ้าง คือ ปุถุชน

1) ย่อมถึงฉันทาคติ (ลำเอียงเพราะรัก) ทำบาปกรรม
2) ย่อมถึงโทสาคติ (ลำเอียงเพราะชัง) ทำบาปกรรม
3) ย่อมถึงโมหาคติ (ลำเอียงเพราะเขลา) ทำบาปกรรม
4) ย่อมถึงภยาคติ (ลำเอียงเพราะกลัว) ทำบาปกรรม
ส่วนอริยสาวก
1) ย่อมไม่ถึงฉันทาคติ
2) ย่อมไม่ถึงโทสาคติ
3) ย่อมไม่ถึงโมหาคติ
4) ย่อมไม่ถึงภยาคติ
อริยสาวกย่อมไม่ทำบาปกรรม โดยเหตุ 4 ประการนี้
อธิบายความ: อคติ คือ ความลำเอียง ได้แก่ การกระทำที่เป็นเหตุให้ผู้ไม่ได้รับประโยชน์ กลับได้รับ ผู้ควรได้รับประโยชน์กลับไม่ได้รับ หรือผู้ควรได้รับน้อยกลับได้รับมาก ผู้ควรได้รับมากกลับได้รับน้อย
1) ฉันทาคติ คือ ความลำเอียงเพราะรัก เป็นต้นเหตุให้เกิดการคอรัปชั่นในทุกระดับสังคม
2) โทสาคติ คือ ความลำเอียงเพราะโกรธ เป็นต้นเหตุให้เกิดการกลั่นแกล้งกันในสังคม
3) โมหาคติ คือ ความลำเอียงเพราะโง่เขลา เป็นต้นเหตุให้สังคมขาดกฎเกณฑ์ที่แน่นอน เหมือนไม้หลักปักเลน
4) ภยาคติ คือ ความลำเอียงเพราะกลัวภัยมาถึงตัว เป็นต้นเหตุให้เกิดอิทธิพลมืดคุกคามในสังคม
พระอริยสาวกทั้งหลายแม้จะต้องเผชิญกับความตายก็ไม่ลำเอียงเพราะตระหนักว่าการลำเอียงของท่าน ย่อมทำให้กระทบกระเทือนต่อศักดิ์และศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น ยิ่งลำเอียงมากก็ยิ่งทำให้คนอื่นเดือดร้อนมาก เมื่อผู้นั้นเดือดร้อนมากก็ทำให้เขาถูกกิเลสบีบคั้นใจได้ง่ายโอกาสที่ผู้ถูกลำเอียงจะทำกรรมกิเลส 4 แก่ผู้อื่นต่อๆ ไป หรือเพื่อตอบโต้บุคคลที่ลำเอียงให้เกิดการจองเวรกันก็เกิดได้ง่ายขึ้นเพราะฉะนั้นมาตรฐานของคนดี ประการที่ 2 คือ คนดีต้องมีความสำนึกรับผิดชอบต่อศักดิ์และศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ของผู้อื่นด้วยการไม่ลำเอียง 4 ประการพระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวยยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปว่าบุคคลใดละเมิดความชอบธรรมเพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติยศของบุคคลนั้นย่อมเสื่อมเหมือนดวงจันทร์ข้างแรม ฉะนั้นบุคคลใดไม่ละเมิดความชอบธรรมเพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ยศของบุคคลนั้นย่อมเจริญเหมือนดวงจันทร์ข้างขึ้น
2.2.2.9 อบายมุข 6 ประการ
อริยสาวกไม่ข้องแวะอบายมุข 6 ประการ แห่งโภคะทั้งหลาย
1) การหมกมุ่นในการเสพของมึนเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลาย
2) การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอยในเวลากลางคืนเป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลาย
3) การหมกมุ่นเที่ยวดูมหรสพ เป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลาย
4) การหมกมุ่นในการเล่นการพนัน อันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลาย
5) การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร เป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลาย

6) การหมกมุ่นในความเกียจคร้าน เป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลาย

อธิบายความ: อบายมุข มาจากคำ 2 คำ คือคำว่า □อบายž แปลว่า ความเสื่อมและคำว่า □มุขž แปลว่า ปากทาง

อบายมุข แปลว่า ปากทางแห่งความเสื่อม เมื่ออบายมุขเป็นปากทางเราจึงยังมองไม่เห็นความเสื่อมทันที เพราะความเสื่อมจริงๆ มันเป็น□ปลายทางแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมองเห็น และทรงชี้ให้เราเห็นด้วยว่า ปากทางแห่งความเสื่อมเหล่านี้ มี 6 ทาง และปลายทางของอบายมุขนี้ย่อมมีความย่อยยับของโภคทรัพย์ หรือ ความพินาศของเศรษฐกิจรออยู่ ซึ่งระดับของความเสียหายนั้น มีตั้งแต่ระดับส่วนตัว จนกระทั่งถึงระดับชาติ ตลอดจนระดับโลก

อริยสาวกย่อมมองเห็นโทษของอบายมุข 6 และเว้นห่างจากปากทางแห่งความเสื่อมทุกเมื่อ เพราะฉะนั้น มาตรฐานคนดีที่โลกต้องการ ประการที่ 3 คือ คนดีต้องมีสำนึก รับผิดชอบต่อศีลธรรมทางเศรษฐกิจด้วยการเว้นขาดจาก อบายมุข 6

อธิบายความ: อบายมุข 6 ประการนี้ มีความสนุกสนานเฉพาะหน้าเป็นตัวล่อทำให้เห็นผิดเป็นชอบได้ แต่แท้ที่จริงแล้ว ทั้งชีวิต ชื่อเสียง ทรัพย์สิน ยศตำแหน่ง ฐานะ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ที่ได้มานั้นมีความพินาศกำลังรออยู่ที่ปลายทางใครก็ตามที่ประกอบอาชีพด้วยอบายมุข หรือชักชวนให้ผู้อื่นไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขเขาผู้นั้นย่อมเป็นผู้ที่ขาดสำนึกรับผิดชอบต่อศีลธรรมทางเศรษฐกิจ คือ ขาดความรับผิดชอบต่อการประกอบสัมมาอาชีพจึงเป็นการทำลายความสำนึกรับผิดชอบต่อศักดิ์และศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของตัวเอง และสำนึกรับผิดชอบต่อศักดิ์และศรี แห่งความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นอย่างโหดเหี้ยม

เพราะขึ้นชื่อว่าอบายมุข อันเป็นปากทางแห่งความเสื่อมนี้ หากทอดยาวไปถึงปากประตูบ้านใคร บ้านนั้น ครอบครัวนั้น ตระกูลนั้น ย่อมพังพินาศ ถึงกับบ้านแตกสาแหรกขาดลงมาได้โดยง่าย เริ่มต้นที่อบายมุขพังเศรษฐกิจในบ้านก่อน แล้วทำให้เกิดการกระทบกระทั่งภายในบ้าน กลายเป็นความพังพินาศทางด้านจิตใจขึ้นมาอีก การจะรักษาคุณสมบัติของคนดีในข้ออื่นๆ ย่อมเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก กล่าวโดยสรุปคือ ใครก็ตามที่มองไม่เห็นโทษของอบายมุข และเป็นตัวการในการแพร่ระบาดอบายมุข คนๆ นั้น คือผู้ที่ทำลายความดีของตัวเอง และเป็นตัวการทำลายความเป็นคนดีของบุคคลอื่นๆ ที่อยู่ร่วมในสังคมให้เสื่อมไปดังนั้น หากยังไม่สามารถขจัดอบายมุขให้หมดไปจากโลกได้ การจะสร้างคนให้เป็นคนดีก็จะทำได้ยากลำบาก

เพราะฉะนั้น มาตรฐานของคนดีที่โลกต้องการ ประการที่ 3 คือ คนดีต้องมีสำนึกรับผิดชอบต่อศีลธรรมทางเศรษฐกิจ ด้วยการไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข 6 โดยเด็ดขาดความดีพื้นฐานสากล 5 ประการ หากเราฝึกอยู่เป็นประจำ จะทำให้เรามีพื้นฐานเบื้องต้น ที่จะพัฒนาตนเองไปสู่การเป็นผู้ยึดมั่นในพระรัตนตรัย มีนิสัยบัณฑิตที่มีคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานที่ดีต่อไป เมื่อเราทำความดีได้ 3 ทาง ทางกาย วาจา ใจ ความดีสากลจึงหมายถึง การกระทำทางกาย วาจา ใจ ที่ทุกคนทั้งโลกไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา และเผ่าพันธุ์ใด ต่างก็ยอมรับว่าเป็นความดี จากการค้นคว้ามายาวนาน 37 ปี ของพระราชภาวนาจารย์ ท่านได้ข้อสรุปว่าความดีสากลที่ทุกคนในโลกยอมรับนั้นมีอยู่ 5 ข้อ คือ 1) ความสะอาด 2) ความเป็นระเบียบ 3) ความสุภาพนุ่มนวล 4) ความตรงต่อเวลา 5) ความมีสมาธิตั้งมั่น ความดีทั้ง 5 ประการ ได้ผ่านการพิสูจน์จากผู้เข้าร่วมโครงการจำนวนมากแล้วว่า หากนำไปประพฤติปฏิบัติอย่าง

จริงจังแล้ว จะทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับการยอมรับจากบุคคลรอบตัว จนทำให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างใหญ่หลวง ทั้งภายในครอบครัว ที่ทำงาน ตลอดจนถึงความก้าวหน้าในเส้นทางการสร้างความดีที่มีเป้าหมาย

2.2.2.10 สังคหวัตถุ 4: หลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

ท่านทั้งหลายทราบหรือไม่ว่า การที่เรามาอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นต้องปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขพระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านทรงได้ให้หลักธรรมในการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างเป็นสุขคือสังคหวัตถุ 4 ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรม 4 ข้อได้แก่ทาน ปิยวาจาอัตถจริยาและสมานัตตาโดยมีรายละเอียดแต่ละข้อดังนี้

1) ทานคือการให้เราจะเห็นว่าหลักธรรมหลายข้อของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะขึ้นต้นด้วย “ทาน” เพราะเราทุกคนล้วนมีกิเลส ซึ่งกิเลสตัวแรกที่มักจะเจอคือ ความอยากได้เมื่ออยากได้ก็เกิดความไม่อยากให้ ดังนั้นทานจึงมักอยู่เป็นข้อเบื้องต้นในหลักธรรมต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวเนื่องกับการอยู่ร่วมกัน ทานในที่นี้มี 2 ประการก็คือทานที่ให้เป็นบุญ และทานที่ให้เป็นคุณ

ทานที่ให้เป็นบุญได้แก่ การสร้างกุศล บำเพ็ญบุญทั้งหลาย เช่น ทอดกฐินทอดผ้าป่า เป็นต้น

ทานที่ให้เป็นคุณได้แก่ การให้สิ่งของการให้ของขวัญ เป็นต้น

ในเรื่องของบุญกุศล ถ้าเป็นการทอดกฐินถือเป็นการให้แบบ จาคะแต่ถ้าความมุ่งหมายแบบสังคหวัตถุ 4 เรามุ่งที่การให้แบบที่ 2 คือให้เพื่อเป็นคุณ เพราะมนุษย์ส่วนใหญ่มักขาดแคลน เมื่อเราไปช่วยเขาก็จะเกิดความรู้สึกที่ดีต่อกันขึ้นมา

2)**ปิยวาจาคือ การพูดวาจาที่ไพเราะ**ฟังแล้วเกิดความชื่นใจ เบิกบานใจ เช่นเราศึกษาธรรมะได้ข้อคิดดีๆ ก็นำสิ่งเหล่านี้ไปบอกคนที่เรารัก คนที่เรารู้จัก เป็นต้นสิ่งที่เราจะพูดนั้นต้องเป็นเรื่องจริง เป็นคำสุภาพ ไพเราะนิ่มนวลพูดออกไปแล้วเกิดประโยชน์ เวลาพูดก็ต้องพูดด้วยจิตที่มีเมตตา เช่นว่าถ้าเราจะไปตักเตือนใครเราก็เลือกคำอย่างดีไปบอกเขาไปบอกด้วยจิตที่เมตตาหวังดีต่อเขาเช่นเดียวกัน เมื่อเขามาบอกหรือตักเตือนเราเราก็ต้องทบทวนว่าเขาอยากบอกอะไรกับเราและหากเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่เราต้องปรับปรุงตัวให้ดีขึ้นเราก็ควรไปขอบคุณเขา ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า บุคคลที่มาแนะนำเราสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้แก่เราเมื่อเห็นเราผิดพลาด เรียกว่า “ผู้ชี้ขุมทรัพย์ให้”และสิ่งสุดท้ายที่ต้องพิจารณาในการพูดคือ ต้องเลือกเวลาในการพูดพูดให้ถูกกาลเทศะด้วย ถ้าจำเป็นต้องพูดในช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสม เช่นเวลาที่ผู้ฟังกำลังอารมณ์ไม่ดี หรือกำลังยุ่งนั้นเราก็ต้องเลือกคำให้ดีที่สุด

3) อัตถจริยา คือทำตนให้เป็นประโยชน์บางครั้งในการทำงานอาจขาดกำลังแต่ถ้าเราช่วยกันงานที่ว่ายากก็จะสำเร็จลุล่วงไปได้ถ้าเราร่วมมือกันเพราะฉะนั้นตรงนี้เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้เราเกิดรักความผูกพันชองบุคคลที่อยู่ร่วมกันในสังคม ในการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์มี 2 ประการคือ ต้องทำตัวเราให้เป็นคนดี มีประโยชน์เสียก่อนและสร้างประโยชน์ให้คนอื่นรอบข้างพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสบุคคลไว้ 3 ประเภทคือ

3.1) อัตถจารีย์คือผู้ที่สร้างประโยชน์ทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน บุคคลแบบนี้น่ายกย่อง น่าสรรเสริญ

3.2) โมฆะบุรุษคือ บุรุษผู้ว่างเปล่าไม่เอาอะไรเลย เฉยๆ ไม่ทำทั้งสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์

3.3) อนัตถัตจารีย์ คือ ผู้ทำสิ่งไม่ใช่ประโยชน์ถ้าเป็นเรื่องไม่ดีพวกนี้ชอบทำการอยู่ร่วมกันในสังคม ไม่ว่าเรื่องอะไรก็ตามเราต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่แล้งน้ำใจจึงจะเกิดความสุขได้ในสังคมนั้นๆ
4) สมานัตตตา คือ การวางตนให้พอดีในหน้าที่ของตนอย่างเสมอต้นเสมอปลายคือ วางตนให้เหมาะสมว่าตอนนี้เราอยู่ในฐานะอะไร เช่น พ่อก็มีหน้าที่เลี้ยงดูลูก แม่ก็มีหน้าที่ดูแลบ้านดูแลครอบครัวลูกเองก็มีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียน และเมื่อเราทำงานถ้ามีใครไม่ทำตามหน้าที่แล้วย่อมจะเกิดปัญหาเรื่องการก้าวก่ายหน้าที่กันตามมา จนอาจส่งผลให้เกิดความไม่ปลอดภัยในชีวิตขึ้นได้อย่างนี้เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้การวางตนให้เหมาะสมจะช่วยให้ไม่ต้องระวาดระแวงในการทำหน้าที่ของตนซึ่งจะส่งผลให้เราอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปลอดภัยและสบายใจ
กล่าวโดยสรุปสังคหวัตถุ 4 คือ หลักธรรมของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุขซึ่งได้แก่ ทาน คือการให้ ทั้งทานที่ให้เป็นบุญ และทานที่ให้เป็นคุณปิยวาจา คือการพูดวาจาที่ไพเราะ ฟังแล้วเกิดความชื่นใจ อัตถจริยาคือ ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคม สมานัตตตาคือวางตนให้เหมาะสมว่าตอนนี้เราอยู่ในฐานะใด หลักธรรม 4 ประการนี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจผู้คนในสังคมให้อยู่กันอย่างสันติสืบต่อไป
2.2.2.11 ฆราวาสธรรม 4 ประกอบด้วย
สัจจะ คือความซื่อสัตย์
ทมะ คือการฝึกตน
ขันติ คือความอดทน
จาคะ คือความเสียสละ
ซึ่งธรรมทั้ง 4 ข้อนี้ไม่ใช้ธรรมของฆราวาสเพียงอย่างเดียว บรรพชิตผู้ออกบวชก็ควรถือปฏิบัติเช่นเดียวกัน เพราะใครที่มีสัจจะ ทมะ ขันติ จาคะชีวิตก็จะเจริญก้าวหน้าไปได้อย่างรวดเร็ว
1) สัจจะคือการเป็นคนจริง ในที่นี้จะนำเสนอสองนัยยะ
นัยยะแรกคือ เมื่อตั้งใจอะไรไว้แล้วก็จริงต่อเป้าหมายนั้นไม่ท้อถ่อยต่อเป้าหมายนั้นเพราะงานทุกอย่างในโลกนี้ทั้งงานใหญ่ งานเล็กล้วนต้องเจออุปสรรคด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งอุปสรรคภายในคือใจของเราเองหรืออุปสรรคภายนอก เงื่อนไข สิ่งแวดล้อม ผู้คนรอบตัวก็ตามดังนั้นจะประสบความสำเร็จได้ “เราต้องจริง” เมื่อเจออุปสรรคก็ไม่หยุด แต่จงเดินหน้าต่อไปจนบรรลุเป้าหมายที่วางไว้
นัยยะที่สองคือเป็นคนที่รักษาคำพูด พูดคำไหนคำนั้น เชื่อถือได้เหมือนดังพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า “ตถาคต พูดอย่างไรทำอย่างนั้น ทำอย่างไรพูดอย่างนั้น” ถ้าทำได้อย่างนี้ เราจะเป็นคนที่น่าเชื่อถือส่งผลให้ชีวิตเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป
2) ทมะคือการฝึกตัวเองเมื่อเราตั้งใจอะไรไว้แล้วก็ต้องฝึกตัวเองให้เพิ่มพูนตลอดเวลาเพื่อจะได้สามารถทำไปถึงเป้าหมายได้สำเร็จสมความตั้งใจตอนเริ่มต้นอาจจะไม่ได้เก่ง แต่มุ่งตรงต่อเป้าหมายนั้นแล้วฝึกตัวเองพัฒนาศักยภาพ ขอเพียงอย่าหยุดการฝึกตัวเองฝึกไปจนตลอดชีวิตของเราเลย สุดท้ายความสำเร็จจะเป็นของเรา
3) ขันติคือความอดทน ความอดทนในที่นี้มีสี่ระดับ
3.1) อดทนต่อความลำบากตรากตรำ
3.2) อดทนต่อทุกขเวทนา

3.3) อดทนต่อการกระทบกระทั่ง

3.4) อดทนต่อสิ่งที่เย้ายวนใจ หรือกิเลสซึ่งทนได้ยาก

4) จาคะคือความเสียสละ ทั้งสละวัตถุสิ่งของ มีน้ำใจช่วยเหลือคนอื่น และสละอารมณ์ไม่เก็บอารมณ์ขุ่นมัวไว้ในใจ ทำให้ใจเราผ่องแผ่วอยู่เรื่อยๆ คนเราจะประสบความสำเร็จได้ต้องรู้จักจาคะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลคนอื่นด้วยคนไหนที่เริ่มเติบโตในหน้าที่การงานแล้วมีน้ำใจต่อผู้ร่วมงานรอบข้างไม่โตเดี่ยว ดึงคนอื่นขึ้นมาด้วยเป็นกลุ่มก็จะสามารถรับมือกับอุปสรรคที่จะเกิดขึ้นได้อย่างมั่นคง ผู้นำฆราวาสธรรม 4 ไปใช้ แม้อยู่ครองเรือนก็จะเป็นฆราวาสคฤหัสถ์ที่มีความสุขความสำเร็จในชีวิต หากเป็นนักบวชก็จะได้รับผลแห่งการปฏิบัติบำเพ็ญสมณธรรมด้วยสิ่งที่ตั้งใจปฏิบัติตามหลักฆราวาสธรรม ทั้ง 4 ประการนี้

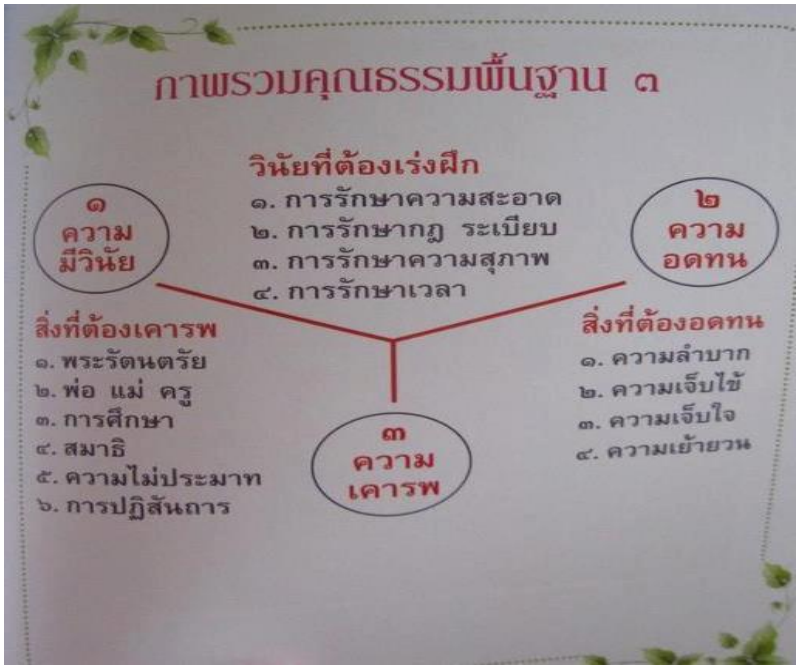

ภาพที่ 2.1 คุณธรรมพื้นฐาน

2.2.2.12 **หลักธรรมในการเป็นกัลยาณมิตร**

คุณสมบัติของกัลยาณมิตร

การทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรให้ประสบผลสำเร็จจำเป็นที่จะต้องฝึกฝนอบรมตนเองให้มีคุณสมบัติตามคุณธรรมของกัลยาณมิตร 7 ประการ เพื่อให้การทำหน้าที่กัลยาณมิตรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพก่อให้เกิดกำลังใจในการสั่งสมบุญบารมีให้ยิ่งๆ ขึ้นไปตามลำดับกัลยาณมิตรถึงจะมีกำลังน้อยแต่ดำรงอยู่ในมิตตธรรม ก็นับได้ว่าเป็นทั้งญาติเป็นทั้งพวกพ้อง และเป็นทั้งเพื่อนของเรา การดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมิตรสหายและพวกพ้องบริวารมีส่วนอย่างสำคัญยิ่งที่จะช่วยเหลือสนับสนุนชีวิตของเราให้มีความราบรื่น และสามารถสร้างความดีได้อย่างเต็มที่ดังนั้นเราจึงควรผูกมิตรไว้กับทุกๆ คน ให้มีความรู้สึกว่าเมื่อหันไปรอบทิศก็มีแต่

กัลยาณมิตรรอบตัวมิตรที่ดีจะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่เจริญก้าวหน้าเราจะต้องรู้จักคบหาสมาคม เพื่อประคับประคองกันในการทำความดีเพื่อให้มีชีวิตที่รุ่งโรจน์ถึงจุดหมายปลายทางได้อย่างปลอดภัย อย่างไรก็ตาม เราต้องรู้จักวิธีสังเกตดูคนให้เป็นว่าผู้ที่เราคบหาสมาคมด้วยนั้นเป็นบุคคลเช่นไรเป็นมิตรเทียมที่มาในรูปของศัตรูในคราบมิตรหรือว่ามิตรแท้ที่สละชีวิตแทนกันได้ชีวิตเราจะได้ดำเนินไปบนเส้นทางที่ถูกต้องปลอดภัยพระพุทธองค์ทรงสอนให้รู้จักมิตรแท้เอาไว้ว่า มีลักษณะของผู้ให้เป็นผู้มีอุปการคุณ คอยป้องกันไม่ให้ได้รับภัยอันตรายใดๆ ทั้งร่างกายและทรัพย์สิน เมื่อยามมีภัยตกอยู่ในห้วงอันตรายก็ไม่ทอดทิ้งกันสามารถเป็นที่พึ่งพิงได้ ยินดีให้ความช่วยเหลือ ขอน้อยก็ให้มากหรือแม้ไม่เอ่ยปากขอก็ให้ด้วยความเต็มใจ มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์มีเรื่องอะไรก็ไม่ปิด ไม่มีความลับ แต่ให้ความไว้วางใจซื่อสัตย์ต่อกัน

ภิกษุเป็นที่รักใคร่พอใจ เป็นที่เคารพ ควรสรรเสริญฉลาดพูด อดทนต่อถ้อยคำ พูดถ้อยคำลึกซึ้ง ไม่ชักนำในทางที่ไม่ดี ฐานะเหล่านี้มีอยู่ในภิกษุใด ภิกษุนั้นเป็นมิตรแท้ มุ่งอนุเคราะห์แต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ผู้ประสงค์จะคบมิตร ควรคบมิตรเช่นนั้น แม้จะถูกขับไล่

การดำรงตนบนฐานะของความเป็นกัลยาณมิตรนั้นเป็นสิ่งสำคัญมากบางคนมัวพร่ำสอนคนอื่นแต่ลืมหันกลับมาพิจารณาดูตัวเองว่ามีคุณสมบัติพอที่จะแนะนำคนอื่นเพียงใดดังนั้นคุณธรรมของกัลยาณมิตร 7 ประการนี้ เป็นสิ่งที่เราควรศึกษาเอาไว้หากมีใครมาคบหาสมาคม ก็จะคบหาด้วยน้ำใสใจจริงและตัวเราเองก็จะได้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรโดยไม่เก้อเขิน ได้แก่

1) ปิโย แปลว่า น่ารัก หมายถึง เป็นที่สบายใจเมื่อเข้าใกล้คือเมื่อได้พบเจอครั้งใดก็มีความสุข มีแต่ความสดชื่น แจ่มใสร่าเริงเบิกบานใจอยู่เป็นนิตย์ ยิ่งได้เข้าใกล้ได้สนทนาพูดคุยด้วยแล้วยิ่งสบายใจ ชวนให้ปรึกษาไต่ถาม

การที่กัลยาณมิตรจะมีลักษณะอย่างนี้ได้ จะต้องฝึกกิริยามารยาทให้เรียบร้อยนุ่มนวลสง่างามในทุกอิริยาบถ มีอัธยาศัยดีงาม มีหัวใจของความเอื้อเฟื้อชอบให้ความช่วยเหลือ ด้วยตระหนักในคุณค่าของบุญกัลยาณมิตรที่มีคุณสมบัติข้อนี้ อุปมาเหมือนพระจันทร์ในคืนวันเพ็ญมีความสว่างไสว ชุ่มเย็นชวนมอง เป็นที่ชื่นชอบของคนทั้งหลาย

2) ครุแปลว่า น่าเคารพ หมายถึงเป็นผู้ที่อุดมไปด้วยคุณธรรมความดีจนเป็นที่ทราบโดยทั่วไปเมื่อหมู่ญาติได้พบเห็นก็อดไม่ได้ที่จะแสดงความเคารพด้วยความชื่นชมนอกจากนี้แล้วกัลยาณมิตรยังเป็นผู้วางตนได้อย่างเหมาะสมตลอดเส้นทางการทำหน้าที่กัลยาณมิตรจนทำให้หมู่ญาติทั้งหลายเกิดความมั่นใจ อบอุ่นใจเชื่อมั่นอย่างสนิทใจว่า กัลยาณมิตรจะเป็นที่พึ่งที่ปรึกษาได้อย่างแน่นอน

ผู้ที่จะเป็นกัลยาณมิตรได้ดีดังกล่าวจะต้องฝึกตนเองให้มีความพร้อมในการให้คำปรึกษาตอบปัญหาได้อย่างไม่ติดขัดคำสอนไม่ผิดพลาด วางตนได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการให้เกียรติแก่หมู่ญาติมีความหนักแน่นมั่นคง ไม่หวั่นไหวด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เสื่อมลาภเสื่อมยศ นินทา ทุกข์ ไม่มีอคติลำเอียงเพราะรัก เพราะเกลียด เพราะหลงหรือเพราะกลัว ทำอะไรคงเส้นคงวา โดยเฉพาะเรื่องเวลาและคำพูดไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัว ครอบครัวแม้ความรับผิดชอบในหน้าที่การงานและการทำหน้าที่กัลยาณมิตรหากกัลยาณมิตรมีทั้งความน่ารักและน่าเคารพก็จะเป็นที่น่าเข้าใกล้และเป็นที่เกรงใจของกัลยาณมิตรและหมู่ญาติทั้งหลาย

กัลยาณมิตรที่มีคุณสมบัติในข้อนี้ อุปมาเหมือนขุนเขาที่ตระหง่านมั่นคง ไม่มีวันจะล่มสลายเพราะ

แรงลม เป็นที่พึ่งที่ยึดเกาะได้ทุกเมื่อ

3)ภาวนีโย แปลว่า น่าเทิดทูน หมายถึง ความรู้สึกชื่นชมที่เกิดขึ้นภายในและอดไม่ได้ที่จะเอาคุณธรรมความดีของกัลยาณมิตรมากล่าวเล่าขานให้หมู่ญาติทั้งหลายได้รับฟังอย่างไม่รู้เบื่ออยากจะชักชวนหมู่ญาติทั้งหลายให้ได้ไปพบเจอ ได้ไปฟังธรรมจากกัลยาณมิตรเพราะเชื่อมั่นว่า ไม่ว่าหมู่ญาติจะมีปัญหายุ่งยาก หนักหนาเพียงใดกัลยาณมิตรย่อมแก้ไขให้ได้หมดทั้งสิ้น

กัลยาณมิตรจะมีลักษณะอย่างนี้ได้จะต้องเพียบพร้อมไปด้วยภูมิปัญญาทางโลกและเต็มเปี่ยมไปด้วยภูมิปัญญาทางธรรม เมื่อจะพูดก็พูดดีเมื่อลงมือทำก็ยิ่งทำได้ดีกว่าที่พูดเสียอีกคุณสมบัติข้อนี้ย่อมทำให้กัลยาณมิตรเป็นศูนย์รวมแห่งความศรัทธาคือทั้งน่ารัก น่าเคารพ และน่าเทิดทูนย่อมจะมีอานิสงส์ต่อการทำหน้าที่กัลยาณมิตรได้อย่างดีเยี่ยมเพราะเพียงได้ยินก็ทำให้เกิดความประทับใจแล้วกัลยาณมิตรที่มีคุณสมบัติข้อนี้ อุปมาเหมือนดวงอาทิตย์ยามเที่ยงโชติช่วงชัชวาล เป็นใหญ่ในท้องฟ้า

4)วัตตาจะ แปลว่า ฉลาดพร่ำสอนให้ได้ผล หมายถึงมีความสามารถพูดโน้มน้าวให้หมู่ญาติหรือคนรอบข้างทำตามในสิ่งที่ดีงามชี้แจงพร่ำสอนด้วยความกรุณาปรารถนาดีอย่างจริงใจและต่อเนื่องจนทำให้หมู่ญาติระลึกนึกถึงในฐานะของผู้มีหัวใจของการเป็นกัลยาณมิตรที่แท้จริง ที่คอยประคับประคองหมู่ญาติและคนรอบข้างให้อยู่ในเส้นทางบุญแม้จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ง่ายต่อการชักจูงไปสู่หนทางอันเป็นอกุศลกัลยาณมิตรจะมีลักษณะอย่างนี้ได้จะต้องได้รับการถ่ายทอดและหล่อหลอมจากการเลี้ยงดูโดยมีคุณพ่อคุณแม่หรือบุพการีหรือครูอาจารย์เป็นกัลยาณมิตรช่วยชี้แนะอบรมถ่ายทอดจนกระทั่งติดเป็นอุปนิสัย

คุณสมบัติข้อนี้ ถึงแม้กัลยาณมิตรจะชี้แนะพร่ำสอนอย่างต่อเนื่องแต่หมู่ญาติก็สามารถรับรู้ถึงเจตนาอันบริสุทธิ์ที่อยู่เบื้องหลังการอบรมสั่งสอนได้ ไม่รู้สึกรำคาญหรือรังเกียจแต่ประการใด

5)วจนักขโม แปลว่า อดทนต่อถ้อยคำของหมู่ญาติหรือคนรอบข้าง หมายถึงพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามอยู่เสมออดทนฟังได้แม้เรื่องการระบายความทุกข์ ความคับแค้นใจจากสภาพครอบครัวการทำงานหรือการดำเนินชีวิตหรือคำก้าวร้าวหยาบคายของคนที่ไม่เข้าใจความปรารถนาดีโดยไม่ตอบโต้กลับด้วยความฉุนเฉียวโกรธเคืองกัลยาณมิตรที่จะมีลักษณะอย่างนี้ได้จะต้องตระหนักถึงสถานะของกัลยาณมิตรที่ตนเองดำรงอยู่หากขาดความอดทนโดยแสดงอาการโกรธฉุนเฉียวออกไปเสียแล้วก็ย่อมทำให้ตนเองต้องแหนงใจในการทำหน้าที่กัลยาณมิตรที่ไม่สมบูรณ์บนเส้นทางของกัลยาณมิตร

คุณสมบัติข้อนี้ ย่อมทำให้กัลยาณมิตรเป็นศูนย์รวม เป็นที่ยอมรับและคบหาของหมู่ญาติและมหาชนเป็นอันมาก ทำให้หมู่ญาติยกย่องสมกับการทำหน้าที่กัลยาณมิตรกัลยาณมิตรที่มีคุณสมบัติข้อนี้อุปมาเหมือนแผ่นดินที่ไม่สะทกสะท้านไม่หวั่นไหว ไม่ว่าจะมีของหอมหรือของสกปรกมาราดรดเพียงใด

6)คัมภีรัญจะ กะถัง กัตตา แปลว่า สามารถแถลงเรื่องที่ลึกล้ำ หมายถึงสามารถนำเรื่องที่ยากมาอธิบายให้เห็นภาพพจน์เข้าใจได้ง่ายทำให้หมู่ญาติทั้งหลายสิ้นความเคลือบแคลงสงสัยในปัญหาเรื่องโลกและชีวิตหรือหัวข้อธรรมะต่างๆมีความเข้าใจจนสามารถนำไปแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ให้คลายทุกข์ความกังวลไปสู่ความสุขได้โดยง่าย

กัลยาณมิตรจะมีลักษณะอย่างนี้ได้ แสดงว่าทุกลมหายใจจะต้องมีหมู่ญาติอยู่ในหัวใจคิดแต่จะแสวงหาความรู้มาถ่ายทอดให้หมู่ญาติเข้าใจได้โดยง่ายนับว่ามีหัวใจของการเป็นกัลยาณมิตรอย่างแท้จริง

คุณสมบัติข้อนี้ย่อมทำให้กัลยาณมิตรอยู่ในฐานะของผู้จุดประกายความสว่างทางปัญญาแก่หมู่ญาติทั้งหลาย กัลยาณมิตรที่มีคุณสมบัติข้อนี้ อุปมาเหมือนผู้จุดคบเพลิงในที่มืดหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทางให้สิ้นความเคลือบแคลงสงสัย พร้อมที่จะเดินไปสู่หนทางแห่งความสุขอย่างมั่นใจ

7) โนจัฏฐาเน นิโยชะเย แปลว่า ไม่ชักนำไปในทางเสื่อม หมายถึงประพฤติตนอยู่ในทำนองคลองธรรม ไม่ยอมทำเรื่องที่เป็นความเสื่อมทั้งในเรื่องการงานครอบครัว และการทำหน้าที่กัลยาณมิตรจนหมู่ญาติทั้งหลายถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตได้กัลยาณมิตรจะมีลักษณะอย่างนี้ได้ จะต้องมีภูมิปัญญาที่จะแยกแยะออกได้ว่าสิ่งใดถูก-ผิด สิ่งใดชั่ว-ดี สิ่งใดควร-ไม่ควรและเต็มเปี่ยมไปด้วยหิริโอตตัปปะ คือความละอายบาป กลัวบาปไม่ยอมกระทำความชั่วแม้มีโอกาสหรือในที่ลับตาคนกัลยาณมิตรที่มีคุณสมบัติข้อนี้อุปมาเหมือนเครื่องชั่งตวงวัดที่มีมาตรฐานคงเส้นคงวา ไม่มีนอก ไม่มีในไม่มีเบื้องหน้า ไม่มีเบื้องหลัง คุณสมบัติทั้ง 7ประการนี้หากมีอยู่ในบุคคลใดย่อมทำให้ผู้นั้นเป็นผู้ทรงคุณประโยชน์อันใหญ่แก่ชาวโลกเป็นคนศักดิ์สิทธิ์มีอำนาจเหนือธรรมชาติทำให้คนทั้งโลกรู้สึกเย็นใจแม้อยู่ท่ามกลางแสงแดดอันแผดกล้าทำให้เห็นความสว่างได้ทั้งๆ หลับตา

ผู้ที่จะสามารถทรงคุณสมบัติเหล่านี้ได้จำเป็นต้องมีคุณธรรมพื้นฐาน 3 ประการคือมีปัญญา มีความกรุณา และมีความบริสุทธิ์รองรับอยู่ การจะได้ปัญญา กรุณาและบริสุทธิ์อย่างครบถ้วน นอกจากจะต้องศึกษาธรรมะให้แตกฉานแล้วยังจะต้องหมั่นทำทาน รักษาศีล และฝึกสมาธิภาวนาเป็นประจำไม่ยอมว่างเว้นแม้จะมีภารกิจหนักหนาเหนื่อยอ่อนเพียงใดก็ตามทำอย่างนี้ได้จึงจะสมกับเป็นกัลยาณมิตรผู้นำสันติสุขให้เกิดขึ้นแก่โลกอย่างแท้จริง

วิธีสังเกตผู้ที่ควรคบหาเป็นกัลยาณมิตร

การเลือกคบคนเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตเพราะสามารถนำอนาคตของเรารุ่งโรจน์หรือตกต่ำได้ พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่าการไม่คบหาสมาคมกับคนพาลเป็นมงคลของชีวิต เพราะคนพาลมักคิดไม่ดีพูดไม่ดีทำไม่ดีเป็นปกติ ชอบชักนำไปในทางที่ผิดผู้ที่เข้าใกล้จึงมักมีความคิดเห็นผิดตามไปด้วยดังนั้นผู้ที่ปรารถนาความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตจึงจำเป็นต้องหลีกให้ห่างไกลจากคนพาล

บัณฑิตในกาลก่อนเคยกล่าวเอาไว้ว่า “แม้ชมพูทวีปจะไร้ซึ่งคนดีก็อย่าพึงคบกับคนพาลเลย จงห่างไกลเหมือนคนหลีกหนีอสรพิษร้ายเพราะคนพาลย่อมนำแต่ความวิบัติมาให้อกุศลทั้งมวลเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยคนพาลการคบกับคนพาลจึงมีแต่นำทุกข์มาให้โดยส่วนเดียว”

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงคบมิตรผู้ประกอบด้วยองค์ 7 ประการ คือ 1) มิตรผู้ให้ของที่ให้ได้ยาก 2) รับทำกิจที่ทำได้ยาก 3) อดทนถ้อยคำที่อดใจได้ยาก 4) บอกความลับของตนแก่เพื่อน 5) ปิดความลับของเพื่อน 6) ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ และ 7) เมื่อเพื่อนสิ้นโภคสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายพึงคบมิตรผู้ประกอบด้วยองค์ 7 ประการนี้แล”

จากพุทธวจนะเบื้องต้นแสดงให้เห็นว่า การจะคบใครสักคน ไม่ใช่คบตามใจชอบแต่ต้องให้ชอบธรรมด้วย ตามหลักทั่วไปถือว่าคบคนเช่นไรย่อมเป็นเหมือนบุคคลนั้น ดังนั้นเมื่อต้องการคบมิตรสักคน มีใครสักคนเป็นเพื่อนนั้นเราต้องรู้จักสังเกตใช้สติปัญญาไตร่ตรองให้รอบคอบ “ผู้มีปัญญา ไม่พึงคบคนชั่วเป็นมิตรไม่พึงคบบุรุษผู้ต่ำทราม พึงคบหากัลยาณมิตร พึงคบบุรุษผู้สูงสุด”

คำว่า “มิตรแท้หรือเพื่อนแท้” นี้เป็นสิ่งที่ใครๆ ก็ปรารถนาบางคนมีเพื่อนพ้องมิตรสหายมากมาย มีทั้ง

เพื่อนเรียน เพื่อนกิน เพื่อนดื่มเพื่อนเที่ยว แต่จะหาเพื่อนที่มีคุณสมบัติดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นหายากเหมือนกัน ฉะนั้นคำว่า “มิตรแท้” ดูเหมือนเป็นถ้อยคำที่ฟังง่ายๆแต่หาพบได้ยาก เพราะมิตรแท้จริงๆ นั้น คือผู้ที่เมื่อเราคบหาสมาคมด้วยแล้วนำแต่ประโยชน์สุขมาให้อย่างเดียว เป็นผู้ที่เชื่อถือได้ไว้วางใจได้คือถ้าวางใจในบุคคลนั้นแล้วเป็นไม่ผิดหวัง

มิตรแท้มีอยู่ 4 ประเภท คือ

1) มิตรมีอุปการะ คือ ตั้งแต่รักษาเพื่อนไม่ให้ประมาทรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาท เมื่อมีภัยก็เป็นที่พึ่งพำนักได้เมื่อเพื่อนเดือดร้อนในเรื่องเงินทองก็ไม่ทอดทิ้ง มีแต่เพิ่มทรัพย์ให้หลายๆ เท่า

2) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ท่านกล่าวว่าเป็นมิตรแท้เหมือนกันใครคบหาด้วยก็มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต มีความจริงใจต่อกันบอกความลับแก่เพื่อนและก็ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้คนอื่นรู้เมื่อถึงคราวคับขันมีอันตรายเกิดขึ้นก็ไม่ละทิ้งกัน แม้ชีวิตก็ยอมสละได้โบราณถึงกล่าวว่า “เพื่อนกินหาง่าย เพื่อนตายหายาก” จะรู้ว่าเป็นมิตรแท้หรือไม่แท้ก็ดูกันตรงนี้แหละ

3) มิตรแนะประโยชน์ คือ ห้ามเพื่อนจากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดีให้เพื่อนได้ฟังแต่สิ่งที่ดี สิ่งที่เป็นสิริมงคลและก็บอกทางสวรรค์ให้

4) มิตรมีความรักใคร่ คือ ไม่ยินดีในความล้มเหลวของเพื่อนเมื่อเพื่อนประสบความเจริญรุ่งเรืองก็ยินดีปรีดาและเป็นพวกพ้องกันห้ามปรามคนที่มากล่าวโทษของเพื่อน และก็สรรเสริญคนที่สรรเสริญเพื่อน

อานิสงส์การเป็นกัลยาณมิตร

มิตรใดที่จะประเสริฐกว่ากัลยาณมิตรนั้นไม่มีเพราะว่ากัลยาณมิตรคือผู้สร้างสันติสุขให้แก่โลกเป็นผู้นำญาติมิตรในการสร้างความดี ด้วยการทำทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาเป็นผู้ติดตามรักษาสมบัติให้แก่หมู่ญาติโดยการชักชวนให้ทำทานเป็นการเปลี่ยนโลกียทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอกให้เป็นอริยทรัพย์หรือทรัพย์ภายในคือบุญที่โจรหรือภัยธรรมชาติไม่อาจลักพาหรือทำลายได้และสามารถนำติดตัวไปได้ทุกภพทุกชาติอีกทั้งยังสนับสนุนให้ปฏิบัติธรรมด้วยการรักษาศีล 5 ศีล 8 ชักชวนให้นั่งสมาธิเจริญภาวนาจนสามารถทำใจสงบหยุดนิ่งเข้าถึงนิพพานได้โดยง่าย

กัลยาณมิตรคือผู้นำหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปจุดในดวงใจของชาวโลกให้สว่างไสวด้วยแสงธรรม อันจะนำชีวิตไปสู่หนทางอันประเสริฐได้พบกับความสุขอันเป็นอมตะนิรันดร์ อานิสงส์ในการทำหน้าที่กัลยาณมิตรจึงจะเป็นผู้มีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตไปทุกภพทุกชาติมีความไม่ต่ำเป็นธรรมดา มีโอกาสที่จะได้เวียนวนอยู่ในสุคติภูมิเท่านั้น

อานิสงส์การเป็นกัลยาณมิตร คือ

1) ย่อมได้เกิดในสถานที่ที่รุ่งเรืองด้วยศีล สมาธิ ปัญญา

2) ย่อมมีบุตรภรรยา ตลอดจนบริวารชนที่ตั้งอยู่ในโอวาท

3) ย่อมเป็นผู้มีเสน่ห์ เป็นที่รักนับถือของมหาชน

4) ย่อมเป็นผู้มีความทรงจำดี ปฏิภาณว่องไว และปัญญาดี

5) ย่อมมีอาชีพและกิจการเป็นหลักฐานมั่นคงตลอดไป

6) ย่อมปลอดภัยจากอัคคีภัย โจรภัย อุทกภัย ราชภัย และศัตรูหมู่พาลทั้งหลาย

7) ย่อมเป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง สมส่วน สง่างาม มีอำนาจมาก

8) ย่อมมีจิตใจมั่นคง เข้มแข็ง อดทน มีเหตุผล ไม่หวั่นไหวในโลกธรรม

9) ย่อมไปบังเกิดในสวรรค์ เมื่อยังไม่หมดกิเลส
10) ได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย
บัณฑิตในกาลก่อนได้สอนลูกชายก่อนออกจากบ้านว่า “ความฉิบหายย่อมขยายวงกว้างออกไปเมื่อคบหากับคนพาลมากไป จงอย่าได้สังคมกับคนพาลเลยเพราะการอยู่ร่วมกับคนพาลมีแต่ทุกข์ร่ำไปเหมือนการอยู่ร่วมกับศัตรูนั่นแหละ”
การเลือกคบคนเป็นสิ่งที่สำคัญมาก หากเราคบคนดีชีวิตของเราก็จะดีมีความเจริญรุ่งเรือง อุปนิสัยที่ดีๆ จะเกิดขึ้นเพราะคนดีหรือบัณฑิตจะคอยแนะนำสิ่งที่ถูกต้องดีงามเสมอแต่ถ้าเราหลงไปคบกับคนพาลคนชั่ว ชีวิตจะหมองมัวตกต่ำพบแต่ความเดือดร้อนทุกข์ยากลำบากบางครั้งอาจทำให้เราต้องสูญเสียทรัพย์สินเงินทอง หรือแม้กระทั่งเสียชีวิตเพราะคนพาลจะแนะนำแต่สิ่งที่ผิดศีล ผิดธรรมเพียงเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเพียงฝ่ายเดียว โบราณจึงกล่าวเตือนไว้ว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล”
นรชนใดห่อปลาเน่าด้วยใบหญ้าคา แม้ใบหญ้าคาของนรชนนั้นก็ย่อมมีกลิ่นเน่าฟุ้งไปฉันใด การเข้าไปเสพคนพาล ก็ฉันนั้นเหมือนกันนรชนใดห่อกฤษณาด้วยใบไม้ แม้ใบไม้ของนรชนนั้น ก็ย่อมหอมฟุ้งไปฉันใดการเข้าไปเสพนักปราชญ์ก็ฉันนั้นเหมือนกันเพราะเหตุนั้นบัณฑิตรู้ความเปลี่ยนแปลงของตน ดุจห่อใบไม้แล้วไม่ควรเข้าไปเสพอสัตบุรุษ ควรเสพแต่สัตบุรุษด้วยว่า อสัตบุรุษย่อมนำไปสู่นรก สัตบุรุษย่อมพาให้ถึงสุคติ
บัณฑิตคือ คนที่มีใจผ่องใสอยู่เสมอ มีความเห็นถูกต้อง รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่วอะไรถูก อะไรผิด อะไรเป็นบุญ อะไรเป็นบาป ดำเนินชีวิตด้วยสติและปัญญาทั้งสอนตนเองได้และสอนผู้อื่นได้ ใครไปคบหาสมาคมก็จะได้รับการชักนำให้ละเว้นความชั่ว ทำแต่ความดี ปิดประตูอบายภูมิและนำทางไปสู่สุคติโลกสวรรค์ได้การคบบัณฑิตจะทำให้เราได้รับการถ่ายทอดความรู้และคุณธรรมทำให้เราพลอยเป็นบัณฑิต ดำรงชีวิตอยู่ด้วยศีล สมาธิ ปัญญาไปด้วยเปรียบเสมือนใบไม้ที่ห่อหุ้มของหอม ซึ่งจะพลอยหอมตลบอบอวลไปด้วยฉะนั้นการคบบัณฑิตจึงเป็นมงคลอย่างยิ่งจะทำให้ชีวิตของเราประสบแต่ความสุขความเจริญ
ปัจจุบันนี้มีหลายท่านกำลังสวมหัวใจของพระบรมโพธิสัตว์ทำหน้าที่เป็นยอดกัลยาณมิตรชักชวนคนให้มาฟังธรรม ทำทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา การทำหน้าที่ยอดกัลยาณมิตรนี้เป็นหน้าที่อันทรงเกียรติและจะเป็นเกียรติประวัติชีวิตอันงดงามเมื่อใดที่เราสามารถทำใจหยุดนิ่งได้อย่างสมบูรณ์แล้วย้อนกลับไปดูประวัติศาสตร์อันงดงามของตัวเองได้ความปลื้มปีติจะบังเกิดขึ้นจะปีติและภาคภูมิใจในตัวเองทีเดียวว่าเราได้ทำสิ่งที่ทำได้ยากแต่ก็ทำได้สำเร็จมาแล้ว
คุณสมบัติของกัลยาณมิตร (กัลยาณธรรม 7 ประการ)
1) น่ารัก คือ เป็นบุคคลที่เห็นแล้วสบายใจ ชวนให้เข้าใกล้ปรึกษา ไต่ถามมีความผ่องใสร่าเริง เบิกบานอยู่เป็นนิจ เสมือนพระจันทร์ในคืนวันเพ็ญ มีความสว่างไสวชุ่มเย็นมองครั้งใดก็มีแต่ความชื่นใจลืมความอึดอัดขัดข้องทั้งปวง
ผู้ที่ทรงคุณสมบัติเช่นนี้ได้ต้องฝึกกิริยามารยาทให้เรียบร้อย นุ่มนวล สง่างามในทุกอิริยาบท ทุกบรรยากาศมีความสะอาดทั้งกาย วาจา ใจ
กายสะอาด ไม่ได้หมายความเฉพาะร่างกายสะอาดนุ่งห่มเสื้อผ้าสะอาดเรียบร้อยเท่านั้นแต่ยังหมาย

รวมไปถึงการไม่แปดเปื้อนด้วยอบายมุขทั้งหลาย ไม่ฆ่าสัตว์ไม่ลักขโมยไม่เจ้าชู้ ไม่เสพสุรายาเมา ฯลฯ วาจาสะอาด คือ รู้จักสำรวมในคำพูดไม่พูดเพ้อเจ้อ ส่อเสียด ยกตนข่มท่าน พูดให้ถูกกาลเทศะ ใจสะอาด คือ เป็นความบริสุทธิ์ที่อยู่ภายในใจมีความสง่ายิ่งกว่าดวงอาทิตย์ตอนเที่ยงวันแม้จะมองไม่เห็นแต่ก็รู้ได้จากกิริยาอาการที่สดชื่นแจ่มใส ร่าเริงใบหน้าที่อิ่มเอม เบิกบานอยู่เป็นนิจ ความน่ารักของกัลยาณมิตรมีความละเอียดอ่อนลึกซึ้งแฝงอยู่มากมาย เป็นความน่ารักที่ไม่มีความเสื่อมสลายไปตามวัยตามสังขารสมควรที่สาธุชนทั้งหลายจะฝึกฝนตัวให้ได้คุณสมบัติเช่นนี้ไว้เพื่อประโยชน์แก่ตนเองแก่ผู้อื่น และเป็นแบบอย่างแก่อนุชนรุ่นหลังสืบไป

2) น่าเคารพคือ เป็นบุคคลที่อุดมด้วยปัญญาทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างพร้อมมูล จนกระทั่งตระหนักและซาบซึ้งได้ดีว่าอะไรถูกอะไรผิดอะไรดีอะไรชั่ว อะไรควรอะไรไม่ควร อะไรเป็นบุญอะไรเป็นบาปแล้วดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง ที่เป็นบุญเป็นกุศลอย่างมั่นคงแน่วแน่ไม่หวั่นไหวต่อความยั่วยวนของสิ่งแวดล้อมที่ทำให้ใจตกต่ำเป็นคนรักความยุติธรรมเป็นที่สุด ไม่ว่าต่อหน้าอย่างไรลับหลังต้องอย่างนั้นมีความเมตตากรุณาอยู่เป็นนิจกับทุกคนที่เกี่ยวข้องคุณสมบัตินี้จะหลอมให้กัลยาณมิตรเป็นที่น่าเคารพของชนทั้งหลาย

3) น่าเทิดทูนคือ เป็นบุคคลที่ทรงความรู้มีภูมิปัญญาเป็นเลิศ ทั้งทางโลกและทางธรรมความฉลาดปราดเปรื่องมีมากจนเป็นที่ยอมรับของทุกคนในวงการเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ ใครๆ ก็อยากจะฝากตัวเป็นศิษย์มีความอาจหาญร่าเริงที่จะประกาศให้ชาวโลกได้รับรู้ถึงคุณความดีของกัลยาณมิตร

แต่คุณสมบัติของกัลยาณมิตรข้อนี้แม้จะไม่ฉลาดปราดเปรื่องมากแต่อย่างน้อยต้องมีความสามารถแก้ไขความเห็นผิดของศิษย์ได้มีอุบายวิธีทำให้ศิษย์ตั้งตนอยู่ในสัมมาทิฐิได้ทำให้ศิษย์เกิดความเลื่อมใสอย่างแท้จริง

4) ฉลาดพูดแนะนำตักเตือนคือ เป็นบุคคลที่รู้จักพูดชี้แจงให้เข้าใจมีความสามารถพูดโน้มน้าวให้ทำตามในสิ่งที่ดีมีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้กัลยาณมิตรจึงควรศึกษาหลักจิตวิทยา ในการเข้าถึงจิตใจของบุคคลต่างๆหาโอกาสฝึกพูดให้เหตุให้ผลให้เหมาะสมกับบุคคลและโอกาส เพราะกัลยาณมิตรต้องพบปะกับบุคคลทุกเพศวัยหลายฐานะ กัลยาณมิตรต้องให้คำแนะนำปรึกษาที่ดีที่ควรอย่าให้ผู้ที่มาพบเราต้องจากไปด้วยความผิดหวัง

5) อดทนต่อถ้อยคำคือ เป็นบุคคลที่พร้อมจะรับฟังคำปรึกษาซักถามอยู่เสมออดทนฟังได้แม้เรื่องไร้สาระ ไม่เบื่อหน่าย ไม่รำคาญเราจึงต้องอดทนให้อภัยรักษาอารมณ์ให้เยือกเย็นอยู่เสมอ

6) แถลงเรื่องที่ลึกล้ำได้คือ เป็นบุคคลที่สามารถนำเรื่องที่ยกมาอธิบายให้เกิดภาพพจน์เข้าใจง่ายแม้เรื่องราวที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับชีวิตเกี่ยวกับหัวข้อธรรมะที่ยากๆก็สามารถหาเรื่องอุปมาอุปมัยให้เข้าใจอย่างง่าย

7) ไม่ชักนำไปในสิ่งที่เสื่อมคือ เป็นบุคคลที่ประพฤติปฏิบัติอยู่ในธรรมไม่ยอมทำเรื่องที่เป็นการเสื่อมเสีย พูดอย่างไรทำอย่างนั้น ไม่มีเบื้องหน้าไม่มีเบื้องหลัง ทุกกิจกรรมของกัลยาณมิตรต้องบริสุทธิ์ผุดผ่อง ใสสะอาดพร้อมที่จะประกาศให้ชาวโลกรับรู้ และท้าทายให้มาพิสูจน์ได้เสมอ

2.2.2.12 5 ห้องชีวิต เนรมิตนิสัย

โอวาทพระภาวนาวิริยคุณ (หลวงพ่อทัตตะชีโว) กล่าวไว้เกี่ยวกับ 5 ห้องชีวิต เนรมิตนิสัย แต่ละห้องไว้

ดังนี้

1) ห้องน้ำ คือ ห้องมหาพิจารณาตื่นเช้าขึ้นมา เมื่อเราออกจากห้องนอน ก็จะไปห้องน้ำห้องน้ำเป็นห้องมหาพิจารณา คือ ฝึกคิดให้ตรงตามความเป็นจริงของโลกและชีวิตเพราะห้องนอนหรือห้องอื่นๆ เช่น ห้องครัว ห้องทำงาน เวลาจะใช้สามารถใช้พร้อมๆ กันได้หลายคน ยิ่งห้องครัวด้วยแล้วหลายคนล้อมโต๊ะกินข้าวกัน แต่ห้องน้ำใช้ได้ทีละคนเท่านั้นจึงมีเวลาที่จะพิจารณาตัวเองมาก

หน้าที่หลักของห้องน้ำมีอะไรบ้าง

-เป็นที่พิจารณาความไม่งามของร่างกายพิจารณาอายุของเราที่ผ่านไปแต่ละวันแต่ละคืนก็ตรงนี้ แล้วความหลงตัวเองก็จะหมดไป ความเคียดแค้นชิงชังใครก็จะไม่มี

- เป็นที่พิจารณาความเสื่อมโทรมของร่างกายที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

- เป็นที่พิจารณาความเป็นรังแห่งโรคของร่างกายห้องน้ำเป็นห้องพิจารณาความมีโรคภัยไข้เจ็บของเราที่สำคัญที่สุดห้องน้ำเป็นห้องสำหรับรักษาสุขภาพอย่างดี

หลวงพ่อขอฝากไปถึงคุณพ่อคุณแม่ที่ยังมีลูกเล็กอยู่ด้วยถามว่าเวลาเราป่วยไข้ไปหาหมอ หมอต้องการอะไรจากเราอย่างรีบด่วนถ้าเฉพาะหน้าเขาก็ต้องการเจาะเลือดมาตรวจดู ต้องการวัดความดันแต่ว่าอย่างไรก็ตามเดี๋ยวก็ขออุจจาระและปัสสาวะมาตรวจ เมื่อเรารู้อย่างนี้ทำไมจะต้องรอให้ป่วยด้วย ก็หัดตรวจอุจจาระ ปัสสาวะของตัวเองให้เป็นจากในห้องนี้ แล้วสุขภาพจะดี

ตอนนี้หลวงพ่ออายุ 69 ปี สุขภาพยังใช้ได้เพราะหมั่นตรวจดูความปกติหรือไม่ปกติของอุจจาระ ปัสสาวะ ของตัวเองเป็นประจำดูกระทั่งสบงจีวรที่นุ่งที่ห่มแต่ละวัน กลิ่นสาบสางมีอย่างไรเพราะถ้าคนจะป่วยจะไข้ จะมีสิ่งบอกเหตุล่วงหน้าตั้งแต่กลิ่นเสื้อกลิ่นผ้ามันจะบอก จากนั้นดูอุจจาระ ปัสสาวะ ตั้งแต่สีกลิ่น ของมันจะบอก ตรงนี้ฝากด้วยใช้ห้องน้ำใช้ให้เป็น ฝึกให้ทุกคนในบ้านทำความสะอาดห้องน้ำให้เป็น

แล้วไม่ว่าฐานะเราจะดีอย่างไร ในเรื่องห้องน้ำส่วนตัวต่อให้เราเป็นมหาเศรษฐีมีเงินกี่พันกี่หมื่นล้านก็ตามหัดดูแลห้องน้ำตัวเองด้วย ฝึกให้ลูกดูแลห้องน้ำของเขาให้เป็นไม่อย่างนั้นเขาจะดูแลสุขภาพไม่เป็น ตอนลูกเล็กๆ ฝึกให้เขาหัดขัดส้วมของเขาด้วย แล้วโตขึ้นจะเป็นคนไม่เกี่ยงงานต่อไปเบื้องหน้าแม้พ่อแม่ป่วยหรือตัวเขาป่วย เขาจะดูแลพ่อแม่เป็นถ้าเขาจะต้องเช็ดอุจจาระ ปัสสาวะ หรือจะเทอุจจาระ ปัสสาวะ ให้พ่อแม่ก็ตามเขาจะไม่รังเกียจ ที่สำคัญเขาจะดูแลสุขภาพของเขาเป็นเรื่องนี้มองข้ามไม่ได้

หลวงพ่อได้เรื่องนี้มาจากโยมพ่อ แล้วก็มาได้อีกครั้งอย่างมากที่คุณยายแล้วอีกครั้งหนึ่งได้ตอนเรียนอยู่มหาวิทยาลัย เนื่องจากเรียนวิชาสัตวบาลมีเป็ดไก่เป็นพันๆ ตัว วัวนมวัวเนื้ออีกเป็นร้อยๆ ตัว ควายนมเป็นฝูงหมูเป็นฝูง มาให้เราดูสมัยเรียนวิชาที่เรียนบังคับให้ตอนเช้าจะต้องดูสุขภาพเจ้าสัตว์พวกนี้ก่อนแล้วจึงจะไปเข้าห้องเรียนได้ ต้องเดินผ่านคอกสัตว์เหล่านี้แต่สัตว์บอกไม่ได้ว่ามันป่วย วัวก็บอกไม่ได้ ไก่ก็บอกไม่ได้ แล้วทำอย่างไรก็ต้องไปดูอุจจาระ ปัสสาวะของมัน มองปราดไป เห็นผิดปรกติตรงไหนเดี๋ยวรีบไปตามหาให้ได้ว่า อุจจาระกองนี้ของสัตว์ตัวไหนแล้วก็รักษาแก้ไขกันไป ทำให้ดูแลสุขภาพสัตว์จำนวนพันมาได้อย่างนี้

หลวงพ่อเลยสะท้อนมาถึงตัวเองว่า คุณยายก็จ้ำจี้จ้ำไชเรื่องห้องน้ำกับหลวงพ่อไว้มากว่า ให้ไปอบรมพระภิกษุ สามเณร อุบาสกอุบาสิกาคุณยายใช้คำหนึ่งว่าถ้าเขายังไม่เต็มใจขัดห้องน้ำให้เป็น ท่านอย่า

ให้บวชนะ ถ้าบวชต่อไปข้างหน้าเขาจะเป็นคนที่เกี่ยงงาน แล้วเกี่ยงทุกอย่าง ดูถูกคนก็ปานนั้น ดังนั้น พวกเราหวังจะให้ลูกหลานของเราได้ดี อย่ามองข้ามการงานในห้องน้ำ

2) ห้องนอนคือ ห้องมหาสิริมงคลถ้าถามว่าห้องนอนคือห้องอะไรกันแน่บางท่านอาจตอบว่าในเมื่อตั้งชื่อว่าห้องนอนมันก็ต้องใช้นอนน่ะสิถ้าอย่างนั้นตอบดูเบาไป ห้องนอน คือ ห้องสำหรับพัฒนานิสัยรักบุญกลัวบาป

หน้าที่หลักของห้องนอนมีอะไรบ้าง

- ห้องนอนเป็นห้องสำหรับการปลูกฝังสัมมาทิฐิการสอนลูกหลานให้รู้จัก ดี ชั่ว บุญ บาป อย่างชนิดฝังใจจะอยู่ที่ห้องนอนนี้ เพราะโดยทั่วไปช่วงก่อนนอนเป็นช่วงที่อารมณ์ดีที่สุดการสอนลูกหลานให้มีความเคารพในพระรัตนตรัยต้องฝึกจากห้องนอนโดยทั้งพ่อทั้งแม่กราบพระพุทธรูปด้วยกันรำลึกถึงคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยกัน

การสอนลูกให้กราบเท้าพ่อแม่ก็ฝึกจากห้องนอนเพราะเมื่อลูกกราบ พ่อแม่ก็ให้พร ความอบอุ่นใจก็เกิดขึ้นก่อนนอนทำให้ปลูกฝังความกตัญญูกตเวทีลงไปในใจได้โดยง่าย

- ห้องนอนเป็นห้องสำหรับฝึกสัมมาสมาธิ (Meditation) ให้ใจตั้งมั่นอยู่ในศูนย์กลางกายเป็นปกติพ่อแม่ ลูก จะนั่งสมาธิ ก็นั่งในห้องนอนกลั่นใจให้บริสุทธิ์ก่อนนอน ทำอย่างนี้ หยุดจึงเป็นตัวสำเร็จได้ เข้าถึงพระธรรมกายในตัวได้ง่ายทำให้มีกำลังใจในการสร้างบารมีไปให้ถึงที่สุดแห่งธรรมตามที่พระเดชพระคุณหลวงปู่วัดปากน้ำบอกเอาไว้

ศัตรูตัวฉกาจของห้องนอนคืออะไร

หลวงพ่อต้องถามก่อนว่า ใครมีทีวีอยู่ในห้องนอนบ้างกลับไปบ้านวันนี้ ยกออกมาข้างนอกเสีย เพราะทีวีทำให้ไม่ได้นั่งสมาธิเริ่มแรกว่าจะดูข่าวต่อมาก็ดูละคร จบแล้วก็ดูหนังต่อพอง่วงขึ้นมาก็เข้านอนโดยยังไม่ได้สวดมนต์เลย ละครน้ำเน่า ถ้าไม่มีเรื่องตบกันจนจอแตกก็ต้องตีกันจนเลือดท่วมจอ นอนดูเพลินจนหลังขดหลังแข็งบางทีนอนคอเคล็ดอีกต่างหาก ส่งผลให้เรื่องสุดท้ายที่ติดใจของเราไปตอนหลับก็คือ เรื่องที่ตบกันจอแตก หรือตีกันเลือดท่วมจอทำให้นึกถึงอู่ทะเลบุญไม่ออก จึงไม่ได้นอนในอู่ทะเลบุญตื่นเช้าขึ้นมาให้นึกถึงองค์พระก็นึกไม่ออก

ธรรมชาติของคนที่ตื่นขึ้นมาใหม่จะนึกถึงเรื่องสุดท้ายก่อนเข้านอน ถ้าก่อนนอนดูละครน้ำเน่าใจจะขุ่นมัวทั้งก่อนนอนและตื่นนอนเพราะฉะนั้น ใครมีทีวีอยู่ในห้องเดี๋ยวก็ไม่ได้สวดมนต์ ไม่ได้ไหว้พระ หลวงพ่อขอให้เอาออกไปนอกห้องนอนเสียแล้วจะทำให้เราตรงต่อเวลา ทำให้มีเวลาพูดกับลูกหลานก่อนนอนจะฝึกให้เด็กกราบพ่อแม่ จะให้พรลูกหลาน ก็ทำได้ในเวลานั้นก่อนนอนเด็กจะนึกถึงคำอวยพรของพ่อแม่พอตื่นขึ้นมาคำอวยพรของพ่อแม่ก็ยังติดอยู่ในใจ ทำให้เด็กมีจิตใจดีไม่ขาดความอบอุ่น ดังนั้นห้องนอน คือ ห้องมหาสิริมงคลมีไว้ใช้ปลูกฝังศีลธรรมทบทวนบัญชีบุญ-บาป ให้พรลูกหลานก่อนนอน กราบพ่อกราบแม่ก่อนนอน นั่งสมาธิก่อนนอน ทำให้ชีวิตเกิดสิริมงคล

3) ห้องทำงาน (ห้องมหาสมบัติ)

คำนิยามที่แท้จริงห้องทำงาน คือ ห้องพัฒนานิสัยใฝ่ความสำเร็จ

หลักธรรมประจำห้องทำงานสัมมาอาชีวะและสัมมาวายามะ

หน้าที่หลักของห้องทำงาน

- ใช้ในการปลูกฝังสัมมาอาชีวะ ไม่หารายได้จากการทำผิดศีลธรรมผิดกฎหมายผิดจารีตประเพณี

- ใช้ปลูกฝังวินัยประจำห้องทำงานดังนี้ 1) มีสัมมาวาจา ใช้คำพูดได้เหมาะสม 2) มีความเคารพในบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ 3) มีมารยาทดี เหมาะแก่บุคคลและกาลเทศะ 4) มีความรับผิดชอบทั้งส่วนตัวและส่วนรวม 5) เคร่งครัดต่อระเบียบวินัยในการทำงาน และ 6) เอาใจใส่ดูแลอุปกรณ์ต่างๆ ในห้องทำงาน

ความรู้เกี่ยวกับห้องทำงาน

- เลือกประกอบสัมมาอาชีพที่ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดกฎหมาย ไม่เกี่ยวกับอบายมุขไม่ก่อให้เกิดมิจฉาทิฐิ
- ทำเลที่ประกอบอาชีพต้องสอดคล้องกับชุมชนและสิ่งแวดล้อมเพื่อความเหมาะสม ในการทำงานและเพื่อความสำเร็จในอาชีพ
- ห้องทำงานต้องเหมาะสมกับจำนวนบุคลากร และชนิดของงาน
- การตกแต่งต้องสะดวกในการทำงาน สะอาด ถูกสุขอนามัย มีความปลอดภัยไม่มีภาพลามกอนาจาร
- อุปกรณ์เครื่องใช้ในแต่ละห้องต้องเพียงพอ จัดเก็บเป็นระบบเพื่อให้เกิดความคล่องตัว
- ใช้อุปกรณ์อย่างถูกวิธีและหมั่นดูแลรักษา จะได้มีไว้ใช้งานได้นานๆ หากเกิด ชำรุดเสียหายต้องรีบซ่อมแซม
- มีกุศโลบายในการสนับสนุนคนดี แก้ไขคนโง่ คัดคนพาลออก

ประโยชน์จากการใช้ห้องทำงานอย่างถูกต้อง

ทางใจ

- สามารถใช้สติปัญญาในการประกอบอาชีพได้ประสบผลสำเร็จด้วยดีตามเป้าหมาย
- มีโอกาสเพิ่มบุญกุศลให้ตนเองเป็นนิจ
- แสวงหาความรู้ เพิ่มพูนปัญญาทางโลกและทางธรรม จะได้ไม่ต้องก่อเวร ก่อภัยกับใครทั้งสิ้น

ทางกาย

- ใช้เพิ่มปัญญาในการประกอบสัมมาอาชีพ
- ใช้พัฒนาความชำนาญในการทำงาน
- ใช้ฝึกนิสัยมีวิริยอุตสาหะในการทำงาน
- ใช้เพิ่มพูนทรัพย์ เป็นทางมาแห่งมหาสมบัติ

4) ห้องแต่งตัว (ห้องมหาสติ)

คำนิยามที่แท้จริงห้องแต่งตัว คือห้องพัฒนานิสัยตัดใจและใฝ่บุญ

หลักธรรมประจำห้องแต่งตัวสัมมาสติ

หน้าที่หลักของห้องแต่งตัว

- ใช้ในการปลูกฝังสัมมาสติคือ ฝึกประคองรักษาใจให้ผ่องใสเป็นปกติไม่ปล่อยใจไปตามอำนาจกิเลส
- ฝึกให้มีความระมัดระวังตนในทุกๆ เรื่องไม่ประมาทเผอเรอมีความตื่นตัวตลอดเวลา
- ฝึกตัดใจไม่คิดหมกมุ่นในกามตามแฟชั่นหรือกระแสสังคม
- ฝึกใช้เหตุผลตักเตือนใจของตนให้เป็นสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะไม่ให้เกิดความลำเอียงและสูญเสียศีลธรรมประจำใจ

ความรู้ประจำห้องแต่งตัว

- แต่งตัวเพื่อปกปิดอวัยวะที่ก่อให้เกิดความละอายและเป็นที่อุจาดตา

-แต่งตัวเพื่อป้องกันอันตรายจากความร้อนและความหนาว สัตว์ และแมลง
-เลือกแต่งตัวให้เหมาะสมทุกสถานที่ไม่ชวนให้โจรผู้ร้ายปล้นจี้หรือฉุดคร่าไปทำร้ายทางเพศ
- ใช้เครื่องแต่งตัวให้เหมาะสมกับฐานะไม่ตกเป็นทาสเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวตามกระแสสังคม
-ไม่สนับสนุนให้เด็กหมกมุ่นในกามด้วยการแต่งหน้าก่อนวัยอันควรอันนำไปสู่ปัญหามากมายในภายหลัง
ประโยชน์จากการใช้ห้องแต่งตัวอย่างถูกต้อง
ทางใจ
- ตัดใจไม่ให้หลงในลาภ ยศ สรรเสริญสุข
-ตัดใจไม่ให้มัวเมาในความเป็นหนุ่มเป็นสาวในความไม่มีโรคในความมีอายุยืน
- ตัดใจไม่ฟุ้งเฟ้อไม่สุรุ่ยสุร่าย
- ตัดใจสร้างบุญกุศลเป็นประจำเช่น การทำทานการรักษาศีล การเจริญภาวนา เป็นต้น
- ไม่ตกเป็นทาสอบายมุข
ทางกาย
- รู้จักการให้เกียรติเคารพสถานที่
- รู้จักมารยาทในการเข้าสังคม
- รู้จักการวางตัวได้อย่างเหมาะสมตามภาวะและฐานะที่ตนเป็น
- มีความตื่นตัวและกระตือรือร้นในการคิดดี พูดดี และทำดีอยู่เสมอ
5) ห้องอาหาร (ห้องมหาประมาณ)
คำนิยามที่แท้จริงห้องอาหารคือ ห้องพัฒนานิสัยรู้ประมาณในการพูด และการใช้ทรัพย์
หลักธรรมประจำห้องอาหารสัมมาวาจา และสัมมากัมมันตะ
หน้าที่หลักของห้องอาหาร
- เป็นที่ประชุมสมาชิกทุกคนในบ้านอย่างพร้อมหน้าพร้อมตาทุกวัน
- ใช้ปลูกฝังสัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะให้แก่สมาชิกทุกคนในบ้าน
หากสมาชิกในครอบครัวรับ ประทานอาหารไม่พร้อมหน้าพร้อมตากัน จะเกิดปัญหาน้อยเนื้อต่ำใจและปัญหาความแตกแยกแต่หากสมาชิกขาดสัมมาวาจาจะเกิดปัญหากระทบกระทั่งบานปลายใหญ่โต
ความรู้ที่ต้องมีเกี่ยวกับห้องอาหาร
ห้องอาหาร คือ ห้องที่สมาชิกทั้งบ้านใช้รับประทานอาหารร่วมกันจึงต้องรักษาความสะอาดให้ดี ไม่ควรเก็บอาหารไว้ในห้องนี้
ห้องครัว คือ ห้องสำหรับปรุงอาหารและเก็บอาหารทุกประเภทต้องรักษาความสะอาดและจัดให้เป็นระเบียบมิฉะนั้นจะเป็นแหล่งชุมนุมของมด หนู และแมลงต่างๆ
ห้องรับแขก คือ ห้องที่ใช้ต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมเยียนหรือมีธุระสำคัญจึงเสมือน เป็นหน้าตาของบ้าน ไม่ควรปล่อยให้รกรุงรัง ต้องจัดให้เป็นระเบียบและทำความสะอาดอยู่เสมอ
บ้านใดที่ใช้ห้องอาหารรวมกับห้องรับแขก ควรใช้เครื่องเรือนแบ่งเขต 2 ห้องให้ชัดเจน ควรจัดชุดเก้าอี้รับแขกไว้ตรงประตูทางเข้าและจัดโต๊ะรับประทานอาหารไว้ใกล้ ห้องครัว อีกทั้งควรตกแต่งห้องให้มีบรรยากาศเย็นตา

ควรจัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้ของห้องครัว ห้องอาหาร ห้องรับแขกให้พร้อมและสะอาด มีครบตามจำนวนสมาชิกในครอบครัว
ควรจัดเตรียมวัตถุดิบและเครื่องปรุงให้ครบตามความจำเป็นและเพียงพอกับคนในบ้าน
ควรฝึกอบรมสมาชิกในบ้านให้รู้จักช่วยกันทำครัวตั้งแต่เยาว์วัยเพื่อฝึกความสามัคคี
ควรฝึกสมาชิกในบ้านให้รู้จักวิธีการถนอมอาหารให้ถูกหลักโภชนาการเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย
ประโยชน์จากการใช้ห้องอาหารอย่างถูกต้อง
ทางใจ
-รู้จักประมาณในการรับประทานอาหารคือระลึกอยู่ว่าเรารับประทานอาหารเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้จะได้นำเรี่ยวแรงไปทำความดี
- รู้จักประมาณในการใช้ทรัพย์ คือรู้จักการกำหนดรายจ่ายให้น้อยกว่ารายได้ จะได้มีทรัพย์เหลือเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็นและใช้บริจาคสร้างบุญกุศลอันเป็นหนทางไปสู่สุคติในสัมปรายภพ
-รู้จักประมาณในวาจาคือ การใช้คำพูดที่นุ่มนวลมีเหตุผล มีประโยชน์เหมาะแก่กาลเทศะในสถานการณ์ต่างๆ
ทางกาย
- ใช้ห้องอาหารสำหรับประกอบอาหาร
- ใช้เป็นที่ประชุมสมาชิกพร้อมหน้าพร้อมตา
- ใช้ห้องอาหารเป็นที่รับประทานอาหาร
- ใช้ห้องอาหารเป็นที่เก็บอาหาร
- ใช้ห้องอาหารเป็นที่ต้อนรับแขก

2.2.2.13 **ทิศ 6**

ทิศ 6 คือ หน่วยของสังคมที่เล็กที่สุด สำคัญที่สุด ทรงอานุภาพที่สุดหากบุคคลในแต่ละทิศปฏิบัติตนตามหน้าที่ซึ่งมีอยู่ประจำทิศได้สมบูรณ์จริงๆ แล้ว ย่อมสามารถที่จะฉุดสังคมส่วนใหญ่ให้เจริญรุ่งเรืองทั้งทางโลกและทางธรรม ได้อย่างชนิดฉับพลัน
ทิศ 6 ของใครก็ประกอบด้วยตัวของคนนั้นเองเป็นแกนกลางแล้วแวดล้อมด้วยบุคคลอีก 6 กลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มล้วนมีความสัมพันธ์กับตัวของเขาตามฐานะและหน้าที่ที่แตกต่างกันไป คือ
1) **ปุรัตถิมทิส แปลว่า ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา**
คุณพ่อคุณแม่เป็นผู้มีอุปการคุณคนแรกของเราเพราะว่าท่านก้าวเข้ามารับผิดชอบต่อชีวิตของเราก่อนใครๆ ในโลกและทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นชีวิต เลือดเนื้อรวมทั้งความเป็นคนเราได้มาจากท่านทั้งนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงจัดให้ท่านทั้งสองมาอยู่ข้างหน้า เป็นทิศเบื้องหน้าของเรา
2) **ทักขิณทิส แปลว่า ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูบาอาจารย์**
ครูบาอาจารย์เป็นบุคคลสำคัญกับชีวิต ของเราอีกท่านหนึ่งเพราะท่านสอนเราตั้งแต่ ให้รู้จักการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ให้รู้จักการรักษาเนื้อรักษาตัวให้พ้นจากภัยอันตรายต่างๆตลอดจนสอนให้รู้จักการทำมาหากิน ท่านจึงเป็นทักขิไณยบุคคลคือบุคคลที่พวกเราต้องเคารพกราบไหว้บูชา

3) **ปัจฉิมทิส แปลว่า ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ ภรรยาหรือสามี**

ถ้าตรงกลางเป็นผู้ชายทิศเบื้องหลังก็เป็นภรรยาถ้าตรงกลางเป็นผู้หญิงทิศเบื้องหลังก็เป็นสามี แต่ถ้าตรงกลางเป็นเด็กหรือเป็นผู้ที่ยังไม่ได้แต่งงาน ทิศเบื้องหลังก็ไม่มี ไม่มีก็ไม่ต้องมีอยู่คนเดียวอย่างนี้แหละดีแล้ว

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงนำภรรยาหรือสามีมาไว้ข้างหลังเพราะไม่ว่าจะเป็นสามีหรือภรรยา ซึ่งบางทีก็ก่อบุตรขึ้นมาอีกล้วนถือว่าเป็นกำลังเสริมเป็นผู้ติดตามคอยสนับสนุนช่วยเหลืออยู่ข้างหลังทั้งสิ้น เนื่องจากเรื่องบางเรื่องไม่สามารถทำแทนกันได้

4) **อุตตรทิส แปลว่า ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย**

มิตรสหายที่คบค้าสมาคมกันมาตั้งแต่เด็กจนโตนี่เองที่เป็นผู้คอยช่วยเหลือให้เราข้ามพ้นอุปสรรคและภัยอันตรายต่างๆ ในเวลาเดียวกันก็ยังเป็นกำลังสนับสนุน ให้เราสามารถบรรลุความสำเร็จอีกด้วย ทิศเบื้องซ้ายนี้เอาจริงๆ เข้ากลับกลายเป็นทิศที่ใหญ่ที่สุดเพราะตลอดชีวิตของคนเราต้องเกี่ยวข้องคบหากับผู้คนมากมาย เพราะฉะนั้นใครมีทิศเบื้องซ้ายน้อยก็จะเข้าตำรา “นกไม่มีขน คนไม่มีเพื่อน” บินก็ไม่ขึ้น โตก็ไม่ได้ เตรียมจะเป็นนกปิ้ง เตรียมจะเป็นนกย่างกำลังเตรียมตัวตายเสียแล้ว

ถ้าใครสำรวจตรวจสอบดูแล้วพบว่า ตัวเองมีเพื่อนน้อยละก็รีบกลับไปแก้ไขเสีย ไม่อย่างนั้นเดี๋ยวจะเดือดร้อน

5) **เหฏฐิมทิส แปลว่า ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้ ลูกน้อง**

ใครมีลูกน้องมากๆ ก็เบาแรงกายคือไม่ต้องทำงานหนักไม่หนักแรงกายจนเกินไป แต่ว่าอาจจะหนักแรงใจบ้างถ้าฝึกเขาไม่เป็นซึ่งก็โทษใครไม่ได้นอกจากโทษตัวเราเองแล้วก็รู้ไว้ด้วยว่าทิศเบื้องล่างนี้เองที่คอยเป็นฐานเป็นกำลัง เป็นที่มาแห่งทรัพย์สินเงินทอง สำหรับเอามาใช้เป็นกองเสบียงในการหล่อเลี้ยงชีวิตของเรา

และแน่นอนเราจะมีทรัพย์มาใช้ในการสร้างบุญสร้างบารมีได้มากน้อยเท่าไรก็มาจากทิศเบื้องล่าง เพราะฉะนั้นอย่าได้มองข้ามทิศเบื้องล่างกันทีเดียว

6) **อุปริมทิส แปลว่า ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณชีพราหมณ์ทั้งหลาย**

เราชาวพุทธก็มีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจเพราะท่านเป็นผู้ที่สูงด้วยคุณธรรม อีกทั้งยังเป็นผู้ชี้ทิศและเป็นแหล่งผลิตศีลธรรมอีกด้วย

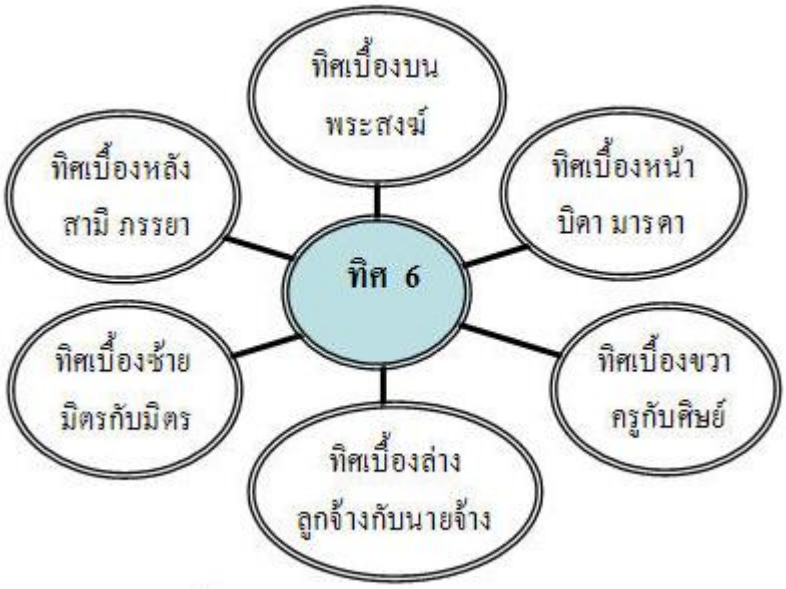

ภาพที่ 2.2 ภาพสรุปทิศ 6
ที่มา: พนมไพร ไชยยงค์ (2548)

2.2.2.13 วิธีฝึกสมาธิเบื้องต้น

สมาธิ คือ ความสงบ สบาย และความรู้สึกเป็นสุขอย่างยิ่งที่มนุษย์สามารถสร้างขึ้นได้ด้วยตนเอง เป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนากำหนดเอาไว้เป็นข้อควรปฏิบัติ เพื่อการดำรงชีวิตประจำวันอย่างเป็นสุข ไม่ประมาท เต็มไปด้วยสติสัมปชัญญะ และปัญญา อันเป็นเรื่องไม่เหลือวิสัยทุกคนสามารถปฏิบัติได้ง่ายๆ ดังวิธีปฏิบัติที่พระเดชพระคุณหลวงปู่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้เมตตาสั่งสอนไว้ ดังนี้

1) กราบบูชาพระรัตนตรัย เป็นการเตรียมตัวเตรียมใจให้นุ่มนวลไว้เป็นเบื้องต้น แล้วสมาทานศีลห้าหรือศีลแปด เพื่อย้ำความมั่นคงในคุณธรรมของตนเอง

2) คุกเข่าหรือนั่งพับเพียบสบายๆ ระลึกถึงความดีที่ได้กระทำไว้ดีแล้วในวันนี้ ในอดีต และที่จะตั้งใจทำต่อไปในอนาคต จนราวกับว่าร่างกายทั้งหมดประกอบขึ้นด้วยธาตุแห่งคุณงามความดีล้วนๆ

3) นั่งขัดสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย นิ้วชี้ของมือข้างขวาจรดนิ้วหัวแม่มือข้างซ้าย นั่งให้อยู่ในท่าที่พอดี ไม่ฝืนร่างกายมากจนเกินไป ไม่ถึงกับเกร็ง แต่อย่าให้หลังโค้งงอ หลับตาพอสบาย คล้ายกับกำลังพักผ่อน ไม่บีบกล้ามเนื้อตาหรือขมวดคิ้ว แล้วตั้งใจมั่น วางอารมณ์สบาย สร้างความรู้สึกให้พร้อมทั้งกายและใจว่า กำลังเข้าไปสู่สภาวะแห่งความสงบ สบายอย่างยิ่ง

4) นึกกำหนดนิมิต เป็นดวงกลมใส ขนาดเท่าแก้วตาดำ ใสบริสุทธิ์ ปราศจากรอยตำหนิใดๆ ขาวใส เย็นตาเย็นใจ ดังประกายของดวงดาว ดวงแก้วกลมใสนี้เรียกว่า “บริกรรมนิมิต” นึกสบายๆ นึกเหมือนดวงแก้วนั้นมานิ่งสนิทอยู่ ณ ศูนย์กลางกายฐานที่เจ็ด นึกไปภาวนาไปอย่างนุ่มนวล เป็นพุทธานุสติว่า “สัมมา อะระหัง” หรือค่อยๆ น้อมนึกดวงแก้วกลมใสให้ค่อยๆ เคลื่อนเข้าสู่ศูนย์กลางกายตามแนวฐาน โดยเริ่มต้น

ตั้งแต่ฐานที่หนึ่งเป็นต้นไป น้อมนึกอย่างสบายๆ ใจเย็นๆ ไปพร้อมๆ กับคำภาวนา

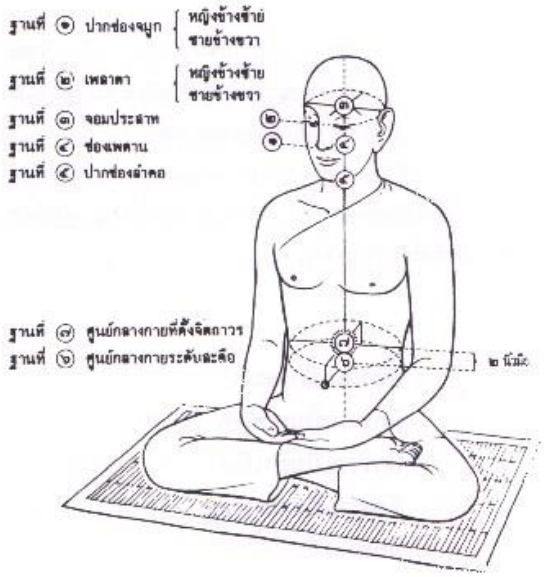

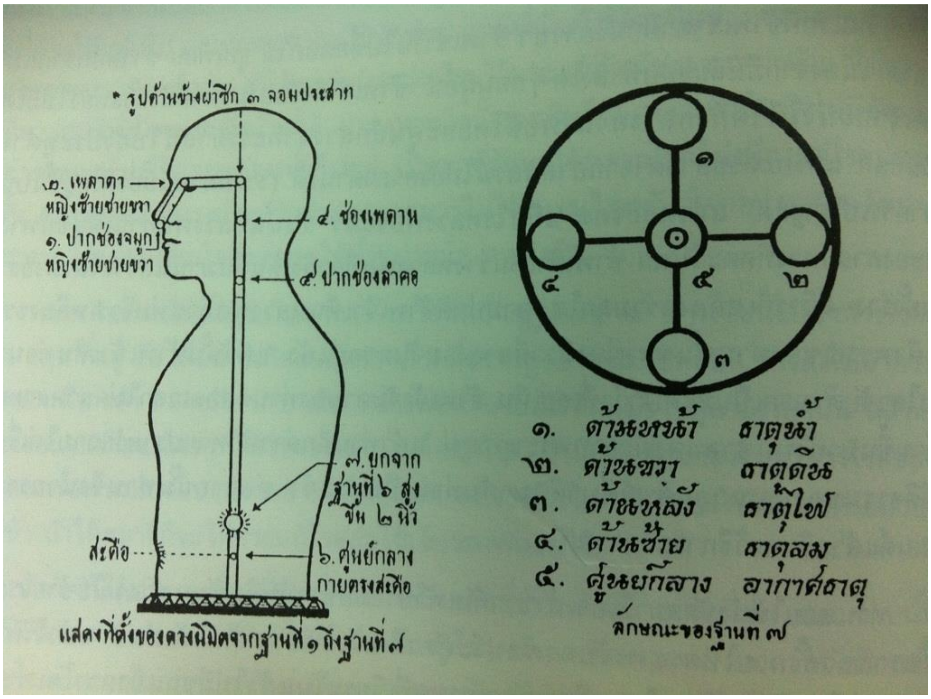

ภาพที่ 2.3 แสดงที่ตั้งจิตทั้ง 7 ฐาน

ฐานที่ 1 ปากช่องจมูก หญิงข้างซ้าย ชายข้างขวา
ฐานที่ 2 เพลาตา หญิงข้างซ้าย ชายข้างขวา
ฐานที่ 3 จอมประสาท
ฐานที่ 4 ช่องเพดานปาก
ฐานที่ 5 ปากช่องลำคอ
ฐานที่ 6 ศูนย์กลางกาย ระดับสะดือ
ฐานที่ 7 ศูนย์กลางกาย ที่ตั้งของใจถาวร เหนือสะดือสองนิ้วมือ
อนึ่ง เมื่อนิมิตดวงกลมใสปรากฏแล้ว ณ กลางกาย ให้วางอารมณ์สบายๆกับนิมิตนั้น จนเหมือนกับว่าดวงนิมิตเป็นส่วนหนึ่งของอารมณ์ หากดวงนิมิตนั้นอันตรธานหายไป ก็ไม่ต้องนึกเสียดาย ให้วางอารมณ์สบาย แล้วนึกนิมิตนั้นขึ้นมาใหม่แทนดวงเก่า หรือเมื่อนิมิตนั้นปรากฏที่อื่นที่ไม่ใช่ศูนย์กลางกาย ให้ค่อยๆ น้อมนิมิตเข้ามาอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่มีการบังคับ และเมื่อนิมิตมาหยุดสนิท ณ ศูนย์กลางกาย ให้วางสติลงไปยังจุดศูนย์กลางของดวงนิมิต ด้วยความรู้สึกคล้ายมีดวงดาวดวงเล็กๆ อีกดวงหนึ่ง ซ้อนอยู่ตรงกลางดวงนิมิตดวงเดิม แล้วสนใจเอาใจใส่แต่ดวงเล็กๆ ตรงกลางนั้นไปเรื่อยๆ ใจจะปรับจนหยุดได้ถูกส่วน เกิดการตกศูนย์และเกิดดวงสว่างขึ้นมาแทนที่ ดวงนี้เรียกว่า “ดวงธรรม” หรือ “ดวงปฐมมรรค” อันเป็นประตูเบื้องต้นที่จะเปิดไปสู่หนทางแห่งมรรคผลนิพพาน การระลึกนึกถึงนิมิตสามารถทำได้ในทุกแห่ง ทุกที่ ทุกอิริยาบถ ไม่ว่าจะนั่ง นอน ยืน เดิน หรือขณะทำภารกิจใดๆ ข้อแนะนำ คือ ต้องทำให้สม่ำเสมอเป็นประจำ ทำเรื่อยๆ ทำอย่างสบายๆ ไม่เร่ง ไม่บังคับ ทำได้แค่ไหนให้พอใจแค่นั้น ซึ่งจะเป็นการป้องกันมิให้เกิดความอยากจนเกินไป จนถึงกับทำให้ใจต้องสูญเสีย

ความเป็นกลาง และเมื่อการฝึกสมาธิบังเกิดผลจนได้ดวงปฐมมรรค ที่ใสเกินใส สวยเกินสวย ติดสนิทมั่นคงที่ศูนย์กลางกายแล้ว ให้หมั่นตรึกระลึกถึงอยู่เสมอ อย่างนี้แล้ว ผลแห่งสมาธิจะทำให้ชีวิตดำรงอยู่บนเส้นทางแห่งความสุข ความสำเร็จ และความไม่ประมาทตลอดไป ทั้งยังจะทำให้สมาธิละเอียดลุ่มลึกไปตามลำดับอีกด้วย

เทคนิคเบื้องต้นในการทำสมาธิ

1) หลับตาเบาๆ ผนังตาปิด 90%

2) อย่าบังคับใจ เพียงตั้งสติ วางใจเบาๆ ณ ศูนย์กลางกาย กำหนดนิมิตเป็น ดวงแก้วใสๆ...เบาๆหรือองค์พระใสๆ...เบาๆ หรือ ลมหายใจ เข้า-ออก...เบาๆ หรือ อาการท้อง พอง-ยุบ...เบาๆ เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง

3) กำหนดนิมิต นึกนิมิตอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นกุศโลบายล่อใจให้เข้ามาตั้งมั่นในกาย

4) เมื่อใจเข้ามาหยุดนิ่งในกาย การกำหนดนิมิตก็หยุดโดยอัตโนมัติ

5) รับรู้การเปลี่ยนแปลงภายในกายและจิตใจ ด้วยความสงบ

6) อยู่ในความดูแลของกัลยาณมิตรอย่างใกล้ชิด

หลักการฝึกสมาธิ

1) น้อมใจมาเก็บไว้ ณ ศูนย์กลางกาย แต่ละครั้งเก็บใจไว้ให้นานที่สุด จนกระทั่งกลายเป็นนิสัยมีใจตั้งมั่นภายใน

2) มีสติกำกับใจตลอดเวลา ทำให้ระลึกรู้ตัวอยู่เสมอ ไม่ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัส รู้ธรรมารมณ์ใดๆ (เช่น ในคำสรรเสริญ เยินยอ ยศศักดิ์ ชื่อเสียง ฯลฯ)

3) ตั้งใจฝึกสมาธิอย่างสม่ำเสมอ และตรงเวลาเป็นประจำ

4) มีอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถจริง คอยควบคุม ให้คำแนะนำ อย่างใกล้ชิด

ข้อควรระวัง

1) อย่าใช้กำลัง คือ ไม่ใช้กำลังใดๆทั้งสิ้น เช่น ไม่บีบกล้ามเนื้อตา เพื่อจะให้เห็นนิมิตเร็วๆ ไม่เกร็งแขน ไม่เกร็งกล้ามเนื้อหน้าท้อง ไม่เกร็งตัว ฯลฯ เพราะการใช้กำลังตรงส่วนใดของร่างการก็ตาม จะทำให้จิตเคลื่อนจากศูนย์กลางกายไปสู่จุดนั้น

2) อย่าอยากเห็น คือ ทำใจให้เป็นกลาง ประคองสติมิให้เผลอจากบริกรรมภาวนา และบริกรรมนิมิต ส่วนจะเห็นนิมิตเมื่อใดนั้น อย่ากังวล ถ้าถึงเวลาแล้วย่อมเห็นเอง การบังเกิดของดวงนิมิตนั้น อุปมาเสมือนการขึ้นและตกของดวงอาทิตย์ เราไม่อาจจะเร่งเวลาได้

3) อย่ากังวลถึงการกำหนดลมหายใจเข้าออก เพราะการฝึกสมาธิเพื่อให้เข้าถึงพระธรรมกายภายในอาศัยการนึกถึง อาโลกกสิณ คือ กสิณความสว่าง เป็นบาทเบื้องต้น

4) เมื่อเลิกจากนั่งสมาธิแล้ว ให้ตั้งใจไว้ที่ศูนย์กลางกายฐานที่เจ็ดที่เดียว ไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถใดก็ตาม เช่น ยืน เดิน นอน หรือนั่ง อย่าย้ายฐานที่ตั้งจิตไปไว้ที่อื่นเป็นอันขาด ให้ตั้งใจบริกรรมภาวนาพร้อมกับนึกถึงบริกรรมนิมิตเป็นดวงแก้วใส หรือองค์พระแก้วใส ควบคู่กันไปตลอด

5) นิมิตต่างๆ ที่เกิดขึ้น จะต้องน้อมไปตั้งไว้ที่ศูนย์กลางกายฐานที่เจ็ดทั้งหมด ถ้านิมิตเกิดขึ้นแล้วหายไป ก็ไม่ต้องตามหา ให้ภาวนาประคองใจต่อไปตามปกติ ในที่สุดเมื่อจิตสงบ นิมิตย่อมปรากฏขึ้นมาใหม่อีก

การฝึกสมาธิเบื้องต้นเท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดความสุขได้พอสมควร เมื่อซักซ้อมปฏิบัติอยู่เสมอๆ ไม่ทอดทิ้ง จนได้ดวงปฐมมรรคแล้ว ก็ให้หมั่นประครองรักษาดวงปฐมมรรคนั้นไว้ตลอดชีวิต ดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอันดี ย่อมเป็นหลักประกันได้ว่า ได้ที่พึ่งของชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ที่จะส่งผลให้เป็นผู้มีความสุขความเจริญ ทั้งในภพชาตินี้และภพชาติหน้า เด็กเคารพผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เมตตาเด็ก ทุกคนมีความรักใคร่สามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน หากสามารถแนะนำต่อๆ กันไป ขยายไปยังเหล่ามนุษยชาติอย่างไม่จำกัดเชื้อชาติ ศาสนา และเผ่าพันธุ์ สันติสุขอันไพบูลย์ที่ทุกคนใฝ่ฝัน ก็ย่อมบังเกิดขึ้นอย่างแน่นอน

ประโยชน์ของสมาธิ

1) ผลต่อตนเอง

ด้านสุขภาพจิต

- ส่งเสริมให้คุณภาพของใจดีขึ้น คือทำให้จิตใจผ่องใส สะอาด บริสุทธิ์ สงบ เยือกเย็น ปลอดโปร่ง โล่งเบา สบาย มีความจำ และสติปัญญาดีขึ้น
- ส่งเสริมสมรรถภาพทางใจ ทำให้คิดอะไรได้รวดเร็วถูกต้องและเลือกคิดแต่ในสิ่งที่ดีเท่านั้น

ด้านพัฒนาบุคลิกภาพ

- จะเป็นผู้มีบุคลิกภาพดี กระฉับกระเฉง กระปรี้กระเปร่า มีความองอาจ สง่าผ่าเผย มีผิวพรรณผ่องใส
- มีความมั่นคงทางอารมณ์ หนักแน่น เยือกเย็นและเชื่อมั่นในตนเอง
- มีมนุษยสัมพันธ์ดี วางตัวได้เหมาะสมกับกาลเทศะเป็นผู้มีเสน่ห์ เพราะไม่มักโกรธ มีความเมตตากรุณาต่อบุคคลทั่วไป

ด้านชีวิตประจำวัน

-ช่วยให้คลายเครียดเป็นเครื่องเสริมประสิทธิภาพในการทำงาน และการศึกษาเล่าเรียน

- ช่วยเสริมให้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง เพราะร่างกายกับจิตใจย่อมมีอิทธิพลต่อกัน ถ้าจิตใจเข้มแข็งย่อมเป็นภูมิต้านทานโรคไปในตัว

ด้านศีลธรรมจรรยา

- ย่อมเป็นผู้มีสัมมาทิฏฐิ เชื่อกฎแห่งกรรม สามารถคุ้มครองตนให้พ้นจากความชั่วทั้งหลายได้ เป็นผู้มีความประพฤติดี เนื่องจากจิตใจดี ทำให้ความประพฤติทางกายและวาจาดีตามไปด้วย
- ย่อมเป็นผู้มีความมักน้อย สันโดษ รักสงบ และมีขันติเป็นเลิศ
- ย่อมเป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ย่อมเป็นผู้มีสัมมาคารวะและมีความอ่อนน้อมถ่อมตน

2) ผลต่อครอบครัว

ทำให้ครอบครัวมีความสงบสุข เพราะสมาชิกในครอบครัวเห็นประโยชน์ของการประพฤติธรรม ทุกคนตั้งมั่นอยู่ในศีล ปกครองกันด้วยธรรม เด็กเคารพผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เมตตาเด็ก ทุกคนมีความรักใคร่สามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

ทำให้ครอบครัวมีความเจริญก้าวหน้า เพราะสมาชิกต่างก็ทำหน้าที่ของตนโดยไม่บกพร่อง เป็นผู้มีใจคอหนักแน่น เมื่อมีปัญหาครอบครัวหรือมีอุปสรรคอันใด ย่อมร่วมใจกันแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไปได้

3) ผลต่อสังคมและประเทศชาติ

- ทำให้สังคมสงบสุข ปราศจากปัญหาอาชญากรรม และปัญหาสังคมอื่นๆ เพราะปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นในสังคม ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการฆ่า การข่มขืน โจรผู้ร้าย การทุจริตคอรัปชั่น ล้วนเกิดขึ้นมาจากคนที่ขาดคุณธรรม เป็นผู้มีจิตใจอ่อนแอหวั่นไหวต่ออำนาจสิ่งยั่วยวนหรือกิเลสได้ง่าย ผู้ที่ฝึกสมาธิย่อมมีจิตใจเข้มแข็ง มีคุณธรรมในใจสูง ถ้าแต่ละคนในสังคมต่างฝึกฝนอบรมใจของตนให้หนักแน่นมั่นคง ปัญหาเหล่านี้ก็จะไม่เกิดขึ้น ส่งผลให้สังคมสงบสุขได้
- ทำให้เกิดความมีระเบียบวินัยและเกิดความประหยัด ผู้ที่ฝึกใจให้ดีงามด้วยการทำสมาธิอยู่เสมอย่อมเป็นผู้รักความมีระเบียบวินัยรักความสะอาด มีความเคารพกฎหมายของบ้านเมือง ดังนั้นบ้านเมืองเราก็จะสะอาด น่าอยู่ไม่มีคนมักง่าย ทิ้งขยะลงบนพื้นถนน จะข้ามถนน ก็เฉพาะตรงทางข้ามเป็นต้น เป็นเหตุให้ประเทศชาติไม่ต้องสิ้นเปลืองงบประมาณ เวลา และกำลังเจ้าหน้าที่ ที่จะไปใช้สำหรับแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากความไม่มีระเบียบวินัยของประชาชน
- ทำให้สังคมเจริญก้าวหน้า เมื่อสมาชิกในสังคมมีสุขภาพจิตดี รักความเจริญก้าวหน้า มีประสิทธิภาพในการทำงานสูง ย่อมส่งผลให้สังคมเจริญก้าวหน้าตามไปด้วย และเมื่อมีกิจกรรมของส่วนร่วม สมาชิกในสังคมก็ย่อมพร้อมที่จะสละความสุขส่วนตน ให้ความร่วมมือกับส่วนรวมอย่างเต็มที่ และถ้ามีผู้ไม่ประสงค์ดีต่อสังคม จะมายุแหย่ให้เกิดความแตกแยกก็จะไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะสมาชิกในสังคมเป็นผู้มีจิตใจหนักแน่น มีเหตุผลและเป็นผู้รักสงบ

4) ผลต่อศาสนา

-ทำให้เข้าใจพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง และรู้ซึ้งถึงคุณค่าของพระพุทธศาสนา รวมทั้งรู้เห็นด้วยตัวเอง ว่าการฝึกสมาธิไม่ใช่เรื่องเหลวไหล หากแต่เป็นวิธีเดียวที่จะทำให้พ้นทุกข์เข้าสู่นิพพานได้
-ทำให้เกิดศรัทาตั้งมั่นในพระรัตนตรัย พร้อมที่จะเป็นทนายแก้ต่างให้กับพระศาสนา อันจะเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่การปฏิบัติธรรม ที่ถูกต้องให้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง
- เป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองตลอดไป เพราะตราบใดที่พุทธศาสนิกชนยังสนใจปฏิบัติธรรมเจริญภาวนาอยู่พระพุทธศาสนาก็จะเจริญรุ่งเรืองอยู่ตราบนั้นจะเป็นกำลังส่งเสริมทะนุบำรุงศาสนา โดยเมื่อเข้าใจซาบซึ้งถึงประโยชน์ของการปฏิบัติธรรมด้วยตนเองแล้ว ย่อมจะชักชวนผู้อื่นให้ทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนาตามไปด้วย และเมื่อใดที่ทุกคนในสังคมตั้งใจปฏิบัติธรรม ทำทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา เมื่อนั้นย่อมเป็นที่หวังได้ว่าสันติสุขที่แท้จริงก็จะบังเกิดขึ้นอย่างแน่นอน

อานิสงส์ของสมาธิ

1) เพื่อสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดขึ้นทั้งภพนี้และภพหน้า
2) เพื่อจิตใจที่สว่างผ่องปรนจากกิเลส ปล่อยวางได้ง่าย
3) จิตจะรู้วิธีแก้ปัญหาชีวิตโดยอัตโนมัติ
4) ชีวิตจะเจริญรุ่งเรืองไม่มีวันอับจน
5) ผิวพรรณผ่องใส สุขภาพกายและจิตแข็งแรง
6) เจ้ากรรมนายเวรและญาติมิตรที่ล่วงลับจะได้บุญกุศล

2.2.2.14 สมาธิสูตร

พระพุทธองค์ได้ทรงชี้ให้เห็นอานิสงส์ของสมาธิในสมาธิสูตรไว้ 4 ประการ คือ

1) พบสุขทันตาเห็น
2) ได้ญาณทัสสนะ
3) มีสติสัมปชัญญะ
4) กำจัดอาสวกิเลสได้

1) พบสุขทันตาเห็น

ประโยชน์ของสมาธิที่ทำให้พบสุขทันตาเห็น พระภาวนาวิริยคุณ(เผด็จ ทัตตชีโว) ได้อธิบายขยายความไว้ดังนี้

ความสุขเบื้องต้น สมาธิเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างสุข ทุกวันนี้ทุกลมหายใจเข้าและออก ของชาวโลกต่างกังวลอยู่แต่เรื่องนอกกาย เป็นส่วนมาก เช่น ห่วงครอบครัว ห่วงบุตร ห่วงภรรยา ห่วงงาน ฯลฯ ถ้าห่วงสิ่งใดก็ต้องเอาธุระต่อสิ่งนั้นก่อน เราเรียกการเอาธุระต่อสิ่งภายนอกเหล่านี้ว่า แบก เมื่อเริ่มแรกก็แบกตนเองก่อน ต่อมาก็แบกภรรยา แบกลูก แบกหลาน แบกทรัพย์สมบัติ แบกบ้านเรือน แบกประเทศ ไม่ช้าก็แบกโลกทั้งโลกโดยไม่รู้ตัว

ครั้นแบกมากเข้าก็เหนื่อย หรือเกิดอาการตึงเครียด แต่ถ้าเขาเหล่านั้นรู้จักการปล่อยใจผ่อนคลายด้วยการทำสมาธิ ใจเขาจะหยุดห่วงธุระต่างๆ ที่ทนแบกหามาใส่ตนเองไว้โดยไม่จำเป็น สิ่งเหล่านั้นก็จะร่วงหล่นไปเอง กาย และใจก็เบาลง ได้รับความสุขมากขึ้นดังนั้น ในระดับเบื้องต้นของผู้ที่ฝึกสมาธิ แค่เพียงปล่อยวางจิต ให้ผ่อนคลายจากเรื่องราวต่างๆ แค่นี้ก็เป็นความสุขในเบื้องต้นของการทำสมาธิ ยังไม่ต้องกล่าวถึงความสุขที่ยิ่งๆ ขึ้นไป

ความสุขที่แท้จริง

ความสุขเป็นรากฐานของชีวิตทั้งมวล ทุกชีวิตต่างก็ปรารถนาความสุขด้วยกันทั้งสิ้น ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสไว้ว่า สุขกามานิ ภูตานิ สัตว์โลกทั้งหลายนั้นปรารถนาความสุขจากการได้เห็น การได้ยิน ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้สัมผัส และได้จากการนึกคิดถึงสิ่งต่างๆ

ความสุขที่แท้จริงคือ การหลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข นั่ง นอน ยืน เดินก็เป็นสุข เป็นสุขอยู่ตลอดเวลาไม่เลือกสภาวะเวลาและสถานที่ ความสุขเช่นนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ต่างปรารถนาด้วยกัน

สมาธิเป็นสิ่งที่นำมนุษย์เข้าสู่ความสุขที่แท้จริงนี้ได้ เป็นความสุขที่ต่อเนื่องกันทุกอิริยาบถทุกกิจกรรม เพราะเมื่อใจของใครสามารถเข้าสู่ภายใน เข้าไปสนิทกับจุดศูนย์กลางกาย ผู้นั้นจะได้พบกับโลกส่วนตัว พบความอัศจรรย์ พบแหล่งกำเนิดแห่งความสุขที่มนุษย์ทั้งมวลปรารถนา เป็นแหล่งแห่งความสุขที่มีอยู่ในตัวของเรา เป็นความสุขที่แตกต่างไปจากความสุขธรรมดาที่พบอยู่ในชีวิตประจำวัน ในเวลานั้น ผู้ที่มีใจหยุดใจนิ่งได้จะรู้ได้ทันทีว่าความสุขที่ตนเคยพบอยู่ทุกวันก่อนหน้านี้เป็นเพียงความสนุกสนาน เพลิดเพลินเพียงชั่วคราวเท่านั้น เกิดขึ้นชั่วครู่แล้วก็ดับหายไป เป็นความสุขเพียงเล็กน้อย ไม่สามารถครอบครองได้ ซ้ำยังมีความทุกข์เจือปนอยู่

ความสุขเหล่านั้น แตกต่างจากความสุขภายในที่เป็นความสุขที่ยิ่งใหญ่ แจ่มใสเจิดจ้าอยู่ตลอด เวลาให้ทั้งความสุขและปัญญาโดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยจากผู้ใด นอกจากใจที่หยุดแล้วของตัวเอง เมื่อใดใจหยุด เมื่อนั้นจะได้คำตอบให้ตัวเองว่า ได้พบสิ่งที่แสวงหามาตลอดชีวิตแล้ว เป็นความสุขที่แท้จริง ที่ไม่รู้จักเบื่อและสามารถสุขได้เพิ่มขึ้นไปได้เรื่อยๆ

เมื่อใดเข้าถึงดวงธรรมภายในจะรู้ด้วยตัวเองว่า ความรู้จริงภายในนั้นกว้างใหญ่ ไม่มีขอบเขต เป็น

ความรู้คู่ความสุข เต็มไปด้วยภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ค้นหาได้ด้วยใจอันสว่างไสว ชีวิตเต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขปลอดภัยและมีความพอใจที่แท้จริง ไม่จำเป็นต้องแสวงหาที่ไหนอีกต่อไป นอกจากปล่อยใจให้ไหลลงไปในกระแสแห่งความสว่างไสวตรงศูนย์กลางกายเท่านั้น

เราสามารถแยกความสุขที่ได้รับจากการปฏิบัติสมาธิตามกาลเวลาที่ส่งผลอีกนัยหนึ่ง จะสามารถแยกได้เป็น 2 ประการ คือ

1.1) สุขในปัจจุบัน คือความสุขที่ได้จากใจหยุดนิ่งในปัจจุบัน หรือสุขที่ได้จากฌานหรือสุขที่ได้จากการเข้าถึงพระธรรมกายในขณะที่ปฏิบัติธรรม เป็นสุขทันตาเห็นที่เราเริ่มต้นปล่อยใจให้ผ่อนคลายจากเรื่องราวที่วุ่นวายต่างๆ ในชีวิตประจำวัน จากความเครียดที่เกาะกินใจ เมื่อใจเริ่มหยุดความสุขก็จะเกิดขึ้นจากตรงนี้ และเมื่อได้ปฏิบัติต่อไป ความสุขจากสมาธินั้นจะลุ่มลึกไปตามลำดับขั้นจากสุขน้อยไปสู่สุขที่ยิ่งๆ ขึ้นไป จนถึงสุขอย่างยิ่งคือพระนิพพานอันเป็นบรมสุข ดังคำพุทธพจน์ที่ว่า นิพพานำ ปรมำ สุขำ นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ความสุขเหล่านี้เราพบได้จากการหยุดใจ ตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงพระอรหันต์ซึ่งจะเหนือจากสิ่งที่เราหาได้จากการกิน การดื่ม การพูด การคิด จากรูป รส กลิ่น และเสียงโดยทั่วไป อันเป็นเพียงความเพลินให้ลืมทุกข์ชั่วคราว ซึ่งความสุขจากการดื่ม การกินเมื่อเทียบสุขที่เกิดจากการหยุดนิ่ง ก็เปรียบเสมือนเศษของความสุขเพียงเท่านั้น ท่านจึงได้กล่าวเอาไว้ว่า นตฺถิ สนฺติปรำ สุขำ สุขยิ่งกว่าหยุดนิ่งไม่มี นี้เป็นสุขที่ได้ในปัจจุบัน

1.2)สุขในอนาคตคือ คนที่มีสมาธิตายแล้วจะไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ถ้าหมดกิเลสก็ไปเสวยสุขที่ยอดยิ่งในพระนิพพาน นี้เป็นสุขที่จะพึงได้ในอนาคต

2) ได้ญาณทัสสนะ

การทำสมาธิจิตได้ดีจะทำให้เรามีญาณทัสสนะที่ทำให้รู้สภาพการณ์ต่างๆ ของโลกและของตนเองตามความเป็นจริงของชีวิตเนื่องจากความจำกัดทางสรีระบางอย่างเกี่ยวกับนัยน์ตามนุษย์ ทำให้เราเห็นโลกและตัวเราเองอย่างจำกัด เช่น ในเวลากลางคืนหรือในความมืด สัตว์หลายชนิด เช่น สุนัขและแมวยังสามารถเห็นได้ดีกว่าคน หรือในเวลากลางวันเราก็จะเห็นเฉพาะสิ่งที่ห่างพอสมควร ถ้าใกล้เกินไป เช่นหัวคิ้ว ขนตาของตนเอง หรือไกลเกินไป เช่น ดวงดาวต่างๆ เราก็ไม่อาจเห็นได้ หรือถ้าเล็กเกินไป เช่น ตัวเชื้อโรค หรือใหญ่เกินไปเช่น ท้องฟ้าและโลกเราก็ไม่สามารถเห็นได้ชัดเจนทุกส่วนด้วยตาเปล่า ถึงอย่างนั้น ก็ไม่ใช่ว่าเราจะไม่สามารถเห็นสิ่งเหล่านี้ มนุษย์ได้พยายามปรับปรุงความสามารถในการเห็นให้มากยิ่งขึ้น เพราะปัญญาของมนุษย์ย่อมเป็นเงาตามตัวกับการเห็นยิ่งเห็นมากเท่าไรก็ทำให้เรายิ่งเกิดปัญญามากขึ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงมีมนุษย์ที่พยายามสร้างอุปกรณ์ที่ช่วยในการเห็นเพิ่มขึ้นมา ทั้งกล้องจุลทรรศน์กล้องดูดาว เพื่อเพิ่มความสามารถในการเห็นได้มากยิ่งขึ้น

แม้มนุษย์จะมีความพยายามเพียงใด อุปกรณ์เหล่านั้นก็ไม่สามารถจะทำให้มนุษย์เห็นใจของตัวเองได้เลย มนุษย์จึงไม่สามารถรู้เรื่องราวที่ลึกไปกว่านั้นคือ เรื่องราวของสวรรค์ นรก และนิพพานได้ ส่วนผู้ที่มีใจที่สงบดีแล้ว จะได้เครื่องมือชนิดหนึ่งที่เรียกว่าญาณทัสสนะ ญาณเป็นเครื่องรู้ ทัสสนะเป็นเครื่องเห็น ผู้ที่ฝึกสมาธิดีแล้ว จะได้เครื่องมือชนิดนี้ที่ทำให้ทั้งรู้และทั้งเห็นไปพร้อมกัน เครื่องมือชนิดนี้เป็นเครื่องมือชนิดเดียวเท่านั้นที่ทำให้มนุษย์สามารถเห็นใจตัวเองได้ และสามารถที่จะรู้แจ้งในเรื่องราวของโลกและชีวิตตามความเป็นจริงได้ และการที่บุคคลจะได้เครื่องมือชั้นยอดอย่างนี้ก็ด้วยการหยุดใจทำสมาธิเพียงเท่านั้น

ถ้าเราจะขยายความออกไปอีก ก็คือ สมาธิที่ดีจะทำให้ได้ความรู้แจ้งเห็นแจ้ง เหมือนดึงของออกจากที่

มืด มาอยู่ที่สว่าง หรือเสมือนน้ำในตุ่มที่มีตะกอนขุ่น เอาก้อนหินใส่ก็ไม่สามารถมองเห็น แต่ถ้าปล่อยให้ตะกอนนอนก้นแล้ว ก็จะมองเห็นได้ชัดเจน แม้เข็มตกลงไปก็เห็นได้ ใจที่ถูกครอบงำไว้ด้วยกิเสลความโลภ ความโกรธ และความหลงทำให้ขุ่นมัว ถ้าตะกอนใจนอนก้นเมื่อไร ใจก็จะมีความสามารถในการเห็นที่สามารถล่วงรู้ถึงภาพที่เกิดขึ้นในอดีตที่เรียกกันว่า ปุพเพนิวาสานุสติญาณ คือระลึกชาติได้ หรือสามารถล่วงรู้ถึงภาพเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ที่เรียกว่า อนาคตังสญาณ หรือแม้กระทั่งตัวกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในใจมานับกัลป์ไม่ถ้วนก็สามารถจะมองเห็นและกำจัดออกไปได้

การเห็นของผู้ที่มีสมาธิจิตดีจะไม่มีขีดจำกัด ไร้พรมแดน คนโดยทั่วไปอาจจะสามารถมองเห็นสิ่งต่างๆ ได้เพียงด้านเดียวหรือสองด้าน แต่ผู้ที่ทำสมาธิจิตดีย่อมสามารถที่จะมองเห็นสิ่งต่างๆ ได้หลายมุมมอง มองทุกด้านแทงทะลุตลอดในสิ่งที่ผู้อื่นไปไม่ถึง ถ้าเราจะเปรียบกำลังของดวงตาธรรมดาก็เหมือนกับไฟฉายที่ส่องไปบนท้องฟ้ากำลังของแสงไฟไปเท่าใดเขาก็จะเห็นเพียงเท่านั้น ผิดกับดวงตาของผู้มีรู้มีญาณที่สามารถเห็นในสิ่งที่ตามนุษย์ไปไม่ถึงได้ สิ่งเหล่านี้จะพิสูจน์ได้ก็ต่อเมื่อได้มาลองปฏิบัติธรรมในแนวทางการปฏิบัติสมาธิในพระพุทธศาสนา

3) มีสติสัมปชัญญะ

การทำสมาธิก่อให้เกิดการมีสติสัมปชัญญะที่ดีขึ้น ซึ่งพระมหา ดร. สมชาย ฐานวุฑฺโฒ ได้อธิบายไว้ดังนี้

สติ คือความระลึกนึกได้ถึงความผิด-ชอบ-ชั่ว-ดี เป็นสิ่งกระตุ้นเตือนให้คิดพูดทำในสิ่งที่ถูกต้อง ทำให้ไม่ลืมตัว ไม่เผลอตัว ใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญสิ่งต่างๆ ได้

ธรรมชาติของจิตมีการนึกคิดตลอดเวลา การนึกคิดนี้ถ้าไม่มีสติกำกับ ก็จะกลายเป็นความคิดฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ต่างๆ แต่ถ้ามีสติกำกับแล้วจะทำให้เราไม่เผลอ ควบคุมความนึกคิดได้ไม่ปล่อยใจให้เลื่อนลอยไป ไม่ปล่อยอารมณ์ให้เป็นไปตามสิ่งที่มากระทบใจ

การทำสมาธิก็คือการทำให้สติมั่นคงนั่นเอง ไม่วอกแวก คนที่ทำสมาธิเนืองๆ ใจของเขาจะอยู่กับตัวไม่วอกแวก เขาจะเป็นคนไม่ทำอะไรอย่างขาดสติ แบบหลงๆ ลืมๆ ใจของเขาจะอยู่ที่ศูนย์กลางกาย เราจะเห็นว่าคนที่ทำสมาธิดีจะเป็นคนที่คุยกันได้รู้เรื่อง และใจของเขาจะจดจ่อในเรื่องที่ทำเสมอ

การฝึกสมาธิเป็นการฝึกสติโดยตรงให้ใจตั้งมั่น และรู้ตัวในทุกอิริยาบถที่เคลื่อนไหวซึ่งจะให้อานิสงส์ดังต่อไปนี้

3.1) ควบคุมรักษาสภาพจิตให้อยู่ในภาวะที่เราต้องการ โดยการตรวจตราความคิด เลือกรับสิ่งที่ต้องการไว้ กันสิ่งที่ไม่ต้องการออกไป ตรึงกระแสความคิดให้เข้าที่ เช่น จะดูหนังสือก็สนใจคิดติดตามไปตลอดไม่ฟุ้งซ่าน ไม่คิดเรื่องอื่น

3.2) ทำให้ร่างกายและจิตใจอยู่ในสภาพเป็นตัวของตัวเอง ไม่เป็นทาสของอารมณ์ต่างๆ เช่น ความโกรธเคือง ความลุ่มหลงมัวเมา จึงมีความโปร่งเบา ผ่อนคลาย เป็นสุขโดยสภาพของมันเอง พร้อมที่จะเผชิญความเป็นไปต่างๆ และจัดการกับสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้องเหมาะสม

3.3) ทำให้ความคิดและการรับรู้ขยายวงกว้างออกไปได้โดยไม่มีสิ้นสุด เพราะไม่ถูกบีบคั้นด้วย กิเลสต่างๆ จึงทำให้ความคิดเป็นอิสระมีพลัง เพราะมีสติควบคุม เสมือนเรือที่มีหางเสือควบคุมอย่างดี ย่อมสามารถแล่นตรงไปในทิศทางที่ต้องการได้โดยไม่วกวน

3.4) ทำให้การพิจารณาสืบค้นด้วยปัญญาดำเนินไปได้เต็มที่ เพราะมีความคิดที่เป็นระเบียบ และมีใจซึ่งมี

พลังเข้มแข็ง จึงเป็นการเสริมสร้างปัญญาให้บริบูรณ์
3.5) ชำระพฤติกรรมทุกอย่างทั้งกาย วาจา และใจให้บริสุทธิ์ เพราะมีสติมั่นคงจึงไม่เผลอไปเกลือกกลั้วบาปอกุศลกรรม ทำให้พฤติกรรมต่างๆ เป็นไปด้วยปัญญาหรือเหตุผลที่บริสุทธิ์
4) กำจัดอาสวกิเลสได้
อาสวกิเลสภายใน เป็นภัยอย่างใหญ่หลวงที่เอาความทุกข์เข้ามาสู่ตัวเรา การกระทำของเราหลายประการที่ต้องเดือดร้อน เพราะทำตามใจตนเองกิเลสนั้นมีมากมายและง่ายสุดพรรณนา แต่สิ่งเหล่านี้สามารถแก้ไขให้หมดไปได้ด้วยการทำสมาธิ เราจะพบว่าคนที่ทำสมาธิหลายคนจากที่เป็นคนใจร้อนเจ้าโทสะจะกลายเป็นคนใจเย็น มีเมตตา หรือบางคนสามารถที่จะพัฒนาการเรียนรู้ของตนให้ดีขึ้นได้ด้วยสมาธิ อันเป็นเครื่องชี้ให้เห็นได้ในเบื้องต้นว่าสมาธินั้นทำให้คนมีโมหะน้อยลง นี้เป็นอานิสงส์ของสมาธิในการกำจัดกิเลสในเบื้องต้นในระดับที่ลึกกว่านั้น สมาธิจะเป็นสิ่งที่กำจัดกิเลสได้จริงและอย่างเด็ดขาด เมื่อเราได้มีการปฏิบัติอย่างจริงจังจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ หมดกิเลสอาสวะเลิกเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป
สมาธิสูตร
ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมาธิภาวนา 4 ประการนี้ 4 ประการเป็นไฉน คือ สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบันมีอยู่ 1 สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้เฉพาะซึ่งญาณทัสสนะมีอยู่ 1 สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะมีอยู่ 1 สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะมีอยู่ 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบันเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจาร เพราะวิตกวิจารสงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ มีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกายเพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยะสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข บรรลุจตุตถฌานไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมาธิภาวนานี้ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความอยู่เป็นสุขในปัจจุบันดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้เฉพาะซึ่งญาณทัสสนะเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้
มนสิการอาโลก
สัญญา อธิษฐานทิวาสัญญา 1-ว่า กลางคืนเหมือนกลางวัน กลางวันเหมือนกลางคืน มีใจอันสงัดปราศจากเครื่องรัดรึง อบรมจิตให้มีความสว่างอยู่ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมาธิภาวนานี้ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้ญาณทัสสนะ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว
ความสำคัญหมายว่ากลางวัน
กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้แจ้งเวทนาที่เกิดขึ้น รู้แจ้งเวทนาที่ตั้งอยู่ รู้แจ้งเวทนาที่ดับไป รู้แจ้งสัญญาที่เกิดขึ้น รู้แจ้งสัญญาที่ตั้งอยู่ รู้แจ้งสัญญาที่ดับไป รู้แจ้งวิตกที่เกิดขึ้นรู้แจ้งวิตกที่ตั้งอยู่ รู้แจ้งวิตกที่ดับไป ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมาธิภาวนานี้ อันบุคคล

เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ ดูกรภิกษุทั้งหลายก็สมาธิภาวนาอัน บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีปกติพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในอุปาทานขันธ์ 5 อยู่ว่า รูปเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นดังนี้ความดับแห่งรูปเป็นดังนี้ เวทนาเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเป็นดังนี้ ความดับแห่งเวทนาเป็นดังนี้ สัญญาเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาเป็นดังนี้ความดับแห่งสัญญาเป็นดังนี้ สังขารเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งสังขารเป็นดังนี้ความดับแห่งสังขารเป็นดังนี้ วิญญาณเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณเป็นดังนี้ความดับแห่งวิญญาณเป็นดังนี้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมาธิภาวนานี้ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ ดูกรภิกษุทั้งหลายสมาธิภาวนา 4 ประการนี้แล ดูกรภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง คำต่อไปนี้ เรากล่าวแล้วในปุณณปัญหาในปรายนวรรค หมายเอาข้อความนี้ว่า

ความหวั่นไหวไม่มีแก่บุคคลใด ในโลกไหนๆ เพราะรู้ความสูงต่ำในโลก บุคคลนั้นเป็นผู้สงบปราศจากควันคือความโกรธเป็นผู้ไม่มีความคับแค้น เป็นผู้หมดหวัง เรากล่าวว่า ข้ามชาติและชราได้แล้วฯ

จบสูตรที่ 1

จาก... เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ 21 บรรทัดที่ 1188 - 1233 หน้าที่ 52 - 53

สมาธิสูตร

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอาโปธาตุว่าเป็นอาโปธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในเตโชธาตุว่าเป็นเตโชธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในวาโยธาตุว่าเป็นวาโยธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอากาสานัญ

จายตนฌานว่าเป็นอากาสานัญจายตนฌานเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในวิญญาณัญจายตนฌานว่าเป็นวิญญาณัญจายตนฌานเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอากิญจัญญายตนฌานว่าเป็นอากิญจัญญายตนฌานเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในเนวสัญญานาสัญญายตนฌานว่า เป็นเนวสัญญานาสัญญายตนฌานเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในโลกนี้ว่าเป็นโลกนี้เป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา การได้สมาธิเห็นปานนั้น พึงมีแก่ภิกษุหรือหนอแลฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรอานนท์ ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอาโปธาตุว่าเป็นอาโปธาตุเป็นอารมณ์ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา การได้สมาธิเห็นปานนั้น พึงมีแก่ภิกษุฯ

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอาโปธาตุว่าเป็นอาโปธาตุเป็นอารมณ์ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา ก็การได้สมาธิเห็นปานนั้น พึงมีแก่ภิกษุได้อย่างไรฯ

พ. ดูกรอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความสำคัญอย่างนี้ว่านั่นสงบ นั่นประณีต คือ ความระงับสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิกิเลสทั้งปวง ความสิ้นแห่งตัณหา ความปราศจากความกำหนัด ความดับ นิพพานดังนี้ ดูกรอานนท์ ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ไม่พึงมี

ความสำคัญในอาโปธาตุว่าเป็นอาโปธาตุเป็นอารมณ์ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา การได้สมาธิเห็นปานนั้น พึงมีแก่ภิกษุได้อย่างนี้แล ฯ
จบสูตรที่ 6
จาก....เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ 24 บรรทัดที่ 186 –215หน้าที่ 9 - 10
สมาธิสูตร
ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีปัญญารักษาตน มีสติเจริญสมาธิหาประมาณมิได้เถิด เมื่อเธอมีปัญญารักษาตน มีสติ เจริญสมาธิหาประมาณมิได้อยู่ ญาณ 5 อย่าง ย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตน ญาณ 5 อย่างเป็นไฉนคือ ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า สมาธินี้มีสุขในปัจจุบัน และมีสุขเป็นวิบากต่อไป 1 สมาธินี้เป็น อริยะ ปราศจากอามิส 1 สมาธินี้อันคนเลวเสพไม่ได้ 1 สมาธินี้ละเอียด ประณีต ได้ด้วยความสงบระงับ บรรลุได้ด้วยความเป็นธรรมเอกผุดขึ้น และมิใช่บรรลุได้ด้วยการข่มธรรมที่เป็นข้าศึกห้ามกิเลสด้วยจิตอันเป็นสสังขาร 1 ก็เราย่อมมีสติเข้าสมาธินี้ได้ มีสติออกจากสมาธินี้ได้ 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีปัญญารักษาตน มีสติ เจริญสมาธิอันหาประมาณมิได้เถิด เมื่อเธอทั้งหลายมีปัญญารักษาตน มีสติ เจริญสมาธิอันหาประมาณมิได้อยู่ ญาณ 5 อย่างนี้แล ย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตน ฯ
จบสูตรที่ 7 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 14 อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต หน้าที่ 23
2.2.3 โครงการเผยแผ่ศาสนธรรมของวัด
ตลอดระยะเวลา 40 ปีที่ผ่านมา วัดพระธรรมกายได้สร้างวัดไปพร้อมๆ กับการสร้างคน คือ สร้างพระภิกษุให้เป็นพระแท้เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา รวมทั้งปลูกฝังศีลธรรมลงในใจของผู้คนทุกเพศทุกวัยด้วยการจัดโครงการอบรมศีลธรรมขึ้น ทั้งนี้ เป็นไปตามแนวความคิดเมื่อแรกเริ่มสร้างวัด คือ จะสร้างวัดให้เป็นวัด สร้างพระให้เป็นพระ และสร้างคนให้เป็นคนดี โดยมีการรังสรรค์โครงการเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังมีรายละเอียดแต่ละโครงการดังต่อไปนี้
2.2.3.1 โครงการมุทิตาสักการะพระภิกษุสามเณรเปรียญธรรม 9 ประโยค โครงการนี้จัดต่อเนื่องทุกปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2531 - 2553 มีจำนวนพระภิกษุสามเณรเปรียญธรรม 9 ประโยคที่เข้าร่วมงานมุทิตาสักการะรวมแล้วนับพันรูป
2.2.3.2 โครงการมอบทุนการศึกษาธรรมะแด่พระภิกษุสามเณร จำนวน 100,000 รูป และโครงการสอบตอบปัญหาธรรมะทางก้าวหน้า “พระแท้” โครงการนี้จัดขึ้น ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2542 และครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2544 รวมจำนวนพระภิกษุเข้าสอบกว่า 200,000 รูป
2.2.3.3 โครงการอบรมสัมมนาพระกัลยาณมิตร เริ่มโครงการเมื่อปี พ.ศ. 2543 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2553) มีพระภิกษุจากทั่วประเทศผ่านการอบรมในโครงการนี้เป็นจำนวนหนึ่งหมื่นกว่ารูป
2.2.3.4 โครงการถวายมหาสังฆทาน 1,000 วัด 2,000 วัด 3,000 วัด 10,000 วัด 20,000 วัด และ 30,000 วัด เริ่มโครงการเมื่อ พ.ศ. 2545 และจัดอย่างต่อเนื่องทุกปี เพื่อให้การสนับสนุนในเรื่องปัจจัยไทยธรรมแก่พระภิกษุสามเณร และเพื่อเปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนได้สร้างมหาทานบารมีกับพระภิกษุทั่วทั้งสังฆมณฑล
2.2.3.5 โครงการถวายสังฆทานแด่คณะสงฆ์ 266 วัด และทำบุญอุทิศส่วนกุศลแด่ผู้วายชนม์ ในเหตุการณ์ความไม่สงบใน 4 จังหวัดภาคใต้ ให้การสนับสนุนพระภิกษุสามเณรที่ได้รับความเดือดร้อนจากเหตุการณ์ความไม่สงบใน 4 จังหวัดภาคใต้ โครงการนี้เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2548 และ

จัดเป็นประจำทุกเดือนจนถึงปัจจุบันโดยไม่ขาดเลยแม้แต่เดือนเดียว รวมเป็นเวลาเกือบ 7 ปีแล้ว และจะจัดตลอดไปจนกว่าเหตุการณ์จะเข้าสู่สภาวะปกติ ทั้งนี้เพื่อถวายกำลังใจให้พุทธบุตรทุกรูปสามารถยืนหยัดเป็นพระแท้ดูแลรักษาพระพุทธศาสนาได้ตลอดไป

2.2.3.6 โครงการสอบตอบปัญหาศีลธรรมเพื่อสันติภาพโลกสำหรับบรรพชิต หรือ World-PEC for Monk จัดขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2552 เพื่อส่งเสริมให้พระภิกษุเกิดการตื่นตัวในการศึกษาพระธรรมวินัย เพื่อนำไปใช้ฝึกฝนตนเองให้เป็นพระแท้ที่สมบูรณ์ และปลูกฝังให้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะผู้นำสันติภาพโลก ด้วยการทำหน้าที่เผยแผ่พระธรรมคำสอน และเป็นต้นแบบทางศีลธรรมให้ชาวโลกได้ปฏิบัติตามเพื่อความสงบร่มเย็นของโลกสืบไป World-PEC สำหรับบรรพชิต ครั้งที่ 1 มีพระภิกษุ สามเณร สมัครเข้าสอบเป็นทีม ทีมละ 3 รูป เข้าสอบประมาณ 30,000 ทีม หรือประมาณแสนรูป

2.2.3.7 โครงการทอดกฐินตกค้างทุกวัดทั่วประเทศไทย โครงการทอดกฐินตกค้างทุกวัดทั่วประเทศไทย (กฐินสัมฤทธิ์) เป็นโครงการที่สนับสนุนให้เด็กดี V-Star ทำหน้าที่เป็นประธานกฐินไปทอดตามวัดต่างๆ ที่มีกฐินตกค้างทั่วประเทศ เพื่อให้ปรากฏการณ์กฐินตกค้างหมดสิ้นไป ซึ่งจะเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจแก่พระภิกษุ สามเณร และรักษาวัดให้รอดพ้นจากการเป็นวัดร้าง กลับกลายเป็นวัดที่รุ่งเรือง เพื่อนำความเจริญรุ่งเรืองทางศีลธรรมกลับมาสู่แผ่นดินไทย โครงการนี้จัดขึ้นครั้งแรกที่วัดหนองเครือตาปา จังหวัดสระบุรี เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2551

2.2.3.8 โครงการอุปสมบทหมู่ 7,000 รูป 7,000 ตำบลทั่วไทย จัดขึ้นระหว่างวันที่ 22 สิงหาคม ถึง 11 กันยายน พ.ศ. 2552 เพื่อฟื้นฟูประเพณีการบวชให้กลับมาเฟื่องฟูอีกครั้งหนึ่ง และสร้างศาสนทายาทสืบทอดอายุพระศาสนา โครงการบวชครั้งนี้ มีผู้บวชเกินเป้าที่ตั้งไว้ คือ 10,685 รูป หลังจบโครงการพุทธบุตรหลายรูปเกิดกุศล ศรัทธาอยู่ในเพศสมณะต่อไป และแยกย้ายกันไปช่วยพัฒนาวัดร้างในชุมชนต่างๆ ให้หวนกลับคืนมาเป็นวัดรุ่ง ซึ่งถือเป็นนิมิตหมายอันดียิ่งแห่งการเริ่มต้นยุคทองของพระพุทธศาสนาบนผืนแผ่นดินไทย

2.2.3.9 โครงการอุปสมบทหมู่ 100,000 รูป ทุกหมู่บ้านทั่วไทย จัดขึ้นร่วมกับคณะสงฆ์ทั้งแผ่นดินและคณะกรรมาธิการการศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม สภาผู้แทนราษฎร พร้อมด้วยองค์กรต่างๆ กว่า 25 องค์กร เพื่อสืบสานความสำเร็จต่อจากโครงการอุปสมบท 7,000 รูป 7,000 ตำบลทั่วไทย โครงการนี้ จัดขึ้นระหว่างวันที่ 19 มกราคม – 8 มีนาคม พ.ศ. 2553 โดยมีพิธีบรรพชาร่วมกันที่วัดพระธรรมกาย แต่ไปอบรมและอุปสมบท ณ วัดต่างๆ ทั่วประเทศ การบวชครั้งนี้ มีจำนวนผู้บวชทำลายสถิติการบวชทุกครั้งที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ชาติไทย และที่สำคัญมีพระภิกษุจำนวนมากเกิดกุศลศรัทธาบวชต่อเพื่อเป็นพระแท้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา นับเป็นโครงการที่สร้างพระภิกษุให้เกิดขึ้นในสังฆมณฑลได้เป็นจำนวนมาก

2.2.3.10 โครงการตักบาตรพระ 500,000 รูป 76 จังหวัดทุกวัดทั่วไทย โดยในปีนี้ได้เพิ่มเป็นโครงการตักบาตรพระ 1,000,000 รูป 76 จังหวัดทุกวัดทั่วไทย โครงการนี้นอกจากจะเป็นการฟื้นฟูศีลธรรมและประเพณีตักบาตรให้กลับมาเจริญรุ่งเรืองดังเช่นในอดีตแล้ว ยังเป็นการรวมพลังชาวพุทธส่งกำลังใจและความช่วยเหลือแก่พระภิกษุ สามเณร 266 วัด ใน 4 จังหวัดภาคใต้ ที่ไม่สามารถออกบิณฑบาตได้ รวมทั้งพระภิกษุ สามเณร และชาวพุทธ ที่ประสบภัยต่างๆ เช่น ภัยน้ำท่วม ภัยหนาวภัย

แล้งต่างๆ เพื่อให้พุทธบุตรทั่วประเทศมีกำลังใจที่จะยืนหยัดดำรงอยู่ในสมณเพศ เป็นพระแท้สืบทอดพระพุทธศาสนาสืบไป โครงการนี้ ดำเนินการมาตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 และจัดต่อเนื่องมาจนครบทั้ง 76 จังหวัด และในอนาคตจะมีโครงการตักบาตร 10,000,000 ล้านรูปต่อไป

2.2.3.11 โครงการสอบตอบปัญหาธรรมะทางก้าวหน้า เริ่มต้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2525 เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงระดับอุดมศึกษา ตลอดจนนักเรียนทหาร ตำรวจ รวมไปถึงครูอาจารย์ ได้มีโอกาสศึกษาธรรมะและสามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน โครงการนี้ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานโล่รางวัลแก่ผู้ได้รับรางวัลชนะเลิศระดับประเทศเป็นประจำทุกปี และได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดียิ่งจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพราะทุกฝ่ายต่างก็ตระหนักดีว่า หากเยาวชนเป็นคนดี โลกนี้ก็จะดีตามไปด้วย ทำให้ในปัจจุบันมีเยาวชนเข้าร่วมโครงการปีละประมาณ 5,000,000 คน ตลอดระยะเวลา 20 กว่าปีที่ผ่านมา โครงการนี้ได้ช่วยปลูกฝังศีลธรรมลงในจิตใจของเยาวชนไทยไปแล้วนับ 10 ล้านคน เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2543 โครงการนี้ ได้เป็นหนึ่งในโครงการสร้างวัฒนธรรมสันติภาพและความไม่รุนแรง (Culture of Peace and Non-violence) ขององค์การยูเนสโก (UNESCO)

2.2.3.12 โครงการเด็กดี V-Star เพื่อฟื้นฟูศีลธรรมโลก สร้างเยาวชนต้นแบบด้านศีลธรรมหรือดาวแห่งความดี V-Star (The Virtuous Star) โครงการเด็กดี V-Star เป็นโครงการปลูกฝังศีลธรรมลงในจิตใจของเยาวชน เพื่อบ่มเพาะคุณธรรมให้มีนิสัยรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม จะได้เป็นคนเก่งและดี ที่เป็นอนาคตและความหวังของครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และเพื่อปูพื้นฐานไปสู่การเป็นเยาวชนต้นแบบทางศีลธรรมของโลกในอนาคต วัดพระธรรมกายได้จัดประเมินมาตรฐานศีลธรรมและประกวดวัฒนธรรมชาวพุทธและมีพิธีมอบรางวัลแก่สถาบันการศึกษาต่างๆ ในระดับประเทศมาแล้ว 4 ครั้ง ครั้งแรกเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2551 ณ ลานธรรมมหาธรรมกายเจดีย์ โดยแต่ละครั้งมีเด็กดี V-Star มาร่วมกิจกรรมหลายแสนคน

2.2.3.13 โครงการอบรมพนักงานองค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชน นอกจากอบรมเยาวชนแล้ว วัดพระธรรมกายยังมีโครงการเผยแผ่ธรรมะแก่บุคลากรในองค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชนอีกหลายโครงการ เพื่อพัฒนาความรู้ทางศีลธรรมแก่ผู้ใหญ่ในวัยทำงาน ให้สามารถนำธรรมะไปใช้ควบคู่กับการทำงานและการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

2.2.3.14 โครงการบวชอุบาสิกาแก้วหน่ออ่อน 100,000คน 500,000 คน และ 1,000,000คน จัดขึ้นระหว่างวันที่ 8 - 15 มีนาคม พ.ศ. 2553 เพื่อเปิดโอกาสแก่สตรี ซึ่งเป็นเพศที่ให้ชีวิตแก่มวลมนุษยชาติได้บวชสร้างความดี และเพื่อปลูกฝังศีลธรรมรวมทั้งอุดมการณ์พระพุทธศาสนาเข้าไปในใจของสตรี ซึ่งจะมีผลต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และจะช่วยพัฒนาศีลธรรมโลกให้รุ่งเรืองสืบต่อไป โครงการบวชอุบาสิกาแก้วได้รับการตอบรับจากสตรีไทยทั้งแผ่นดินอย่างดียิ่ง คณะผู้จัดงานจึงได้จัดโครงการขึ้นเป็นครั้งที่ 2 โดยรับสมัครผู้บวชถึง 500,000 คน เข้าอบรมระหว่างวันที่ 16 - 29 เมษายน พ.ศ. 2553

2.2.3.15 โครงการอบรมธรรมทายาทรุ่นนานาชาติเริ่มโครงการเมื่อปี พ.ศ. 2546 ในปี พ.ศ. 2552 ได้จัดขึ้นเป็นรุ่นที่ 7 โดยรุ่นนี้มีชาวต่างชาติ 83 คน จาก 16 ประเทศ รวมทั้งชาวไทยที่อาศัยอยู่ในต่างประเทศเข้ารับการอบรม ภาษาที่ใช้ในการอบรมมี 2 ภาษาคือ ภาษาจีนและภาษาอังกฤษ

บรรพชาอุปสมบทที่วัดพระธรรมกาย

2.2.3.16 โครงการสอบตอบปัญหาศีลธรรมเพื่อสันติภาพโลกหรือ World Peace Ethics Contest (World-PEC) การสอบ World-PEC จัดขึ้นพร้อมกันในประเทศต่างๆ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนทั่วโลกมีโอกาสศึกษาธรรมะ จะได้มีหลักในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ทำให้ครอบครัวอบอุ่นมากขึ้น ช่วยลดปัญหาสังคมซึ่งจะช่วยนำพาโลกของเราให้สงบร่มเย็น เป็นทางมาแห่งสันติภาพโลกที่แท้จริง ครั้งที่ 1 จัดขึ้นเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 ครั้งที่ 2 จัดขึ้นเมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2551 ครั้งที่ 3 จัดขึ้นเมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2552 ครั้งนี้ มีผู้เข้าสอบ 72 เชื้อชาติจากทั่วโลก ออกข้อสอบ 13 ภาษา พิธีมอบโล่รางวัลแก่ผู้ชนะเลิศทุกประเภทจัดขึ้น ณ วัดพระธรรมกายในวันมาฆบูชา (โครงการนี้จัดขึ้นสำหรับชาวไทยในประเทศไทยด้วย)

2.2.3.17 โครงการช่วยเหลือครูผู้ให้แสงสว่างใน 4 จังหวัดภาคใต้ นอกจากการให้ความช่วยเหลือพระภิกษุ สามเณร และทหาร ตำรวจ ที่ปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ว มูลนิธิธรรมกายยังให้ความช่วยเหลือแก่ข้าราชการครูใน 4 จังหวัดภาคใต้ด้วย โดยมอบเงินช่วยเหลือทุกเดือนนับตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา

2.2.4 การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดพระธรรมกาย

เป็นอีกรูปธรรมหนึ่งในการเผชิญความท้าทายที่มีต่อพระพุทธศาสนาในโลกยุคใหม่จากการศึกษารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดพระธรรมกายนั้นพบว่าแม้ในด้านหนึ่ง การดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดพระธรรมกายจะปรากฏคล้ายกับจะประสบความสำเร็จมากมาย มีสาธุชนหลากหลายกลุ่มทั้งวัยสูงอายุ วัยกลางคน วัยทำงาน นักเรียน นิสิตนักศึกษาหลั่งไหลเข้ามาร่วมโครงการที่วัดจัดขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายนับเนื่องเป็นเวลาหลายปีมาแล้วก็ตาม หากแต่ในอีกด้านหนึ่ง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดพระธรรมกายก็มีข้อที่ถูกท้วงติงกลับมาด้วยเช่นเดียวกัน ทั้งในเรื่องรูปแบบที่ฉีกออกไปจากพุทธศาสนาเถรวาทแบบประเพณีมากมายสถาปัตยกรรมการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างภายในวัดการจัดระเบียบโครงสร้างองค์กรที่แตกต่างออกไป การระดมทุนที่ทำให้เกิดข้อกังขาว่าเป็นการส่งเสริมให้เกิดปัญหา □พุทธพาณิชย์□ หรือไม่อย่างไร ตลอดจนข้อท้วงติงเกี่ยวกับแนวคิดและคำสอนต่างๆของวัดโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการทำสมาธิปฏิบัติธรรม เป็นต้น ข้อปัญหาเหล่านี้ล้วนแต่เป็น□ประเด็นคำถาม□ที่เกิดขึ้นซึ่งมีส่วนในการบั่นทอนความเชื่อมั่นที่มีต่อวัดพระธรรมกายอย่างสำคัญ ลำพังเพียงกลุ่มปัญหาเหล่านี้ก็ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ผ่านมาของวัดมีอุปสรรคพอสมควร ซึ่งถือเป็นความท้าทายอย่างสูงอยู่แล้วในสายตาของพุทธบริษัทวัดพระธรรมกายที่ต้องฟันฝ่าต่อไปหากต้องการความสัมฤทธิ์ผล

แต่ความท้าทายของโลกยุคใหม่ที่หมุนไปอย่างรวดเร็วก็เป็นอีกความท้าทายที่ต้องเผชิญเช่นกัน โลกที่หมุนไปอย่างรวดเร็วต้องการความสำเร็จที่สามารถมองเห็นได้ เป็นโลกแห่งวิทยาการและความก้าวหน้าทางวัตถุที่เน้นการแข่งขัน เป็นโลกที่ต้องเผชิญกับปัญหาและความท้าทายใหม่ๆ ทุกนาที เป็นโลกที่ต้องการผลพิสูจน์ที่เป็นรูปธรรม มุ่งเน้นความเป็นวิทยาศาสตร์และพร้อมกันก็ปฏิเสธพุทธศาสตร์มากขึ้นทุกที ฯลฯ ความท้าทายเหล่านี้ไม่เพียงแต่วัดพระธรรมกายเท่านั้นที่ต้องเผชิญหากแต่วัดในพระพุทธศาสนาในประเทศไทยและในโลกทุกแห่งต้องเผชิญไปพร้อมกัน ในกรณีนี้ทำให้ภาพของการปรับตัวให้แข็งแกร่งและพร้อมรับกับสถานการณ์จึงควรเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ในวัดพุทธ

ศาสนาเถรวาทมากขึ้นเช่นกัน อย่างไรก็ตามแม้ว่าวัดแต่ละวัดจะต้องพยายามปรับตัวเพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว แต่ความแตกต่างของแนวคิด กระบวนการ วิธีการที่ใช้นั้นเองที่จะมีส่วนอย่างยิ่งที่จะทำให้ผลสัมฤทธิ์นั้นปรากฏออกมาแตกต่างกัน

สิ่งที่แตกต่างกันในการปรับตัวระหว่างวัดพระธรรมกายกับวัดในพระพุทธศาสนาแบบประเพณีทั่วไปนั้นได้แก่ระบบการจัดการ เพราะระบบการจัดการนี้เองที่ทำให้วัดพระธรรมกายมีความพร้อมมากขึ้นทั้งในด้านการตระเตรียมบุคลากร การศึกษารวบรวมหลักธรรมและนำไปเชื่อมโยงกับกระบวนการในการเผยแผ่ การพัฒนาเทคโนโลยีที่ใช้ในการสนับสนุนการเผยแผ่ตลอดจนการปฏิรูปแนวคิดหลักการและรูปแบบการเผยแผ่ให้มีความหลากหลายมากขึ้นเพื่อให้สามารถรองรับพุทธศาสนิกชนและผู้สนใจจากหลายๆ ศาสนาให้เข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น ฯลฯ กระบวนการปรับตัวเช่นนี้แม้จะทำให้เกิดความแตกต่างไปจากวัดในพระพุทธศาสนาแบบประเพณีอื่นๆมากขึ้น แต่เมื่อนำมาชั่งน้ำหนักกันแล้วก็จะเห็นได้ว่าผลสำเร็จของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เชื่อว่าน่าจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีจำนวนคนที่จะเข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น มีคนดีที่โลกต้องการเพิ่มขึ้นนั้นก็เป็นสิ่งที่คุ้มค่าควรแก่การดำเนินการ

โดยสรุปแล้ว หัวใจของกระบวนการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดพระธรรมกายนั้นอยู่ที่เป้าหมายสำคัญ 3 ประการที่กล่าวมาแล้วคือการสร้างวัดให้เป็นวัด สร้างพระให้เป็นพระ และสร้างคนให้เป็นคนดี การสร้างวัดให้เป็นวัด ได้แก่การทำให้วัดเป็นสถานที่ที่ร่มรื่น เหมาะสมในการปฏิบัติธรรมฝึกหัดขัดเกลาบุคคล เป็นสถานที่สำหรับพุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปสามารถศึกษาหาความรู้เรื่องของพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง ถ่องแท้ และเป็นสถานที่ให้แบบแผนที่ดีในการดำเนินชีวิต การสร้างพระให้เป็นพระได้แก่ ให้วัดเป็นสถานที่สร้างและฝึกอบรมพระภิกษุที่สมบูรณ์ตามพระธรรมวินัย เป็นพระภิกษุที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ครบถ้วน เป็นครูที่ดีของพุทธศาสนิกชนและของสังคม เป็นต้นแบบที่ดีในการสั่งสอนอบรมสมาชิกของสังคมให้รู้จักเป้าหมายที่แท้จริงของชีวิตได้ การสร้างคนให้เป็นคนดี ได้แก่ การมุ่งให้วัดเป็นสถานที่สร้างคนที่มีหลักในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เป็นคนดีของสังคม มีความรู้ในเรื่องของพระพุทธศาสนาและรู้จักการนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาปรับใช้ได้กับการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างกลมกลืน รวมทั้งเป็นผู้มีเป้าหมายที่ชัดเจนแจ่มแจ้งในการทำความดี ให้รู้จักการปฏิบัติตนให้เป็นต้นแบบที่ดีของเพื่อนมนุษย์และสังคมได้

หัวใจของกระบวนการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งสามประการนี้มีความสำคัญอย่างสูงต่อการขับเคลื่อนทั้งกิจวัตรและกิจกรรมทั้งหมดของวัดพระธรรมกาย ทั้งนี้การที่วัดมีโจทย์หลัก 3 ข้อนี้อยู่ทำให้วัดพระธรรมกายไม่ติดอยู่เพียงในกรอบของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบเดิมๆ ที่เคยตกทอดกันมาตั้งแต่โบราณอีกต่อไป การสร้างวัดให้เป็นวัด สร้างพระให้เป็นพระ และสร้างคนให้เป็นคนดีนั้นกลายเป็นทั้งเป้าหมายและส่วนหนึ่งของกระบวนการในการเผยแผ่ฯ ไปด้วยกันความเป็นระบบระเบียบของวัดในมิติต่างๆ เช่นการแบ่งอาณาเขตของวัดให้เป็นสัดส่วนเด็ดขาด การมีกฎเกณฑ์ปฏิบัติสำหรับทั้งพระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกาและสาธุชนที่เด่นชัด

การมุ่งสาระไปที่ชุดของหลักธรรมที่นำมาเชื่อมโยงกันและนำมาใช้จริงอย่างเป็นระบบรวมทั้งการมีกิจวัตรกิจกรรมที่เป็นทั้งการรับบุญ□และฝึกหัดขัดเกลาทั้งพระและศาสนิกไปพร้อมๆ กันกลายเป็น□จุดขายที่สำคัญของการเผยแผ่ของวัดพระธรรมกายอย่างเด่นชัด ซึ่งในด้านหนึ่งแม้จะถูกโต้แย้งจาก

สังคมบ้าง แต่ก็แลกกลับคืนมาอย่างคุ้มค่ากับการเป็น□แม่เหล็กขนาดใหญ่□ให้พุทธศาสนิกชนและสังคมโดยทั่วไปหันมาให้ความสนใจ ซึ่งท้ายที่สุดความสนใจเหล่านี้ได้เปลี่ยนมาเป็นการเข้ามาเปิดใจศึกษา วิเคราะห์และยอมรับได้ในเวลาต่อๆ มา และจุดนี้เองที่เป็นเครื่องช่วยที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดพระธรรมกาย

ดังนั้น หากจะกล่าวไปแล้ว วัดพระธรรมกายจึงมิได้เผชิญกับโลกยุคใหม่อย่างตั้งรับ ตรงกันข้ามวัดได้พยายามรุกเข้าไปในพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันในด้านวัฒนธรรม ภาษา ความเชื่อและวิทยาการอย่างต่อเนื่อง ด้วยท่าทีเช่นนี้วัดจึงได้โอกาสในการเผชิญกับบทเรียนและความรู้ใหม่ๆ ในการแก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลาโจทย์หลัก 3 ประการคือ การสร้างวัดให้เป็นวัด สร้างพระให้เป็นพระ และสร้างคนให้เป็นคนดี นั้นถูกนำติดไปพร้อมกับการรุกคืบหน้าเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่เสมอ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าวัดพระธรรมกายเองน่าจะมีความชำชองพอสมควรในการปรับตัวและการสร้างความยอมรับให้เกิดขึ้นแม้ในพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันอย่างมาก

อีกสิ่งหนึ่งที่น่าสนใจก็คือวัดพระธรรมกายได้พยายามแสดงตนว่าเป็นวัดที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับโลก□ก็ด้วยการพยายามเสนอว่าวาทกรรมในลักษณะของโลกทั้งผองพี่น้องกันมากมายอาทิ วาทกรรมที่ว่า □ธรรมกายคือเป้าหมายชีวิต□ และวาทกรรมที่ว่า □เราเกิดมาสร้างบารมี□ อันหมายถึงมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในประเทศใด เกิดมาเป็นคนชาติใด ภาษาใดก็ตามต่างมีหน้าที่อย่างเดียวกันก็คือหน้าที่ในการสร้างบารมี หรือสั่งสมคุณความดีให้มากจนเป็นบารมีและหน้าที่ในการปฏิบัติธรรมเพื่อให้เข้าถึงพระธรรมกายโดยที่ธรรมกายนั้นเป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน เมื่อเราเข้าถึงธรรมกายแล้วชีวิตก็จะมีความสุข สมปรารถนา รู้สึกอิ่มเต็มและไม่ต้องการสิ่งอื่นใดที่เหนือกว่านี้อีก การที่มนุษย์แต่ละคนเข้าถึงธรรมกายได้โลกก็จะเกิดสันติภาพที่แท้จริงขึ้นได้เองโดยไม่ต้องไปแสวงหาสันติภาพด้วยวิธีการอื่นใดอีกโดยในการเผยแผ่แนวความคิดหลักข้างต้นดังกล่าว วัดพระธรรมกายก็มิได้มุ่งเผยแผ่อย่างพลิกแผ่นดิน หากแต่ใช้วิธีสอดแทรกแนวคิดนี้ผ่านกิจกรรมเผยแผ่พุทธศาสนาหลากหลายรูปแบบ

ขณะเดียวกันก็ขยายกิจกรรมการพัฒนาจำนวนมากเพิ่มขึ้นด้วย ในยุคหลังๆ นี้วัดพระธรรมกายยังได้เปิดหลักสูตรการอบรมสมาธิ □ตามแนววิชชาธรรมกาย□ ในกลุ่มชาวต่างประเทศเป็นระยะพร้อมทั้งได้พยายามนำเสนอให้เห็นถึงผลสำเร็จในการปฏิบัติธรรมของสมาชิกชาวต่างประเทศให้ทราบผ่านรายการโรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยาอยู่เสมอ หรือแม้แต่การประพันธ์เพลงหลายเพลง ที่สื่อความหมายว่าไม่ว่ามนุษย์ชาติใดภาษาใด หรือแม้นับถือศาสนาใด ความเชื่อใดหากเปิดใจที่ใจศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติธรรมแล้วจะสามารถ □เข้าถึงพระธรรมกายภายใน□ได้เช่นเดียวกัน การปฏิบัติการนำเสนอแนวคิดดังกล่าวออกสู่วงกว้างดังกล่าวเท่ากับว่าวัดพระธรรมกายกำลังนำเสนอ □วิธีการดับทุกข์□เพิ่มขึ้นอีกแนวทางหนึ่งนั่นเอง ซึ่งหากนำเอากรณีตัวอย่างของวัดพระธรรมกายมาศึกษาให้ถ่องแท้และเลือกมาปรับใช้โดยไม่รังเกียจเดียดฉันท์แล้วก็อาจก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ไม่น้อยโดยเฉพาะในสถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเช่นนี้

2.2.5 เป้าหมายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดพระธรรมกาย

เนื่องจากเป้าหมายสำคัญของการสร้างวัดพระธรรมกายนั้นอยู่ที่ การสร้างวัดให้เป็นวัดสร้างพระให้เป็นพระ และสร้างคนให้เป็นคนดีดังนั้น กิจกรรมและการดำเนินการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ของวัดจึงมุ่งให้เกิดความสอดคล้องกับเป้าหมายสำคัญทั้งสามประการนี้ด้วยโดยตรง ทั้งนี้แม้ว่าในการดำเนินการต่างๆ ของวัดจะต้องเผชิญกับกระแสความเข้าใจที่แตกต่างกันจากสังคมและจากกลุ่ม พุทธเถรวาทแบบประเพณี บ้างก็ตาม แต่การขับเคลื่อนต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ข้างต้นก็ยังคงดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง โดยสรุปแล้วหัวใจของกระบวนการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดพระธรรมกายนั้นอยู่ที่เป้าหมายสำคัญ 3 ประการที่กล่าวมาแล้วคือการสร้างวัดให้เป็นวัดสร้างพระให้เป็นพระ และสร้างคนให้เป็นคนดี ดังจะได้กล่าวเป็นลำดับ

2.2.5.1 การสร้างวัดให้เป็นวัด

รูปแบบของการเผยแผ่ความเป็นสัปปายะของวัดในพระพุทธศาสนา เมื่อเป้าหมายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นเป้าหมายเดียวกันกับวัตถุประสงค์สามประการข้างต้น กระบวนการที่เกิดขึ้นตามมาจึงจำเป็นต้องมีความสอดรับกันอย่างเป็นเนื้อเดียว กล่าวคือ ในการสร้างวัดนั้นคณะบุคคลระดับนำของวัด อาทิ คุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง (อาจารย์ผู้ให้กำเนิดวัดพระธรรมกาย) พระเดชพระคุณพระราชภาวนาวิสุทธิ์ (ไชยบูลย์ธมฺมชโย) เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายและพระเดชพระคุณพระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว) รองเจ้าอาวาส ฯลฯ จึงได้พยายามอย่างเต็มที่ที่จะสร้างให้วัดพระธรรมกายเป็นวัดที่แตกต่างไปจากวัดในพุทธศาสนาเถรวาทแบบประเพณีดั้งเดิมทั่วไปโดยไม่นิยมความฟุ่มเฟือยสิ่งก่อสร้างทุกอย่างของวัดต้องสอดรับกับแนวคิดประหยัดสุดประโยชน์สูง และมีความคงทนถาวรไม่ก่อให้เกิดภาระต่อเนื่องในการซ่อมแซม ขณะเดียวกันสภาพภูมิทัศน์ภายในวัดจะต้องร่มรื่น สะอาดและเหมาะสมต่อการประพฤติธรรม เจริญสมาธิภาวนา ดังจะเห็นได้จากการที่วัดได้ฉีกแนวการก่อสร้างอาคารสำคัญๆ ของวัด เช่น อุโบสถ ศาลาปฏิบัติธรรม กุฏิสงฆ์ หอฉัน ฯลฯ ให้แตกต่างไปจากรูปแบบเดิมๆ ที่พบได้ในวัดพุทธศาสนาแบบประเพณีทั่วไปอย่างสิ้นเชิง โดยตัดรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ ออกไปทั้งหมดให้คงไว้แต่เพียงรูปแบบและโครงสร้างที่แข็งแรง ดูแลรักษาได้ง่าย ขณะเดียวกันก็พยายามรักษาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมไทยไว้ด้วย ดังจะพบว่าด้วยแนวคิดดังกล่าว โบสถ์ของวัดพระธรรมกายซึ่งได้รับรางวัลสถาปัตยกรรมดีเด่นในปี พ.ศ. 2541 และได้กลายเป็นสัญลักษณ์ที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของวัดพระธรรมกายนอกเหนือไปจากมหาธรรมกายเจดีย์ และมหาวิหารพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ซึ่งเป็นที่รู้จักโดยทั่วไปด้วย อย่างไรก็ตามในการสร้างวัดให้เป็นวัด ดังกล่าวอาจทำให้วัดพระธรรมกายจำต้องลดทอนสิ่งต่างๆ ที่ไม่จำเป็นลงไปก็จริง หากแต่ได้พยายามคงสาระหลักของความเป็นวัดเอาไว้อย่างเต็มที่

ในเชิงกายภาพ (Physical) วัดพระธรรมกายมุ่งเน้นไปที่ความเรียบง่าย ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความร่มรื่นเขียวขจีของพรรณไม้และความเงียบสงบของบรรยากาศเพื่อให้เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม ปฏิเสธที่จะให้อาณาบริเวณภายในวัดเป็นสถานที่จัดมหรสพ งานรื่นเริง การประกวดทุกประเภท ตลอดจนสิ่งที่รกรุงรังไม่เอื้อต่อการทำใจให้หยุดนิ่งเป็นสมาธิทุกประการ ซึ่งหากกล่าวไปแล้วการกำหนดจุดมุ่งหมายเชิงกายภาพในลักษณะนี้ย่อมเป็นเครื่องช่วยสร้างและรักษาความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั้งที่มีอยู่เดิมและที่เข้ามาใหม่ได้อย่างดี อีกทั้งเป็นการช่วยลดภาระให้แก่พระภิกษุสามเณรในการที่จะต้องเข้าไปจัดการความไม่เป็นระเบียบเหล่านั้นอยู่เนืองๆ ด้วย

วัดพระธรรมกายได้เริ่มการจัดระเบียบที่เป็นรูปธรรมครั้งแรกนับตั้งแต่ครั้งที่วัดยังมีสถานะเป็นศูนย์

พุทธจักรปฏิบัติธรรม แล้วโดยคุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ขนนกยูงผู้ให้กำเนิดวัดพระธรรมกายเป็นผู้ริเริ่ม (พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, 2551) นอกเหนือไปจากนั้นทั้งการฝึกฝนอบรมเจ้าหน้าที่ประจำในเรื่องบุคลิกภาพ การวางตัว การอบรมวัฒนธรรมชาวพุทธ (เช่นการกราบการไหว้ การเดินผ่านผู้ใหญ่ วิธีการสนทนา การประกอบภารกิจส่วนตัวฯลฯ) ตลอดจนการรักษาความสะอาดและการรักษาบรรยากาศภายในวัดทั้งหมดล้วนอาศัยแม่แบบจากคุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูงทั้งสิ้น

ในเชิงโครงสร้าง (Structural) วัดพระธรรมกายได้พยายามวางโครงสร้างของการบริหารจัดการวัดในรูปแบบใหม่เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างเห็นได้ชัด สิ่งที่แตกต่างไปจากโครงสร้างของการบริหารวัดแบบจารีตเดิมๆ คือ ในโครงสร้างชั้นบนสุดของการบริหารคือ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และชั้นต่อมาคือ พระลูกวัด สามเณรและแม่ชี (โดยอาจจะมีกลุ่มเด็กวัดรวมอยู่ด้วย) นอกจากนี้ยังมีส่วนของคณะกรรมการบริหารวัดซึ่งเป็นฆราวาสที่ทำหน้าที่ □ช่วยเจ้าอาวาส□ และรองเจ้าอาวาสในงานที่จำเป็นต้องติดต่อประสานงานกับทางโลกอีกส่วนหนึ่งซึ่งในส่วนนี้จะมีมัคทายกเป็นหัวหน้า ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วการมีคณะกรรมการบริหารวัดในลักษณะนี้จะเอื้ออำนวยความสะดวกหลายๆ ประการให้แก่คณะสงฆ์โดยไม่เข้าไปก้าวก่ายในการบริหารจัดการที่สำคัญๆ แต่อย่างใด นอกจากนี้แล้วคณะกรรมการวัดที่เป็นฆราวาสนี้ก็มักไม่ได้มีที่พักอาศัยอยู่ภายในวัด และต่างก็ไม่มีเงินเดือนหรือรับค่าตอบแทนจากวัด ขณะที่รูปแบบการแต่งตั้งคณะกรรมการวัดดังกล่าวก็อาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวกับเจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่ในวัดเป็นส่วนใหญ่ การที่วัดพระธรรมกายมีการจัดโครงสร้างในรูปแบบที่แตกต่างไปจากวัดทั่วไปนี้เองที่ช่วย □ขับเน้น□ให้วัดพระธรรมกายกลายเป็นวัดสมัยใหม่ที่มีความแตกต่างกับวัดในพระพุทธศาสนาเถรวาทในเมืองไทยแห่งอื่นๆ มากยิ่งขึ้น

จุดที่แตกต่างในการจัดและการบริหารองค์กรของวัดพระธรรมกายประการแรกก็คือการที่วัดเริ่มการจดทะเบียนเป็นมูลนิธิขึ้นในปี พ.ศ. 2513 หลังจากนั้นอีกราว 15 ปี วัดจึงได้มีการวางระบบในการรับบุคลากรเข้ามาทำงาน มีการกำหนดวัตถุประสงค์ วางกฎระเบียบแบบแผนขององค์กรให้มีความเป็นทางการเหมือนกับองค์กรขนาดใหญ่มีการแบ่งเป็นแผนก/หน่วยงานต่างๆ คล้ายในสำนักงาน มีการกำหนดสายการบังคับบัญชาลดหลั่นกันเป็นชั้นๆ ที่แตกต่างจากมูลนิธิโดยทั่วไปก็คือการผสานกลมกลืนกันของวัดกับมูลนิธิจนเป็นเนื้อเดียวกัน โดยในส่วนบนสุดของโครงสร้างยังมีท่านเจ้าอาวาสดำรงฐานะเป็นประธานมูลนิธิธรรมกายด้วย ถัดลงมาคือรองเจ้าอาวาสคณะกรรมการบริหารวัด แบ่งฝ่ายออกเป็นฝ่ายหลักๆ 4 ฝ่ายคือ ฝ่ายการปกครองการศึกษา การเผยแผ่ และการสาธารณูปการ โดยที่มีสำนักงานบริหารและสำนักประสานงานเป็นหน่วยงานประสานการสั่งการและการขับเคลื่อนกิจการต่างๆ ของวัด

ในส่วนของบุคลากรนั้นมีทั้งที่เป็นพระภิกษุ เจ้าหน้าที่ที่เป็นฆราวาสซึ่งทำงานเต็มเวลา เจ้าหน้าที่ประจำเหล่านี้ได้รับปัจจัยสนับสนุนในส่วนของค่าใช้จ่ายส่วนตัวที่จำเป็น มีที่พักอาศัยแยกเป็นสัดส่วนภายในวัด มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่ต้องยึดถือปฏิบัติ แม้ปัจจัยสนับสนุน (เงินเดือน) ที่ได้รับจะอยู่ในอัตราราวหนึ่งในสาม (หรือ 1 ใน 5 สำหรับในรายที่อยู่ในสาขาวิชาชีพที่มีค่าตอบแทนสูง เช่นแพทย์ วิศวกร ผู้ชำนาญการ เป็นต้น) ของอัตราปกติทั่วไปที่ได้รับภายนอกแต่เจ้าหน้าที่ฆราวาสเหล่านี้ก็เต็มใจเข้ามาทำงานให้กับวัดเนื่องจากการได้รับการปลูกฝังให้เห็นถึงความสำคัญของเป้าหมายและคุณค่าของการ

ทำงานอุทิศตนให้แก่พระศาสนาเจ้าหน้าที่ประจำทุกคนรักษาศีลแปดเป็นประจำทุกวันและทุ่มเทเวลามากกว่าการทำงานทางโลกทั่วไป เจ้าหน้าที่ที่เป็นฝ่ายปฏิบัติการจำนวนมากที่ไม่ได้เป็นบุคลากรประจำของวัด (เช่น คนขับรถ เจ้าหน้าที่ฝ่ายช่างหรือฝ่ายสนับสนุนอื่นๆ) ต้องรักษาศีลห้าเป็นอย่างน้อย และเว้นขาดจากการดื่มสุราเจ้าหน้าที่อาสาสมัครที่มาจากกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่มาช่วยงานวัดในวัดหยุดสุดสัปดาห์ทั้งหมดเต็มใจเข้ามาช่วยงานเพราะถือว่าโอกาสในการช่วยงานพระศาสนานั้นเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างบารมีเช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ประจำ (และส่วนใหญ่มักได้รับโอกาสให้รับผิดชอบภารกิจใหญ่ๆ ที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าเจ้าหน้าที่ประจำ) ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าเจ้าหน้าที่อาสาสมัครที่มีความประสงค์จะทำงานในวัดได้ผ่านการคัดเลือกเข้ามาทำงานในฐานะเจ้าหน้าที่ประจำจำนวนไม่น้อย เพราะส่วนหนึ่งต้องถือว่าเจ้าหน้าที่อาสาสมัครเหล่านี้ได้ถูกฝึกและมีความคุ้นเคยกับระบบและเนื้องานของวัดอยู่แล้วเป็นเวลาคนละหลายๆ ปี การพัฒนาเจ้าหน้าที่อาสาสมัครให้เข้าเป็นเจ้าหน้าที่ประจำจึงเป็นอีกระบบหนึ่งของวัดพระธรรมกายที่แตกต่างไปจากการบริหารจัดการวัดในรูปแบบเดิมๆ ที่เคยมีมาในประเทศไทย

2.2.5.2 การสร้างพระให้เป็นพระ

รูปแบบในการสร้างและเผยแผ่ความเป็นพระแท้ ให้คงไว้ในพระพุทธศาสนา กระบวนการสร้างพระให้เป็นพระนับเป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่วัดพระธรรมกายพยายามดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้นับแต่ครั้งแรกที่สร้างวัด เนื่องจากตระหนักว่าพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้นจำเป็นต้องมีต้นแบบที่ดี (คือตรงตามพระธรรมวินัย สมบูรณ์ทั้งกระบวนการในการบรรพชาอุปสมบทสมบูรณ์ทั้งเป้าหมายในการเป็นพระ และสมบูรณ์ทั้งความประพฤติ ทั้งให้เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของพุทธศาสนิกชนและชาวโลกด้วย) ความตระหนักดังกล่าวได้ผลักดันให้วัดพระธรรมกายพยายามริเริ่มพัฒนาและให้การสนับสนุนฝึกอบรมพระภิกษุสามเณรผ่านโครงการในรูปแบบต่างๆ มากมาย อาทิ โครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ภาคฤดูร้อนที่ริเริ่มมาตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 2515 และยังคงดำเนินต่อมาจนถึงปัจจุบันโดยมีการขยายกลุ่มเป้าหมายของการโครงการไปให้ครอบคลุมทุกกลุ่มอายุให้มากขึ้น โครงการบวช 7,000 รูป 7,000 ตำบลทั่วไทยที่ดำเนินการต่อเนื่องมาเป็นโครงการบวชพระแสนรูปใน พ.ศ. 2553 การสร้างศูนย์การศึกษาเขาแก้วเสด็จและศูนย์ฝึกอบรมธรรมทายาทพระราชภาวนาวิสุทธิ์ เพื่อใช้เป็นสถานที่หล่อหลอมพระภิกษุสามเณรบวชใหม่ให้อยู่ในแบบแผนเดียวกัน ฯลฯ อย่างไรก็ตามการที่วัดพระธรรมกายพยายามสร้างและผลิต พระภิกษุสามเณรขึ้นในปริมาณมากๆ นี้มิใช่ว่าจะเป็นเพียงการเพิ่มประชากรพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น หากแต่วัดยังพยายามดำเนินการปรับปรุงให้มีหลักสูตรหรือโครงการที่เป็นการพัฒนาพระภิกษุสามเณรให้มีคุณภาพไปพร้อมกันด้วย

โครงการอบรมพระกัลยาณมิตรทั่วประเทศเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ (หรือที่รู้จักกันในชื่อ โครงการอบรมพระกัลยาณมิตร) เป็นหนึ่งในจำนวนหลายๆ โครงการที่จัดขึ้นเพื่อหล่อหลอมพระภิกษุสงฆ์ให้มีเสขิยวัตร มีเป้าหมายในการบวชที่ชัดเจน ลดละเลิกอบายมุขและสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย ทั้งยังสามารถเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ชุมชนได้พร้อมๆ กันไป (อัชวัน หงิมรักษา, 2546) ขณะเดียวกันนี้วัดยังได้พยายามให้การสนับสนุนส่งเสริมพระภิกษุให้เน้นการศึกษาภาษาบาลีมากขึ้นโดยริเริ่มการจัด พิธีมุทิตาสักการะพระภิกษุสามเณรที่สอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยค ขึ้นตั้งแต่

ปี พ.ศ. 2531 และยังคงจัดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2523) โครงการสร้างพระให้เป็นครูสอนศีลธรรม โดยจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นเป็นครั้งแรกตั้งแต่ปีพ.ศ. 2528 เพื่อให้เป็นสถานที่จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี (หากในปัจจุบันยังได้ขยายออกไปสู่สาธุชนทั่วไปด้วย) จนถึงปัจจุบันมีผู้เข้ารับการศึกษาปริยัติธรรมจากสำนักเรียนวัดพระธรรมกายแล้วทั้งสิ้น 5,890 รูป/คน

อนึ่ง ไม่เพียงแต่ที่วัดจะมุ่งพัฒนาเรื่องการศึกษาของพระสงฆ์ภายในวัดดังที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น แม้ในส่วนของการพัฒนาการเทศน์สอนของพระภิกษุในวัด การส่งเสริมเรื่องงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาและการส่งเสริมการศึกษาระดับอุดมศึกษาทางไกล (โดยผ่านมหาวิทยาลัยธรรมกายนานาชาติหรือปัจจุบันคือ □สถาบันธรรมชัย□ และมหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย) ก็ปรากฏว่ามีการสนับสนุนส่งเสริมให้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องไม่ขาดโดยต้องถือว่ารองเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย (พระภาวนาวิริยคุณ, 2551) เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ส่วนการส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาบาลีและการส่งเสริมงานวิจัยทางพระพุทธศาสนารวมทั้งการศึกษาทางไกลนั้นท่านผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย (พระมหาดร.สมชาย ฐานวุฑฺโฒ) นับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญเพื่อให้การมุ่งผลในการสร้างครูผู้สอนศีลธรรมดังที่วัดตั้งไว้เป็นจริง ทั้งนี้กล่าวเพียงในส่วนของการส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาบาลีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมานั้นพบว่าวัดพระธรรมกายมีสถิติการสอบผ่านเปรียญธรรมของพระภิกษุสามเณรมากที่สุดเป็นอันดับหนึ่งของประเทศ (พระภาวนาวิริยคุณ, 2551)

โครงการตอบปัญหาธรรมะ □พระแท้□ เป็นอีกโครงการหนึ่งที่ตอบสนองการ □สร้างพระให้เป็นพระ□ ของวัดพระธรรมกายเช่นเดียวกัน โดยเริ่มจัดขึ้นในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2552-2554 มีจัดขึ้นแล้ว 2 ครั้งโดยมีจุดมุ่งหมายในการขยายองค์ความรู้เรื่อง □พระแท้□ ที่ทางวัดได้เรียบเรียงขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน ซึ่งเนื้อหาสาระของหนังสือครอบคลุมแกนหลักของพระไตรปิฎกมาใช้เป็นหนังสืออ้างอิง การสอบตอบปัญหาพระแท้ทั้งสองครั้งนี้มีพระภิกษุ-สามเณรจำนวนประมาณ 100,000 รูปเข้าร่วมกิจกรรม ทั้งนี้ทางวัดเห็นว่าการจัดโครงการดังกล่าวขึ้นเป็นการช่วยย้ำเตือนเป้าหมาย และอุดมการณ์ของการบวชว่า เป็นไปเพื่อการทำพระนิพพานให้แจ้ง และปฏิบัติตนให้เป็นพระแท้ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งนอกจากจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อตนเองแล้ว ยังเป็นต้นบุญต้นแบบให้ชาวโลกเกิดกุศลจิต อยากทำความดีตามอย่างพระภิกษุสามเณร อันจะนำมาซึ่งความสงบร่มเย็นของตนเอง ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และโลกสืบไป และโดยเฉพาะภายใต้แนวคิดหลักที่ว่า □พระเณรคือหัวใจของโลกและจักรวาล นี่คือสัญญาณของสันติสุขที่แท้จริง□

2.2.5.3 การสร้างคนให้เป็นคนดี

รูปแบบการเผยแผ่ที่มุ่งไปสู่การจรรโลงสังคมและชุมชน ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดพระธรรมกายนั้นยังมีอีกกระบวนการหนึ่งที่เกี่ยวข้องสอดประสานกันกับสองกระบวนการข้างต้นดังที่กล่าวมาแล้ว นั่นคือกระบวนการ□สร้างคนให้เป็นคนดีทั้งนี้รูปแบบของการสร้างคนให้เป็นคนดีนั้นมีปรากฏให้เห็นเป็นหลายรูปแบบ อาทิ โครงการสอนธรรมะทุกวันอาทิตย์ วัดพระธรรมกายได้มีการเทศน์สอนธรรมะทุกวันอาทิตย์นับตั้งแต่ก่อตั้งวัดพระธรรมกายขึ้นในปี พ.ศ. 2513 (ผู้เทศน์สอนคือพระราชภาวนาวิสุทธิ์ เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย พระภาวนาวิริยคุณ รองเจ้าอาวาสและพระอาจารย์ที่ได้รับมอบหมายหลายรูป) ปัจจุบันมีสาธุชนที่เดินทางมาฟังธรรมและปฏิบัติธรรมในวันอาทิตย์

ประมาณวันละ 10,000 คน วันอาทิตย์ต้นเดือนประมาณ 30,000 คนเศษ และในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนามากกว่า 200,000 คน

โครงการธุดงค์สุดสัปดาห์ เป็นโครงการที่วัดจัดขึ้นเพื่อเปิดโอกาสให้สาธุชนที่มีความสนใจในการปฏิบัติธรรมแต่มีเวลาน้อยได้เข้ามาฝึกหัดขัดเกลาตนเองและสร้างความคุ้นเคยในการปฏิบัติธรรม โดยกิจกรรมนี้จัดให้มีขึ้นในทุกสุดสัปดาห์และผู้เข้าร่วมกิจกรรมไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ โครงการธุดงค์สุดสัปดาห์เป็นหนึ่งในหลายๆ โครงการที่ช่วยให้ทั้ง□ผู้มาใหม่□ และสาธุชนที่เข้าวัดดั้งเดิมอยู่แล้วนั้นมีความเข้าใจในรูปแบบและ□วิถีของการเป็นชาววัดพระธรรมกาย□ได้มากและมากขึ้นเพราะการจัดกิจกรรมมีลักษณะที่เรียบง่าย มีความเป็นกันเอง (ขณะเดียวกันก็เป็นไปตามแบบแผนของวัดพระธรรมกายพอสมควร)ซึ่งทำให้ผู้ที่เข้าโครงการนี้สามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมของวัดได้ง่ายขึ้นในระยะต่อๆ ไป

โครงการปฏิบัติธรรมพิเศษ (หรืออีกชื่อหนึ่งเรียกว่า □โครงการปฏิบัติธรรมผู้นำบุญ□) ดังกล่าวนั้นเป็นโครงการที่วัดให้ความสำคัญไม่น้อยไปกว่าโครงการเผยแผ่ในรูปแบบอื่น (ไม่เพียงแต่ที่จะเป็นการจัดให้แก่สาธุชนทั่วไปเท่านั้น หากแม้แต่บุคลากรภายในเองก็ได้รับการส่งเสริมให้ได้เข้าโครงการปฏิบัติธรรมพิเศษด้วย โดยมีการจัดไว้เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการอบรมพัฒนาบุคลากร และจัดไว้ในตารางกิจวัตรประจำวันของทุกๆ อาศรมด้วยอย่างทั่วถึง) โดยที่โครงการปฏิบัติธรรมพิเศษของสาธุชนนั้น จัดให้แก่สาธุชนที่มาวัดเป็นประจำและต้องการปฏิบัติธรรมต่อเนื่องเป็นเวลา 7 วัน เพื่อให้สาธุชนมีโอกาสรับประสบการณ์จากการปฏิบัติธรรมเช่นเดียวกับบุคลากรภายใน โดยผู้เข้าโครงการจะต้องรักษาศีล 8 และเน้นการปฏิบัติตลอดโครงการหลังจากโครงการปฏิบัติธรรมพิเศษเกิดขึ้นได้ทำให้จำนวนของสาธุชนใหม่ๆเข้ามาเรียนรู้และศึกษาวิธีการปฏิบัติธรรมตามแนววิชชาธรรมกายมากขึ้น (ซึ่งหลังจากปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมามีจำนวนสาธุชนที่มาวัดในวันอาทิตย์ราว 2,000-3,000 คน ในวันอาทิตย์ต้นเดือนประมาณ 10,000 คนเศษและในวันบุญใหญ่□หรือวันประกอบพิธีกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา อาทิเช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา จำนวนมากกว่า 50,000 คนขึ้นไป) นอกจากนี้ผลจากการจัดโครงการปฏิบัติธรรมพิเศษยังช่วยให้สาธุชนที่มาวัดส่วนใหญ่นั้นเข้าใจวัดและมีทัศนคติที่ดีต่อวัดมากยิ่งขึ้น

โครงการปฏิบัติธรรมสำหรับชาวต่างประเทศเป็นโครงการที่เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปีพ.ศ. 2539 ภายใต้ชื่อโครงการ Middle Way หรือ □ทางสายกลาง□ (โดยจุดเริ่มต้นของโครงการเกิดจากการที่สาธุชนที่สนใจการปฏิบัติธรรมของวัดพระธรรมกายที่เป็นชาวต่างประเทศได้ทดลองปฏิบัติธรรมและเขียนรายงานผลการปฏิบัติธรรมมายังโรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยาเพื่อเป็นไขข้อข้องใจของตนและเมื่อมีพัฒนาการมากขึ้นจึงได้มีการนำข้อเขียนเหล่านั้นมาออกอากาศเป็นวิทยาทาน) ภายหลังจากที่เกิดโครงการนี้ขึ้นแล้วได้มีชาวต่างประเทศจำนวนมากเริ่มเข้าร่วมฯ และบางส่วนได้เดินทางมายังวัดพระธรรมกายประเทศไทย ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งก็ได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในศูนย์การปฏิบัติธรรมหรือในวัดพระธรรมกายในประเทศต่างๆ ทั่วโลก

โครงการอบรมข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจและพนักงานเอกชนโครงการนี้เป็นโครงการที่วัดได้ดำเนินการร่วมกับหน่วยงานต่างๆเพื่อมุ่งพัฒนาบุคลากรของประเทศมีพื้นฐานจิตใจที่ดีงาม มีศีลธรรม มีความรับผิดชอบ มีความเสียสละเพื่อหน่วยงาน สังคมและชาติบ้านเมือง อาทิ การจัดโครงการ

ฝึกอบรมพนักงานพิทักษ์ป่าทั่วประเทศ การจัดหลักสูตรพัฒนาผู้บริหารระดับต้น ระดับกลาง ระดับสูง ร่วมกับหน่วยงานต่างๆ เช่น กรมทางหลวง กรมศุลกากร หน่วยงานในสังกัดสำนักงานตำรวจแห่งชาติ (เช่น โครงการอบรมข้าราชการตำรวจชั้นประทวนและพลตำรวจ โครงการทบทวนพัฒนาจิตสำนึกและอุดมการณ์)โครงการอบรมครูแก้ว โครงการอบรมศีลธรรมจริยธรรมร่วมกับหน่วยงานทางการศึกษาต่างๆ อาทิ หน่วยงานศึกษานิเทศก์ของสถาบันราชภัฏ กรมอาชีวศึกษา โครงการฝึกอบรมจริยธรรมหลักสูตรผู้พิพากษาหัวหน้าศาล เป็นต้น

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับโครงการ

นโยบายเป็นเครื่องมือสำคัญประการหนึ่งของหน่วยงานไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน ที่ต้องกระทำภารกิจเพื่อแก้ไขปัญหาและหรือการพัฒนาในองค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งปวงให้บรรลุเป้าประสงค์ดังที่ตั้งไว้ แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากความเป็นนโยบาย ซึ่งโดยความหมายทั่วไปคือ แนวทางการดำเนินการและหรือแนวทางการตัดสินใจ ซึ่งมิอาจจะระบุลงไปได้ว่าแนวทางการดำเนินการหรือการตัดสินใจดังกล่าวมีรูปแบบการดำเนินการหรือไม่ เป็นแต่เพียงการบอกไว้ในลักษณะกว้างๆ ยังไม่ได้ลงรายละเอียดไปถึงว่าจะต้องทำอย่างไร (เฉลิมพงศ์ มีสมนัย, 2552) ทั้งนี้ แนวทางการดำเนินการที่เรียกว่า นโยบาย ต้องอาศัยรูปแบบการดำเนินการที่ชัดเจน มีแบบแผน และแนวทางการปฏิบัติที่ค่อนข้างจะเป็นระบบดังที่เรียกว่า แผนงาน นั่นหมายความว่า แผนงาน คือ เครื่องมือที่จะแปลงนโยบายที่เป็นแนวทางกว้างๆ ให้กลายเป็นแนวทางการปฏิบัติแคบลงเน้นให้เห็นผลเป็นรูปธรรมเพิ่มมากขึ้น แม้กระนั้นคำว่า แผนงาน หากพิจารณากันอีกนัยหนึ่งก็ยังไม่สามารถแสดงให้เห็นถึงความเป็นรูปธรรมได้มากนัก เพราะในแผนงานนั้นจะต้องอาศัยแนวทางการดำเนินการอีกประการหนึ่งที่เรียกว่า โครงการ เพราะฉะนั้นแผนงานที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายจึงต้องอาศัยรูปแบบของโครงการเป็นตัวช่วย เพราะจะได้เห็นเป็นรูปธรรมมากกว่าเดิม โดยรูปแบบของโครงการดังกล่าว จะได้กล่าวไปตามลำดับหัวข้อต่อไป

2.3.1 ความหมายของโครงการ

ความสำเร็จหรือล้มเหลวของการขับเคลื่อนนโยบายทั้งของภาครัฐและเอกชน ย่อมอาศัยการจัดทำโครงการรองรับกับการกำหนดนโยบายจากผู้บริหารระดับสูง โครงการจึงถือเสมือนหนึ่งว่า เป็นวิธีการที่องค์การส่วนใหญ่ (ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน) ได้นำมาปรับใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่คาดหวังไว้ (พิสิษฐ์ จันทร์วราสุทธิ์, 2552) จะเห็นได้ว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการมิได้จำกัดเฉพาะแต่หน่วยงานภาครัฐเท่านั้น หน่วยงานอื่นๆ เช่น หน่วยงานภาคเอกชน หรือกึ่งหน่วยงานภาครัฐ คือ รัฐวิสาหกิจ ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับโครงการเสมอ ดังนั้น ขอบเขตของการให้คำนิยามของคำว่าโครงการ จึงมีความเหมือนและความต่างกัน ดังมีนักวิชาการ ผู้บริหาร และผู้ปฏิบัติงานโครงการ ที่ตกผลึกด้านดำเนินการเกี่ยวกับโครงการได้ให้คำจำกัดความค่อนข้างหลากหลาย ดังรายละเอียดดังนี้ นักวิชาการด้านการบริหารจัดการโครงการ คลิฟฟอร์ด เอฟ เกรย์ และเอริค ดับเบิลยู ลาร์สัน (Clifford F. Gray & Erik W. Larson, 2002) ได้กล่าวว่า โครงการ เป็นกิจกรรมการดำเนินงานที่มีความซับซ้อน ไม่ใช่งานประจำต้องพยายามทำให้สำเร็จภายใต้ความจำกัดของเวลา งบประมาณ ทรัพยากร และได้ผลงานตามที่ผู้รับบริการต้องการ ในขณะเดียวกันบูชนัน และแบดดี้ (Buchanan &

Baddy, 1992) ได้กล่าวว่า โครงการ เป็นหน่วยหรือกิจกรรมการลงทุนที่มีจุดเริ่มต้นและมีจุดสิ้นสุด โดยคนเป็นผู้จัดทำเป็นกิจกรรมที่มีเป้าหมายชัดเจน มีหน่วยงานของการลงทุน การมีการกำหนดระยะเวลาและมีคุณภาพ กล่าวได้ว่า นักวิชาการต่างประเทศทั้งสองท่านอาจจะมีความเห็นในเชิงการให้ความหมายที่คล้ายกัน โดยเน้นการให้ความหมายที่อิงข้อจำกัดในบางเรื่อง ได้แก่ เรื่องความซับซ้อน เรื่องการลงทุน และเรื่องระยะเวลาและคุณภาพของงาน

ส่วน ลิตเติล และเมอร์ลีส์ (Little & Mirrlees) ได้กล่าวว่า โครงการ เป็นแผนงานหรือส่วนหนึ่งของแผนงานที่มีการลงทุนทางด้านทรัพยากร ซึ่งสามารถทำการวิเคราะห์และประเมินผลได้โดยอิสระ คือ ถึงแม้ว่ากิจกรรมที่เป็นโครงการอาจจะมีความเกี่ยวพันกับกิจกรรมต่างๆ ก็ตาม แต่กิจกรรมที่จะถือว่าเป็นโครงการจะต้องเป็นขั้นตอนการผลิตและการลงทุนที่ชัดเจนเป็นต้น กล่าวได้ว่า โครงการตามการให้ทัศนะของลิตเติล และเมอร์ลีส์ ให้ความสำคัญกับขั้นตอนการผลิตและการลงทุนอย่างชัดเจน ในขณะเดียวกัน อัลเบิร์ต เฮิร์ชแมน (Albert Hirschman) กล่าวว่า โครงการ เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการลงทุน โดยเฉพาะจะเป็นการลงทุนชนิดพิเศษที่มีลักษณะแจ้งชัดถึงวัตถุประสงค์ ขนาด สถานที่ตั้ง มีแนวคิดใหม่ และมีผลต่อการพัฒนาต่อไป จะเห็นได้ว่า นักวิชาการทั้งสองท่านมีจุดเน้นคล้ายกัน เช่น โครงการจะหมายถึง กิจกรรมที่จะต้องมีการลงทุน แต่อย่างไรก็ตาม อัลเบิร์ต เฮิร์ชแมน(Albert Hirschman) ยังมีความเห็นที่เพิ่มเติมเข้ามา คือ โครงการจะต้องมีวัตถุประสงค์ชัดเจน ระบุขนาดที่ตั้ง และมีแนวความคิดที่ใหม่อยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้การให้ความหมายของนักวิชาการดังที่กล่าวมาทั้งหมด ก็คือ การลงทุนในกิจกรรมสาธารณะเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ดำเนินการโครงการได้ตามที่กำหนดในด้านของเวลา ความคุ้มค่า ไม่สิ้นเปลืองงบประมาณ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการให้ความหมายของมอริส โซโลมอน (Morris Solomon) กล่าวว่า โครงการเป็นหน่วยกิจกรรมอย่างหนึ่งที่มุ่งดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาตามทีกำหนดไว้ทั้งด้านเวลา งบประมาณ และการดำเนินงาน

นักวิชาการไทย ประสิทธิ์ ตงยิ่งศิริ (2545) กล่าวว่า โครงการ หมายถึง กิจกรรมหรืองานที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเพื่อหวังผลตอบแทน กิจกรรมหรืองานดังกล่าวจะต้องเป็นหน่วยอิสระหนึ่งที่สามารถทำการวิเคราะห์ วางแผนและบริหารงานได้ พร้อมทั้งมีลักษณะแจ้งชัดถึงจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุด เมื่อวัตถุประสงค์ที่มุ่งหวังไว้สำเร็จลง โครงการจึงเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวางแผน การจัดสรรทรัพยากรและการดำเนินงานอย่างมีระเบียบส่วน เฉลิมพล มีสมนัย (2552) กล่าวว่า โครงการหมายถึง กลุ่มของกิจกรรมหรืองานที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรต่างๆเพื่อหวังผลตอบแทน นั่นคือจะต้องเป็นกิจกรรมหรืองานที่มีการใช้จ่ายเงินหรือที่มีการลงทุนเพื่อผลิตสินค้าและบริการ ซึ่งจะทำให้กิจกรรมหรืองานนั้นให้ผลตอบแทนภายในระยะเวลา ค่าใช้จ่ายและผลงานตามที่คาดไว้ นักวิชาการทั้งสองท่านได้อิงแนวทางการให้ความหมายในลักษณะของการบริหารจัดการทรัพยากรให้เกิดความคุ้มค่ามากที่สุด และมีระบบการบริหารจัดการ แต่อย่างไรก็ดี แนวทางการให้ความหมายของประสิทธิ์ ตงยิ่งศิริ เน้นที่จุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของโครงการ นั่นหมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับโครงการ ต้องมีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดเสมอ

แนวทางการให้ความหมายที่อิงจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของโครงการดังกล่าว สอดคล้องกับสมคิด พรมจุ้ย (2555) กล่าวว่า โครงการ หมายถึง กลุ่มกิจกรรมหรืองานที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน แต่ละ

กิจกรรมมีเป้าหมายเดียวกัน มีเวลาเริ่มต้นและสิ้นสุดของงานและมักจะเป็นงานพิเศษต่างจากงานประจำ โครงการจะประกอบด้วย งาน (Task) และกิจกรรม (Activity) ในขณะที่ สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ (2554) กล่าวว่า โครงการ หมายถึงกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ชัดเจน มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ กล่าวได้ว่า แนวทางการให้ความหมายของนักวิชาการทั้งสองท่านนี้ มีความโน้มเอียงในประเด็นอย่างเดียวกัน กล่าวคือ การให้น้ำหนักไปที่กลุ่มงานหรือกิจกรรมที่จะต้องมีความสัมพันธ์กันเสมอ และจะต้องมีการกำหนดระยะเวลาในการดำเนินการด้วยซึ่งหมายถึงการมีจุดเริ่มต้นที่ดี และการมีจุดสิ้นสุดที่แน่นอน ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้การใช้จ่ายทรัพยากรเกินขีดความสามารถไปได้ แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีแนวทางการให้ความหมายของโครงการที่อาจจะมีประเด็นที่เห็นต่างเล็กน้อย ภาสมา สุทธิพงศ์ (2553) กล่าวว่า โครงการ หมายถึง กิจกรรมหรืองานที่เกี่ยวข้องกับการลงทุน การออกแบบ การปรุงขีดความสามารถ และการวางแผนการดำเนินการต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์และระยะเวลาที่กำหนดเอาไว้ นักวิชาการท่านนี้ มิได้กล่าวถึงลักษณะของโครงการว่าเป็นอย่างไร เพียงแต่กล่าวว่า โครงการ คือ การลงทุนทางด้านทรัพยากรอย่างหนึ่ง ซึ่งในการลงทุนนั้นจะต้องดำเนินการไปตามขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็น การออกแบบ การปรับปรุงขีดความสามารถ และการวางแผนโครงการ

โดยสรุปโครงการ หมายถึง กิจกรรมหรืองานที่เกี่ยวข้องกับการลงทุนเพื่อให้ได้ผลตอบแทนที่คุ้มค่า และการลงทุนนั้นต้องอาศัยการใช้ทรัพยากรการบริหารเข้ามาเป็นเงื่อนไขในการดำเนินการ ไม่ว่าจะเป็น ด้านเวลา คน สถานที่ งบประมาณ การออกแบบ การวางแผน และการประเมินผล ทั้งนี้จะต้องสามารถระบุได้ว่า มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดที่ชัดเจน ในขณะเดียวกัน ทรัพยากรการบริหารจะต้องดำเนินการให้เกิดความสัมพันธ์และมีความต่อเนื่องเพื่อทำให้กิจกรรมบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

2.3.2 ความสำคัญของโครงการ

โครงการมิใช่เป็นงานที่จะดำเนินงานตามปกติแต่เป็นงานที่มีลักษณะพิเศษ ทั้งนี้เป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีและตลาด ทำให้โครงสร้างองค์การในรูปแบบเดิม และการดำเนินงานไม่สามารถจะตอบสนองการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมของงานลักษณะพิเศษได้ หากยังใช้โครงสร้างองค์การและวิธีการดำเนินงานในรูปแบบเดิมมาดำเนินงานที่มีลักษณะพิเศษอาจทำให้การดำเนินงานไม่ประสบผลสำเร็จ จึงทำให้นักบริหารองค์การจำเป็นต้องแสวงหาวิธีการบริหารจัดการในรูปแบบใหม่โดยเฉพาะการบริหารโครงการซึ่งสามารถจะดำเนินงานที่มีลักษณะพิเศษได้ดีกว่าอีกทั้งยังตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงขององค์การได้ดีมากกว่าองค์การในรูปแบบเดิม (เฉลิมพล มีสมนัย, 2552) ซึ่งมีรูปแบบการบริหารที่ค่อนข้างจะไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลง หากไม่มีโครงการรองรับในฐานะที่เป็นเครื่องมือที่ช่วยแบ่งเบาภาระในมิติของการดำเนินการ แผนงานที่เป็นโครงข่ายหลักของโครงการก็มิอาจจะดำเนินการไปได้มากเท่าที่ควร

การบริหารโครงการมักจะมีลักษณะพิเศษแตกต่างจากการบริหารตามบริหาร เพราะขึ้นชื่อว่า การบริหาร ก็คือ การดำเนินการตั้งแต่สองคนขึ้นไปเพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งให้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งยังไม่ได้ระบุเอาไว้ว่า บริหารอะไร ที่ไหน และอย่างไร แต่หากเพิ่มเติมคำว่า โครงการ เข้าไป กรอบของการดำเนินการก็จะชัดขึ้น นั่นหมายความว่า ในการบริหารนั้น จะต้องมีกิจกรรมเกิดขึ้น คำว่า

กิจกรรม คือ นิยามของโครงการ ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับกับแผนงานที่ดูเหมือนว่า ไม่มีความชัดเจนในทางปฏิบัติ เพราะฉะนั้น หากเติมคำว่า โครงการเข้าไป ย่อมมีความชัดเจนในเป้าหมายและวิธีการมากกว่า อย่างน้อยก็จะได้รู้ว่า โครงการมีเป้าหมาย มีข้อจำกัดในเงื่อนไขเวลา บุคคล และสถานที่ ในเมื่อได้ทราบแล้วว่า โครงการมีลักษณะพิเศษอย่างไร โครงการจึงถูกผูกโยงเข้าไปใช้กับงานทุกวงการ เพราะแต่ละวงการต้องมีการจัดทำโครงการ เช่น โครงการในด้านวิศวกร โครงการในด้านผลิตภัณฑ์ โครงการในด้านการฝึกอบรมพัฒนาบุคลากร เป็นต้น

กรณีดังกล่าว เดวิด ไอ คลีแคลน (David I. Cleland, 1876) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า ความสำคัญของโครงการได้ถูกแสดงให้เห็นในด้านการนำไปใช้ในด้านต่างๆ เช่น การออกแบบงานด้านวิศวกรรม ได้แก่ สร้างถนนหนทาง สะพาน อาคาร เป็นต้น การออกแบบและการผลิตในโครงการต่างๆของกองทัพ การก่อสร้างพลังงานนิวเคลียร์ การวิจัยและพัฒนากระบวนการผลิตใหม่ๆ การปรับปรุงองค์การ ในขณะเดียวกัน ความสำคัญของโครงการยังมุ่งเน้นไปยังด้านธุรกิจอีกด้วย ประเด็นในด้านนี้ Kavin Forsberg, Hal Mooz & Howard Cotterman ได้กล่าวถึงความสำคัญของโครงการไว้เช่นเดียวกัน แต่กล่าวในมิติทางด้านธุรกิจ เช่น 1) การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการใหม่ๆ ได้ตรงตามความต้องการของลูกค้า 2) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ขึ้นมาใช้ในระยะเวลาอันสั้น 3) การปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตและปรับปรุงศักยภาพการทำงาน 4) การสร้างจุดแข็งให้กับองค์การ

จากที่ได้กล่าวมานั้นมีข้อสังเกตุประการหนึ่งว่า โครงการจะมีลักษณะเฉพาะที่ใช้กับงานอย่างใดอย่างหนึ่ง มิอาจจะนำมาปะปนกันได้ ยกเว้นในเรื่องของข้อจำกัด อาทิ ข้อจำกัดในด้านของค่าใช้จ่าย เวลา สถานที่ บุคคล หน่วยงาน ซึ่งอาจจะมีลักษณะที่คล้ายกันบ้าง แต่ในเนื้อหาสาระของโครงการที่จะดำเนินการย่อมมีความแตกต่างกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ลักษณะจำเพาะของโครงการ แต่ทั้งนี้ลักษณะจำเพาะดังกล่าว อาจจะถือได้ว่า เป็นความสำคัญของโครงการก็ได้ หากจะนำเอาโครงการไปใช้ในภารกิจที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานใด ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า หากจะบริหารงานทั่วไปไม่จำเป็นต้องมีเงื่อนไขบางประการที่เป็นเหมือนกับการบริหารงานโครงการ เพราะการนำเอาโครงการไปสู่รูปแบบการบริหารงานเต็มขีดจำกัด ย่อมมีลักษณะพิเศษจำเพาะมากกว่าอย่างแน่นอน แต่ลักษณะพิเศษดังกล่าว มีความสำคัญประการใด ดังจะอธิบายดังต่อไปนี้ (เฉลิมพล มีสมนัย, 2554)

2.3.2.1 ประกอบด้วยกิจกรรมย่อยๆ ที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกันภายใต้วัตถุประสงค์เดียวกัน

2.3.2.2 มีการกำหนดวัตถุประสงค์ (Objective) ที่ชัดเจน วัดได้ และปฏิบัติได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานและติดตามประเมินผลได้ โครงการหนึ่งๆ อาจมีมากกว่าหนึ่งวัตถุประสงค์ก็ได้ กล่าวคือมีวัตถุประสงค์หลัก และวัตถุประสงค์รองและต้องกำหนดวัตถุประสงค์ที่สามารถปฏิบัติได้ มิใช่วัตถุประสงค์ที่เลื่อนลอย/เพ้อฝัน หรือเกินความเป็นจริง

2.3.2.3 มีการกำหนดจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของกิจกรรม (Scheduled Beginning and Terminal Points) การเขียนโครงการโดยทั่วไปจะต้องมีการกำหนดระยะเวลาว่าจะเริ่มต้นเมื่อไร และสิ้นสุดเมื่อไรถ้าหากมีการดำเนินกิจกรรมไปเรื่อยๆ ไม่มีการกำหนดขอบเขตของเวลา (Time Boundary) ไว้จะไม่ถือว่าเป็นงานโครงการ เพราะมีลักษณะเป็นงานประจำ (Routine) หรืองานปกติ

2.3.2.4 มีสถานที่ตั้ง (Location) ของโครงการ ผู้เขียนโครงการต้องระบุให้ชัดเจนว่าโครงการนี้พื้นที่ดำเนินการหรือทำงานอยู่ที่ใด เพื่อสะดวกในการดำเนินงาน ถ้าเลือกสถานที่ตั้งโครงการไม่เหมาะสม

แล้วย่อมทำให้เสียค่าใช้จ่ายหรือลงทุนมาก ผลประโยชน์ตอบแทนที่ได้อาจไม่คุ้มค่าการติดตามและการประเมินผลโครงการก็อาจทำได้ยาก

2.3.2.5 มีบุคลากรหรือองค์กรที่เฉพาะเจาะจง (Organization) งานโครงการจะต้องมีหน่วยงานหลักรับผิดชอบ ส่วนหน่วยงานอื่นถือว่าเป็นหน่วยงานเสริมหรือร่วมมือดำเนินงานเท่านั้น และควรระบุบุคลากรผู้รับผิดชอบโครงการนั้นให้ชัดเจน เพื่อเป็นหลักประกันว่าบุคคล/องค์กรนั้นจะปฏิบัติอย่างจริงจังและจริงใจ

2.3.2.6 มีการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์ (Resource) การเขียนโครงการจะต้องระบุแหล่งทรัพยากรโดยเฉพาะแหล่งงบประมาณให้ชัดเจน เช่น งบประมาณแผ่นดิน หรือเงินกู้ หรือเงินทุนสำรองหรือเงินบริจาค ฯลฯ และจะต้องระบุเงินที่ใช้ว่าเป็นหมวดวัสดุ หมวดค่าใช้สอย หมวดค่าตอบแทนหมวดค่าครุภัณฑ์ หมวดค่าที่ดินและสิ่งก่อสร้าง ฯลฯ ทั้งนี้จะทำให้ง่ายในการดำเนินการและควบคุมตรวจสอบการใช้งบประมาณให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้

นอกจากนี้ความสำคัญของโครงการยังมีขอบข่ายที่แสดงให้เห็นถึงในฐานะที่เป็นเครื่องมือช่วยให้การกิจกรรมและหรือองค์ประกอบภายในกิจกรรมบรรลุเป้าประสงค์ตามที่วางเอาไว้ โดยใช้ระยะเวลาที่กำหนดไว้อย่างมีคุณค่า เพราะฉะนั้น ในอีกแนวทางหนึ่งความสำคัญของโครงการมีอีกนัยหนึ่ง ดังนี้ (สมบัติ สุวรรณพิทักษ์, 2554)

1) ช่วยชี้ให้เห็นถึงปัญหา และภูมิหลังของการทำงาน

2) ช่วยให้การปฏิบัติงาสตามแผนและโครงการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

3) ช่วยให้แผนงานมีความชัดเจนโดยบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความเข้าใจและรับรู้ถึงปัญหาร่วมกัน

4) ช่วยให้แผนงานมีทรัพยากรใช้อย่างเพียงพอ เหมาะสมกับสภาพปฏิบัติจริง เพราะมีรายละเอียดการใช้ทรัพยากรที่ชัดเจน

5) ช่วยให้แผนงานมีความเป็นไปได้สูงเพราะมีผู้รับผิดชอบและมีความเข้าใจในการดำเนินงาน

6) ทำให้มีการกำหนดขอบเขตในการทำงานที่แน่นอนและมีความชัดเจน

7) ทำให้การดำเนินการขององค์กรบรรลุผลตามเป้าหมายที่ปรารถนา

8) ช่วยลดความขัดแย้งและขจัดความซ้ำซ้อนในหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงาน

9) ช่วยให้ผู้บริหารสามารถเตรียมรับสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนและความยุ่งยากที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตตลอดจนป้องกันการขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นในหน่วยงาน

10) โครงการเป็นเครื่องมือในการบริหารงานของผู้บริหาร เพื่อให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ รวดเร็ว ประหยัดเวลาและทรัพยากร

11) โครงการจะช่วยให้เกิดการประสานสัมพันธ์ภายในองค์การ ทำให้การปฏิบัติเป็นไปด้วยความราบรื่นและสามารถตรวจสอบความสำเร็จของงานได้

กล่าวโดยสรุปคือ ลักษณะและความสำคัญของโครงการจึงเป็นงานที่มีลักษณะแตกต่างจากงานประจำทั่วไป ซึ่งมีขั้นตอนการปฏิบัติงาน มีการกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน วัดได้และปฏิบัติได้มีการกำหนดจุดเริ่มต้นและสิ้นสุดของกิจกรรม มีการประชุมพิจารณาร่วมกันของบุคลากรหรือองค์กรที่เฉพาะเจาะจง โดยใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด สามารถแก้ไขปัญหาของหน่วยงานหรือองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ลดความขัดแย้ง และมีวิธีการติดตามและประเมินผลได้อย่างชัดเจน

2.3.3 ประเภทของโครงการ

โครงการสามารถจำแนกประเภทได้หลายวิธี การจำแนกประเภทของโครงการของแต่ละองค์การอาจแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของการจำแนก และแนวทางการจำแนกนั้นไม่ตายตัวอาจมีการจำแนกที่แตกต่างและหลายหลายไปกว่าที่แสดงตัวอย่างไว้ และโครงการหนึ่งๆ อาจสามารถเข้าข่ายหลายประเภท โครงการสามรรถจำแนกประเภทได้ ดังนี้ (ภาสมา สุทธิพงศ์, 2552)

2.3.3.1 จำแนกตามขนาด การจำแนกประเภทตามขนาดนี้ยังสามารถแยกออกได้หลายแนวทาง เช่น ตามขนาดของจำนวนเงินที่ลงทุน จำนวนคนที่เกี่ยวข้องในโครงการ เวลาที่ใช้ในการดำเนินงาน ขนาดพื้นที่ของโครงการ หรืออาจเป็นส่วนผสมของทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งอาจแบ่งเป็น 3 ประเภท เช่น โครงการขนาดใหญ่ โครงการขนาดกลาง โครงการขนาดเล็ก แต่อย่างไรก็ตามไม่มีเกณฑ์กำหนดแน่นอนขึ้นอยู่กับแต่ละองค์การจะกำหนดโครงการขนาดใหญ่ขององค์การขนาดเล็ก อาจเป็นโครงการขนาดเล็กขององค์การขนาดใหญ่

2.3.3.2 จำแนกตามผู้ลงทุน อาจจำแนกโครงการได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ โครงการภาครัฐ โครงการภาคเอกชน และโครกงารร่วมลงทุนระหว่างรัฐและเอกชน

2.3.3.3 จำแนกตามการลงทุน เป็นการจำแนกตามการลงทุนตามความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีอยู่เดิม ซึ่งโดยทั่วไปมี 3 ประเภท ได้แก่ โครงการลงทุนใหม่ เป็นการลงทุนที่มุ่งให้เกิดผลผลิตใหม่ซึ่งไม่เกี่ยวพันกับกระบวนการผลิตเดิม โครงการขยาย เป็นการลงทุนทำกิจกรรมเช่นเดิมหรือขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีอยู่เดิม ได้ผลผลิตเหมือนเดิมโดยกระบวนการผลิตเดิม และโครงการปรับปรุง เป็นการลงทุนเพื่อเปลี่ยนแปลงหรือทดแทนองค์ประกอบบางอย่างในกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยไม่เปลี่ยนแปลงผลผลิตมากนัก

2.3.3.4 จำแนกตามลำดับความสำคัญหรือความเร่งด่วน นอกจากจะลำดับตามความสำคัญมากน้อยแล้ว โครงการยังอาจสามารถแบ่งประเภทได้ตามความต้องการ เช่น โครงการที่มีความสำคัญเร่งด่วนต่อองค์การ โครกงารที่มีความสำคัญเร่งด่วนต่อลูกค้า โครงการที่มีความสำคัญเร่งด่วนตามความต้องการของตลาด

2.3.3.5 จำแนกตามความเสี่ยง อาจจำแนกโครงการได้เป็น 3 ประเภทได้แก่ โครงการที่มีความเสียงสูง โครงการที่มีความเสี่ยงปานกลาง โครงการที่มีความเสี่ยงต่ำ

2.3.3.6 จำแนกตามกระแสเงินหมุนเวียน อาจจำแนกโครงการได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ โครงการที่มีระยะการคืนทุนอย่างรวดเร็ว โครงการที่มีระยะเวลาการคืนทุนปานกลาง โครงการที่มีระยะเวลาคืนทุนยาวนาน

2.3.3.7 จำแนกตามระดับของเทคโนโลยี อาจจำแนกได้เป็นโครงการที่ใช้เทคโนโลยีต่ำ โครงการที่ใช้เทคโนโลยีปานกลาง และโครงการที่ใช้เทคโนโลยีสูง

2.3.3.8 จำแนกตามประสบการณ์ในการดำเนินโครงการ เป็นการแบ่งโครงการเป็นประเภทต่างๆ ตามประสบการณ์ในการดำเนินโครการประเภทนั้นๆ เช่น เป็นโครงการที่เคยดำเนินการมาแล้ว ตัวอย่างเช่น ส่วนขยายของโครงการเดิมในสถานที่เดิม โครงการที่เคยดำเนินการมาก่อนแต่ดำเนินการใหม่ในสถานที่อื่น เป็นโครงการที่ไม่เคยดำเนินการมาก่อน ตัวอย่างเช่น เป็นโครงการที่เคยดำเนินการมาก่อนแต่มีงานบางส่วนที่เป็นงานที่ไม่เคยดำเนินการมาก่อน หรือโครงการที่ยังไม่เคยดำเนินการมา

ก่อนทั้งโครงการ

2.3.3.9 จำแนกตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย เป็นการจำแนกเป็นประเภทต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของโครงการต่อองค์การ เช่น โครงการตามแผนกลยุทธ์ โครงการที่เป็นส่วนหนึ่งของแผนงาน โครงการตามแผนปฏิบัติการ

2.3.3.10 จำแนกตามประเภทของผลผลิต เป็นการจำแนกโครงการเป็นประเภทต่างๆ ตามผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยโครงการ เช่น โครงการผลิตสิ้นค้าหรือผลิตภัณฑ์ โครงการด้านบริการ โครงการผลิตสินค้าและบริการ เป็นต้น

2.3.3.11 จำแนกตามลักษณะงาน เป็นการจำแนกประเภทโครงการตามลักษณะของโครงการ เช่น โครงการวิจัยและพัฒนา โครงการก่อสร้าง โครงการพัฒนาระบบสารสนเทศขององค์การ โครกงารนวัตกรรมสิ้นค้าและวัสดุต้นแบบ

กล่าวโดยสรุป โครงการถูกจำแนกตามหลักเกณฑ์ต่างๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้เกณฑ์วัดเป็นตัวชี้วัดให้สอดคล้องกับหน่วยงานที่กำลังดำเนินโครงการ แต่อย่างไรก็ดีโดยทั่วไปแล้วประเภทของโครงการจะมีเกณฑ์การแบ่งได้แก่ จำแนกตามขนาด จำแนกตามการลงทุน จำแนกตามความสำคัญหรือเร่งด่วน จำแนกตามความเสี่ยง จำแนกตามกระแสเงินหมุนเวียน จำแนกตามขนาดเทคโนโลยี จำแนกตามประสบการณ์การดำเนินการ จำแนกตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย จำแนกตามประเภทของผลผลิตและจำแนกตามลักษณะของงาน

2.3.4 วงจรโครงการ

ประสิทธิ์ ตงยิ่งศิริ(2546) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับวงจรของโครงการต้องประกอบไปด้วย ขั้นกำหนดหลักการ ขั้นกำหนดโครงการ ขั้นวิเคราะห์และประเมินโครงการ ขั้นอนุมัติโครงการ ขั้นปฏิบัติการ ขั้นติดตามและรายงานผลการปฏิบัติการ เปลี่ยนเป็นงานบริหารปกติ และขั้นประเมินผล จากขั้นตอนดังกล่าวนำเสนอเป็นรูปภาพได้ดังนี้

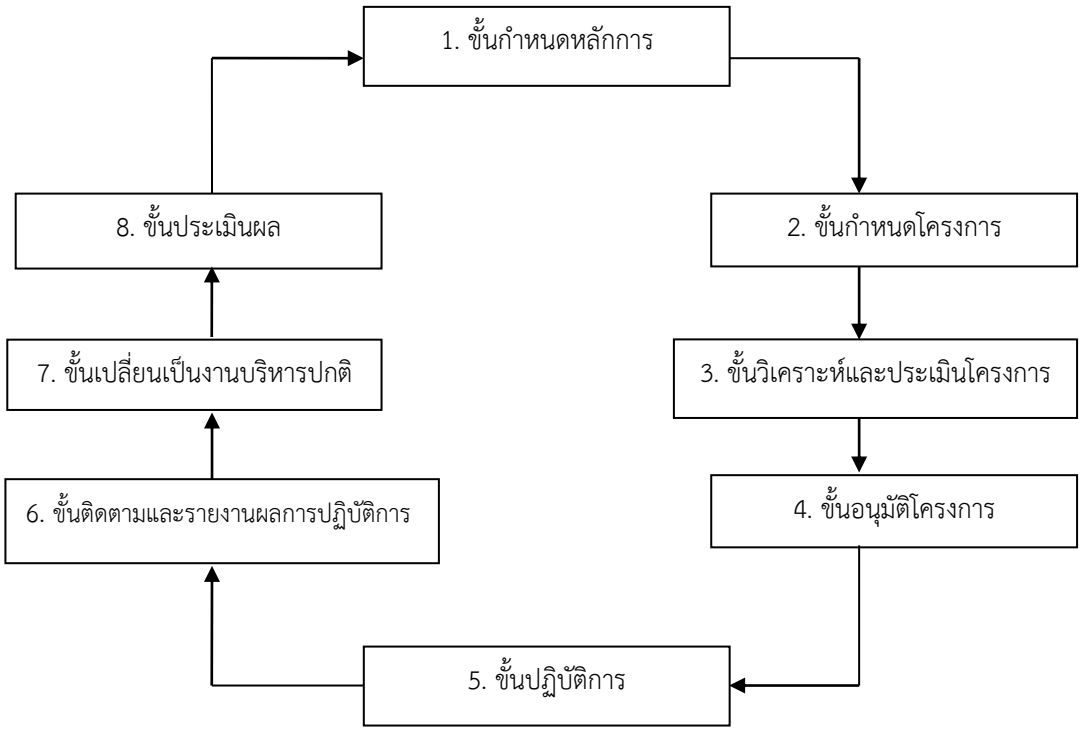

ภาพที่ 2.4 แสดงวงจรโครงการในรูปขั้นตอนต่างๆ
ที่มา: ดัดแปลงจาก ประสิทธิ์ ตงยิ่งศิริ (2546) การวิเคราะห์และการประเมินผลโครงการ

จากแผนภูมิข้างต้น วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน (2552) ได้อธิบายเพิ่มเติม โดยกล่าวถึงวงจรโครงการเป็นเหมือนกระบวนการ และมีมิติของการศึกษา ซึ่งเป็นแบบเฉพาะ โดยสาระสำคัญของมิติการศึกษาได้ถูกอธิบายไปตามลำดับแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

2.3.4.1 ขั้นกำหนดหลักการ หมายถึง การบรรยายให้เข้าใจถึงสภาพการณ์ที่พึงปรารถนา หรือสิ่งที่ต้องการให้บรรลุผลสำเร็จในทศนะของหน่วยงานเจ้าของเรื่อง ในทางปฏิบัติเนื้อหาสาระของการกำหนดหลักการพึงอธิบายให้เห็นถึงเหตุผลและความจำเป็นของการจัดทำโครงการนั้นๆ

2.3.4.2 ขั้นการกำหนดโครงการ หมายถึงการจัดทำโครงการให้มีองค์ประกอบครบทุกประการ

2.3.4.3 ขั้นการวิเคราะห์และประเมินผลโครงการ หมายถึง การวิเคราะห์เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ โดยมุ่งพิจารณาว่าโครงการนั้นๆ มีความเหมาะสมในประเด็นของความคุ้มค่าและมีความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติอย่างไร เพียงใด ซึ่งมักจะทำการศึกษาวิเคราะห์โครงการโดยกลุ่มผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ ในเชิงของสหวิทยาการ ซึ่งเทคนิคในการวิเคราะห์โครงการ ได้แก่ โดยการเปรียบเทียบข้อดีและข้อเสียของโครงการซึ่งอาจใช้เทคนิคการประเมินโครงการต้นทุน-กำไร (Cost-BenefitAnalysis) หรือเทคนิคการประเมินโครงการต้นทุน-ผลลัพธ์ (Cost-Effectiveness Analysis) แล้วแต่กรณีตามลักษณะของโครงการ นอกจากนี้ยังอาจศึกษาวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในมิติอื่นๆ เช่น มิติทางการเมือง มิติทางสังคม มิติสภาพแวดล้อม มิติทางเศรษฐกิจ และมิติทางการบริหารประกอบด้วยก็ได้

2.3.4.4 ขั้นอนุมัติโครงการ หมายถึง การตัดสินใจเลือกโครงการใดโครงการหนึ่งเพื่อทำการอนุมัติโครงการนั้นๆ ซึ่งจะต้องผ่านการศึกษาวิเคราะห์ความเป็นไปได้

2.3.4.5 ขั้นปฏิบัติการ หมายถึง การนำโครงการที่ได้รับการอนุมัติโดยผู้มีอำนาจตามกฎหมายเพื่อนำไปปฏิบัติ (Implementation) โดยการปฏิบัติการกิจกรรมต่างๆ ตามที่โครงการได้กำหนดไว้ตามกรอบระยะเวลาเพื่อให้บังเกิดผลที่มุ่งหวังตามวัตถุประสงค์ของโครกงารต่อไป

2.3.4.6 ขั้นติดตามและรายงานผลการปฏิบัติการ หมายถึง การสำรวจตรวจสอบโดยการติดตามการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของโครงการว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์และกำหนดระยะเวลาของโครงการที่ได้กำหนดไว้แล้วหรือไม่อย่างไร หากพบข้อผิดพลาด อุปสรรค ปัญหาและความล่าช้าก็จะได้รายงานสภาพและสาเหตุต่างๆ ของปัญหานั้นแก่หน่วยงานเจ้าของโครงการเพื่อหาทางแก้ไขปรับปรุงอย่างรวดเร็วทันการ ทั้งนี้ต้องระลึกอยู่เสมอว่าการดำเนินการตามโครงการก็คือ การทำให้กิจกรรมต่างๆ ของโครงการที่ได้ระบุไว้ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป็นไปตามระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือ การประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ซึ่งเป็นภารกิจของหน่วยงานเจ้าของโครงการที่จะต้องประสาน ควบคุม และติดตามผลการปฏิบัติการให้บรรลุตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ต่างๆ ของโครงการ ขั้นตอนนี้จึงเป็นขั้นตอนของการศึกษาผลของการดำเนินการนั่นเอง

โดยการกระทำในรูปของการรายงาน (Reporting) อย่างไรก็ดี ในบางกรณีการรายงานผลการปฏิบัติการอาจมิการกระทำเป็นขั้นสุดท้ายของโครงการนั้นๆ บางโครงการอาจกำหนดให้มีการศึกษาวิจัยเพื่อติดตามผล (Monitoring) การดำเนินการของโครงการนั้นๆ อีกด้วย

2.3.4.7 ขั้นเปลี่ยนเป็นงานบริหารปกติ หมายถึง เมื่อโครงการสิ้นสุดการดำเนินการในขั้นติดตามและรายงานผลการปฏิบัติการแล้ว การดำเนินการโครงการก็จะแปรสภาพกลายเป็นงานบริหารปกติ (Routine Work) โดยอัตโนมัติ

2.3.4.8 ขั้นประเมินผล หมายถึง ขั้นท้ายสุดของการดำเนินการโครงการเพื่อตรวจสอบประเมินผลและวิเคราะห์ว่า ผลและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นของโครงการมีลักษณะอย่างไร บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการอย่างไรบ้าง มีความสอดคล้องกับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของแผนงาน และนโยบายสาธารณะเพียงใด ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประเมินผลโดยรัฐสภาและหรือหน่วยงานที่ได้รับมอบหมาย

โดยสรุป วงจรโครงการมีลักษณะเป็นกระบวนการอันประกอบด้วยขั้นตอนการกำหนดหลักการ ขั้นกำหนดโครงการ ขั้นวิเคราะห์และประเมินโครงการ ขั้นอนุมัติโครงการ ขั้นปฏิบัติการ ขั้นติดตามและรายงานผลการปฏิบิการ ขั้นเปลี่ยนเป็นงานบริหารปกติ และขั้นประเมินผล

2.3.5 องค์ประกอบของโครงการ

การที่นโยบายสาธารณะประกอบด้วยแผนงานต่างๆ เป็นจำนวนหลายแผนงานนั้น ในแต่ละแผนงานก็อาจประกอบด้วยโครงการต่างๆ อย่างน้อยสองโครงการ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของแผนงานและนโยบายสาธารณะนั้นๆ ในทางปฏิบัติ โครงการก็คือ แนวทางในการปฏิบัติกิจกรรมย่อยต่างๆ ที่เกี่ยวกับแผนงานทั้งหลายในโครงการนั้น มักจะระบุว่าเป็นโครงการอะไรมีวัตถุประสงค์อย่างไร จะดำเนินการที่ไหน โดยวิธีการอย่างไร และจะเริ่มต้นดำเนินการเมื่องใด และสิ้นสุดเมื่อใด และโครงการนั้นๆ มีเหตุผลอย่างบ้าง

โครงการจึงเป็นกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับแผนงาน ในแต่ละแผนงานอาจมีวัตถุประสงค์เฉพาะด้านที่แตกต่างกันไป เมื่อเป็นดังนี้ แผนงานหนึ่งจึงอาจมีโครงการอย่างน้อยสองโครงการ โดยแต่ละโครงการมีการกำหนดวัตถุประสงค์หลักเฉพาะโครงการนั้นๆ ทั้งนี้โครงการทั้งหมดเมื่อนำวัตถุประสงค์มาศึกษาพิจารณารวมกันก็จะพบว่าวัตถุประสงค์ของโครงการทั้งนั้นล้วนสนองตอบวัตถุประสงค์เฉพาะด้านของแต่ละแผนงานนั้นเอง จะเห็นได้ว่าโครงการจึงเป็นเอกสารที่แสดงกิจกรรมย่อยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับแผนงานในแต่แง่ของวัตถุประสงค์และการดำเนินการ เมื่อเป็นเช่นนี้ในการดำเนินการขอโครงการต่างๆ จึงมุ่งเน้นความสำเร็จของการดำเนินการภายใต้พื้นฐานของความร่วมมือและการประสานงานร่วมกันเป็นอย่างดี

โครงการแสดงถึงกระบวนการในการดำเนินการที่เป็นระบบ กล่าวคือ โครงการโดยรวมต้องแสดงถึงสภาวะการดำเนินการในลักษณะที่เป็นระบบ (System) ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า(Inputs) ซึ่งหมายถึง ปัจจัยการผลิตอันเป็นต้นทุนของโครงการทั้งในส่วนของกำลังคน (Men) งบประมาณค่าใช้จ่าย (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Materials) และการจัดการ (Management) กระบวนการแปรรูป (Conversion Process) ซึ่งหมายถึงกระบวนการผลิตที่ทำหน้าที่แปรรูปปัจจัยนำเข้าทั้งหลายให้กลายเป็นผลผลิต (Productivity) ซึ่งหมายถึง ปัจจับนำออก (Outputs) ในรูปของผลการดำเนินการ

ที่เป็นสินค้าและบริการสาธารณะ (Public Goods and Services) และในส่วนของระบบการประเมินและติดตามผล ซึ่งหมายถึง ผลสะท้อนกลับ (Feedback)

ในการจัดทำโครงการ ผู้ออกแบบโครงการควรรู้องค์ประกอบต่างๆ ของโครงการ เพื่อให้การจัดทำโครงการมีความถูกต้อง คือ

2.3.5.1 โครงการต้องกำหนดชื่อและเจ้าของโครงการ กล่าวคือ ชื่อของโครงการมักมีลักษณะเฉพาะและมีกรอบที่มาของการระบุชื่อที่สอดคล้องกับแผนงานและนโยบายสาธารณะ ส่วนเจ้าของโครงการหมายถึง หน่วยงานหลักที่เป็นผู้รับผิดชอบโครงการนั้นทั้งหมด ทั้งนี้อาจมีการระบุหน่วยงานสนับสนุนที่เกี่ยวข้องด้วย

2.3.5.2 โครงการต้องแสดงถึงหลักการและเหตุผล กล่าวคือ เนื่องจากโครงการมีความสัมพันธ์กับแผนงานและนโยบายสาธารณะในประเด็นสำคัญที่สุดก็คือ วัตถุประสงค์ ในการจัดทำโครงการจึงต้องระบุหลักการและเหตุผลอันเป็นที่มาขอโครงการนั้นๆ ซึ่งในทางปฏิบัติผู้จัดทำโครงการสามารถพิจารณาวิเคราะห์ได้จากวัตถุประสงค์ของแผนงานและนโยบายสาธาณณะซึ่งเป็นกรอบที่มาของโครงการ

2.3.5.3 โครงการต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมาย กล่าวคือ เมื่อได้อธิบายให้เห็นถึงหลักการและเหตุผลอันเป็นที่มาขอดครงการแล้ว องค์ประกอบสำคัญที่สุดของโครงการ ก็คือ การกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายในทางที่เป็นจริง วัตถุประสงค์ของโครงการต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของแผน แผนงานและนโยบายสาธารณะ และน่าจะสะท้อนให้เห็นถึงสภาวะของความเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย หลังจากกำหนดวัตถุประสงค์แล้ว โครงการต้องมีเป้าหมายของโครงการอีกด้วย เป้าหมายมีลักณะของตัวเลขเชิงปริมาณที่สามารถวัดค่าได้อย่างเป็นรูปธรรม เป้าหมายจึงเป็นตัวชี้วัด (Indicators) ที่สำคัญในเชิงรูปธรรมที่ชัดเจนของโครงการ เช่น นโยบายสาธารณะมีวัตถุประสงค์สำคัญในด้านการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของเกษตรกร วัตถุประสงค์ของแผน ก็คือ การเพิ่มผลผลิตข้าวของเกษตรกรทั่วประเทศ วัตถุประสงคของแผนงานก็คือ การเพิ่มพื้นที่การผลิตข้าวของเกษตรกร การเพิ่มปริมาณผลผลิตข้าวของเกษตรกร วัตถุประสงค์ของโครงการก็คือ การจัดสรรที่ดินดินให้แก่เกษตรกร การจัดหาปุ๋ยอินทรีย์ให้แก่เกษตรกร เป้าหมายของโครงการก็คือ การจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรเพื่อการปลูกข้าวครัวเรือนละ 10 ไร่ การจำหน่ายปุ๋ยอินทรีย์ราคาถูกให้แก่เกษตรกรในราคาต้นทุนการผลิต

2.3.5.4 โครงการต้องแสดงถึงกิจกรรมต่างๆ เพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมาย กล่าวคือ โครงการแต่ละโครงการต้องกำหนดกิจกรรมต่างๆ หรือกลุ่มของกิจกรรมย่อยของแผนงานเพื่อการบรรลุภารกิจในอนาคตโดยการทำให้กิจกรรมต่างๆ เหล่านั้นบังเกิดผลตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์

2.3.5.5 โครงการต้องระบุถึงระยะเวลาและพื้นที่ในการดำเนินการที่แน่ชัด กล่าวคือ การดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ของโครงการมักเป็นเรื่องริเริ่มใหม่ เรื่องด่วน มีสาระเกี่ยวข้องกับการพัฒนาและมุ่งตอบสนองความต้องการของประชาชนผู้เป็นผู้รับบริการ เมื่อเป็นเช่นนี้ องค์ประกอบสำคัญของโครงการจึงต้องกำหนดระยะเวลาในการดำเนินการในเรื่องของจุดเริ่มต้นและสิ้นสุดของโครงการ รวมทั้งพื้นที่ในการดำเนินการโครงการที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเป้าหมายของโครงการให้ชัดเจน

2.3.5.6 โครงการต้องระบุถึงงบประมาณที่ใช้ในการดำเนินการและผลที่คาดว่าจะได้รับจากการ

ดำเนินการตามโครงการ กล่าวคือ โครงการต้องแสดงถึงค่าใช้จ่ายรูปของงบประมาณอันเป็นต้นทุน (Cost) ของโครงการและประเมินอัตราของผลตอบแทนและค่าใช้จ่ายอันเป็นต้นทุนของโครงการ และยังทำให้สามารถเปรียบเทียบกับโครงการอื่นในลักษณะเดียวกันได้อีกด้วย

โดยสรุปองค์ประกอบของโครงการ มีความจำเป็นที่จะผนวกเข้ากันและดำเนินการไปตามขั้นตอนทีละลำดับ หากจะดำเนินการเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งโดยไม่ครบองค์ประกอบ การดำเนินการโครงการนั้นๆ ก็จะไม่เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผล หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง โครงการไม่บรรลุวัตถุประสงค์นั่นเอง ซึ่งการจะทำให้โครงการถูกขับเคลื่อนไปอย่างถูกต้องและมีทิศทางอย่างที่ควรจะเป็น จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การกำหนดชื่อและเจ้าของโครงการ การแสดงหลักการและเหตุผลของการจัดทำโครงการ การกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการทำโครงการ การแสดงกิจกรรมต่างๆ เพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมาย การระบุระยะเวลาและพื้นที่ดำเนินการ และการระบุถึงกรอบงบประมาณอย่างชัดเจน รวมถึงผลที่คาดว่าจะได้รับจากการดำเนินการโครงการนี้

2.3.6 ลักษณะโครงการที่ดี

โครงการเป็นลักษณะที่เฉพาะเจาะจงลงไปมากกว่านโยบาย หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง โครงการเป็นเรื่องที่จัดลำดับชั้นย่อยลงมาจากนโยบาย เพื่อที่จะแบ่งเบาภาระของนโยบายที่ใช้ในวงกว้างให้แคบลงโดยเล็งเห็นผลจะเกิดขึ้นอย่างชัดเจนมากกว่า แต่อย่างไรก็ตามโครงการแม้จะมีลักษณะที่หลากหลาย แต่ก็มีเกณฑ์สำคัญที่จะบ่งบอกว่าอะไรคือลักษณะของโครงการที่ดีดังเช่น สมพร แสนสุข(2552) ได้กล่าวไว้ว่า เกณฑ์การวัดว่าลักษณะของโครงการที่ดี ประกอบด้วย

2.3.6.1 สามารถแก้ไขปัญหาของหน่วยงานหรือองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.3.6.2 มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจน สามารถดำเนินงานและปฏิบัติได้

2.3.6.3 รายละเอียดของโครงการต้องสอดคล้องและสัมพันธ์กัน กล่าวคือ วัตถุประสงค์ของโครงการต้องสอดคล้องกับหลักการและเหตุผล วิธีการดำเนินงานต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ เป็นต้น

2.3.6.4 รายละเอียดของโครงการสามารถเข้าใจได้ง่าย สะดวกต่อการดำเนินงานตามโครงการ

2.3.6.5 เป็นโครงการที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ สอดคล้องกับแผนงานหลักขององค์กรและสามารถติดตามประเมินผลได้

2.3.6.6 รายละเอียดของโครงการต้องเข้าใจง่ายมีการใช้ภาษาที่เข้าใจกันทั่วไป

2.3.6.7 โครงการต้องได้รับการสนับสนุนในด้านทรัพยากร และงบประมาณ

2.3.6.8 โครงการต้องมีระยะเวลาในการดำเนินงาน คือ ต้องระบุวันเวลาที่เริ่มต้น และสิ้นสุดโครงการ

2.3.6.9 มีวิธีการประเมินผลที่ชัดเจน

จะเห็นได้ว่าการตั้งเกณฑ์การวัดลักษณะของโครงการที่ดีควรจะเป็นอย่างไรของสมพร แสนสุข สะท้อนให้เห็นประเด็นสำคัญว่า โครงการที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นของภาครัฐหรือภาคเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ เป้าหมายสำคัญคือ การแก้ไขหรือตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ ในส่วนของภาครัฐคือประชาชนได้ประโยชน์จากโครงการคือ โครงการสาธารณะนั่นเอง ส่วนโครงการที่ริเริ่มจากเอกชนคือ กำไร แต่ต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคม ในขณะเดียวกันเนื้อหาสาระ รายละเอียด และทรัพยากรการดำเนินการต้องถึงพร้อมด้วย มิฉะนั้น โครงการก็ไม่อาจจะถูกผลักดันให้ประสบผลสำเร็จได้ นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการอีกท่านหนึ่งคือ หทัยรัตน์ ลิ่มอรุณวงศ์ (2552) ได้กล่าวถึง

ลักษณะที่ดีของโครงการมีลักษณะดังต่อไปนี้
1) เป็นโครงการที่สามารถแก้ปัญหาของท้องถิ่นได้
2)มีรายละเอียดเนื้อหาสาระครบถ้วน ชัดเจน และจำเพาะเจาะจง โดยสามารถตอบคำถามดังต่อไปนี้
- โครงการอะไร หมายถึง ชื่อโครงการ
- ทำไมต้องทำโครงการนั้น หมายถึง หลักการและเหตุผล
- ทำเพื่ออะไร หมายถึง วัตถุประสงค์
- ทำในปริมาณเท่าได หมายถึง เป้าหมาย
- ทำอย่างไร หมายถึง วิธีดำเนินการ
- ทำเมื่อใดและนานเท่าใด หมายถึง ระยะเวลาดำเนินการ
- ใช้ทรัพยากรอะไร หมายถึง งบประมาณและทรัพยากรอื่นๆ
- ใครทำ หมายถึง ผู้รับผิดชอบโครงการ
- ต้องทำกับใคร หมายถึง หน่วยงานหรือบุคคลที่ให้การสนับสนุน
- ทำได้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายหรือไม่ หมายถึง การประเมินผลเกิดอะไรขึ้น
- เมื่อสิ้นสุดโครงการ หมายถึง ผลที่คาดว่าจะได้รับ
- มีปัญหาอุปสรรคหรือไม่ หมายถึง ข้อเสนอแนะ
3) รายละเอียดของโครงการดังกล่าว ต้องมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน เช่น วัตถุประสงค์ต้องสอดคล้องกับหลักการและเหตุผล วิธีดำเนินการต้องเป็นทางที่ทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ เป็นต้น
4) โครงการที่ริเริ่มขึ้นมาต้องมีผลอย่างน้อยที่สุดอย่างใดอย่างหนึ่งในหัวข้อต่อไปนี้ สนองตอบสนับสนุนต่อนโยบายระดับจังหวัดหรือนโยบายส่วนรวมของประเทศ ก่อให้เกิดการพัฒนาทั้งเฉพาะส่วนและการพัฒนาโดยส่วนรวมของประเทศ แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ตรงจุดตรงประเด็น
5) รายละเอียดในโครงการมีพอที่จะเป็นแนวทางให้ผู้อื่นอ่านแล้วเข้าใจ และสามารถดำเนินการตามโครงการได้
6) เป็นโครงการที่ปฏิบัติได้และสามารถติดตามและประเมินผลได้
โดยสรุป ลักษณะที่ดีของโครงการ หมายถึง โครงการที่มีเกณฑ์การวัด โดยพิจารณาจากลักษณะสำคัญทุกหน่วยงานได้ดำเนินการมาเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งประกอบด้วยเกณฑ์ที่สำคัญ ได้แก่ เป็นโครงการที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้ มีวัตถุประสงค์ เป้าหมายและรายละเอียดภายในโครงการชัดเจนและครบถ้วน ทั้งนี้รายละเอียดของโครงการต้องมีความสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์การ นอกจากนี้ รายละเอียดของโครงการจะต้องใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ซึ่งโยงเข้าสู่หลักการและเหตุผลได้อย่างตรงประเด็น และที่สำคัญ ต้องเป็นโครงการที่มีการระบุถึงที่มาของงบประมาณและระบุวันเวลาในการจัดทำโครงการไว้อย่างชัดเจน

2.4 แนวคิดการบริหารโครงการ

ปัจจุบันองค์การโดยทั่วไปได้เผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการดำเนินงานอยู่ตลอดเวลา เช่น สภาวะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ยอดจำหน่ายไม่เป็นไปตามเป้าหมายเกิดการแข่งขันทางธุรกิจที่รุนแรง เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้องค์การจำเป็นต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาตัวเองเพื่อความ

อยู่รอดอยู่เสมอ สำหรับแนวทางที่มีความสำคัญในการปรับตัวขององค์การ ได้แก่องค์การจะต้องปรับตัวให้ทันกับการแข่งขัน การปรับปรุงและพัฒนาด้านคุณภาพของการบริหารจัดการภายในองค์การ รวมทั้งการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาใช้งาน เป็นต้น เพราะฉะนั้น องค์การจำเป็นต้องมีการประสานกิจกรรมการดำเนินงานด้านต่างๆ ภายในองค์การดังกล่าวข้างต้นให้เกิดประสิทธิภาพทั้งในด้านการเงิน ด้านการผลิต ด้านบุคลากร ด้านการตลาด เป็นต้น ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต้องดำเนินการควบคู่กันไป ส่วนเป้าหมายที่สำคัญของการบริหาร คือ การบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

การนำแนวคิดทางการบริหารโครงการมาดำเนินการได้สร้างประโยชน์อย่างสูงต่อทั้งสังคมและองค์การที่มีบทบาทเป็นเครื่องมือที่ทำให้องค์การสามารถพัฒนาความสามารถให้สูงขึ้น อาทิ ด้านการวางแผน การพัฒนาบุคลากร การควบคุมกิจกรรมของโครงการ รวมทั้งการใช้งบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดอีกด้วย การที่โครงการมีขนาดที่ใหญ่มากขึ้นจากในอดีตนั้นทำให้องค์การและสังคมเกิดการพัฒนาตามไปด้วย ในเบื้องต้นการที่ผู้บริหารโครงการจะนำการบริหารโครงการมาใช้ในองค์การ ผู้บริหารโครงการควรมีความรู้และความเข้าใจในด้านความเป็นมาของโครงการ ความหมาย ความแตกต่างระหว่างการบริหารโครงการกับการบริหารทั่วไป ประโยชน์และความสำเร็จที่ต้องการจากการบริหารโครงการ เป็นต้น จึงจะทำให้การบริหารโครงการสามารถบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสาระสำคัญของการบริหารงานโครงการ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานโครงการตามลำดับ

2.4.1 ความเป็นมาของการบริหารโครงการ

การปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วง ค.ศ. 1750-1850 ไม่ได้ส่งผลต่อการบริหารงานของผู้บริหารมากนัก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้บริหารส่วนใหญ่ในขณะนั้นยังไม่เห็นความสำคัญของการบริหารโครงการมาใช้โดยตรง สาเหตุอันเนื่องมาจากองค์การที่มีขนาดใหญ่สามารถดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ทั้งหมด โดยการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงที่ถูกกำหนดขอบเขตให้เป็นภารกิจของผู้เชี่ยวชาญทางเทคนิคและทางการบริหารภายในองค์การ ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากการพัฒนาเทคโนโลยีและการติดต่อสื่อสาร องค์การขนาดใหญ่จึงถูกมองว่าเป็นองค์การที่มีความสามารถที่จำกัดในการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงจากสภาวะแวดล้อม

สำหรับการเปลี่ยนแปลงด้านสภาวะแวดล้อมที่สามารถส่งผลกระทบต่อการบริหาร และกระตุ้นให้องค์การจำเป็นต้องนำแนวทางการบริหารโครงการมาใช้ในการดำเนินงาน ได้เกิดความนิยมขึ้นตั้งแต่ช่วงปี 1960 ที่เกิดจากปัญหาด้านต้นทุนที่สูงขึ้นและกำไรที่ลดลงจนสามารถส่งผลกระทบต่อการผลิตสินค้าและการให้บริการอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้องค์การจำเป็นต้องหาแนวทางหรือกลยุทธ์ในการเพิ่มรายได้โดยการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ขึ้น แต่เนื่องจากการคิดค้นและพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ไม่อาจปฏิบัติได้ในกระบวนการผลิตที่ใช้การบริหารทั่วไปที่มีการผลิต โดยใช้กระบวนการของการบริหารทั่วไปที่มีความเหมาะสมและมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อย

ในระยะเวลาต่อมาได้เกิดการแข่งขันทางธุรกิจมีมากขึ้นส่งผลทำให้เกิดการผลิตสินค้าและบริการที่สูงขึ้น ผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ยิ่งมีความต้องการให้องค์การตอบสนองความต้องการของตนมากขึ้นองค์การจึงต้องมีการปรับปรุงการดำเนินงาน ได้แก่ กลยุทธ์ โครงสร้าง และวัฒนธรรมขององค์การให้มีความ

ยืดหยุ่น มีความคล่องตัวและตอบสนองการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ มิฉะนั้นแล้วองค์การอาจต้องเลิกดำเนินกิจการไป จึงส่งผลทำให้ระบบการวางแผนและการบริหารงานในลักษณะโครงการได้ถูกนำมาใช้เพื่อจัดการกับการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งสนับสนุนและส่งเสริมการวางแผนและการควบคุมการดำเนินงานทั่วไป ตลอดจนทำให้องค์การบรรลุวัตถุประสงค์ภายใต้เวลาและงบประมาณที่จำกัด อย่างไรก็ตามการบริหารงานที่มุ่งเน้นคุณภาพและความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นและเป็นสาเหตุทำให้มีการนำการบริหารโครงการมาใช้อย่างแพร่หลาย เช่นมีการคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ เกิดเทคโนโลยีระดับสูง และมีการนำเทคโนโลยีมาใช้กันอย่างกว้างขวางทำให้กระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ต่างๆ สั้นลง จนเกิดการเปลี่ยนแปลงการบริหารในอย่างรวดเร็วการบริหารโครงการจึงถูกนำมาใช้เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ดังกล่าว อย่างไรก็ตามโครงการมักจะเป็นกิจกรรมที่มีการดำเนินงานเพียงครั้งเดียวแต่มีกิจกรรมย่อยๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในด้านเวลา และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่องค์การต้องการ นอกจากนี้วัตถุประสงค์ของโครงการจากกิจกรรมที่มีความสลับซับซ้อนจึงมีความจำเป็นที่ผู้บริหารต้องให้ความสำคัญมากยิ่งขึ้นอีกด้าว

2.4.2 ความหมายของการบริหารโครงการ

การจัดการ (Management) และการบริหาร (Administration) พบว่า การจัดการมักนิยมใช้ในด้านธุรกิจ โดยจะเป็นการจัดการตามนโยบายที่องค์การได้กำหนดไว้ ส่วนการบริหารมักนิยมใช้ในด้านการบริหารราชการที่มุ่งเน้นในเรื่องของการบริหาร ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการและการบริหาร ท้ายที่สุดแล้ว ก็คือ การดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มุ่งสู่ผลสัมฤทธิ์สูงสุดตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ เพียงแต่ว่า เป้าหมายสูงสุดนั้นจะใช้ในบริบทใด หากเป็นบริบทของรัฐ เป้าหมายสูงสุดก็มักจะเป็นประชาชน แต่ถ้าเป้าหมายสูงสุดใช้ในบริบทของเอกชน แน่นอนว่า กำไรต้องมาก่อนเสมอ แต่อย่างไรก็ตาม คำว่าการจัดการและการบริหาร สามารถนำมาใช้ทดแทนกันได้ หรืออาจจะรวมกันเป็นคำเดียวกันให้สอดคล้องกับการบริหารงานยุคใหม่ที่เรียกว่า NPM (New Public Management) (เทพศักดิ์ บุญรัตพันธุ์, 2553) ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจความหมายของการบริหารโครงการอย่างสมบูรณ์ จึงต้องมีการแยกการให้ความหมายการบริหารกับโครงการออกก่อน แล้วนำมาให้ความหมายรวมกันดังนี้

นักวิชาการไทย ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (2538) ได้กล่าวว่า การจัดการหรือการบริหารเป็นกระบวนการนำทรัพยากรการบริหารมาใช้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามขั้นตอนการบริหาร คือ การวางแผน การจัดองค์การ การชักนำ และการควบคุม ส่วนนักวิชาการต่างประเทศอาจจะมีประเด็นการบริหารจัดการเพิ่มเติมเข้ามา เช่น โจนส์และจอร์จ (Jones & George, 2003) ได้กล่าวถึงการบริหารจัดการในความหมายของการจัดโครงสร้างองค์การ การควบคุมทรัพยากรอื่นๆ ให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพเข้าไปด้วย ดังสาระสำคัญที่ว่า การจัดการ คือ การวางแผนการจัดโครงสร้างองค์การ การนำและการควบคุมในด้านบุคลากรและทรัพยากรอื่นๆ ในการบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล นอกจากนี้ ยังขยายคำว่า ทรัพยากรขององค์การรวมถึงสินทรัพย์ เช่น เครื่องจักร วัตถุดิบ เงินทุน เทคโนโลยี ได้แก่ คอมพิวเตอร์ สารสนเทศ บุคลากร ได้แก่ ทักษะความรู้ เป็นต้น ส่วนคุกและฮันสาเกอร์ (Cook & Hunsaker, 2001) มีความเห็นว่า การจัดการ ควรจะมีความหมายที่บ่งบอกถึงการดำเนินการด้านการสั่งการ การจัดองค์การ และการพัฒนาบุคลากร เทคโนโลยี และเงินทุนสนับสนุน ซึ่งเป็นการให้ความหมายที่มีลักษณะคล้ายกับนักวิชาการทั้งสองท่านที่ได้ให้

ความหมายไปแล้ว เพียงแต่ว่านักวิชาการท่านนี้ ได้ชี้ประเด็นให้เห็นว่า การบริหารหรือการจัดการต้องมีการสั่งการให้ดำเนินการเป็นตัวนำเสมอ มิฉะนั้น การกระทำจักไม่เกิด แต่อย่างไรก็ตาม ความหมายของนักวิชาการท่านนี้ อาจจะมีบางประเด็นที่แตกต่างจากนักวิชาการทั้งสองท่านที่กล่าวมา ประเด็นแห่งความแตกต่าง ก็คือ การขยายผลของการดำเนินการไปสู่ผู้อื่น ไม่ว่าจะดำเนินการอย่างไรสุดท้ายก็คือการจัดระบบการดำเนินงานที่มีการให้บริการและส่งมอบความต้องการสาธารณะไปยังผู้อื่นอยู่เสมอ

เพราะฉะนั้นจากที่มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของการบริหารหรือการจัดการไว้หลายๆ นัยโดยแต่ละนัยล้วนแต่มีประเด็นสำคัญที่จะนำมาสรุปให้เกิดความเข้าใจในความหมายของการบริหาร/การจัดการ ดังนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นของการบริหาร/การจัดการ หมายถึง การดำเนินงานหรือกระบวนการการทำงานร่วมกันของคนในองค์การอย่างมีศิลปะรวมทั้งมีการประสมประสานทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปเพื่อบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ อย่างมีประสิทธิผลและประสิทธิภาพ

ในขณะเดียวกันการให้ความหมายของคำว่า การบริหาร/การจัดการ ยังไม่เป็นการเพียงพอ เพราะหัวข้อหลักของการวิจัยคือการบริหารงานโครงการ ซึ่งความหมายของการบริหาร/จัดการได้ถูกอธิบายไปแล้ว แต่ก็ยังไม่ถือว่าเป็นที่ยุติหรือเข้าใจได้ว่า การบริหารโครงการ คือ อะไร เพราะความหมายของโครงการที่จะนำมาเชื่อมต่อกับการบริหาร ยังไม่ได้ถูกอธิบายให้เห็นถึงประเด็นความสำคัญ เพราะฉะนั้น เพื่อให้ความหมายของการบริหารโครงการมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะได้ขยายความหมายของคำว่า โครงการ เพิ่มเติม เพื่อให้ได้ความหมายที่กระชับ พร้อมทั้งการนำความหมายของโครงการมาเชื่อมต่อกับการบริหารงานให้เกิดความกระจ่างมากยิ่งขึ้น ดังมีนักวิชาการให้ความหมายของของโครงการ ดังนี้

สุพาดา สิริกุตตา และคนอื่นๆ (2543) กล่าวว่า โครงการ หมายถึง กลุ่มกิจกรรมที่มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุด หรือเป็นกลุ่มของกิจกรรมและงานที่มีลักษณะที่มีวัตถุประสงค์ที่เฉพาะเจาะจงที่จะต้องทำให้สำเร็จภายในเงื่อนไขที่กำหนดไว้ มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของเวลา มีขอบเขตด้านการเงินที่ใช้ มีการกำหนดทรัพยากรที่ใช้ เช่น เงิน บุคคล และอุปกรณ์

ประชุม รอดประเสริฐ (2549) กล่าวว่า โครงการเป็นแผนงานที่จัดทำขึ้นอย่างมีระบบโดยประกอบด้วยกิจกรรมย่อยหลายกิจกรรมที่ต้องใช้ทรัพยากรในการดำเนินงาน และคาดหวังที่จะได้รับผลตอบแทนอย่างคุ้มค่า แผนงานนี้จะต้องมีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดในการดำเนินงานจะต้องมีวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจน จะต้องมีพื้นที่ในการดำเนินงานเพื่อให้บริการและสนองความต้องการของกลุ่มบุคคลในพื้นที่นั้น และจะต้องมีบุคคลหรือหน่วยงานรับผิดชอบในการดำเนินงาน

เทอร์เนอร์ (Turner, 1993) กล่าวว่า โครงการ หมายถึง การดำเนินงานด้วยความพยายามที่มีลักษณะพิเศษเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งภายในระยะเวลาที่กำหนด และภายใต้กรอบของวัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์ของโครงการมักมีลักษณะผสมผสานระหว่างคุณภาพต้นทุนและทรัพยากร ในการดำเนินงานโครงการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทั้งสามด้านต้องเกี่ยวข้องกับผู้ปฏิบัติงานในทุกส่วนขององค์การ และเป็นการบริหารจัดการข้ามอำนาจหน้าที่ขององค์การ ซึ่งทำให้การ

ดำเนินงานโครงการแตกต่างจากการบริหารงานทั่วไปที่มีลักษณะเป็นงานประจำ
จากการที่มีผู้ให้ความหมายดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยมีความเห็นว่า การบริหารโครงการ (Project Management) หมายถึง กระบวนการในการดำเนินงานหรือกิจกรรมที่มีลักษณะที่มีความพิเศษและไม่ซ้ำซ้อนกับการดำเนินงานหรือกิจกรรมที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยกลยุทธ์หรือแนวทางที่มีความแตกต่างออกไปจากการบริหารงานประจำหรือการบริหารทั่วไป เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ภายใต้กรอบด้านงบประมาณ บุคลากรและเวลา เป็นต้น

2.4.3 ความสำคัญของการบริหารโครงการ

การบริหารโครงการมีความสำคัญต่อองค์การหลายประการด้วยกันคือ (ไตรรัตน์ โภคพลากร, 2552)

2.4.3.1 องค์การสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม กล่าวคือ การบริหารโครงการเป็นแนวคิดทางการบริหารแนวคิดหนึ่งที่ได้พัฒนาขึ้นมาเพื่อต้องการให้องค์การปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะกับงานที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง เช่น งานที่มีลักษณะเสี่ยง ใช้ระยะเวลาไม่นานนัก มีความสลับซับซ้อน ต้องใช้เทคโนโลยีสูง เป็นต้น จึงได้มีการนำแนวคิดการบริหารโครงการมาประยุกต์ใช้ให้เกิผลตามต้องการ ซึ่งแนวคิดการจัดการแบบดั้งเดิมไม่สามารถแก้ไขปัญหาและตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมได้ดีเท่ากับแนวคิดเการบริหารโครงการ

2.4.3.2 เกิดความคล่องตัวในการทำงาน คนที่ปฏิบัติงานในลักษณะงานแบบโครงการจะมีระยะเวลาในการทำงานที่กำหนดไว้แน่นอน จะล่าช้าแบบองค์การระบบราชการมิได้ ดังนั้น ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีความกระตือรือร้นและคำนึงถึงวัตถประสงค์หรือเป้าหมายของงานเป็นสำคัญ

2.4.3.3 ก่อให้เกิดการประสานงานที่รวดเร็ว การใช้บุคคลจากหน่วยงานต่างๆ ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านทำให้การประสานงานและความร่วมมือเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว ช่วยขจัดปัญหาของการติดต่อสื่อสารระหว่างหน่วยงานที่จะต้องผ่านขั้นตอนต่างๆ ของแต่ละหน่วยงานออกไป

2.4.3.4 ส่งเสริมให้เกิดความรู้สึกภูมิใจและรับผิดชอบในผลงาน คนสามารถใช้ความสามารถของตนเองมากกว่าการทำงานในองค์การระบบราชการ ส่งเสริมให้เกิดความภาคภูมิใจในผลสำเร็จอันเกิดจากการปฏิบัติงานและมีขวัญกำลังใจในการทำงานต่อไป นอกจากนี้เมื่อบุคคลจากหน่วยงานต่างๆ ได้รับการไว้วางใจให้เข้าร่วมเป็นทีมงานโครงการ ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบในการที่ได้รับมอบให้ลุล่วงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดในฐานะเป็นสมาชิกของทีมงาน

2.4.3.5 ช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายและมีการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ โครงการมีลักษณะงานที่มีจุดเริ่มต้นและสิ้นสุด ทรัพยากรที่นำมาใช้ในการดำเนินการโครงการมักจะมาจากการสนับสนุนของหน่วยงานตามหน้าที่จึงเท่ากับมีการใช้ทรัพยากรร่วมกันระหว่างโครงการกับหน่วยงานตามหน้าที่ นอกจากนั้นแล้ว เมื่อโครงการประหยัดค่าใช้จ่ายและมีการใช้ทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.4.3.6 องค์การสามารถตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการได้ดียิ่งขึ้น การบริหารโครงการจะทำให้องค์การสามารถดำเนินงานจนบรรลุวัตถุประสงค์เพิ่มขึ้น องค์การจึงสามารถตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการได้ดีประชาชนในชนบทในหน้าแล้งให้มีงานทำได้ แต่ถ้าใช้วิธีการบริหารโครงการ จะสามารถช่วยเหลือประชาชนในชนบทให้มีงานทำในหน้าแล้งได้มากยิ่งขึ้น เป็นต้น

โดยสรุป ความสำคัญของการบริหารโครงการ เป็นตัวสะท้อนให้ทราบถึงพัฒนาการด้านการปรับตัวขององค์การให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ เกิดความคล่องตัวในการทำงาน ก่อให้เกิดการ

ประสานงานอย่างรวดเร็ว ช่วยให้องค์การเกิดความประหยัด อันนำมาซึ่งความรู้สึกภูมิใจในผลของการบริหารโครงการอย่างเป็นระบบ

2.4.4 กระบวนการบริหารงานโครงการ

โครงการมีลักษณะพิเศษสำคัญประการหนึ่ง คือ การมีกำหนดระยะเวลาการดำเนินงานที่ชัดเจน มีลักษณะเป็นงานชั่วคราว มีเวลาเสร็จสิ้นแน่นอน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เป็นการดำเนินการที่มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุด จึงสามารถจัดทำกำหนดการดำเนินการได้ จากลักษณะดังกล่าวจะเห็นได้ว่าโครงการก็เหมือนกับสิ่งที่มีชีวิต มีการเกิด มีการเจริญเติบโต มีการดำรงอยู่ และมีการยุติลงเมื่อเสร็จสิ้นโครงการ ผู้บริหารจึงสามารถใช้ลักษณะพิเศษของวงจรชีวิตของโครงการมากำหนดเป็นขั้นตอนหรือกระบวนการบริหารโครงการ

กระบวนการบริหารโครงการจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจตรงที่ว่า ในการบริหารโครงการจำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นกระบวนการ โดยมีการระบุถึงจุดเริ่มต้นที่แน่นอน มีรายละเอียดของการดำเนินการและการสรุปถึงผลสุดท้ายของกระบวนการ ในการนี้นักวิชาการ ชาร์ มาร์ติน (Charies C. Martin, 1976) ได้กล่าวถึงการบริหารโครงการว่า แท้จริงแล้วในการบริหารโครงการจำเป็นต้องมีกระบวนการ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ดำเนินการตามขั้นตอนให้ถูกต้อง ซึ่งสามารถอธิบายจากภาพที่ 2.5

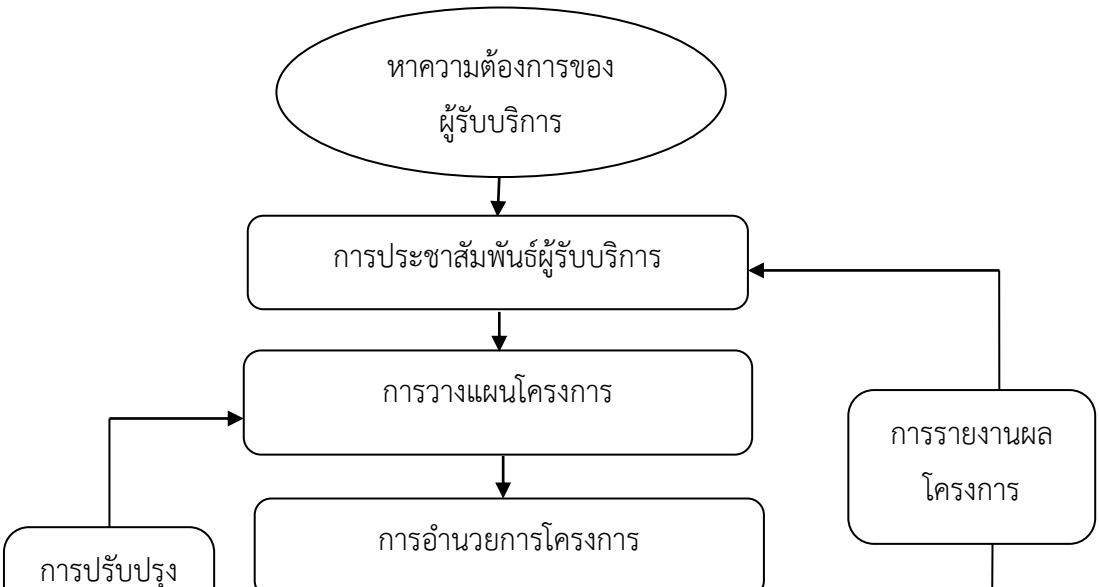

ภาพที่ 2.5 แสดงกระบวนการบริหารโครงการของมาร์ติน (Martin)
ที่มา: ดัดแปลงจาก ไตรรัตน์ โภคพลากร (2552) การบริหารงานโครงการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช นนทบุรี

จากแผนภาพข้างบนดังกล่าว ไตรรัตน์ โภคพลากร (2552) ได้อธิบายว่า กระบวนการบริหารโครงการจะต้องแสวงหาความต้องการของผู้รับบริหารให้ได้ว่า ความต้องการของผู้รับบริการนั้นคือ อะไร และจำต้องดำเนินการประชาสัมพันธ์ ติดต่อกับผู้รับบริหารอย่างต่อเนื่องด้วย ในขณะเดียวกัน ไม่ควรเพิกเฉยถึงการวางแผนโครงการ การอำนวยการ การจัดการ การประเมินผล การปรับปรุง การรายงาน ซึ่งชุดคำอธิบายดังกล่าว สามารถอธิบายไปตามประเด็นดังต่อไปนี้

2.4.4.1 หาความต้องการของผู้รับบริการ (Customer Requirements) เป็นขั้นแรกที่จะต้องหาว่าความต้องการที่แท้จริงของผู้รับบริการคืออะไร เพื่อจะได้นำมากำหนดโครงการ วัตถุประสงค์ และยุทธศาสตร์ได้ถูกต้อง

2.4.4.2การประชาสัมพันธ์ผู้รับบริการ (Customer Liaison) จะต้องมีการติดต่อกับผู้รับบริการ โดยจะต้องมีการกำหนดในลักษณะเบื้องต้นว่า ลักษณะของโครงการเป็นอย่างไร อะไรคือผลผลิตขั้นสุดท้าย เงินทุนจะต้องใช้เท่าไหร่ เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องรับรู้และมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดการยอมรับโครงการ

2.4.4.3 การวางแผนโครงการ (Project Planning) ขึ้นนี้ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 3 ขั้น ได้แก่ การกำหนดวัตถุประสงค์ ผลผลิตขั้นสุดท้าย เกณฑ์การตัดสินใจ ข้อจำกัด รวมถึงทรัพยากรที่จะต้องใช้ในการดำเนินการตามโครงการ การแตกรายละเอียดโครงการออกเป็นงานที่จะต้องทำตามวัตถุประสงค์ของโครงการ การกำหนดแผนปฏิบัติการในรายละเอียด

2.4.4.4 การอำนวยการโครงการ (Project Directing) จะต้องกำหนดผู้รับผิดชอบในการบริหารโครงการหรือผู้จัดการโครงการ ซึ่งผู้จัดการโครงการควรจะต้องมีอำนาจหน้าที่อำนวยการโครงการอย่างเพียงพอ เพื่อให้โครงการประสบผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพ

2.4.4.5 การจัดการโครงการ (Project Execution) หลังจากได้มีการวางแผนโครงการแล้ว ก็จะต้องกำหนดงานต่างๆ เพื่อจะกำหนดบุคคลหรือหน่วยงานให้รับผิดชอบรวมกันในการดำเนินงานตามโครงการ ภายใต้เงื่อนไขด้านเวลา งบประมาณ และลักษณะงาน

2.4.4.6 การประเมินผลโครงการ (Project Evaluation) เพื่อดูความสำเร็จของโครงการ โดยเปรียบเทียบ

ระหว่างวัตถุประสงค์กับผลงานที่เกิดขึ้นจริง มีการระบุสิ่งที่เบี่ยงไปจากสิ่งที่ต้องการ
2.4.4.7 การปรับปรุงโครงการ (Reprogramming) หลังจากได้มีการประเมินผลแล้ว จะต้องมีการปรับปรุงโครงการไม่ว่าจะเป็นแผนงาน ทรัพยากรที่จะต้องใช้ หรือปรับวัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปตามที่ต้องการ
2.4.4.8 การรายงานโครงการ (Project Reporting) จะต้องมีการรายงานผลการปฏิบัติงานทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและโดยทางวาจา เกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค เพื่อนำมาใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับโครงการอื่นต่อไป
จะเห็นได้ว่าชุดคำอธิบายของไตรรัตน์ โภคพลากร นับว่ามีความละเอียดพอสมควร โดยได้กล่าวถึงกระบวนการบริหารงานของโครงการว่า มีจุดเริ่มต้นเป็นอย่างไร และจุดสิ้นสุดของกระบวนการเป็นอย่างไร ซึ่งในการบริหารโครงการนั้น ต้องดำเนินการเป็นกระบวนการ โครงการที่ถูกกำหนดไว้ดีแล้วจึงจะประสบผลสำเร็จลงได้ แต่อย่างไรก็ดี ยังมีความเห็นของนักวิชาการต่างประเทศอีกท่านหนึ่ง ได้แก่ ฮาร์วี่ เมย์เลอร์ (Harvey Mayler, 1897) ได้กล่าวเพิ่มเติมกระบวนการการบริหารโครงการไว้ได้อย่างน่าสนใจ โดยสาระสำคัญของนักวิชาการท่านนี้ เน้นที่ชุดของคำอธิบายที่มีลักษณะของความง่ายและมุ่งสู่ความเข้าใจเป็นประการสำคัญ ชุดคำอธิบายที่มีชื่อเสียงของนักวิชาการท่านนี้ได้แก่ กระบวนการบริหารโครงการ 3Ds คือ
1) ขั้นการออกแบบหรือ Design it หมายถึง การกำหนดความต้องการที่ทำให้ต้องมีโครงการ การกำหนดตัวแบบ (Model) ที่แสดงถึงวิธีการตอบสนองความต้องการเหล่านั้น การประเมินผลกระบวนการต่างๆ ที่เป็นไปได้ดีที่สุดสำหรับการดำเนินการและการลดความเสี่ยง
2) ขั้นการลงมือดำเนินการ หรือ Do it ซึ่งก็คือ การลงมือดำเนินการโครงการตามตัวแบบหรือแผนที่กำหนดไว้
3) ขั้นการพัฒนา หรือ Develop it เป็นเรื่องเกี่ยวกับการปรับปรุงแผนและกระบวนการ การประเมินผลทุกขั้นตอน เพื่อปรับปรุงโครงการให้สำเร็จตามต้องการและนำไปใช้เป็นแนวทางสำหรับโครงการต่อไป
กล่าวได้ว่า กระบวนการบริหารโครงการทั้ง 3 ประการ มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ทุกขั้นตอนล้วนมีความเสมอเหมือนกันหมด โดยจะขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไปเสียมิได้ นอกจากนี้ ข้อสังเกตุอีกประการหนึ่งก็คือ หากพิจารณาดูอย่างละเอียดจะพบว่า ขั้นตอนทั้ง 3 นั้น จะมีความสัมพันธ์ในลักษณะลูกโซ่ (Chain) ทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืนอีกด้วย
โดยสรุป การบริหารโครงการจะประสบผลสำเร็จได้ ต้องดำเนินการอย่างเป็นกระบวนการ หรือเป็นขั้นตอนที่เห็นชัดได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยกระบวนการนั้นต้องแสวงหาความต้องการของกลุ่มบุคคลที่จะไปพัฒนาก่อน แล้วจึงประชาสัมพันธ์ในสิ่งที่ต้องการพัฒนา คือ โครงการที่จะนำไปสู่การพัฒนาในกลุ่มประชากรและในแหล่งพื้นที่นั้นๆ ต่อจากนั้นจึงวางแผนโครงการ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ การออกแบบโครงการ เพื่อเป็นแผนนำไปสู่การลงมือดำเนินการ ได้แก่ การอำนวยการ การดำเนินการ และประเมินผลโครงการ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สรุปให้เห็นภาพ ว่าโครงการมีสัมฤทธิ์ผลมากน้อยเพียงใด จึงนำไปสู่การพัฒนาในส่วนที่ดีอยู่แล้ว หรือนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขในจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องในระหว่างการประเมินผลโครงการ
2.4.5 วัตถุประสงค์การบริหารงานโครงการ

การดำเนินการในปัจจุบันต้องอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและค่อนข้างรวดเร็วทั้งจากภายในและจากภายนอกองค์การ ซึ่งในอดีตแล้วเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ผู้บริหารมักจะแก้ไขปัญหาองค์การโดยวิธีการต่างๆ โดยอาศัยแนวทางต่างๆ เช่น พยายามลดต้นทุนค่าใช้จ่าย กำหนดมาตรฐานการทำงานของตำแหน่งต่างๆ ให้สูงขึ้น เป็นต้น ซึ่งเป็นการเพิ่มแรงกดดันให้ผู้บริหารระดับต่างๆ และพนักงานในองค์การให้เพิ่มประสิทธิภาพการทำงานให้สูงขึ้นโดยใช้ทรัพยากรให้น้อยที่สุด แต่ในสภาพปัจจุบันและอนาคตที่มีความแตกต่างอย่างมากวิธีการแก้ปัญหาในอดีตโดยอาศัยมาตรการต่างๆ เช่น การลดกำลังคน การนำเครื่องจักรแบบใหม่มาใช้ การลงทุนเพียงลำพัง เป็นต้น บางครั้งไม่ใช่เป็นคำตอบที่ดีที่สุด แต่น่าจะมีทางเลือกอื่นอีกในการแก้ไขปัญหาในรูปของโครงการ จึงต้องมีการบริหารโครงการเพื่อให้สำเร็จผลตามต้องการ

สำหรับวัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการ คือ การบริหารให้บรรลุผลสำเร็จ คือ ตรงตามกำหนดเวลาภายในวงเงินงบประมาณ ได้ผลงานตามต้องการ กล่าวคือ ให้อยู่ภายในกรอบของสามเหลี่ยม ABC ในแผนภาพด้านล่าง

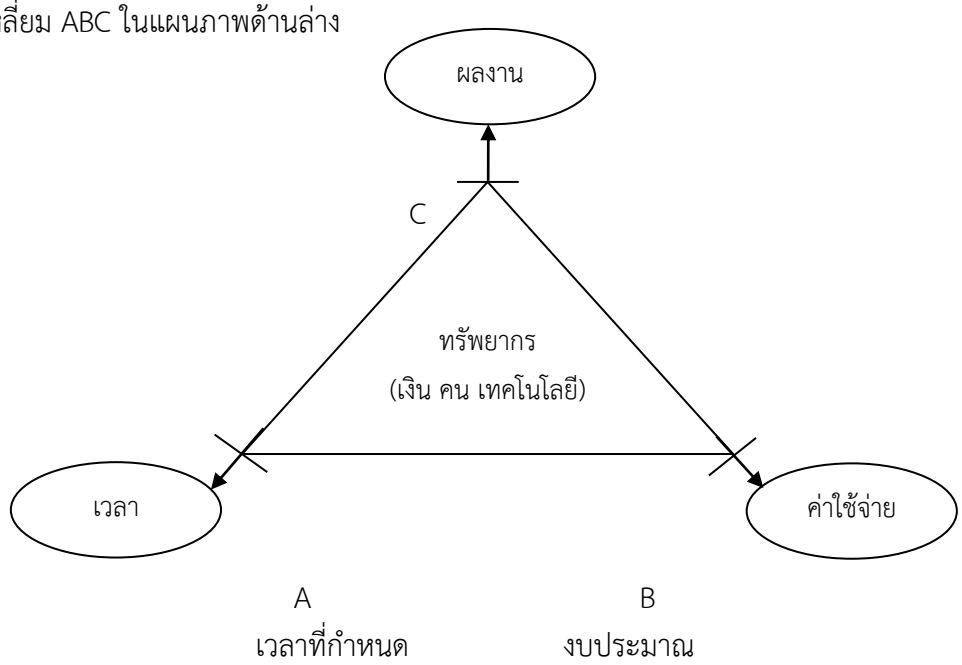

ภาพที่ 2.6 แสดงวัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการ
ที่มา: ไตรรัตน์ โภคพลากร (2552)

จากภาพที่ 2.6 อธิบายได้ว่าวัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ โครงการสำเร็จตามเวลาที่กำหนด (A) ใช้งบประมาณตามที่กำหนด (B) และได้ผลงานตรงตามที่ระบุไว้ (C) กล่าวคือ ภายในกรอบของสามเหลี่ยม ABC เป็นเกณฑ์ประเมินความสำเร็จของการบริหารโครงการ โดยพิจารณาจากเวลาที่ใช้ดำเนินการ ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น และผลงานของโครงการว่าตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ โดยให้อยู่ในกรอบ ABC

ในบางครั้งการดำเนินการต่างๆ อาจจะต้องตัดสินใจเลือกเพราะสภาพการณ์มักจะเปลี่ยนแปลงหรืออาจจะมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น และมีความเสี่ยงสูงขึ้น อาจจะส่งผลให้การบริหารโครงการไม่สามารถบรรลุผลได้ครบตามวัตถุประงค์ทั้ง 3 ประการได้ เช่น ค่าใช้จ่ายสูงขึ้นจนทำให้เกินวงเงิน

งบประมาณที่กำหนดไว้ได้ หรืออาจจะจำเป็นต้องเร่งการดำเนินการให้เร็วมากขึ้น โดยมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น หรือการควบคุมการใช้จ่ายงบประมาณจนทำให้ผลงานไม่ตรงตามมาตรฐานที่ต้องการได้เป็นต้น ดังนั้น ผู้บริหารโครงการจึงอาจจะต้องมีการภาวะการตัดสินใจ แบบ Dilemma คือ จะต้องเลือกหรือให้น้ำหนักว่าจะต้องการได้วัตถุประสงค์ใด แล้วยอมสละหรือสูญเสียวัตถุประสงค์ข้ออื่นไปบ้างเพื่อให้โครงการสามารถดำเนินการจนแล้วเสร็จ

2.4.6 สภาพแวดล้อมการบริหารงานโครงการ

การบริหารงานโครงการ หาใช่ว่าจะดำเนินการได้ทุกสภาพแวดล้อมเสมอไปไม่ แต่จะต้องดูด้วยว่า การบริหารงานโครงการอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมเช่นใด โดยผู้บริหารโครงการตลอดจนบุคลกรที่ทำหน้าที่ในส่วนต่างๆ ของโครงการ จะต้องรู้ว่า สภาพแวดล้อมทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ ประชาชน วัฒนธรรม องค์การ และอื่นๆ เอื้อต่อการบริหารงานโครงการให้ประสบผลสำเร็จหรือไม่ เพราะไม่เช่นนั้นแล้วโครงการที่คิดจะทำ และหรือกำลังดำเนินการอยู่อาจจะล่มสลายไปก็ได้ เพราะฉะนั้น สภาพแวดล้อมของการบริหารงานโครงการ จึงหมายถึง สภาพหรือบริบทที่เหมาะสมต่อการนำแนวคิด หลักการและเหตุผลของการบริหารงานโครงการไปใช้ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอันเกิดจากตัวของโครงการ บุคลากร และสภาพพื้นที่

อย่างไรก็ดี สภาพแวดล้อมในการบริหารงานโครงการที่เหมาะสมนั้นมีหลักการดังที่ ฮาร์วี เมย์เลอร์ (Harvey Maylor, 1897) แสดงทัศนะไว้ว่าการบริหารโครงการจะต้องเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยแวดล้อม 4 Cs ได้แก่ ความสลับซับซ้อน (Complexity) ความเรียบร้อย (Completeness) การแข่งขัน (Competitiveness) และความต้องการของลูกค้า (Customer Focus) ซึ่งจะอธิบายอย่างละเอียดทีละประเด็น ดังนี้ (วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, 2552)

2.4.6.1 ความสลับซับซ้อน (Complexity) ในสภาพปัจจุบันมักจะต้องดำเนินการภายใต้ปัจจัยที่หลากหลาย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับตัวแปรเหตุหลายประการ มิได้มองแต่เพียงมิติเดียว ผู้บริหารจะต้องมองถึงมิติที่หลากหลาย เพื่อให้การพิจารณามีความวิจารณญาณที่ครอบคลุม รอบคอบ มิติความสลับซับซ้อนในการบริหารโครงการ เช่น จำนวนคน หน่วยงาน องค์การและประเทศ ส่งผลให้องค์การมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ในขณะทีจำนวนทรัพยากร เงื่อนของเวลา เงินทุนและวิธีการดำเนินการ การนำนวัตถกรรมมาใช้เพื่อสร้างความได้เปรียบในเชิงการแข่งขัน ก็ส่งผลให้เกิดความสลับซับซ้อนทางเทคโนโลยีด้วย

2.4.6.2 ความเรียบร้อย (Completeness) หมายถึง การบูรณาการ (Integration) ปัจจัยต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก ปัจจัยภายนอกส่งผลกระทบต่อองค์การ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ปัจจัยภายในเป็นปัจจัยที่ยกต่อการควบคุมหรืออาจจะควบคุมไม่ได้เลยก็ได้ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มักจะสร้างปัญหาและความเสี่ยงให้กับองค์การมีลักษณะที่เปลี่ยนได้อย่างฉับพลันและตลอดเวลา การสร้างความเรียบร้อยหรือบูรณาการปัจจัยต่างๆ เป็นภารกิจที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ การดำเนินการก็จะต้องทำให้ครบวงจร พิจารณาให้ทะลุว่ามีปัจจัยอะไรบ้างโดยเฉพาะปัจจัยภายนอก ทั้งปัจจัยเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม ปัจจัยทางการเมือง ปัจจัยทางเทคโนโลยี ปัจจัยจากต่างประเทศและอื่นๆ

2.4.6.3 การแข่งขัน (Competitiveness) ในปัจจุบันและอนาคตโลกจะเป็นหนึ่งเดียวภายใต้บริบทของโลกาภิวัตน์ ดังนั้น จะมีการแข่งขั้นอย่างรุนแรงมากขึ้น มีผู้ประกอบการรายใหม่เข้ามา โดยใช้กล

ยุทธ์ต่างๆ สภาพการแข่งขั้นจะเกิดขึ้นทั้งในแนวดิ่งและแนวนอน ภายในองค์การประเภทเดียวกัน คือ ภาครัฐ ภาคธุรกิจ และรัฐวิสาหกิจและระหว่างองค์การดังกล่าว สภาพการแข่งขั้นเป็นผลให้องค์การต้องปรับตัวให้ทันการณ์ มิเช่นนั้น แล้วจะอยู่รอดได้อย่างยากลำบาก

องค์การในปัจจุบัน ต่างก็มีการนำแนวคิดการบริหารกลยุทธ์มาใช้ เพื่อพยากรณ์และวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์การ เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) พันธกิจ (Mission) และหา S W O T นั่นคือ ปัจจัยภายใน อันได้แก่ จุดแข็ง (Strength) จุดอ่อน (Weakness) และปัจจัยภายนอก คือ โอกาส (Opportunity) และภัยคุกคามหรือข้อจำกัด (Threat) เพื่อนำมาใช้กำหนดยุทธศาสตร์ (Strategy) ทำให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขัน

2.4.6.4 ความต้องการของลูกค้า (Customer Needs) เป็นที่ยอมรับกันว่าในสภาพปัจจุบันและอนาคต ลักษณะของตลาดจะเป็นตลาดของผู้บริโภคหรือลูกค้า ไม่ใช่ของผู้ผลิตอีกต่อไป ลูกค้ามีอิทธิพลมากขึ้นในการกำหนดกลไกต่างๆ ในภาครัฐนั้น ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมผ่านกลไกต่างมากขึ้น อันเป็นผลมาจาก รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มีการรับฟังความต้องการของประชาชน และสร้างกลไกตอบสนองความต้องการของประชาชน เช่น โครงการอำเภอยิ้มของกรมการปกครอง เป็นต้น การดำเนินการต่างๆ จะต้องศึกษาและวิเคราะห์หาความต้องการของประชาชน เพื่อนำมาใช้เป็นฐานในการกำหนดนโยบาย แผนยุทธศาสตร์

2.4.7 การวางแผนการบริหารงานโครงการ

การวางแผนโครงการเป็นกิจกรรมหนึ่งซึ่งมีความสำคัญและเป็นกิจกรรมเริ่มแรกของการบริหารที่จะต้องจัดทำก่อนดำเนินการตามขั้นตอนอื่นๆ การวางแผนโครงการมิได้หมายถึงเฉพาะการจัดลำดับก่อนหลังและกำหนดการของงานอย่างที่คนโดยทั่วไปเข้าใจเท่านั้น แต่รวมถึงกิจกรรมที่สำคัญ ได้แก่ การแปลงความคิดมาเป็นโครงการ การกำหนดวิธีการดำเนินการและควบคุมโครงการ และการจัดหาวิธีการป้องกันถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือมีอุปสรรคต่างๆ ในการดำเนินการ (E.L. Harrison, 1985)

ในการวางแผนโครงการที่สมบูรณ์และถูกต้องรวมถึงการคิดวิเคราะห์และกำหนดแผนเป็นหลักประกันที่สำคัญในความสำเร็จของโครงการ การวางแผนโครงการมีประโยชน์ต่อการดำเนินการตามโครงการหลายอย่างด้วยกัน คือ ฮาโรว์ เคซเนอร์ (Harold Kerzner, 1984)

2.4.7.1 จำกัดลดความไม่แน่นอนลง ซึ่งถ้าเกิดความแน่นอนมากและสูงจะเป็นอันตรายต่อการดำเนินการตามโครงการ การวางแผนโครงการจะช่วยแก้ไขข้อผิดพลาดได้

2.4.7.2เพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน การวางแผนโครงการเปรียบเสมือนการกำหนดทิศทางในการดำเนินงาน ซึ่งจะช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2.4.7.3 ทำให้เข้าใจในวัตถุประสงค์มากยิ่งขึ้น การวางแผนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเลือกสิ่งที่ต้องการบรรลุผลในอนาคต การวางแผนโครงการที่ดีควรมีลักษณะเป็นระบบ มีการวิเคาะห์ทางเลือกแต่ละทางเลือกเพื่อให้ได้ทางเลือกที่เหมาะสมที่สุดกับสถานการณ์ การวิเคราะห์ทางเลือกจะต้องพิจารณาวัตถุประสงค์ประกอบด้วย วัตถุประสงค์จะเป็นตัวประสานทุกสิ่งหรือทุกกิจกรรมในองค์การให้สอดคล้องในแนวทางเดียวกัน

2.4.7.4 กำหนดหลักเบื้องต้นในการควบคุมและติดตามผลงาน รวมถึงวัตถุประสงค์และผลงานที่ต้องการในอนาคต การวางแผนโครงการจึงเป็นหลักเบื้องต้นให้กับผูเบริหารระดับสูงและผู้จัดการ

โครงการในการควบคุมและติดตามผลการดำเนินการโครงการ
การวางแผนเพื่อการบริหารโครงการเพื่อให้การดำเนินโครงการสำเร็จผลตามต้องการนั้น จะต้องมีการนำเทคนิคทางด้านการวางแผนต่างๆ เช่น เทคนิคการวิเคราะห์ข่ายงาน มาประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง เนื่องจากลักษณะงานที่นำวิธีการบริหารโครงการมาใช้นั้นมักจะเป็นงานที่สลับซับซ้อน สำคัญต่อชื่อเสียงขององค์การหรืออื่นๆ ถ้างานเหล่านี้ประสบความล้มเหลวก็จะส่งผลกระทบในทางลบต่อองค์การ ในขั้นการวางแผนเพื่อการบริหารโครงการจึงมักจะนำเทคนิคต่างๆ มาใช้เพื่อเป็นเครื่องมือและหลักประกันในความสำเร็จของโครงการ ในการวางแผนโครงการนิยมใช้การวางแผนในหลายลักษณะ เช่น การจัดทำแผนปฏิบัติการ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกำหนดรายละเอียดว่าในปีงบประมาณหรือรอบระยะเวลาของแผนนั้นจะดำเนินโครงการอะไรบ้าง จะดำเนินการเมื่อไหร่ หน่วยงานใดเป็นผู้รับผิดชอบและอื่นๆ
โดยสรุป การวางแผนการบริหารโครงการ เป็นกิจกรรมหนึ่งของการบริหารโครงการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินการตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยการบริหารงานโครงการให้สำเร็จลงได้ ย่อมต้องมีการวางแผนอย่างเป็นระบบและตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของโครงการได้ เพราะในการวางแผนการบริหารโครงการไว้ล่วงหน้า ย่อมช่วยลดความไม่แน่นอนให้ลดลง อีกทั้งยังช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานให้ดีกว่าเดิม ในขณะเดียวกัน ในการวางแผนการบริหารโครงการ ส่วนสำคัญอยู่ที่การวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิเคราะห์ทางเลือก การวิเคราะห์สถานการณ์ ทั้งนี้ต้องดำเนินการไปให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์เสมอ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อสารสนเทศที่เกี่ยวกับสภาพปัญหา กระบวนการดำเนินการ กระบวนการประเมินผล และการสรุปผลได้อย่างแม่นยำในที่สุด
2.4.8 การควบคุมการบริหารงานโครงการ
การควบคุมก็คือสิ่งทั้งหลายที่จะบอกให้ทราบว่าการกระทำได้เกิดขึ้นตามแผน หลักการและคำสั่งที่กำหนดไว้หรือไม่ การควบคุมยังช่วยให้เห็นจุดอ่อนและข้อบกพร่อง เพื่อการแก้ไขและป้องกันมิให้เกิดขึ้นอีก การควบคุมจึงครอบคลุมทั้งบุคคล สิ่งของ และการปฏิบัติงานในองค์การ ในการบริหารโครงการ จำเป็นที่จะต้องมีการควบคุมการดำเนินงานโครงการด้วย โดยจะต้องมีการเปรียบเทียบระหว่างผลงานที่ทำได้กับแผนงานที่วางไว้หรืองบประมาณที่ประมาณไว้ รวมถึงการแก้ไขข้อบกพร่องที่ทำให้การปฏิบัติงานเบี่ยงเบนไปจากแผนที่กำหนดไว้กระบวนการปฏิบัติงานของโครงการเป็นเรื่องที่จำเป็นต้องมีการควบคุม และเป็นหน้าที่ของผู้จัดการโครงการที่จะต้องกระทำ (P.J. Berman, 1972) ในขณะเดียวกันจอร์น เอส บูมการ์ดเนอร์ (John S. Baumgartner, 1969) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการควบคุมการบริหารโครงการไว้ 3 ประเภท ได้แก่ การควบคุมให้งานเสร็จตามกำหนดเวลา การควบคุมค่าใช้จ่ายให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ และการควบคุมให้ผลการปฏิบัติงานเชื่อถือได้และได้มาตรฐาน
ในการควบคุมการดำเนินการโครงการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการอย่างมีประสิทธิภาพและประหยัดนั้นมีสิ่งที่จำเป็นต้องควบคุมอยู่ 3 ประการ คือ (John M. Stewart, 1969)
2.4.8.1 การควบคุมเวลา (Time Control) เนื่องจากโครงการเป็นงานที่มีจุดเริ่มต้นและสิ้นสุด ในการดำเนินการโครงการจึงต้องให้แล้วเสร็จภายในเวลาที่กำหนด ถ้าไม่เสร็จภายในเวลาที่กำหนดแล้วก็จะส่งผลกระทบต่อองค์การ เช่น เสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น องค์การเสียชื่อเสียง เป็นต้น ดังนั้น จึงอาจจะถูก

ตำหนิหรือถูกปรับเงิน (ในกรณีการรับจ้างเป็นที่ปรึกษา) จากหน่วยงานที่ว่าจ้างดำเนินการ เวลาถือได้ว่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าที่สำคัญ ดังนั้น ผู้รับผิดชอบควรจะให้ความสำคัญกับเรื่องนี้อย่างจริงจัง และควรจะดำเนินการภายใต้กรอบของเวลาอย่างเคร่งครัดจึงจำเป็นที่จะต้องมีการควบคุมเรื่องเวลาในการดำเนินการโครงการให้แล้วเสร็จในระยะเวลาที่กำหนด โดยพยายามควบคุมการดำเนินโครงการให้เป็นไปตามขั้นตอนและความเกี่ยวพันกัน ซึ่งอาจใช้เทคนิคเชิงบริหารเป็นเครื่องมือ เช่น การวิเคราะห์ข่ายงาน เป็นต้น

2.4.8.2 การควบคุมค่าใช้จ่าย (Cost Control) ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานโครงการก็จำเป็นต้องควบคุมเช่นเดียวกับการควบคุมเวลา เนื่องจากโครงการมักจะเป็นงานที่สลับซับซ้อนมีความเสี่ยง จึงต้องอาศัยค่าใช้จ่ายในการดำเนินการมากเป็นพิเศษเพื่อให้การดำเนินการโครงการบรรลุผล ในการควบคุมค่าใช้จ่ายนั้น สามารถใช้ระบบงบประมาณและเทคนิคเชิงบริหาร เช่น เทคนิคการวิเคราะห์ข่ายงาน เป็นต้น เป็นเครื่องมือในการควบคุมค่าใช้จ่ายของโครงการได้

ในการควบคุมค่าใช้จ่ายนั้น ตามแนวคิดของระบบเปิดหรือการบริหารจัดการภาครัฐในแนวใหม่จะต้องพิจารณาให้รอบด้าน โดยเฉพาะที่เกิดขึ้นกับภาคประชาชน ทั้งภาคธุรกิจและประชาชนเอง ดังนั้นต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายของการบริหารโครงการประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่

1) ค่าใช้จ่ายของโครงการ หมายถึง ค่าใช้จ่ายของหน่วยงานที่ดำเนินการที่ใช้เพื่อดำเนินการตามโครงการ การวัดในเรื่องค่าใช้จ่ายนี้จะพิจารณาจากอัตราส่วนร้อยละของค่าใช้จ่ายที่หน่วยงานใช้ไปในการบริหารโครงการต่อจำนวนคนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ค่าใช้จ่ายในการบริหารโครงการต่อจำนวนเจ้าหน้าที่ดำเนินการเป็นต้น ซึ่งเมื่อพิจารณาในมิตินี้แล้ว หากอัตราส่วนในเรื่องนี้ต่ำหรือน้อยมากเท่าไร่นั่นย่อมหมายความว่า การบริหารโครงการมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2) ค่าใช้จ่ายของบุคคลหรือหน่วยงานที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการบริหารโครงการ เป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ของผู้เสียประโยชน์จากการดำเนินการตามโครงการที่จะต้องเสียไปอันเนื่องจากการดำเนินโครงการ (อาจจะเป็นค่าใช้จ่ายทางสังคมหรือ Social Costs หรือผลกระทบภายนอก (Externality) เช่น ในการบริหารโครงการฝึกอบรม ค่าใช้จ่ายของบุคคลหรือหน่วยงานที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการบริหารการฝึกอบรม เป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ของผู้เข้ารับการฝึกอบรมหรือหน่วยงานต้นสังกัดที่จะต้องเสียไปเพื่อการฝึกอบรม ซึ่งค่าใช้จ่ายประเภทนี้จะไม่รวมค่าใช้จ่ายในการลงทเบียนเพื่อการฝึกอบรม เป็นค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการเข้ารับการฝึกอบรม เช่น ค่าลงทะเบียนในการฝึกอบรม เป็นต้น ค่าใช้จ่ายอื่นๆ อีกด้วย ได้แก่ ค่าเดินทางไปฝึกอบรม ค่าที่พัก ค่าเบี้ยเลี้ยง เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงค่าใช้จ่ายทางอ้อมอีกด้วย อันเป็นค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นกับผู้เข้ารับการฝึกอบรม เช่น ค่าใช้จ่ายที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมจัดเก็บกันเองเพื่อดำเนินการภายในกลุ่มของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เป็นต้น และค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นกับหน่วยงานต้นสังกัดของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เช่น เค่าล่วงเวลาของพนักงานคนอื่นที่มาทดแทนการปฏิบัติงาน ค่าเสียเวลาของผู้รับบริการที่ไม่สามารถใช้บริการจากพนักงานได้หรือค่าเสียโอกาสอื่นๆ อันเนื่องมาจากพนักงานคนนั้นๆ ไปเข้ารับการฝึกอบรม เป็นต้น ในการดำเนินการฝึกอบรมจะต้องมีค่าใช้จ่าย ค่าใช้จ่ายจะมีการกำหนดไว้อย่างแน่นอนว่าในการฝึกอบรมแต่ละครั้งจะมีการใช้จำนวนมากน้อยเพียงใด ผู้บริหารการฝึกอบรมจึงต้องมีการควบคุมให้เป็นไปตามค่าใช้จ่ายที่กำหนด

ในการฝึกอบรมที่จะต้องใช้เทคโนโลยีหรือความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน หรือการฝึกอบรมที่ใช้ระยะเวลานาน ย่อมมีโอกาสที่จะก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายประเภทนี้สูง ยิ่งเป็นภาระขององค์การหรือหน่วยงานต้นสังกัดตามมาอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ แม้ว่าค่าใช้จ่ายบางประเภทจะไม่สามารถคิดคำนวณออกมาให้เป็นตัวเงินได้อย่างชัดเจนแน่นอนได้ทั้งหมด แต่ก็ถือได้ว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่ควรจะพิจารณาเมื่อต้องมีการปรับปรุงประสิทธิภาพของระบบการบริหารการฝึกอบรม

ตามหลักการแล้ว ค่าใช้จ่ายทั้งสองประการดังกล่าวมีความสัมพันธ์กันอย่างมาก กล่าวคือ ระบบการบริหารการฝึกอบรมอาจจะทำให้เกิดการผลักภาระค่าใช้จ่ายทั้งสองประเภท ระหว่างหน่วยงานที่ดำเนินการฝึกอบรมกับผู้เข้ารับการฝึกอบรมและหน่วยงานต้นสังกัด ทั้งนี้วิธีการผลักภาระค่าใช้จ่ายให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมรับภาระแทนสามารถดำเนินการได้โดย เช่น ให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมหรือหน่วยงานต้นสังกัดรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด โดยถือว่าเป็นนโยบายของส่วนราชการนั้นๆ หรือเป็นการทำความตกลงซึ่งกันและกันระหว่างหน่วยจัดการฝึกอบรมและหน่วยงานต้นสังกัด

ในค่าใช้จ่ายทั้งสองประเภทนี้ คนโดยทั่วไปมักจะพิจารณาการบริหารการฝึกอบรมเฉพาะในมิติค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นกับหน่วยงานที่ดำเนินการฝึกอบรมเท่านั้น ในขณะที่มีการกล่าวถึงกันอย่อยมากหรืออาจจะละเลยที่จะกล่าวถึงค่าใช้จ่ายอื่นอันเกิดจากการเข้ารับการฝึกอบรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรมและค่าใช้จ่ายของหน่วยงานต้นสังกัด ซึ่งตามหลักการแล้วจะต้องพิจารณาในเชิงองค์รวม ไม่สามารถพิจารณาแบบแยกส่วนได้ จึงต้องพิจารณาค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการฝึกอบรมทั้งหมด (Total Training Administration Costs) ระบบการบริหารการฝึกอบรมที่มีประสิทธิภาพจะต้องมีค่าใช้จ่ายของหน่วยงานที่ดำเนินการฝึกอบรมต่ำ และเป็นภาระแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมรวมถึงหน่วยงานต้นสังกัด ทั้งค่าใช้จ่ายในทางตรงและทางอ้อมไม่สูงมากจนเกินไปนัก

3) การควบคุมผลงาน (Performance Control) หมายถึง การควบคุมผลการปฏิบัติงานของผู้ปฏิบัติงานในโครงการให้ได้คุณภาพและปริมาณตามที่ต้องการ ซึ่งการควบคุมผลงานหรือผลลัพธ์นี้อาจกล่าวได้ว่ามีความสำคัญที่สุดต่อโครงการ เพราะถ้าการดำเนินโครงการเสร็จภายในเวลาที่กำหนดและเสียค่าใช้จ่ายน้อย แต่งานที่ได้มา ผลงานขาดปริมาณและคุณภาพตามมาตรฐานที่ต้องการก็ไม่ให้ประโยชน์อย่างแท้จริง การควบคุมผลงานส่วนมากเป็นงานที่เกี่ยวกับเทคนิควิชาการ การกำหนดและบังคับให้เป็นไปตามมาตรฐานและรายละเอียดที่จำเป็นของการดำเนินโครงการ

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การควบคุมการดำเนินโครงการเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องกระทำเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุตามต้องการ การควบคุมการดำเนินการโครงการเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้จัดการโครงการโดยตรงที่จะต้องควบคุมเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในโครงการให้ปฏิบัติงานโครงการภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดไว้ อย่างไรก็ตามการควบคุมโครงการมักจะถูกพิจารณาในเชิงลบมากกว่าเชิงบวก คือ เจ้าหน้าที่ ผู้ปฏิบัติงานโครงการมักจะเป็นว่าเป็นการจับผิดในการปฏิบัติมากกว่า จึงทำให้มีการต่อต้านการควบคุม ดังนั้น ผู้จัดการโครงการจึงควรมีวิธีการป้องกันให้เกิดการต่อต้านน้อยที่สุดได้ด้งวิธีการดังต่อไปนี้ (David I. Cleland & William R. King, 1897)

1) การกำหนดแผนผังการทำงาน โดยมีการระบุหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละหน่วยงานและเจ้าหน้าที่แต่ละคนให้ทราบถึงกิจกรรมต่างๆ ที่อยู่ในความรับผิดชอบของตน ขั้นตอนการทำงาน ระยะเวลาการทำงาน ซึ่งจะทำให้ทราบว่ากิจกรรมตรงจุดเกิดบกพร่อง ใครหรือหน่วยงานใดเป็น

ผู้รับผิดชอบและป้องกันการหลีกเลี่ยงการทำงานที่ได้รับมอบหมาย
2) มีการร่วมปรึกษาระหว่างผู้จัดการโครงการกับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน ผู้รับบริการและหน่วยงานตามหน้าที่ที่สนับสนุน การดำเนินโครงการ การร่วมปรึกษาหารือจะทำให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องยอมรับและปฏิบัติตามโครงการ
3) การสร้างบรรยากาศความเชื่อถือและไว้วางใจ ผู้จัดการโครงการจะต้องสร้างบรรยากาศของความเชื่อถือและไว้วางใจ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานโครงการสนับสนุนการดำเนินโครงการ และมิให้เห็นว่าผู้จัดการโครงการไปจับผิดการทำงาน
4) สร้างความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการขึ้นภายในองค์การ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ ความจงรักภักดี การติดต่อสื่อสาร และผลผลิตให้เพิ่มขึ้นในผู้ปฏิบัติงานโครงการ
5) พัฒนาช่องทางการติดต่อสื่อสารในระดับต่างๆ ของโครงการเพื่อให้เป็นเครื่องควบคุมการดำเนินโครงการ ผู้จัดการโครงการไม่อาจจะอาศัยการติดต่อสื่อสารของข่าวสารแบบเป็นทางการเพียงอย่างเดียว เนื่องจากข่าวสารอาจถูกกลั่นกรอง บิดเบือน และขาดหายไปโดยเฉพาะในองค์การขนาดใหญ่ เช่น องค์การแบบราชการที่ประกอบด้วยระดับของบุคลากรหลายระดับ การติดต่อสื่อสารจึงอาจเกิดข้อบกพร่องได้ ผู้จัดการโครงการสามารถแก้ไขจุดนี้ได้โดยพัฒนาการติดต่อสื่อสารในระดับต่างๆ ของโครงการ ทั้งที่เป็นแบบทางการและแบบไม่เป็นทางการ แบบที่ไม่ทางการสามารถทำได้ เช่น การตรวจเยี่ยม การดำเนินงานโครงการ การสอบถามผู้ปฏิบัติงานจริงๆ ในโครงการว่าได้ทำไปถึงไหนแล้ว เป็นต้น ซึ่งจะทำให้การทำนายโครงการในอนาคตได้ดีและถูกต้องยิ่งขึ้น

2.5 แนวคิดการประเมินผลการบริหารโครงการ

การประเมินโครงการนับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดของการดำเนินโครงการ เพราะการประเมินโครงการหมายถึง กระบวนการที่ก่อให้เกิดสารนิเทศในการปรับปรุงโครงการ และสารนิเทศในการตัดสินผลสัมฤทธิ์ของโครงการ การจัดการประเมินโครงการเพื่อให้ทราบว่า โครงการนั้นบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้เพียงใด (อรทัย ศักดิ์สูง, 2550) การประเมินโครงการโดยทั่วไปมักจะมีวัตถุประสงค์หลักคือ การแสวงหาแนวทางตัดสินใจต่อการดำเนินงานโครงการหรือจะดำเนินโครงการว่า ควรจะดำเนินการหรือไม่ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และศึกษาว่าระหว่างดำเนินการมีปัญหาอะไรที่ควรปรับปรุงแก้ไข หรือเมื่อสิ้นสุดโครงการแล้ว ผู้เกี่ยวข้องกับโครงการได้เรียนรู้อะไรบ้าง เกิดผลกระทบต่อผู้เกี่ยวข้องหรือสิ่งแวดล้อมอย่างไร และทั้งนี้การประเมินโครงการจำเป็นต้องมีขั้นตอน และวิธีการที่ค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์ อาศัยเกณฑ์การตัดสินทั้งด้านปริมาณ คุณภาพ กลุ่มเป้าหมาย ห้วงเวลา สถานที่ และบริบทที่เกี่ยวข้อง มิใช่เป็นการตัดสินกันที่ “ใจ” (Subjective) แต่ควรเป็นการตัดสินตามเกณฑ์ที่สามารถวัดได้ และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่วางไว้ (Objective) (อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์, 2550) ดังนั้น ในเรื่องของการประเมินผลโครงการ จึงนับเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ทราบถึงความก้าวหน้าของโครงการที่ได้ลงมือกระทำไปแล้ว อย่างไรก็ดี ก่อนที่จะทราบถึงหลักการสำคัญของการประเมินผลโครงการเป็นอย่างไร ต้องทราบถึงประเด็นที่เป็นรายละเอียดสำคัญดังจะกล่าวไปตามลำดับ

2.5.1 ความหมายการประเมินผลโครงการ

ความหมายของการประเมินผลโครงการนับว่า มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะก่อนที่จะทราบถึงขึ้นตอนการประเมินผล ต้องรู้ให้ได้ก่อนว่า ความหมายของการประเมินผลโครงการ คือ อะไร เพื่อจะได้นำไปสู่การกำหนดทิศทางตามคำนิยามสำคัญ สำหรับความหมายของการประเมินผลโครงการนั้น ได้มีนักวิชาการให้ความหมายไว้หลายท่าน ซึ่งการให้ความหมายต่างก็มีฐานคติสำคัญในการแสดงทัศนะอันเป็นประโยชน์ต่อการประเมินผลโครงการ ดังเช่น

กู้ด (Good, 1973) กล่าวไว้ว่า การประเมินผลโครงการ คือ การเปรียบเทียบผลการปฏิบัติงานจริงกับผลที่คาดว่าจะได้รับ มีความแตกต่างเพียงใด ส่วนรอบบินส์ (Robbins, 1973) เสนอความเห็นไว้ว่า การประเมินผล เป็นกระบวนการของการดูแลติดตามเพื่อที่จะดูว่า องค์กรหรือหน่วยงานได้รับ และใช้ทรัพยากรเพื่อการดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลเพียงใด ความเห็นของนักวิชาการสองท่าน จะให้ความสำคัญแตกต่างกันเล็กน้อย โดยความเห็นของนักวิชาการท่านแรก กู้ด (Good) เน้นการประเมินผลโครงการในแนวทางการเปรียบเทียบ ในขณะที่นักวิชาการท่านที่สอง คือ รอบบินส์ (Robbins) ได้ชี้ประเด็นไปว่า การประเมินผลโครงการ ต้องเป็นกระบวนการตรวจสอบ กำกับ ดูแล จากตัวบุคคล หน่วยงานที่รับผิดชอบ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นซัคแมน (Suchman, 1977) ได้กล่าวว่า การประเมินผลโครงการ เป็นการใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ หรือการใช้เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อหาข้อมูลที่เป็นจริง และเชื่อถือได้เกี่ยวกับโครงการ เพื่อการตัดสินใจว่าโครงการดังกล่าว ดีหรือไม่ดีอย่างไร หรือเป็นการค้นหาว่าผลที่เกิดขึ้นของกิจกรรม เป็นไปตามความต้องการ หรือวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายของโครงการหรือไม่ แต่อย่างไรก็ตาม ความเห็นของ ซัคแมน (Suchman) ก็ยังถือว่า มีความแตกต่างจาก รอบบินส์ (Robbins) เล็กน้อย ประเด็นที่มีความเห็นแตกต่าง ได้แก่ การเน้นไปแนวทางวิทยาศาสตร์ จะสังเกตุจาก การประเมินผลโครงการ จะต้องกระทำเป็นกระบวนการและการดำเนินการไปตามกระบวนการ ก็คือ การดำเนินการตามขั้นตอนทางวิทยาศาสตร์นั่นเอง

นอกจากนี้ นักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่ให้ความหมายของการประเมินผลโครงการที่ให้ความสำคัญกับเป้าหมายเป็นเกณฑ์ได้แก่ ไบรอันและไวท์ (1976) ได้กล่าวว่าการประเมินผลโครงการเป็นความพยายามที่จะค้นหาว่า แผนหรือโครงการ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไร เป็นไปตามที่คาดหมายไว้หรือไม่เพียงใด ซึ่งอาจจะต่างกับความเห็นของนักวิชาการอีกท่านหนึ่ง คือ ฟรีแมน (Freeman, 1982) ได้เน้นถึงแนวทางระบบเป็นตัวตั้ง โดยสาระสำคัญของความหมายมีว่า การประเมินผลโครงการเป็นการพิจารณาว่า ปัจจัยนำเข้า ได้รับการดำเนินการตามแผนที่วางไว้หรือไม่ และเพื่อกำหนดว่าโครงการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือขยายผลไปในทิศทางใด สอดคล้องกับความตั้งใจหรือไม่ มองในแง่นี้ การประเมินผลแบบรวบยอด จึงเป็นการวิจัยประเมินผลที่มีความหมายครอบคลุมทั้งการประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) และการประเมินผลกระทบ (Impact Evaluation) อันหมายถึงการที่นโยบายได้รับการดำเนินการตามแผนงานขั้นตอนที่วางไว้หรือไม่และนโยบายเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงในทิศทางของวัตถุประสงค์ที่พึงประสงค์หรือไม่อย่างไร กล่าวได้ว่า ความเห็นของนักวิชาการสองท่านมีจุดเน้นที่ให้ความสำคัญแตกต่างกัน แต่เป้าหมายมีลักษณะอย่างเดียวกัน คือ ต้องการจะทราบว่า โครงการที่ได้ดำเนินการไป บรรลุวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใด นักวิชาการไทยที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับเรื่องของการประเมินผล ก็ได้ให้ความเห็นไว้เช่นเดียวกัน ซึ่งอาจจะ

มีความเห็นที่เหมือนหรือต่างกันในบางประเด็น เช่นเดียวกับการให้ความเห็นของนักวิชาการต่างประเทศที่กล่าวมา สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2547) ได้กล่าวว่า การประเมินผลโครงการ เป็นกระบวนการศึกษาแสวงหาความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินโครงการว่าเป็นไปตามหลักเกณฑ์และขั้นตอนต่างๆ ที่ได้กำหนดไว้หรือไม่ มีปัญหาและอุปสรรคอะไร และบรรลุตามเป้าหมาย ที่ต้องการหรือไม่ มีผลกระทบในแง่มุมต่างๆ อย่างไรที่เกิดขึ้นจากโครงการ ซึ่งเป็นแนวทางเดียวกันกับการให้ความเห็นของ วินัย นาคปาน (2550) ได้ให้ทัศนะการประเมินผลโครงการ เป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เพื่อหาข้อมูลที่เป็นจริง เกี่ยวกับโครงการโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ การวางแผน การดำเนินการ และผลกระทบที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นการกำหนดคุณค่าหรือข้อดีของโครงการดังกล่าวว่าดีหรือไม่ อย่างไร หรือเป็นการพิสูจน์ว่าโครงการได้ผลผลิต (Output) และผลลัพธ์ (Outcome) ตามที่คาดหมายหรือไม่ มากน้อยเพียงใด มีปัญหาอุปสรรคในเรื่องอะไรบ้าง ประเด็นสำคัญจากความเห็นนักวิชาการทั้งสองท่าน ได้เน้นถึงกรอบการแสวงหาความรู้ที่เป็นขั้นตอนทางด้านวิทยาศาสตร์ แต่ในกรณีนี้เป็นกรอบความคิดเห็นที่เป็นแนวทางวิทยาศาสตร์เชิงสังคม เพื่อหาคำตอบในการบริหารงานโครงการ โดยเฉพาะกระบวนการรวบรวม กระบวนการดำเนินการ และเป้าหมายที่สำคัญของการดำเนินการโครงการ

นอกจากนี้ เยาวดี รางชัยกุล (2546) ได้ชี้ให้เห็นถึงประเด็นสำคัญเพิ่มเติมของกระบวนการประเมินผลที่อิงแนวทางวิทยาศาสตร์ โดยความเห็นนั้นมีสาระสำคัญว่า การประเมินผลโครงการเป็นกระบวนการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อสรุปผลว่าโครงการนั้นๆ ได้บรรลุวัตถุประสงค์/เป้าหมายและมีประสิทธิภาพเพียงใด ในขณะเดียวกัน ประธาน สุวรรณมงคล (2550) อาจจะมีความเห็นที่แย้งกับเยาวดี รางชัยกุล วิบูลย์ศรี (2546) ในประเด็นที่ว่า ก่อนที่เก็บรวบรวม วิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างเป็นระบบ จะต้องวิเคราะห์สภาพปัญหา อุปสรรคก่อนที่จะรู้ประเด็นในการวิเคราะห์ ดังนั้น ความเห็นของประธาน สุวรรณมงคล (2550) จึงมีสาระสำคัญ ได้แก่ การประเมินผลโครงการ คือ การวิเคราะห์สภาพที่เป็นปัญหาอุปสรรค ความก้าวหน้าหรือความสัมฤทธิ์ผลของ โครงการ ตลอดจนผลกระทบที่สืบเนื่องมาจากการปฏิบัติโครงการทั้งทางตรงและทางอ้อม สำหรับนำมาเป็นข้อมูลย้อนกลับในการใช้ปรับปรุงแก้ไขปัญหา อุปสรรคที่พึงเกิดขึ้นจากการปฏิบัติโครงการ และใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการบริหารของผู้บังคับบัญชาในการตัดสินใจที่จะดำเนินโครงการใน ระยะต่อไป หรือเปิดโครงการใหม่ที่มีผลเกี่ยวเนื่องกับโครงการที่ปฏิบัติในปัจจุบัน

ความหมายของการประเมินผลโครงการที่ไม่ได้เน้นความสำคัญในเรื่องของการวิเคราะห์ ปัญหาและอุปสรรค คือ สมหวัง พิริยานุวัฒน์ (2544) ได้กล่าวว่า การประเมินผลโครงการ เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดสารนิเทศในการปรับปรุงโครงการและสารนิเทศในการตัดสินผลสัมฤทธิ์ของโครงการ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของอรทัย ศักดิ์สูง (2550) ได้ให้ความหมายที่ใกล้เคียงกัน สาระสำคัญ คือ การประเมินผลโครงการ เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดสารนิเทศในการปรับปรุงโครงการ และสารนิเทศในการ ตัดสินผลสัมฤทธิ์ของโครงการ การจัดการประเมินโครงการเพื่อให้ทราบว่า โครงการนั้นบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้เพียงใด มีปัญหาอุปสรรคอย่างไร จะได้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงโครงการ กล่าวได้ว่า ความหมายจากนักวิชาการทั้งสองท่าน ไม่ได้สนใจการวิเคราะห์ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากกิจกรรมของโครงการใดๆ ทั้งสิ้น ประเด็นที่สนใจ คือ ผลลัพภ์สุดท้ายที่ได้ข้อ

สารสนเทศที่เกิดจากการบริหารโครงการ

จากความหมายการประเมินผลโครงการดังที่นักวิชาการได้ให้ความหมายไป ซึ่งผู้วิจัยสรุปได้ว่า การประเมินผลโครงการ หมายถึง กระบวนการศึกษาแสวงหาความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินโครงการ เพื่อให้ได้ข้อสนเทศเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรค ความก้าวหน้าหรือความสัมฤทธิ์ผลของโครงการ ตลอดจนผลกระทบที่สืบเนื่องมาจากการปฏิบัติโครงการทั้งทางตรงและทางอ้อม พร้อมกันนั้นนำมาสู่การวิเคราะห์ การประมวลผลอย่างเป็นระบบตามขั้นตอนทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจว่าโครงการดังกล่าว ดีหรือไม่ดีอย่างไร ควรจะดำเนินการต่อไปหรือควรจะปรับปรุงแก้ไขหรือการยกเลิกขั้นตอนกระบวนการทั้งหมด

2.5.2 ประเภทการประเมินผลโครงการ

การประเมินโครงการเป็นกระบวนการที่สามารถทำได้เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของโครงการ เพื่อให้ได้สารสนเทศที่สามารถใช้ในการพิจารณาการดำเนินงาน ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ (วินัย นาคปาน, 2550) เพราะฉะนั้นการจะทราบถึงการบริหารโครงการได้ จำเป็นต้องทราบการแบ่งประเภทการประเมินโครงการ ซึ่งมีเกณฑ์หลายชนิดมาจำแนกประเภท เช่น ใช้เวลา วัตถุประสงค์ วิธีการ และ รูปแบบการประเมินมาบ่งบอกถึงประเภทของการประเมิน (อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์, 2550) ในการจัดประเภทของการประเมินผลโครงการ ผู้วิจัยแบ่งการจัดประเภท ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ (ไตรรัตน์ โภคพลากร, 2550)

2.5.2.1 การประเมินก่อนเริ่มดำเนินโครงการ (Pre - Implementation Evaluation)เป็นการประเมินเพื่อวางแผนโครงการ นับตั้งแต่การกำหนดหลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีดำเนินโครงการ แต่ทั้งนี้ ต้องทำการศึกษาถึงประสิทธิภาพของปัจจัยป้อน ความเหมาะสมของกระบวนการที่คาดว่าจะนำมาใช้ในการบริหารจัดการโครงการ ปัญหา อุปสรรค ความเสี่ยงของโครงการ ตลอดจนผลลัพธ์ หรือประสิทธิผลที่คาดว่าจะได้รับ ซึ่งประเด็นศึกษาที่ได้มีการกำหนดไว้นี้โดยสรุปแล้ว ก็คือ การประเมินบริบท หรือสภาวะแวดล้อม (Contest Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินถึงความต้องการ และความจำเป็นเพื่อกำหนดโครงการ อาจจะเป็นการประเมินว่าโครงการที่จะดำเนินการสอดคล้องกับนโยบายกลยุทธ์หรือไม่ ผลของการประเมินจะสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็น ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการซึ่งจะนำไปสู่การตัดสินใจเลือกหรือกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการ ในขณะเดียวกันอีกประเด็นหนึ่ง ได้แก่ การประเมินปัจจัยป้อน (Input Evaluation) ซึ่งถือได้ว่า เป็นการตรวจสอบความพร้อมทั้งด้านปริมาณ (ความเพียงพอ) และคุณภาพ (ความเหมาะสม) ของทรัพยากรที่จะใช้ในการดำเนินโครงการผลของการประเมินจะนำไปสู่การตัดสินใจเลือกวิธีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมหรือไม่ นอกจากนั้นยังช่วยให้ตัดสินใจได้ว่า โครงการมีความเหมาะสมหรือไม่ และเมื่อนำไปปฏิบัติจะทำให้วัตถุประสงค์/เป้าหมายของโครงการบรรลุผลหรือไม่

ในทำนองเดียวกัน อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์ (2550) ได้กล่าวถึงการประเมินก่อนเริ่มดำเนินโครงการ (Pre-Implementation Evaluation) เพิ่มเติมไว้ว่าในการประเมินผลโครงการดังกล่าว จะต้องพิจารณาถึงประเด็นสำคัญได้แก่ การประเมินผลกระทบด้านสังคม การประเมินผลกระทบด้านนิเวศ การประเมินผลกระทบด้านการเมือง การประเมินผลกระทบด้านเทคโนโลยี การประเมินผลกระทบ

ด้านประชากร การประเมินผลกระทบด้านนโยบาย การประเมินผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ การประเมินผลในประเด็นศึกษาเหล่านี้ แท้จริงแล้วก็คือการประเมินสภาพแวดล้อมที่เป็นบริบทหลักๆ ของการบริหารโครงการนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตาม การประเมินผลกระทบเชิงกว้างในประเด็นศึกษาดังที่กล่าวมา จะมีเพียงบางประเด็นเท่านั้น ที่จะต้องพิจาณาเป็นพิเศษ เพราะมีผลกระทบในเชิงกว้าง เช่น ความเห็นของ กล้า ทองขาว (2550) มองว่า ในการประเมินผลการบริหารงานโครงการ ควรจะเน้นการประเมินผลไปในประเด็นหลักๆ ได้แก่ การประเมินผลกระทบด้านการเมือง นโยบาย และเศรษฐกิจ ความเห็นดังกล่าว นับว่า เป็นประเด็นที่จะต้องพิจารณาอย่างยิ่ง

2.5.2.2 การประเมินระหว่างดำเนินโครงการ (Formative/on going Evaluation) เป็นการประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) อาจจะจำแนกเป็นในห้วงเวลาเริ่มต้นโครงการ (Inception Study) และระหว่างดำเนินโครงการที่ผ่านพ้นช่วงแรกไปแล้ว (Formative Evaluation) ทั้งนี้ จะต้องเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ว่า วิธีการจัดกิจกรรมของโครงการตามแผนที่ได้วางไว้เป็นอย่างไร ความก้าวหน้าของโครงการเป็นอย่างไร กิจกรรมที่จัดทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการที่กำหนดไว้หรือไม่ หรือเกิดประสิทธิผลมากน้อยเพียงใด มีปัญหาอุปสรรคใดเกิดขึ้นอย่างไร ผลของการประเมินนำไปสู่การตัดสินใจ ปรับปรุงกิจกรรม วิธีการ หรือกระบวนการดำเนินงานหรือไม่ (จุมพล หนิมพาณิชย์, 2550) ผลที่ได้จากการประเมินดังกล่าวนี้จะช่วยปรับปรุงทั้งปัจจัยป้อน กระบวนการบริหารจัดการ และแม้แต่วัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการให้เป็นไปตามความเหมาะสมให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล มีชื่อเรียกการประเมินแบบนี้อีก เช่น การประเมินความก้าวหน้า (Progress Evaluation) และการประเมินการดำเนินการ (Implementation Evaluation) เป็นต้น (อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์, 2550)

2.5.2.3 การประเมินผลรวมสรุป (Summative Evaluation) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การประเมินหลังสิ้นสุดโครงการ (Summative Evaluation) มักใช้หลังสิ้นสุดโครงการใหม่ๆ เพื่อค้นหาประสิทธิผลของการดำเนินโครงการว่าบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้หรือไม่อย่างไร หรือทบทวนกระบวนการบริหารจัดการว่า ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวประการใด การประเมินผลประเภทรวมสรุปนี้ ดำรง วัฒนา (2549) ได้นำเสนอมิติของห้วงระยะเวลามาเป็นส่วนประกอบสำคัญ ได้แก่ ประการแรก การประเมินทันทีที่สิ้นสุดโครงการ เป็นการประเมินผลผลิต (Product Evaluation) หรือผลลัพธ์ของโครงการ โดยมุ่งตอบคำถามว่าโครงการประสบความสำเร็จตามแผนที่วางไว้หรือไม่ ผลผลิตของโครงการเป็นไปตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายหรือไม่คุ้มค่าเพียงใด ประการที่สอง การประเมินภายหลังสิ้นสุดโครงการแล้วช่วงระยะเวลาหนึ่ง เป็นการประเมินผลกระทบ (Impact Evaluation) ของโครงการอันเป็นผลที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากผลผลิตของโครงการ หรือผลผลิตของโครงการก่อให้เกิดผลอื่นๆ ตามมา ซึ่งเป็นผลที่มิได้ระบุไว้ในวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของโครงการ กล่าวได้ว่า ดำรง วัฒนา ได้ใช้มิติของห้วงระยะเวลา เป็นแนวทางการประเมินผลขั้นสรุป กล่าวคือ มีการประเมินทันทีและการประเมินผลในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งที่มีความเหมาะสม อย่างไรก็ดี อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์ (2550) ก็มีความเห็นที่สอดคล้องด้วยเช่นกัน ในประเด็นช่วงระยะเวลา โดยที่ประเด็นนำเสนอ คือ การประเมินผลอาจจะมีการสรุปผลในแต่ละช่วง เช่น ระหว่างดำเนินการ แต่ทั้งนี้ ต้องเป็นการประเมินผลในโครงการระยะยาวเสมอ

2.5.2.4 การประเมินผลกระทบของโครงการ เป็นการตรวจสอบผลกระทบที่ เกิดขึ้นจากการดำเนินงานในแต่ละโครงการ และภาพรวมของผลกระทบทั้งหลายเช่น ผลกระทบด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ระบบนิเวศ หรือสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี ประชากร และด้านนโยบาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเป้าหมายของการประเมินผลกระทบนั้นว่าต้องการเน้นด้านใดเป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้รับผิดชอบโครงการจำเป็นต้องศึกษาดูว่า ในเชิงนิติศาสตร์แล้วจะต้องมีการประเมินผลกระทบด้านใดบ้าง อย่างไรก็ตามหากคำนึงถึงการใช้เวลามาเป็นเกณฑ์การประเมินร่วมกับการจำแนกการประเมินแล้ว การประเมินผลกระทบของโครงการอาจจะพิจารณาได้เป็น 2 นัยคือ การประเมินผลกระทบในบริบทของการศึกษาความเป็นไปได้เพื่อตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ และการประเมินผลกระทบในบริบทของหลังช่วงระยะสิ้นสุดโครงการไปแล้ว แต่นักประเมินผลบางท่านก็อาจโต้แย้งได้ว่าสามารถทำการประเมินผลกระทบของโครงการได้ทุกระยะ ไม่ว่าจะเป็นก่อนเริ่มโครงการ ระหว่างดำเนินโครงการ เมื่อสิ้นสุดโครงการ หรือมองภาพรวมของโครงการทั้งหมด

2.5.3 รูปแบบการประเมินผลโครงการ

การประเมินผลให้เกิดผลได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ความคุ้มค่า สอดคล้องกับความต้องการของผู้รับประโยชน์จากการบริหารงานโครงการ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีรูปแบบการประเมินผล ซึ่งมีลักษณะเป็นตัวแบบ หรือเป็นกรอบแนวคิดสำคัญอันจะช่วยให้ผู้ประเมินผลมีทิศทางการดำเนินการ และวิเคราะห์องค์ประกอบแวดล้อมสำคัญของการประเมินผลโครงการได้อย่างถูกต้องครบถ้วน ฉะนั้น การประเมินผลโครงการ จะต้องมีรูปแบบไว้คอยเป็นทิศทางการดำเนินการ และรูปแบบหรือแบบจำลองการประเมินโครงการมีหลายแบบขึ้นอยู่กับผู้ประเมินจะเลือกใช้แบบใด แต่ทั้งนี้ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกใช้รูปแบบการประเมินผลโครงการ โดยอาศัยเกณฑ์การแบ่งตามเนื้อหา ได้แก่ อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์ (2550) 1) รูปแบบการประเมินของไทเลอร์ 2) รูปแบบการประเมินของทาบา 3) รูปแบบการประเมินของสเตค 4) รูปแบบการประเมินของแฮมมอนด์ 5) รูปแบบการประเมินของโพรวัส 6) รูปแบบการประเมินแบบซิป ดังจะกล่าวไปตามลำดับ

2.5.3.1 รูปแบบการประเมินของไทเลอร์

ไทเลอร์เป็นผู้วางรากฐานในการประเมินมาตั้งแต่ ค.ศ. 1930 โดยให้องค์ประกอบในการจัดการศึกษาไว้ 3 อย่าง คือ จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา ประสบการณ์ในการเรียนรู้และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน โดยพิจารณาว่าผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามที่ได้ตั้งจุดมุ่งหมายไว้หรือไม่ โดยเน้นการการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการให้อยู่ในรูปของวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม แล้วประเมินความสำเร็จของวัตถุประสงค์เหล่านั้น แนวคิดลักษณะนี้เรียกว่า แบบจำลองที่ยึดความสำเร็จของจุดมุ่งหมายเป็นหลัก ดังภาพที่ ตัวแบบด้านล่าง

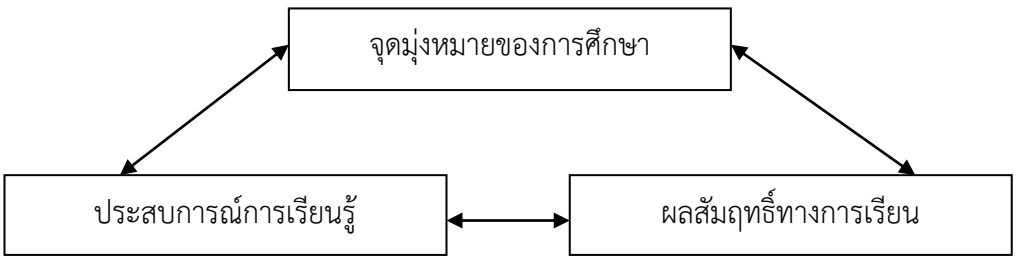

ภาพที่ 2.7 แสดงตัวแบบการประเมินผลของไทเลอร์ (อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์, 2550)

2.5.3.2 รูปแบบการประเมินของทาบา

ทาบา (TabaHanda, 1962) ได้เสนอรูปแบบพัฒนาหลักสูตรโดยให้ชื่อว่า “A Conceptual Framework for Curriculum Design” ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับของไทเลอร์มากแต่เพิ่มการประเมินทางด้านเนื้อหาวิชาเข้าไปด้วย ดังนี้

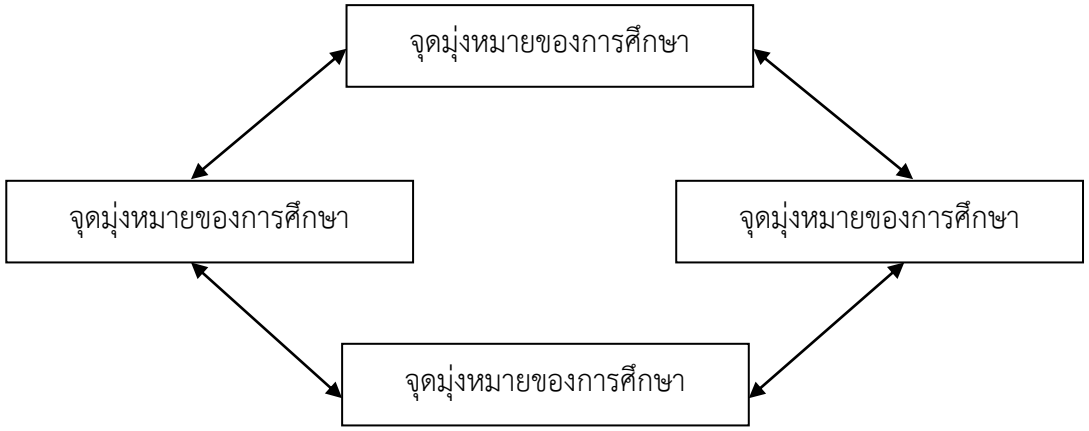

ภาพที่ 2.8 แสดงตัวแบบการประเมินผลของทาบา (Taba, 1962)

2.5.3.3 รูปแบบการประเมินของสเตค

เป็นโมเดลที่เน้นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เกิดขึ้นจริงกับสิ่งที่คาดหวังโดยนำไปเทียบกับมาตรฐาน เพื่อใช้ในการตัดสินใจโดยที่โรเบิร์ต อี สเตค (Robert E. Stake) ได้พัฒนารูปแบบการประเมินโดยใช้แนวคิดของ ครอนบาค และสคริฟเว่น เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติรูปแบบการประเมินของสเตค ถือได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งที่ นักประเมินนามาประยุกต์ได้อย่างกว้างขวางในการประเมินโครงการ การประเมินตามความคิดเห็นของสเตค หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวกับการบรรยายและการตัดสินคุณค่าของโครงการ หรือเป็นกระบวนการที่เกี่ยวกับการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนาไปสู่การตัดสินใจ จุดมุ่งหมายของการประเมินมี 2 ประการคือ เพื่อต้องการได้ข้อมูลต่างๆ ที่นำมาบรรยายเกี่ยวกับโครงการนั้น และเพื่อต้องการได้ข้อมูลต่างๆ ที่สามารถนำ มาใช้ในการตัดสินคุณค่าของโครงการ

สเตคได้เสนอโครงสร้างของรูปแบบการประเมินเคาน์ทิแนนซ์ (Countenance Model) ซึ่งตามโครงสร้างของรูปแบบนี้ได้จำแนกข้อมูลการประเมินออกเป็น 2 ส่วน คือ เมตริกซ์บรรยาย (Description Matric) และเมตริกซ์การตัดสินคุณค่า (Judgement Matric) และได้เสนอว่าก่อนบรรยาย หรือตัดสินคุณค่าของ

โครงการใดๆ นักประเมินควรทำการวิเคราะห์หลักการและเหตุผลของโครงการนั้นๆ ด้วย การประเมินโครงการตามแนวคิดของสเตค ผู้ประเมินจะต้องรวบรวมข้อมูลที่แท้จริงให้ได้ เนื่องจากแหล่งข้อมูลมีมากมาย และวิธีการเก็บข้อมูลก็มีหลายวิธี ข้อมูลที่ต้องการคือข้อมูลที่นำมาใช้เพื่อการอธิบาย และการตัดสินใจ ตามรูปแบบการประเมินนี้ได้จำแนกสิ่งที่ต้องพิจารณาในการประเมินออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) สิ่งนำหรือปัจจัยเบื้องต้น (Antecedents) หมายถึง สภาพเงื่อนไขหรือปัจจัยต่างๆ ในการดำเนินโครงการ 2) กระบวนการหรือการปฏิบัติ (Transaction) หมายถึง กิจกรรมดำเนินตามกิจรรมที่ปฏิบัติ พฤติกรรมระหว่างบุคคล ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับอาจารย์ นักเรียนกับนักเรียน เป็นต้น 3) ผลลัพธ์หรือผลการดำเนินงาน (Outcome) หมายถึง ผลผลิตที่ได้จากโครงการ

ในการเก็บข้อมูลผู้ประเมินต้องบันทึกข้อมูลทั้งสามชนิดนี้ แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) ความคาดหวังหรือแผนงาน (Intents) หมายถึง สิ่งที่คาดหวังจำแนกเป็นความคาดหวังเกี่ยวกับปัจจัยเบื้องต้น การปฏิบัติ และผลการดาเนินงานโครงการ 2) สิ่งที่เกิดขึ้นจริง (Observations) หมายถึง สภาพที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งจำแนกเป็นสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นจริงเกี่ยวกับปัจจัยเบื้องต้น การปฏิบัติและผลการดำเนินงาน 3) มาตรฐาน (Standards) หมายถึง แนวทางการดำเนิน งาน คุณลักษณะที่ควรจะมี ควรจะทำ หรือควรจะได้รับ เกี่ยวกับปัจจัยเบื้องต้น การปฏิบัติและผลการดำเนินงาน 4) การตัดสินใจ (Judgment) หมายถึง ผลการพิจารณาการตัดสินใจ เป็นการพิจารณาสรุปเกี่ยวกับปัจจัยเบื้องต้น การปฏิบัติ และผลการดำเนินงาน

ในการประเมิน ผู้ประเมินต้องพิจารณาข้อมูลเพื่อการบรรยายก่อน คือ ต้องมีการศึกษาความสอดคล้องระหว่างความคาดหวังกับสิ่งเกิดขึ้นจริง และความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเบื้องต้น การปฏิบัติและผลลัพธ์ เมื่อได้ผลอย่างไรแล้วจึงเปรียบเทียบกับมาตรฐานที่กำหนดไว้และมาตรฐานที่คาดว่าจะให้เกิดขึ้นแล้วตัดสินใจ แนวคิดของสเตคแสดงได้ดังแผนภาพที่ 2.9

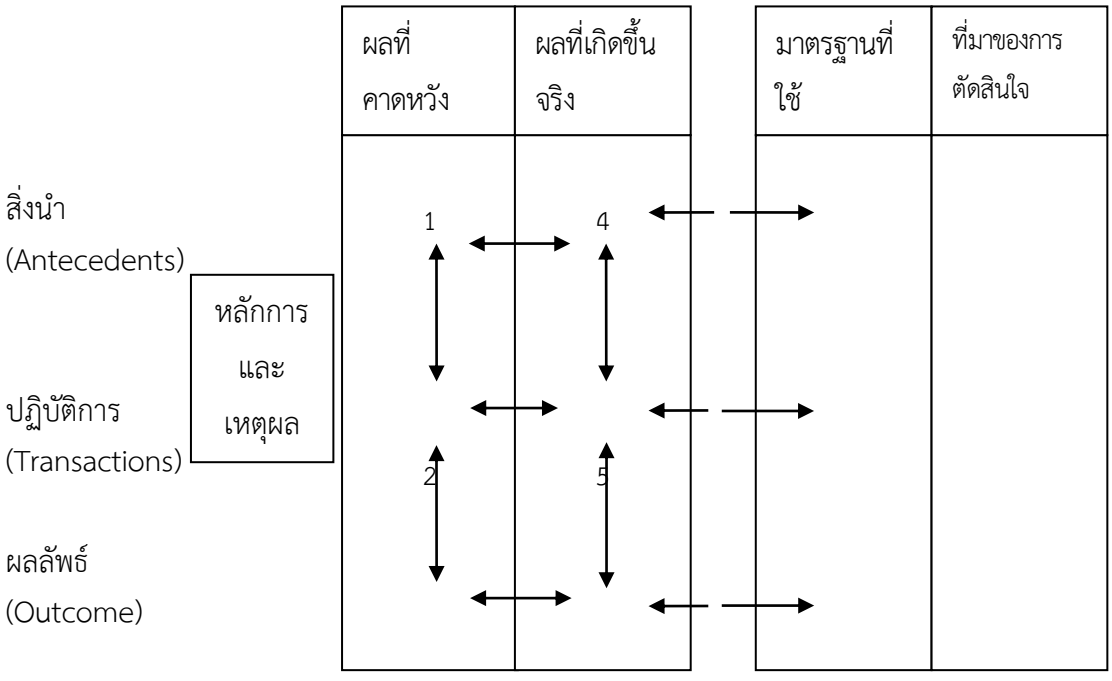

เมตริกซ์การบรรยาย = ความสอดคล้อง

เมตริกซ์การตัดสินใจ = ความสัมพันธ์

ภาพที่ 2.9 โครงสร้างรูปแบบการประเมินผลของสเตค

2.5.3.4 รูปแบบการประเมินของแฮมมอนด์

แฮมมอนด์ ได้เสนอโครงสร้างรูปแบบการประเมินในลักษณะ 3 มิติ คือ

มิติที่ 1 ด้านการสอน ได้แก่ ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมการศึกษา เช่น การจัดระบบชั้นเรียน การจัดตารางสอน เนื้อหาวิชา วิธีสอน สิ่งอำนวยความสะดวก และค่าใช้จ่ายต่างๆ เป็นต้น

มิติที่ 2 ด้านสถาบัน ได้แก่ นักเรียน ครู ผู้บริหาร ผู้เชี่ยวชาญ ครอบครัว ชุมชน เป็นต้น

มิติที่ 3 ด้านพฤติกรรม ได้แก่ ความรู้ความคิด (Cognitive) ความรู้สึกทัศนคติ (Affective) และทักษะ (Psychomotor)

ผู้ประเมินควรจะต้องมองทีเดียวทั้ง 3 มิติ มิใช่มองทีละมิติ เช่น ถ้าใช้วิธีสอน (มิติที่ 1) และทำให้นักเรียน (มิติที่ 2) เกิดความรู้ ทักษะ (มิติที่ 3) ตามที่ต้องการหรือไม่ ดังนั้น ข้อมูลในมิติที่ 1 และ 2 จึงเป็นส่วนที่ให้ข้อมูลเชิงอธิบายเกี่ยวข้องกับปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และสภาพทางสังคม ส่วนมิติที่ 3 เป็นจุดมุ่งหมายของโครงการในการประเมินจึงต้องประเมินทั้ง 3 มิติเสมอ

2.5.3.5 รูปแบบการประเมินของโพรวัส

โพรวัส (Malcolm Provas) ได้เสนอรูปแบบการประเมินที่ใช้ชื่อว่า การวิเคราะห์ความไม่สอดคล้อง (The Discrepancy Evaluation) คือ วิเคราะห์ความไม่สอดคล้องระหว่างความคาดหวังกับการปฏิบัติจริงในโครงการ ขั้นตอนต่างๆ ในโครงการที่จะนำมาวิเคราะห์ โพรวัสแนะนำว่า ควรจะทำการวิเคราะห์ใน 5 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

ขั้นที่ 1 การกำหนดโครงการ (Program Definition) เป็นการพิจารณาคุณภาพของสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ของโครงการ สิ่งที่จะพิจารณาในขั้นนี้มี 3 ประการ คือ 1) วัตถุประสงค์ของโครงการ 2) คุณลักษณะของครู นักเรียน วัสดุอุปกรณ์ ฯลฯ 3) กิจกรรมของนักเรียนและครูที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์

ขั้นที่ 2 ประเมินการเอาโครงการลงในพื้นที่ (Program Installation) เป็นการประเมินกิจกรรมต่างๆ ที่ใช้ในการดำเนินโครงการว่าเหมาะสมกับมาตรฐานที่ตั้งไว้เพียงใด การประเมินในขั้นนี้ทำให้ทราบความแตกต่างระหว่างสิ่งที่คาดหวังในขั้นตอนที่ 1 กับสิ่งที่เป็นจริง

ขั้นที่ 3 การประเมินกระบวนการในโครงการ (Program Process) เป็นการประเมินขั้นตอน วิธีการในการดำเนินงานตามโครงการ การประเมินในขั้นนี้มุ่งหาคำตอบว่าโครงการได้บรรลุวัตถุประสงค์ย่อย

ที่จะนำไปสู่วัตถุประสงค์สุดท้ายเพียงใด ทั้งนี้เพื่อการนำไปปรับปรุงการดำเนินต่อไป
ขั้นที่ 4 การประเมินผลผลิตของโครงการ (Program Product) เป็นการประเมินผลขั้นสุดท้ายที่เกิดจากโครงการ เป็นการประเมินที่มุ่งหาคำตอบที่ว่าโครงการได้บรรลุวัตถุประสงค์ขั้นสุดท้ายหรือไม่
ขั้นที่ 5 การวิเคราะห์ค่าใช้จ่าย (Cost-BenefitAnalysis) เป็นการวิเคราะห์ว่า โครงการดังกล่าวได้ผลตอบแทนคุ้มค่ากับการลงทุนมากน้อยเพียงใด ซึ่งการประเมินข้อนี้อาจจะมีหรือไม่มีก็ได้
ทั้ง 5 ขั้นตอนของการประเมินจะมีการเปรียบเทียบระหว่างมาตรฐานกับการปฏิบัติจริงว่า สอดคล้องหรือไม่ ถ้าไม่สอดคล้องหรือมีความแตกต่างมาก ก็จะนำไปสู่การตัดสินใจ ต่อไปนี้
1) ดำเนินการต่อไป
2) ดำเนินการขั้นเดิมซ้ำ จนกว่าจะได้ตามเกณฑ์มาตรฐาน
3) ดำเนินการเริ่มต้นในขั้นที่ 1 ใหม่
4) สิ้นสุดโครงการ

2.5.3.6 รูปแบบการประเมินแบบซิป

แดเนียล แอล สตัฟเฟิลบีม และคณะ (Daniel L. Stufflebeam, 1967) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการประเมินเรียกว่า ซิปโมเดล (CIPP Model) เป็นการประเมินที่เป็นกระบวนการต่อเนื่อง โดยมีจุดมุ่งเน้นที่สำคัญคือ ใช้ควบคู่กับการบริหารโครงการ เพื่อหาข้อมูลประกอบการตัดสินใจอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา วัตถุประสงค์ของการประเมิน คือการให้สารสนเทศเพื่อการตัดสินใจ ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีรายละเอียดที่เป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจ คำว่า CIPP เป็นคำที่ย่อมากจาก Context, Input, Process, และ Product

สตัฟเฟิลบีม ได้ให้ความหมายว่า การประเมินเป็นกระบวนการของการบรรยาย การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสาร เพื่อนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสม ซึ่งในการประเมินเพื่อให้ได้สารสนเทศที่สำคัญมุ่งประเมิน 4 ด้าน คือ การประเมินสภาพแวดล้อม (Context Evaluation) การประเมินปัจจัยเบื้องต้น (Input Evaluation) การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) และการประเมินผลผลิต (Product Evaluation) ประเภทของการประเมินและลักษณะการตัดสินใจตามกรอบความคิดของรูปแบบการประเมินซิป แสดงได้ดังภาพที่ 2.10

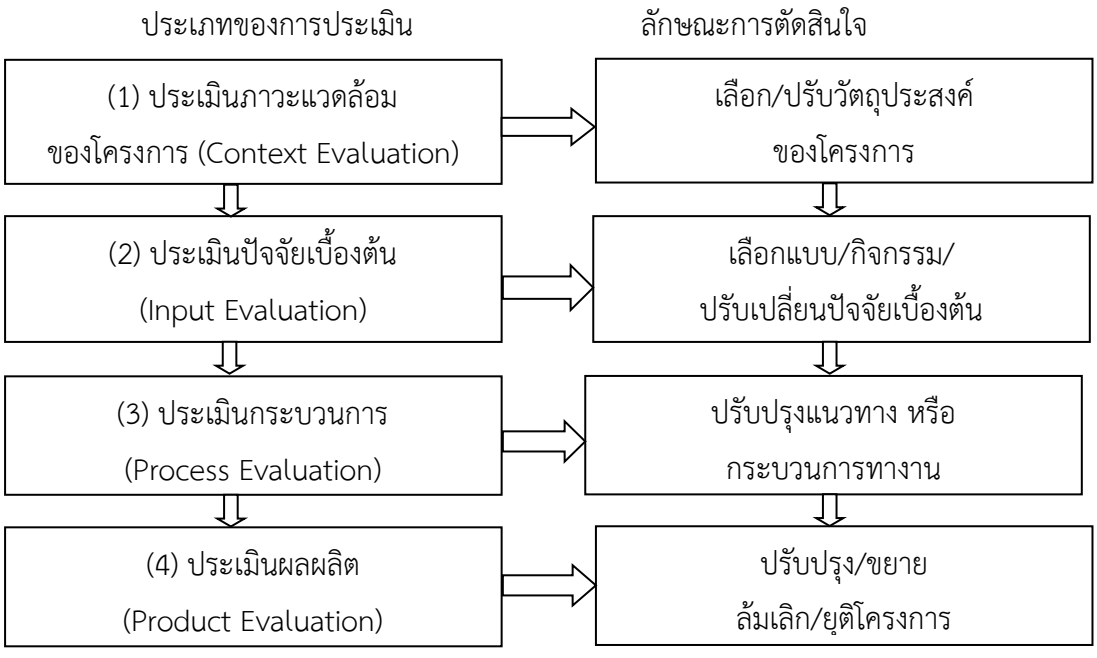

ภาพที่ 2.10 ความสัมพันธ์ระหว่างการประเมินกับการตัดสินใจในแบบจำลองซิป
ที่มา: ดัดแปลงจาก เฉลิมพงศ์ มีสมนัย (2550)

จากภาพที่ 2.10 กล่าวคือ เป็นการเชื่อมโยงการประเมินผลโครงการในแต่ละประเภทกับลักษณะการตัดสินใจ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งโครงการแต่ละประเภทมีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจทั้งสิ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าผู้ประเมินผลจะใช้บริบทของการตัดสินใจประเภทใดในการประเมินผล แต่อย่างไรก็ดีแผนภาพดังกล่าวข้างต้นนั้นเป็นการเชื่อมโยงให้เห็นเป็นแผนผังเท่านั้น ซึ่งยังมิได้มีการอธิบายให้เกิดความกระจ่างมากนัก เพราะฉะนั้นชุดคำอธิบายแผนภาพดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

1) การประเมินด้านบริบทหรือประเมินเนื้อความ (Context Evaluation) เป็นการศึกษาปัจจัยพื้นฐานที่นำไปสู่การพัฒนาเป้าหมายของโครงการ ได้แก่ บริบทของสภาพแวดล้อม นโยบาย วิสัยทัศน์ ปัญหา แหล่งทุน สภาพความผันผวนทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ตลอดจนแนวโน้มการก่อตัวของปัญหาที่อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินโครงการ เป็นต้น

2) การประเมินปัจจัยป้อน เพื่อค้นหาประสิทธิภาพขององค์ประกอบที่นำมาเป็นปัจจัยป้อน ซึ่งในด้านการท่องเที่ยวอาจจะจำแนกเป็นบุคคล สิ่งอำนวย-ความสะดวก เครื่องมือ อุปกรณ์ ครุภัณฑ์ ศักยภาพการบริหารงาน ซึ่งแต่ละปัจจัยก็ยังจำแนกย่อยออกไปอีก เช่น บุคคล อาจพิจารณาเป็น เพศ อายุ มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ความพึงพอใจ ความคาดหวัง ทัศนคติ ศักยภาพ ความสามารถ ประสบการณ์ ความรู้ คุณวุฒิทางการศึกษา ถิ่นที่อยู่ และลักษณะกระบวนการกลุ่ม เป็นต้น

3) การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) เป็นการศึกษาต่อจากการประเมินบริบทและปัจจัยป้อนว่า กระบวนการเป็นไปตามแผนที่วางไว้ เป็นการศึกษาค้นหาข้อบกพร่อง จุดอ่อน หรือจุดแข็งของกระบวนการบริหารจัดการโครงการที่จะนำโครงการบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ว่ามีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด

4)การประเมินผลิตผล (Product Evaluation) คือการตรวจสอบประสิทธิผลของโครงการ โดยเฉพาะความสอดคล้องระหว่างวัตถุประสงค์กับผลลัพธ์ที่ได้แล้วนำเกณฑ์ที่กำหนดไว้ไปตัดสิน เกณฑ์มาตรฐานนั้นอาจจะกำหนดขึ้นเองหรืออาศัยเกณฑ์ที่บุคคลหรือหน่วยงานอื่นกำหนดไว้ก็ได้ ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนจะกล่าวในตอนต่อไป

2.5.4 กระบวนการประเมินผลโครงการ

การประเมินผลโครงการเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งต่อการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงาน การประเมินผลโครงการมีกระบวนการที่ไม่ซับซ้อนมากนัก สามารถทำความเข้าใจได้ง่าย สำหรับกระบวนการประเมินผลโครงการนี้จะขอนำเสนอกระบวนการที่เข้าใจได้ง่าย 2 แบบ ได้แก่ การพิจารณาการประเมินผลโครงการในการเชิงวงจรและการพิจารณาการประเมินผลโครงการเชิงขั้นตอน เป็นลำดับดังต่อไปนี้

2.5.4.1 การประเมินผลโครงการเชิงวงจร เมื่อพิจารณาการประเมินผลโครงการในเชิงกระบวนการแล้วจะทำให้การศึกษาเรื่องการประเมินผลโครงการง่ายและเข้าใจได้มากยิ่งขึ้น รวมถึงจะเป็นประโยชน์เมื่อถึงเวลาลงมือปฏิบัติ ในเรื่องของกระบวนการประเมินผลโครงการนั้น ซัสแมน (Suchman, 1986) ได้นำเสนอวงจรหรือวัฏจักรของการประเมินผล ดังภาพที่ 2.11

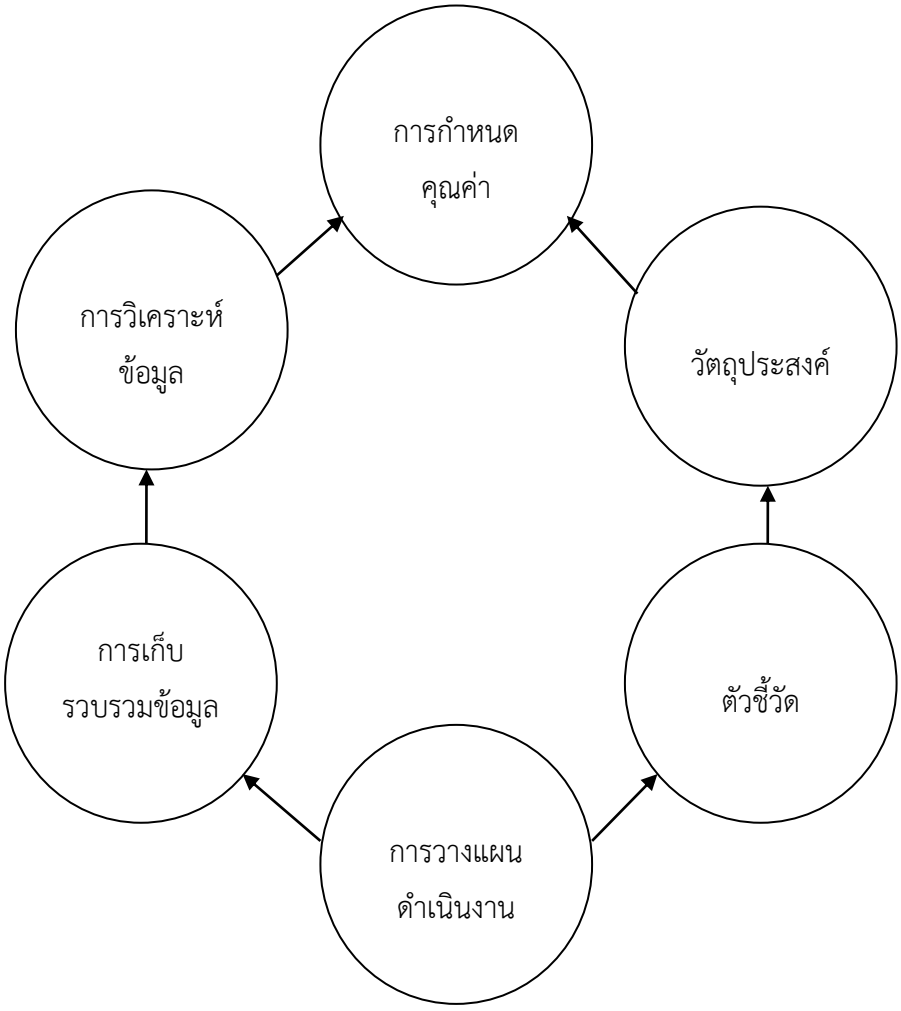

ภาพที่ 2.11 แสดงวงจรการประเมินผลโครงการซัสแมน
ที่มา: ดัดแปลงจาก ไตรรัตน์ โภคพลากร (2550)

จากภาพที่ 2.11 แสดงถึงวงจรการประเมินผลโครงการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการวัดและประเมินผลให้เกิดความเที่ยงตรงและความเชื่อถือได้ แต่อย่างไรก็ตาม วงจรการประเมินผลดังภาพยังมิได้ถูกอธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกัน ดังนั้น จึงต้องมีการอธิบายกันในแต่ละประเด็นในลักษณะของชุดคำอธิบายดังต่อไปนี้ (ไตรรัตน์ โภคพลากร, 2550)
1) การกำหนดคุณค่า เป็นขั้นแรกที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าของการดำเนินการประเมินผล นั่นคือ กำหนดสิ่งที่ต้องการที่จะได้รับรับจากการประเมินผล เช่น นำมาใช้เพื่อพัฒนาบุคลากร การปรับปรุงโครงสร้างค่าตอบแทน การเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง เป็นต้น
2) การวิเคราะห์วัตถุประสงค์ เป็นการศึกษาวัตถุประสงค์ของโครงการ ซึ่งควรจะกำหนดความหมายหรือสอบถามผู้เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์อันจะทำให้รู้เหตุผลของโครงการ รวมถึงบริบทของโครงการอีกด้วย
3) การกำหนดเกณฑ์และตัวชี้วัด เป็นการใช้กฎเกณฑ์ทางวิชาการในการแปลวัตถุประสงค์ของโครงการรวมทั้งคุณค่าที่ต้องการออกมาเป็นข้อความเพื่อแสดงถึงความสำเร็จของโครงการ
4) การวางแผนดำเนินงาน คือ การพิจารณาแผนในการประเมินผลโดยจะเกี่ยวข้องกับ ประเด็นสำคัญ ได้แก่ วัตถุประสงค์ของการประเมินผล ประเด็นที่ต้องการประเมินผล การกำหนดรูปแบบการประเมินผล การสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวางแผนปฏิบัติการ การประสานขอความร่วมมือ
5) การรวบรวมข้อมูล อาจจะเก็บข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิหรือทุติยภูมิก็ได้ ซึ่งโดยทั่วไปก็จะมีการสร้างเครื่องมือเพื่อบันทึกข้อมูล ทำให้มั่นใจได้ว่าข้อมูลที่ได้รับมีความทันสมัย ถูกต้อง เที่ยงตรง และน่าเชื่อถือ
6) การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อจะได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการบริหารงาน ซึ่งอาจจะมีการวิเคราะห์ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ หรืออาจจะใช้สถิติวิเคราะห์ด้วยก็ได้ โดยข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จะสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของการประเมินผล
2.5.4.2 การพิจารณาการประเมินผลโครงการในเชิงขั้นตอน เป็นอีกกระบวนการประเมินผลโครงการที่น่าสนใจนอกจากกระบวนการประเมินผลโครงการในเชิงของวงจรดังกล่าวมาแล้วเพราะเหตุที่ว่า กระบวนการประเมินผลในลักษณะเช่นนี้ค่อนข้างจะมีขั้นตอนที่ละเอียดสมกับชื่อของการประเมินและเหมาะกับการประเมินผลโครงการที่มีความสลับซับซ้อน นอกจากนี้สาระสำคัญของกระบวนการประเมินผลลักษณะนี้ ยังมีบางประเด็นที่คล้ายคลึงกับกระบวนการประเมินผลในเชิงวงจร เพราะฉะนั้นเพื่อให้เห็นอย่างชัดเจนว่ากระบวนการประเมินผลโครงการในเชิงของขั้นตอนเป็นอย่างไร ดังภาพที่ 2.12

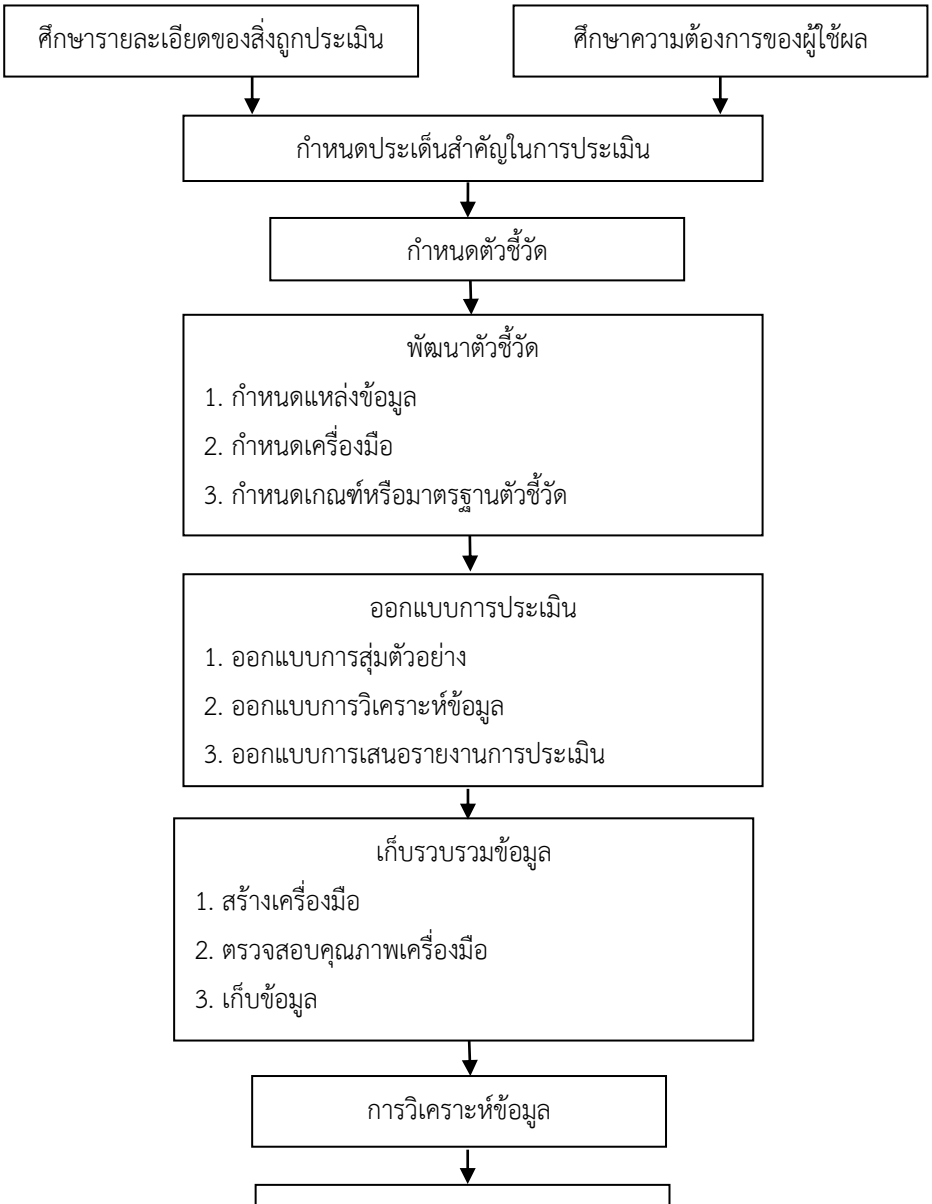
ศึกษารายละเอียดของสิ่งถูกประเมิน
ศึกษาความต้องการของผู้ใช้ผล
กำหนดประเด็นสำคัญในการประเมิน
กำหนดตัวชี้วัด
พัฒนาตัวชี้วัด
1. กำหนดแหล่งข้อมูล
2. กำหนดเครื่องมือ
3. กำหนดเกณฑ์หรือมาตรฐานตัวชี้วัด
ออกแบบการประเมิน
1. ออกแบบการสุ่มตัวอย่าง
2. ออกแบบการวิเคราะห์ข้อมูล
3. ออกแบบการเสนอรายงานการประเมิน
เก็บรวบรวมข้อมูล
1. สร้างเครื่องมือ
2. ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ
3. เก็บข้อมูล
การวิเคราะห์ข้อมูล

ภาพที่ 2.12 แสดงขั้นตอนการประเมินผล
ที่มา: ดัดแปลงจาก สุวิมล ติรกานันท์ (2545)

กล่าวโดยสรุป กระบวนการประเมินผลโครงการทุกประเภทจะต้องประกอบด้วยกิจกรรมหลัก ได้แก่ การกำหนดสิ่งที่ต้องการจะได้รับจากการประเมิน การวิเคราะห์วัตถุประสงค์ รวมถึงการกำหนดตัวชี้วัดสำคัญที่จะประเมินผล การกำหนดเกณฑ์ตัวชี้วัดหรือการพัฒนาตัวชี้วัดสำคัญ การวางแผนดำเนินงานหรือการออกแบบการประเมินผล การเก็บรวบรวม การวิเคราะห์ข้อมูล การแปลผลและการสรุปผล

2.5.5 การวางแผนการประเมินผลโครงการ

ระบบการประเมินผลโครงการเป็นระบบที่มีการป้อนข้อมูลกลับเพื่อทำให้เกิดการควบคุม การดำเนินงานอย่างใกล้ชิด ถ้าโครงการไม่มีระบบการประเมินผลที่เป็นระบบแล้ว การดำเนินโครงการอาจจะไม่บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ก็ได้ ดังนั้นระบบการประเมินผลจึงต้องมีการวางแผน เป็นอย่างดี ข้อมูลที่ได้รับจะต้องมีความน่าเชื่อถือ เครื่องมือในการประเมินต้องสามารถวัดผลการปฏิบัติงานได้ และการตัดสินคุณค่าของโครงการได้ไม่ควรใช้ความรู้สึกในการประเมินผล ข้อสรุป ของการประเมินจึงจำเป็นที่จะต้องมีความถูกต้อง เป็นต้น ดังนั้น ระบบการประเมินผลจึงมีความสำคัญต่อการดำเนินโครงการเป็นอย่างยิ่ง สำหรับแหล่งสำคัญของข้อมูลจะได้จากการป้อนกลับจากการประเมินผลโครงการ สำหรับการประเมินผลโครงการจะเริ่มต้นโดยผู้ประเมินจะต้องทำการศึกษาข้อมูลในประเด็นต่างๆ เช่น ความเป็นมาของโครงการ วัตถุประสงค์ของโครงการ วิธีการดำเนินงาน ผู้สนับสนุนโครงการ ลักษณะของผู้ปฏิบัติ เป็นต้น หลังจากทราบข้อมูลดังกล่าวแล้วผู้ประเมิน จะต้องตัดสินใจว่าจะทำการประเมินผลหรือไม่ ถ้าจะทำการประเมินก็อาจจะตัดสินใจว่าจะทำการ ประเมินอย่างไรหรือเมื่อใด เป็นต้นสำหรับกระบวนในการวางแผนเพื่อการประเมินผลโครงการมีขั้นตอนที่สำคัญ 6 ขั้นตอน ดังนี้ (มยุรี อนุมานราชธน, 2548)

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ โดยผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการทั้งผู้ที่ได้รับ ผลประโยชน์หรือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการประเมินผล เช่น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการ ประเภทและจำนวนของผู้รับบริการเป็นต้น จะต้องระบุให้ชัดเจน ได้แก่ ผู้ปฏิบัติงานในโครงการ ผู้รับบริการ ผู้สนับสนุนโครงการ เป็นต้น นอกจากนี้ผู้ประเมินควรทราบภูมิหลัง ความสนใจ ทัศนคติ ชื่อเสียงของผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการให้มากที่สุด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทของโครงการและลักษณะของการประเมิน

เช่น มหาวิทยาลัยจะประเมินจากผู้รับบริการ ได้แก่ นักศึกษาผู้ปกครอง ผู้ประกอบการ เป็นต้น รวมทั้งขึ้นอยู่กับการประเมินว่าจะมุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมายหรือครอบคลุมผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อทราบผลกระทบจากโครงการอย่างไร สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ เช่น ผู้ปฏิบัติงาน ในโครงการก็ต้องเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผนประเมินผล นอกจากนี้ผู้ประเมินควรทราบ ถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารโครงการกับผู้ปฏิบัติงานในโครงการ เพื่อจะได้รับความช่วยเหลือ และความร่วมมือด้านต่างๆ ขณะทำการวางแผนประเมินผลอีกด้วย

ขั้นตอนที่ 2 จัดการประชุมเบื้องต้น ก่อนที่จะตัดสินใจทำการประเมินและกำหนดรายละเอียด ของโครงร่างการประเมินผล ผู้ประเมินควรจัดการประชุมเบื้องต้นก่อนเพื่อพบปะบุคคลที่เกี่ยวข้อง กับโครงการและรวบรวมข้อมูลด้านต่างๆ เช่น โครงการเป็นประเภทใด ต้องการผลการประเมินด้านใด

ขั้นตอนที่ 3 ประเมินความสามารถที่จะรับการประเมิน เป็นการวิเคราะห์และพิจารณาข้อมูล เกี่ยวกับสถานการณ์ของโครงการว่า มีความพร้อมที่จะรับการประเมินหรือไม่ หลังจากผู้ประเมินได้ ทำความเข้าใจกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับที่มา และความสำคัญของ โครงการ วัตถุประสงค์และทรัพยากรของโครงการ เพื่อทำการตัดสินใจว่าจะทำการประเมินหรือไม่ โครงการที่สามารถประเมินได้ควรจะเป็นโครงการที่มีความสัมพันธ์ตามหลักเหตุผล ระหว่างสิ่งที่ คาดหวังว่าจะเกิดขึ้นจากการดำเนินงานในอนาคต นอกจากนี้ทรัพยากรจะต้องได้รับการจัดสรรเพื่อ ทำการประเมินอย่างเพียงพอ และผู้สนับสนุนโครงการต้องการให้ผู้ปฏิบัติงานได้รับการประเมิน เมื่อโครงการได้เกิดผลลัพธ์ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ

ขั้นตอนที่ 4 ตรวจสอบเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการ ผู้ประเมินที่มีประสบการณ์ใน การประเมินผลโครงการหลายๆ สาขาจะคุ้นเคยกับการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง ส่วนผู้ประเมินที่เชี่ยวชาญ เฉพาะสาขาจะพัฒนาความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเฉพาะที่จะช่วยพัฒนาทฤษฎีในด้านนั้นๆ ได้ ส่วนผู้ประเมินที่ขาดประสบการณ์ในการประเมินเฉพาะด้าน อาจต้องใช้เวลาศึกษาเนื้อหาของเรื่องนั้น ระเบียบวิธีวิจัยจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและศูนย์ข้อมูลต่างๆ ก่อนที่จะเสนอรูปแบบการประเมินและ สร้างเครื่องมือในการประเมินผล ในการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องผู้ประเมินควรสนใจประเด็นสำคัญ เช่น เคยมีการประเมินผลโครงการแบบนี้หรือไม่และทำการประเมินรูปแบบใดเครื่องมือหรือมาตรวัด ได้ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อใช้ในการประเมินผลหรือไม่ เครื่องมือดังกล่าวมีความเชื่อมั่นและมีความเที่ยงตรงเพียงใด ใช้สถิติประเภทใดและเหมาะสมกับการวิเคราะห์หรือไม่ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 5 กำหนดระเบียบวิธีวิจัย หลังจากทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องแล้วผู้ประเมินก็พร้อมที่จะตัดสินใจเลือกระเบียบวิธีวิจัย ได้แก่ กลยุทธ์และการออกแบบระเบียบวิธีวิจัย ประชากรและ กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง การเลือกวิธีการวัด การเก็บรวบรวมข้อมูล การเลือกใช้ สถิติและการรายงานผลฉบับสมบูรณ์ ตามลำดับ ในด้านกลยุทธ์การประเมินผลถูกกำหนดโดยประเภทการประเมิน เช่น การประเมินผลด้านประสิทธิผล ผู้ประเมินสามารถทำการประเมินมากกว่า 1 ประเภท นอกจากนี้การออกแบบการประเมินผลจะถูกกำหนดด้วยตัวแปรต่างๆ ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่ 6 การนำเสนอโครงร่างผลการประเมินผลที่เป็นลายลักษณ์อักษร หลังจากได้ ดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ แล้ว ผู้ประเมินต้องเตรียมจัดทำร่างผลการประเมินที่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือ

เอกสารรายงานผลสำหรับนำเสนอต่อผู้บริหารโครงการและผู้บริหารระดับสูง โครงร่างนี้ควรได้รับความเห็นชอบร่วมกันระหว่างผู้ประเมินและผู้ปฏิบัติ ในประเด็นเกี่ยวกับลักษณะและประเภทของการประเมินผล วัตถุประสงค์ของการประเมินผล มาตรวัดวัตถุประสงค์ของโครงการ ความพร้อมที่จะให้ทำการประเมินผล เป็นต้น

การวางแผนและการออกแบบการประเมินผลโครงการตามแนวคิดของ ไตรรัตน์ โภคพลากร(2550) ได้กำหนดขึ้นมาเพื่อชี้ให้เห็นว่า ในการประเมินผลโครงการ หาใช่จะมีการประเมินผลอย่างไม่เป็นระบบไม่หรือการประเมินผลโครงการจะกระทำได้ทุกกรณีไม่ ซึ่งมีข้อยกเว้นอยู่บ้างในแต่ละสถานการณ์ แต่อย่างไรก็ดี ในการประเมินผลโครงการทุกกรณีต้องมีการวางแผนและออกแบบให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ความสนใจและความต้องการของผู้ประเมินผลโครงการ ฉะนั้น ตามทัศนะของไตรรัตน์ โภคพลากร จึงแบ่งขั้นตอนการวางแผนและการออกแบบการประเมินผลไว้ 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การจำแนกผู้เกี่ยวข้องกับโครงการ โดยพยายามแบ่งว่ามีกลุ่มบุคคลใดบ้างที่ให้ความสนใจต่อแผนดังกล่าวอย่างจริงจัง มีกลุ่มใดบ้างที่ได้รับผลกระทบจากการประเมินผล การจำแนกนั้นควรจะพิจารณาจากผู้มีส่วนได้เสียกับโครงการ ทั้งในระดับผู้มีส่วนได้เสียปฐมภูมิและผู้มีส่วนได้เสียทุติยภูมิ ดังนั้น อาจจะแบ่งผู้ที่เกี่ยวข้อได้ 6 ประเภทหลัก ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้ดำเนินการประเมินผล ผู้ต้องการนำผลการประเมินผลไปใช้ ผู้ได้รับผลกระทบทางด้านบวกและด้านลบ ผู้ให้ทุนสนับสนุนการประเมินผล ผู้ถูกประเมินผล ผู้บริหารของหน่วยงาน

ขั้นตอนที่ 2 การเตรียมการเบื้องต้นเพื่อการประเมินผล เป็นเรื่องของการศึกษาและวิเคราะห์ในเรื่องต่างๆ เช่น ใครเป็นผู้ต้องการประเมินผล ต้องการการประเมินผลประเภทใด ทำไมจึงต้องการการประเมินผล ต้องการประเมินผลเมื่อใด ความพร้อมที่จะเอื้ออำนวยต่อการประเมินผลมีอะไรบ้าง

ขั้นตอนที่ 3 การตัดสินว่าควรจะมีการประเมินผลโครงการหรือไม่โดยพิจารณาจากบริบทของโครงการ ถ้าพบว่า มีความไม่พร้อมก็อาจจะต้องเลื่อนเวลาการประเมินผลไปก่อน เพื่อให้มีสถานการณ์ที่เหมาะสมกว่าโดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มีลักษณะ 1) แผนงาน/โครงการไม่ได้ระบุชัดเจนถึงเป้าหมายของการดำเนินการรวมทั้งมิได้ระบุสิ่งที่แผนงาน/โครงการคาดว่าจะได้รับ 2) ขาดความเชื่อมโยงระหว่างหลักการและเหตุผลกับสิ่งที่คาดหวังกับผลผลิตที่ปรากฏเมื่อสิ้นสุดแผนงาน/โครงงาน 3) ขาดระบบการจัดการที่ดี ผู้รับผิดชอบไม่มีสิทธิ์หรือไม่สามารถประเมินผลได้

ขั้นตอนที่ 4 การทบทวนวรรณกรรม ผู้ประเมินผลก็ต้องแสวงหาและทบทวนความรู้และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับโครงการ โดยควรจะต้องศึกษามาอย่างรอบคอบโดยเฉพาะผู้ประเมินผลหน้าใหม่หรือโครงการที่ยังไม่คุ้นเคย โดยจะต้องค้นคว้าหาความรู้จากบทความเอกสารงานวิจัยรวมทั้งหนังสือทางวิชาการ จนกระทั่งเกิดความเข้าใจในบริบทของโครงการและภูมิหลังของหน่วยงาน รวมถึงผู้เกี่ยวข้องกับการประเมินผลทั้งหลาย

ขั้นตอนที่ 5 การเลือกวิธีการประเมินผลที่เหมาะสม หลังจากได้ทบทวนวรรณกรรมแล้ว ผู้ประเมินผลย่อมจะมีความพร้อมที่จะเลือกวิธีการประเมินผลมาใช้ให้เหมาะสม สำหรับวิธีการประเมินผลอาจจะแบ่งได้ 2 รูปแบบ ได้แก่ การประเมินผลที่เป็นระบบ (Systematic Evaluation) และการประเมินผลที่ไม่เป็นระบบหรือไม่เป็นทางการ (Information Evaluation)

ขั้นตอนที่ 6 การนำเสนอโครงร่างของรายงานการประเมินผล เพื่อเสนอต่อผู้รับผิดชอบที่ประสงค์จะให้

มีการประเมินผล เช่น ผู้สนับสนุนงบประมาณ หรือผู้บริหารของหน่วยงาน เพื่อให้ความเห็นชอบร่วมกันโดยเฉพาะเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ ตัวชี้วัด ประเด็นที่ประเมินผล เป็นต้น เพื่อเสริมสร้างความไว้วางใจและก่อให้เกิดความร่วมมือที่ดีต่อกัน สำหรับโครงร่างของรายงานการประเมินผลประกอบด้วย ความเป็นมาและความสำคัญ วัตถุประสงค์ ตัวชี้วัด ประโยชน์ที่ได้รับ วิธีการหรือตัวแบบประเมินผล ขอบเขตการประเมินผล แผนปฏิบัติการ ระยะเวลา งบประมาณ และเงื่อนไขและข้อจำกัด

จะเห็นได้ว่าทัศนะของมยุรี อนุมานราชธน (2548) และไตรรัตน์ โภคพลากร (2550) มีประเด็นการลำดับขั้นตอนที่เหมือนและแตกต่างกันบ้างในบางขั้นตอน สำหรับประเด็นการจัดขั้นตอนที่คล้ายกัน ได้แก่ การกำหนดหรือการจำแนกผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ การเตรียมความพร้อมหรือการจัดประชุมกันเพื่อตัดสินใจในการดำเนินการ การทบทวนวรรณกรรมหรือการตรวจสอบเอกสาร การออกแบบการประเมินหรือการออกแบบการวิจัย และการยกร่างหรือนำเสนอโครงการ ในขณะเดียวกัน ประเด็นการจัดขั้นตอนที่มีความแตกต่างกันของนักวิชาการทั้งสองท่าน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 3 โดยความเห็นของมยุรี อนุมานราชธน เน้นไปที่การแสวงหาคนที่มีความสามารถเข้ามาขับเคลื่อนโครงการ แต่ความเห็นของไตรรัตน์ โภคพลากร มองถึงการตัดสินใจประเมินผลมากกว่าที่จะเน้นตัวบุคคล ซึ่งเป็นการมองต่างคนละประเด็น แต่อย่างไรก็ดี การวางแผนหรือการออกแบบการประเมินผลโครงการไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานใดที่ดำเนินการ ต้องมีการวางแผนที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอน 6 ประการนี้ โดยสรุปการวางแผนการบริหารงานโครงการ เป็นกำหนดขั้นตอนการบริหารโครงการอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอนของการดำเนินการที่ละเอียด ชัดเจน ตอบสนองเป้าหมายของการบริหารโครงการได้ ซึ่งประกอบด้วย การกำหนดหรือจำแนกให้รู้ว่า ใครเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องการโครงการนี้บ้าง การเตรียมความพร้อมไว้รองรับกับโครงการที่จะมาถึงอาจจะมีการประชุมกันเพื่อวิเคราะห์ความเป็นไปได้และตัดสินใจดำเนินการ ในขณะเดียวกันก่อนที่จะทำการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง เป็นลำดับของการหาคนที่มีความรู้ ความสามารถเข้ามาประเมินสถานการณ์ และการจะประเมินสถานการณ์ได้อย่างแม่นยำต้องอาศัยข้อมูลพื้นฐานที่ถูกต้องแม่นยำ ซึ่งเกิดจากการทบทวนวรรณกรรมหรือการรวบรวมข้อมูลทุติภูมิ แล้วจึงนำมาสู่การเลือกรูปแบบการประเมิน อันหมายถึง การออกแบบการระเบียบวิธีการดำเนินการ และขั้นตอนสุดท้ายจึงกลายเป็นรูปแบบการนำเสนอโครงร่างของโครงการ

2.6 การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์

2.6.1 ความเป็นมาของการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์

การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ (Results Based Management: RBM) มีความเป็นมาคือในช่วงทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา รัฐบาลของประเทศที่พัฒนาทั้งในทวีปยุโรป อเมริกาเหนือ และอสเตรเลีย ได้เร่งปฏิรูประบบราชการทั้งนี้เนื่องจากประเทศเหล่านั้นประสบปัญหาด้าน เศรษฐกิจทั้งในเรื่องการแข่งขันการค้าระหว่างประเทศ การใช้จ่ายของรัฐที่มีสัดส่วนสูงเมื่อเทียบกับรายจ่ายรวมทั้งประเทศ ปัญหาการขาดดุลของงบประมาณภาครัฐและปัญหาเรื่องความล่าช้าในการบริการประชาชน รัฐบาลของประเทศเหล่านั้นจึงต้องการที่จะปรับปรุงระบบการบริหารงานราชการ ให้มีความทันสมัย ขจัดความไม่คล่องตัวทางการบริหารตลอดจนได้เปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์การบริหาร

แบบเดิมที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญต่อปัจจัยนำเข้าและกฎระเบียบมาใช้วิธีการ บริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ เพื่อปรับเปลี่ยนวิธีการบริหารรัฐกิจให้มีลักษณะเป็นอย่างภาคธุรกิจเอกชน (ทศพร ศิริสัมพันธ์, 2543) โดยมุ่งเน้นถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการบริหารงานกำหนดยุทธศาสตร์ วัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์กร พร้อมทั้งต้องสร้างตัวชี้วัดความสำเร็จของการดำเนินงานที่ชัดเจน และสามารถตรวจสอบได้

ความหมายและแนวความคิดของการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ มักจะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันไป เช่น การบริหารงานโดยยึดวัตถุประสงค์ (Management by Objective: MBO) หรือการบริหารผลการดำเนินงาน (Performance Management) ซึ่งมีแนวความคิดหลักเหมือนกัน แม้ว่าจะแตกต่างกันไปบ้างในราย ละเอียด การบริหารแบบมุ่งสัมฤทธิ์ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

Canadian International Development Agency; CIDA (1999) กล่าวว่า การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ เป็นวิธีการในการปรับปรุงการบริหารให้เกิดประสิทธิผล (Effectiveness) และโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ (Accountability) โดยที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมาย ประเมินความเสี่ยง กำกับติดตามกระบวนการดำเนินงานเพื่อการบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ รวมถึงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางบริหารและการรายงานผลการปฏิบัติงาน

ทศพร ศิริสัมพันธ์ (2543) กล่าวว่า การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ เป็นการบริหารที่เน้นการวางแผน การกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และกลยุทธ์การดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม ผู้บริหารในแต่ละระดับขององค์การต้องยอมรับและคำนึงถึงผลงาน รวมทั้งต้องให้ความสำคัญกับการจัดวางระบบการตรวจสอบผลงานและการให้รางวัล ตอบแทนผลงาน (Performance Related)

ทิพาวดี เมฆสวรรค์ (2543) ได้ให้ความหมาของการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ ว่าเป็นการบริหารโดยมุ่งเน้นที่ผลลัพธ์หรือความสัมฤทธิ์ผลเป็นหลัก ใช้ระบบการประเมินผลงานที่อาศัยตัวบ่งชี้เป็นตัวสะท้อนผลงานให้ออกมาเป็น รูปธรรม เพื่อการพัฒนาปรับปรุงกระบวนการปฏิบัติงานให้ดียิ่งขึ้นและแสดงผลงานต่อ สาธารณะ

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ (Results Based Management: RBM) เป็นการบริหารที่ให้ความสำคัญต่อผลการดำเนินงานและการตรวจวัดผลสำเร็จในการดำเนินงานขององค์การ ทั้งในแง่ของปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิตและผลลัพธ์ซึ่งจะต้องมีการกำหนดตัวบ่งชี้วัดผลการดำเนินงาน (Key Performance Indicators: KPIs) รวมทั้งการกำหนดเป้าหมาย (Targets) และวัตถุประสงค์ (Objectives) ไว้ล่วงหน้า โดยอาศัยการมีส่วนร่วมระหว่างผู้บริหาร สมาชิกขององค์การ และตลอดถึงผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ (Stakeholders) ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานขององค์การ

การบริหารงานของภาครัฐในอดีตจะเน้นที่การบริหารปัจจัยนำเข้า (Inputs) ซึ่งได้แก่ ทรัพยากรต่างๆ ที่รัฐจะนำมาใช้ในการปฏิบัติงาน คือ เงิน คน วัสดุ ครุภัณฑ์ต่างๆ โดยเน้นการทำงานตามกฎ ระเบียบและความถูกต้องตามกฎหมาย และมาตรฐาน แต่การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์จะเน้นที่ผลลัพธ์ (Outcomes) ของงาน โดยจะให้ความสำคัญที่การกำหนดพันธกิจและวัตถุประสงค์ของโครงการ / งาน เป้าหมายที่ชัดเจน การกำหนดผลผลิตและผลลัพธ์ที่ต้องการของทุกโครงการในองค์การให้สอดคล้องเป็น ไปในทางเดียวกับภารกิจและวัตถุประสงค์ขององค์การ มีการกำหนดตัวบ่งชี้วัดผลการ

ทำงานหลัก (Key Performance Indicators - KPI) ไว้อย่างชัดเจน เป็นที่เข้าใจของทุกคนในองค์การ การวัดความก้าวหน้าของการปฏิบัติงานโดยใช้ตัวบ่งชี้วัดดังกล่าว การยืดหยุ่นทางการบริหารและสนับสนุนทรัพยากรแก่ผู้บริหารระดับล่างอย่าง เหมาะสม การประเมินผลการปฏิบัติงานและการให้ค่าตอบแทนตามผลงาน ตลอดจนการปรับปรุงพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงขึ้น เพื่อให้สามารถสนองตอบต่อปัญหาและความต้องการของประชาชนในฐานะผู้รับบริการ จากองค์กรของรัฐได้เป็นอย่างดี

ปัจจัยหลักพื้นฐานที่ทำให้การบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์ประสบความสำเร็จคือ การมีระบบข้อมูลที่เที่ยงตรงเชื่อถือได้ ไม่ว่าจะเป็นระบบข้อมูลตัวชี้วัดผลการปฏิบัติงานเพื่อให้ทราบความคืบหน้าของการฏิบัติงาน หรือระบบการเงินและบัญชีที่สามารถให้ข้อมูลแยกรายโครงการเพื่อให้ทราบต้นทุนค่าใช้จ่ายในแต่ละงาน การได้รับข้อมูลที่ถูกต้องจะช่วยให้ผู้บริหารทุกระดับตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง สรุปได้ว่า การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ (Results Based Management: RBM) จึงเป็นการบริหารเพื่อการจัดหาให้ได้ทรัพยากรการบริหารมาอย่างประหยัด (Economy) เน้นใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficiency) และการได้ผลงานที่บรรลุเป้าหมายขององค์การ (Effectiveness) กระบวนการของการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญๆ 4 ขั้นตอน (อ้างถึงใน วีระยุทธ ชาตะกาญจน์, 2547) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การวางแผนกลยุทธ์ขององค์การ ซึ่งองค์การจะต้องทำการกำหนดทิศทางโดยรวมว่า ต้องการที่จะทำอะไรอย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องของการวางยุทธศาสตร์หรือวางแผนกลยุทธ์ เพื่อทำการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในองค์การ (SWOT Analysis) และให้ได้มาซึ่งเป้าประสงค์สุดท้ายที่ต้องการขององค์การหรือวิสัยทัศน์ (Vision) อันจะนำไปสู่การกำหนดพันธกิจ (Mission) วัตถุประสงค์ (Objective) เป้าหมาย (Target) และกลยุทธ์การดำเนินงาน (Strategy) รวมทั้งพิจารณาถึงปัจจัยสำคัญแห่งความสำเร็จขององค์การ (Critical Success Factors) และสร้างตัวบ่งชี้วัดผลการดำเนินงาน (Key Performance Indicators) ในด้านต่าง ๆ

2. การกำหนดรายละเอียดของตัวบ่งชี้วัดผลการดำเนินงาน เมื่อผู้บริหารขององค์การได้ทำการตกลงร่วมเกี่ยวกับตัวบ่งชี้วัดผลการดำเนินงานแล้ว จะเริ่มดำเนินการสำรวจเพื่อหาข้อมูลหลักฐานเกี่ยวกับสภาพในปัจจุบัน (Baseline Data) เพื่อนำมาช่วยในการกำหนดความชัดเจนของตัวบ่งชี้ดังกล่าว ทั้งในเชิงปริมาณ (Quantity) คุณภาพ (Quality) เวลา (Time) และสถานที่หรือความครอบคลุม (Place) อันเป็นเป้าหมายที่ต้องการของแต่ละตัวบ่งชี้

3. การวัดและการตรวจสอบผลการดำเนินงาน ผู้บริหารจะต้องจัดให้มีการตรวจสอบและรายงานผลการดำเนินงานของแต่ละตัวบ่ง ชี้ตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ เช่น รายเดือน รายไตรมาส รายปี เป็นต้น เพื่อแสดงความก้าวหน้าและสัมฤทธิ์ผลของการดำเนินงานว่าเป็นไปตามเป้าหมาย ที่ต้องการหรือไม่อย่างไร นอกจากนี้ในบางกรณีอาจจะจัดให้มีคณะบุคคลเพื่อทำการตรวจสอบผลการดำเนินงาน เป็นเรื่องๆ ไปก็ได้

4. การให้รางวัลตอบแทน หลังจากที่ได้พิจารณาผลการดำเนินงานแล้ว ผู้บริหารจะต้องมีการให้รางวัลตอบแทนตามระดับของผลงานที่ได้ตกลงกันไว้ นอกจากนี้อาจจะมีการให้ข้อเสนอแนะหรือกำหนดมาตรการบางประการเพื่อให้มีการ ปรับปรุงผลงานให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

2.6.2 ลักษณะขององค์การที่บริหารงานแบบมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์

องค์การที่ได้ใช้ระบบการบริหารงานแบบมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์จะมีลักษณะทั่วๆ ไปดังต่อไปนี้ (ทิพาวดี เมฆสวรรค์, 2543)

1. มีพันธกิจ วัตถุประสงค์ขององค์การที่ชัดเจน และมีเป้าหมายที่เป็นรูปธรรม โดยเน้นที่ผลผลิตและผลลัพธ์ ไม่เน้นกิจกรรมหรือการทำงานตามกฎระเบียบ

2.ผู้บริหารทุกระดับในองค์การต่างมีเป้าหมายของการทำงานที่ชัดเจน และเป้าหมายเหล่านั้นสั้นกระชับ ไม่คลุมเครือ และเป็นเป้าหมายที่มีฐานมาจากพันธกิจขององค์การนั้น

3. เป้าหมายจะวัดได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยมีตัวบ่งชี้ที่สามารถวัดได้ เพื่อให้สามารถติดตามผลการปฏิบัติงานได้ และสามารถเปรียบเทียบผลการปฏิบัติงานกับองค์กรอื่นที่มีลักษณะงานที่เทียบเคียงกันได้

4. การตัดสินในการจัดสรรงบประมาณให้หน่วยงานหรือโครงการต่างๆ จะพิจารณาจากผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นหลัก ซึ่งจะสอดคล้องกับการให้ค่าตอบแทน สวัสดิการและรางวัลแก่เจ้าหน้าที่ที่จะประเมินจากผลการปฏิบัติงานเป็นหลัก

5. เจ้าหน้าที่ทุกคนรู้ว่างานที่องค์การคาดหวังคืออะไร ทุกคนในองค์การจะคิดเสมอว่างานที่ตนทำอยู่นั้นเพื่อให้เกิดผลอย่างไร ผลที่เกิดขึ้นจะช่วยให้บรรลุเป้าหมายของโครงการและองค์การอย่างไร ทุกคนรู้สึกรับผิดชอบต่อผลงานที่ได้กำหนดไว้อย่างเหมาะสมกับกำลังความ สามารถของแต่ละคน

6. มีการกระจายอำนาจการตัดสินใจ การบริหารเงิน บริหารคน สู่หน่วยงานระดับล่างเพื่อให้สามารถทำงานบรรลุผลได้อย่างเหมาะสม เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้บริหารระดับต้นและระดับกลาง ซึ่งเข้าใจปัญหาเป็นอย่างดีได้เป็นผู้แก้ปัญหาและสะสมประสบการณ์เพื่อก้าว สู่ผู้บริหารระดับที่สูงขึ้นไป ซึ่งนอกจากช่วยลดขั้นตอนในการทำงาน แก้ปัญหาการทำงานที่ล่าช้าแล้ว ยังเป็นการเพิ่มความยืดหยุ่นและประสิทธิภาพในการทำงานอีกด้วย

7. มีระบบสนับสนุนการทำงาน ในเรื่องระเบียบการทำงาน สถานที่ อุปกรณ์ในการทำงาน เช่น มีระเบียบที่สั้นกระชับในเรื่องที่จำเป็นเท่านั้น มีสถานที่ทำงานที่สะอาด เป็นระเบียบ และมีเทคโนโลยีสารสนเทศที่สนับสนุนให้สามารถตัดสินใจบนฐานข้อมูลที่ถูกต้อง และให้บริการได้อย่างรวดเร็วทันเวลา

8. มีวัฒนธรรมและอุดมการณ์ร่วมกันเพื่อการทำงานที่สร้างสรรค์ เป็นองค์การที่มุ่งเน้นจะทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ เป็นองค์การเอื้อการเรียนรู้ที่เปิดกว้างต่อความคิดและความรู้ใหม่ๆ สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่างๆ ได้ดี

9. เจ้าหน้าที่มีขวัญและกำลังใจดี เนื่องจากมีโอกาสปรับปรุงงาน และได้ดุลยพินิจในการทำงานที่กว้างขวางขึ้น ทำให้ผู้รับบริการได้รับความพึงพอใจ ส่วนเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเองก็จะได้การตอบแทนตามผลการประเมินจากผลสัมฤทธิ์ของงานการวัดผลการปฏิบัติงานตามแนวทางการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์

การวัดผลการปฏิบัติงานเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการกำหนดเป้าหมาย ตัวบ่งชี้วัดผลสำเร็จของกิจกรรมการจัดเก็บข้อมูลและเปรียบเทียบผลงานกับเป้าหมายที่กำหนดไว้ล่วงหน้า การวัดผลการปฏิบัติงานจะช่วยให้องค์การ / ผู้ปฏิบัติงานได้รับข้อมูลและสารสนเทศย้อนกลับที่แสดงถึงผลสำเร็จของการ

ดำเนินงานปัญหาหรือความผิดพลาดที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่การแสดงถึงการมีพันธะ หน้าที่และความรับผิดชอบต่อสาธารณะ ผู้กำหนดนโยบาย แหล่งสนับสนุนงบประมาณ ฯลฯ การเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่บุคลากรและองค์การเพื่อนำไปสู่การปรับปรุง การบริหารการพัฒนาองค์การ การออกแบบ / ทบทวนโปรแกรม กระบวนการดำเนินงานขององค์การหรือของทีมงานที่รับผิดชอบกิจกรรมการดำเนินงาน รวมทั้งช่วยให้การจัดสรรทรัพยากรเพื่อการสนับสนุนการดำเนินงานให้ เป็นไป อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การวัดผลการปฏิบัติงานเป็นกระบวนการที่พึงต้องดำเนินการคู่ขนานหรือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการจัดการผลงาน

การกำหนดผลลัพธ์ (ตัวบ่งชี้วัดผลงานและมาตรฐาน) ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของการวัดผลการปฏิบัติงาน ผู้ดำเนินการ / องค์การจะต้องระบุหรือคัดเลือกกิจกรรมหลักที่มีความสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ และพันธกิจขององค์การ พร้อมทั้งระบุหรือกำหนดตัวบ่งชี้วัดผลงานและมาตรฐานที่ต้องการบรรลุถึงของแต่ละกิจกรรม การกำหนดตัวบ่งชี้วัดผลงานเพื่อดำเนินการวัดผลการปฏิบัติงานจะดำเนินการภาย ใต้กรอบของระบบการดำเนินงานทั่วไป โดยมีจุดเน้นในการดำเนินการสรุปได้ตามแผนภาพต่อไปนี้

การวัดผลการปฏิบัติงานโดยทั่วไปจะมีจุดเน้นของการดำเนินการ 3 ด้าน ได้แก่

1) ความประหยัด (Economy) หมายถึงการใช้ทรัพยากรน้อยที่สุดในการผลิตหรือการดำเนินกิจกรรม

2) ความมีประสิทธิภาพ (Efficiency) หมายถึงการสร้างผลผลิตในระดับที่สูงกว่าปัจจัยนำเข้า ความมีประสิทธิภาพสามารถวัดได้โดยนำปัจจัยนำเข้าจริงหารด้วยผลผลิตจริง หากได้ค่าน้อยแสดงว่ามีผลผลิตเพิ่มขึ้นมากกว่าการเพิ่มขึ้นของปัจจัยนำเข้า ซึ่งหมายถึงการดำเนินกิจกรรม / องค์กรมีประสิทธิภาพในการดำเนินงาน

3) ความมีประสิทธิผล (Effectiveness) หมายถึงระดับการบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้าว่าได้ก่อให้เกิดผล ผลิต ผลลัพธ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงใด

ตัวชี้วัดผลงานตามแนวทางการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ จะประกอบด้วยตัวชี้ที่สำคัญ 5 ประการดังต่อไปนี้ (ทิพาวดี เมฆสวรรค์, 2545)

1) ตัวชี้วัดปัจจัยนำเข้า (Input Indicators) ได้แก่ จำนวนทรัพยากรโดยรวมที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมหรือบริการ เพื่อก่อให้เกิดผลผลิตผลลัพธ์ เช่น จำนวนเงินที่ใช้ จำนวนบุคลากรที่จำเป็นในการให้บริการ จำนวนวัตถุดิบและอุปกรณ์การผลิต เป็นต้น

2) ตัวชี้วัดผลผลิต (Output Indicators) เป็นตัวบ่งชี้ที่แสดงถึงปริมาณ จำนวนสิ่งของที่ผลิตได้จากการดำเนินกิจกรรม เช่น จำนวนผู้เข้ารับอบรมการพัฒนาอาชีพ จำนวนนักเรียนที่รับเข้าเรียน จำนวนบัณฑิตที่จบการศึกษาเป็นต้น

3) ตัวชี้วัดผลลัพธ์ (Outcome Indicators) หมายถึงตัวชี้วัดที่แสดงถึงผลสัมฤทธิ์ของกิจกรรม เช่น จำนวนผู้จบการศึกษาที่มีงานทำ จำนวนกิโลเมตรของทางด่วนที่มีสภาพอยู่ในเกณฑ์ดี และยังรวมถึงตัวบ่งชี้วัดผลลัพธ์คุณภาพของการบริการ (Quality Indicators) เช่น จำนวนสินค้าที่บกพร่อง จำนวนใบแจ้งหนี้ที่ผิดพลาด จำนวนหนี้ค้างชำระ ระดับความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการทำงานขององค์การ เป็นต้น

4) ตัวชี้วัดประสิทธิภาพ (Efficiency Indicators) หมายถึงตัวบ่งชี้วัดผลงานที่แสดงค่าใช้จ่ายต่อหน่วยของผลผลิต หรือระยะเวลาในการให้บริการต่อรายการ เช่น ค่าใช้จ่ายต่อหัวของนักเรียนสำเร็จ

การศึกษา เวลาการทำงานในการปรับสภาพพื้นฐานผิวถนน 1 กิโลเมตร
5) ตัวชี้สารสนเทศเชิงอธิบาย (Explanatory Information) หมายถึง ข้อมูลที่อธิบายถึงองค์ประกอบที่มีผลกระทบต่อผลการปฏิบัติงานขององค์การ ซึ่งอาจจะอยู่ภายใต้หรืออยู่นอกเหนือการควบคุมขององค์การก็ได้ เช่น อัตราส่วนของนักเรียนต่อครู อายุการใช้งานของอุปกรณ์ที่ใช้ในการซ่อมถนน ร้อยละของนักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธ เป็นต้น
ในกระบวนการบริหารงานแบบมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ การวัดผลการปฏิบัติงานจะมีวัตถุประสงค์หลักอยู่ที่การทำให้ได้มาซึ่งข้อมูล สารสนเทศสนับสนุนการตัดสินใจของผู้บริหารเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงการปฏิบัติ งานขององค์การให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น ระบบการวัดผลการปฏิบัติงานที่ดีจึงควรเป็นระบบที่สามารถผลิตข้อมูลสารสนเทศ ที่แสดงถึงความก้าวหน้าของผลการดำเนินงานที่มีความครอบคลุม ครบถ้วน สมบูรณ์และทันกาล
2.6.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ประสบความสำเร็จอยู่ที่ ความเข้าใจแนวคิด วิธีการและประโยชน์ของวิธีการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ของเจ้าหน้าที่ผู้ ปฏิบัติงานรวมถึงความรู้ความสามารถของเจ้าหน้าที่ทุกระดับที่จะสามารถปรับ ตัวและสามารถทำงานภายใต้ระบบงานที่จะต้องรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงาน ทั้งนี้เงื่อนไขความสำเร็จที่สำคัญมีดังต่อไปนี้ (ทิพาวดี เมฆสวรรค์, 2543)
1. ผู้บริหารระดับสูงมีความเข้าใจและสนับสนุน การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์จะประสบความสำเร็จก็ต่อเมื่อผู้บริหารระดับสูง มีความเข้าใจและให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ คือสนับสนุนในการจัดทำระบบวัดผลการปฏิบัติงาน การใช้ข้อมูลผลการวัดผลการปฏิบัติงาน การจัดสรรงบประมาณ การสร้างสิ่งจูงใจเพื่อให้เจ้าหน้าที่ทำงานโดยมุ่งผลสัมฤทธิ์ รวมถึงการมอบอำนาจในการตัดสินใจเพื่อแลกเปลี่ยนกับความรับผิดชอบต่อผลการ ปฏิบัติงาน
1.1 การกำหนดพันธกิจและแผนกลยุทธ์ที่ชัดเจน ผู้บริหารขององค์การจะต้องให้ความสำคัญและเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการ กำหนดพันธกิจและแผนกลยุทธ์ วัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการเพื่อให้เกิดผล
1.2 การใช้ข้อมูลผลการปฏิบัติงานในการบริหาร ผู้บริหารจะต้องระลึกเสมอว่าการวัดผลไม่ได้ทำให้ผลการปฏิบัติงานดีขึ้นโดย อัตโนมัติ แต่ข้อมูลจากการวัดผลการปฏิบัติงานจะเป็นข้อมูลที่จะช่วยให้ผู้บริหาร สามารถปรับปรุงเกณฑ์มาตรฐานในการทำงานให้ดียิ่งขึ้น แก้ปัญหาได้ถูกต้องมากขึ้น ดังนั้นผู้บริหารจึงต้องเอาข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์อย่างรอบคอบเพื่อกำหนด มาตรการที่จะปรับปรุงผลการปฏิบัติงานให้ดีขึ้นต่อไป
2. การจัดระบบข้อมูลผลการปฏิบัติงาน การจัดทำระบบข้อมูลผลการปฏิบัติงานจะต้องคำนึงเสมอว่าระบบข้อมูลนั้นสามารถที่จะแสดงถึงระดับการเปลี่ยนแปลงของผลลัพธ์สู่เป้า หมายขององค์การได้ ซึ่งจะต้องจัดทำเพิ่มเติมขึ้นจากระบบข้อมูลเดิม ที่เน้นปัจจัยนำเข้าและกิจกรรมเพื่อให้ผู้บริหารมีข้อมูลในการตัดสินใจได้ ดีขึ้น
2.1 การพัฒนาตัวบ่งชี้ การเลือกตัวบ่งชี้ที่จำเป็นต่อการให้บริการและการตัดสินใจนั้น จะต้องเลือกตัวบ่งชี้ให้ครอบคลุมความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ เกี่ยวข้อง ซึ่งจะต้องพัฒนาโดยผู้ที่มีประสบการณ์ในงานด้านนั้นๆ กับผู้มีส่วนได้เสียกับงานนั้นๆ ด้วย โดยตัวบ่งชี้จะมีทั้งส่วนของปัจจัย

นำเข้า กิจกรรม ผลผลิต และผลลัพธ์ รวมถึงตัวบ่งชี้ที่แสดงความพึงพอใจของผู้รับบริการ แต่ควรจะให้มีตัวบ่งชี้ในจำนวนเท่าที่จำเป็น โดยคำนึงถึงความคุ้มค่าของการจัดทำและรักษาระบบข้อมูลนี้ด้วย
2.2 การวางระบบสารสนเทศเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและประมวลผลข้อมูลผู้พัฒนาระบบจะ ต้องมีความเข้าใจเนื้อหาสาระของโครงการหรืองานที่จะวัดผลการปฏิบัติงาน โดยต้องคำนึงถึงการจัดทำรายงานผลซึ่งจะแยกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่จะรายงานเป็นช่วงเวลาตามกำหนดทุกครึ่งปีหรือหนึ่งปี เพื่อประโยชน์ในการกำหนดนโยบายและวางแผนหรือการจัดทำงบประมาณประจำปี และส่วนที่เป็นการรายงานเฉพาะกิจที่สามารถเรียกดูข้อมูลตัวบ่งชี้ได้ทันใน กรณีที่เกิดปัญหาขึ้น ซึ่งความสำเร็จในการจัดทำระบบข้อมูลผลการปฏิบัติงานที่ใช้ประโยชน์ได้ จึงอยู่ที่การจัดทำข้อมูลที่สะท้อนผลงานจริง ทันเวลา และมีปริมาณข้อมูลที่เหมาะสม โดยมีค่าใช้จ่ายที่ประหยัด
3. การพัฒนาบุคลากรและองค์การ ผู้บริหารทุกระดับถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานโครงการต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมายภายใต้ระบบการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องการพัฒนาผู้บริหารไว้ล่วงหน้าให้สามารถปฏิบัติ งานที่ต้องรับผิดชอบต่อผลสัมฤทธิ์ของงาน ภายใต้สภาวะที่มีความคล่องตัวและมีอำนาจในการบริหารเพิ่มขึ้น ผู้บริหารทุกคนจะต้องมีความรู้ในการวางแผนกลยุทธ์ การวัดผลการปฏิบัติงาน รวมถึงการใช้ข้อมูลผลการปฏิบัติงานเพื่อการตัดสินใจในการทำงานประจำวัน ในขณะเดียวกันจะต้องมีระบบการพัฒนาและฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานให้มีความชำนาญที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อให้มีศักยภาพที่จะสับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ได้ในยุคที่มีความเปลี่ยนเปลงอย่างรวดเร็ว และเข้าใจเรื่องการวัดและการใช้ข้อมูลผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติงานประจำวันด้วย

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.7.1 งานวิจัยเกี่ยวกับวัดพระธรรมกาย
สุจิตรา พูนพิพัฒน์ (2539) ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทของวัดพระธรรมกายในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่า วัดพระธรรมกายเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับคนในสังคมบางกลุ่มที่กำลังแสวงหา โดยที่วัดจะมีลักษณะสัมพันธ์หรือใกล้ชิดกับสังคมของคนเมืองหลวงมากกว่า นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่ให้ประชาชนได้รับความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา
ด้านการบริหารและกิจกรรมของวัด วัดมีการจัดองค์กรอย่างเป็นทางการซึ่งแตกต่างจากวัดอื่นที่การบริหารแบบไม่เป็นทางการ ใช้ประสบการณ์ทำงานบริหารภายในวัด ผูกขาดโดยเจ้าอาวาส มัคทายก หรือกลุ่มเอกชน ในขณะที่วัดพระธรรมกายเจ้าอาวาสจัดการบริหารแบบกระจายอำนาจ มีการกำหนดนโยบาย และการปฏิบัติงานโดยลำดับ มีการประชุม การวางแผนแต่มีการปฏิบัติงานที่รวดเร็ว ไม่ซับซ้อนมีการจัดสายงานการบังคับบัญชาและมีการแจ้งข่าวให้สมาชิกทราบอย่างทั่วถึงสุจิตรา สรุปว่าด้วยลักษณะดังกล่าว เนื่องจากเจ้าอาวาสมีลักษณะของผู้นำสูงมีความรู้ มีการศึกษามีลักษณะวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนยอมรับและเข้าใจในการนำเทคโนโลยีร่วมสมัยเข้ามาปรับใช้ในงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา
อภิญญา เฟื่องฟูสกุล (2541) ทำการศึกษาเรื่อง ศาสนทัศน์ของชุมชมเมืองสมัยใหม่:ศึกษากรณีวัดพระธรรมกายอภิญญาศึกษาโดยมุ่งที่เหตุผลและแรงบันดาลใจทางสังคมเบื้องหลังขบวนการที่

หลากหลายจากการศึกษาพบว่า “วัดได้ใช้การจัดพื้นที่ภายในวัด ในการโน้มน้าวความศรัทธาได้อย่างชาญฉลาด มีการแบ่งเขตพุทธาวาส ธัมมาวาส และสังฆาวาส แสดงว่าวัดตั้งใจจะทำให้เป็น “วัดมวลชน” โดยแท้วัดให้ความสำคัญแก่บุคลากรเห็นได้จากความพิถีพิถันในการคัดเลือกคนพระภิกษุจึงมีการศึกษาระดับปริญญาตรี หรือเทียบเท่าเนื่องจากวัดมีกิจกรรมมากพระภิกษุวัดพระธรรมกายจะไม่รับกิจนิมนต์โดยทั่วไปเหมือนพระวัดอื่นภารกิจส่วนใหญ่จะเป็นการทำกิจกรรมของวัดร่วมกับเจ้าหน้าที่ฆราวาส ด้านการฝึกพระ และเจ้าหน้าที่ฆราวาสให้เป็นผู้เผยแพร่ธรรมะในโลกสมัยใหม่ วัดได้จัดวิชาเสริมความรู้และทักษะโดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิมาสอนทั้งพระและเจ้าหน้าที่ อีกสิ่งหนึ่งที่วัดเน้นเป็นพิเศษในการฝึกคนก็คือเรื่องของมารยาทและการแสดงออกที่สำรวม สาเหตุที่เน้นส่วนหนึ่งเป็นเพราะการรับวัฒนธรรมระบบซีเนียริตี้ซึ่งเข็มแข็งมากในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และอีกส่วนหนึ่งคือความเชื่อว่ามารยาทและการแสดงออกที่สุภาพนอบน้อมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับบุคลิกภาพของผู้ที่จะออกไปเผยแพร่ธรรมแก่สาธุชนวัดมีโครงการประจำปีต่างๆ มีหลายลักษณะประเภทแรก เป็นโครงการที่เน้นการสอนสมาธิตามแนวของวัดและฝึกการใช้ชีวิตรวมกลุ่มอย่างมีวินัย และเอื้อเฟื้อผู้อื่นความเข็มงวดที่เรียกร้องจากผู้เข้าโครงการจะมีระดับแตกต่างกัน ที่เข้มงวดที่สุดคือโครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ภาคฤดูร้อนส่วนที่ผ่อนปรนให้มากขึ้นได้แก่ โครงการส่งเสริมคุณธรรมแก่เยาวชนในระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา

นอกจากนี้มีการอบรมข้าราชการและพนักงานวัดมีความสามารถในการระดมมวลชนของวัดที่มิใช่เจ้าหน้าที่มาช่วยงาน อาสาสมัครเหล่านี้ได้แก่นักศึกษานักเรียนญาติโยมที่เป็นสมาชิกวัดผู้วิจัย (อภิญญา) เชื่อว่าเคล็ดลับของการระดมคนนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการสร้าง การรักษาและขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลไกตรงนี้มีหัวใจอยู่ที่การจัดกลุ่มสมาชิกฆราวาส “กลุ่มกัลยาณมิตร” นอกจากนั้นในหมู่นิสิตนักศึกษาก็เป็นฐานเครือข่ายที่สำคัญยิ่งยุทธศาสตร์เชิงรุกที่น่าสนใจ ในบริบทเมืองสมัยใหม่ โดยทั่วไปพระภิกษุจะไม่เป็นฝ่ายเผยแพร่ธรรมด้วยการ “เข้าหา” ญาติโยม แต่วัดมีเจ้าหน้าที่ประจำที่เป็นฆราวาส ไปเผยแพร่และบอกบุญตามบ้านต่างๆ การรับเจ้าหน้าที่ฆราวาสจะมีเงื่อนไขคือ จะต้องมีการศึกษาไม่ต่ำกว่าปริญญาตรี, อนุปริญญา หรือเทียบเท่า อายุไม่เกิน 35 ปี เป็นโสด เมื่อเป็นเจ้าหน้าที่จะต้องมาอาศัยประจำอยู่ในวัดและถือศีล 8 นั่นหมายถึงพร้อมที่จะสละวิถีชีวิตทางโลกระดับหนึ่ง

ในด้านจัดตั้งองค์กรอภิญญาสรุปว่าชุมชนฆราวาสของวัดมิใช่ชุมชนที่เกิดตามธรรมชาติ แต่เป็น “ชุมชนจัดตั้ง” ซึ่งผูกกันไว้ด้วยพิธีทำบุญ และพิธีทำบุญ เป็นความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน เป็นช่องทางที่วัดจะได้รับการอุปถัมภ์ด้านปัจจัยสี่และวัตถุธรรมอื่นๆ จากฆราวาส พิธีบุญจึงเป็นช่องทางดึงทรัพยากรเข้าวัด พิธีกรรมของวัดเป็นการสร้างปัจเจกภาพแบบธรรมกายวัดสามารถดึงเอาศรัทธาจากสมาชิกแต่ละคน ผนวกกับระเบียบวินัย และระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ มาจัดสรรระบบการแบ่งงานใหญ่ๆ ในขณะทำงานก็ให้นึกถึงบุญไปด้วยจะเห็นได้ว่าวัดประสบความสำเร็จในการสร้าง “จริยธรรมของการทำงาน” (Work Ethic) ที่ขมวดเอาศรัทธาและระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพเข้าไว้ด้วยกันความสำเร็จในการสร้างปัจเจกภาพดังกล่าวเป็นกุญแจของความสำเร็จของวัดผู้วิจัยเชื่อว่าผู้ที่เคยสัมผัสชาวธรรมกายมักเกิดคำถามคล้ายกันว่า ทำไมพวกเขาดูกระตือรือล้นเหลือเกิน ทำไมคนที่มีการศึกษาสูงๆ จึงได้เข้าไปทำงานให้วัดอย่างเอาเป็นเอาตาย อะไรผูกเขาไว้กับวัดขบวนการ

เคลื่อนไหวทางศาสนาและการเมืองใดๆ ก็ตามจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อสามารถสร้างและผลิตซ้ำปัจเจกภาพของกลุ่มซึ่งก็คือพลังขับเคลื่อนที่สำคัญที่สุด

อภิญญาสรุปว่ากระบวนการผสมผสานทางวาทกรรมของวัดพระธรรมกาย จะเห็นเป็นส่วนที่เป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมทุนนิยมบริโภคแสดงตัวผ่านรูปแบบการจัดและบริหารองค์กรสมัยใหม่ การรับเทคโนโลยีมาใช้เป็นกลไกสำคัญของการเผยแผ่ธรรมและการสร้างภาพลักษณ์ แม้ภาพปรากฏจะทำให้ดูเหมือนว่าวัดเป็นต้นแบบของวัดที่ทันสมัยทว่าในอีกด้านหนึ่งวัดยังคงเลือกสงวนรักษาและสืบทอดจารีตที่เป็นมรดกของ วัฒนธรรมศักดินาบางประการซึ่งแสดงออกมาในรูปของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ได้แก่การปกครองด้วยระบบอาวุโส การมีสายงานการบังคับบัญชา และระบบความสัมพันธ์แบบมีช่วงชั้น (Hierarchical Structure) นอกจากนั้นยังเลือกวางท่าทีต่อขั้วอำนาจในสังคมทั้งรัฐ และมหาเถรสมาคม วัดใช้ยุทธศาสตร์ของการสร้างสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์โดยเลือกเข้าหาผู้ใหญ่ในจังหวะที่เหมาะสม

จุดโดดเด่นของข้อเสนอในการปฏิรูปของวัดอยู่ตรงที่การให้ความชอบธรรมอย่างเปิดเผยแก่การผสานองค์ประกอบของวัฒนธรรมทุนนิยมบริโภค ในแง่ที่เป็นการปรับตัวที่จำเป็นของพุทธศาสนาในโลกสมัยใหม่ และเป็นการเรียกร้องให้ทบทวนจารีตของเส้นแบ่งระหว่างการอยู่ในโลก และการอยู่พ้นโลกอันเป็นกรอบความประพฤติของสงฆ์เสียใหม่ ข้อเสนอดังกล่าวมีจุดแข็งตรงที่เป็นยุทธศาสตร์ของการดึงธรรมให้เข้ามาใกล้ในโลกประจำวันของสมาชิกมากขึ้น เป็นการตอบสนองความต้องการของผู้คนที่เคยชินกับความเป็นระบบสะดวกสบาย การบริการ และการมีกลุ่มย่อยมีสายการคุมแบบค่อนข้างแนบแน่นยังช่วยกระตุ้นความสมานฉันท์และความรู้สึกผูกพันต่อชุมชนของกลุ่มย่อย นับว่าวัดสนองตอบทั้งรสนิยมของวัฒนธรรมบริโภคนิยมรวมทั้งสร้างความผูกพันระหว่างวัดกับชุมชนซึ่งขาดหายไปในสังคมเมืองใหญ่ ด้วยความสำเร็จดังกล่าวจึงทำให้สามารถเพิ่มจำนวนสมาชิกได้มากขึ้นและรวดเร็วปัญหาเรื่อง “ขนาด” ด้านหนึ่งเป็นการสร้างบารมีที่ดึงดูด แต่อีกด้านหนึ่งก็ต้องอาศัยระดมทุนมหาศาล ทำให้ต้องพึ่งอำนาจรัฐในโครงการใหญ่ และต้องพึ่งนายทุนรายใหญ่ ทำให้วัดมีแนวโน้มของการประนีประนอมกับอำนาจและค่านิยมทางโลกในระบบ เป็นอันตรายที่อาจถูกค่านิยมดังกล่าวครอบงำ ซึ่งที่สุดก็จะทำให้เสียสมดุลในการพ้นโลกไป

นาตยา แก้วใส และผะอบ พวงน้อย (2542) ทำการศึกษาเรื่อง การศึกษาบทบาทวัดพระธรรมกายในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั่วโลกพบว่าวัดเลือกใช้เทคโนโลยีสารสนเทศรูปแบบต่างๆ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั่วโลก โดยใช้ระบบโทรศัพท์ทางไกลผ่านระบบอินเตอร์เน็ต มีการผลิตสื่อธรรมะในระบบมัลติมีเดียการเผยแผ่ธรรมะทางวิทยุ และเสียงตามสายการใช้โทรทัศน์วงจรปิดในงานพิธีกรรมที่มีคนจำนวนมากทำให้การพัฒนาบุคลากรของวัด เพื่อรองรับงานต้องดำเนินอย่างเป็นระบบบุคลากรหลักที่สำคัญมี 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ พระภิกษุ อุบาสก และอุบาสิกามีอายุในช่วง 25-45 ปี มีการศึกษาระดับปริญญาตรี มีประสบการณ์การทำงานเป็นส่วนใหญ่มีระยะการทำงานให้กับวัด เกินกว่า 5 ปีขึ้นไปมีความเข้าใจในหน้าที่ของงานและลักษณะการทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดเป็นอย่างดีทุกคนอยู่ภายใต้ระเบียบปฏิบัติที่ รอบคอบ และรัดกุมขององค์กรบนพื้นฐานการพัฒนาตัวเอง หมู่คณะทุกคนจะต้องมีชั่วโมงการปฏิบัติธรรม (นั่งสมาธิ) ในแต่ละวันอย่างสม่ำเสมออย่างน้อยวันละหนึ่งถึงสองชั่วโมงเป็นอย่างต่ำและต้องรักษาศีลอย่างเคร่งครัดตาม

สถานะของตนคือศีล 227 ข้อสำหรับพระภิกษุศีล 10 สำหรับสามเณร ศีล8 สำหรับอุบาสก และอุบาสิกา ศีล 5 สำหรับพนักงานทั่วไป เช่น คนงานบุคลากรมีการหล่อหลอมที่ดีในการสืบทอดวัฒนธรรมคือ รู้จักหน้าที่ของตนเองและเป้าหมายขององค์กร เนื่องจากบุคลากรมีศูนย์รวมใจอยู่ที่คุณยายอุบาสิกาจันทร์ขนนกยูง พระราชภาวนาวิสุทธิ์ (หลวงพ่อธัมมชโย) และพระภาวนาวิริยคุณ (หลวงพ่อทัตตชีโว) ในฐานะต้นแบบทางธรรม

อัชวัน หงิมรักษา (2546) ทำการศึกษาเรื่อง กระบวนการขัดเกลาทางสังคมและพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกายวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้เพื่อศึกษากระบวนการขัดเกลาทางสังคมและพัฒนาบุคลากรภายในของวัดพระธรรมกาย ได้แก่พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลภายนอก ได้แก่ประชาชนและเยาวชนในด้านการสรรหา การพัฒนา การธำรงรักษา และการใช้ประโยชน์ นอกจากนี้เพื่อวิเคราะห์ว่ากระบวนการดังกล่าวมีหลักพระธรรมวินัยเป็นพื้นฐานหรือไม่อย่างไร ผลการวิจัยพบว่า

1. ในด้านการสรรหาหรือการที่บุคลากรรู้จักวัดนั้น ส่วนใหญ่รู้จักวัดด้วยวิธีการที่เหมือนกันคือมีคนรู้จัก หรือญาติพี่น้อง ชวนเข้าวัดส่วนสื่อประชาสัมพันธ์ นั้นมีส่วนในการทำให้รู้จักวัดในวงกว้างส่วนเหตุผลที่สนใจเข้าวัดเพื่อต้องการนั่งสมาธิ หรือต้องการแสวงหาความสงบในด้านจิตใจ ทั้งพระภิกษุ อุบาสก และอุบาสิกา รวมทั้งประชาชนกล่าวได้ว่า การที่บุคคลต้องอยู่กับชีวิตประจำวัน การงาน หรือครอบครัว เป็นระยะเวลาที่ยาวนาน นับวันยิ่งทำให้บุคคลต้องการแสวงหาความสุข ความสงบในชีวิตมากขึ้น

สำหรับสามเณรจะมีความแตกต่างในด้านความสนใจในการมาวัดเพราะต้องการศึกษาต่อ เพื่อละทิ้งอัตลักษณ์ของตนเองจากการเป็นผู้ที่มีความคุ้นเคยใกล้ชิดพระพุทธศาสนาได้บวชในวัยเด็กและเกิดแรงบันดาลใจอยากศึกษาต่อ จึงเลือกวัดพระธรรมกายตามคำแนะนำของผู้ใกล้ชิด มากกว่าความรู้สึกศรัทธาหรือการมีเป้าหมายบวชอย่างมั่นคง เช่นในวัยผู้ใหญ่

2. โครงการต่างๆ ที่วัดจัดขึ้นยังเป็นทางมาของการสนองความต้องการของบุคคลที่จะหันเข้าหาพระพุทธศาสนา เช่น โครงการอบรมธรรมทายาท สนองต่อผู้ที่ต้องการบวชเพื่อทดแทนพระคุณพ่อแม่ โครงการปฏิบัติธรรมพิเศษ สนองความต้องการสำหรับผู้อยากปฏิบัติธรรม ฉะนั้นกิจกรรมที่วัดจัดขึ้นจึงทำให้บุคคลได้โอกาสที่ละทิ้งวิถีชีวิตแบบเดิม เช่นพักผ่อนในวันอาทิตย์ กลับมาวัดในวันอาทิตย์พักร้อนด้วยการพักผ่อนตากอากาศ ด้วยการใช้เวลาปฏิบัติธรรมในระยะสั้น เป็นต้น

3. การขัดเกลาพระภิกษุ จะแตกต่างจากอุบาสก อุบาสิกาเนื่องจากบทบาทของความเป็นพระทำให้พระภิกษุมีระยะเวลาในการอบรมนานกว่าเพราะจำเป็นต้องเรียนรู้พระพุทธศาสนาทั้งภาคปริยัติ และปฏิบัติรวมทั้งยังจำเป็นต้องมีบทบาทในการเทศน์ การค้นคว้าพระไตรปิฎก พระภิกษุ จึงใช้เวลา 2 ปี และแบ่งการอบรมเป็นพระนวกะ 1 และ พระนวกะ 2 ในขณะที่อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งมีการขัดเกลาที่เหมือนกันของอุบาสก และอุบาสิกา จะใช้เวลาประมาณ 6 เดือนหรือ 1 ปี และเน้นบทบาทของการทำหน้าที่แบบฆราวาส คือการทำหน้าที่กัลยาณมิตร และการพัฒนาทักษะงานในด้านต่างๆ เมื่อบทบาทในการทำงานจริงต่างกัน ขั้นตอนการขัดเกลาใหม่ และการพัฒนาจึงแตกต่างกันไปด้วยแต่อย่างไรก็ตามหลักการอบรมที่เหมือนกันในทุกเพศภาวะ คือการรักษาศีล ทำสมาธิ และการศึกษาธรรมจากการรับฟังโอวาทของครูบาอาจารย์ในเรื่องเป้าหมายการสร้างบารมี การบวชให้ได้ตลอดรอด

ฝั่งหรือการทำงานภายในวัดให้ได้ตลอดไปรวมทั้งการฝึกการใช้อุปกรณ์ในชีวิตประจำวันคือปัจจัย 4 วัด มีระบบการฝึกที่เหมือนกันทุกเพศภาวะ

สำหรับสามเณรมีการขัดเกลาที่แตกต่างจากพระภิกษุ หรืออุบาสก อุบาสิกา เนื่องจากสามเณรยังอยู่ในวัยเด็กจึงมีความเข้มงวดในการดำเนินชีวิตแต่ละวัน อยู่บนพื้นฐานของวินัย และมีการเน้นการศึกษาเป็นหลักกล่าวได้ว่าเมื่ออยู่ในวัยต้องเรียน วัดเน้นการพัฒนาด้านการศึกษาของสามเณร ทั้งการศึกษาภาคบังคับคือ นักธรรม เปรียญธรรม หรือ กศน.และวิชาความรู้พิเศษอื่นๆ แสดงให้เห็นว่าวัดเน้นการเรียนตามวุฒิภาวะของเด็กอย่างเหมาะสม เพื่อเป็นฐานที่จะก้าวสู่ความเป็นพระต่อไป

4. สำหรับประชาชนนั้น วัดเน้นให้การอบรมเป็นประจำสม่ำเสมอเหมือนทำให้วัดเป็นศูนย์กลางในการศึกษา และปฏิบัติธรรม เพื่อรองรับมวลชนจำนวนมาก โดยวัดจัดกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอในวันอาทิตย์ หรือในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีการให้ความรู้ธรรมะปฏิบัติ และลงมือฝึกปฏิบัติจริง หากท่านใดต้องการความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม ต้องการผู้แนะนำประสบการณ์การนั่ง วัดมีโครงการรองรับคือโครงการปฏิบัติธรรมพิเศษซึ่งได้ผลดีสำหรับผู้ผ่านในโครงการดังกล่าว ส่วนเยาวชนนั้นวัดส่งเสริมการอบรมด้านธรรมทั้งของสถาบันการศึกษา และของครอบครัวซึ่งเป็นโครงการที่ทำให้เด็กได้สนใจธรรมปฏิบัติ หรือคุ้นเคยกับการฟังธรรม

กล่าวได้ว่าความแตกต่างระหว่างการพัฒนาบุคลากรภายใน และบุคลากรภายนอก ได้แก่ระยะเวลาของการฝึก ขั้นตอนของการฝึกวิธีการฝึกซึ่งการเป็นบุคลากรภายในเข้าในสถาบันจำเป็นต้องเตรียมความพร้อมทั้งเรื่องเป้าหมายของตนเองในการใช้ชีวิตภายในวัดการขัดเกลาที่จะต้องอยู่รวมกับคนหมู่มาก และการพัฒนาความรู้ความสามารถเพื่อทำประโยชน์ให้กับสถาบันวัด ในขณะที่การอบรมบุคลากรภายนอก ไม่จำเป็นต้องเข็มงวด หรือมีหลักสูตรเช่นนั้น เพราะบุคลากรภายนอกวัดมุ่งเป้าให้มีความรู้ธรรมเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และมีหลักในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง

5. หลักสำคัญในการสอนของวัดแก่บุคลากรทุกประเภทคือ การปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นการชำระใจให้สงบวัดเน้นการรักษาศีล เพื่อไม่สร้างความเดือดร้อน หรือเบียดเบียนสัตว์อื่นๆ หรือบุคคลอื่นผู้ที่มาวัดทุกคนทั้งบุคลากรภายในและภายนอก ทุกคนอย่างน้อยรักษาศีล 5 หรือรักษาศีล 8 ทั้ง ศีล สมาธิทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดปัญญาที่จะเข้าใจความรู้ในพระพุทธศาสนา เช่น เรื่อง ทาน ศีล ภาวนาและวัดเรียกสิ่งต่างๆ ที่วัดเน้นว่า คือการสร้างบารมีเพื่อการมีเป้าหมายของการเกิดมาเป็นมนุษย์จึงมีคำนิยามติดปากกับผู้ที่มาวัดหรือคนในวัดว่า “เราเกิดมาสร้างบารมี”เราเป็นนักสร้างบารมีนั่นก็คือการทำความดีในฐานะชาวพุทธคือ การทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำใจให้ผ่องใส

พระสมบัติ สมฺมาผโล (2548) ทำการศึกษาเรื่อง ผลของโครงการตอบปัญหาธรรมะ “ทางก้าวหน้า” ที่มีต่อพฤติกรรมเชิงศีลธรรมของเยาวชนไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมเชิงศีลธรรมของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการและนักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการตอบปัญหาธรรมะ “ทางก้าวหน้า” และเพื่อศึกษาลักษณะการเลี้ยงดูของบิดามารดาหรือผู้ปกครองของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการและนักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่สมัครเข้าร่วมโครงการฯ “ทางก้าวหน้า” ครั้งที่ 23 ประจำปี พ.ศ. 2547 และนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่ไม่ได้สมัครเข้าร่วมโครงการ โดยสุ่มเลือกในแต่ละภูมิภาคจำนวน 9 โรงเรียน จำนวนนักเรียน ทั้งหมด 534 คน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ใช้แบบสอบถามเป็น

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผลการศึกษาวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่เข้าร่วมโครงการและนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการมีพฤติกรรมเชิงศีลธรรม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2. นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่เข้าร่วมโครงการและที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย แบบเข้มงวดกวดขันและแบบปล่อยละเลยมีพฤติกรรมเชิงศีลธรรม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการและนักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยมีพฤติกรรมเชิงศีลธรรมมากกว่านักเรียนที่เข้าร่วมโครงการและนักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวดกวดขันและแบบปล่อยปละละเลย

สนธยา ชมพู (2552) ทำการศึกษาเรื่อง ยุทธศาสตร์การเผยแผ่ศาสนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์ กรณีศึกษาวัดพระธรรมกายและวัดหนองป่าพง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสอบถามเชิงลึกจากบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลัก 24 ท่าน ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพและความสำเร็จในการเผยแผ่ธรรมของวัดพระธรรมกาย ขึ้นอยู่กับการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีให้เกิดขึ้นในวัด วัดพระธรรมกายยึดหลักการที่มีอยู่แล้วในพระไตรปิฎกนั่นคือ หลักปฏิรูปเทส 4 อย่าง มาเป็นแบบแผนในการจัดการบริหารวัดให้ทันสมัย และการที่วัดประสบความสำเร็จได้นั้นเพราะมีผู้นำองค์กรซึ่งเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่เข้มแข็ง วัดพระธรรมกายได้สร้างความสัมพันธ์กับสังคมฆราวาส โดยใช้สื่อเทคโนโลยี เชื่อมต่อไปยังประชาชนเพื่อให้ประชาชนได้รับทราบว่า ทางวัดจัดกิจกรรมอะไร นอกจากนี้แล้ว ทางวัดยังได้สร้างความสัมพันธ์กับองค์กรปกครองคณะสงฆ์แห่งประเทศไทยโดยอาราธนาพระมหาเถระมาเป็นประธานในพิธีของทางวัด และการสร้างเครือข่ายกับวัดในต่างจังหวัดโดยส่งบุคลากรของทางวัดไปช่วยงานวัดในส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น

สิริพิชญ์เตชะไกรศรี (2549) ทำการศึกษาเรื่องการเผยแผ่เชิงรุกตามวิถีพุทธ: ศึกษาเฉพาะกรณี การจัดกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร. 9 ผลการวิจัยพบว่า

1. คุณสมบัตินักเผยแผ่ลีลาการสอนและหลักคำสอนเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้นที่ดึงดูดผู้ฟังการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าตั้งแต่เริ่มประกาศพระศาสนาใช้วิธีเผยแผ่แบบเชิงรุกคือการเสด็จเข้าไปหาผู้นำทางศาสนาการเมืองและทางเศรษฐกิจการเสนอคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาการเยี่ยมเยียนตามบ้านเรือนต่างๆ การบริการชุมชนให้คำแนะนำการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขการปรับพระองค์ให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นต้นจึงทำให้การเผยแผ่ประสบความสำเร็จในยุคสมัยของพระองค์

2. ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวนณสวนหลวง ร.9 มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาในรายละเอียดผู้เข้าร่วมโครงการฯมีความรู้ความเข้าใจในระดับปานกลางในเรื่องการพูดโกหกการดื่มของมึนเมาความละอายและความกลัวต่อบาปส่วนเรื่องที่ผู้เข้าร่วมโครงการฯมีความรู้ความเข้าใจอยู่ในระดับน้อยได้แก่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธเท่านั้นสำหรับเรื่องอื่นๆ ผู้เข้าร่วมโครงการฯมีความรู้ความเข้าใจอยู่ในระดับมากทุกเรื่อง

3. ภายหลังที่ได้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวนณสวนหลวง ร.9 แล้วผู้ที่ได้เข้าร่วมโครงการฯจะมีการ

ปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นกว่าเดิมกล่าวคือสิ่งใดที่ควรปฏิบัติผู้เข้าร่วมโครงการฯ ก็จะปฏิบัติมากขึ้นอยู่ในระดับปฏิบัติเป็นประจำและสิ่งที่ใดที่ควรงดเว้นการปฏิบัติผู้เข้าร่วมโครงการฯก็จะงดเว้นการปฏิบัติมากยิ่งขึ้นหรือปฏิบัติผู้ในระดับน้อยมากหรือไม่ปฏิบัติเลย

4. ภายหลังที่ได้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวนแล้วผู้เข้าร่วมโครงการฯปฏิบัติตนแตกต่างจากก่อนเข้าร่วมโครงการฯอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 และ .05 เกือบทุกเรื่องยกเว้นเรื่องการเว้นจากการดื่มสุราของมึนเมาหรือสิ่งเสพติดความพึงพอใจในคู่ครองของตนความตั้งใจทำหน้าที่การงานด้วยความขยันมั่นเพียรไม่ท้อถอยการปฏิบัติตนตามคำแนะนำของครูอาจารย์และการดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันต่อภรรยาหรือสามี

พระปลัดสุชาติ ชิหมื่อแปร (สุวฑฺฒโก) (2553) ทำการศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1)เพื่อศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระบัณฑิตอาสาฯและพระธรรมจาริกในหมู่บ้านของชาติพันธุ์กะเหรี่ยงอำเภอแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่ 2) เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระบัณฑิตอาสาฯและพระธรรมจาริกในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงอำเภอแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ หมู่บ้าน 7 หมู่บ้าน จำนวน 123 คน โดยการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามการสัมภาษณ์การสังเกตการณ์ และการจัดประชุมกลุ่มย่อยจากการศึกษาในครั้งนี้พบว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระบัณฑิตอาสา และพระธรรมจาริกในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่ผ่านมามีรูปแบบวิธีการที่หลายหลากสิ่งที่ค้นพบใหม่จากการไปศึกษาวิจัย คือชาวบ้านมีความรักและหวงแหนในหน้าที่ในการพิทักษ์พระพุทธศาสนามากขึ้น จากเดิมงานวิจัยที่ผ่านมาชาวบ้านชุมชนบนพื้นที่สูงถือว่าหน้าที่ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการดูแลศาสนสถานเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์เป็นส่วนมากชาวบ้านเพียงแต่ให้ความร่วมมือในการร่วมกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น

ต่อมามีการพัฒนาวิธีการในการเผยแผ่มากขึ้นโดยการสนับสนุนให้ชุมชนแต่ละชุมชนเลือกคนที่มีศักยภาพเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านให้เป็นแกนนำชาวพุทธ นอกจากนั้นมีการจัดตั้งเครือข่ายยุวชนธรรมจาริกที่จะทำหน้าที่ช่วยเหลืองานพระศาสนาขบวนการเรียนรู้ พระพุทธศาสนาในรูปแบบที่หลากหลายมีการประชุมระดมความคิดเห็นถึงสภาพปัญหาของแต่ละชุมชนพร้อมทั้งหาสาเหตุแนวทางการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นแกนกลาง กิจกรรมที่ปรากฏเด่นชัดคือ การจัดกิจกรรมบุญสัญจรการทำวัตรสัญจรการประชุมแกนนำสัญจรการจัดรายการผ่านวิทยุชุมชน การเยี่ยมผู้ป่วยและผู้สูงอายุการเป็นที่ปรึกษาปัญหาในการดำเนินชีวิตการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีด้านการแต่งกาย ภาษาเขียน การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายและต่างชุมชน กระบวนการทำงานเน้นเชิงรุกมากกว่าเชิงรับออกเยี่ยมเยียนชาวบ้านสามารถที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายทุกเพศทุกวัย

จากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระบัณฑิตอาสาและพระธรรมจาริกที่มีกระบวนการรูปแบบที่หลากหลาย ดังกล่าว พบว่า ได้สร้างความสนใจให้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่จัดขึ้นของแต่ละอาศรม ข้อบ่งชี้ถึงผลฤทธิ์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เห็นเด่นชัดหลายประการ เช่น ชุมชนร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอมีความรู้ความเข้าใจถึงหลักธรรมและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถที่จะนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่าง

เหมาะสม มีความรักและความรู้สึกเป็นเจ้าของในศาสนสถานและมีแกนนำชาวพุทธที่เป็นตัวแทนจากแต่ละชุมชนเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนการทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา รวมทั้งรู้จักปกป้องพระพุทธศาสนาด้วยโดยในพื้นเป้าหมาย ทั้ง 7 หมู่บ้าน มีจำนวนประชากร ทั้งสิ้น 606 ครอบครัว จำนวน 426 ครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 71 เข้าพิธีกรรมแสดงตนเป็นพุทธมามกะยึดมั่นในพระรัตนตรัยพุทธพระธรรมและพระสงฆ์ตลอดชีวิต

พระประเสริฐศักดิ์รตนญาโณ (ตันติชุฆา) (2554) ทำการศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น แห่งที่ 1 ผลการศึกษาพบว่า

สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นแห่งที่ 1 ได้แบ่งบทบาทและหน้าที่ของบุคลากรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกเป็น 9 แผนกซึ่งบุคลากรที่เป็นพระวิปัสสนาจารย์มีหลักวิธีการสอน 2ลักษณะ คือการบรรยายธรรมและการให้การอบรมซึ่งการบรรยายธรรมก็แบ่งลักษณะของการบรรยายธรรมได้ 3 ลักษณะคือการบรรยายเชิงวิชาการการบรรยายแบบทั่วไป แบบเทศนาธรรมส่วนด้านการให้การอบรมจะเป็นลักษณะการจัดกิจกรรม โดยการอบรมในโครงการปฏิบัติธรรมในการสอนมีทั้งปริยัติและปฏิบัติซึ่งมีระเบียบขั้นตอนของการฝึกอบรมและหลักสูตรที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมเช่นการจัดฐานเรียนรู้ 4 ฐาน คือ ฐานวิชาสารคดีเชิงพุทธมีเนื้อหาในการอบรม คือพุทธประวัติอนุพุทธนิทานชาดก และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาฐานศาสนพิธี มีเนื้อหาในการอบรม คือ ทานพิธี กุศลพิธี บุญพิธี และการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนากับประเพณีสิบสองเดือนฐานธรรมคีตะเนื้อหามีบทสวดมนต์พุทธคุณธรรมคุณสังฆคุณและบทสวดมนต์พิเศษต่างๆ และฐานปฏิบัติธรรม มีเนื้อหาศึกษาเรียนรู้ทฤษฎีเกี่ยวกับการปฏิบัติกัมมัฏฐานมีหลักและกระบวนการปฏิบัติเบื้องต้น “สมาธิ” ตามแนวพุทธแบบสติปัฏฐาน 4

ศึกษาความสัมพันธ์ของศีลสมาธิ และปัญญาศึกษาเครื่องขวางกั้นการปฏิบัติธรรมในด้านอาคารสถานที่ลานธรรมลานโพธิ์ศาลาโพธิสาร 72 และอุโบสถได้ถูกออกแบบสร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการเผยแผ่ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรง คือ เป็นที่ศึกษาฝึกหัดปฏิบัติธรรมเป็นที่ประกอบกิจกรรมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ทำวัตรสวดมนต์เจริญจิตภาวนานั่งสมาธิเดินจงกรมเป็นที่พักเป็นที่ประชุมเป็นที่เสวนากลุ่มย่อยของวัดบ้านโรงเรียน และประโยชน์ทางอ้อมเป็นสถานที่ศึกษาวัฒนธรรมประเพณีอีสาน มีภาพปริศนาธรรมประกอบปรัชญา หรือผญาอีสานมีคติธรรมให้ได้ศึกษาเป็นที่พักผ่อนเจริญจิตภาวนาก็ใช้ประโยชน์ในการเผยแผ่ และรูปแบบได้ปรับให้เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมและรองรับในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งเชิงรุก และเชิงรับที่ออกไปสู่สังคมมากขึ้น คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ออกไปสู่สังคมโดยอาศัยสื่อต่างๆ เช่น สื่อทางวิทยุสื่อทางอินเตอร์เน็ตหนังสื่อธรรมซีดีธรรมปฏิทินธรรมจุลสารใต้ร่มโพธิสารเป็นต้นส่วนรูปแบบในเชิงรับที่ประชาชนทั่วไปและหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนสามารถเข้ามาศึกษาในสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นแห่งที่ 1 ได้แก่สื่อทางศิลปะหรืออุทยานในการศึกษา เช่น รูปปั้นปฏิมากรรมรอบศาลาโพธิสาร 72 เป็นภาพปริศนาธรรมและคำผญาอีสานให้ได้ศึกษาพิพิธภัณฑ์หลวงปู่โพธิสารคุณ พุทธสุภาษิตต้นไม้พูดธรรมและการจัดอบรมกิจกรรมตามวัฒนธรรมประเพณีประจำเดือนต่างๆ เป็นต้น

ตามทัศนะของกลุ่มบุคคลต่างๆ ในสังคมเห็นว่าการเผยแผ่ของสำนักปฏิบัติธรรมมีบุคลากร ที่มีความรู้ความสามารถมีทักษะในการสอน มีข้อวัตรปฏิบัติอันงดงามน่าศรัทธาเลื่อมใสวางตัวได้

เหมาะสมเป็นแบบอย่างที่ดีมากมีวิธีการสอนที่เหมาะดีใช้สื่อเทคโนโลยีได้เข้ามาประกอบการบรรยายได้ดีและแนะนำการปฏิบัติได้ดีเข้าใจง่าย อธิบายให้ความรู้ได้ละเอียดลึกซึ้งสามารถให้การอบรมวิปัสสนากัมมัฏฐานทั้งคนไทยและชาวต่างชาติ มีความเป็นกันเองทำให้บรรยายในการเข้าอบรมไม่น่าเบื่อมีรูปแบบการเผยแผ่ด้านสื่อทางวิทยุ ถือว่าประโยชน์มากจัดรายการเวลาได้เหมาะสมดีทางด้านสื่อทางอินเตอร์เน็ต ก็มีการเชื่อมโยงสามารถให้ผู้ฟังได้ฟังคลื่นวิทยุของวัดโพธิ์บ้านโนนทันให้ชัดเจนทั่วโลก และประโยชน์จากสื่อซีดีธรรมะที่ออกมาเผยแผ่ให้ผู้สนใจได้ศึกษาถือว่าดีมากด้านสื่อหนังสือธรรมะ ถือว่ามีประโยชน์มากโดยเฉพาะเนื้อหาธรรมะที่หลากหลาย เช่น วิปัสสนาวิถีการเมืองใหม่วิถีพุทธและมีจุลสารใต้ร่มโพธิสารซึ่งออกเป็นรายเดือนมีเนื้อหาธรรมะถือว่าเหมาะสมดีส่วนสถานที่ปฏิบัติธรรมทำวัตรสวดมนต์นั่งสมาธิเดินจงกรมได้ดีทำพิธีกรรมต่างๆ ของสงฆ์ใช้จัดอบรมประชุมทางวิชาการเป็นที่ศึกษาศีลปะวัฒนธรรมภาพปริศนาธรรมมีคติธรรมสอนแนวปฏิบัติธรรมที่ดี ถือว่ามีประโยชน์มากในการใช้งานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ส่วนลานธรรมลานโพธิ์มีความเหมาะสมดีมากสะอาดเรียบร้อยสวยงามร่มรื่นมีความเป็นธรรมชาติเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมถือว่าเหมาะสม ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นแห่งที่ 1 ได้มีการพัฒนาการไปตามยุคสมัยโดยปรับให้เหมาะกับสภาพสังคมจวบจนปัจจุบัน จนเป็นที่ยอมรับและรู้จักของผู้คนในสังคมจึงถือได้ว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสำนักปฏิบัติธรรมยังคงเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า และมีประโยชน์สำหรับพุทธศาสนิกชนและยังเป็นต้น แบบในการเผยแผ่ที่มีระบบการทำงานเผยแผ่ให้แก่สำนักปฏิบัติธรรมอื่นๆ ที่ได้ดำเนินงายเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อเป็นกำลังมั่นคงสืบทอดพระพุทธศาสนาสืบไป

พระมหาปฐมพงษ์ พัดพาน (2550) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประเมินผลโครงการฝึกอบรมหลักสูตรวิชาการเทศนาขององค์การเผยแผ่ วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร รุ่นที่ 13 ผลการวิจัยพบว่า 1) ด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการวิชาการเทศนา ผู้เข้าอบรมส่วนมากมีความรู้ความเข้าใจอยู่ในระดับสูง 2) ด้านความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมต่อกระบวนการฝึกอบรม มีค่าเฉลี่ยโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก 3) ด้านความคิดเห็นของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีต่อประโยชน์ที่ได้รับหลังจากการฝึกอบรมมีค่าเฉลี่ยของความคิดเห็นโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง

พระอรุณ ยางงาม (2549) ได้ศึกษาเรื่องการประเมินผลโครงการครูพระสนองศีลธรรมในโรงเรียน: กรณีศึกษาจังหวัดสงขลา ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของครูพระต่อความเหมาะสมของปัจจัยนำเข้าในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ความคิดเห็นของครูพระต่อปัจจัยด้านกระบวนการโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติงานโครงการในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ความพึงพอใจของนักเรียนและนักศึกษาในภาพรวมอยู่ในระดับมาก นักเรียนและนักศึกษามีความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนว่าด้วยหน้าที่ในสังคมตามหลักพระพุทธศาสนาในภาพรวมอยู่ในระดับมาก อย่างไรก็ตาม จากคำถาม พบว่า ความรู้ความเข้าใจของนักเรียนเกี่ยวกับ หน้าที่ของบุตรธิดาที่พึงกระทำต่อบิดามารดา ความสำคัญของครู คุณธรรมว่าด้วยเรื่อง ความละอายแก่ใจ ความเกรงกลัวต่อบาปตามหลักพระพุทธศาสนา นักเรียนยังมีความเข้าใจไม่ลึกซึ้ง

พระธงชัย จูมแก้ว (2549) ได้ศึกษาเรื่องการประเมินผลการอบรมโครงการค่ายคุณธรรมจริยธรรม

(ค่ายพุทธบุตร): กรณีศึกษา นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนเพชรถนอม เขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า 1) ความคิดเห็นต่อโครงการค่ายคุณธรรมจริยธรรม ภาพรวมของการอบรมโครงการค่ายคุณธรรม มีความเหมาะสมในระดับดีทุกด้าน ได้แก่ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) ด้านกระบวนการในการอบรม (Process) และด้านผลที่เกิดขึ้นหลังจากการอบรมสิ้นสุดแล้ว (Output) 2) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) มีความเหมาะสมอยู่ในระดับดี เรียงลำดับความคิดเห็นได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวก สถานที่ และระยะเวลาการอบรม 3) ด้านกระบวนการอบรม(Process) มีความเหมาะสมอยู่ในระดับดี เรียงลำดับความคิดเห็น ได้แก่ พระวิทยากร วิธีการฝึกอบรม และเนื้อหาสาระและกิจกรรมในการอบรม 4) ด้านผลที่เกิดขึ้นหลังจากการอบรมสิ้นสุดแล้ว(Output) มีความเหมาะสมอยู่ในระดับดี เรียงลำดับความคิดเห็น ได้แก่ ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ประโยชน์ต่อตนเอง ผลที่เกิดจากการฝึกอบรมในโครงการและประโยชน์ต่อผู้อื่น

พระมหามนัส กิตฺติสาโร (สุภาพ) (2554) ได้ศึกษาประสิทธิภาพวิธีเผยแผ่ธรรมของพระนักจัดรายการวิทยุในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระนักจัดรายการวิทยุธรรมในเขตกรุงเทพมหานครเริ่มต้นที่พื้นฐานความรู้ทางด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การได้ปฏิบัติตามหลักธรรมนั้น และความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง ในการนำเสนอเนื้อหาต้องยึดหลักองค์แห่งธรรมกถึก คือ การนำเสนอไม่ขาดตอนและไม่ขาดความ แสดงเหตุผลและตัวอย่างเพิ่มเติมให้ผู้ฟังเข้าใจชัดเจน มีจิตเมตตามุ่งหวังให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้ฟัง ไม่สื่อนัยให้ผู้ฟังนำลาภสักการะมาถวายแก่ตน และไม่กล่าวกระทบกระทั่งผู้อื่นแล้วยกย่องตน ในส่วนเนื้อหานั้นต้อง เป็นเรื่องจริง เรื่องแท้ ไม่ใช่ความคิดเห็นของตน ทันต่อเหตุการณ์ เรื่องเป็นที่ชื่นชอบของผู้ฟัง เป็นเรื่องที่มีประโยชน์ต่อส่วนตนและส่วนรวมและสามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตได้จากนั้นพระนักจัดรายการวิทยุธรรมต้องมีความรู้และความสามารถในหลักวิชาการจัดรายการวิทยุและเลือกสถานีวิทยุที่มีกำลังส่งที่ดีมีประสิทธิภาพด้วย ปัจจัยที่สนับสนุนประสิทธิภาพวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระนักจัดรายการวิทยุธรรมในเขตกรุงเทพมหานครขึ้นอยู่กับระบบการทำงานเป็นองค์กร มีนโยบาย มีแผน มีการประเมินผล และมีการปรับปรุงแก้ไข โดยคำนึงถึง ต้นทุน คุณภาพ ปริมาณ เวลา และวิธีการ องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คืองบประมาณสนับสนุนที่เพียงพอซึ่งสามารถได้มาจากภาครัฐและเอกชนผ่านฝ่ายจัดหาทุนสนับสนุน องค์ประกอบประการสุดท้ายก็คือภาษาในการสื่อสารสำหรับการออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง พระนักจัดรายการวิทยุต้องใช้ให้ภาษาที่ถูกต้อง เหมาะสมกับผู้ฟังและลักษณะของรายการเป็นภาษาที่กะทัดรัด เข้าใจง่าย ไม่ใช้ภาษาตลาด ไม่พูดภาษาไทยปนภาษาต่างประเทศ และยังต้องมีจิตวิทยาในการโน้มน้าวให้ปฏิบัติตามด้วย

สำหรับปัญหาของประสิทธิภาพวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระนักจัดรายการวิทยุในเขตกรุงเทพมหานครนั้นมีอยู่ 2 ด้านได้แก่ ด้านปัญหาผู้จัดรายการไม่ได้คุณภาพและปัญหาระบบการบริหารจัดการไม่ดี ซึ่งปัญหาทั้ง 2 ด้านนี้เชื่อมโยงระหว่างองค์กรเผยแผ่ของพระสงฆ์กับหลักสูตรเสริมสร้างบุคลากรให้มีเชี่ยวชาญเฉพาะด้านทางการจัดรายการวิทยุ ในส่วนแนวทางการพัฒนานั้นเริ่มต้นที่การสร้างองค์กรให้เพื่อจัดการกับปัญหาที่กล่าวข้างต้นก่อน จากนั้นก็พัฒนาไปถึงขั้นการจัดสร้างสถานีวิทยุกลางของพระพุทธศาสนาขึ้น

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเกี่ยวกับ “รูปแบบประสิทธิภาพวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระนักจัดรายการวิทยุในเขตกรุงเทพมหานคร” คือ รูปแบบการบูรณาการระหว่างพระนักจัดทรายการวิทยุที่มีคุณภาพทางด้านความรู้หลักธรรมและหลักการจัดรายการวิทยุ คุณภาพทางด้านการทำงานเป็นองค์กร มีงบประมาณสนับสนุนที่เพียงพอ คุณภาพทางด้านการใช้ภาษาที่เหมาะสม และคุณภาพของสถานีวิทยุกระจายเสียง เรียกว่า DJM=QKCOR MODEL

2.6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

ยาโน๊ะ โยชิตาเกะ (Yano Yoshitake, 2539) ทำการศึกษาเรื่อง ศาสนาประจำชาติของไทยปัจจุบันที่เปลี่ยนไป Yano ได้ศึกษาพัฒนาการของกลุ่มที่เกิดขึ้นได้แก่ สันติอโศก วัดพระธรรมกาย และพุทธทาส ในช่วงปี พ.ศ. 2539 โดยมีรากฐานการศึกษาจากประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในประเทศไทย และหลักธรรมที่เป็นศาสนาประจำชาติ พบว่า ทั้ง 3 กลุ่มมีการเคลื่อนไหวทางศาสนาที่เน้นการอธิบายคำสอนในพระพุทธศาสนาแบบใหม่ หรือการปฏิบัติธรรมแบบใหม่ และมีการเคลื่อนไหวในเมืองหลวงเป็นศูนย์กลาง และได้ส่งผลกระทบเป็นคลื่น ไม่เฉพาะในวงการพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ส่งผลรวมต่อสังคมไทย ซึ่งเรียกว่า “พุทธชุมชนเมือง”

การเกิดขึ้นของกลุ่มความเคลื่อนไหวใหม่ทางศาสนา ส่วนใหญ่วิจารณ์กันว่าเนื่องจากสังคมเปลี่ยนเป็นอุตสาหกรรมอารยธรรมตะวันตกเข้ามาในช่วงนี้ และการค้าก็เป็นแบบทุนนิยม แต่อิทธิพลที่เกิดขึ้นจริงๆ คือ จากความมีจิตสำนึกในศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ความคิดนี้เข้ามาอยู่ในกลุ่ม 3 กลุ่มนี้ซึ่งมีสำนึกของพุทธเถรวาทโดยไม่รู้ตัว อีกสาเหตุหนึ่งเนื่องจากแนวคิดพุทธชุมชนเมืองที่เกิดได้เนื่องจากระบบสงฆ์มีการควบคุมไว้อย่างหลวมๆ ซึ่งเป็นหน่อที่ทำให้เกิดกลุ่มต่างๆ คือหากควบคุมแบบเคร่งครัดทุกอย่างจะเหมือนกันหมดทั่วประเทศ และกลุ่มธรรมกายที่เน้นการปฏิบัติธรรมก็เกิดขึ้นได้เพราะสาเหตุนี้

กลุ่มธรรมกาย ได้สอนสมาธิที่มีรูปแบบใหม่ ได้พยายามเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปอย่างกว้างขวาง ได้สมาชิกใหม่ๆ จำนวนมากจากนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่างๆ ซึ่งทำให้เกิดการตื่นตัวในการปฏิบัติสมาธิซึ่งธรรมกายมีจุดยืนกับพระพุทธศาสนาตามพุทธจารีต ตามประเพณี ไม่ว่าจะเป็นการยอมรับกฎแห่งกรรม การเวียนว่ายตายเกิด ภพภูมิ นรกสวรรค์ และคนที่เข้ามาสัมผัสสิ่งเหล่านี้ได้ด้วยการปฏิบัติธรรมเพราะวัดมีการจัดกิจกรรมที่แน่นอนไว้อย่างสมบูรณ์ รวมทั้งพัฒนาสิ่งแวดล้อม ได้แก่การทำวัดที่สะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย สอดคล้องและดึงดูดความต้องการของชนชั้นกลางเหล่านี้ และนำไปสู่การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวของวัดขึ้นมา

ในด้านการทำสมาธิของวัดนี่เองได้ช่วยเชื่อมเรื่องทางขอบเขตอภิปรัชญา ซึ่งปรกติแล้วเข้ากันไม่ค่อยได้ กับทรรศนะเรื่องโลกเชิงเหตุผลเช่นเรื่องนรก สวรรค์ บุญ บาปแต่ผลจากประสบการณ์การปฏิบัติสมาธิทำให้สามารถเชื่อมโยงเรื่องของอภิปรัชญานี้กับชนชั้นกลางในเมืองได้ เพราะโดยปรกติชนชั้นกลางชอบความเป็นเหตุเป็นผล ไม่ค่อยยอมรับเรื่องที่อธิบายไม่ได้ แต่ในกรณีของธรรมกาย การปฏิบัติธรรมทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดประสบการณ์ตรงของแต่ละคน และทำให้มีความเชื่อในเรื่องอภิปรัชญา เช่น เรื่องนรก สวรรค์ บุญ บาป ว่ามีจริงเป็นไปได้จริงอาศัยการปฏิบัติธรรมนี่เองที่เชื่อมความรู้พุทธศาสนาเชิงปรัชญา กับคนในเมืองหลวงให้เข้ากันได้สนิท

ยาโน๊ะ โยชิตาเกะ (Yano Yoshitake, 2543) ทำการศึกษาเรื่อง การเคลื่อนไหวของพุทธศาสนาใน

ประเทศไทยปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการปฏิบัติสมาธิศึกษาเรื่องวัดพระธรรมกายด้านสมาธิและสังคมโดยเฉพาะและได้วิเคราะห์การก่อตัวของวัดพระธรรมกาย พบว่า ในสภาพของการเปลี่ยนแปลงเป็นโลกาภิวัตน์การเปลี่ยนไปเป็นสังคมบริโภคนิยมและมาตรการทางศาสนาในยุคเริ่มต้นของไทยนั้นคือกระบวนการทำให้พุทธศาสนาในประเทศไทยปัจจุบันเป็นระบบ(ศาสนาพุทธ ในฐานะศาสนาประจำชาติ: ผู้วิจัย) ทำให้เกิดพุทธจารีตกระแสหลักขณะเดียวกันก็เกิดจารีตกระแสรองขึ้นถ้าจะแสดงสัญลักษณ์ง่ายๆ พุทธยุคใหม่ กล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นของ 2 ฝ่าย คือ ฝ่าย A และ ฝ่าย A+หรือ ~A แนวความคิดของหลวงพ่อสดเป็นแบบหลัง นอกจากนี้ฝ่าย A จารีตกระแสหลักและฝ่าย A+, ~ A(การผสมผสานระหว่างกระแสหลัก และไม่ใช่กระแสหลัก)มีความเป็นไปได้ในการดำรงอยู่แต่ว่าสิ่งนี้ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นแสงสว่างและมุมมืดที่เกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน
วัดพระธรรมกายมุ่งเน้นการขยายไปยังชนชั้นกลางมีพระสงฆ์เกือบ 1,000 รูป มีการทำงานอย่างเป็นระบบปัจจุบันมีสาขาอยู่ในต่างประเทศ 10 ประเทศ ผู้ที่เป็นศูนย์รวมขององค์กรและวัดนั้นคือ แม่ชีอุบาสิกาจันทร์ขนนกยูงเจ้าอาวาส และรองเจ้าอาวาสสาธุชนโดยทั่วไปของวัดกล่าวกันว่าเป็นชนชั้นกลาง แต่ตรงจุดนี้มีส่วนหนึ่งเท่านั้นถ้ามองบุคลากรภายในที่ทำงานส่วนหนึ่งเป็นคนเมืองที่มีการศึกษาไม่สูง หรือสามเณรในชนบทที่มาบวชก็มีจำนวนมากสาธุชนโดยทั่วไปมีเป้าหมายมุ่งสู่นิพพานโดยการฝึกฝนทั้งศีล สมาธิและความเชื่อที่เน้นผลของการทำทานในชาติปัจจุบันความศรัทธาของสาธุชนมี 2 เรื่อง คือพลังคุ้มครองซึ่งกลายเป็นจุดเน้นของวัดและศรัทธาต่อพิธีกรรมสถานที่การรักษาศีล และการเจริญภาวนา
อัตลักษณ์ทางศาสนาของวัดพระธรรมกาย เกิดจากพลังคุ้มครองที่ได้รับการปฏิบัติสมาธิไม่ใช่เป็นพลังคุ้มครองประเภทที่ต้องพึ่งพลังของพระสงฆ์ แต่ด้วยการเปลี่ยนพลังศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในตัวของแต่ละคนด้วยการปฏิบัติสมาธิและด้วยวิธีนี้เองจึงเกิดเป็นตัวตนเชิงพุทธศาสนาที่แตกต่างจากที่อื่นเป็นตัวตนเฉพาะ มี 2 รูปแบบ คือ
1. ตัวตนเชิงศาสนาแบบธรรมกาย พัฒนาด้วยความเชื่อเรื่อง “ทาน” ซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม โดยการปลูกฝังเรื่องการสั่งสม ทาน ศีล ภาวนา มีตัวแทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น พระพุทธปฏิมา หรือสถานที่ที่ศักดิ์สิทธิ์ รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบนั้นเป็นรูปแบบที่สืบทอดมาโดยมี “บุญ” ร่วมอยู่ด้วย แต่ในกรณีของวัดพระธรรมกาย ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบนั้นเป็นความสัมพันธ์ทางอ้อม ความสัมพันธ์โดยตรงทำให้สมบูรณ์ด้วยการสัมผัสโดยตรงจากผลของสมาธิ
2. ตัวตนเชิงศาสนาแบบธรรมกาย พัฒนาโดยความเชื่อเรื่อง “ศีล” และ “ภาวนา” ก่อให้เกิดกายใจที่เกิดจากกิจกรรมภายในองค์กร ท่ามกลางสังคมบริโภคนิยมภายนอกจุดมุ่งหมายของเหล่าศาสนิกคือการมุ่งนิพพาน หากมองในระดับอัตวิสัย การทำให้จุดมุ่งหมายนี้เป็นจริงเป็นสิ่งที่ทวนกระแสกับสังคมบริโภคนิยม หากมองในระดับภววิสัยพูดได้ว่าเป็นสิ่งที่ถูกฝังรากอยู่ในสังคมบริโภคนิยม และประเด็นนี้กลายเป็นข้อวิพากวิจารณ์ของกลุ่มปัญญาชนจำนวนมาก ที่คิดว่าวัดมุ่งหลักบริโภคนิยม
เอ็ดวิน ซีร์เนอร์ Edwin Zehner (1990) ทำการวิจัยเรื่อง Reform Symbolism of aThai Middle-class: The Growth and Appeal of the Thammakai Movementโดย Zehner ได้เสนอว่า ยังไม่มีงานชิ้นไหนที่เสนอการอธิบายขยายความ ความเคลื่อนไหวของธรรมกาย ซึ่งอาศัยฐานการสังเกตและเข้าไปมีส่วนเกี่ยวกับกิจกรรม และการสัมภาษณ์ผู้มาร่วมกิจกรรม งานของเขาจะเติมช่องว่างตรง

นั้น ซึ่งจะมีการค้นหาการตีความเคลื่อนไหวในด้านสังคมวิทยา และด้าน “ความหมาย”การรับรู้ การซึมซาบของผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมจากการศึกษาพบว่า

ความเคลื่อนไหวของธรรมกายภายในประเทศไทยได้เป็นที่นิยมมากในช่วงที่ผ่านมา ธรรมกายได้เชื่อมบุคคลในรัฐบาลไทยกองทัพไทย และธุรกิจความสามารถของวัดที่อยู่ชานเมืองที่ทำให้มีสาธุชนมาวัด 50,000 คนในแต่ละปีที่มาเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาซึ่งไม่เคยมีแบบอย่างมาก่อนในประวัติศาสตร์ด้านศาสนาของประเทศไทยผู้นำของธรรมกายมองดูตนเองว่าเป็นประตูสำหรับความเคลื่อนไหวของพุทธศาสนาปฏิรูปที่จะพัฒนาชีวิตของผู้มีศรัทธาในพุทธศาสนา ทำให้ศาสนาแข็งแกร่งและมีแนวทางไปสู่ความเป็นชาติแต่ด้วยการทำดังกล่าวก็มีผลวิพากษ์วิจารณ์เรื่องการสอนสมาธิ การใช้เทคนิคการสะกดจิตเพื่อควบคุมใจของผู้ปฏิบัติการไม่เห็นด้วยต่ออัตราการจ่ายเงินเพื่อสร้างสิ่งก่อสร้าง และเทคนิคการระดมทุน และในขณะเดียวกันผู้สังเกตการณ์ชาวไทย ผู้ที่ศรัทธาหรือผู้ที่ไปวัดให้ข้อสังเกตว่าทักษะที่ธรรมกายใช้คือใช้มุ่งทิศทางที่ดีต่อประเทศชาติ และสัญลักษณ์ทางศาสนาในการประชาสัมพันธ์ความสามารถของวัดที่จะนำนักเรียน หรือเยาวชนชุมชนเมืองมาช่วยงาน และกิจกรรมและทักษะต่างๆ ก็เห็นได้ชัดในที่สาธารณะ

ความเคลื่อนไหวของธรรมกายเป็นไปในเชิงศาสนา และการจัดการที่เกี่ยวกับศาสนา เป็นการแสดงออกทางความรู้สึกนึกคิดทางสังคมการเพิ่มขึ้นจากฐานของชุมชนเมืองชั้นกลางเนื่องจากเขาใช้สัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงความก้าวหน้าความบริสุทธิ์ และทักษะ หรือความสามารถพิเศษด้านจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นเหตุผลอย่างแข็งแกร่งกับชนชั้นกลางที่เข้าไปมีส่วนร่วม ความเคลื่อนไหวที่รวมกันเข้าไว้อย่างแน่น จะเห็นได้จากกิจกรรมประจำปี จากการเข้าไปสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในพิธีกรรมของวัดที่มีการกระทำอย่างพร้อมเพรียงกัน พบว่าผู้ที่มาร่วมกิจกรรม จะแสดงเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ในฐานะพุทธศาสนิกชาวไทยอุปมาเหมือนว่าในอนาคตพุทธศาสนิกชนชาวไทยควรทำ หรือควรจะทำแบบอย่างเหล่านี้

ในด้านการพัฒนาของกระบวนการความเคลื่อนไหวที่มีการเพิ่มจำนวนมากขึ้นนั้น เนื่องมาจากชนชั้นกลาง ซึ่งมาจากชนชั้นปัญญาชน นักธุรกิจและคนท้องถิ่น คนเหล่านี้ได้รับการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย และคุ้นเคยกับการเรียนฉะนั้นในด้านศาสนาพุทธ เขาจึงทำกันตามประเพณีที่ปู่ย่าตายายสืบทอดกันมาเพราะฉะนั้นความเชื่อทางศาสนาที่จะสนองตอบชนชั้นกลางที่ดีที่สุดคือการแสดงบทบาทปฏิรูปในคำสอนให้เป็นที่นิยม เป็นเหตุผลที่ยอมรับได้ที่มุ่งขยายสู่ผู้มีการศึกษา ได้แก่หนังสือของพุทธทาสพระเทพเวทีพระปัญญานันทะธรรมรักษา และประเวศ วะสี

ขณะที่กลุ่มคนใหม่อีกกลุ่มหนึ่งมีแนวโน้มที่คิดว่า การอ่านหนังสือไม่พอเพียงจะนำไปสู่ความเข้าใจด้านศาสนาพุทธศาสนิกชนสมัยใหม่เห็นพ้องกันว่า การเรียนต้องผ่านประสบการณ์ โดยประสบการณ์การรับรู้ด้านศาสนาหมายถึงการปฏิบัติสมาธิและการตระหนักในการกระทำดีการทุ่มเทฝึกวินัย ฝึกฝนตนเองหรือการปฏิบัติทางศาสนาแต่ละคนจะได้รับความรู้จากประสบการณ์ที่พระสัมมาสัมสัมพุทธเจ้าสอนไว้ซึ่งปรากฏในความเคลื่อนไหวของธรรมกายปัจเจกบุคคลจะถูกโน้มน้าวให้มีประสบการณ์ทางศาสนา

การขยายตัวอย่างมากของธรรมกายและโครงการต่างๆ ที่เกิดขึ้นชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จแต่ในทรรศนะของธรรมกายพบว่า เหตุผลที่สามารถขยายงานได้เนื่องมาจากความเป็นผู้มีบารมี (Charisma) ของ

ผู้นำสามารถสอนแล้วคนยอมรับ ผู้นำเป็นผู้ที่ทุ่มเท (ในกรณีของคนไทย charisma หมายถึงผู้มีบุญ มีบารมี โดยดูจากบุคลิกลักษณะอื่นๆ)

เมื่อเข้าไปศึกษาภาคสนามที่วัดพระธรรมกาย พบว่า

ภาพลักษณ์ของวัดผู้ที่มาวัดครั้งแรกจะพูดถึงความสะอาด ความสงบ ความเป็นระเบียบ ธรรมกายจัดการสิ่งเหล่านี้อย่างตั้งใจ

ความสะอาดของวัดเป็นการแสดงอย่างชัดเจน ของชนชั้นกลางสมัยใหม่และรูปแบบนี้เป็นรูปแบบใหม่ที่ทำให้คนเคารพวัดในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแบบอย่างให้วัดอื่นๆ ได้

ส่วนอีกด้านหนึ่งคือคนไทยส่วนใหญ่สนใจเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์ คิดว่าเป็นพิธีกรรมที่ถูกต้อง ธรรมกายมองตนเองว่าตัวเองจะทำให้เรื่องเหล่านี้กระจ่าง เพื่อทำให้ความรู้ในพระพุทธศาสนาบริสุทธิ์ขึ้น

ความสงบผู้สังเกตการณ์พบว่าการปฏิบัติธรรมที่แม้มีคนจำนวนมากแต่สามารถรักษาความสงบได้“ความสงบ”ส่วนใหญ่ชาวตะวันตกคิดว่าคือการไม่ส่งเสียงดัง แต่แท้จริงคือ เป็นสถานะของสติปัญญาและอารมณ์ที่สงบ และสภาพร่างกายและบรรยากาศโดยรอบที่จะเข้าถึงความสงบนั้น ผู้ที่มีประสบการณ์ที่ก้าวหน้าสามารถเข้าใจโดยผ่านการฝึกสมาธิ และฝึกฝนตนเอง

ชาวพุทธส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติ ได้แก่การทำบุญ การทำสมาธิ การศึกษาหลักคำสอน จะนำไปสู่ประสบการณ์อีกขั้นหนึ่งดังนั้นพุทธศาสนิกชนที่ดีโดยปกติเมื่อปฏิบัติ แล้วจะมีผลต่อความสงบ ความสุภาพ และความมั่นใจ ผลเช่นนี้ในแต่ละคนจะเกิดความรู้สึกของความสงบส่วนความสงบในกรณีของธรรมกายคือการได้ผลของการฝึกสมาธิที่เรียกว่า “ใจสงบ” เมื่อแต่ละคนได้รับประสบการณ์นี้ สิ่งนี้เป็นแรงขับให้คนเหล่านั้นมาวัดกันอย่างต่อเนื่อง นี่คือนัยยะสำคัญของความสงบ อาจจะแสดงออกแทนที่ด้วยการลดความเครียด การมีจิตใจมั่นคง มีทัศนคติที่ดีต่อครอบครัว และโกรธน้อยลง ทำให้ความกระวนกระวายในความเครียดน้อยลง ความสงบ (ภายใน) นำไปสู่ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และนี่คือผลที่ดีของการเคลื่อนไหวแบบนี้

ความเป็นระเบียบจะเห็นได้จากภาพต่างๆ เช่น การบิณฑบาตของพระเป็นแถว เป็นแนว ซึ่งมีการจัดถ่ายภาพ หรือการนั่งสมาธิในชุดขาวของฆราวาส เหมือนลัทธิฟาสซิสต์แต่สำหรับคนไทยความเป็นระเบียบเป็นภาพพจน์ที่แสดงออกอย่างถูกต้อง ในขณะที่คนไทยบางคนบอกว่าเป็นคอมมูนิสต์มากกว่า ฟาสซิสต์เพราะว่าเป็นที่นิยมของนักศึกษา แต่คนไทยส่วนมากเห็นว่าการแต่งกายชุดขาวเป็นสัญลักษณ์ของศาสนา มีผู้มาวัดท่านหนึ่งพูดว่าผู้นำของวัดพระธรรมกาย สอนและทำกิจกรรมให้เกิดความเป็นระเบียบ และพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจของประชาชน

การจัดพิธีกรรมอย่างเป็นระเบียบ การจัดที่นั่งให้เป็นระเบียบสำหรับคนจำนวนมาก การใช้สัญลักษณ์เรื่องธงในการประกอบพิธีกรรม และการมีอาสาสมัครจัดงานจำนวนมากที่กล่าวมาทั้งหมดก็สามารถชี้ได้ว่ารูปแบบธรรมกายเป็นที่ยอมรับ และเป็นความเคลื่อนไหวเชิงปฏิรูป

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัดพระธรรมกาย จะเห็นว่าโดยภาพลักษณ์แล้ว วัดพระธรรมกายถูกมองว่าเป็นองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่มีการบริหารงานแบบสมัยใหม่ มีการกิจกรรมบุญที่รวมสาธุชนได้ครั้งละ ตั้งแต่หลักหมื่นถึงหลักแสนคนที่โดดเด่นคือมีการนำสื่อและเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการเผยแผ่ โดยมีเป้าหมายว่า จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาวิชชาธรรมกาย

ไปทั่วโลก แต่เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งที่เหนือกว่าภาพลักษณ์คือ นอกจากสิ่งที่กล่าวข้างต้นแล้ว วัดพระธรรมกายยังเน้นการปลูกฝังให้บุคลากรภายใน สาธุชน และเยาวชน รักในการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา รักการฝึกฝนตนเอง รักการสร้างบารมี มีความเคารพอ่อนน้อม และรักในการทำหน้าที่กัลยาณมิตร อีกทั้งยังมีการบริหารจัดการด้านสถานที่ที่เน้นความสะอาด เป็นระเบียบและมีการจัดพิธีกรรมที่เป็นระบบระเบียบ และมีโครงการต่างๆ เกิดขึ้นที่เป็นไปเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในระดับมวลชนจำนวนมาก มีการขับเคลื่อนโครงการในระดับประเทศ

2.8 กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ จากเอกสาร ตำรา วารสาร และสื่ออิเล็คโทรนิค (E-book) ที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันในเชิงเนื้อหาและในเชิงข้อเท็จจริงของการบริหารงานโครงการของหน่วยงานอื่นๆ ที่พอจะนำมาเปรียบเทียบกับการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายได้ ซึ่งจากการรวบรวมเรียบเรียงสาระสำคัญของแนวคิด ทฤษฎีดังกล่าว ทำให้ทราบได้ว่า มีตัวแปรสำคัญหลากหลายที่พอจะนำมากำหนดเป็นประเด็นสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ตัวแปรแต่ละอย่างนั้น ล้วนแต่ผ่านการทดสอบ วิจัยในรูปแบบการวิจัยหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งรูปแบบการวิจัยทั้งสองประการนั้น เป็นเครื่องยืนยันได้ชัดถึงความเที่ยงตรงในด้านเนื้อหา ด้านการมาตราวัดและด้านผลการวิจัยที่จะใช้ในการตอบโจทย์วัตถุประสงค์ของปัญหา นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้สังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวเนื่องกันจากตำราไม่น้อยกว่า 50 เล่ม และวารสาร บทความทางวิชาการไม่น้อยกว่า 20 เล่มเช่นเดียวกัน โดยสกัดเอาสาระสำคัญที่คาดว่า จะเป็นตัวแปรสำคัญที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เข้ามาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังมีรายละเอียดของกรอบแนวคิดในการวิจัยดังภาพที่ 2.13

ภาพที่ 2.13 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

บทที่ 3
วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางในการวิจัยไว้เป็น 2 ส่วน โดยส่วนแรกจะกล่าวถึงระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และส่วนที่สองจะกล่าวถึงระเบียบวิธีวิจัยในเชิงปริมาณ ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการวิจัยเป็นไปอย่างมีระบบ ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ตามวิธีการดังต่อไปนี้

3.1 การวิจัยเชิงคุณภาพ

3.2 การวิจัยเชิงปริมาณ

3.3 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

3.4 ดัชนีชี้วัดตัวแปรสำคัญ

3.1 การวิจัยเชิงคุณภาพ

ในการวิจัยเชิงคุณภาพจะทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึก (In- Depth) ที่มีรายละเอียดชัดเจนสามารถนำมาอุปมานวิเคราะห์ (Analytic Induction) และสามารถขยายองค์ความรู้โดยอาศัยการวิเคราะห์ตรรกะเพื่อขจัดช่องว่างของการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ โดยผู้วิจัยจะทำการเก็บรวบข้อมูลการสัมภาษณ์เจาะลึก (In- Depth Interview) และทำการวิเคราะห์ข้อมูล ดังมีรายละเอียดดังนี้

3.1.1 พื้นที่การวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ในการทำวิจัย โดยเลือกพื้นที่ที่มีความโดดเด่นในการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย โดยพิจารณาจากจำนวนผู้ที่เข้าร่วมโครงการ ผู้ให้การสนับสนุน ทั้งภาคราชการ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำองค์กรในจังหวัด ในการนี้ผู้วิจัยได้พิจารณา โดยใช้เกณฑ์ดังกล่าว เป็นตัวชี้วัด ในการที่จะเลือกพื้นที่ในการวิจัย ซึ่งพื้นที่ที่ได้เลือกนั้น จะเป็นตัวแทนในการให้ข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณได้ดีที่สุด และตอบประเด็นปัญหาสำคัญของงานวิจัยในครั้งนี้ ในขณะเดียวกัน วิธีในการเลือกพื้นที่วิจัยนี้ ผู้วิจัยได้เลือกโดยใช้ระบบตัวแทนของพื้นที่การวิจัยที่ดีที่สุดในแต่ละภาคของประเทศไทย โดยในแต่ละภาคนั้น จะต้องมีจังหวัดที่ได้รับการคัดเลือกมาอย่างละ 2 จังหวัด ซึ่งประกอบไปด้วย ภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดแพร่ ภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดราชบุรี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดนครราชสีมา ภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดชุมพร จังหวัดภูเก็ต รวมทั้งหมด จำนวน 8 จังหวัดตัวแทนในแต่ละภาค ซึ่งผู้วิจัยจะได้ให้เหตุผลว่า ทำไมจึงเลือก 8 จังหวัดตัวแทนในแต่ละภาคดังกล่าว ดังจะอธิบายจุดเด่นของการบริหารโครงการใน 8 จังหวัด ดังต่อไปนี้

1) จังหวัดเชียงใหม่ ธุดงค์สถานล้านนาเป็นอีกศูนย์ปฏิบัติธรรมอีกแห่งหนึ่งที่ถือว่ามีความสำคัญต่อการเผยแผ่ธรรมะในรูปแบบโครงการต่างๆ ของวัดพระธรรมกาย เพราะเหตุที่ว่า ธุดงค์สถานแห่งนี้เป็นสถานที่เก่าแก่ในยุคบุกเบิกเริ่มต้นของวัดพระธรรมกาย เริ่มตั้งเป็นธุดงค์สถานในปี พ.ศ. 2529 ด้วย

เนื้อที่กว้างใหญ่ประมาณ 33 ไร่ ผู้มอบถวายสถานที่แห่งนี้ได้แก่ คุณอุบลศรี ป้อมเผือก ต่อมาวัดพระธรรมกายศูนย์ใหญ่ที่จังหวัดปทุมธานี โดยความดำริของพระเดชพระคุณพระราชภาวนาวิสุทธิ์ (ไชยบูลย์ ธมฺมชโย) ในสมัยนั้นต้องการจะขยายพื้นที่ให้กว้างยิ่งขึ้นกว่าเดิมเพราะเล็งเห็นว่า ต่อไปในภายภาคหน้าจะมีประชาชนเข้ามาร่วมปฏิบัติเป็นจำนวนมาก หากไม่มีการริเริ่มดำเนินการขยับขยายตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ก็จะทันต่อการรองรับประชาชนที่มีจำนวนมากขึ้น จุดเด่นของสถานที่แห่งนี้ คือ ตั้งอยู่ในท่ามกลางเขา บรรยากาศสดชื่น แวดล้อมไปด้วยต้นไม้นานาพันธุ์ อยู่ห่างจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ประมาณ 1 กิโลเมตร ตั้งอยู่เลขที่ 155 หมู่ 8 ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ จากสถิติผู้เข้าร่วมปฏิบัติในปี พ.ศ. 2555 พบว่า มีจำนวนทั้งสิ้น 3,250 คน ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนที่มากและเป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่า เป็นธุดงค์สถานที่คงความเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมดีที่สุดในเขตภาคเหนือ

2) จังหวัดแพร่ศูนย์อบรมเยาวชน อยู่ที่ตำบลแม่ป้าง อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ เป็นศูนย์การอบรมเยาวชนที่ตั้งขึ้นใหม่เพื่อรองรับกับการอบรมเยาวชนประจำจังหวัด ภายในศูนย์อบรมเยาวชนแห่งนี้ มีสภาพภูมิศาสตร์ที่สวยงาม ด้วยขนาดพื้นที่กว้างใหญ่ ร่มรื่นไปด้วยป่าไม้ ไม่ไกลจากตัวอำเภอมากนัก การคมนาคมไปมาสะดวก ประชาชนที่อาศัยในอำเภอวังชิ้นต่างให้การสนับสนุนศูนย์อบรมเยาวชนแห่งมาด้วยดี ในขณะเดียวกัน สถานศึกษาในอำเภอก็ให้การสนับสนุนให้ครูและนักเรียนได้ช่วยเหลือทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ และได้เข้าร่วมในโครงการอยู่เป็นประจำ ซึ่งโครงการที่ครูอาจารย์และนักเรียนได้เข้ามาร่วมกันทางศูนย์ เช่น โครงการครูดีศรีตำบล โครงการปฏิบัติธรรม 3 วัน 7 วัน เป็นต้น โดยในแต่ละเดือนจะมีครู นักเรียน และประชาชนทั่วไปเข้าร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จากสถิติของการร่วมในโครงการของศูนย์ปฏิบัติธรรมแห่งนี้ มีจำนวนประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกสาขาอาชีพจำนวนทั้งสิ้น 1,924 คน

3) จังหวัดนครสวรรค์ ชื่อศูนย์กัลยาณมิตจังหวัดนครสวรรค์ สถานที่ตั้งบนท่ามกลางเนื้อที่ 1 ไร่ในสมัยก่อน แต่ปัจจุบันนี้มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ มูลเหตุสำคัญของการจัดตั้งสถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม เพราะข้อจำกัดในเรื่องของสถานที่ แต่ก่อนที่แห่งนี้เป็นโชว์รูมรถเก่า ประกอบกับกัลยาณมิตรจังหวัดนครสวรรค์ต้องการหาที่เพื่อตั้งเป็นศูนย์การปฏิบัติธรรม ซึ่งทำให้เป็นสาขาหนึ่งของวัดพระธรรมกาย จึงตกลงกันซื้อทีบริเวณดังกล่าว หลังจากนั้นก็มีการขยายพื้นที่และสร้างอาคารปฏิบัติเพิ่มเติม เป็นตัวอาคาร 3 ชั้น จุดเด่นของศูนย์ปฏิบัติธรรมแห่งนี้ คือ มีห้องปฏิบัติธรรมที่สะดวกสบาย ภายในห้องเป็นแอร์ จัดโซนเป็นสัดส่วน อยู่ท่ามกลางเมือง มีสถานที่จอดรถสะดวก ถนนหนทางกว้างขวาง ด้านหลังศูนย์ปฏิบัติธรรมติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา มีญาติโยมเข้ามาปฏิบัติธรรมได้ง่าย ศูนย์ปฏิบัติธรรมแห่งนี้สร้างมาแล้วเป็นระยะเวลา 5 ปี มีผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมในแต่ละปีประมาณ 2,240 คนสำรวจจากมูลพื้นฐานของศูนย์กัลยาณมิตรจังหวัดนครสวรรค์(สัมภาษณ์ พระบุญชนะ ปุญฺญชโน; ประธานประสานงานศูนย์นครสวรรค์; วันที่ 24 มีนาคม 2556)

4) จังหวัดราชบุรี ศูนย์อบรมผาสุกวนิช เป็นศูนย์การอบรมสาขาย่อยของวัดพระธรรมกาย อีกแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่หมู่ 5 ตำบลคุ้งน้ำวน อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี บนเนื้อที่ประมาณ 36 ไร่ จุดเด่นของศูนย์การอบรมแห่งนี้ ไม่ห่างจากตัวเมืองจังหวัดราชบุรีมากนัก โดยห่างจากตัวเมืองประมาณ 14 กิโลเมตร และไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครฝั่งตะวันตก สภาพบริเวณภายในศูนย์ร่มรื่น แวดล้อมไปด้วยต้นไม้ มีอาคาร

สถานที่ดูเป็นสัดส่วน และการจัดโซนสถานที่ปฏิบัติธรรมค่อนข้างเป็นระเบียบ เมื่อเข้ามาภายในศูนย์แห่งนี้จะสัมผัสได้เลยว่า เกิดความร่มเย็นภายในจิตใจ ซึ่งสอดคล้องตามหลักการอาวาสสัปปายะ มีอาวาสอันเหมาะสมร่มรื่น เหมาะแก่การประพฤติและปฏิบัติธรรม พิสูจน์ได้จากจำนวนประชาชนที่เข้าร่วมในโครงการปฏิบัติธรรมในแต่ละเดือน มีจำนวนไม่น้อยกว่า 200 คนขึ้นไป และยิ่งรวบรวมเป็นสถิติซึ่งเก็บจากเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม จะพบว่า มีจำนวนประชาชนที่เข้าร่วมทั้งสิ้น 2,356 คน เพราะฉะนั้น ศูนย์อบรมผาสุกวนิชจึงเป็นสถานที่ที่น่าใจในการทำวิจัย เพราะถือว่า เป็นตัวแทนศูนย์การอบรมที่ครบวงจรและสมบูรณ์แบบ

5) จังหวัดอุบลราชธานี เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมอีกแห่งหนึ่งที่น่าสนใจ ซึ่งเป็นสาขาย่อยของวัดพระธรรมกาย มีชื่อเรียกว่า ธุดงสถานจังหวัดอุบลราชธานี ด้วยทำเลที่ตั้งอยู่ใกล้ชิดกับประชาชน แม้ว่าในขณะนี้จะเป็นเพียงการเริ่มต้นบุกเบิก แต่ก็ได้รับความสนใจจากประชาชนไม่น้อย ความสนใจที่ว่านี้ ก็คือ การเข้าร่วมกันสร้างพัฒนาสถานที่จากที่เคยเป็นป่ารกชัฏ แต่ในขณะนี้เริ่มเห็นความเป็นระเบียบขึ้นมา ด้วยจุดเด่นด้านพื้นที่ของธุดงค์สถานที่แห่งนี้มีความกว้างพอสมควร จนต้องถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกจะเป็นพื้นที่อบรมเยาวชน ส่วนที่สองจะเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมของประชาชนทั่วไป หรือที่เรียกกันว่า โซนปฏิบัติธรรมธรรมชัย ภายในบริเวณธุดงค์สถานเป็นรมนียสถาน แวดล้อมไปด้วยต้นไม้นานาพันธ์ มีเสนาสนะ เช่น กุฏิ สถานที่ปฏิบัติธรรม เหมาะสมกับจำนวนคนที่เข้ามาร่วมปฏิบัติธรรม แต่อย่างไรก็ดี เป็นที่คาดว่า การพัฒนาธุดงค์สถานแห่งนี้ จะไม่หยุดแต่เพียงเท่านี้ ยังต้องมีการสร้างเพิ่มเติมอีก เพราะประชาชนเริ่มเข้าร่วมปฏิบัติมากขึ้นทุกปี ประกอบกับประธานศูนย์ คือ พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต เปรียญธรรม 9 ประโยค ก็เป็นคนพื้นถิ่น จึงเป็นศักยภาพสำคัญที่จะช่วยกันผลักดันให้โครงการเผยแผ่ธรรมะของธุดงสถานแห่งนี้ประสบผลสำเร็จ พึงพิจารณาได้จากสถิติคนที่เข้ามาร่วมโครงการในรอบปี พ.ศ. 2555 ทำการสำรวจในช่วงเดือน พฤษภาคม-ตุลาคม พบว่า จำนวนประชาชนที่เข้าร่วมในแต่ละโครงการมีจำนวนทั้งสิ้น 2,768 คน

6) จังหวัดนครราชสีมา ศูนย์อบรมเยาวชนนครราชสีมา ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 100 หมู่ 11 ตำบลปักธงชัย อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นอีกหนึ่งศูนย์แห่งความภาคภูมิใจของวัดพระธรรมกาย ซึ่งได้ตั้งเป็นศูนย์การอบรมเผยแผ่ธรรมะแก่เยาวชนในจังหวัดนครราชสีมา อาจจะมีศูนย์ปฏิบัติธรรมหลายแห่งที่ทำกิจกรรมในลักษณะคล้ายกันกับวัดพระธรรมกาย แต่ศูนย์แห่งนี้ มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในเรื่องการพัฒนาเยาวชน ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า จุดเด่นของศูนย์แห่งนี้ คือ ใช้เป็นสถานที่อบรมธรรมะตามโครงการต่างๆ ของพระธรรมกาย วัดพระธรรมกายศูนย์ใหญ่มีโครงการสำคัญอะไร ศูนย์อบรมเยาวชนแห่งนี้ ก็ดำเนินการไปตามโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายศูนย์ใหญ่ บริเวณภายในสถานที่แห่งนี้มีขอบเขตเนื้อที่กว้างใหญ่ มีเสนาสนะ ที่พำนักพระสงฆ์ สถานที่ปฏิบัติธรรมของประชาชนและเยาวชนเพียงพอ และการคงความเป็นสภาพป่าธรรมชาติได้ดี การคมนาคมสัญจรไปมาสะดวก ไม่ห่างไกลจากตัวเมืองและไม่ติดกับชุมชนมากจนเกินไป ประชาชนในอำเภอ สถานศึกษาและหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต.) (เทศบาล) ให้การสนับสนุนพอสมควร จะเห็นได้จากการเข้าร่วมโครงการอบรมศาสนทายาท เช่น โครงการครูดีศรีตำบล โครงการอุบาสิกาหน่อแก้ว โครงการนักเรียนดีศรีตำบล โครงการปฏิบัติธรรม 3 วัน 7 วัน และอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเป็นอย่างดี พึงพิจารณาได้จากข้อมูลทางสถิติที่ทำการสำรวจในช่วงปี พ.ศ. 2555 พบว่า มี

จำนวนประชาชนเข้าร่วมเป็นจำนวนทั้งสิ้น 2,954 คน

7) จังหวัดภูเก็ต ชื่อศูนย์ปฏิบัติธรรมจังหวัดภูเก็ต ตั้งอยู่เลขที่ 97/353 หมู่ที่ 4 ถนนวิรัชหงษ์หยก 7/2 ตำบลวิชิต อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต ติดกับสวนสาธารณเฉลิมพระเกียรติ เป็นสถานที่ปฏิธรรมที่วัดพระธรรมกายมีดำริในเบื้องต้นที่จะก่อตั้งขึ้นมาในโซนทางภาคใต้ โดยเฉพาะจังหวัดภูเก็ต ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญ เพราะมีสภาพพื้นที่เป็นเกาะและมีแหล่งท่องเที่ยวสวยงามประกอบกับมีแหล่งอบายมุขมากมาย จึงเป็นเหตุผลสำคัญของวัดพระธรรมกายที่จะตั้งศูนย์ปฏิบัติในจังหวัดภูเก็ต เพื่อที่จะฟื้นฟูศีลธรรมในท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ไม่พึงปรารถนา อย่างน้อยก็เป็นการโน้มน้าวศรัทธาของประชาชนภายในจังหวัดให้เป็นผู้มีศีลธรรมมากขึ้น ยิ่งเป็นเมืองที่เต็มไปด้วยแหล่งบันเทิง ยิ่งต้องมีการศูนย์การฝึกอบรมทางพระพุทธศาสนามากขึ้นไปด้วย เพื่อจะเป็นการช่วยให้คนไม่หลงผิด ไม่ตกไปสู่อบายปากทางแห่งความเสื่อม จะเห็นได้ว่า หลังจากการก่อตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมแห่งนี้จนกระทั่งปัจจุบันได้รับเสียงตอบรับจากประชาชนในจังหวัดเป็นอย่างมาก จากการจัดทำสถิติผู้เข้าร่วมโครงการ พบว่า มีประชาชนเข้าร่วมปฏิบัติธรรมตามโครงการต่างๆ ของวัด จำนวนทั้งสิ้น 1,548 คน (สัมภาษณ์ พระดนัยภัทร อธิจิตฺโต ประธานศูนย์ปฏิบัติธรรมจังหวัดภูเก็ต; วันที่ 24 มีนาคม 2556)

8) จังหวัดชุมพร สถานที่ปฏิบัติธรรมสาขาวัดพระธรรมกาย มีชื่อเรียกว่า ธุดงค์สถานจังหวัดชุมพร แม้จะดูเหมือนว่า จังหวัดชุมพร เป็นจังหวัดเล็กๆ ประชาชนจะมีจำนวนไม่มาก แต่จากการสำรวจดูจากจำนวนผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมตามโครงการต่างๆ นับว่า น่าสนใจอย่างมาก เพราะเมื่อทราบข้อมูลลักษณะเช่นนี้แล้ว ทำให้ตีความได้ว่า ประชาชนในจังหวัดชุมพร น่าจะเป็นผู้มีใจใฝ่ในการประพฤติและปฏิบัติธรรม เพราะฉะนั้น จึงเป็นที่มาของการตั้งเป็นธุดงค์สถาน ซึ่งเกิดจากการลงพื้นที่สำรวจดูความเหมาะสมและองค์ประกอบแวดล้อมหลายประการ จึงตัดสินใจตั้งเป็นธุดงค์สถานอีกแห่งหนึ่งในภาคใต้ ความจริงเป็นดำริเบื้องต้นของวัดพระธรรมกายที่ต้องการจะสร้างธุดงค์สถานให้ครบทุกจังหวัด แต่ทั้งนี้ต้องดูที่เกณฑ์การตั้งที่เหมาะสมเป็นเครื่องประกอบ ธุดงค์สถานของจังหวัดชุมพรจึงเกิดขึ้น มีทำเลที่ตั้ง หมู่ 4 ตำบลขุนกระทิง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร บริเวณภายในธุดงค์สถานร่มรื่น มีต้นไม้และป่าไม้ที่ยังคงความเป็นสภาพป่าอยู่เช่นเดิม สถานที่ปฏิบัติธรรมกว้างขวาง มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบถ้วน การคมนาคมไปมาสะดวก ประชาชนให้การสนับเป็นอย่างดี จากข้อมูลสถิติในเบื้องต้น พบว่าธุดงค์สถานที่แห่งนี้มีประชาชนเข้าร่วมเป็นจำนวนทั้งสิ้น 1,753 คน สำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2555 (พระประยูร อตฺถลทฺโธ ประธานศูนย์ธุดงค์สถาน; วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2556)

3.1.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In- depth Interviews)

ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเพื่อให้ข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์อย่างเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือนั้น อาจจำแนกลักษณะการสัมภาษณ์ออกเป็น 3 แนวทาง ดังนี้ (Patton, 1987)

1) การสัมภาษณ์แบบการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ (The Informal Conventional Interview) แนวทางการสัมภาษณ์แบบนี้ผู้ทำการสัมภาษณ์จะต้องมีทักษะหรือความชำนาญในการสัมภาษณ์เป็นพิเศษ กล่าวคือ สามารถเริ่มบทสัมภาษณ์โดยการสนทนาทั่วไปแล้วนำเข้าสู่สาระสำคัญของประเด็นที่ต้องการสัมภาษณ์ โดยผู้ให้สัมภาษณ์หรือประชากรตัวอย่างไม่รู้ตัวว่า กำลังถูกสัมภาษณ์ ลักษณะการสัมภาษณ์แบบนี้จะไม่มีการกำหนดคำถามไว้ล่วงหน้า โดยผู้ทำการสัมภาษณ์จะต้องกำหนดประเด็นคำถามจากความรู้ความเข้าใจที่ได้เตรียมศึกษามา ส่วนจะถามประเด็นใดบ้างขึ้นอยู่กับบทบาทของ

ประชากรตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ผู้ทำการสัมภาษณ์สนใจจะได้ข้อมูลสำหรับการรวิเคราะห์ คำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์จะไม่มีการเรียงลำดับก่อนหลัง เนื่องจากมิได้กำหนดคำถามไว้ล่วงหน้าดังได้กล่าวแล้ว เพราะฉะนั้นประชากรตัวอย่างแต่ละคนอาจจะได้รับคำถามเหมือนกัน คล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันก็ได้ ดังนั้น ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อาจจะแตกต่างกันไปตามลักษณะของประชากรตัวอย่างแต่ละคน ลักษณะการสัมภาษณ์เช่นนี้จะทำให้ผู้สัมภาษณ์ได้ข้อมูลตามแบบที่ประชากรตัวอย่างต้องการจะให้ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของประชากรตัวอย่างแต่ละคนได้เป็นอย่างดี

จุดแข็งของการสัมภาษณ์แบบการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการนี้ คือ การที่ผู้ทำการสัมภาษณ์สามารถตั้งคำถาม เพื่อสนองตอบความต้องการของประชากรตัวอย่างที่ประสงค์จะให้ข้อมูลในด้านของตนได้อย่างลึกซึ้งและชัดเจน ซึ่งจะสะท้อนความแตกต่างของประชากรให้ข้อมูลในด้านของตนได้อย่างลึกซึ้งและชัดเจน ซึ่งจะสะท้อนความแตกต่างของประชากรตัวอย่างแต่ละคนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ผู้ทำการสัมภาษณ์ยังสามารถที่จะตั้งคำถามให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของการสนทนาได้อย่างเหมาะสม ทำให้ประชากรตัวอย่างสามารถโต้ตอบได้อย่างเป็นธรรมชาติโดยไม่ต้องวิตกกังวลกับการให้ข้อมูลของตน

ส่วนจุดอ่อนของการสัมภาษณ์แบบการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ คือ ผู้ทำการสัมภาษณ์จะต้องใช้เวลามากในการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนตามที่ต้องการ และต้องใช้ความชำนาญในการจัดข้อมูลให้เป็นระบบ (Systematic Information) ซึ่งอาจต้องทำการสัมภาษณ์ประชากรตัวอย่างที่มีลักษณะแตกต่างกันหลายคนและคนละหลายครั้งเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นแบบแผน (Pattern) สำหรับการวิเคราะห์เชิงตรรกะต่อไป นอกจากนี้การสัมภาษณ์แบบการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการยังขึ้นอยู่กับทักษะและความชำนาญตลอดจนความรอบรู้ของผู้ทำการสัมภาษณ์เป็นอย่างมาก โดยผู้ทำการสัมภาษณ์จะต้องมีความชำนาญในการตั้งคำถามที่เหมาะสมอย่างรวดเร็ว (Quickly) และเป็นกันเอง (Smoothly) โดยไม่ทำให้ประชากรตัวอย่างรู้สึกกระอักกระอวนหรือไม่เต็มใจที่จะตอบ

2) การสัมภาษณ์แบบการตั้งคำถามไว้ล่วงหน้า (The Interview Guide)ลักษณะการสัมภาษณ์แบบนี้ ผู้ทำการสัมภาษณ์ จะทำศึกษาเรื่องที่จะทำการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า มีประเด็นใดบ้างที่ต้องการจะได้ข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์ต่อไป เมื่อได้รวบรวมประเด็นต่างๆ ไว้ครบถ้วนแล้ว ก็จะนำประเด็นเหล่านั้นมาตั้งเป็นคำถามไว้ล่วงหน้าสำหรับใช้สัมภาษณ์ประชากรอย่างต่อไป อย่างไรก็ตาม ผู้ทำการสัมภาษณ์สามารถประยุกต์คำถามให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆ หรือในกรณีที่พบประเด็นที่น่าสนใจอื่นๆ ที่มิได้ตั้งคำถามไว้ล่วงหน้าหรือมิได้พบการเตรียมการศึกษาไวก่อน แต่ควรอยู่ในกรอบของการศึกษาที่กำหนดไว้ มิฉะนั้น จะทำให้เกิดความยากลำบากในการจัดข้อมูลให้เป็นระบบ และแบบแผนสำหรับการวิเคราะห์ต่อไป ส่วนคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์นั้นไม่จำเป็นต้องเรียงลำดับก่อนหลังเหมือนกันทั้งหมด ทั้งนี้ ควรตั้งคำถามให้เหมาะสมกับการสัมภาษณ์ประชากรตัวอย่างแต่ละคน

จุดแข็งหรือข้อได้เปรียบของการสัมภาษณ์แบบนี้ คือ การสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้ทำการสัมภาษณ์ว่าภายใต้ระยะเวลาอันจำกัดของประชากรตัวอย่าง ผู้ทำการสัมภาษณ์จะตั้งคำถามที่ต้องการข้อมูลได้ครบถ้วนอย่างไร นอกจากนี้ ยังเป็นการตัดคำถามที่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการศึกษาวิจัยออกไป ทำให้ข้อมูลที่ได้รับการจากการสัมภาษณ์สามารถนำไปจัดระบบให้เป็นแบบแผนได้สะดวกมากกว่าการ

สัมภาษณ์แบบการสนทนาอย่างไม่เป็นการทางการ สำหรับคำถามที่จดเตรียมไว้นั้นอาจจะมีรายละเอียดมากน้อยต่างกันขึ้นอยู่กับความสำคัญของแต่ประเด็นที่ต้องการจะสัมภาษณ์

ส่วนจุดอ่อนของการสัมภาษณ์แบบการเตรียมคำถามไว้ล่วงหน้า คือ ผู้ทำการสัมภาษณ์อาจไม่ได้ข้อมูลตามความปรารถนาของประชากรตัวอย่างที่ต้องการจะนำเสนอในแง่มุมของตน เพราะถูกคำถามที่ผู้ทำการสัมภาษณ์เตรียมไว้ล่วงหน้าปิดกั้นไว้ นอกจากนี้ประชากรตัวอย่างอาจมีความวิตกกังวลกับการให้สัมภาษณ์ทำให้เพิ่มความระมัดระวังในการตอบมากยิ่งขึ้น ลักษณะเช่นนี้อาจทำให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือลดลง ดังนั้น ผู้ทำการสัมภาษณ์จะต้องพยายามไม่ให้เกิดบรรยากาศดังกล่าว

3) การสัมภาษณ์แบบการตั้งคำถามมาตรฐานปลายเปิด (The Standardized Open-Ended Interview) ลักษณะการสัมภาษณ์แบบนี้ ผู้ทำการสัมภาษณ์จะทำการศึกษาประเด็นต่างๆ ที่ต้องการจะสัมภาษณ์ไว้อย่างครบถ้วน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นระบบและแบบแผนสำหรับการวิเคราะห์เชิงตรรกะอย่างชัดเจน โดยผู้ทำการสัมภาษณ์จะนำประเด็นต่างๆ มาตั้งเป็นคำถามไว้ล่วงหน้า ส่วนคำถามใดจะมีรายละเอียดมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความสำคัญของแต่ละประเด็น เมื่อได้คำถามตามประเด็นต่างๆ ครบถ้วนแล้ว ผู้ทำการสัมภาษณ์จะตั้งคำถามกับประชากรตัวอย่างทุกคนด้วยคำถามที่เหมือนกันทั้งหมดโดยไม่คำนึงถึงลักษณะ หรือสถานการณ์ของการสัมภาษณ์ที่แตกต่างกันแต่อย่างใด และการสัมภาษณ์จะต้องใช้คำถามให้เป็นไปตามลำดับก่อนหลังที่ได้กำหนดไว้

จุดแข็งของการสัมภาษณ์แบบนี้ จะทำให้การสัมภาษณ์ใช้เวลาที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในขณะเดียวกันจะทำให้ได้ข้อมูลที่สามารถนำมาจัดให้เป็นระบบและแบบแผนโดยสะดวก เพราะมีความแปรผันของข้อมูลน้อย นอกจากนี้ยังสามารถลดความแปรผันของข้อมูลจากความแตกต่างของประชากรตัวอย่างจำนวนมากได้เป็นอย่างดี และสามารถลดลักษณะคำถามที่มีลักษณะอคติต่อประชากรตัวอย่างที่แตกต่างกันด้วย

ส่วนจุดอ่อนที่สำคัญของการสัมภาษณ์แบบนี้ คือ ลักษณะการสัมภาษณ์จะมีลักษณะเป็นการทางการขาดความยืดหยุ่น ประชากรตัวอย่างไม่มีโอกาสแสดงทัศนะด้านที่ตนต้องการ ลักษณะการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการอาจทำให้ประชากรตัวอย่างขาดความสะดวกใจที่จะให้ข้อมูลและอาจระมัดระวังในการให้ข้อมูลมาก โดยอาจจะเกรงผลกระทบที่จะเกิดกับตนภายหลัง และลักษณะคำถามมาตรฐานที่เตรียมไว้อาไม่เหมาะสมกับประชากรตัวอย่างแต่ละคนที่มีลักษณะแตกต่างกัน นอกจากนี้ผู้ทำการสัมภาษณ์ไม่มีโอกาสที่จะได้ข้อมูลจากประเด็นอื่นๆ ที่อาจพบในระหว่างการสัมภาษณ์ เพราะผู้ทำการสัมภาษณ์จะตั้งคำถามตามที่ได้เตรียมไว้ล่วงหน้าอย่างเคร่งครัด

อย่างไรก็ตาม ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกสำหรับการศึกษาวิจัยต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะใช้วิธีผสมผสาน (Style Combination) ระหว่างการสัมภาษณ์แบบการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการกับการสัมภาษณ์แบบการตั้งคำถามไว้ล่วงหน้า โดยจะนำจุดแข็งของทั้งสองแบบมาใช้ประโยชน์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพสามารถนำมาใช้วิเคราะห์เชิงตรรกะตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ส่วนเหตุผลที่ไม่นำการสัมภาษณ์แบบการตั้งคำถามมาตรฐานปลายเปิดมาใช้ เพราะเห็นว่าลักษณะการสัมภาษณ์ดังกล่าวไม่มีลักษณะยืดหยุ่น แม้จะทำให้ได้ข้อมูลที่สามารถจดระบบแบบแผนได้ดี แต่อาจไม่เหมาะสมกับประชากรตัวอย่างที่มีลักษณะภูมิหลังแตกต่างกัน โดยเฉพาะการปิดปั้นโอกาสที่จะต้องคำถามใหม่ที่

มิได้เตรียมมาก่อน อาจทำให้สูญเสียโอกาสที่จะค้นพบประเด็นอื่นๆ ที่อาจมีความสำคัญต่อการวิเคราะห์ สำหรับจุดอ่อนที่อาจเกิดจากการใช้แบบสัมภาษณ์ 2 แบบข้างต้น ผู้วิจัยจะพยายามใช้ประสบการณ์เพื่อลดจุดอ่อนต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นในขณะสัมภาษณ์ให้เหลือน้อยที่สุด เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพตรงตามเป้าหมายที่ต้องการวิเคราะห์ให้มากที่สุด

3.1.3 ประชากรและการสุ่มประชากรตัวอย่าง (Population and Sampling)

ประชากร ได้แก่ ผู้ที่มีส่วนขับเคลื่อนการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย

กลุ่มตัวอย่าง การกำหนดกลุ่มตัวอย่างการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีสุ่มแบบ เจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นผู้กำหนดยุทธ์ศาสตร์การบริหารโครงการเผยธรรมะ และเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการริเริ่มการจัดทำโครงการ และการวางแผนการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย โดยจะเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) อย่างเดียว และได้เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงได้ดังนี้

1) ผู้แทนเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย	จำนวน 5 รูป
2) หัวหน้าโครงการเผยแผ่ธรรมะในแต่ละจังหวัด	จำนวน 8 รูป
3) เจ้าคณะจังหวัด/ตัวแทน	จำนวน 8 รูป
4) ผู้อำนวยสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด	จำนวน 8 คน
	รวมทั้งสิ้น 29 คน

3.1.4 เครื่องมือการวิจัย (Data Instrument)

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ ซึ่งเกิดจากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารโครงการ เทคนิคการบริหารโครงการ การประเมินผลโครงการ พร้อมทั้งแนวคิดที่เกี่ยวกับหลักธรรมะที่สำคัญตามที่ทางวัดได้ใช้ในการฝึกอบรม เผยแผ่ให้กับประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติเป็นประจำ เมื่อมีการทบทวนแนวคิด และหลักธรรมะที่สำคัญเป็นที่เรียบร้อยแล้ว นำมาสร้างเป็นกรอบประเด็นคำถามการสัมภาษณ์ตามตัวแปรในกรอบแนวคิดที่ได้สร้างไว้ ได้แก่ 1) ความเป็นมาของโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย 2) หลักธรรมะที่ใช้ในการอบรมธรรมะของวัดพระธรรมกาย 3) กระบวนการบริหารโครงการ 4) ศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย 5) ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายและแต่ละตัวแปรจะมีวิธีการสร้างแบบสอบถามการวิจัยดังนี้

1) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีวรรณกรรมที่เกี่ยวกับการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัด พร้อมทั้งขอคำแนะนำจากผู้ทรงวุฒิกำหนดกรอบเนื้อหาและโครงสร้างแบบสัมภาษณ์

2) กำหนดประเด็นสำคัญของแนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวกับหลักประชาธิปไตยและหลักธรรมาธิปไตย

3) ร่างแบบสัมภาษณ์ให้ครอบคลุม ตามประเด็นสำคัญในกรอบแนวคิดการวิจัยเกี่ยวกับหลักประชาธิปไตยและหลักธรรมาธิปไตย

4) สร้างแบบสัมภาษณ์และนำเสนอคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ตรวจสอบและแก้ไขเสนอแนะปรับปรุง เพื่อความถูกต้องเหมาะสม

5) นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขแล้วเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบดูความเที่ยงตรง ความ

ถูกต้องเหมาะสม และคลอบคลุมเนื้อหาทั้งหมดและมีความถูกต้องในการใช้ภาษา
6) นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการแก้ไขและเสนอแนะ จากผู้เชี่ยวชาญ นำมาจัดทำเป็นแบบสัมภาษณ์
7) นำเสนอแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการแก้ไขปรับปรุงจากผู้เชี่ยวชาญและนำเสนอต่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ให้ตรวจสอบอีกครั้งหนึ่ง
8) เมื่อได้รับการตรวจสอบแบบสัมภาษณ์จากคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์แล้วนำแบบสัมภาษณ์มาดำเนินการและนำแบบสัมภาษณ์ที่มีความสมบูรณ์แล้วไปใช้เก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

3.1.5 การเก็บรวบรวมข้อ (Data Collecting)

สำหรับข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรมวัดพระธรรมกาย แนวคิดการบริหารโครงการ แนวคิดเทคนิคการบริหารงานโครงการ แนวคิดการประเมินผลการบริหารโครงการ

ส่วนข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ผู้วิจัยเก็บรวบรวมจากการสัมภาษณ์ โดยใช้การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดซึ่งจะทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างตามวัน เวลา สถานที่ ที่ได้นัดหมาย โดยดำเนินการตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1) ขั้นเตรียมการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย 1) ก่อนลงสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่จะสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่าง พร้อมกับขอเอกสารต่างๆ 2) ศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง เตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

2) ขั้นดำเนินการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย 1) ผู้วิจัยเริ่มทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง 2) ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลที่ต้องใช้เครื่องบันทึกเสียง และขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่างๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บเป็นความลับ หากผู้ให้สัมภาษณ์ไม่สบายใจที่จะให้บันทึกเสียงในช่วงใดผู้วิจัยจะไม่บันทึก 3) ขณะสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้วิธีการพูดคุยสนทนากับผู้ให้สัมภาษณ์ไว้โดยไม่ถือแบบสัมภาษณ์ แต่ใช้วิธีจำประเด็นข้อคำถามไว้ การตั้งประเด็นคำถามไม่จำเป็นต้องเรียงตามลำดับของข้อคำถามในแบบสัมภาษณ์ แต่ขึ้นอยู่กับเนื้อเรื่องที่กำลังสนทนากันอยู่ ผู้วิจัยพยายามเชื่อมโยงการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้คำตอบตรงตามประเด็นที่ต้องการ นอกจากนี้ได้จดบันทึกในขณะสัมภาษณ์ด้วย

3) ขั้นตอนหลังการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย 1) ผู้วิจัยหาเวลาหลังการสัมภาษณ์เพื่อจดรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งที่ได้บันทึกในขณะสัมภาษณ์ ข้อสังเกตต่างๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์ ปฏิกิริยาของผู้ให้สัมภาษณ์และการให้ข้อมูล รวมทั้งความคิดเห็นของผู้วิจัยที่ได้จากการสัมภาษณ์ 2) สำรวจม้วนเทปที่ทำการบันทึกเสียงไว้ จดวัน เวลาและชื่อของผู้ให้สัมภาษณ์ลงในเทปแต่ละม้วน เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนเมื่อนำมาฟังอีกครั้งในช่วยวิเคราะห์ข้อมูล

3.1.6 การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกขั้นตอนการวิเคราะห์ออกเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การวิเคราะห์ด้วยวิธีอุปนัย 2) การตรวจสอบข้อมูล 3) การทำดัชนีข้อมูล 4) การทำข้อสรุปชั่วคราว

และกำจัดข้อมูล 5) การสร้างบทสรุปและพิสูจน์บทสรุป ดังมีรายละเอียด ดังนี้ (รัตนะ บัวสนธ์ และวราภรณ์ รุ่งเรืองกลกิจ, 2552)

1) การอุปมานวิเคราะห์ (Analytic Induction) เป็นการสร้างบทสรุปทีมีลักษณะเป็นนามธรรมโดยอาศัยข้อมูลที่เป็นรูปธรรมหลายๆ ส่วน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การสร้างข้อสรุปความจริงส่วนใหญ่โดยอาศัยข้อมูลส่วนย่อยหลายๆ ส่วนประกอบกัน ซึ่งข้อสรุปที่ได้นั้นจะครอบคลุมข้อมูลส่วนย่อยทั้งหมด ดังนั้น การวิเคราะห์สรุปอุปนัยจะกระทำก็ต่อเมื่อมีข้อมูลส่วนย่อยมากพอที่ผู้วิจัยจะสามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงลักษณะที่ร่วมกันของข้อมูลส่วนย่อยเข้าด้วยกันได้ การวิเคราะห์สรุปอุปนัยในงานวิจัยครั้งนี้จะเกิดขึ้นตั้งแต่ผู้วิจัยได้ทำการสร้างข้อสรุปชั่วคราวจากบันทึกภาคสนามในแต่ละครั้งและการเชื่อมโยงข้อสรุปชั่วคราวเข้าด้วยกันโดยอาศัยประโยคหรือข้อความรวมถึงการสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุปชั่วคราวในการวิเคราะห์ข้อมูล

2) การตรวจสอบข้อมูล คือ การพิจารณาความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยการตรวจสอบจากหลายแหล่ง ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลสามเส้า (Triangulation Technique) โดยมีรายละเอียดดังนี้ (รัตนะ บัวสนธ์ และวราภรณ์ รุ่งเรืองกลกิจ, 2552)

2.1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) การตรวจสอบด้านนี้เพื่อที่จะพิจารณาข้อมูลที่ได้มาว่า มีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด การตรวจสอบได้จากแหล่งที่มาของข้อมูลที่ต่างแหล่งกันว่าถ้าข้อมูลมาจากแหล่งต่างกันแล้ว ยังมีความเหมือนกันหรือคงเส้นคงวาหรือไม่ ทั้งนี้แหล่งที่มาอาจได้แก่ แหล่งที่เป็นเวลา แหล่งบุคคล และแหล่งสถานที่

2.2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigation Triangulation) คือ การตรวจสอบข้อมูลโดยการใช้ผู้เก็บรวบรวมข้อมูลหรือผู้วิจัยมากกว่าหนึ่งคนทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นเดียวกันเพื่อตรวจสอบว่าหากใช้ผู้เก็บรวบรวมข้อมูลต่างกันแล้วข้อมูลที่ได้รับจะยังคงเหมือนกันหรือไม่ ทั้งนี้เป็นเพราะในการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในสนามการวิจัยเป็นเวลานานเพียงคนเดียวอาจมีความลำเอียงในการเลือกเก็บข้อมูลกับบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นกรณีพิเศษเพราะความชอบพอเป็นการส่วนตัวจนกระทั่งทำให้ละเลยข้อมูลในส่วนอื่นๆ ก็เป็นได้ ดังนั้นการใช้ผู้เก็บรวบรวมหลายคนตรวจสอบข้อมูลซึ่งกันและกันจะทำให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

2.3) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) บางครั้งในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยอาจใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งเพียงวิธีการเดียวทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งการใช้วิธีการเดียวกันก็จะทำให้ได้ข้อมูลในลักษณะหนึ่ง แต่เมื่อเปลี่ยนไปใช้วิธีการอื่นในการเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นเดียวกันนั้นก็อาจจะทำให้ได้ข้อมูลอีกลักษณะหนึ่ง ดังนั้น การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจึงเป็นการใช้วิธีการหลายๆ วิธีเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นเดียวกันเพื่อตรวจสอบว่าจะได้ข้อมูลตรงกันหรือไม่อย่างไร

2.4) การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (Theoretical Triangulation) เป็นการอาศัยแนวคิดหรือทฤษฎีอื่นนอกเหนือจากแนวคิดหรือทฤษฎีเดิมมาช่วยในการอธิบายหรือตีความหมายข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้เพื่อที่จะพิจารณาว่าหากใช้แนวคิดหรือทฤษฎีที่ต่างกันตีความข้อมูลแล้วจะได้ผลต่างกันหรือไม่เพียงไร ซึ่งจะนำไปสู่มุมมองด้านอื่นๆ เกี่ยวกับข้อมูลนั้นๆ และอาจทำให้ต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลบางด้านมาประกอบเพิ่มเติมอีกด้วย

3) การทำดัชนีข้อมูล คือ การจัดหมวดหมู่ของข้อมูลที่ได้จากเก็บรวบรวมและบันทึกไว้ในบันทึกภาคสนาม โดยอาศัยคำหรือข้อความหนึ่งๆ กำหนดหมวดหมู่ข้อมูลนั้นเพื่อช่วยให้ผู้วิจัยสามารถนำคำหรือข้อความมาวิเคราะห์เชื่อมโยงข้อมูลปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ได้ ทั้งนี้การทำดัชนีข้อมูลประกอบด้วย การจัดทำบัญชีดัชนี การปรับปรุงรายการคำหรือข้อความในดัชนี การจัดทำคำอธิบายให้คำจำกัดความดัชนีคำและข้อความแต่ละตัว และการทำดัชนีในบันทึกภาคสนาม

4) การทำข้อสรุปชั่วคราวและกำจัดข้อมูล ผู้วิจัยจะเชื่อมโยงดัชนีคำหรือคำหลักเข้าด้วยกัน โดยใช้ข้อความหรือประโยคอธิบายความเกี่ยวข้อสัมพันธ์กันของดัชนีคำหรือคำหลักเหล่านั้น การทำข้อสรุปชั่วคราวจำเป็นต้องอาศัยทักษะการเขียน และการใช้ข้อความเชื่อมโยงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในเชิงเหตุผลระหว่างดัชนีคำต่างๆ

5) การสร้างบทสรุป คือ การเขียนข้อค้นพบจากงานวิจัย โดยผู้วิจัยจะเขียนเชื่อมโยงข้อสรุปชั่วคราวแต่ละชุดเข้าด้วยกันตามลำดับความเกี่ยวข้องของข้อสรุปชั่วคราวจากข้อสรุปชั่วคราวย่อย จนกระทั่งได้บทสรุปทั้งหมดของคำตอบให้กับปัญหาการวิจัยในครั้งนั้น และการพิสูจน์บทสรุปจะมีลักษณะเป็นการโยงสิ่งที่มีความเป็นนามธรรมกลับไปสู่ข้อเท็จจริงเชิงรูปธรรมอีกครั้งหนึ่ง

3.2 การวิจัยเชิงปริมาณ

สำหรับการวิจัยเชิงปริมาณผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นหัวข้อสำคัญที่มีความสอดคล้องกับตัวแปรศึกษาเพื่อตอบประเด็นปัญหา และอุดช่องว่างความบกพร่องของการวิจัยเชิงคุณภาพ และเพื่อให้ได้คำตอบเชิงกว้าง โดยได้กำหนดลำดับขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

3.2.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์” ในเชิงปริมาณนี้ เพื่อที่จะทราบถึง 1) ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ 2) ปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

3.2.2 ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ค้นคว้า รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพร้อมทั้งตัวอย่างของการดำเนินการในเรื่องนี้ที่ประสบผลสำเร็จจนกลายเป็นตัวแบบทฤษฎีในการบริหารโครงการในพื้นที่อื่นๆ ได้ ในขณะเดียวกัน เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี อย่างละเอียดรอบด้านแล้ว จึงกำหนดตัวแปรที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ หรือเป็นการตอบคำถามการวิจัยที่ตั้งไว้ได้อย่างรอบด้าน ดังนั้น จึงสร้างตัวแปรขึ้นมาแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1) ตัวแปรอิสระ ได้แก่ 1) หลักธรรมที่ใช้ในการอบรม 2) กระบวนการบริหารโครงการ 3) ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อโครงการเผยแผ่

2) ตัวแปรตาม ได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกาย 4 ด้าน ประกอบด้วย ด้านศาสนธรรม ด้านศาสนบุคคล ด้านศาสนพิธีกรรม และด้านศาสนสถาน

3.2.3 ประชากรและการสุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ประชากรที่เข้าร่วมโครงการใน 8 จังหวัด โดยสำรวจได้จากช่วง

เดือนพฤษภาคม-ธันวาคม พ.ศ. 2555 จำนวน 18,793 คน
ขนาดกลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้การวิจัยครั้งนี้ ได้มาจากการเปิดตารางของ Robert V. Krejcie & Earyle W. Morgan. (ธีรวุฒิ เอกกุล, 2543) ที่ระดับความคลาดเคลื่อน 0.05 ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 376 คน การสุ่มตัวอย่าง ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified Sampling) ในช่วงเดือนพฤษภาคม-ธันวาคม พ.ศ. 2555 จำนวน 376 คน เสร็จแล้วจึงทำการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Sample Random Sampling) โดยกำหนดเป็นสัดส่วนตามจำนวนประชากรทั้งในแต่ละชั้นภูมิ (Proportional) สูตรการคำนวณ ดังนี้

$$\text{จำนวนประชากรที่สุ่มมา} = \frac{\text{ประชากรที่ต้องการสุ่มทั้งหมด X ประชากรทั้งหมดในกลุ่มที่สนใจ}}{\text{จำนวนประชากรทั้งหมด}}$$

จากสูตรการคำนวณประชากรดังกล่าวสามารถแสดงจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างของประชาชนใน 8 จังหวัด ดังนี้

ตารางที่ 3.1 แสดงจำนวนประชากรและจำนวนกลุ่มตัวอย่าง

จังหวัด	ศูนย์เผยแผ่ศาสนธรรม	ประชากร	กลุ่มตัวอย่าง
1. จังหวัดเชียงใหม่	ธุดงค์สถานล้านนา	3,250	65
2. จังหวัดแพร่	ศูนย์อบรมเยาวชน	1,924	38
3. จังหวัดนครสวรรค์	ศูนย์กัลยาณมิตร	2,240	45
4. จังหวัดราชบุรี	ศูนย์ปฏิบัติธรรมผาสุกวาณิช	2,356	47
5. จังหวัดอุบลราชธานี	ธุดงสถานจังหวัดอุบลราชธานี	2,768	55
6. จังหวัดนครราชสีมา	ศูนย์อบรมเยาวชน	2,954	59
7. จังหวัดภูเก็ต	ศูนย์ปฏิบัติธรรมภูเก็ต	1,548	32
8. จังหวัดชุมพร	ธุดงค์สถานชุมพร	1,753	35
รวม		**18,793**	**376**

3.2.4 เครื่องมือและการพัฒนาเครื่องมือ
ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับตัวแปร 1) ความเป็นมาของโครงการ 2) หลักธรรมที่ใช้ในการอบรม 3) กระบวนการบริหารโครงการ 4) ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อโครงการเผยแผ่ โดยมีโครงสร้างแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ
ส่วนที่ 1 สอบถามข้อมูลโดยทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามเป็นแบบสอบถามตรวจสอบรายการ (Check lists)

ส่วนที่ 2 สอบถามความพึงพอใจของประชาชนต่อตัวแปร 1) ความเป็นมาของโครงการ 2) หลักธรรมที่ใช้ในการอบรม 3) กระบวนการบริหารโครงการ 4) ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อโครงการเผยแผ่ เป็นแบบมาตรส่วนประมาณค่า (Rating Scale) โดยการกำหนดระดับไว้ 5 ระดับ โดยกำหนดน้ำหนักคะแนนและระดับความพึงพอใจแต่ละตัวเลือก ดังนี้

ระดับความพึงพอใจ	คะแนน
มากที่สุด	5
มาก	4
ปานกลาง	3
น้อย	2
น้อยที่สุด	1

การแปลความหมายค่าเฉลี่ยได้กำหนดเกณฑ์พิจารณาโดยใช้อันตรภาคชั้นดังนี้

$$\text{อันตรภาคชั้น} = \frac{\text{ค่าสูงสุด} - \text{ค่าต่ำสุด}}{5}$$

$$\text{อันตรภาคชั้น} = \frac{5 - 1}{5} = 0.80$$

โดยจะได้ช่วงระหว่างชั้นเท่ากับ 0.80 จึงนำมาเป็นเกณฑ์ในการกำหนดความหมายของค่าคะแนนเกี่ยวกับความพึงพอใจของประชาชนผู้เข้าร่วมโครงการ ได้ดังนี้

ค่าเฉลี่ย	ระดับความพึงพอใจ
4.21-5.00	มากที่สุด
3.41-4.20	มาก
2.61-3.40	ปานกลาง
1.81-2.60	น้อย
1.00-1.80	น้อยที่สุด

ส่วนที่ 3 สอบถามความเร็จของโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายต่อตัวแปร 1) ด้านศาสนธรรม 2) ด้านศาสนบุคคล 3) ด้านศาสนพิธีกรรม 4) ด้านศาสนสถาน เป็นแบบมาตรส่วนประมาณค่า (Rating Scale) โดยการกำหนดระดับไว้ 5 ระดับ โดยการกำหนดระดับไว้ 5 ระดับ โดยกำหนดน้ำหนักคะแนนและระดับความคิดเห็นแต่ละตัวเลือก ดังนี้

ระดับความสำเร็จ	คะแนน
มากที่สุด	5
มาก	4
ปานกลาง	3
น้อย	2
น้อยที่สุด	1

การแปลความหมายค่าเฉลี่ยได้กำหนดเกณฑ์พิจารณาโดยใช้อันตรภาคชั้นดังนี้

$$\text{อันตรภาคชั้น} = \frac{\text{ค่าสูงสุด} - \text{ค่าต่ำสุด}}{}$$

$$\text{อันตรภาคชั้น} = \frac{5}{\frac{5-1}{5}} = 0.80$$

โดยจะได้ช่วงระหว่างชั้นเท่ากับ 0.80 จึงนำมาเป็นเกณฑ์ในการกำหนดความหมายของค่าคะแนนเกี่ยวกับความสำเร็จของโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ ได้ดังนี้

ค่าเฉลี่ย	ระดับความสำเร็จ
4.21-5.00	มากที่สุด
3.41-4.20	มาก
2.61-3.40	ปานกลาง
1.81-2.60	น้อย
1.00-1.80	น้อยที่สุด

3.2.5 ขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือ

ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวมรวมข้อมูล เพื่อนำมาวิเคราะห์ โดยมีรายละเอียดของขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือดังต่อไปนี้

1) ศึกษารายละเอียดงานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจในโครงสร้างด้านเนื้อหา นำผลที่ศึกษามาสร้างแบบสอบถาม

2) สร้างแบบสอบถามที่เกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

3) สร้างแบบสอบถามเกี่ยวกับ 1) หลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม 2) กระบวนการบริหารโครงการ 3) ศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการ 4) ผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่ธรรมะ

4) นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาแล้วปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำ

3.2.6 การหาความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

นำแบบสอบถามเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและหาความเที่ยงตรงของเนื้อหาโดยหาค่าดัชนีของความสอดคล้องกันระหว่างข้อคำถามกับนิยามศัพท์ปฏิบัติการ ซึ่งแปลความหมายของคะแนน ดังนี้ (ยุทธพงษ์ กัยวรรณ์, 2543)

+1 เมื่อแน่ใจว่าข้อคำถามนั้นวัดได้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

0 เมื่อไม่แน่ใจว่าข้อคำถามนั้นวัดได้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

-1 เมื่อแน่ใจว่าข้อคำถามนั้นวัดได้ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

และเลือกข้อที่มีค่า IOC มากกว่าหรือเทียบเท่า 0.5 ส่วนที่มีค่าน้อยกว่า 0.5 นำมาปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ ได้ค่า IOC เท่ากับ 0.97

นำแบบสอบถามที่แก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (Try out) เพื่อหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามโดยวิธีหาค่าสัมประสิทธิแอลฟา (Alpha – Coefficient) ของครอนบัค (Cronbach, 1970 อ้างถึงใน ยุทธพงษ์ กัยวรรณ์, 2543) ซึ่งได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.89

3.2.7 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ เป็นข้อมูลแบ่งชั้นภูมิ โดยข้อมูลที่รวบรวมจากแบบสอบถามมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1) ผู้ทำการวิจัยครั้งนี้สร้างแบบสอบถามเพื่อใช้ในการรวบรวมข้อมูล
2) ผู้ทำการวิจัยครั้งนี้ขอหนังสือขออนุญาตแจกแบบสอบถาม จากบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือแจกแบบสอบถามให้กับกลุ่มตัวอย่างคือ ประชากรใน 8 จังหวัด ได้แก่ 1. จังหวัดเชียงใหม่ 2. จังหวัดแพร่ 3. จังหวัดนครสวรรค์ 4. จังหวัดราชบุรี 5. จังหวัดอุบลราชธานี 6. จังหวัดนครราชสีมา 7. จังหวัดภูเก็ต 8. จังหวัดชุมพร
3) ผู้ทำการวิจัยแจกแบบสอบถามและรับคืนแบบสอบถาม
4) ผู้ทำการวิจัยดำเนินการตรวจสอบแบบสอบถามเพื่อดำเนินการต่อไป
3.2.8 การวิเคราะห์ข้อมูล
ผู้วิจัยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากกลุ่มตัวอย่างมาวิเคราะห์ ดังนี้
1) การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่รวบรวมได้นำมาตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล
2) การลงรหัสข้อมูล ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่ตรวจสอบข้อมูลแล้วมากำหนดใส่รหัส
3) การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติโดยใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ในการประมวลผล
4) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ สถิติเชิงพรรณา วัดระดับความพึงพอใจและระดับความสำเร็จ ประกอบด้วย 1) ค่าร้อยละ (Percentage) 2) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean) 3) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ส่วนสถิติเชิงอนุมาน ได้แก่ การวิเคราะห์พหุถดถอยเชิงคูณ (Multiple Regression Analysis) วัดความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

3.3 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

1) โครงการเผยแผ่ธรรมะ หมายถึง กิจกรรมหรืองานที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่ศาสนธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งต้องใช้ทรัพยากรการบริหารเข้าเป็นเงื่อนไขดำเนินการ เป็นต้นว่า อาศัยด้านเวลา คน สถานที่ งบประมาณ การวางแผน และการประเมินผล โดยทรัพยากรการบริหารดังกล่าวจะต้องสอดคล้องกับเป้าหมายของโครงการ นั่นคือ การฟื้นฟูศีลธรรมให้กลับคืนมาสู่ประชาชน ครอบครัว ชุมชน และสังคม ทั้งนี้ โครงการเผยแผ่ธรรมของวัดพระธรรมกายได้ดำเนินการมาเป็นระยะ มีทั้งโครงการเผยแผ่ธรรมะภายในประเทศ และภายนอกประเทศ จุดเริ่มต้นสำคัญของการเผยแผ่ธรรมะภายในประเทศ คือ การพัฒนาคนในทุกระดับ อาทิ การสร้างคนให้เป็นคนดี การสร้างวัดให้เป็นวัด และการสร้างพระให้เป็นพระแท้ เป็นศาสนทายาทที่สืบทอดพระศาสนาให้เจริญก้าวหน้าอยู่คู่กับสังคมโลก ในขณะเดียวกันก็ขยายโครงการเผยแผ่ธรรมะไปต่างประเทศ โดยมีวัดสาขาในต่างประเทศหลายแห่ง เป็นเครือข่ายที่จะเผยแผ่โครงการต่างๆของวัดให้กับประชาชนที่อยู่ในต่างประเทศได้เข้าร่วมโครงการ
2) หลักธรรมที่ใช้ในการอบรม หมายถึง หลักธรรมเบื้องต้นที่ใช้อบรมประชาชนที่เข้าร่วมโครงการต่างๆ ของวัด เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่สามารถทำความเข้าใจได้อย่างง่ายและเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน กล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นสิ่งที่ประชาชนคุ้นเคยสัมผัสได้ ซึ่งจะเอื้อต่อการปรับใช้ในชีวิตประจำวัน แต่อย่างไรก็ดี หลักธรรมที่ใช้ในการอบรมของวัดในเบื้องต้นและใช้ใน

ทุกระดับ ได้แก่ หลักคุณธรรม 3 ประการ ใช้สำหรับอบรมการเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ของวัด เป็นต้น ว่า หลักวินัย คือ ระเบียบ ข้อบังคับ ที่ห้าม ที่อนุญาต วางไว้เป็นหลักให้ถือปฏิบัติตาม เพื่อความสงบเรียบร้อยดีงาม ของตนเองและหมู่คณะ เคารพ คือการเปิดใจเพื่อค้นหาคุณความดีที่มีอยู่จริงในบุคคล วัตถุ เหตุการณ์ต่างๆ เมื่อพบแล้วก็ยอม ก็รับ ก็นับ และก็ถือปฏิบัติตามคุณความดีนั้นๆ อดทน คือ ความยืนหยัดไม่ท้อถอยในการทำความดี ไม่ว่าจะมีอุปสรรคใดๆ มาขัดขวาง คุณธรรมทั้ง 3 ประการนี้ เป็นแนวทางการอบรมขั้นพื้นฐานบุคลากรของวัดธรรมกายจะต้องมี และจะต้องผ่านการอบรม ฝึกฝน เพื่อหลอมรวมพฤติกรรมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีวัตถุประสงค์ของพระศาสนาเป็นตัวตั้ง ทั้งนี้ หลังจากที่อบรมหลักคุณธรรมขั้นพื้นฐาน 3 ประการแล้ว ยังต้องใช้หลักธรรมเบื้องต้นในการอบรม ซึ่งประกอบด้วย

2.1) ทิศ 6 หมายถึง บุคคลประเภทต่างๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ ดุจทิศที่อยู่รอบตัว เป็นข้อธรรมที่ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตนต่อบุคคลต่างๆรอบตัวมนุษย์ ประกอบด้วย ทิศเบื้องหน้า คือ บิดามารดา ทิศเบื้องขวา คือ ครูอาจารย์ ทิศเบื้องหลัง คือ สามีภรรยา ทิศเบื้องซ้าย คือ มิตรสหาย ทิศเบื้องบน คือ สมณพราหมณ์ ทิศเบื้องล่าง คือ ลูกจ้างกับนายจ้าง

2.2) อบายมุข 6 หมายถึง ปากทางแห่งความเสื่อม หรือหนทางไปสู่ความไม่เจริญทั้งปวง เป็นต้นว่า การหมกมุ่นในการเสพของมึนเมา การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน เป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลาย การหมกมุ่นเที่ยวดูมหรสพ เป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลาย การหมกมุ่นในการเล่นการพนัน อันเป็นเหตุแห่งความประมาท การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร การหมกมุ่นในความเกียจคร้าน มีความสนุกสนานเฉพาะหน้าเป็นตัวล่อ ทำให้เห็นผิดเป็นชอบได้ แต่แท้ที่จริงแล้ว ทั้งชีวิต ชื่อเสียง ทรัพย์สิน ยศตำแหน่ง ฐานะ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ที่ได้มานั้น มีความพินาศกำลังรออยู่ที่ปลายทาง

2.3) สังคหวัตถุ 4 หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่ 1) ทาน คือ การให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเฟื้อแบ่งปันของๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนละโมบ ไม่เห็นแก่ตัว 2) ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะสำหรับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างยิ่ง 3) อัตถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น 4) สมานัตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอต้นเสมอปลาย

2.4) ฆราวาสธรรม หมายถึง คุณสมบัติของผู้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตทางโลก ประกอบด้วยธรรมะ 4 ประการ ได้แก่ 1) สัจจะ คือ ความจริง ตรงแท้ มีความซื่อสัตย์เป็นพื้นฐาน เป็นคนจริงต่อความเป็นมนุษย์ของตน 2) ทมะ คือ การฝึกตน ข่มจิต และรักษาใจ บังคับตัวเองเพื่อลดและละกิเลส และรักษาสัจจะ 3) ขันติ คือ การอดทน ไม่ใช่แพียงแต่อดทนกับคำพูดหรือการกระทำของผู้อื่นที่เราไม่พอใจ แต่หมายถึงการอดทนอดกลั้นต่อการบีบบังคับของกิเสส 4) จาคะ คือ การเสียสละ บริจาคสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในตน โดยเฉพาะกิเลสเพราะนั้นคือสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่กับตน ละนิสัยไม่ดีต่างๆ

2.5) กัลยาณมิตตธรรม หมายถึง มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษาเพื่อนที่คบหา และบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคล หรือเข้าร่วมหมู่กับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญามีความสามารถ ซึ่งจะช่วยแวดล้อม สนับสนุนชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี ในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการ และธรรมปฏิบัติสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี

2.6) มงคลชีวิต 38 ประการ หมายถึง มงคลที่เป็นข้อปฏิบัติ ต้องทำต้องปฏิบัติให้ได้จริงเหตุแห่งความสุขและความเจริญ ก้าวหน้าของชีวิต ซึ่งเป็นพระสูตรที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้เป็นข้อควรประพฤติปฏิบัติอันดีงาม หลักธรรมในมงคลสูตรนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ หลักธรรมในระดับของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม และหลักธรรมในระดับของการพัฒนาจิตเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย ซึ่งการแบ่งในแต่ละระดับอย่างนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึง “เป้าหมาย” ของการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตรได้เป็นอย่างดี

3) กระบวนการบริหารโครงการ หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมที่เป็นระบบ โดยอาศัยทรัพยากรการบริหารเป็นต้นว่า คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการ เป็นตัวขับเคลื่อน แต่ทั้งนี้ การขับเคลื่อนกิจกรรมให้ประสบผลสำเร็จได้ ต้องอาศัยการบริหารกิจกรรมที่เป็นระบบขั้นตอนมีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของกิจกรรมอย่างแน่นอน ซึ่งประกอบไปด้วย การสำรวจดูความต้องการของผู้เข้าร่วมโครงการ การประชาสัมพันธ์ การวางแผนโครงการ การอำนวยการโครงการ การจัดโครงการ การประเมินผลโครงการ และการรายงานโครงการ

4) สภาพแวดล้อมการบริหารโครงการ หมายถึง การบริหารโครงการที่จะต้องพิจารณาดูสภาพแวดล้อมในการดำเนินโครงการว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ ผู้บริหารโครงการและบุคลากรทุกฝ่ายจะต้องร่วมกันประเมินดูสภาพแวดล้อมต่างๆ อาทิ ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ วัฒนธรรมท้องถิ่น คณะสงฆ์ในจังหวัด ข้าราชการ พ่อค้า และประชาชนให้การสนับสนุนมากน้อยเพียงใด ซึ่งเป็นข้อมูลประกอบในการดำเนินการโครงการให้บรรลุผลสำเร็จตามที่คาดหวังเอาไว้ เพราะฉะนั้น สภาพแวดล้อมของการบริหารงานโครงการ จึงหมายถึง สภาพหรือบริบทที่เหมาะสมต่อการนำแนวคิด หลักการ และเหตุผลของการบริหารงานโครงการไปใช้ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอันเกิดจากตัวของโครงการ บุคลากร และสภาพพื้นที่

5) วัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการ หมายถึง การบริหารโครงการให้บรรลุผลสำเร็จ ภายใต้ข้อจำกัดหลายประการ เป็นต้นว่า เวลา บุคคล เงินงบประมาณ สถานที่ การให้การสนับสนุนจากภาครัฐ และความคาดหวังจากผู้เข้าร่วมโครงการ กรณีโครงการสำคัญของวัดพระธรรมกาย วัตถุประสงค์ของการดำเนินการโครงการ เพื่อการพัฒนาประชาชนทุกระดับ ภายใต้โครงการที่มีชื่อเรียกต่างๆ ทั้งนี้ มุ่งหวังให้ประชาชนเป็นคนดี มีศีลธรรมเคียงคู่กับสังคมในปัจจุบันที่นับวันศีลธรรมเริ่มจะถดถอย เพราะฉะนั้น วัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายจึงถือเอาการพัฒนาประชาชนเป็นตัวตั้ง โดยดำเนินการภายใต้ชื่อของโครงการที่มีความหลากหลาย ซึ่งอาจจะมีข้อจำกัดในเงื่อนไข เวลาที่มีจำกัด บุคลากรที่ช่วยเหลือในโครงการทั้งที่เป็นพระสงฆ์และฆราวาส เงินงบประมาณ สถานที่ในการจัดโครงการ รวมตลอดถึงการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ

6) การวางแผนการบริหารโครงการ หมายถึง กิจกรรมหนึ่งของการบริหารโครงการของวัด

พระธรรมกายที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินการตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยการบริหารงานโครงการของวัดพระธรรมกายให้สำเร็จลงได้ ย่อมต้องมีการวางแผนอย่างเป็นระบบและตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของโครงการได้ เพราะในการวางแผนการบริหารโครงการไว้ล่วงหน้า ย่อมช่วยลดความไม่แน่นอนให้ลดลง อีกทั้งยังช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานให้ดีกว่าเดิม ในขณะเดียวกัน ในการวางแผนการบริหารโครงการ ส่วนสำคัญอยู่ที่การวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิเคราะห์ทางเลือก การวิเคราะห์สถานการณ์ ทั้งนี้ต้องดำเนินการไปให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์เสมอ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อสารสนเทศที่เกี่ยวกับสภาพปัญหา กระบวนการดำเนินการ กระบวนการประเมินผล และการสรุปผลได้อย่างแม่นยำในที่สุด ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนการวางแผนดังนี้

6.1) การสำรวจความต้องการของประชาชน หมายถึง การออกสำรวจดูความต้องการของประชาชนที่จะเข้าร่วมโครงการของวัดพระธรรมกายทั้งในส่วนกลางและตามจังหวัดต่างๆที่เป็นที่ตั้งของวัดสาขา ซึ่งการสำรวจดูความต้องการนี้ เป็นการพิจารณาดูเจตนาของประชาชนที่ประสงค์จะร่วมในโครงการนี้เพื่อวัตถุประสงค์จะพัฒนาตนเอง พัฒนาครอบครัว และพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริงหรือไม่ การสำรวจข้อมูลในเบื้องต้นนี้ จะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการที่จะกำหนดกรอบดำเนินการให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

6.2) การประชาสัมพันธ์แก่ประชาชน หมายถึง การส่งผ่านข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการสำคัญต่างๆ ของวัดพระธรรมกาย ในรูปแบบสื่อทางวิทยุ โทรทัศน์ ดาวเทียม อินเตอร์เน็ต วรสาร และตำราให้กับประชาชนทุกระดับได้รับทราบถึงโครงการและประสงค์จะเข้าร่วมโครงการ นอกจากนี้ การประชาสัมพันธ์ดังกล่าว ยังเป็นการบอกถึงวัตถุประสงค์ ผลลัพธ์สุดท้ายที่จะได้รับ ซึ่งหากประชาชนได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ที่แท้จริงแล้ว ก็จะเกิดการยอมรับและเข้าร่วมในโครงการสำคัญของวัดในที่สุด

6.3) การวางแผนโครงการ หมายถึง การกำหนดแนวทางการดำเนินการโครงการสำคัญของวัดพระธรรมกายอย่างเป็นขั้นตอน หลังจากที่ได้มีการสำรวจดูความต้องการและการส่งข้อมูลข่าวสารในรูปแบบการประชาสัมพันธ์ไปแล้ว การวางแผนโครงการสำคัญของวัด จะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน บอกถึงเป้าหมายของการจัดทำโครงการแต่ละโครงการให้ประชาชนได้รับทราบ ในทำนองเดียวกัน ก็ต้องบอกถึงผลที่คาดว่าจะได้รับจากการดำเนินการตามโครงการ และมีเกณฑ์การตัดสินใจในการดำเนินการโครงการ มีข้อจำกัดอะไรบ้าง และที่สำคัญจะต้องออกแบบการการใช้ทรัพยากรการบริหารให้เกิดความคุ้มค่ามากที่สุด

6.4) การอำนวยการโครงการ หมายถึง การกำหนดผู้รับผิดชอบโครงการให้ชัดเจน ใครจะเป็นผู้รับผิดชอบสูงสุด และใครจะเป็นผู้รับผิดชอบในแต่ละแผนก ทั้งนี้ การอำนวยการโครงการต่างๆ จะต้องมีผู้สั่งการ คอยดูแลรับผิดชอบองคาพยพทั้งปวงของโครงการให้ดำเนินการไปตามที่กำหนดไว้ในแผน รวมถึงการประสานงานในทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้โครงการต่างๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย สนองตอบต่อวัตถุประสงค์และความต้องการของประชาชนได้เป็นอย่างดี

6.5) การจัดการโครงการ หมายถึง การจัดวางบุคลากร เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในแต่ฝ่ายให้เหมาะสมและสอดคล้องกับภารกิจของโครงการ โดยประธานโครงการของวัดพระธรรมกายในแต่ละศูนย์สาขาที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อนโครงการได้มีการจัดวางตำแหน่ง การแบ่งงาน ให้แก่สมาชิกในโครงการดำเนินการไปตามกรอบภารกิจ ซึ่งทุกคนเป็นผู้รับผิดชอบร่วมกัน เสมือนหนึ่งว่า ทำงานกันเป็นทีม โดยมีระบบ

โครงสร้างที่ชัดเจน เน้นการบริหารอย่างมีเป้าหมายเป็นหลัก ภายในข้อจำกัดด้านเวลา งบประมาณ และลักษณะงาน

6.6) การควบคุมการบริหารโครงการ หมายถึง การควบคุมดูแลการดำเนินการโครงการเพื่อจะทราบว่า โครงการที่กำลังดำเนินการอยู่นั้นเป็นไปตามแผนที่ได้วางเอาไว้หรือไม่ และเป็นไปตามแนวคิดหลักการทางวิชาการหรือไม่ รวมถึงเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ไว้วางเอาไว้หรือไม่ การควบคุม กำกับดูแลโครงการของวัดพระธรรมกายนั้น มีประธานโครงการประจำศูนย์แต่ละแห่งเป็นผู้ดูแล รับผิดชอบอย่างใกล้ชิด เพื่อไม่ให้การดำเนินการผิดไปจากทิศทางที่ได้กำหนดเอาไว้ โดยขอบข่ายทิศทางที่ได้วางเอาไว้ จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า การควบคุมให้โครงการเสร็จตามกำหนดเวลา การควบคุมค่าใช้จ่ายของโครงการให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ และการควบคุมให้ผลการปฏิบัติงานเชื่อถือได้และได้มาตรฐาน

6.7) การประเมินผลโครงการ หมายถึง การตรวจดูความสำเร็จของโครงการที่ได้ดำเนินการไปแล้วของวัดพระธรรมกาย ไม่ว่าโครงการนั้นจะเริ่มดำเนินการไปแล้วแต่ยังไม่สำเร็จผลอย่างสมบูรณ์แบบก็ต้องมีการประเมินผลเป็นระยะๆ เพื่อทราบถึงความก้าวหน้า อุปสรรค และปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างที่ดำเนินการอันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างทันท่วงที และมีผลต่อความสำเร็จของการบริหารโครงการอย่างรวดเร็ว ในขณะเดียวกัน การประเมินผลโครงการของวัดพระธรรมกายนั้น จะเน้นที่ผลที่ได้จากการประเมินมีความสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของโครงการแต่ละโครงการหรือไม่ เพราะผลลัพธ์ของโครงการต่างๆ ของวัดพระธรรมกายมีการตั้งวัตถุประสงค์ไว้ชัดเจนทั้งสิ้น ผลลัพธ์ที่ได้จากการดำเนินโครงการ ก็ต้องมีความสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์โดยปริยาย

7) ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อโครงการเผยแผ่ หมายถึง ความเชื่อถือ เชื่อมั่นในเจตจำนงของโครงการที่วัดพระธรรมกายได้รังสรรค์ขึ้นมา เจตจำนงอันแน่วแน่ที่มีอยู่ในวัตถุประสงค์ของโครงการของวัด เป็นเสมือนหนึ่งทิศทางที่บ่งบอกว่า การจัดโครงการขึ้นมา วัดต้องการจะให้โครงการเป็นประโยชน์แก่ประชาชนอย่างไร เมื่อประชาชนได้เห็นถึงวัตถุประสงค์ของโครงการแล้ว ก็จะทราบได้ทันทีว่า สิ่งที่วัดพระธรรมกายได้คิดค้นขึ้น เพื่อต้องการฟื้นฟูศีลธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมทุกระดับ ประชาชนจึงตัดสินใจเข้าร่วมโครงการและให้การสนับสนุนด้วยกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์และกำลังวัตถุสิ่งของที่เป็นประโยชน์ต่อการขับเคลื่อนโครงการสำคัญต่างๆ ของวัดพระธรรมกายทั้งในส่วนกลางและศูนย์สาขาในต่างจังหวัด นอกจากนี้ ตัวชี้วัดสำคัญของคำว่า ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อโครงการ ได้แก่ จำนวนประชาชนที่เข้าร่วมในโครงการ จนกล่าวได้ว่า เป็นประชาชนที่เรียกตนเองว่า กัลยาณมิตร มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี ทัศนคติของประชาชนที่เข้าร่วมโครงการดีขึ้น ไม่เป็นที่เคลือบแคลงสงสัยเหมือนดังเช่นก่อนจะเข้าร่วมโครงการ

8) ผลสัมฤทธิ์ของการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะ หมายถึง ความสำเร็จการบริหารโครงการการเผยแผ่ศาสนธรรมในรูปแบบต่างๆ ของวัดพระธรรมกาย ซึ่งได้ดำเนินการมาอย่างยาวนานและต่อเนื่อง ประสบผลสำเร็จในทุกด้าน เป็นเพราะได้ตั้งวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ทำอย่างไรจึงจะฟื้นฟูศีลธรรมให้กลับคืนมาโดยเร็ว ทำอย่างไรจะมีศาสนทายาท ธรรมทายาทที่ดีเป็นแบบอย่าง ตลอดถึงการสร้างศาสนวัตถุ คือ วัด ให้เป็นวัดที่แท้จริง แต่อย่างไรก็ตาม การวัดระดับความสำเร็จของการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย สามารถสะท้อน

ออกได้เป็น 4 ประเด็น ได้แก่

8.1) ศาสนธรรม หมายถึง ความสำเร็จของการพัฒนาศาสนธรรมที่มีอยู่แล้วในพระไตรปิฎก แล้วนำมากำหนดเป็นหมวดหมู่ ประเภท เพื่อให้เกิดความเหมาะสมแก่การศึกษาและการปฏิบัติ สำหรับผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม/โครงการของวัดพระธรรมกาย การพัฒนาหลักศาสนธรรมในเบื้องต้น เริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจในหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน โดยการศึกษาถึงเจตนารมณ์ของแต่ละหัวของหลักธรรม เพื่อนำไปสู่การตีความให้เป็นประโยชน์แก่การนำไปใช้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นการแปลงจากหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่ดูเหมือนจะเข้าใจยาก ให้กลับกลายเป็นของที่สามารถเข้าใจง่าย ด้วยภาษาที่อาจจะกล่าวได้ว่า ไม่เป็นทางการ เช่น การแปลงหลักธรรมหลักทิศ 6 สังคหวัตถุ 4 ฆราวาสธรรม มงคลชีวิต 38 ฯลฯ ให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย และการบูรณาการหลักธรรมทั้งหลายให้กลายเป็นปรัชญาอันเป็นแนวทางของการฝึกฝนอบรมบุคลากรภายในวัด หลักธรรมขั้นพื้นฐานนั้น ได้แก่ คุณธรรมพื้นฐาน 3 ประการ ได้แก่ วินัย เคารพ และอดทน ขณะเดียวกันก็มีหลักการนิสัย 4 ประการ 5 ห้องชีวิต เป็นหลักการที่ได้จากการบูรณาหลักธรรมขั้นพื้นฐานให้ไปสู่วิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถเห็นและสัมผัสได้ นอกจากนี้ เมื่อสร้างความรู้ความเข้าใจกันทั่วแล้ว ก็ใช้หลักธรรมขั้นพื้นฐานเป็นที่ขัดเกลาจิตใจ จนสามารถหลอมรวมอุดมการณ์ให้เป็นหนึ่งเดียวในคณะ ได้แก่ การสร้างพระให้เป็นพระแท้น่ากราบไหว้ สร้างวัดให้เป็นวัด และสร้างคนให้เป็นคนดี รวมถึงการสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตร สร้างทีมงานเผยแผ่ธรรม ประการสุดท้าย การพัฒนาศาสนธรรมต้องถูกยกขึ้นสู่การจัดทำเป็นโครงการ เพื่อรองรับและขยายฐานธรรมะให้ทั่วถึงประชาชนทุกกลุ่มอาทิ โครงการเผยแผ่ธรรมะทางก้าวหน้า โครงการแผ่ธรรมสันติภาพโลก

8.2) ศาสนบุคคล หมายถึง ความสำเร็จที่เกิดจากกระบวนการขัดเกลาในเชิงศีลธรรมของวัดพระธรรมกาย จนกลายเป็นแนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นแบบอย่างที่ดีแก่หน่วยงานองค์การอื่นๆ โดยมีอัตลักษณ์สำคัญขององค์การ คือ รูปแบบ กระบวนการ และเป้าหมายของคัดเลือกคัดสรรบุคลากร ซึ่งมีลักษณะที่เป็นแบบเฉพาะตน มีกระบวนการแนะนำหรือเรียกว่า นิเทศธรรมแก่บุคลากรให้รู้จักกับสถานที่และบุคคลสำคัญภายในวัด การแนะนำเรื่องกฎ ระเบียบ กติกา การพัฒนาบุคลากรด้วยการฝึกอบรมอย่างเข้ม การให้โอกาสทางการศึกษา การปลูกฝังอุดมการณ์และเป้าหมายของการใช้ชีวิตร่วมกันภายใต้องค์ประกอบและสภาพแวดล้อมเดียวกัน การจัดสภาพความเป็นอยู่ด้วยหลักการสัปปายะ 4 ประการ การดูแลเอาใจใส่ การสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความรักที่จะสร้างบุญและบารมีร่วมกัน การพัฒนาคนผ่านโครงการสำคัญของวัด

8.3) ศาสนพิธีกรรม หมายถึง ความสำเร็จของการพัฒนาศาสนพิธีกรรมให้เป็นที่รับรู้แก่ประชาชน โดยการทบทวนศาสนพิธีกรรมที่มีอยู่ในธรรมวินัย และปรับปรุงพัฒนาศาสนพิธีให้เป็นที่แพร่หลายแก่ประชาชน ส่งเสริมสนับสนุนให้คนในบุคลากรในวัดให้ยึดถือปฏิบัติตามศาสนพิธีกรรมอย่างต่อเนื่อง รวมถึง การสืบสวนวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธในงานบุญใหญ่ของวัด เช่น งานกฐินสามัคคี ทอดผ้าป่า ถวายข้าวพระพุทธ ถวายสังฆทาน เป็นต้น ขณะเดียวกัน ความสำเร็จของการพัฒนาศาสนพิธีกรรม ยังต้องรู้จักการธำรงรักษาศาสนพิธีกรรมอันเป็นวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชาวพุทธ และรู้จักการประยุกต์แนวทางสาระสำคัญของศาสนพิธีกรรมให้เข้ากับยุคสมัย รวมถึงกระทำสืบต่อเนื่องกันเป็นลำดับ โดยพัฒนาผ่านโครงการสำคัญของวัด และมีการบริหารจัดการภายในโครงการ

ให้เกิดประสิทธิภาพ เป้าหมายสำคัญ ได้แก่ ผู้ที่เข้าร่วมโครงการเกิดสัมมาทิฏฐิ เกิดความศรัทธาที่จะสร้างบุญและบารมีร่วมกันจนกลายเป็นกัลยาณมิตรที่ดี ที่ร่วมกันประกอบศาสนพิธีกรรมอันเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างบุญและบารมีในแต่ละโอกาส

8.4) ศาสนสถาน หมายถึง ความสำเร็จในการสร้างสรรค์และพัฒนาศาสนสถานของวัดพระธรรมกาย ตั้งแต่แรกก่อตั้งวัดรวมระยะเวลา 40 ปีผ่านมา การพัฒนาศาสนสถานของวัดได้กระทำมาอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งได้เห็นผลเป็นที่ปรากฏชัดอย่างเป็นรูปธรรมว่า ศาสนสถานแต่อย่างนั้น มีวิวัฒนาการในทางที่ดีเป็นลำดับ หลักสำคัญของการสร้างศาสนสถานของวัดพระธรรมกาย เบื้องต้นใช้หลักการที่มีอยู่ในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักปฏิรูปเทส 4 ได้แก่ อาวาสเป็นที่สบาย บุคคลเป็นที่สบาย อาหารเป็นที่สบาย และธรรมะเป็นที่สบาย เป็นต้น หลักการ 4 ประการนี้ นำมาใช้ในการปรับปรุงวัดให้มีความร่มรื่นร่มเย็นจนกลายเป็นรมณียสถานสำคัญที่พุทธศาสนิกชนเมื่อเข้ามาแล้ว เกิดความสงบร่มเย็นและมีความรู้สึกว่า เป็นวัดตามอุดมคติท่ามกลางเมือง นอกจากนี้ หลักการพัฒนาศาสนสถานให้ประสบผลสำเร็จ ต้องคำนึงจำนวนคน กล่าวคือ สร้างศาสนสถานให้คำนึงถึงความพอเพียงกับจำนวนคนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมและเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมตามโครงการต่างๆ ของวัด รวมถึงการพิจารณาถึงพื้นที่ใช้สอย ความมั่นคงแข็งแรง ความเรียบง่าย เป็นสถาปัตยกรรมร่วมสมัย และเป็นสถาปัตกรรมในเชิงสร้างสรรค์ แต่คงไว้ซึ่งคติในทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างลงตัว

3.4 ดัชนีชี้วัดตัวแปรสำคัญ

ตารางที่ 3.2 ดัชนีชี้วัดตัวแปรสำคัญ

ตัวแปร	ดัชนีชี้วัด	มาตราวัด
1. หลักธรรมที่ใช้ในการอบรม	1. เข้าใจและปรับใช้หลักคุณธรรม 3 มากยิ่งขึ้น 2. เข้าใจและปรับใช้ นิสัยพื้นฐาน 5 อย่างมากยิ่งขึ้น 3. เข้าใจและปรับใช้หลักทิศ 6 มากยิ่งขึ้น 4. เข้าใจและปรับใช้สังคหวัตถุ 4 มากยิ่งขึ้น 6. เข้าใจและปรับใช้หลักฆราวาสธรรม มากยิ่งขึ้น 7. เข้าใจและปรับใช้หลักกัลยาณมิตธรรม มากยิ่งขึ้น 8. เข้าใจและปรับใช้หลักมงคลชีวิต 38	แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม
2. กระบวนการบริหารโครงการ	1. สภาพแวดล้อมเหมาะสม 2. วัตถุประสงค์ชัดเจน 3. การวางแผนเป็นระบบ 4. มีผู้รับผิดชอบสั่งการ 5. การจัดวางคน การแบ่งงาน เหมาะสม 6. การควบคุมดูแลอย่างทั่วถึง 7. ประเมินผลอย่างเที่ยงตรงและครอบคลุม	แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม
3. ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อโครงการ	1. จำนวนประชาชนเพิ่มขึ้น 2. จำนวนผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมเพิ่มขึ้น 3. การสนับสนุนจากทุกภาคส่วน 4. เครือข่ายกัลยาณมิตร 5. จำนวนธุดงคสถานเพิ่มขึ้น	แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม
4. ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อโครงการ	1. จำนวนกัลยาณมิตรเพิ่มขึ้น 2. จำนวนประชาชนเข้าร่วมโครงการเพิ่มขึ้น 3. ทัศนคติของประชาชนดีขึ้น	แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม
5. ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะ ด้านศาสนธรรม	1. ใช้ภาษาเข้าใจง่าย 2. ปรับใช้ธรรมะได้อย่างเหมาะสม 3. พัฒนาศาสนธรรมผ่านโครงการ	แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม

ตารางที่ 3.2 (ต่อ)

ตัวแปร	ดัชนีชี้วัด	มาตราวัด
6. ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะ ด้านศาสนบุคคล	1. การคัดเลือก/คัดสรร 2. การนิเทศธรรม 3. การพัฒนา 4. การธำรงรักษา 5. การจัดทำเป็นโครงการ	แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม
7. ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะ ด้านศาสนพิธีกรรม	1. การทบทวน 2. การพัฒนา 3. การประยุกต์ 4. การธำรงรักษา 5. การเผยแผ่	แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม
8. ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะ ด้านศาสนสถาน	1. ยึดแนวปฏิปเทส 4 2. ยึดจำนวนคน 3. ความมั่นคงแข็งแรง 4. ความยั่งยืน 5. ความประหยัด 6. สถาปัตยกรรมร่วมสมัย 7. คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย	แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม

บทที่ 4
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อศึกษา 1) ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ 2) กระบวนการการบริหารโครงการที่มีปัจจัยที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ 3) ข้อเสนอแนะหรือตัวแบบผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์ความ ตีความและสังเคราะห์ความ รวมถึงการสรุปความจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ให้สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นการสะท้อนมิติของผลการวิจัย 3 ด้าน ได้แก่ ด้านเนื้อหา ด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และด้านตัวผู้วิจัย ขณะเดียวกัน การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติ ผู้วิจัยแสดงให้เห็นว่า ได้นำสถิติเข้ามาใช้ เพื่อสนับสนุนที่เกิดจากการวิเคราะห์ด้วยการตีความ วิเคราะห์ความ สังเคราะห์ความ และสรุปความ ซึ่งทำให้เกิดความเที่ยงตรง ความครอบคลุม และความน่าเชื่อถือ เพราะสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้งในเชิงลึกและในเชิงกว้างได้อย่างครอบคลุม ดังนั้น ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์เป็นไปตามลำดับดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

4.2 วิเคราะห์กระบวนการบริหารโครงการที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

4.3 ตัวแบบผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

เป็นการวิเคราะห์ความสำเร็จของการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกาย ผ่านทางการบริหารจัดการโครงการ ในประเด็นสำคัญ ได้แก่ ความสำเร็จที่สะท้อนได้จาก โครงการเกี่ยวกับการพัฒนา ศาสนธรรม การพัฒนาศาสนบุคคล การพัฒนาศาสนพิธี และการพัฒนาศาสนวัตถุ ซึ่งเป็นการบูรณาการหลักการบริหารโครงการทั่วไป กับหลักการพัฒนาในทางพระพุทธศาสนา โดยจะเป็นการสะท้อนให้เห็นความสำเร็จที่เกิดจากแนวทางการดำเนินการ หลักการ และอุดมการณ์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นความเป็นภาวะวิสัยที่ประจักษ์ในความเป็นรูปธรรม และสอดคล้องกับปัจจุกาลสมัย กล่าวคือ ประเด็นสำคัญในการพัฒนาในทางพระพุทธศาสนา มิได้ล้าสมัยแต่ประการใด หากแต่เป็นการยืนหยัดและคงทนกับการเปลี่ยนแปลง หรือมีความทันสมัยอยู่ตลอดเวลา โดยในงานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นการแสดงให้เห็นว่า การที่จะพัฒนาการเผยแผ่ธรรมะของวัดให้ทันกับโลกาภิวัตน์นั่น ควรจะทำอย่างไร โดยเฉพาะในเรื่องของการปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการปรับตัวนั้นมิได้เป็นการทำลายหลักการเดิมที่มีอยู่ในพระธรรมวินัย แต่เป็นการนำเอาหลักการบริหารโครงการที่เป็นสมัยนิยมนำมาปรับเข้ากับประเด็นการพัฒนาที่ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้น ในการนี้ จะเห็นได้ว่ามีโครงการสำคัญที่เกี่ยวเนื่องกับประเด็นสำคัญดังกล่าวจากวัดพระธรรมกายให้เห็นกันอย่างต่อเนื่อง

โดยโครงการทั้งหมดนั้น ล้วนแต่เป็นไปเพื่อการพัฒนาศีลธรรมให้เกิดขึ้นกับมวลมนุษยชาติทั้งสิ้น ดังนั้น เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในจัดทำโครงการและการบริหารโครงการผ่านหลักการสำคัญ ได้แก่ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนวัตถุ จึงจะวิเคราะห์ตามประเด็นคำถามต่อไปนี้

1) วัดพระธรรมกายมีวิธีการพัฒนาศาสนธรรมให้ประสบผลสำเร็จได้อย่างไร

2) วัดพระธรรมกายมีวิธีการพัฒนาศาสนบุคคลให้ประสบผลสำเร็จได้อย่างไร

3) วัดพระธรรมกายมีวิธีการพัฒนาศาสนพิธีให้ประสบผลสำเร็จได้อย่างไร

4) วัดพระธรรมกายมีวิธีการพัฒนาศาสนวัตถุให้ประสบผลสำเร็จได้อย่างไร

วิเคราะห์กระบวนการบริหารโครงการที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

เป็นการวิเคราะห์กระบวนการสำคัญของการบริหารโครงการในวัดพระธรรมกาย ซึ่งเป็นการพิสูจน์ว่าการบริหารงานโครงการที่เกี่ยวกับการเผยแผ่ธรรมะหรือที่เรียกว่า การฟื้นฟูศีลธรรมโลก มิได้เกิดจากการดำเนินการ โดยปราศจากหลักการ แท้จริงแล้ว การบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย มีกระบวนการบริหารที่สำคัญ และยึดโยงถึงการพัฒนามวลมนุษยชาติครบทุกมิติ และมิได้เล็งผลการพัฒนาในประเทศไทยเท่านั้น แต่มุ่งผลไปทั่วโลก ซึ่งหลักการและกระบวนการบริหารโครงการดังกล่าว เป็นการผสมผสาน ทั้งหลักการบริหารโครงการสมัยใหม่กับหลักการในทางพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน หรือเรียกว่า พุทธวิธี ซึ่งเป็นหลักการที่มีอยู่แล้วอย่างสากล แล้วนำมาบูรณาการให้เกิดเป็นรูปธรรมดังที่ประจักษ์ในหลายๆ โครงการอันเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการบริหารโครงการที่ผู้บริหารของวัด ผู้รับผิดชอบ และบุคลากร ช่วยกันรังสรรค์โครงการเผยแผ่ธรรมไปตามกระบวนการที่สร้างร่วมกัน จนกลายเป็นจุดแข็งและสามารถพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ที่ได้จากการบริหารโครงการขยายไปสู่หน่วยงานองค์การอื่นๆ ได้ถือเป็นแบบอย่าง (Best Practice) ของการพัฒนา ซึ่งมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุด คือ การฟื้นฟูศีลธรรมของโลกให้กลับคืนมา ในการนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลในวัตถุประสงค์ข้อนี้ด้วยการวิเคราะห์ ตีความ สังเคราะห์ความและสรุปความ รวมถึงใช้สถิติเชิงอนุมานเข้าวิเคราะห์ร่วมด้วย เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงกำหนดกรอบประเด็นคำถาม เพื่อความกระชับและตรงประเด็นคำถามของกระบวนการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ดังนี้

1) สภาพแวดล้อมการบริหารงานโครงการ เป็นอย่างไร

2) วัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย เป็นอย่างไร

3) การวางแผนการบริหารโครงการของวัดธรรมกาย เป็นอย่างไร

4) การอำนวยการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย เป็นอย่างไร

5) การดำเนินการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย เป็นอย่างไร

6) การควบคุมการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย เป็นอย่างไร

ตัวแบบผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

เป็นการนำเสนอตัวแบบสำคัญของการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมของวัดพระธรรมกาย ภายหลังจากการวิเคราะห์ ตีความ สังเคราะห์ความ และสรุปความจากข้อมูลเชิงเอกสาร (Conten Analysis)

ข้อมูลเชิงบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) แล้วนำมากำหนดเป็นตัวแบบการบริหารโครงการ เพื่อนำเสนอเป็นองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งจะนำไปสู่การเป็นตัวแบบที่ใช้ในการพัฒนาให้เกิดประโยชน์แก่พระศาสนา หรือแม้องค์การอื่นๆ ที่จะได้นำเอาไปพัฒนาในเนื้อหาสาระที่เกี่ยวอันจะเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ อย่างไม่มีวันจบสิ้น ยิ่งนำเอาตัวแบบไปใช้มากเท่าไหร่ ยิ่งจะเป็นการต่อยอดแนวคิดที่ได้จากตัวแบบนี้ เพราะการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะ ซึ่งได้จากการตกผลึกองค์ความรู้จนกลายเป็นตัวแบบนี้ เป็นการสังเคราะห์เนื้อหาสาระอันเป็นส่วนสำคัญที่สะท้อนจากมิติด้านความคิด การปฏิบัติจริง แล้วแปลผลมาสู่ความเป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัดแจ้ง จนกลายเป็นที่ยอมรับทุกฝ่าย ดังนั้น ในวัตถุประสงค์ข้อนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งเน้นชุดคำอธิบายตัวแบบเป็นประการสำคัญ เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน

4.1 วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่า และยังเป็นสถานที่ฝึกอบรม ขัดเกลาอุปนิสัยประชาชนให้เป็นคนดีและมีจิตใจเมตตา ยึดมั่นในศีลธรรม กฎหมายบ้านเมือง ตั้งแต่อดีตเป็นต้นพุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่า ต่างมีทัศนะว่า วัดเป็นศูนย์รวมของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการเกิดจนกระทั่งถึงเชิงตะกอน ย่อมหลีกหนีไม่พ้นวัดทั้งสิ้น แต่จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพการเมืองการปกครอง การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ทำให้สภาพของสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปไม่น้อย สภาพการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีผลต่อวิถีชีวิตของคนด้วย จะเห็นได้จากคนเริ่มห่างวัดมากขึ้น เพราะสภาพเศรษฐกิจเป็นปัจจัยกระตุ้นให้ต้องมุ่งหน้าทำมาหากิน เวลาที่จะเข้ามาประกอบศาสนกิจภายเริ่มน้อยลง จึงทำให้ไม่เห็นความสำคัญของวัด ยิ่งคนที่มีทัศนคติไม่ดีต่อวัดอยู่แล้ว ก็ยิ่งมีความเห็นที่สุดโต่ง เข้าใจวัดไปในทางที่ไม่ดีเพิ่มขึ้น เพราะฉะนั้น วัดในสภาพปัจจุบันจึงเป็นเพียงแค่สัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่เป็นศาสนวัตถุและศาสนสถานพอจะให้เรียกว่า วัด แต่เจตนาของการมีวัดในมิติที่ถูกต้อง คือ เป็นสถานที่ใช้ในการอบรมบ่มเพาะ ขัดเกลาคนให้เป็นคนดีด้วยหลักธรรมที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก หากเปรียบวัดเป็นเช่นเดียวกับมหาวิทยาลัยสอนศีลธรรมของโลกคงจะไม่ผิด เพราะไม่มีสถานที่แห่งใดที่สอนศีลธรรมได้ดีเท่ากับวัด โดยเฉพาะในสังคมไทยที่เป็นสังคมแห่งชาวพุทธ

แต่อย่างไรก็ตาม ในความเป็นวัด หากเป็นวัดตามความเข้าใจของคนโดยส่วนใหญ่ คือ เป็นเพียงแค่สถานที่ วัตถุ สิ่งปลูกสร้าง ก็จะเป็นวัดดังที่คนส่วนใหญ่เข้าใจไปตลอดกาล แต่หากวัดในความหมายที่แท้จริง คือ การเป็นสถานที่ปลูกฝังศีลธรรม ก็จะกลายเป็นความหมายที่ถูกต้องสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า ขณะเดียวกัน ด้วยบริบทของบ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลงไปโดยพลวัตของปัจจัยภายในประเทศและภายนอกประเทศ วัดในความหมายของการเป็นสถานที่ปลูกฝังศีลธรรมต้องมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมนั้นๆ เช่นกัน ภาษาพระเรียกว่า ปฏิรูปเทสวาโส ซึ่งหมายถึง การอนุวัตวัดให้เป็นไปตามสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนไป เช่น การปรับแนวทางการพัฒนาด้านศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนสถาน กล่าวโดยรวม คือ การมุ่งพัฒนาคนควบคู่กับการพัฒนาวัตถุ ด้วยการประยุกต์หลักธรรมวินัยให้สอดคล้องกับบุคคลและสถานที่ การปรับเปลี่ยนในลักษณะเช่นนี้ พระธรรมวินัยก็ยังคงอยู่และทันกับยุคสมัยตลอดเวลา

วัดพระธรรมกาย เป็นวัดในความหมายที่กล่าวมาในเบื้องต้น และเป็นวัดที่มีการปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยใหม่ จนเป็นที่รู้จักของประชาชนคนไทยมากขึ้น และเป็นวัดที่สนใจของผู้นำศาสนาทั่วโลกที่ต้องการจะเข้ามาเยี่ยมชมเพื่อแลกเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาทุกด้าน ทำให้เห็นได้ว่าวัดพระธรรมกาย เป็นวัดแบบอย่างในด้านการพัฒนา หรือเป็นแบบอย่างของการพัฒนาวัดสมัยใหม่ในปัจจุบัน (Best Practice) โดยจุดมุ่งหมายของการสร้างวัดพระธรรมกายมีความชัดเจนตั้งแต่เบื้องต้น “การสร้างวัดให้เป็นวัด สร้างพระให้เป็นพระ สร้างคนให้เป็นคนดี” (พระภาวนาวิริยคุ, 2550) การสร้างวัดให้มีความร่มรื่น หรือเป็นรมณียสถานสำหรับการประพฤติปฏิบัติธรรม การสร้างพระให้เป็นพระ คือ การฝึกพระให้มีศีลาจารวัตรเรียบร้อย สมควรแก่การกราบไหว้อย่างสนิทใจ การสร้างคนให้เป็นคนดี คือ การฝึกคนให้มีศีลธรรม รู้จักรับผิดชอบชั่วดี เจตนารมณ์ในเบื้องต้นนี้ วัดพระธรรมกายจึงพยายามมุ่งสร้างให้เกิดเป็นรูปธรรม ซึ่งบัดนี้ได้เห็นผลเป็นที่ประจักษ์แล้ว

ผลที่ประจักษ์แก่สายตาชาวโลกในด้านการพัฒนาศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนสถาน กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ความสำเร็จในระดับหนึ่งของวัด ตลอดระยะเวลา 40 ปีล่วงผ่านมา แต่หากการพัฒนาในด้านที่กล่าวมานั้น ยังไม่หยุดยั้งเพียงแค่นี้ แต่ต้องดำเนินต่อไป เพื่อมุ่งสู่จุดมุ่งหมายอันเป็นปณิธานสำคัญ คือ การขยายศีลธรรมไปสู่ชาวโลกทั่วทั้งโลก แต่อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จในด้านการพัฒนาศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนสถาน จะต้องอาศัยระยะเวลาพอสมควร กว่าที่จะพัฒนาทุกด้านนี้ให้สำเร็จ ผ่านอุปสรรคปัญหามานานัปการ ซึ่งเป็นด่านทดสอบความเพียรพยายามที่จะมุ่งสร้างสรรค์พัฒนาให้กลายเป็นรูปธรรมขึ้นมา ความสำเร็จดังกล่าวนั้น สะท้อนให้เห็นได้ใน 4 ประเด็น ได้แก่ ความสำเร็จจากการพัฒนาศาสนธรรม ความสำเร็จจากการพัฒนาศาสนบุคคล ความสำเร็จจากการพัฒนาศาสนพิธี และความสำเร็จการพัฒนาศาสนสถาน ซึ่งความสำเร็จในทุกด้านนั้น ได้ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผนวกกับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร (Content Analysis) ซึ่งจะได้นำเสนอไปตามลำดับ

4.1.1 ผลสัมฤทธิ์ด้านการพัฒนาศาสนธรรม

ความเป็นพุทธศาสนิกชน ไม่ได้หมายความว่า จะมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านแล้วระบุศาสนา เป็นศาสนาพุทธ แต่คำว่า “พุทธศาสนิกชน” ในความหมายที่แท้จริง คือ การเข้าถึงพระรัตนตรัย มีพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ หมายความว่า การเข้าใจในคำว่า พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ คืออะไร ยังมีคนจำนวนไม่น้อยที่ไม่เข้าใจในความหมายของคำว่า พระรัตนตรัย ซึ่งความเข้าใจที่ยังไม่เพียงพอในความหมายของพระรัตนตรัยนี้ หาเป็นความผิดของบุคคลนั้นไม่ หากแต่เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องช่วยกันส่งเสริม สร้างความเข้าใจในความหมายของพระรัตนตรัยที่แท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างความเข้าใจ เข้าถึงหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต้องอาศัยสถาบันสงฆ์ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา หรือเรียกว่า บวร (บ้าน วัด โรงเรียน) เป็นตัวขับเคลื่อนงานการสร้างสรรค์ศีลธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม อย่างน้อยให้รู้จักคำว่า พระรัตนตรัยเป็นเบื้องต้น

วัดพระธรรมกายได้เล็งเห็นความสำคัญของการเผยแผ่ศาสนธรรมให้กระจายโดยเริ่มจากจุดเล็กๆ ไปสู่สากล โดยมีเป้าหมายของการเผยแผ่ศาสนธรรมที่ชัดเจน คือ การฟื้นฟูศีลธรรมให้กลับคืนมาสู่โลกด้วยการอบรมสั่งสอน การพัฒนานิสัยและจิตใจ ให้สะอาด ปราศจากโทษ ปราศจากภัยกับเพื่อนมนุษย์ ซึ่งเป็นการช่วยแก้ไข ขัดเกลานิสัยไม่ดี พฤติกรรมไม่ดี ออกไปให้มากที่สุด การเผยแผ่ศาสน

ธรรมให้ประสบผลสำเร็จนี้ จะอาศัยเพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งเป็นเครื่องสนับสนุน คงเป็นไปไม่ได้ หากแต่ต้องอาศัยหลายๆ ปัจจัยรวมกัน แล้วบูรณาการแนวทางการเผยแผ่ศาสนธรรมให้เป็นระบบ มุ่งสู่การแก้ไขปัญหาของสังคมเป็นที่ตั้ง การเผยแผ่ศาสนธรรม ก็จะได้รับการยอมรับจากประชาชน ซึ่งวัดพระธรรมกาย ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างแบบอย่างที่ดี (Best Practice) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แบบอย่างของทางด้านผู้นำศีลธรรม ซึ่งสร้างเป้าหมายของการดำเนินการชีวิตอย่างปกติสุข หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นการสร้างแรงบันดาลใจ ให้ประชาชนได้พบกับความสุข สงบ จากการประพฤติและปฏิบัติธรรม เห็นผลในสิ่งที่กระทำ ไม่ว่าจะเป็นการน้อมนำหลักธรรมขั้นต้น หลักธรรมที่ละเอียดไปสู่การปฏิบัติทุกอริยาบถของการทำกิจกรรมอันก่อให้เกิดมรรคผล พิสูจน์ทราบได้ถึงความเป็นจริงแห่งชีวิต

หลักการเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดพระธรรมกาย อิงอาศัยหลักการเผยแผ่ที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก มิได้เป็นการกระทำที่นอกเหนือจากหลักธรรมวินัยแต่ประการใด รวมถึงการเผยแผ่ยังอยู่ในหลักการการเผยแผ่ธรรมของการคณะสงฆ์แห่งประเทศไทย แต่สิ่งที่อาจจะไม่เหมือนกัน คือ กลยุทธ์ที่จะนำมาใช้ปรับปรุง พัฒนา เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งกลยุทธ์ดังกล่าว อาจจะเรียกได้ว่า เป็นเทคนิค ที่ช่วยสนับสนุนให้การเผยแผ่ธรรมะดีขึ้น และเข้าถึงกลุ่มประชาชนโดยทั่วไปมากขึ้น โดยที่เทคนิคกลยุทธต่างๆ ที่นำมาใช้ ไม่ได้ขัดกับหลักธรรมวินัย บางครั้งอาจจะดูเหมือนว่าเป็นรูปแบบทางการตลาดที่วัดพระธรรมกายได้นำมาใช้ แต่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น เพราะวัดมิได้เป็นการบังคับให้คนต้องมาเชื่อ สอดคล้องกับหลักธรรมที่ว่า “เอหิ ปสฺสิโก โอปนยิโก” หมายความว่า ถ้าอยากจะพบความจริง ลองน้อมเข้ามาพิสูจน์ ดังนั้น สิ่งประจักษ์แก่ประชาชนในปัจจุบันนี้ คือ วัดพระธรรมกาย มีรูปแบบ เทคนิค วิธีการ สอนธรรมะหลากหลาย และง่ายต่อการทำความเข้าใจ รวมถึงเห็นผลได้ โดยไม่ต้องรอ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การสอนธรรมะให้เข้าใจและเห็นผลได้ในทางปฏิบัติ นอกจากนี้ การเผยแผ่ธรรมะ ยังได้จัดทำเป็นโครงการสำคัญๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาด้านศาสนธรรม ด้วยหลักการและเหตุผลสำคัญในเบื้องต้น คือ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในการดำเนินการและรับผลจากการดำเนินการ หมายความว่า เข้ามาร่วมในโครงการที่ฝึกฝน พัฒนาตนเอง ทางด้านจิตใจ จนกระทั่งได้รับผลจากการปฏิบัติ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อตนเอง และต่อเพื่อมนุษย์ร่วมโลก

จากประเด็นสำคัญของการพัฒนาศาสนธรรมของวัดพระธรรมกายดังที่ประจักษ์ในด้านต่างๆ เช่น ด้านการเข้าถึงคน ด้านการประยุกต์ และด้านการบูรณาการผ่านโครงการ เป็นต้น ล้วนแต่เป็นปัจจัยเหตุสำคัญที่ทำให้วัด ยกระดับการเผยแผ่ศาสนธรรม ให้เป็นที่เข้าใจของคนทั้งโลก“การเผยแผ่ศาสนธรรมของวัด จริงๆแล้ว ต้องการขยายหลักธรรมไปทั่วโลก คือ รื้อฟื้นศีลธรรมให้กลับคืนมาสู่โลก เป้าหมายจริงๆ ก็คือ ทั่วโลกมีศีลธรรม” (พระครูสังฆรักษ์รังสฤษดิ์ อิทธิจินฺตโก, สัมภาษณ์ วันที่18 กรกฎาคม 2556) ปณิธานอันเป็นเป้าหมายประการสำคัญเบื้องต้นนั้น นับว่าสอดคล้องกับหลักการเผยแผ่ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างยิ่ง กล่าวคือ พระองค์ต้องการจะขยายองค์ความรู้อันเป็นหลักธรรมที่พระองค์ได้ทรงค้นพบด้วยพระองค์เอง และนำไปประกาศให้มวลประชาชนได้รู้จัก เข้าใจ และเข้าถึง ซึ่งความหลุดพ้นจากกองแห่งความทุกข์ดังพระองค์ เพราะฉะนั้น วัดพระธรรมกายได้มองเห็นโจทย์สำคัญของปัญหาหลักๆ ของชาวโลก จึงได้น้อมมาเอาหลักการสำคัญที่มีอยู่ในพระธรรมวินัย มาเป็นปณิธานและลงมือปฏิบัติ จะด้วยวิธีการอย่างไร แต่วัดพระธรรมกายมีเป้าหมายที่

ชัดเจน คือ การฟื้นฟู การพัฒนาศีลธรรม ให้เกิดขึ้นกับมวลหมู่มนุษย์ชาติได้มากที่สุด และการวิเคราะห์ผลในประเด็นนี้ ผู้วิจัยมุ่งวิเคราะห์หากลยุทธ เทคนิค วิธีการของวัดพระธรรมกายที่ใช้ในการเผยแผ่ศาสนธรรมจนประสบผลสำเร็จดังที่เห็นในปัจจุบัน จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ดังนี้

วัดพระธรรมกายมีวิธีการพัฒนาศาสนธรรมให้ประสบผลสำเร็จได้อย่างไร (ผู้สัมภาษณ์)

จุดเริ่มต้นของการสืบอายุพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง คือ การน้อมนำธรรมะเข้าสู่การปฏิบัติให้เกิดเป็นมรรคผล องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสชัดเจนว่า “อานนท์เอ๋ย พึงประกาศให้ทราบโดยทั่วกันว่าธรรมวินัยอันใดที่เราได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้วขอให้ธรรมวินัยอันนั้นจงเป็นศาสดาของพวกเธอแทนเราต่อไป” (มหา.ที.10 /159/128) การถือธรรมวินัยเป็นแนวทางการประพฤติและปฏิบัติธรรม จึงเป็นปณิธานสำคัญของพระพุทธเจ้าที่ต้องการให้สาวกทั้งหลาย ยึดถือหลักคำสอน รวมถึงการขยายองค์ความรู้ที่เกิดจากหลักคำสอนไปสู่มวลประชาชน วัดพระธรรมกาย เป็นวัดที่ยึดถือมโนปณิธานด้านการเผยแผ่หลักคำสอนตามพระธรรมวินัย เห็นได้จากการตั้งวัดด้วยปณิธานอันยิ่งใหญ่ ซึ่งเริ่มจากพระเดชพระคุณหลวงพ่อพระเทพญาณมหามุนี (ไชยบูลย์ ธมฺมชโย) พร้อมกับมหาอุบาสิกาคุณยายจันทร์ ได้ร่วมกันสร้างวัด เพื่อใช้เป็นสถานที่เผยแพร่ศาสนธรรม

การเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดพระธรรมกาย มีลำดับพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยหลักธรรมพื้นฐานที่สามารถเข้าใจง่ายเป็นแนวทางการอบรม การพยายามแปลงหลักธรรมที่ดูเหมือนยาก ทำให้เกิดความง่ายและสอดคล้องกับกิจวัตรความเป็นอยู่ของคน การพัฒนาศาสนธรรม เริ่มจากจุดง่ายๆ เมื่อคนเข้าใจอย่างถ่องแท้ แล้วจึงพัฒนาขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นไปตามหลักการสอนธรรมที่มีอยู่ในพระธรรมวินัยที่กล่าวไว้ว่า หลักธรรมะที่จะใช้ในการสั่งสอนคนทั่วไปมีอยู่ 3 ระดับ คือ ธรรมะเบื้องต้น ธรรมะระดับกลาง และธรรมะระดับสูง แต่วัดพระธรรมกายไม่ได้เน้นระดับใดระดับหนึ่งเป็นกรณีพิเศษ หากแต่ทำให้เกิดเป็นความต่อเนื่อง และมุ่งไปที่ความต้องการของคนที่เข้ามาร่วมในกิจกรรมของวัดเป็นส่วนใหญ่ หลักธรรมพื้นฐานดังกล่าว ใช้ในการอบรมบุคลากรภายในวัดเป็นเบื้องแรก แล้วจึงขยายองค์ความรู้ดังกล่าวออกไปสู่ประชาชน หากจะกล่าวเปรียบเทียบให้เห็นภาพอย่างชัดเจน ก็คือ ใช้หลักธรรมพื้นฐานที่ตีความตามเจตนารมณ์ แล้วใช้อบรมกับบุคลากรภายในวัด ซึ่งถ้าผลเป็นที่ประจักษ์และใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การขยายองค์ความรู้ด้านหลักธรรมพื้นฐานนั้นๆ จึงจะถูกส่งมอบต่อไปยังองค์การภายนอก เพราะได้ผ่านการทดสอบเป็นที่เรียบร้อย

“การใช้หลักธรรมพื้นฐานที่เข้าใจง่าย เป็นส่วนหนึ่งที่วัดพระธรรมกายได้ใช้อบรมบุคลากรทุกฝ่ายมาโดยตลอด ไม่ว่าจะใช้อบรม พระภิกษุบวชใหม่ สามเณรบวชใหม่ อุบาสก อุบาสิกา และอาสาสมัครที่เข้ามาช่วยงานวัด ในเบื้องต้นต้องเรียนรู้หลักธรรมขั้นพื้นฐานที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน” (พระครูวินัยธรสุวิทย์, สัมภาษณ์ วันที่ 10 กรกฎาคม 2556)

“ความมุ่งหมายของการสอนธรรมะ คือ ต้องการให้คนเข้าใจในสารัตถะของธรรมะให้มากขึ้น แต่ก่อนความเข้าใจของคนมักจะมองว่า ธรรมะเป็นเรื่องไกลตัว ความจริงธรรมะเป็นเรื่องใกล้ตัว เพียงแต่ต้องเข้าใจในเจตนารมณ์ของหลักธรรม วัดพระธรรมกาย พยายามแปลงภาษาธรรมะที่เป็นภาษาบาลี ให้เป็นภาษาง่ายๆ และเห็นเป็นรูปธรรมในชีวิต” (พระครูสังฆรักษ์รังสฤษดิ์, สัมภาษณ์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2556)

แนวทางการแปลงหลักธรรมะทั่วไปให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตประจำวัน ตามที่วัดพระธรรมกายได้ดำเนินการและใช้ในการอบรมสั่งสอนกับบุคลากรภายในและประชาชนทุกหมู่เหล่า ได้แก่ หลักคุณธรรมพื้นฐาน 3 ประการ คือ วินัย เคารพ และอดทน 3 คำนี้ เป็นภาษาที่เข้าใจง่ายไม่ต้องแปลความให้เกิดความสับสนใดๆ ทั้งสิ้น เพราะมีความหมายอยู่ในตัว แต่ถ้าจะทราบว่าคุณธรรมพื้นฐานซึ่งถูกขยายให้เกิดความเข้าใจโดยง่าย พึงวิเคราะห์ได้จากคำสัมภาษณ์ ได้แก่

“คุณงามความดีจะขึ้นได้ในเบื้องต้นต้องมีคุณธรรมพื้นฐาน เอาง่ายๆ การมีวินัย เป็นการประพฤติ ตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับของหมู่คณะด้วยความเต็มใจ สิ่งที่ต้องมีวินัยเป็นเครื่องกำกับ ต้องเร่งฝึกฝนจริงๆ คือ การรักษาความสะอาด การรักษากฎระเบียบ การรักษาสุขภาพ และการรักษาเวลา รวมแล้ว คือ สุจริต 3 ประการนั่นเอง” (พระครูวินัยธรไพบูลย์, สัมภาษณ์ วันที่ 14 กรกฎาคม 2556)

“คุณธรรมพื้นฐานชีวิตอีกประการหนึ่ง คือ ความเคารพ เป็นลักษณะของการรู้ชัดในความจริงที่มีอยู่ในตัวบุคคล สถานการณ์ วัตถุสิ่งของ สิ่งที่เคารพ ลักษณะดังกล่าว เป็นสิ่งที่จะต้องทำเพื่อทำลายทิฏฐิมานะที่มีอยู่ในตัว” (พระครูสมุห์จรินทร์, สัมภาษณ์ วันที่ 23 กรกฎาคม 2556)

“ความอดทนเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่สำคัญเช่นกัน เพราะเป็นด่านทดสอบบุคคลว่า มีจิตใจที่เข้มแข็งมากน้อยเพียงใด โดยหลักแล้วสิ่งที่คนจะต้องอดทนให้ได้ คือ ความอดทนต่อความยากลำบาก ความเจ็บไข้ ความเจ็บใจ และความเย้ายวน” (พระครูวินัยธรสุวิทย์, สัมภาษณ์ วันที่ 10 กรกฎาคม 2556)

คุณธรรมพื้นฐานตามที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แสดงทัศนะไว้นั้น เป็นสาระสำคัญที่สามารถเข้าใจได้ง่ายมากพอสมควร จะเห็นได้จากคุณธรรมขั้นพื้นฐานด้านวินัย ซึ่งเป็นสภาพต้องเร่งสร้างให้เกิดขึ้นกับตัวบุคคลเป็นอันดับแรก ถ้าไม่เริ่มจากการมีวินัยในตนเอง การจะทำให้หมู่คณะมีความปกติสุขนั้น เห็นจะเป็นไปค่อนข้างยาก การมีวินัยคือการฝึกทำลายลักษณะนิสัยที่ฝังอยู่ในกมลสันดาน จนกลายเป็นความเคยชิน เพราะกระทำอย่างเนื่อง เพราะฉะนั้น การมีวินัยเป็นแนวทางในการฝึกฝน จึงเป็นด่านแรกที่บุคคลควรจะฝึก หากจะพิจารณาคำว่า วินัยอย่างเดียว โดยไม่มีการตีความตามความมุ่งหมายแล้ว คงจะไม่เป็นที่เข้าใจ ซึ่งคำว่า วินัย ตามที่วัดพระธรรมกายได้ตั้งไว้เป็นเบื้องแรกนั้น พยายามจะประยุกต์กับการดำรงชีวิต โดยรวมสรุปแนวทางการประพฤติตามหลักวินัยด้วยวิธีการง่ายๆ ได้แก่ การมีวินัยเริ่มจากการรักษาความสะอาดตัวเอง วัตถุสิ่งของ เครื่องในชีวิตประจำวัน การรักษากฎระเบียบของหมู่คณะร่วมกัน การรักษาสุขภาพร่างกายและจิตใจ และการรักษาเวลา หรือการซื่อตรงต่อเวลา ลักษณะการมีสร้างเสริมวินัยดังกล่าว ความจริงแล้ว ก็คือ การมีสุจริต 3 ประการ ซึ่งหากกล่าวเพียงสุจริต 3 มักจะเป็นความเข้าใจที่ยาก ต้องอธิบายให้เป็นภาษาง่ายๆ โดยใช้ฐานคิดที่บุคคลทั่วไปพึงเห็นในชีวิตประจำวัน และเป็นหลักการพื้นฐานต้องเร่งฝึก ดังภาพ

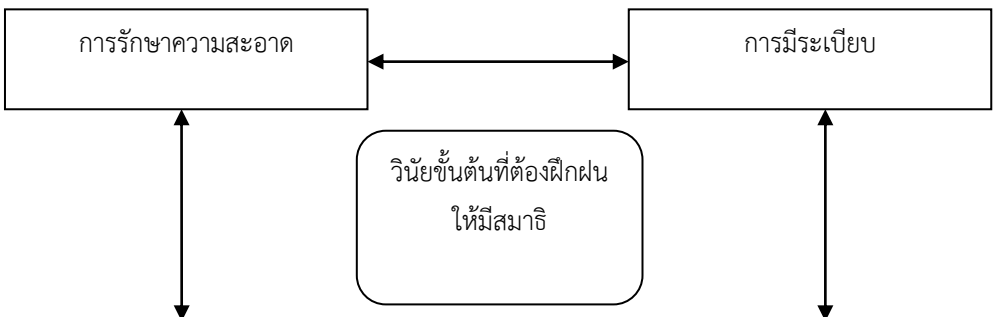

ภาพที่ 4.1 หลักการพื้นฐานต้องเร่งฝึก

หรับคุณธรรมพื้นฐานด้านการเคารพ เป็นคุณธรรมเบื้องต้นที่มวลมนุษย์ทั้งหลายจะต้องประพฤติและปฏิบัติต่อกัน ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวที่ว่า “คนเราจะอยู่ด้วยกันอย่างปกติสุขได้ในสังคม เพราะการเคารพให้เกียรติต่อกันและกัน” การแสดงความเคารพนี้ ไม่ใช่เฉพาะต่อตัวบุคคลเท่านั้น แต่การเคารพจะหมายความรวมถึง สถานที่ วัตถุ สิ่งของ ที่สัมผัสได้และเป็นคุณประโยชน์ในชีวิตประจำวัน หากจะพิจารณาถึงความหมายที่กว้างและครอบคลุมคุณธรรมด้านความเคารพนี้ จะหมายรวมถึงการเคารพต่อบุคคล คือ พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ พระภิกษุ พ่อแม่ ครู บรรพบรุษ ส่วนการเคารพต่อวัตถุ คือ การเคารพต่อพระพุทธรูป พระไตรปิฎก พระธรรม พระเจดีย์ ขณะที่การเคารพต่อเหตุการณ์ เช่น การศึกษา การทำสมาธิ ความไม่ประมาท และการปฏิสาร (พระราชภาวนาจารย์, 2555)

การแสดงความเคารพต่อลักษณะต่างๆ นั้น แท้จริง เป็นการนำเอาหลักคารวะธรรมที่มีอยู่ในพระสูตรมาขยายให้เกิดความเข้าใจอย่างง่าย แต่จากคำศัพท์ที่ว่า หลักคารวธรรม มองโดยศัพท์แล้ว อาจจะเข้าใจได้ยาก เพราะไม่ได้อธิบายให้เห็นว่า ที่ว่าเคารพจะเคารพอะไร จะแสดงออกถึงความเคารพอย่างไร ซึ่งเป็นสภาพที่เข้าใจได้ยาก เว้นเสียแต่คนที่มีพื้นฐานด้านการศึกษาธรรมะมาอย่างต่อเนื่องพอสมควร จึงจะเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ เพราะฉะนั้น การทำความเข้าใจด้านความเคารพแต่เบื้องต้นจึงเป็นการปูพื้นฐานสำคัญที่จะต้องเข้าใจร่วมกันสำหรับการฝึกฝนอบรมบุคคลเมื่อมารวมกันเป็นหมู่คณะ ถ้าหากปราศจากการปรารภเรื่องความเคารพเป็นเบื้องต้น ในภาษาที่เข้าใจง่าย ความสับสนและความไม่เป็นระเบียบจักไม่เกิดขึ้น “คนที่มาอบรมที่วัดพระธรรมกาย สิ่งแรกที่จะต้องกระทำต่อจากการฝึกฝนด้านวินัย คือ การอธิบายความเคารพ เพื่อเป็นการน้อมกาย วาจา และใจของคนที่รวมกันให้อยู่ในความเป็นระเบียบ และตระเห็นความสำคัญการแสดงความเคารพ” (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สตฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556) นอกจากนี้ หลักการแสดงความเคารพที่ใช้ในการอบรมธรรมะของวัดพระธรรมกาย ย่อลงให้กระชับจะได้ความว่า “ฟังพระ-กราบพระ-ทำตามพระ-เป็นเช่นพระดังภาพ” (พระราชภาวนาจารย์, 2555) ดังแสดงเป็นแผนภาพ

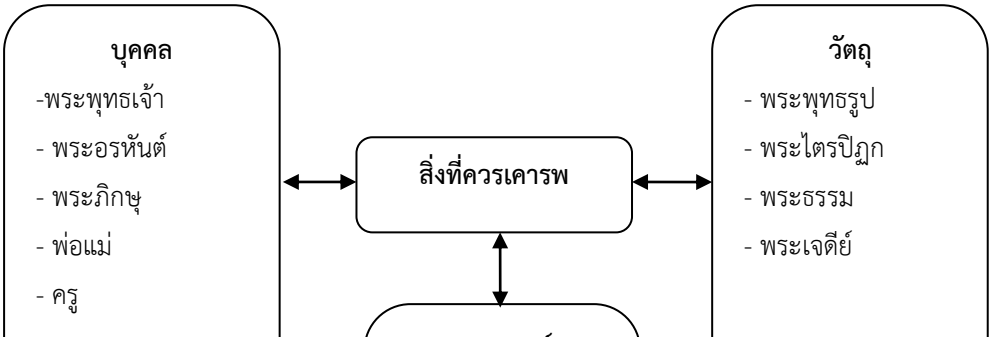

ภาพที่ 4.2 ฟังพระ-กราบพระ-ทำตามพระ-เป็นเช่นพระ

ขณะที่คุณธรรมด้านความอดทน เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานของการใช้อบรมบุคลากร ซึ่งเป็นหลักต่อเนื่องของความเคารพ หากมองโดยภาพรวมทั่วไปของคำว่า ความอดทน มักจะเข้าใจค่อนข้างยาก หากไม่มีการอธิบายหรือตีความให้เหมาะสมสอดคล้องเป้าหมายของการพัฒนาคน ความสำเร็จก็จะเกิดขึ้นได้ยาก เพราะไม่แปลงภาษาที่ยากให้กลายเป็นภาษาที่ง่าย แต่รูปแบบการสร้างความเข้าใจในสาระคุณธรรมพื้นฐานด้านความอดทนของวัดพระธรรมกาย ทำให้เกิดความง่ายแก่คนที่ศึกษา โดยลักษณะของความทดที่แปลงให้เกิดความเข้าใจอย่างง่าย ได้แก่ การอดทนต่อความยากลำบาก หมายความว่า การไม่แสดงอาการท้อแท้ ไม่ยอมแพ้ เมื่อเผชิญกับอุปสรรคปัญหา การอดทนต่อความเจ็บไข้ หมายความว่า ไม่แสดงความทุรนทุรายเกินเหตุ ความอดทนต่อการเจ็บใจ ไม่แสดงความไม่พอใจ เมื่อถูกกระทบกระทั่ง และการอดทนต่อการเย้ายวน หมายความว่า ไม่แสดงอาการอยากได้ ลุ่มหลงเมื่อถูกยั่วยวน

รวมความของการทำความเข้าใจให้ถูกต้องและง่ายสำหรับความหมายของคำว่า “ขันติธรรม” คือ กา รอดในสิ่งที่ปรารถนา ทนในสิ่งที่ไม่ปรารถนา (พระราชภาวนาจารย์, 2555) เป็นหลักธรรมเบื้องต้นที่ใช้พัฒนาบุคคล เมื่อมารวมกันเป็นหมู่คณะต้องใช้ความอดทนหรือหลักขันติในลักษณะความหมายที่กล่าวมา หากพัฒนาหลักขันติธรรมให้เกิดขึ้นในตนเอง และพร้อมกันในหมู่คณะที่ต่างคนต่างก็ได้ปฏิบัติตามหลักขันติธรรม ความเป็นระเบียบ เรียบร้อยก็จะเกิดขึ้นในหมู่คณะ “การแปลงความหมายของคำว่า ขันติธรรม เป็นเรื่องที่ต้องให้ความสนใจแก่การอบรมบุคลากรทุกฝ่ายที่เข้ามาร่วมกันทำกิจกรรมในวัดพระธรรมกาย ผลที่เกิดขึ้นจะเห็นจากคนเป็นหมู่คณะใหญ่ๆ ทำกิจกรรมอย่างพร้อมเพียงกัน ซึ่งเห็นได้จากภาพที่ปรากฏตามสื่อต่างๆ” (พระครูสมุห์จรินทร์, สัมภาษณ์ วันที่ 23 กรกฎาคม 2556) เพราะฉะนั้น ความเป็นผู้รู้จักอดทนอดกลั่นในความหมายที่ถูกต้อง จึงเป็นคุณธรรมที่วัดพระธรรมกาย พยายามแปลงให้เป็นภาษาเข้าใจง่าย และพยายามโยงให้ครอบคลุมในด้านการดำรงชีวิตของคนทั่วไปตามภาพ

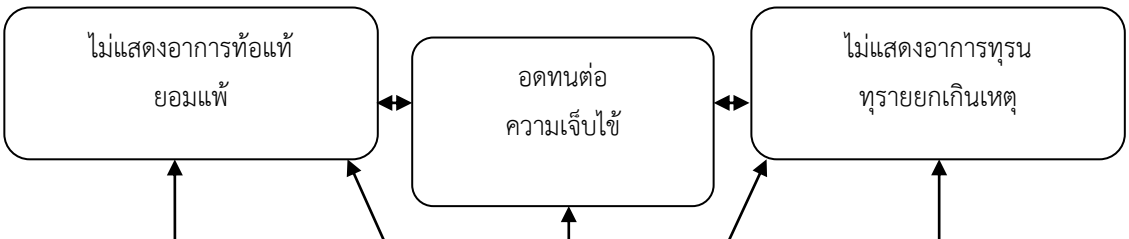

ภาพที่ 4.3 การดำรงชีวิตของคนทั่วไป

แนวทางการสอนธรรมแก่บุคคลทั่วไปของวัดพระธรรมกาย ยังถือเอาหลักการที่มีอยู่แล้วในพระไตรปิฎก ซึ่งความจริงไม่ต้องไปแสวงหาหลักการจากที่ใดเลย เพราะหลักการสอนมีให้ศึกษา องค์สมเด็จพระพุทธเจ้า ถือว่าเป็นครูต้นแบบ สำหรับการสอนธรรมะให้เกิดความเข้าใจง่าย รวมถึงการมีเทคนิคในการสอนให้คนเข้าใจและเกิดปัญญาสามารถบรรลุธรรมตามได้ หลักการที่เป็นของพระพุทธเจ้าดั้งเดิม คือ การพัฒนาการเผยแผ่ศาสนธรรม ต้องเริ่มจากการแสวงหาความรู้ด้วยหลัก “วุฒิธรรม 4 ประการ เมื่อพิจารณาดูแล้ว อาจจะเป็นหลักธรรมที่เคยพบผ่านเข้ามาในจักษุประสาท แต่ถ้ามองลึกๆ จะพบว่า นี้คือหลักการที่จะทำให้บุคคลสามารถเข้าใจหลักธรรมได้โดยง่าย

“ความจริง การเผยแผ่ศาสนธรรมให้เกิดประสิทธิภาพ นอกจากที่จะต้องพูดคุยกันเรื่องการทำให้หลักธรรมเกิดความง่ายต่อการเข้าใจแล้ว ยังจะต้องเข้าใจในรายละเอียด หลักการแสวงหาความรู้ด้วย คือ ทำอย่างไร จะทำให้บุคลากรที่อยู่ในวัดมีความรู้ และในศูนย์ปฏิบัติธรรมต่างๆ ที่เป็นของวัด ได้รับความรู้ ซึ่งจะต้องนำหลักนี้มาสู่การอบรมด้วย” (พระมหาอุเทน สิริภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 10 สิงหาคม 2556)

“หลักวุฒิธรรม ถ้าจะให้ง่ายต่อความเข้าใจต้องพยายามอธิบายความหมายแต่ละตัวให้สอดคล้องกับการใช้ชีวิตประจำวันให้ได้ ยกตัวอย่างอธิบายให้เห็นภาพ ซึ่งข้อเท็จจริงวัดพระธรรมกายได้ยกเรื่องวุฒิธรรมขึ้นปรารภพอสมควร แต่อาจจะไม่กล่าวในศัพท์ภาษาธรรม ไม่ว่าจะเป็นหัวข้อ หรือเป็นประเด็นรายปลีกย่อย ความหมายโดยรวมที่เห็นได้จากหลักนี้ คือ อะไรก็ตามที่เป็นต้นแบบ” (พระครูธรรมมังคโลภาส, สัมภาษณ์ วันที่ 11 กันยายน 2556)

“การสอนธรรมะสมัยใหม่ต้องใช้หลักวุฒิธรรมเข้าไปประกอบด้วย อย่างน้อยต้องแนะนำให้คนที่เข้ามาอบรมใหม่ได้ทราบถึง วิธีการจะหาความรู้ จะต้องหาจากใคร ที่ไหน และอย่างไร จึงจะมีความเหมาะสมถูกต้องเพียงพอ” (พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต, สัมภาษณ์ วันที่ 23 สิงหาคม 2556)

วุฒิธรรม 4 ประการ ได้แก่ 1) สัปปุริสังเสสะ การคับสัตบรุษ 2) สัทธัมมัสสวะนะ การฟังธรรม 3) โยนิโสมนสิการ การตริตรองธรรม 4) ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ ปฏิบัติสมควรแก่ธรรม เมื่อพิจารณาจากหัวข้อธรรมะดังกล่าวแล้ว เป็นที่เชื่อแน่ว่า ถ้าบุคคลใดที่ไม่เคยมาศึกษาธรรมะอย่างจริงจัง เมื่อได้เห็นและอ่านทำความเข้า ก็ค่อนข้างจะยาก แต่อย่างไรก็ตาม คำสอนประการเบื้องต้นนี้ พระเดชพระคุณพระเทพญาณมหามุนี อธิบายให้เกิดความง่าย สะดวกต่อการทำความเข้าใจ โดยการตีความจากตำราด้านพระพุทธศาสนาหลายเล่มและหลายรอบ จนแน่ใจว่า เป็นอย่างเดียวกัน คือ แท้จริงแล้ว หลักวุฒิธรรม 4 ประการ เป็นหลักว่าด้วย แนวทางการศึกษาธรรม พิจารณาได้จาก การคบสัตบรุษ หากคนที่ไม่เข้าใจสัตบรุษ จะรู้ได้อย่างไรว่า ความหมายคืออะไร แต่สิ่งที่แปลงให้เกิดความเข้าใจอย่างง่าย คือ การหาครูที่ดี หรือครูต้นแบบ ประการต่อมา คำว่า สัทธัมมัสสวะนะ คือ การฟังคำสอนของครู ส่วนโยนิโสมนสิการ เป็นการไตร่ตรองคำสอนของครู แล้วจึงนำไปสู่ ธัมมานุปฏิปัตติ คือ การน้อมนำเอาคำสอนไปปฏิบัติ

หากจะกล่าวให้เห็นชัดแจ้งและเข้าใจให้สอดคล้องกับศาสตร์สมัยใหม่ หลักวุฒิธรรม 4 ประการ เป็นการทำความรู้สึกภายในและต้องตั้งคำถามเสมอว่า ครูที่ดีสอนอะไร (What) สอนเรื่องนี้ทำไม (Why) เมื่อสอนเรื่องนี้แล้วมีสาระสำคัญอย่างไร (How to) เมื่อปฏิบัติตามแบบนี้ จะได้รับผลรับอะไรบ้าง (Result) เมื่อสามารถถ่ายทอดหลักธรรมลักษณะนี้ จากภาษาที่ยาก ให้กลายเป็นภาษาที่ง่าย คนที่เข้ามาฟังธรรมะ ก็จะไม่เกิดความเบื่อหน่าย จำเจ ซ้ำซาก และเข้าใจยาก ซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานของการเผยแผ่ธรรมะของวัดต่างๆ นอกจากนี้ ยังสามารถนำเอาหลักธรรมะข้อนี้ไปใช้ให้เห็นผลได้ แม้กระทั่งใช้ในการเรียนวิชาอื่นๆ ซึ่งนอกเหนือจากการเรียนธรรมะ จากผลของการประยุกต์ใช้ให้เกิดเป็นมรรคเป็นผลกับพื้นฐานการดำรงชีวิตของคนดังกล่าว ทำให้คนที่เข้ามาทำกิจกรรมเนื่องในบุญทั้งหลาย ที่วัดพระธรรมกายได้จัดขึ้นแต่ละครั้ง จึงประสบผลสำเร็จขึ้นเป็นลำดับ เพราะใช้ภาษาธรรมะที่เข้าใจง่ายและเข้าถึงความต้องการของประชาชนที่ต้องการจะเรียนรู้ธรรมะ รับธรรมะในทางที่ถูกต้องและเข้าใจอย่างง่าย

นอกจากการใช้ภาษาที่เข้าใจได้ง่ายแล้ว การพัฒนาศาสนธรรมของวัดพระธรรมกายให้ประสบผลสำเร็จ ยังต้องอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาประกอบการเผยแผ่อีกด้วย การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ สามารถแบ่งเบาภารกิจด้านการเผยแผ่ศาสนธรรมได้อย่างมาก เพราะการใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร เป็นการสื่อสารหลักธรรมที่เข้าใจยาก ให้เข้าใจง่าย มีสื่อการสอนภาพประกอบที่มีลักษณะเทียบเคียงให้ได้ ขณะที่การใช้นวัตกรรมด้านเทคโนโลยีการสื่อสาร ยังรวมถึง Internet ดาวเทียม นิตยสาร และวารสารสำคัญ ที่เกี่ยวกับหลักธรรม ซึ่งต้องการจะนำไปเผยแผ่ ให้เกิดขึ้นในวงกว้าง เห็นได้จากการมีจานดาวธรรมทั่วทั้งประเทศ และขยายไปรอบโลก วัตถุประสงค์ของการมีจานดาวธรรม และการใช้ประโยชน์จาก Website ของวัด เพื่อที่จะให้คนที่ไม่มีโอกาสได้มาร่วมฝึกอบรม ได้ศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติตามไปด้วย วัดพระธรรมกายศูนย์ใหญ่ ทำกิจกรรมอะไร ฝึกอบรมธรรมะหัวข้อใด ก็สามารถเรียนรู้ได้ตามทุกเรื่อง เป็นการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีในการ

เข้าถึงกลุ่มประชาชนทุกกลุ่ม ไม่จำกัดว่า จะอยู่ในภูมิภาคใด ในประเทศ หรือ ต่างประเทศ ต่างก็รับรู้ เรียนรู้ เสมอเหมือนกันทั้งหมด หากมองในมิติของกลยุทธเชิงธุรกิจ ก็จะพบว่า เป็นการดำเนินยุทธสาสตร์เชิงรุก แต่หากมองในมิติด้านการเผยธรรมะ คือ การเผยแผ่ในเชิงรุก ไม่หยุดอยู่กับที่ ไม่รอให้คนเข้าหา แต่ไปหาคน เข้าถึงความต้องการ และจิตใจของคน อันเป็นแนวทางการเผยแผ่เชิงรุกสมัยใหม่ ซึ่งวัดพระธรรมกาย กำลังดำเนินการให้เป็นที่ประจักษ์และเห็นผลอย่างต่อเนื่อง โดยมีตัวชี้วัดสำคัญ ได้แก่ จำนวนคนที่เข้ามาวัด จำนวนคนที่ติดตามรายการของวัด และจำนวนสมาชิกที่มีอยู่ทั่วโลก ฯลฯ เหล่านี้ คือ สิ่งที่ยืนยันว่า ความสำเร็จของการพัฒนาศาสนธรรมของวัดพระธรรมกาย อยู่ที่การรู้จักนำเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ ทุกประเภท และทุกรูปแบบเข้ามาปรับใช้กับสิ่งที่มีอยู่แล้ว คือ หลักธรรมะ

“การเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการเผยแผ่ธรรมะ ปัจจุบันมีความสำคัญยิ่ง ยิ่งเป็นวัดพระธรรมกาย ยิ่งต้องใช้สื่อนวัตกรรมสมัยใหม่เสมอ หลวงพ่อเจ้าอาวาสท่านก็เทศนาผ่านทีวีดาวเทียม แม้กระทั่งกรณีตัวอย่างหัวข้อธรรมที่ยกมา ก็ต้องใช้สื่อการสอนที่สอดคล้องกับเรื่องที่จะนำเสนอทั้งสิ้น” (พระครูวิเทศปัญญาภรณ์ (สมบุญ สมฺมาปุญฺโญ), สัมภาษณ์ วันที่ 6 ตุลาคม 2556)

“ความจริงหลักธรรมะดีๆ ที่มีอยู่แล้ว เช่น หลักนิสัยพื้นฐาน 5 ประการ หลักทิศ 6 สังคหวัตถุ 4 หลักฆราวาสธรรม เป็นต้น ถ้าจะให้ดีต้องใช้เทคโนโลยีการสื่อสารเป็นเครื่องมือช่วยสนับสนุน มิฉะนั้น คนอาจจะไม่เข้าใจ เพราะต้องหาสื่อที่ทันยุค ทันเหตุการณ์เข้ามาประกอบ” (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สตฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556)

“ธรรมะที่มีอยู่จะเกิดประโยชน์อะไรเลย ถ้าคนไม่เข้าจะธรรมะ สิ่งที่คนจะเข้าใจธรรมะ คือ การใช้เทคนิควิธีการต่างๆ เข้าไปช่วยสนับสนุน เทคโนโลยีสมัยสมัย เป็นตัวช่วยสำคัญในสมัยใหม่ วัดพระธรรมกาย พัฒนาสื่อต่างๆ โดยมีฐานธรรมะสำคัญที่มีอยู่แล้ว เป็นวัตถุดิบป้อนเข้าไป เพื่อให้ได้ผลตามที่ต้องการ” (พระสุนันท์ ปญฺญานนฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 26 สิงหาคม 2556)

“หลักธรรมะที่เห็นปรากฏชัด เช่น จะสอนเรื่องของทิศ 6 ถ้าไม่มีสื่อที่ดี ก็ยากจะเข้าใจเช่นกัน สื่อที่ว่าดี คือ มีภาพเข้าไปช่วย นอกจากมีคำอธิบายในเบื่องต้น หรือแม้กระทั่งคำว่า 5 ห้องชีวิต แม้จะแปลงมาจากหลักธรรมแล้วก็ตาม แต่ถ้าจะให้เห็นภาพได้มากกว่านี้ จะต้องใช้สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาสนับสนุน และปรากฏว่า เป็นผลดีอย่างที่เห็นในปัจจุบัน” (พระครูสมุห์จรินทร์, สัมภาษณ์ วันที่ 23 กรกฎาคม 2556)

การให้ข้อมูลดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่ยืนยันว่า ความจำเป็นของการนำเทคโนโลยีเข้ามาประกอบกับการเผยแผ่ธรรมะนับเป็นเรื่องที่วัดพระธรรมกายให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำมาปรับใช้กับหลักธรรมะ เพื่อนำไปสื่อสารให้เกิดความเข้าใจในสารัตถะธรรมแก่ประชาชนเพิ่มมากขึ้น หากปราศจากนวัตกรรมสื่อการเผยแผ่แล้ว ความสำเร็จจากการเผยแผ่ศาสนธรรม คงจะไม่เกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นอย่างช้า ประการเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า การใช้เทคโนโลยีจะจำกัดเพียงวัดพระธรรมกายเท่านั้น แต่วัดต่างๆ จะต้องถือเป็นแบบอย่างของการเผยแผ่เช่นเดียวกัน สำหรับสื่อนวัตกรรมที่วัดพระธรรมกายนำมาใช้และได้ผลอย่างเป็นรูปธรรม อาทิ รายการที่ออกอากาศผ่านช่อง DMC ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็น “สื่อสีขาวคุณภาพระดับโลก” ประกอบด้วย รายการโรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยา รายการ Case Study ฯลฯ เป็นรายการเผยแผ่ธรรมะผ่านทางTV ช่อง DMC ซึ่งเป็นช่องของวัดโดยเฉพาะ มีผังรายการที่มุ่งให้เห็นกิจกรรมธรรมะที่เกิดขึ้นในวัด เริ่มตั้งแต่

กิจกรรมการทำวัตรเช้า กิจกรรมการรับบุญจากจุดต่างๆ กิจกรรมศาสนพิธีกรรม และอื่นๆ ยิ่งเป็นรายการโรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยา ยิ่งเป็นรายการที่สำคัญ เพราะพระเดชพระคุณพระเทพญาณมหามุนี (ธัมมชโย) หลวงพ่อเจ้าอาวาส ได้ออกรายการปาฐกถาสด อบรมธรรมะผ่านรายการนี้โดยตรง จุดเน้น คือ ต้องการให้อบรมเยาวชนอายุน้อยๆ ที่อยู่ทางบ้านได้รู้จักและเข้าใจธรรมะ หากฟังอย่างต่อเนื่อง ก็จะช่วยขัดเกลาจิตใจเยาวชนให้เป็นคนมีคุณธรรม เพราะฉะนั้น สื่อนวัตกรรมต่างๆ ที่วัดพระธรรมกายได้จัดทำขึ้น ล้วนเป็นการแสดงให้เห็นว่า สื่อสารเหล่านี้ สามารถช่วยให้การส่งผ่านธรรมะเพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นการสานปณิธานอันสูงสุด คือ “การขยายศีลธรรมให้เกิดขึ้นทั่วโลก”

“หากจะกล่าวอีกอย่างให้เกิดความกระจ่างร่วมกัน วัดพระธรรมกายมิได้มองการเผยแผ่ธรรมภายในประเทศเท่านั้น แต่มองไปถึงการเผยแผ่ธรรมะในระดับโลก ทำอย่างไร ศีลธรรมซึ่งเป็นของดีจะถูกขยายไปทั่วโลกได้” (พระครูโกศลสุดากร, สัมภาษณ์ วันที่ 15 สิงหาคม 2556)

การเผยแผ่ศาสนธรรมให้ประสบผลสำเร็จ นอกจากจะสื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย และการใช้เทคโนโลยีสื่อสารทันสมัย เข้ามาประกอบใช้แล้ว ยังต้องมีการหล่อหลอมอุดมการณ์ร่วมกัน หากกล่าวเป็นภาษาสมัยใหม่ เรียกว่า อุดมการณ์ร่วม (Shared Ideology) การสร้างอุดมการณ์หรือเป้าหมายสูงสุดในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง วัดพระธรรมกาย มีเป้าหมายหรืออุดมการณ์ร่วมชัดเจน อาทิ จะสร้างพระให้เป็นพระ สร้างวัดให้เป็นวัด เพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับ สร้างคนให้เป็นคนดีของสังคม เป็นต้น เห็นได้จาก พระทุกรูปบวช เพราะมีความตระหนักซาบซึ้งในคุณของพระรัตนตรัย และเมื่อบวชแล้วก็ตั้งใจบวชอุทิศชีวิตให้พระพุทธศาสนา ไม่คิดลาสิกขา ขณะที่อุบาสก อุบาสิกา นิสิตนักศึกษา และประชาชนทั่วไป ที่เข้ามาประกอบศาสนกิจในวัด ต่างได้รับการปลูกฝังอุดมการณ์เช่นนี้มาโดยตลอด ซึ่งอุดมการณ์เช่นนี้เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัยหรือไม่ คำตอบที่ชัดเจนมีอยู่ในตัวแล้ว คือ ยิ่งกว่าสอดคล้องกับธรรมวินัย เพราะเป็นสุดยอดของการสร้าง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นการสร้างบารมีร่วมกัน วัดพระธรรมกายมักจะกล่าวปรารภเสมอว่า ไม่ให้ย่อท้อต่อการสร้างบารมี และพึงยึดถืออุดมการณ์อันแน่วแน่ ที่วัดได้สร้างเป็นเงื่อนไขสำคัญขึ้นมาผูกพัน ให้ทุกคนมีความมุ่งมั่นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หมู่คณะที่ตามมาในรุ่นหลังๆก็มีอุดมการณ์ในทำนองเดียวกัน

การสร้างอุดมการณ์ร่วมกันของวัดพระธรรมกาย ต้องใช้ระยะเวลานานพอสมควร กว่าที่จะหล่อหลอมจิตใจของบุคลากรทุกหมู่เหล่าให้เห็นถึงความค่าของอุดมการณ์ร่วม แต่อย่างไรก็ดี สาระสำคัญของอุดมการณ์ร่วมดังกล่าว ไม่ต้องแปลความอีกครั้ง เพราะสาระสำคัญมีความชัดเจนเข้าใจง่าย ซึ่งในมุมมองของคนทำบุญ ก็จะทราบทันทีว่า อุดมการณ์เหล่านี้ หากน้อมเข้าไปปฏิบัติจริง และช่วยกันทำให้สำเร็จจริง คนที่ร่วมในอุดมการณ์นี้ จะกลายเป็นนักสร้างบุญ สร้างบารมี ซึ่งมักจะเห็นได้จากการปรารภของหลวงพ่อเจ้าอาวาส รวมถึงคณะสงฆ์ของวัด ได้นำเรื่องนักสร้างบุญบารมีขึ้นมากล่าวอย่างต่อเนื่อง เป็นการแสดงให้เห็นว่า การยึดมั่นในอุดมการณ์ เป็นการสร้างหนทางไปสู่เป้าหมายอย่างมั่นใจว่า สิ่งที่กำลังทำนั้นถูกต้องแล้ว จากการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นการสร้างอุดมการณ์ร่วม พบว่า

“การจะหล่อหลอมคนให้รวมกันเป็นหนึ่งเดียวได้ต้องใช้เวลา และยิ่งเป็นการปลูกฝังอุดมการณ์ด้วยแล้ว ไม่ต้องกล่าวถึงเลยว่า ความยากจะมีมากน้อยเพียงใด แต่วัดพระธรรมกายได้พยายามหล่อหลอมอุดมการณ์ให้เกิดขึ้นกับบุคลากรทุกคน โดยยึดถือหลักการที่ว่า การสร้างวัดให้เป็นวัด สร้างพระให้

เป็นพระแท้ และสร้างคนให้เป็นคนดี” (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สดฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556)

“กว่าที่วัดพระธรรมกายจะมาอยู่ในจุดที่เรียกว่า ทุกคนรู้จัก ต้องอาศัยระยะเวลานานพอสมควร สิ่งหนึ่งที่จะต้องดำเนินการให้บรรลุผลไปด้วยดีคืองานสืบสานอุดมการณ์ของพระศาสนา โดยคุณยายและพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาสและหลวงพ่อรอง ได้เพียรพยายามสร้างให้เกิดขึ้น จนเป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์ และคนทั่วโลก” (พระครูสมุห์จรินทร์, สัมภาษณ์ วันที่ 23 กรกฎาคม 2556)

“ความจริงอุดมการณ์หลักๆ ของวัดก็ได้มาจากพื้นฐานหลักธรรมในพระไตรปิฎกนั่นเอง เพียงแต่แปลงให้เข้าใจง่ายในภาษาที่ชาวบ้านเข้าใจกัน หลักธรรมอันเป็นอุดมการณ์ คือ นิสัยพื้นฐาน 4 ประการ ทิศ 6 กัลยาณมิตร มงคลชีวิต 38 ประการ เหล่านี้ ต้องแปลงให้เป็นอุดมการณ์สำคัญของวัดให้ได้ ปรากฏให้เห็นแล้วว่า เป็นจริง ทุกคนต่างน้อมรับมาปฏิบัติจนเกิดเป็นมรรคและผลในที่สุด” (พระวัชระ ฐิตสำโร, สัมภาษณ์ วันที่ 4 กันยายน 2556)

“อุดมการณ์หลักของวัดพระธรรมกาย ถ้าหากใครทำได้รับรองได้ว่า ไม่มีวันเสื่อม เพราะพื้นฐานของอุดมการณ์มาจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น หลักใหญ่ใจความสำคัญ ต้องการที่จะหล่อหลอมคนที่เข้ามาอยู่ในสถานที่เดียวกัน ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้ได้ หมายถึง การอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะ ต้องปฏิบัติต่อกัน นับถือให้เกียรติเคารพกัน จนกลายเป็นหลักการที่ว่า วินัย เคารพ อดทน” (พระครูธรรมมังคโลภาส, สัมภาษณ์ วันที่ 11 กันยายน 2556)

จากการให้ข้อมูลในเบื้องต้น เป็นการแสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์เป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ต้องการ แต่พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงนั้น มีลักษณะ 2 ประการ คือ พฤติกรรมในเชิงบวก และ พฤติกรรมในเชิงลบ แน่นอนว่า อุดมการณ์ของวัดพระธรรมกายดังการให้ข้อมูลเบื้องต้น ล้วนแต่เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกในเชิงบวกทั้งสิ้น ซึ่งเป็นการหล่อหลอมหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา แล้วกำหนดเป็นหลักการที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของคนมากที่สุด และเป็นการฝึกฝนอบรมให้เป็นไปตามหลักธรรมอันเป็นอุดมการณ์ เมื่อทุกคนได้รับการฝึกฝนอบรมตามหลักการอันเป็นอุดมการณ์สำคัญแล้ว ย่อมเกิดความพร้อมเพียงกันในหมู่คณะ กอร์ปกับมีความเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน อันเป็นสังคมชาวพุทธซึ่งมีลักษณะของอุดมคติ โดยทุกคนในสังคมต้องการจะเห็น กล่าวคือ เป็นสังคมแห่งความมีเมตตา เคารพ และ มีความเป็นระเบียบ ดังจะเห็นได้จากการแสดงออกทางกาย ได้แก่ การประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างของบุคลากร การสร้างบารมี ผู้นำบุญ ทางวาจา ได้แก่ การพูดจา เป็นกัลยาณมิตร อุบาสก อุบาสิกาแก้ว ฯลฯ และ ทางใจ ได้แก่ การฝึกอบรมทางจิตด้วยวิชาธรรมกาย

ขณะที่การจะทำให้การเผยแผ่ธรรมะประสบผลสำเร็จ จะต้องอาศัยการทำงานเป็นทีม ซึ่งอนุสนธิจากการหลอมรวมกัน โดยมีอุดมการณ์อันแน่วแน่เป็นที่ตั้งของบุคลากรในวัดพระธรรมกาย เมื่อคนสามารถหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวแล้ว การทำงานเป็นหมู่คณะ ย่อมเป็นเรื่องที่ไม่ลำบาก กล่าวอีกนัยหนึ่ง มองตารู้ใจ คือ ไม่ต้องบรรยายอะไรมากมาย เพราะเคยทำงานร่วมกัน หรือเป็นทีมงานเดียวกันมาแล้วตั้งแต่ครั้งยังร่วมกันฝึกอบรม แต่กระนั้นก็ตาม ที่กล่าวมานั้น เป็นปลายเหตุที่ผ่านหลักการฝึกปฏิบัติสำคัญมาแล้ว แต่ถ้าจะกล่าวว่า วัดพระธรรมกาย ทำงานเป็นทีมหรือไม่ ประเด็นคำถามนี้ มีคำตอบชัดเจนอยู่ในตัว คือ จะเห็นได้จากภาพที่ปรากฏ ซึ่งวัดพระธรรมกาย ทำงานพระศาสนาทุก

ประเภท ล้วนต้องอาศัยการทำงานเป็นทีมทั้งสิ้น โดยเฉพาะในประเด็นการเผยแผ่ธรรมะ ยิ่งต้องอาศัยทีมงานมีความรู้ด้านธรรมะเป็นอย่างยิ่ง เพราะธรรมะที่จะสื่อไปยังประชาชน หากไม่มีผู้รู้ที่แตกฉานในสาระสำคัญของหลักธรรม การเผยแผ่ธรรมก็จะไม่ได้รับการยอมรับจากประชาชน ที่สำคัญ การตีความธรรมะจากที่ถูกมองว่า เป็นของยาก ให้กลับกลายเป็นของง่าย ทุกคนสามารถรู้ธรรม ปฏิบัติธรรม และเข้าถึงธรรม งานการเผยแผ่ธรรมะลักษณะนี้ จึงเป็นเรื่องที่ยากพอสมควร

แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจาก วัดพระธรรมกาย ได้พัฒนาบุคลากรมาเป็นระยะเวลานาน มีพระภิกษุผู้รู้ธรรมมากพอสมควร พระภิกษุเหล่านี้ เป็นผลผลิตมาจากการอุปสมบทหมู่เป็นพระนวกะที่บวชมาในแต่ละปี และปวารณาตนเองบวชแล้วไม่สึก มีปณิธานแน่วแน่ที่จะทำที่สุดแห่งกองทุกข์ให้หมดสิ้นไป เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่ แต่ก่อนอื่นนั้น พระภิกษุเหล่านี้ ต้องมีการเรียนภาษาบาลี เพื่อที่จะใช้เป็นกุญแจสำคัญไขปริศนาธรรมจากพระไตรปิฎก และตีความ แปลความออกมาเป็นภาษาที่เข้าใจง่าย พร้อมทั้งการมีสำนักวิจัยทางพระพุทธศาสนาภายในวัดอีกด้วย คือ วัดพระธรรมกายมีมหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอเนีย ใช้เป็นสถานศึกษาเล่าเรียน ธรรมะในทางพระพุทธศาสนาโดยตรง ซึ่งใช้ในการวิจัยหลักธรรม เพราะเหตุนี้ จึงต้องมีทีมงานเผยแผ่ธรรมะของวัด และปรากฏว่า การเผยแผ่ธรรมะของวัดได้รับการตอบรับด้วยดี และพระสงฆ์ภายในวัดที่รับผิดชอบด้านการเผยแผ่ ก็สามารถเผยแผ่สื่อสารธรรมให้เป็นที่เข้าใจง่ายแก่ประชาชน จากการให้ข้อมูลในด้านการทำงานเป็นทีม มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) หลายท่านได้แสดงทัศนะในประเด็นนี้เช่นกัน อาทิ

“การทำงานเป็นทีม เป็นสิ่งที่ทุกองค์การปรารถนาจะดำเนินการอยู่แล้ว เพียงแต่เป็นคำพูด ยังไม่ลงไปสู่การปฏิบัติให้เห็นผล วัดพระธรรมกาย ใช้หลักคุณธรรมพื้นฐาน ในการหล่อหลอมการทำงานเป็นทีม โดยมีเป้าประสงค์สำคัญที่ได้ยกขึ้นไว้ คือ การเผยแผ่ศีลธรรมไปทั่วโลก ไม่จำกัดว่า จะเป็นเชื้อชาติ ศาสนาใด ทุกคนมีสิทธิ์เข้าถึงศีลธรรมด้วยกันทั้งหมด” (พระครูวินัยธรไพบูลย์, สัมภาษณ์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2556)

“คำว่า ทีมงาน เป็นคำเรียกที่เป็นภาษาสมัยใหม่ แต่คณะทำงานของวัดพระธรรมกาย ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยความร่วมแรง ร่วมใจ จากบุคลากรทุกฝ่าย ซึ่งอุทิศชีวิตเพื่อการสร้างบารมี และ นำบุญมาสู่ชาวโลก คือ ทุกคนต้องทำตนเองให้เป็นต้นแบบ โชคดีที่เกิดมาพบกับต้นแบบที่ดี และเป็นครูของทุกคน คือ พระพุทธเจ้า” (พระครูสมุห์จรินทร์, สัมภาษณ์ วันที่ 23 กรกฎาคม 2556)

“การหล่อหลอมคนค่อนข้างจะใช้เวลานาน ต้องใช้ขันติธรรมพอสมควร กว่าที่จะได้เพชรเม็ดงาม คือ บุคลากรที่ทรงคุณค่า ทั้งนี้ บุคคลที่ทำหน้าที่อบรม สั่งสอน บุคลากรของวัด ได้แก่ พระภิกษุ ที่ผ่านการฝึกฝนอบรม จนกลายเป็นผู้ที่ฝึกดีแล้ว และมาบอกต่อในลักษณะพี่สอนน้อง หากแต่การสอน การอบรม ต้องทำงานกันเป็นทีมงาน” (พระกล้าธรรมโชติ โชติสิปฺโป, สัมภาษณ์ วันที่ 26 กรกฎาคม 2556)

“วัดพระธรรมกาย ฝึกคนให้เป็นผู้ที่รู้จักการอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะ หมายความว่า จะกิจกรรมอะไรก็ตามต้องทำพร้อมกัน เลิกพร้อมกัน ขณะเดียวกัน การทำงานไม่ว่าจะเป็นแผนกใดในวัด ต้องอาศัยการทำงานเป็นหมู่คณะ โดยอาศัยแนวทางที่อุปัชฌาอาจารย์เคยพร่ำสอนไว้ เป็นแนวทางปฏิบัติ และยิ่งเป็นเรื่องของการเผยแผ่ธรรม ยิ่งต้องทำงานกันเป็นทีม ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายวิชาการ ฝ่ายพูด ฝ่ายเทคนิค และอื่นๆ เพื่อให้การเผยแผ่ธรรมะประสบผลสำเร็จ” (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สตฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556)

“การเผยแผ่ธรรมะทุกวันนี้ ต้องมีทีมงานใครเก่งเรื่องอะไร ก็มอบหมายให้ดำเนินการ ยิ่งในปัจจุบันนี้ วัดพระธรรมกาย มีเทคโนโลยีการสื่อสารเข้ามาช่วย ยิ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย จะเห็นได้จาก การถ่ายทอดสดเทศนาในรายการฝันในฝัน โดยการนำเสนอของพระเดชพระคุณหลวงพ่อ เป็นภาพที่ต้องมีทีมงานให้ดำเนินการ วัดพระธรรมกายมีหน่วยงานหรือแผนกหลายแผนก แผนกที่ทำหน้าที่เผยแผ่ แผนกเผยแพร่ธรรมะ”(พระมหาอุเทน สิริภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 10 สิงหาคม 2556)

การเผยแผ่ธรรมะให้ประสบผลสำเร็จ ต้องดำเนินการกันอย่างเป็นทีม วัดพระธรรมกายมักจะใช้คำว่าหมู่คณะ ซึ่งสอดคล้องกับคำที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมักเรียกพระสงฆ์ที่มารวมกันเป็นหมู่คณะ ดังนั้นคำว่า หมู่คณะ จึงเป็นความหมายที่ลึกซึ้ง ซึ่งบ่งบอกให้ทราบว่า ไม่ว่ากิจกรรมทางศาสนาเกิดขึ้น พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา อาสาสมัคร และกัลยาณมิตร ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนทุกวิถีทาง กรณีการเผยแผ่ธรรมะ ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ช่วยกันดำเนินการ โดยไม่ทอดธุระว่า เป็นของหน่วยใด เพราะแต่ละหน่วยล้วนทำงานเพื่อมีเป้าหมายอันเป็นอุดมการณ์ร่วมเหมือนกัน คือ การอุทิศตนเพื่อสร้างประโยชน์แก่พระศาสนา สร้างบารมี และเป็นผู้นำบุญมาสู่ชาวโลก เมื่ออุดมการณ์เป็นอันเดียวกัน การทำงานด้านการเผยแผ่ธรรมะ ย่อมเห็นผลได้ง่าย โดยการทำงานด้านการเผยแผ่ของวัดพระธรรมกาย ที่ปรากฏเห็นผลได้ง่าย เพราะไม่มีผลประโยชน์อันใดแอบแฝง มีแต่คำว่า บุญ และ บารมี เป็นที่ตั้ง เมื่อบุญและบารมีเกิดขึ้น ศรัทธาย่อมตามมา คนใดก็ตาม เมื่อมีศรัทธาย่อมยังประโยชน์น้อยใหญ่ให้สำเร็จ ประโยชน์ในทีนี้ คือ ธรรมะที่เกิดจากการทำงานเป็นทีม ทุกคนต่างมีหน้าที่รับผิดชอบ และทำหน้าที่ส่วนที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ แล้วจึงช่วยเหลือในส่วนอื่นที่ยังไม่เสร็จ เพราะฉะนั้น การเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย จึงก้าวหน้าไปได้อย่างที่ปรากฏ และได้รับการยอมรับว่า มีการประยุกต์หลักธรรมให้เกิดความสมเหตุสมผล ง่ายต่อการทำความเข้าใจ รวมถึงคลายความสงสัย จากประชาชน ทั้งนี้ ก็เพราะอาศัยทีมงานการเผยแผ่ธรรมะของวัดที่ดำเนินการกันอย่างต่อเนื่อง และเป็นทีมงานที่มีบุคลากรเพียบพร้อมไปด้วยความรู้ทั้งคดีโลกและคดีธรรม ซึ่งสามารถบูรณาการจนกลายเป็นสิ่งที่เข้าใจง่าย

การเผยแผ่ธรรมะให้ประสบผลสำเร็จ ยังพบว่า จะต้องอาศัยการเผยแผ่ธรรมะในลักษณะที่เป็นโครงการต่างๆ กล่าวคือ ในเบื้องต้น คณะทำงานเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ได้ตั้งโจทย์ใหญ่ว่า ทำอย่างไรการเผยแผ่ธรรมะจะเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายแก่มวลประชาชนทุกหมู่เหล่า ผลปรากฏว่า การเผยแผ่ธรรมะ ต้องการทำเป็นโครงการ โดยเห็นหลักการในรูปแบบโครงการ จากหน่วยงานต่างๆ ไม่ว่าจะทำกิจกรรมใดๆ ต้องอาศัยโครงการ เพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงสาระสำคัญของโครงการในลักษณะที่เป็นรูปธรรม แต่โครงการที่เกี่ยวเนื่องกับการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ได้ถูกจัดทำขึ้นภายใต้หลักการสำคัญ ได้แก่ การขยายธรรมะให้ไปสู่ประชาชนทุกหมู่เหล่า โดยโครงการดังกล่าวได้ชื่อว่า “โครงการตอบปัญหาธรรมะทางก้าวหน้า”

นับเป็นโครงการแรกที่เกี่ยวเนื่องกับการเผยแผ่ธรรมะ ซึ่งเริ่มจัดทำเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2525 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้เยาวชนทุกกลุ่ม ตั้งแต่อนุบาลถึงระดับอุดมศึกษา ตลอดจนนักเรียนทหาร ตำรวจ รวมไปถึงครูอาจารย์ ได้มีโอกาสศึกษาธรรมะและสามารถบูรณาการหลักธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ จากการดำเนินการที่ผ่านมา ได้รับการสนันสนุนและการตอบรับจากทุกฝ่ายเป็นอย่างดี เพราะความเชื่อพื้นฐานของคณะทำงานเผยแผ่วัดพระธรรมกายที่ว่า ทุกคนต่างตระหนักถึง

ความสำคัญในเรื่องการพัฒนาศีลธรรม และยิ่งเป็นการปลูกฝังศีลธรรมให้กับเยาชนตั้งแต่ยังแรกเริ่ม จะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางศีลธรรมอันดีเยี่ยม เมื่อเยาวชนมีภูมิคุ้มกัน ความเป็นคนดีย่อมเกิดขึ้นตามมา “ทุกฝ่ายเชื่อว่า หากเยาวชนเป็นคนดี โลกนี้ก็จะดีตามไปด้วย การเป็นคนดี คือ เป็นคนมีศีลธรรม หากประพฤติปฏิบัติตามศีล 5 ข้อ ได้ครบ หมายความว่า ย่อมเป็นที่รับรองได้ว่า เป็นคนดีน่าคบหาสมาคมด้วย และเป็นบุคคลพึงปรารถนาของประเทศชาติ” (พระครูภาวนาวิเทศ (วิรัตน์ มณิกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 10 ตุลาคม 2556) ปัจจุบันมีเยาวชนเข้าร่วมโครงการปีละประมาณ 5,000,000 คน ตลอดระยะเวลา 20 กว่าปีที่ผ่านมา โครงการนี้ได้ช่วยปลูกฝังศีลธรรมลงในจิตใจของเยาวชนไทยไปแล้วนับ 10 ล้านคน และเดือนเมษายน พ.ศ. 2543 โครงการตอบปัญหาธรรมะทางก้าวหน้าได้เป็นหนึ่งในโครงการที่ได้รับรางวัลการสร้างสันติภาพและความไม่รุนแรง จากองค์การยูเนสโก ถึงกระนั้นโครงการดังกล่าว ก็ไม่หยุดนิ่ง และยังได้รับการสนับสนุนจากทุกฝ่ายด้วยดีตลอดมา

“โครงการตอบปัญหาธรรมะ ถือว่า เป็นการเผยแผ่ธรรมะอีกรูปแบบหนึ่ง แต่อยู่ในลักษณะของโครงการ เป็นความจำเป็นที่ต้องจัดทำเป็นโครงการ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการสมัยใหม่ คือ กิจกรรมใดๆ ก็ตาม ต้องทำเป็นโครงการ เป็นหลักฐาน ขั้นตอน” (พระครูภาวนาสุธรรมวิเทศ (หาญชัย อาสภกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 20 ตุลาคม 2556)

“การเผยแผ่ธรรมะ ความจริงแล้ว หากไม่ทำเป็นโครงการ จะทำแบบปกติเลย ก็ทำได้ เพียงแต่ว่าเพื่อให้การเผยแผ่มีเหตุผล มีขั้นตอน กระบวนการ และคนที่รับผิดชอบ จึงต้องทำเป็นโครงการ ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่า เพื่อให้เกิดความโปร่งใส เนื่องจากการจัดกิจกรรมทุกอย่างต้องใช้งบประมาณ” (พระครูวิเทศปัญญาภรณ์ (สมบุญ สมฺมาปุญฺโญ), สัมภาษณ์ วันที่ 6 ตุลาคม 2556)

“โครงการเผยธรรมะ หากปราศจากการจัดทำเป็นโครงการแล้ว คงจะไม่สามารถรองรับกับการขยายตัวของกิจกรรมได้ เห็นได้จากโครงการทางก้าวหน้า มีประชาชนจำนวนมากทั่วประเทศ จำนวนคนและปริมาณกิจกรรมที่มากนั่นเอง จึงต้องจัดทำเป็นรูปแบบโครงการ” (พระมหาคมเพชร ธมฺมวิชิโร , สัมภาษณ์ วันที่ 25 กันยายน 2556)

จากข้อมูลเบื้องต้น การเผยแผ่ธรรมะ จะต้องอาศัยหลักการและเทคนิคการบริหารจัดการโครงการเข้าไปประกอบด้วย เนื่องจากทรัพยากรที่จะนำมาใช้ในการจัดการโครงการค่อนข้างจะมีมาก อาทิ จำนวนคนที่เข้าร่วมมีจำนวนมาก ต้องใช้งบประมาณ สถานที่ และเทคโนโลยีสื่อสารอันทันสมัย เพื่อทำการประชาสัมพันธ์ และบุคลากรที่รับผิดชอบ เป็นต้น เพราะฉะนั้น โครงการตอบปัญหาธรรมะทางก้าวหน้า จึงต้องด้วยลักษณะของการเผยแผ่ธรรมะโดยผ่านทางการจัดทำโครงการ ซึ่งต้องดำเนินการให้ถูกต้องสอดคล้องตามหลักการ และคำนึงถึงจำนวนคนที่เข้ามาร่วมในโครงการ แต่อย่างไรก็ดี ผลที่ปรากฏชัดจากข้อมูลการสัมภาษณ์ดังกล่าวได้ยืนยันแล้วว่า การเผยแผ่ธรรมะในโครงการตอบปัญหาทางก้าวหน้า ประสบผลสำเร็จในระดับเป็นที่น่าพอใจ และ ได้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ การตอบปัญหาธรรมะทางก้าวหน้าไม่ได้มีขึ้นในหมู่ประชาชนเท่านั้น แต่ยังมีไว้สำหรับพระภิกษุ สามเณรทั่วไปอีกด้วย โดยใช้ชื่อโครงการ ว่า “โครงการตอบปัญหาศีลธรรมเพื่อสันติภาพโลกสำหรับบรรพชิต”

โครงการดังกล่าว มีวัตถุประสงค์เพื่อเปิดโอกาสให้พระภิกษุ สามเณรทั่วประเทศ ได้เกิดการตื่นตัวศึกษาธรรมวินัย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นอุบายให้พระภิกษุหันกลับมาสนใจใฝ่ศึกษาเรียนรู้ทบทวน

เพิ่มเติมในข้อวัตรปฏิบัติและหลักธรรมทุกระดับ เพื่อนำไปต่อยอดฝึกฝนตนเองให้เป็นพระแท้ที่สมบูรณ์แบบ โดยโครงการนี้จัดตั้งครั้งแรกเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2552 ปณิธานเบื้องแรก คือ ต้องการให้พระภิกษุเป็นพระที่สมบูรณ์แบบ ตระหนักในหน้าที่ของตนเองในฐานะที่เป็นผู้นำศีลธรรมและสันติภาพโลก หากผ่านการทดสอบในโครงการนี้แล้ว สิ่งที่คาดหวังเป็นเบื้องแรก คือ สามารถรู้ธรรมและนำธรรมะไปเผยแผ่แก่ประชาชนได้ถูกต้อง การทำหน้าที่ลักษณะนี้ เรียกว่า เป็นต้นแบบศีลธรรมให้กับชาวโลก จุดเริ่มต้นที่จะทำให้ประชาชนเป็นคนดีได้ ต้องเริ่มจากพระภิกษุต้องทำตัวเป็นต้นแบบให้เห็นเป็นรูปธรรมก่อน ดังคำกล่าวที่ว่า “ต้นแบบที่ดี สามารถอบรมสั่งสอนคน โดยมิพักต้องกล่าวมากมาย ถ้าเป็นพระต้องเป็นพระต้นแบบ เป็นครูก็คือครูต้นแบบ เป็นเยาวชนต้องเป็นเยาวชนต้นแบบ” (พระครูภาวนาสุธรรมวิเทศ (หาญชัย อาสภกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 20 ตุลาคม 2556) ดังนั้น โครงการนี้เสมือนหนึ่งว่า เป็นการเผยแผ่ธรรมะ โดยอาศัยพระภิกษุที่ไม่ได้สังกัดในวัดพระธรรมกาย แต่สังกัดในวัดอื่นๆ ทั่วประเทศที่ได้เข้าร่วมโครงการ จากจุดเริ่มต้นของโครงการครั้งที่ 1 มีพระภิกษุ สามเณร สมัครเข้าสอบเป็นทีม ทีมละ 3 รูป เข้าสอบประมาณ 30, 000 ทีม หรือประมาณแสนรูป นับเป็นจำนวนพระภิกษุจำนวนมหาศาล แสดงให้เห็นว่า ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี และเป็นเครื่องยืนยันว่า ประโยชน์ในทางพระศาสนาได้เกิดขึ้นแล้วจริง ดังคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พบว่า

“โครงการตอบปัญหาศีลธรรมเพื่อสันติภาพโลก เป็นโครงการอันเนื่องมาจาก ต้องการสร้างพระให้เป็นพระที่สมบูรณ์แบบ เป็นผู้นำสันติภาพโลกอย่างแท้จริง หากมองในมิตินี้ จะพบว่า เป็นรูปแบบการเผยแผ่อีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งประสบผลสำเร็จพอสมควร เห็นได้จากจำนวนพระภิกษุผู้เข้าร่วม” (พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต, สัมภาษณ์ วันที่ 23 สิงหาคม 2556)

“การเผยแผ่ธรรมะ นอกจากจะเป็นการสื่อสารจากพระภิกษุไปยังประชาชนแล้ว รูปแบบการเผยแผ่ยังต้องอาศัยการจัดทำโครงการ ซึ่งมิเพียงจัดทำขึ้นแก่ประชาชนเท่านั้น แต่ยังต้องจัดทำเพื่อพระภิกษุด้วย ทั้งนี้ เพื่อจะเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ด้านธรรมะ และ เป็นการทบทวนหลักธรรมต่างๆ ของพระภิกษุด้วย” (พระสุนันท์ ปญฺญานนฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 26 สิงหาคม 2556)

“โครงการการตอบปัญหา ไม่ว่าจะของพระหรือของโยมทั่วไป เจตนารมณ์ คือ ต้องการเผยแผ่ธรรมะทุกระดับนั่นเองและนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ผลจริง บางคนอาจจะไม่เข้าใจว่า วัดพระธรรมกายกำลังทำอะไร ต้องบอกกล่าวกันอยู่เสมอว่า การจัดทำเป็นโครงการ เพื่อให้สอดรับกับหลักการบริหารโครงการสมัยใหม่ ซึ่งมิได้ขัดกับหลักธรรมวินัยแต่ประการ เพียงแต่อนุวัตไปตามโลก เพื่อให้อยู่ในท่ามกลางของการเปลี่ยนแปลงได้” (พระอติเทพ ธมฺมนาโถ, สัมภาษณ์ วันที่ 31 สิงหาคม 2556)

จากความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ทั้งหมด เป็นความเห็นที่สะท้อนให้เห็นถึงหลักการสำคัญของการพัฒนาศาสนธรรมให้เกิดความเข้าใจ และเป็นแนวทางของของการของการประพฤติและปฏิบัติ ให้เห็นผลสัมฤทธิ์ได้ ไม่ว่าจะใช้เทคนิคกลวิธีใดๆ แต่เป้าหมายสำคัญคือการขยายฐานแห่งองค์ความรู้ด้านพุทธธรรมไปสู่ประชาชน ตลอดระยะเวลา 40 วัดพระธรรมกายได้แสดงให้เห็นแล้วว่า การเผยแผ่ศาสนธรรมประสบผลสำเร็จ แต่อย่างไรก็ดี เพื่อเป็นการทดสอบว่า การเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายประสบผลเร็จมากน้อยเพียงใด วัดได้จากความพึงพอใจจากประชาชนที่รับสารธรรมดังแสดงให้เห็นเป็นค่าเฉลี่ยความคิดเห็นต่อผลสัมฤทธิ์ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความสำเร็จของประชาชนต่อการการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ด้านศาสนธรรม

การเผยแผ่ธรรมะ ของวัดพระธรรมกาย ด้าน ศาสนธรรม	$\bar{X}$	**S.D.**	**แปลผล**
1. ความเข้าใจในหลักธรรมขั้นพื้นฐาน ได้แก่ คุณธรรมขั้นพื้นฐาน 3 ประการ วินัย เคารพ อดทน	4.63	0.40	มากที่สุด
2. การแปลงหลักธรรมพื้นฐานให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย ได้แก่ ทิศ 6 สังคหวัตถุ 4 ฆราวาสธรรม	4.57	0.47	มากที่สุด
3. ปลูกฝังอุดมการณ์การเผยแผ่ธรรมะ คือ สร้างพระให้เป็นพระ สร้างวัดให้เป็นวัด สร้างคนให้เป็นคนดี	4.32	0.55	มากที่สุด
4. หลอมรวมอุดมการณ์ให้เป็นหนึ่งเดียวในหมู่คณะ	4.41	0.63	มากที่สุด
5. การสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตรในการเผยแผ่ธรรมะ	3.53	0.49	มาก
6. ใช้หลักธรรมเป็นแนวทางการสร้างทีมงานเผยแผ่ธรรมะ	3.61	0.50	มาก
7. โครงการเผยแผ่ธรรมทางก้าวหน้า	4.45	0.57	มากที่สุด
8. โครงการเผยแผ่ธรรมะสันติภาพโลก	3.45	0.41	มาก
รวม	**3.50**	**0.46**	**มาก**

จากตารางที่ 4.1 พบว่า ความสำเร็จในการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ด้านศาสนธรรม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.50, S.D. = 0.46) เมื่อพิจารณาแยกเป็นรายข้ออยู่ในระดับมากที่สุด จำนวน 5 ข้อ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ความเข้าใจในหลักธรรมขั้นพื้นฐาน ได้แก่ คุณธรรมขั้นพื้นฐาน 3 ประการ วินัย เคารพ อดทน ($\bar{X}$ = 4.63, S.D. = 0.40) การแปลงหลักธรรมพื้นฐานให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย ได้แก่ ทิศ 6 สังคหวัตถุ 4 ฆราวาสธรรม ($\bar{X}$ = 4.57, S.D. = 0.47) โครงการเผยแผ่ธรรมทางก้าวหน้า ($\bar{X}$ = 4.45, S.D. = 0.57)หลอมรวมอุดมการณ์ให้เป็นหนึ่งเดียวในหมู่คณะ ($\bar{X}$ = 4.41, S.D. = 0.63) และปลูกฝังอุดมการณ์การเผยแผ่ธรรมะ คือ สร้างพระให้เป็นพระ สร้างวัดให้เป็นวัด สร้างคนให้เป็นคนดี ($\bar{X}$ = 4.32, S.D. = 0.55) ส่วนรายข้อที่อยู่ในระดับมากมีอยู่ 3 ข้อ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ใช้หลักธรรมเป็นแนวทางการสร้างทีมงานเผยแผ่ธรรมะ ($\bar{X}$ = 3.61, S.D. = 0.50) การสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตรในการเผยแผ่ธรรมะ ($\bar{X}$ = 3.53, S.D. = 0.49) โครงการเผยแผ่ธรรมะสันติภาพโลก ($\bar{X}$ = 3.45, S.D. = 0.41)

สรุปได้ว่า ความสำเร็จของการเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดพระธรรมกาย มีเทคนิควิธีการหลายประการที่ถูกนำมาใช้ และกลายเป็นมรรคเป็นผลดังปรากฏให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม กุญแจที่ถือได้ว่า มีผลให้การเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดพระธรรมกายประสบผลสำเร็จ คือ การแปลงหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่

จำเป็นแก่การดำรงชีวิต จากที่มีความรู้สึกว่า ยากให้กลับกลายเป็นของง่ายสำหรับผู้ที่เข้ามาวัดพระธรรมกาย และได้มีโอกาสเข้าร่วมฝึกอบรม ก็จะเห็นผลและเกิดความเข้าใจในทางที่ถูกต้อง เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ ได้เกิดขึ้นในเบื้องต้น แต่ทั้งนี้ หากปราศจากการสร้างอุดมการณ์ หรือการหลอมรวมอุดมการณ์สำคัญของวัด ก็ยากแท้จะทำให้การเผยแผ่ศาสนธรรมสำเร็จได้ จำเป็นต้องอาศัยการสร้างความตระหนักในอุดมการณ์ร่วม โดยเกิดจากการสกัดเอาหลักธรรมมาเป็นอุดมการณ์ที่จะต้องช่วยกันสืบสาน อาทิ อุดมการณ์ด้านการสร้างพระให้เป็นพระแท้ สร้างวัดให้เป็นวัด และสร้างคนให้เป็นคนดี เมื่อทราบถึงอุดมการณ์ร่วมแล้ว การทำงานเป็นทีมหรือเป็นหมู่คณะย่อมสำเร็จผลได้โดยง่าย เพราะหมู่คณะในความเป็นพระสงฆ์ ย่อมสามารถขับเคลื่อนผลักดันธรรมะ โดยเฉพาะวิชาธรรมกาย ซึ่งเป็นวิชาที่ทุกคนสัมผัสได้ และต้องเผยแผ่ให้เป็นที่กว้างขวางแก่ชาวโลก ให้รู้จักและสัมผัสกับหลักธรรมดังกล่าว นอกจากนี้ ยังมีการผสมผสานรูปแบบการเผยแผ่ศาสนธรรมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความเข้าใจ และเข้าถึงประชาชนทุกกลุ่ม ไม่ใช่เฉพาะภายในประเทศ แต่ต้องขยายฐานแห่งองค์ความรู้ด้านศาสนธรรมโดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ไปสู่ระดับโลก ทั้งนี้ กุญแจแห่งความสำเร็จที่กล่าวมา ณ เบื้องต้น ต้องอาศัยการเผยแผ่ศาสนธรรมผ่านโครงการพัฒนาตามที่วัดพระธรรมกายได้คิดค้นขึ้นมา เพื่อขยายไปสู่กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่ม อย่างน้อยได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรม และการพัฒนาฝึกฝนอบรมตนเอง

4.1.2 ผลสัมฤทธิ์ด้านการพัฒนาศาสนบุคคล

ขึ้นชื่อว่าการพัฒนาบุคคล ย่อมเป็นที่คาดหวังจากหลายฝ่าย เพราะการจะพัฒนาบุคคลให้มีคุณภาพได้ต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์เข้าไปประกอบ เพราะไม่อย่างนั้น ผลของการพัฒนาบุคคล ก็จะไม่ได้เป็นไปตามหวัง บางองค์การเน้นเฉพาะศาสตร์หรือวิชาการมากจนเกินไป จนทำให้ ไม่สอดคล้องกับสภาวการณ์ความเป็นจริง ขณะที่บางองค์การดูเหมือนจะใช้แต่ศิลป์ จนดูเหมือนว่าขาดหลักวิชาการ ซึ่งเป็นเรื่องของความน่าเชื่อถือ แต่ถึงอย่างไรก็ดี การพัฒนาบุคคลของแต่ละองค์การย่อมมีเทคนิค วิธีการ พัฒนาแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่บริบทและความเหมาะสมของคนในองค์การว่า จะยอมรับหลักการใด เป็นแนวทางของการพัฒนา เพราะการพัฒนาบุคคลมีหลากหลายรูปแบบ บางรูปแบบก็ไม่ได้เป็นไปตามหลักการ ขณะที่อีกบางรูปแบบก็เป็นไปตามหลักการ เนื่องจากผ่านการทดลองใช้ จนกลายเป็นมรรคเป็นผล พอที่จะเป็นแบบอย่างให้องค์การอื่นๆ ได้ศึกษาแนวทาง และถือเป็นตัวอย่างของการดำเนินการ

การพัฒนาบุคคลถือได้ว่า เป็นการสร้างสรรค์ทุนมนุษย์ให้บังเกิดขึ้นอย่างหนึ่ง และเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนอีกด้วย (Sustainable Development) ขึ้นชื่อว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนที่สุด คือการพัฒนาทรัพยากรหรือทุนมนุษย์ (Human Capital Development) เพราะฐานคติของนักวิชาการทั้งชาวตะวันตก เช่น แมคเกรเกอร์ (Mcgeger, 1960) เห็นว่า มนุษย์โดยธรรมชาติเปรียบเสมือนกับทฤษฎี X และ ทฤษฎี Y แต่แนวโน้มควรจะเป็นไปได้แก่ เป็นทฤษฎี Y เพราะพื้นฐานจิตใจของมนุษย์เป็นผู้ที่ฝึกได้และรักความก้าวหน้า ไม่ดุร้าย ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธพจน์ที่ว่า ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ ในบรรดาคนทั้งหลาย คนที่ฝึกฝนดีแล้ว ย่อมเป็นผู้ประเสริฐ

วัดพระธรรมกายได้ชื่อว่า เป็นวัดหนึ่งที่มีระบบการฝึกอบรมบุคคลได้เป็นแบบอย่างแก่วัดทั่วไป จะเห็นได้จากตลอดระยะเวลา 40 ปีล่วงมาจนถึงปัจจุบัน ระบบการฝึกฝนอบรมบุคลากรของวัด ยังได้รับ

การสืบทอด วางรากฐานมาเป็นอย่างดี จากพระเดชพระคุณหลวงพ่อธัมมชโย (พระเทพญาณมหามุนี) และคุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง ตลอดถึงสหธรรมิกผู้ร่วมกันบุกเบิกวัดพระธรรมกายจนกระทั่งเห็นผลเป็นที่ประจักษ์เช่นทุกวันนี้ ต่างยึดถือในมโนปณิธานในการฝึกฝนอบรมบุคลากร ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา กัลยาณมิตร และอาสาสมัครต่างๆ ให้เป็นไปตามอุดมการณ์ที่ว่า ต้องการสร้างวัดให้เป็นวัด สร้างพระให้เป็นพระแท้ และสร้างคนให้เป็นคนดี เฉพาะ 2 วลีหลัง จึงชัดแจ้งว่า เน้นการพัฒนาคนให้เป็นคนตามแบบที่วัดอยากจะให้เป็น ด้วยมโนปณิธานในเบื้องต้นดังกล่าว จึงได้หาวิธีการพัฒนาที่ดีที่สุดและง่ายต่อการประพฤติปฏิบัติ ทั้งนี้ต้องสอดคล้องกับหลักธรรมวินัย และให้มีความร่วมสมัยกับหลักวิชาการบริหารจัดการสมัยใหม่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การพัฒนาคนตามหลักการวิชาการบริหารทางโลก ถ้าอะไรดีก็จะนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับการพัฒนาบุคคล ที่เน้นการฝึกอบรมโดยใช้พุทธธรรมเป็นหลัก โดยในเบื้องต้น หลักการที่ใช้ในการฝึกฝนอบรมบุคลากร จะใช้กับอาสาสมัครที่นิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นผู้เข้ามาช่วยเหลืองานวัดมาตั้งแต่ยุคบุกเบิก กล่าวได้ว่า ระยะเริ่มต้นของการก่อร่างสร้างวัด คนที่เข้ามาช่วยเหลือวัด คือ นิสิต นักศึกษาจากสถาบันอุดมศึกษา เข้ามาเป็นอาสาสมัคร บางครั้งถ้ามีโอกาสก็เข้ามาอุปสมบทเป็นพระธรรมทายาท อาจจะเป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ หรือช่วงระยะเวลาที่ยาวนาน กรณีคนที่มีความศรัทธาอันแรงกล้าก็จะอุทิศตนเพื่อพระศาสนา โดยมีเป้าหมายการดำรงชีวิตที่แน่วแน่

กล่าวได้ว่า ในการพัฒนาศาสนบุคคลของวัดพระธรรมกาย เริ่มแรกต้องพัฒนาคนภายในองค์การก่อน ในที่นี้ หมายถึง บุคคลที่เข้ามาร่วมทำกิจกรรมกับวัด และช่วยงานวัดมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีหลายประเภท เช่น คนที่เข้ามาอุปสมบทเป็นพระภิกษุและอยู่ศึกษาธรรมะ และ ฆราวาสทั่วไปที่เข้ามาปฏิบัติธรรม ได้น้อมจิตของตนประพฤติและปฏิบัติธรรมจนเกิดเป็นแรงศรัทธา ทั้งนี้ ก่อนที่จะได้เห็นภาพแห่งความเลื่อมใสดังเช่นทุกวันนี้ได้ วัดพระธรรมกาย ต้องอาศัย วิธีการฝึกฝน อบรมบุคลากร หรือการหล่อหลอมบุคลากรทุกประเภทที่เข้ามาอบรมภายในวัดให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก่อน กล่าวคือ ทำอย่างไรจะทำให้เห็นเป้าหมายของชีวิตร่วมกัน และอุทิศชีวิตเพื่อสร้างคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ตนเองและประโยชน์ส่วนรวม การสร้างเป้าหมายให้เกิด จึงเป็นแรงบันดาลใจให้คนที่เข้ามาประพฤติปฏิบัติธรรมในวัด ได้เป็นนักสร้างบารมี สร้างบุญกุศลอย่างมีเป้าหมาย และฉลาดในการสร้างบุญ ดังนั้น รูปธรรมประการสำคัญของการฝึกฝนอบรมคนของวัดพระธรรมกาย คือ วัดพระธรรมกายมีความเจริญก้าวหน้าทุกด้าน ทั้งนี้ ความเจริญก้าวหน้าได้เกิดจากการพัฒนาในลักษณะคู่ขนาน ได้แก่ การสร้างวัดไปพร้อมๆ กับการสร้างคน ให้สมกับปณิธานที่ว่า สร้างพระภิกษุให้เป็นพระแท้เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา รวมทั้งปลูกฝังศีลธรรมลงในใจของผู้คนทุกเพศทุกวัย “งานการสร้างสรรค์อบรมคนให้เป็นคนดี คนเก่งของสังคมนั้น เป็นหน้าที่หลักของพระ วัดพระธรรมกาย มีเป้าหมายของการพัฒนาชัดเจน คือ ทำอย่างไรคนจะมีศีลธรรมประจำใจ ทำอย่างไรจะฟื้นฟูศีลธรรมที่หดหายให้กับคืนมาได้” (พระครูวินัยธรไพบูลย์, สัมภาษณ์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2556)

คำถามในเบื้องต้นดังกล่าว หาใช่ว่าจะทำได้ในชั่วข้ามคืน หากแต่ต้องอาศัยกาลเวลาและแนวทางการดำเนินการที่กระทำอย่างต่อเนื่อง ลองผิดลองถูกต้องจนตกผลึกเป็นแนวทางที่จะดำเนินการต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง ขึ้นชื่อว่า การพัฒนาบุคคลไม่ควรจะหยุดอยู่กับที่ มีวิธีการอันใดที่เป็นกลยุทธ์อันสำคัญ ต้องนำมาใช้เพื่อพัฒนาคนให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ขององค์การ เช่นเดียวกันกับ

วัดพระธรรมกาย กว่าจะเห็นเป็นมรรคเป็นผลได้ ต้องอาศัยระยะเวลาในการพัฒนาพอสมควร ซึ่งเริ่มจากการรับสมัครคนเข้ามาอุปสมบทเป็นธรรมทายาทรุ่นแรกๆ ของวัด และได้ผ่านฝึกฝนอบรมจนกลายเป็นพระแท้ คือ พระปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย คอยทำหน้าที่เป็นพระพี่เลี้ยงรับผิดชอบพระรุ่นต่อๆ ไป รวมถึงการทำหน้าที่เทศนาธรรม การสร้างวัด และอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวัด ขณะเดียวกัน จากการพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้ที่มีศีลธรรม เป็นคนดี คนเก่ง ไม่ใช่จะสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นภายในวัดเท่านั้น แต่จะต้องขยายฐานคติด้านธรรมะ โดยเฉพาะวิชาธรรมกาย ซึ่งเป็นแนวทางการฝึกปฏิบัติตนให้บรรลุมรรคผลในทางพระพุทธศาสนา ไปสู่ชาวโลก กล่าวอีกนัยหนึ่ง การขยายองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา จะไม่จำกัดแต่เพียงขอบเขตในวัด แต่จะต้องพัฒนาให้ไปสู่ชาวโลก จนกลายเป็นสันติภาพของโลก

การขยายฐานองค์ความรู้ด้านศีลธรรมไปสู่ชาวโลกจนเกิดเป็นสันติภาพโลกอย่างแท้จริงได้ ต้องอาศัยการพัฒนาบุคคลในทางพระพุทธศาสนาให้เกิดเป็นความเข้มแข็งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก่อน อย่างน้อยรู้จักเป้าหมายของการดำรงชีวิตอย่างแท้จริง และเมื่อวัดได้พัฒนามาในระดับหนึ่งแล้ว กล่าวคือ มีจำนวนคนมากขึ้น จะต้องมีโครงการพัฒนารองรับ ซึ่งโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาวัด มีหลายโครงการด้วยกัน อาทิ ตั้งแต่แรกเริ่มของการสร้างวัด ได้แก่ โครงการธรรมทายาททั้งพระภิกษุ และฆราวาสทั่วไป โครงการบวชพระหนึ่งแสนรูป โครงการบวชสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการอบรมธรรมทายาทหญิง และอื่นๆ ซึ่งเป็นโครงการที่เกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาบุคคลทั้งสิ้น เหตุที่กล่าวเช่นนั้น เพราะสาระสำคัญของการจัดโครงการที่เกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาบุคคลขึ้นมา ต้องการที่จะใช้หลักการพัฒนาที่วัดพระธรรมกายได้คิดและได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนได้ผลเป็นรูปธรรมขึ้นมา แล้วใช้กับการอบรมกับคนอื่นๆ ซึ่งมาเข้าร่วมในโครงการ หลักการที่ใช้ในการอบรมดังกล่าว จะเป็นการประยุกต์หลักธรรมพื้นฐานที่มีอยู่แล้ว ให้เข้ากับหลักการพัฒนาร่วมสมัย หรือการแปลงหลักธรรมขั้นพื้นฐานให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย ทั้งนี้ การนำหลักการและหรือหลักธรรมขั้นพื้นฐานไปแปลงเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม เป็นสาระสำคัญที่วัดพระธรรมกายได้ดำเนินการอยู่ในขณะนี้ แต่อย่างไรก็ดี เพื่อเป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่า ความสำเร็จของการพัฒนาศาสนบุคคล เพื่อสนับสนุนให้การเผยแผ่ธรรมะประสบผลสำเร็จ และได้รับการยอมรับจากคณะสงฆ์และประชาชนทั่วไป โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งจะตอบคำถามการวิจัยในประเด็นการพัฒนา ศาสนบุคคล ดังนี้

วัดพระธรรมกายมีวิธีการพัฒนาศาสนบุคคลให้ประสบผลสำเร็จได้อย่างไร (ผู้สัมภาษณ์)

การจะพัฒนาองค์การใดๆ ก็ตาม ต้องอาศัยบุคลากรเป็นคนขับเคลื่อนองค์การภายในให้หมุนรอบไปด้วยความราบรื่น เช่นเดียวกันวัดพระธรรมกายซึ่งถือได้ว่า เป็นองค์การหนึ่งเช่นกัน แต่เป็นองค์การที่ตั้งขึ้นมาเพื่อพัฒนา ฝึกฝน อบรม กล่อมเกลาคนให้เป็นคนดีและชี้แนะให้คนมีหลักการในการดำรงชีวิตในทางที่ถูกต้องตามครรลอง แต่ก่อนที่วัดจะพัฒนาประชาชนได้อย่างเต็มที่และเป็นต้นแบบที่ดีในด้านศีลธรรม จะต้องพัฒนาบุคลากรภายในก่อน กล่าวได้ว่า ต้องปัดกวาดบ้านตนเองให้สะอาดเรียบร้อยก่อน จึงจะทำกิจกรรมภายนอกได้ การพัฒนาบุคลากรภายใน จึงต้องกระทำอย่างทั่วถึงครอบคลุมทั้งหมด อาทิ การพัฒนาพระภิกษุ สามเณรให้มีความรู้ด้านพุทธธรรมทั้งปริยัติและปฏิบัติเพื่อให้ถึงปฏิเวธธรรม ซึ่งเป็นขั้นตอนการศึกษาและนำไปสู่การปฏิบัติให้เห็นเป็นมรรคและเป็นผล ตลอดถึงการให้ความรู้ด้านธรรมะแก่ประชาชนทั่วไป

หากกล่าวถึงรูปแบบการพัฒนาคนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลจนเป็นที่ยอมรับและเห็นผลในเชิงประจักษ์แล้ว ถ้าไม่กล่าวถึงวัดพระธรรมกายคงจะเป็นไปไม่ได้ เพราะภาพที่ปรากฏด้านศาสนสถานและศาสนวัตถุ ตลอดถึงเครือข่ายกัลยาณมิตรที่มีทั่วทั้งประเทศและทั่วโลก เป็นเครื่องรับรองได้อย่างไม่ต้องสงสัยว่า การที่เป็นเช่นนี้ เพราะเกิดจากการขับเคลื่อนงานพระศาสนาจากบุคลากรที่มีคุณภาพ อาทิ พระภิกษุสามเณรภายในวัด อุบาสก อุบาสิกา และอาสาสมัครเจ้าหน้าที่ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนในการปฏิบัติภารกิจตามแผนกงานต่างๆ ช่วยให้วัดพระธรรมกายเจริญก้าวหน้ามาตามลำดับ เหนือสิ่งอื่นใด ก่อนที่จะได้บุคลากรทุกฝ่ายที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพดังกล่าว ต้องเริ่มจากการฝึกฝนอบรมบุคลากร กล่าวอีกนัยหนึ่ง การฝึกบุคลากรให้เป็นผู้ที่ฝึกดีแล้ว และพร้อมจะอุทิศตนทำงานให้กับพระศาสนา รวมถึงการปวารณาตนเป็นชาวพุทธอย่างแท้จริงและสมบูรณ์แบบ เหนือสิ่งอื่นใดในการพัฒนาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพได้นั้น ต้องอาศัยรูปแบบการพัฒนาที่ค่อนข้างจะออกแนวประยุกต์ ซึ่งเรียกว่า ระบบการคัดสรร/คัดเลือก โดยในยุคเริ่มแรกของการก่อตั้งวัด ได้เปิดรับสมัครธรรมทายาท ส่วนมากมักจะเป็นนิสิต นักศึกษา จากมหาวิทยาลัยภายหลังจากสำเร็จการศึกษาหรืออยู่ในช่วงของการปิดภาคการศึกษาในช่วงฤดูร้อนเข้ามาอุปสมบทเป็นพระภิกษุธรรมทายาท ภายหลังจากการอุปสมบทเป็นที่เรียบร้อย กระบวนการฝึกอบรมเพื่อคัดสรร/คัดเลือก ก็เริ่มต้นขึ้น โดยมีหน่วยงานที่รับผิดชอบ เรียกว่า ศูนย์ฝึกอบรมธรรมทายาท ใช้ฝึกอบรมธรรมทายาทโดยเฉพาะเพื่อเป็นการคัดสรรหรือคัดกรองคนที่มีจิตใจแน่วแน่บวชอุทิศตนเพื่อพระศาสนา

“การฝึกอบรมพระธรรมทายาทรุ่นแรกๆ ค่อนข้างจะเรียกได้ว่า เป็นการรับสมัครคนเข้ามาบวช แล้วจึงคัดเลือกคนที่ผ่านการฝึกอบรมเพื่อให้เป็นพระพี่เลี้ยงฝึกอบรมให้กับธรรมทายาทรุ่นน้องต่อๆ ไป” (พระครูวินัยธรสุวิทย์, สัมภาษณ์ วันที่ 10 กรกฎาคม 2556)

“เริ่มแรกเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามาอุปสมบท แต่ก่อนที่จะเข้ามาบวชต้องมีการคัดเลือก คำว่า การคัดเลือก จึงหมาย นำคนไปฝึกอบรมในเบื้องต้นก่อน เช่น ฝึกการยืน การเดิน การนั่ง การนอน เป็นต้น ให้เป็นระเบียบก่อน” (พระครูวินัยธรไพบูลย์, สัมภาษณ์ วันที่ 14 กรกฎาคม 2556)

“ในเบื้องต้น ก่อนที่จะอุปสมบทเป็นหมู่คณะได้ต้องฝึกระเบียบวินัยก่อน ให้รู้จักซ้ายหัน ขวาหัน ฝึกเหมือนกับทหาร ถ้าไม่ฝึกแบบนี้ เวลารวมเป็นหมู่คณะจะลำบากใช้เวลามาก” (พระครูสังฆรักษ์รังสฤษดิ์, สัมภาษณ์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2556)

การพัฒนาศาสนบุคคลด้วยการอุปสมบทธรรมทายาทต้องมีการฝึกอบรมในลักษณะที่หยาบก่อน คือ การฝึกอากัปกิริยาในเบื้องต้นให้เกิดความพร้อมเพียงกันเป็นหมู่คณะ ถัดจากนั้นจึงไปเริ่มที่กระบวนการฝึกขั้นที่มีความละเอียดขึ้นมา คือ ฝึกการรวมกันเป็นหมู่คณะ ไม่ว่าจะทำกิจกรรมอะไรก็ตามต้องเริ่มทำและเลิกทำพร้อมเพียงกัน ซึ่งเป็นการทดสอบความพร้อมเพียงกันในหมู่คณะ และสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้น อีกทั้งยังเป็นการทำลายทิฏฐิมานะ ซึ่งติดตัวก่อนจะเข้ามาอุปสมบทเป็นธรรมทายาท การฝึกฝนให้รู้จักระเบียบวินัยและขั้นตอนการปฏิบัติตนในหมู่คณะเบื้องต้น จึงเป็นเสมือนหนึ่ง วิธีการคัดสรร คัดเลือกบุคคลเข้าสู่องค์การ ประการเช่นนี้ ยังไม่รวมถึงวิธีการพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกาย เป็นแต่เพียงการอรรถาธิบายให้เห็นว่า การคัดสรร คัดเลือกบุคลากรของวัดพระธรรมกาย มิใช่เรื่องทำกันอย่างง่าย เพราะต้องมีการฝึกฝนอบรมจากขั้นตอนที่หยาบจนถึงขั้นตอนละเอียด เพื่อสำรวจดูพฤติกรรมในเบื้องต้น ว่า บุคคลคนนั้นสมควรจะอนุญาตให้บวชหรือไม่ โดยใน

ข้อเท็จจริง ในยุคเริ่มแรกคนที่เข้ามาเป็นธรรมทายาทล้วนแต่มีความศรัทธาเป็นที่ตั้ง เมื่อจะนำมาฝึกฝนอบรมค่อนข้างจะทำได้ง่าย เห็นได้จากการที่พระธรรมทายาทรุ่นแรก ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการอบรมพระธรรมทายาทรุ่นน้องๆ รวมถึงได้เป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาวัดพระธรรมกายในด้านต่างๆ เช่น ด้านการศึกษา ด้านการอบรมเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ ฯลฯ ล้วนแล้วแต่ผ่านการฝึกฝนอบรมกันอย่างเข้มค้นทั้งสิ้น จนกระทั้งปณิธานเบื้องต้นอันเป็นหลักการสำคัญในการฝึกฝนอบรมบุคลการ ได้แก่ วินัย เคารพ และอดทน ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งและส่วนสำคัญของการดำรงชีวิตและกลายเป็นวัฒนธรรมองค์การไปโดยปริยาย

“จะเห็นได้ว่ายุคเริ่มต้นการคัดเลือกคนเข้ามาอุปสมบทในวัดพระธรรมกาย ส่วนใหญ่ได้จากนิสิตนักศึกษาที่เข้ามาทำงานรับใช้พระสงฆ์ภายในวัด และได้มีโอกาสเข้ามาปฏิบัติธรรมจากหลวงพ่อเจ้าอาวาส กลายเป็นความศรัทธาไปในขณะเดียวกันด้วย ดังนั้น การคัดเลือกค่อนข้างจะทำได้ง่าย ไม่มีอะไรสลับซับซ้อน” (พระครูสมุห์จรินทร์, สัมภาษณ์ วันที่ 23 กรกฎาคม 2556)

“ในยุคแรกเริ่มที่บวชเป็นพระธรรมทายาท การคัดสรรบุคลากรค่อนข้างจะทำได้ง่าย ส่วนหนึ่งก็อาจจะเป็นเพราะว่า จำนวนคนค่อนข้างน้อย และมีความศรัทธาเป็นทุนเดิม แต่ในปัจจุบันเนื่องจากจำนวนกุลบุตรที่จะเข้ามาอุปสมบทมีจำนวนมากขึ้น ซึ่งก็มีหลายรุ่นแล้วที่ผ่านการอุปสมบทเป็นพระธรรมทายาท จะต้องมีการคัดเลือกกันอย่างเข้มข้น คำว่า การคัดเลือก หมายถึง การออกแบบหลักการที่จะใช้ในการคัดเลือก คนใดสามารถทนกับสภาพการฝึกฝนอบรม ก็จะสามารถอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะได้” (พระกล้าธรรมโชติ โชติสิปฺโป, สัมภาษณ์ วันที่ 26 กรกฎาคม 2556)

การคัดสรร และหรือการคัดเลือกบุคลการเข้ามาสู่ร่มผากาสาวพัตร์ เรียกได้ว่า เป็นพระธรรมทายาทยุคเริ่มแรกค่อนข้างจะทำได้อย่างสะดวกดังการให้ข้อมูล ณ เบื้องต้น แต่อย่างไรก็ดี เมื่อเปรียบเทียบกับยุคปัจจุบัน ซึ่งมีจำนวนพระธรรมทายาทเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามโครงการอุปสมบทภาคฤดูร้อนหรืออุปสมบทหมู่ในช่วงเข้าพรรษา เรียกให้เป็นโครงการหลักๆ ได้แก่ โครงการบวชพระ 100,000 รูปทั่วประเทศ ต้องใช้หลักในการฝึกฝนอบรมเพื่อคัดสรร คัดเลือกคนที่จะเข้ามาใช้ชีวิตในความเป็นพระที่สมบูรณ์ บวชอุทิศชีวิตให้กับพระศาสนา แต่กระนั้น รูปแบบการคัดเลือกจะต้องเข้มข้นไปตามจำนวนคนที่เพิ่มขึ้นด้วย ไม่เช่นนั้นการคัดเลือกและหรือการคัดสรรบุคลากรของวัด อาจจะไม่ได้คนตามที่มุ่งหมายเอาไว้ จะเห็นได้จากย่างก้าวเข้ามาแสดงความจำนงในการบวช หรือการขึ้นทะเบียนการบวชเอาไว้ ก่อนอื่นจะต้องฝึกฝนอบรมกันก่อน คำว่า การอบรม ต้องเริ่มไปทีละลำดับ โดยลำดับแรกต้องการให้เห็นความพร้อมเพรียงกันในหมู่คณะ เพราะถ้าไม่ฝึกเช่นนั้น ด้วยจำนวนคนที่มาก การจะเดิน ยืน นั่ง จะไม่เป็นระเบียบตามไปด้วย อีกประการหนึ่ง การฝึกฝนอบรมคนเข้ามาสู่วัดพระธรรมกาย ต้องอาศัยพระธรรมทายาทรุ่นแรกเป็นกำลังสำคัญ อีกทั้งยังมีหน่วยงานด้านการฝึกอบรมโดยเฉพาะ เรียกว่า ศูนย์อบรมพระธรรมทายาท ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยเฉพาะ ในการนี้หลวงพ่อทัตตชีโว (พระราชภาวนาจารย์) เป็นผู้ก่อตั้งศูนย์นี้ และเป็นผู้ฝึกอบรมในยุคเริ่มแรก

นอกจากนี้ ธรรมทายาทรุ่นใหม่ๆ เมื่ออุปสมบทเข้ามาแล้ว มีความประสงค์จะบวชตลอดชีวิต หรือจะลาสิกขาออกไป วัดพระธรรมกายก็มิได้ห้ามแต่ประการใด เพียงแต่เป้าหมายของการเชิญคนเข้ามาบวช เพื่อต้องการฝึกฝนอบรมขัดเกลาคนให้เป็นคนดี มีศีลธรรม แต่สำหรับผู้ที่มีความประสงค์จะอยู่

ต่อไป ปรารถนาในการประพฤติพรหมจรรย์ วัดพระธรรมกายก็จะมีการคัดเลือก คัดสรร ด้วยการฝึกฝนอบรมอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นรูปแบบการฝึกฝนอบรมในเบื้องต้น ในช่วงพรรษาแรก กล่าวอีกนัยหนึ่ง พรรษาแรกพระพี่เลี้ยงจะต้องพยายามหลอมละลายพฤติกรรมในหมู่คณะนั้นให้เป็นแนวเดียวกันทั้งหมดก่อน จนกระทั่งพรรษาที่สอง สาม สี่และห้า จะเริ่มเห็นวิวัฒนาการในทางที่ดีขึ้น กล่าวคือ ได้เห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่คณะเกิดขึ้น จนกล่าวได้ว่า มีความพร้อมเพียงและพร้อมที่จะไปเป็นพี่เลี้ยงให้กับพระธรรมทายาทรุ่นน้อง หรือไปทำงานในส่วนต่างๆ ตามความถนัดและความเหมาะสมของตนเองได้อย่างเต็มที่

ส่วนการบวชเป็นสามเณรภาคฤดูร้อน ภายหลังจากการอุปสมบทพระธรรมทายาทรุ่นแรกๆ เริ่มประสบผลสำเร็จ วัดพระธรรมกาย ยังมีความประสงค์จะคัดเลือกเด็กนักเรียนเข้ามาบวชเป็นสามเณร เพื่อเป็นการปลูกฝังและพัฒนาบุคลากรตั้งแต่ยังเป็นสามเณร หากจะรอเพียงการอุปสมบทพระธรรมทายาทในแต่ละปี เห็นว่า คงจะไม่ทันกับการพัฒนาบุคลากรให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาสังคมที่กำลังเกิดขึ้น จึงต้องเริ่มพัฒนาบุคลการตั้งแต่ยังเยาว์วัย คือ การบวชสามเณร แรกเริ่มได้เปิดให้มีการคัดเลือกบุคลากรเข้ามาเป็นสามเณร โดยการคัดเลือก ลักษณะก็คล้ายกับการคัดเลือกบุคลากรที่เข้ามาเป็นพระธรรมทายาท ฝึกความอดทน และการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะจนกระทั่งแน่ใจได้ว่า สามารถอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะยอมรับกฎ กติกา การอยู่ร่วมกันการรู้จักกราบไหว้เป็น จึงจะได้รับการอนุญาตให้บวช เมื่อบวชแล้วยังต้องมีการฝึกฝนอบรมเข้มอีกรอบหนึ่ง รวมถึงการศึกษาเล่าเรียนนักธรรมบาลีเป็นประการสำคัญ และเมื่อถึงเวลาอันเหมาะสมจะอุปสมบทจะต้องได้รับการประเมินพฤติกรรมจากพระพี่เลี้ยงอีกครั้งหนึ่งจึงจะอุปสมบทได้ ขณะที่อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นอาสาสมัครของวัดตั้งแต่ยุคบุกเบิก กว่าที่จะรับมาเป็นอุบาสก อุบาสิกาได้ ต้องมีการคัดเลือกกันเป็นอย่างดี กล่าวคือ ต้องทดสอบความอดทน อุปนิสัย และอื่นๆ ที่มีความเหมาะสมกับการเป็นอาสาสมัครของวัดที่สมบูรณ์แบบ

จากการคัดเลือกและหรือคัดสรรบุคลากรประเภทต่างๆ ด้วยระบบที่เข้มข้นของวัด เพื่อให้ได้บุคคลตรงตามที่วัดต้องการ หรือกล่าวได้ว่า เป็นบุคคลต้นแบบประเภทต่างๆ จึงเป็นบทสรุปสำคัญว่าแท้จริงแล้วต้นธารของการจะเป็นบุคคลต้นแบบได้ขึ้นอยู่กับกระบวนการคัดเลือก คัดสรร และนำมาอบรมฝึกฝนภายใต้อุดมการณ์อันเป็นบรมสูงสุดของการตอบโจทย์ชีวิตได้ แต่อย่างไรก็ดี หากจะไล่เลียงกันในเรื่องของประเภทบุคลากรที่นำเข้ามาสู่การเป็นสมาชิกของวัดพระธรรมกายนั้น ถ้าเป็นพระภิกษุจะมีอยู่ 2 สาย ได้แก่ สายนิสิตนักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาทางโลกแล้ว กับสายพระภิกษุที่เป็นผลผลิตจากการเป็นสามเณร เมื่ออายุถึงเวลาที่จะอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ส่วนฆราวาสที่เป็นอาสาสมัครจะประเภทเดียว คือ เป็นฆราวาสที่มีความประสงค์จะอุทิศตนสละครอบครัวเข้ามาสร้างบุญกับทางวัด เพราะฉะนั้น การคัดเลือก และคัดสรร จึงเป็นเรื่องที่จะต้องนำมาพิจารณาเป็นเบื้องแรก เพราะเป็นด่านปราการสำคัญที่จะนำบุคคลเข้ามาสู่องค์การ จะดีหรือไม่ดีอย่างไร กระบวนการคัดเลือกและคัดสรร เป็นการตอบโจทย์สำคัญ “การคัดเลือกคนของวัดพระธรรมกาย ไม่ว่าโดยโครงการต่างๆ ต้องมีการคัดเลือก คัดสรรบุคคลมาเป็นอย่างดี มิฉะนั้น จะได้บุคคลที่ไม่มีคุณภาพเข้ามา ยิ่งทุกวันนี้ วัดพระธรรมกายยิ่งมีการขยายใหญ่โตทุกด้าน ยิ่งต้องมีคนที่มีความศรัทธาแน่วแน่ และตระหนักในอุดมการณ์สำคัญของวัด” (พระครูวิเทศปัญญาภรณ์ (สมบุญ สมฺมาปุญฺโญ), สัมภาษณ์ วันที่ 6 ตุลาคม 2556)

เมื่อผ่านการคัดเลือกและการคัดสรรมาอย่างดีแล้ว ขั้นตอนต่อไป คือ การทดลองหรือทดสอบพฤติกรรมของบุคคล กล่าวคือ ต้องการจะทราบถึงความอดทนของบุคลากรที่เข้ามาภายใต้กฎระเบียบเดียวกันของวัดแล้ว จะมีความอดทนต่อการฝึกฝนอบรมด้วยระบบที่ออกแบบมาฝึกฝนจากทางวัดได้หรือไม่ ซึ่งเป็นด่านทดสอบที่ถือว่า เป็นการวัดจิตใจของบุคลากร อย่างน้อยจะได้ทราบในการเบื้องต้น หรือให้บุคลากรได้ตอบตนเองก่อนว่า มีความเหมาะสมกับการเข้ามาอยู่ภายในสถานะความเป็นสมาชิกของวัดหรือไม่ การทดสอบด้วยรูปแบบวิธีการต่างๆ ซึ่งวัดต้องการจะให้บุคลากรที่เข้ามา เป็นผู้รู้จักวินัย รู้จักเคารพให้เกียรติไม่หยิ่งผยองพร้อมรับการฝึกฝนพร่ำบอก และการอดทนต่อความเป็นอยู่ในความเป็นหมู่คณะ และที่สำคัญพร้อมที่จะตัดสินใจอุทิศชีวิตสร้างบุญ สร้างบารมี เพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์ หรือกล่าวได้ว่าสู่ความเป็นนิพพาน หากจะเปรียบกระบวนการทดสอบ หรือการฝึกกฎระเบียบกติกาของวัดพระธรรมกาย เหมือนกับการทดลองงานของหน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชน ซึ่งต้องการจะทดสอบบุคลากรที่รับเข้ามาใหม่ว่า มีความเหมาะสมกับการทำงานในแต่ละแผนกหรือไม่ มีความเอาใจใส่ ตั้งใจทำงานหรือไม่ ประเด็นเหล่านี้ คือ จุดที่เรียกได้ว่าเป็นการทดสอบดูความเหมาะสมของแต่ละคน ซึ่งวัดพระธรรมกายก็มีลักษณะคล้ายกับที่กล่าวมา แต่อย่างไรก็ดี หากไม่ผ่านการทดสอบระบบก็จะพยายามผลักบุคลากรออกไปโดยอัตโนมัติ แต่ที่เท่าที่ผ่านมา ยังไม่เคยปรากฏคนที่ไม่ผ่านการฝึกฝนอบรม เพราะต้องไม่ลืมว่า คนที่สมัครเข้ามาอุปสมบทก็ดี บรรพชาก็ดี หรืออาสาสมัครเข้ามาก็ดี ล้วนมีความศรัทธาเป็นเบื้องต้น อย่างน้อยคิดอย่างรอบคอบแล้วว่า ต้องการเข้ามาเพื่อฝึกฝนอบรมตนเอง

“การทดสอบบุคลากรของวัดพระธรรมกาย จึงเป็นเรื่องที่พระพี่เลี้ยง หรือพระอาจารย์ที่รับผิดชอบจะต้องทำการประเมิน อย่างน้อยการประเมินของพระพี่เลี้ยงจะได้รู้ว่า จากการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะแล้ว สมมติเป็นพระธรรมทายาท ก็จะรู้ว่า แต่ละรูปมีอุปนิสัยพอจะหลวมรวมได้หรือไม่ หรือเป็นสามเณรพอจะฝึกไหวหรือไม่ หรือเป็นอาสาสมัครพอจะบอกกล่าวฝึกให้เป็นรูปแบบเดียวกันได้หรือไม่” (พระวินัย ฐิตวินโย, สัมภาษณ์ วันที่ 29 กรกฎาคม 2556)

“กระบวนการทดสอบ หลักใหญ่จริงๆ ต้องการจะทดลองดูว่า มีความอดทนต่อระเบียบวินัย การอยู่ร่วมเป็นหมู่คณะได้หรือไม่ มีทิฏฐิมานะมากน้อยเพียงใด ซึ่งประเด็นเหล่านี้ พระพี่เลี้ยงซึ่งทำหน้าที่จึงต้องทำลายพฤติกรรมเหล่านี้ให้หมดสิ้นไป” (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สดฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556)

“พฤติกรรมบางอย่างที่ติดมากับบุคลากรทุกประเภท ถ้าไม่กำจัดทิ้งหรือหลอมรวมให้เป็นอันเดียวกัน ก็จะมีความยากลำบากเมื่อถึงเวลาที่จะฝึกฝนอบรมในขั้นต่อไปอันหมายถึงการอยู่รวมกันไปตลอดชีวิต ดังนั้น การทดสอบความอดทนบุคลากรที่เข้ามา จึงเป็นเพียงบันไดขั้นเริ่มต้น ส่วนอื่นๆ ก็ค่อยๆ ปรับให้ดีขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง” (พระอานนท์ อภินนฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 6 สิงหาคม 2556)

เมื่อการทดสอบบุคลการด้วยขั้นตอนต่างๆ จากพระพี่เลี้ยงถึงระดับหนึ่ง และบุคลากรที่ได้รับการคัดเลือก และหรือคัดสรรเข้ามาทดสอบเป็นที่เรียบร้อยในระดับจนเรียกว่า ได้รับการยอมรับเข้ามาเป็นหมู่คณะ ประเด็นสำคัญต่อไปที่ต้องดำเนินการ คือ การแนะนำให้รู้จัก กฎระเบียบ การศึกษาเล่าเรียน การฝึกปฏิบัติธรรม การทำกิจวัตร การทำกิจกรรมสำคัญของวัด ประเด็นสำคัญเหล่านี้ หากกล่าวตามหลักวิชาการการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ คือ การปฐมนิเทศ เป็นการแนะนำเบื้องต้น

ซึ่งองค์การต่างๆ ก็ต้องมีการปฐมนิเทศบุคลากรภายหลังจากได้คนที่ผ่านการคัดเลือก คัดสรรและทดสอบมาแล้ว แต่อย่างไรก็ดี การแนะนำให้บุคลากรตามรูปแบบของวัดพระธรรมกาย จะมีลักษณะเป็นไปโดยอัตโนมัติ กล่าวคือ ระหว่างการฝึกฝน อบรมเพื่อทดสอบความอดทน ทดสอบพฤติกรรม พระอาจารย์และพระพี่เลี้ยงก็จะบอกกล่าวกฎระเบียบของการอยู่ร่วมกันว่าต้องปฏิบัติกันอย่างไร กิจวัตรที่ต้องกระทำ กิจกรรมที่ต้องสนับสนุน รวมถึงการปลูกฝังอุดมการณ์หรือมโนปณิธานสำคัญของวัด และการบอกกล่าวจุดมุ่งหมายของการเข้ามาสร้างบุญ สร้างบารมี การแนะนำลักษณะนี้ จึงกระทำอย่างอัตโนมัติ และมีความต่อเนื่องโดยตลอด

“เรื่องของการปฐมนิเทศ ความจริงวัดพระธรรมกายใช้คำว่า การกล่าวแนะนำให้รู้จักองคาพยพของวัด รู้จักธรรมเนียมปฏิบัติ วัตรปฏิบัติ และวัฒนธรรมขององค์การ ซึ่งเป็นใบเบิกทางของการสร้างองค์ความรู้ขั้นพื้นฐานให้เกิดขึ้นในมโนสำนึกของบุคลากร” (พระมหาอุเทน สิริภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 10 สิงหาคม 2556)

“การบอกกล่าวเรื่องราวความเป็นมาของวัด อุดมการณ์สำคัญของวัด และแนวทางปฏิบัติของวัด อันจะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจพื้นฐานของบุคลากรทีเข้ามาอยู่ จึงเป็นสิ่งสำคัญและเป็นเรื่องที่ทุกองค์การได้ถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง” (พระครูโกศลสุดากร, สัมภาษณ์ วันที่ 15 สิงหาคม 2556)

“การปฐมนิเทศบุคลากร วัดพระธรรมกายได้กระทำมาพร้อมขณะเดียวกันกับการคัดเลือก คัดสรรบุคลากรและการฝึกฝนอบรมด้วยชุดความคิดที่เอื่อต่อการดำรงตนให้สอดคล้องกับความเป็นอยู่ตามสถานะภาพของตนเอง” (พระสมพงธ์ ยโสธโร, สัมภาษณ์ วันที่ 19 สิงหาคม 2556)

การปฐมนิเทศในทางพระอาจจะเรียกแตกต่างจากหลักการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์โดยทั่วไป ส่วนที่เรียกการปฐมนิเทศทางพระมีชื่อเรียกว่า การนิเทศธรรม หรือบอกกล่าวหลักการอยู่อาศัยร่วมกันเป็นหมู่คณะเบื้องต้น จากคำนิยามที่เกี่ยวกับการอยู่อาศัยเป็นหมู่คณะ จึงเป็นประเด็นสืบเนื่อง คือ การอยู่ร่วมกัน ภายหลังจากการนิเทศธรรมแล้ว ขั้นต่อไปคือ การต้องมาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน การนับระยะเวลาการอยู่ร่วมกัน ในทางพระเรียกว่า พรรษา แม้แต่อาสาสมัครฆราวาสที่มาอยู่ภายในวัด ก็ต้องนับระยะเวลาของการอยู่เป็นพรรษาด้วยเช่นเดียวกัน การมาอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะภายในอาวาสชายคาเดียวกัน ย่อมต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ค่อนข้างเคร่งครัด ในเบื้องต้นกฎระเบียบกรณีที่เป็นพระภิกษุศีล 227 ก็บังคับเอาไว้แล้วว่า จะต้องปฏิบัติให้ครบสมบูรณ์แบบ ขณะที่สามเณรก็ต้องรักษาศีล 10 ส่วนฆราวาสอาสาสมัครอย่างน้อยถือศีล 5 เป็นนิจ และกฎระเบียบที่เป็นข้อห้ามอื่นๆ เช่น ห้ามดื่มสุรา สูบบุรี่ มหรศพ ร้านค้าแผงลอย การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น สิ่งต้องห้ามเช่นนี้ จะโยงไปถึงการมีสภาพแวดล้อมที่สะอาด นอกจากตัวและหัวใจของบุคลากรจะต้องชำระให้สะอาดด้วย

“การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะต้องถือเอากฎระเบียบเป็นที่ตั้ง เน้นอีกที่ว่า คำว่า วินัย เคารพ และอดทน เป็นสิ่งที่ต้องจำไว้ขึ้นใจ แต่การจะทำให้คำทั้งสามเป็นจริงได้ ก็ต่อเมื่อนำมาปฏิบัติให้เห็นผล คือ สร้างวิธีการปฏิบัติจนเห็นผลในเบื้องหน้า” (พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต, สัมภาษณ์ วันที่ 23 สิงหาคม 2556)

การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะจึงต้องมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้คนได้ถือปฏิบัติร่วมกัน สิ่งที่ถือว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวพฤติกรรมของคนให้อยู่ในกรอบหรือวงรอบของการกระทำได้ดีที่สุด คือ กฎระเบียบทั้งที่มาในพระธรรมวินัยและเกิดจากการตั้งขึ้นมาตามความเหมาะดังคำกล่าวข้างต้น คือ การสร้าง

วินัยให้เกิดขึ้นให้เป็นความเคยชิน การให้ความเคารพอ่อนน้อมถ่อมตน ให้เกียรติบุคคลสถานที่อยู่อาศัย และการอดทนอดกลั้นต่อคำพร่ำสอน ดังนั้น การอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะจึงมีความสำคัญต่อการบริหารจัดการภายในหมู่คณะให้เกิดความสงบเรียบร้อย ขณะที่การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะทั้งในส่วนพระธรรมทายาท สามเณร และฆราวาสอาสาสมัคร จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาบุคลากรทุกประเภท การพัฒนาบุคลากร โดยทั่วไปมีรูปแบบการดำเนินการที่แตกต่างกันไป กรณีที่ว่านี้คือจุดเน้น ขึ้นอยู่กับว่า องค์การนั้นๆ จะเน้นการพัฒนาบุคลากรด้านใดเป็นกรณีพิเศษ จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลายๆ ท่าน (Key Informants) พบว่า ส่วนมากจะพัฒนาด้วยระบบพุทธธรรม กล่าวคือ ใช้ธรรมะเป็นแนวทางการพัฒนา สาระของธรรมะมีอยู่แล้ว ต้องพัฒนาสาระสำคัญของธรรมะให้ไปสู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในตัวตนและจิตใจของคนให้ได้

การพัฒนาหลักธรรมะและประยุกต์ใช้กับบุคลากรได้ดีที่สุด คือ การอบรมจากพระพี่เลี้ยง “กรณีพระพี่เลี้ยงถือได้ว่า เป็นรูปแบบหนึ่งของการประยุกต์มาจากระบบทหาร ซึ่งต้องมีรุ่นพี่ไว้คอยดูแลประคับประคองรุ่นน้องถือว่าเป็นแนวคิดที่ดี เพราะการอบรมฝึกฝนแต่ละครั้งต้องมีรุ่นพี่คอยแนะนำ” (พระสุนันท์ ปญญานฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 26 สิงหาคม 2556) พระพี่เลี้ยง บางครั้งเรียกว่า พระอาจารย์ จะคอยดูแลพฤติกรรมความเป็นอยู่ของบุคลากรอย่างใกล้ชิด พร้อมทั้งประเมินผลพฤติกรรมต่างๆ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณา ขณะเดียวกันการพัฒนาด้วยการใช้ระบบการอบรมเป็นแนวทางหลักเป็นพื้นฐานเบื้องต้นแล้ว ยังจะต้องมีแนวทางอื่นๆ ตามมาอีกครั้งหนึ่ง ได้แก่ การให้การศึกษา กรณีเช่นนี้ ถ้าเป็นพระภิกษุสามเณรภายในวัด ค่อนข้างจะมีความชัดเจนในเรื่องของการศึกษาที่เน้นการเรียนการสอนนักธรรมบาลี ซึ่งเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนของคณะสงฆ์ไทย

ส่วนการศึกษาที่เน้นในเชิงของการวิจัย วัดพระธรรมกายยังมีมหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอเนีย ซึ่งเป็นสถานที่เรียนในระบบที่เป็นสากล คือ เป็นระบบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เน้นธรรมวิจัยเป็นหลัก ฆราวาสอาสาสมัคร รวมถึงกัลยาณมิตรบุคคลทั่วไปให้ความสนใจเข้ามาศึกษาเป็นจำนวนมาก และเป็นแหล่งบ่มเพาะการศึกษาธรรมะทุกระดับ ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาที่ถูกต้องสอดคล้องกับการพัฒนาศีลธรรมให้เกิดขึ้นตามเจตนารมณ์ของวัด โดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ มีพฤติกรรมต้นแบบที่ดี อันจะส่งผลต่อการจัดวางคนที่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาเป็นอย่างดีเข้ากับกิจกรรมหน่วยงานที่วัดได้จัดขึ้น กล่าวคือ เมื่อบุคลากรได้พัฒนาขึ้นมาในระดับหนึ่ง ถ้าเป็นพระธรรมทายาท ก็ผ่านพรรษาเข้าปีที่ 5 ทางพระเรียกว่า พ้นอธิมุตตกะ สามารถดูแลตัวเองได้ ก็จะถูกจัดส่งไปยังแผนกต่างๆ ตามที่ถนัด หรืออาจจะมีการเวียนงานเพื่อให้พระธรรมทายาทได้ตอบโจทย์ของตนเองก่อนว่า มีความถนัดหรือไม่ ส่วนสามเณรและฆราวาสอาสาสมัคร ก็เช่นเดียวกัน เมื่อผ่านการฝึกฝนอบรมแล้ว ก็จะถูกส่งไปรับบุญในหน่วยงานหรือแผนกต่างๆ ตามที่ตนถนัด หรือบางครั้งจะส่งไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศ

“การพัฒนาของวัดพระธรรมกาย ยังต้องให้การศึกษาธรรมวินัยเป็นเบื้องต้นก่อน คล้ายกับเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันก่อน แล้วจึงส่งบุคลากรนั้นๆ ไปยังหน่วยงานเพื่อทำงานให้กับวัด (พระนิพนธ์ สิริภทฺโท , สัมภาษณ์ วันที่ 28 สิงหาคม 2556)

“การพัฒนาบุคคล ต้องเริ่มจากการให้การศึกษา ดูอย่างพระธรรมทายาท หรือพระภิกษุที่บวชเข้ามาแล้ว ถ้าว่างๆ ต้องเรียนนักธรรม บาลี และศึกษาเพิ่มเติมที่มหาวิทยาลัยของวัด พร้อมทั้งการฝึก

ภาคปฏิบัติ มีนั่งสมาธิตามแนววิชชาธรรมกาย ที่พระเดชพระคุณหลวงปู่วัดปากน้ำภาษีเจริญเป็นต้น” (พระอติเทพ ธมฺมนาโถ, สัมภาษณ์ วันที่ 31 สิงหาคม 2556)

“บุคลากรทุกประเภท ย่อมมีคุณค่า แต่จะต้องได้รับการพัฒนาก่อน ซึ่งการพัฒนาในรูปแบบของวัดพระธรรมกาย เป็นอันใช้ได้ผลจริง เห็นได้ในมิติเชิงพฤติกรรม มิติเชิงสังคม และมิติเชิงอื่นๆ เมื่อนำมาผนวกเข้ากันแล้วถือได้ว่าดีเยี่ยม” (พระวัชระ ฐิตสำโร, สัมภาษณ์ วันที่ 4 กันยายน 2556)

“เมื่อศึกษาสำเร็จไปในระยะหนึ่งแล้ว ต้องเวียนงานกันทำ คือ เรียนรู้งานในแต่ละหน่วยเพื่อสำรวจตนเองว่า เหมาะสมหรือไม่เหมาะสมกับตนเอง อันเป็นการหยั่งดูความถนัดของตนเองให้ได้มากที่สุด” (พระอรรถ สุจิตฺโต, สัมภาษณ์ วันที่ 8 กันยายน 2556)

รูปแบบการพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกายที่มีจุดเด่นคือมีการนั่งสมาธิปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง จึงเป็นการยืนยันว่ามีนัยสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จ สะท้อนได้จากความเจริญก้าวหน้าในทุกด้าน โดยเฉพาะด้านการเผยแผ่ ซึ่งได้เผยแผ่องค์ความรู้เรื่องวิชาธรรมกายให้เป็นที่รับรู้แก่ชาวโลก ความจริงวิชชาธรรมกายเป็นแนวทางอย่างหนึ่งที่นำไปสู่สันติภาพภายในใจได้เหมือนกับแนวทางอื่นๆ ตามที่ครูบาอาจารย์ในหลายสายได้ค้นพบ แต่เป้าหมายคือการยังใจให้เกิดความสงบ นอกจากนี้ ผลพวงของการพัฒนาบุคลากรให้เกิดประสิทธิภาพในทุกด้านที่พร้อมจะรองรับกับการเปลี่ยนแปลงในมิติของการเผยแผ่ธรรมะยุคใหม่ ตลอดจนการปรับตัวเข้ากับพลวัตด้านเศรษฐกิจ สังคมยุคใหม่ของประชาชน ในทางการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นหลักการในยุคสมัยใดก็ตาม มูลเหตุสำคัญที่เป็นผลพวงของการพัฒนาบุคลากร คือ การธำรงรักษาบุคลากรให้อยู่กับองค์การให้นานที่สุด การรักษาในที่นี้ มิได้หมายความว่า จะไม่ให้บุคคลตายไปจากองค์การ แต่ความหมายที่แท้จริง คือ จะรักษาคนที่มีความรู้ ความสามารถ และคนดี มีความซื่อสัตย์ไว้ได้อย่างไร

เมื่อกล่าวถึงประเด็นการรักษาบุคคลให้อยู่กับวัดพระธรรมกายให้นานที่สุด นับว่าเป็นสิ่งที่ควรจะนำมากล่าวและศึกษากันอย่างยิ่ง เพราะภาพที่ปรากฏเป็นเครื่องยืนยันว่า บุคลากรที่ผ่านการฝึกฝนอบรมโดยขั้นตอนกระบวนการของวัดพระธรรมกายปลายทาง คือ การรักษาคนที่ฝึกดีแล้ว ไว้เป็นกำลังพัฒนาพระศาสนา วิธีการที่วัดพระธรรมกายใช้ในการรักษาบุคคลให้ศรัทธารักองค์การ การถือหลักสัปปายะ 4 อย่าง ได้แก่ อาสาวะสัปปายะ คือ การทำให้วัดเป็นที่รมณียสถาน ร่มรื่น อาหารสัปปายะ มีความถึงพร้อมด้วยปัจจัย 4 บุคคลสัปปายะ มีกัลยาณมิตรที่ดี และ ธรรมสัปปายะ มีคติธรรมคำสั่งสอนเป็นแนวการดำเนินชีวิต เป็นต้น หลักการ 4 ประการ คือ แนวทางตั้งต้นในการพัฒนาวัดให้เป็นวัด และธำรงรักษาบุคคลให้อยู่กับวัด ด้วยปัจจัยพื้นฐานที่หล่อเลี้ยงทางกายและหล่อเลี้ยงทางใจ เหนือสิ่งอื่นใด การธำรงรักษาบุคคลให้อยู่ในองค์การอย่างยั่งยืน คือ การสร้างเป้าหมายชีวิตให้กับบุคลากร กรณีเป็นพระภิกษุ เมื่ออุปสมบทและได้รับการฝึกฝนอบรมจนถูกหล่อหลอมด้วยหลักธรรมะให้เป็นส่วนสำคัญของชีวิต รู้จักเป้าหมายของชีวิตว่า ต้องทำความเพียรให้บรรลุมรรคผลนิพพานในที่สุด และรู้จักการสร้างบุญ สร้างบารมี หมายความว่าเมื่ออุปสมบทหรือบวชเป็นพระภิกษุแล้ว มีจิตศรัทธาไม่ลาสิกขาพร้อมทั้งกายและจิตใจอุทิศตนเองเพื่อสร้างประโยชน์ของตน คือ การฝึกฝนอบรมด้วยการปฏิบัติธรรมตามแนววิชชาธรรมกายให้เกิดประโยนช์ต่อตัวเองทั้งในด้านปฏิบัติ ปริยัติ ปฏิเวธ และประโยชน์ต่อส่วนรวม คือ การสร้างสรรค์ในส่วนต่างๆ อาทิ ด้านการอบรมเผยแผ่

ด้านการสาธารณูปการและสาธารณูปโภค ด้านการการศึกษา ฯลฯ ดังนั้น การธำรงรักษาบุคลากรของวัดพระธรรมกาย จึงค่อนข้างจะไม่เป็นปัญหามากนัก เพราะได้ปลูกฝังอุดมการณ์สำคัญของชีวิต เพื่อเป็นเกราะป้องกันเตือนสติให้บุคลากรทุกคนได้นึกคิดและตริตรอง โดยเล็งเห็นประโยชน์ทั้งสองประการเป็นที่ตั้ง อีกทั้งหากมองในแง่ความถึงพร้อมด้านกายภาพดังที่กล่าวมา ก็นับว่าเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่ยึดโยงให้บุคลากรอยู่กับวัดพระธรรมกายได้นาน แต่อย่างไรก็ดี เมื่อเปรียบกันตามข้อเท็จจริง การสร้างเป้าหมายสำคัญในการใช้ชีวิตในร่มบวรพระพุทธศาสนา มีผลทางจิตใจและผูกโยงบุคลากรให้รักในองค์การมากกว่า จากข้อเท็จจริงประการนี้ มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พบว่า

“การจะธำรงรักษาคนให้มีความศรัทธาและอุทิศชีวิตตนเองเพื่อทำงานให้กับพระศาสนา เป็นเรื่องที่ต้องปลูกฝังกันอย่างเป็นจริง โดยเฉพาะการสร้างความอุดมสมบูรณ์ด้านกายภาพให้ถึงพร้อม เช่น ปัจจัย 4 เป็นต้น ซึ่งมีความจำเป็นต่อการยังอัตภาพให้เป็นไปเพื่อปฏิบัติศาสนกิจให้สมบูรณ์แบบ ขณะเดียวกัน การปลูกฝังอุดมการณ์สูงสุดของชีวิตอย่างถูกต้อง โดยสามารถตอบได้ว่า เกิดมาทำไม เกิดมาเพื่ออะไร จนกระทั่งรู้คำตอบว่า เกิดมาเพื่อสร้างบุญบารมี เพื่อนำไปสู่การขจัดสิ้นเสียกิเลส” (พระครูธรรมมังคโลภาส, สัมภาษณ์ วันที่ 11 กันยายน 2556)

“เป้าหมายของการดำรงชีวิตภายใต้บวรพระพุทธศาสนา เป็นอุดมการณ์ที่วัดพระธรรมกายได้ปลูกฝังกันอย่างต่อเนื่อง กระบวนการนี้ได้สร้างขึ้นมาพร้อมกับการอบรมฝึกฝนตั้งแต่แรกเข้ามาอยู่ การหลอมรวมให้คนอยู่ด้วยกันภายใต้กฎกติกาเดียวกัน ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องทำให้ได้ และปรากฏชัดว่า การสร้างอุดมการณ์ให้เป็นอันหนึ่งเดียวกัน จะสามารถธำรงรักษาคนให้อยู่กับวัดได้นาน” (พระครูวิสุทธิ์กาญจนกิจ, สัมภาษณ์ วันที่ 20 กันยายน 2556)

“ความสุขทางกายและความสุขทางใจเป็นสิ่งที่จะต้องทำควบคู่กันไป คนที่เข้ามาอยู่ในวัดพระธรรมกายต่างมีความเชื่อมั่นว่า จะได้รับความสุขทางกายและทางใจ กล่าวได้ว่า ถึงพร้อมด้วยปัจจัย 4 ไม่ต้องเป็นกังวลแต่ประการใด รวมถึงการถึงพร้อมด้วยพระธรรมอันเป็นธรรมโอสถ ซึ่งเป็นเป้าหมายที่ถูกหลอมรวมกันขัดเกลาจนกระทั่งได้บุคลากรที่มีคุณภาพ เป็นพระแท้ เป็นคนดีแท้ ซึ่งเป็นที่ต้องการของสังคมโลก” (พระมหาคมเพชร ธมฺมวิชิโร, สัมภาษณ์ วันที่ 25 กันยายน 2556)

“คนที่มาอยู่รวมกันได้เป็นจำนวนมากและสามารถอยู่ได้นานเป็นหมู่คณะใหญ่ แสดงให้เห็นว่า ต้องมีหลักการรักษาคนไว้ อย่างน้อยเมื่อบวชเข้ามาเป็นพระภิกษุและสามเณรแล้ว ต้องได้รับการปลูกฝังอุดมการณ์และเป้าหมายของชีวิตความเป็นสมณะเพศ จนเล็งเห็นผลว่า เมื่ออยู่ต่อไปจะสร้างบุญบารมีอย่างไร จะปฏิบัติตามหนทางของหลวงปู่ฯ (พระเดชพระคุณหลวงปู่วัดปากน้ำภาษีเจริญ) คุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง และหลวงพ่อเจ้าอาวาส หลวงพ่อรองได้อย่างตามประสงค์” (พระสุรศักดิ์ สุรสกฺโก, สัมภาษณ์ วันที่ 28 กันยายน 2556)

“ปฏิปทาของครูบาอาจารย์ หรือต้นแบบที่ดีเป็นแรงจูงใจให้บุคลากรต้องการจะปฏิบัติตาม เพราะมีความเชื่อตามแนวทางที่ครูบาอาจารย์เคยปฏิบัติมาก่อน การเป็นต้นแบบที่ดี จึงเป็นตัวแบบที่ทุกคนต้องการจะอยู่และปฏิบัติให้ถึงเป้าหมาย เพราะฉะนั้น การเป็นต้นแบบที่ดีจึงเป็นการธำรงรักษาคนเก่ง ดี มีคุณธรรมเอาไว้ปฏิบัติศาสนกิจให้กับวัดพระธรรมกายมาโดยตลอด” (พระพรมสรร อภิวฑฺฒโน, สัมภาษณ์ วันที่ 30 กันยายน 2556)

“การมีต้นแบบหรือต้นธารของครูบาอาจารย์ที่ดีเป็นแรงจูงให้ผู้ที่เข้ามาบวชหรือเข้ามาเป็นอาสาสมัครต้องการจะอยู่ต่อ แม้บางครั้งอาจจะสละโลกของความเป็นฆราวาสและเข้ามาอยู่อาศัย มาทำหน้าที่ในแต่ละฐานะ ย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า การจะรักษาคนภายในวัดมิได้หมายถึงการอุดมสมบูรณ์ด้วยการมีสถานที่พักอาศัย มีอาหารถึงพร้อม แต่จะต้องมีธรรมเป็นเครื่องประคับประคอง ธรรมะคือหลักของการปฏิบัติที่มีอยู่จริงและต้องปฏิบัติให้ถึง คือหลักการนั่งสมาธิปฏิบัติธรรมตามแนว วิชชาธรรมกายอันเป็นต้นแบบของวิธีการที่จะต้องน้อมปฏิบัติ” (พระประยูร อตฺถลทฺโธ, สัมภาษณ์ วันที่ 3 ตุลาคม 2556)

จากข้อมูลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ทั้งหมดในเบื้องต้นสรุปได้ว่า รูปแบบการธำรงรักษาบุคคลของวัดพระธรรมกาย ถือหลักการสำคัญ 2 ประการเป็นเบื้องต้น ได้แก่ การทำให้ความอุดมสมบูรณ์ด้านกายภาพถึงพร้อม กล่าวคือ เป็นความอุดมสมบูรณ์ของเครื่องอุปโภค บริโภค ที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อมภายในวัดที่มีความร่มรื่น เมื่อคนที่มาอาศัยอยู่ร่วมกัน หากบกพร่องด้วยสิ่งเหล่านี้ก็จะทำให้เกิดความกังวล ขณะเดียวกัน หลักการสำคัญประการถัดมา การให้ความเอาใจใส่กวดขันในเรื่องของกฎระเบียบ เพราะคนที่มาอยู่ภายในวัดมีหลากหลายที่มา หากไม่ใช้กฎระเบียบของการอยู่ร่วมกัน ความสงบเรียบร้อยและความสามัคคีจักไม่เกิดขึ้น รวมตลอดถึงการปลูกฝังอุดมการณ์สำคัญให้แก่บุคลากรด้วยหลักธรรม และหลักการพื้นฐานของการดำรงชีวิต กรณีพระภิกษุและสามเณร ก็มีหลักประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ส่วนฆราวาสอาสาสมัครก็มีหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและผูกโยงการควบคุมพฤติกรรมให้อยู่ร่วมกันกับหมู่คณะได้อย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนี้ ยังต้องสร้างแรงบันดาลใจให้บุคลากรได้ตระหนักด้วยการมีบุคคลต้นแบบ เช่น พระพุทธเจ้า พระสาวก และครูบาอาจารย์ที่เคยประพฤติและปฏิบัติตามหลักการเช่นนี้มาก่อน เป็นต้น (พระราชภาวนาจารย์, 2555)

การได้เห็นบุคคลต้นแบบต่างๆ แล้วนำมาเป็นแบบอย่าง ทำให้บุคลากรได้เห็นเป้าหมายของการใช้ชีวิตในร่มชายคาเดียวกัน ซึ่งก่อให้เกิดความศรัทธาต่อหลักการที่ประพฤติ อย่างน้อยมีความเห็นว่าการประพฤติและปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าว คือ การรักบุญ สั่งสมบุญ และสร้างบารมี โดยถือตัวแบบพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้นำบุญและเป็นนักสร้างบารมี เป็นต้น เมื่อมีบุคคลต้นแบบแล้ว ย่อมสามารถผูกจิตใจของบุคลากรให้อยู่กับวัดได้นานที่สุด ถ้ากรณีเป็นพระภิกษุและสามเณรเมื่ออุปบทและบวชเข้ามาแล้ว ย่อมดำรงคงอยู่ในภาวะสมณเพศได้อย่างยาวนานอันจะเป็นกำลังของพระศาสนาต่อไป ส่วนฆราวาสอาสาสมัครที่ตัดสินใจเข้ามารับบุญกับวัด เข้ามารับใช้งานพระศาสนาศรัทธาที่มีต่อการบำเพ็ญบุญ สร้างบารมี เพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ ย่อมมีศรัทธาไม่คลอนแคลน ตั้งมั่นในพระรัตนตรัยและอยู่สร้างสั่งสมบุญบารมีกับวัดพระธรรมกาย รวมถึงเป็นกำลังพระศาสนาได้อย่างยาวนานเช่นกัน “จะเห็นว่า การรักษาบุคคลให้อยู่กับองค์กรได้อย่างยาวนาน โดยเฉพาะเมื่อบุคลากรเหล่านั้นได้รับการฝึกฝนอบรมแล้ว องค์การทั่วไปมักจะสูญเสียบุคลากรที่ฝึกฝนอบรมมา สาเหตุส่วนหนึ่งเป็นเพราะฝึกได้แต่กาย แต่จิตใจไม่สามารถฝึกได้ แต่วัดพระธรรมกายไม่ได้เป็นเช่นนั้น เพราะเน้นการฝึกที่จิตใจ (การนั่งสมาธิปฏิบัติธรรม) เอาใจใส่ดูแลบุคลากรด้วยความเป็นกัลยามิตร มองในอีกมิติหนึ่งพยายามจะสร้างให้เป็นชุมชนชาวพุทธในอุดมคติท่ามกลางสังคมสมัยใหม่” (พระครูภาวนาวิเทศ (วิรัตน์ มณิกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 10 ตุลาคม 2556)

กระบวนการพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกาย ได้เริ่มดำเนินการภายในวัดให้เห็นเป็นรูปธรรมและประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่งก่อน ต่อจากนั้นก็เริ่มขยายผลของการดำเนินการให้เพิ่มขึ้นอีกระดับหนึ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ยกระดับรูปแบบการพัฒนาบุคลากรให้คลอบคลุมกลุ่มบุคคลของสังคมเพิ่มมากขึ้น ดังคำกล่าวที่ว่า “เป้าหมายสำคัญของการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรม คือ ต้องการฟื้นฟูศีลธรรมให้กลับคืนมา และต้องขยายฐานความคิดไม่ใช่เฉพาะประเทศไทย แต่ต้องทั้งโลกให้โลกมีแต่สันติ คือ ความสงบภายในและภายนอก” (พระครูสมุห์สมบูรณ์ ปุญฺญากโร, สัมภาษณ์ วันที่ 14 ตุลาคม 2556) จะเห็นได้ว่า เป้าหมายสำคัญของการเผยแผ่ธรรมะมีขอบเขตการพัฒนาที่กว้างและครอบคลุมกลุ่มบุคคลทั้งโลก แต่ทั้งนี้ เป้าหมายสำคัญดังกล่าว หากดำเนินการภายในวัดอย่างเดียว คงจะไม่ประสบผลสำเร็จเป็นแน่ ดังนั้น แนวคิดดังกล่าว จึงต้องถูกขยายออกไปให้เป็นที่ทราบกันถ้วนหน้าแก่ประชาคมโลก เหตุที่ใช้ประชาคมโลก เพราะคนทั่วโลกเป็นเจ้าของศีลธรรม หากปฏิบัติได้อย่างเข้าใจและเข้าถึงหลักธรรม

แต่อย่างไรก็ดี การคิดและกระทำตามหลักการดังกล่าว จะไม่เป็นจริงได้เลย หากปราศจากการจัดทำเป็นโครงการ ซึ่งเป็นแนวทางการดำเนินการที่ร่วมสมัย ทุกองค์การในโลกเมื่อจะทำกิจกรรมอันใดต้องดำเนินในลักษณะโครงการ โดยเฉพาะหน่วยงานราชการ จะทำกิจกรรมใดๆ ต้องทำเป็นโครงการ ซึ่งมีหลักการและขั้นตอนของการดำเนินการที่ค่อนข้างจะเป็นระบบ เพราะฉะนั้น วัดพระธรรมกายจึงดำเนินการกิจกรรมใดๆ ที่เป็นดำริของพระเดชพระคุณพระเทพญามุนี (ธัมมชโย) จะต้องดำเนินการให้เป็นโครงการต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงการที่เกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากร ซึ่งเป็นตัวอย่างชัดเจนในเรื่องของการจัดทำเป็นโครงการพัฒนา เพราะในบรรดาโครงการทั้งหลาย ส่วนใหญ่แล้วจะเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาบุคลากรทั้งสิ้น อาทิ โครงการอบรมธรรมทายาท โครงการบวชพระแสนรูป โครงการหมู่บ้านกัลยาณมิตร โครงการบวชพระนานาชาติ โครงการเด็กดี V-Star เป็นต้น

การพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกาย มองอีกนัยหนึ่ง จะต้องดำเนินการผ่านโครงการสำคัญๆ ของวัดดังกล่าว ส่วนหนึ่งเป็นเพราะจำนวนคนที่เข้าร่วมในโครงการเพิ่มขึ้น หากจะใช้เพียงการอบรมและพัฒนาภายในขอบเขตของวัด คงจะไม่เพียงพอกับการรองรับคนที่เข้ามาสู่โครงการ ขณะเดียวกัน การพัฒนาบุคคลผ่านโครงการพัฒนาบุคคลที่มีความหลากหลายดังกล่าว หากเสร็จสิ้นไปแล้วในแต่ละโครงการ ก็จะได้บุคลากรที่ได้รับการฝึกฝนแล้วในระดับหนึ่งเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ในวัดและเป็นกำลังสำคัญของวัดในอันที่จะไปทำงานในส่วนต่างๆ ของวัดที่ยังมีจำนวนคนไม่เพียงพอต่อศาสนภารกิจ เพราะฉะนั้น การพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกาย จึงต้องจัดกระทำในรูปแบบของโครงการสำคัญๆ และกลายเป็นผลพลอยได้ของวัด คือ วัดได้บุคลากรเข้ามาช่วยงานพระศาสนาเพิ่มขึ้น ส่วนสังคมได้บุคคลที่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาแล้ว เป็นบุคคลที่พึ่งต้องการแก่สังคม หากมองในแง่พระพุทธศาสนา จะพบว่า เป็นอภยัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับตัวเอง ในที่นี้ คือ วัด และประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับบุคคลอื่นๆ คือ สังคม นับเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่กันและกันยิ่งนัก ซึ่งในแต่ละปี การพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกาย โดยผ่านโครงการต่างๆ จะมีจำนวนคนเพิ่มขึ้น และวัดก็ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องทุกปี ดังการให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า “การพัฒนาบุคลากรของวัดต้องดำเนินการทุกปีอย่างต่อเนื่อง หากจะกล่าวว่า ประสบผลสำเร็จหรือไม่ คงจะตอบว่า ประสบผลสำเร็จ

มากพอสมควร ตัวชี้วัดสำคัญอยู่ที่จำนวนคน” (พระครูภาวนาสุธรรมวิเทศ (หาญชัย อาสภกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 20 ตุลาคม 2556)

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่า จำนวนคนที่เพิ่มขึ้นทุกปีเป็นตัวชี้วัดสำคัญ หากพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง การที่คนเพิ่มขึ้นทุกปีแสดงว่าโครงการที่เกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาบุคคลได้รับความสนใจจากประชาชน และเมื่อประชาชนเข้าร่วมแล้วได้รับผลจากการเข้าร่วมฝึกอบรม เนื่องจากโครงการพัฒนาบุคลากรแต่ละประการ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคนดำเนินการในทุกส่วน ล้วนต้องใช้หลักการธรรมะพื้นฐานของวัดเข้าไปใช้ในการอบรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ใช้หลักการพัฒนาที่วัดได้ดำเนินการมาจนกระทั่งประสบผลสำเร็จอย่างต่อเนื่อง เป็นแนวทางหลักในการพัฒนา เพียงแต่ว่า การดำเนินการดังกล่าว จะทำในลักษณะที่วงจำกัดเฉพาะในวัดเท่านั้น หากการดำเนินการในรูปของโครงการ จะกระทำในวงกว้าง หรือขยายออกจากภายนอกวัดไปตามวัดสาขาต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ แต่อย่างไรก็ดี การพัฒนาบุคลากรต้องอาศัยการจัดทำเป็นโครงการ ซึ่งอาจจะไม่ใช่โครงการเดียว แต่ขอให้มีความเกี่ยวเนื่องกัน ดังจะเห็นได้จาก โครงการของวัดพระธรรมกายมีความหลากหลาย แต่มีเป้าหมายที่ชัดเจน คือ การพัฒนาบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับปณิธานที่ว่า “การสร้างคนให้เป็นคนดี” โดยผ่านทางกิจกรรมในรูปแบบของโครงการสำคัญของวัดอันโยงถึงโครงการสำคัญๆ ของหน่วยงานราชการต่างๆ ได้คิดค้นขึ้นและกำลังดำเนินการกันอยู่เช่นกัน แต่เนื่องจากวัดพระธรรมกายอยู่ในยุคของการขยายกิจกรรมโครงการออกไปสู่ภายนอก โดยเฉพาะการสร้างวัดสาขา(สามารถเรียกได้หลายชื่อ เช่น ธุดงคสถาน ศูนย์อบรม เป็นต้น) รวมตลอดถึง การขยายสาขาวัดไปยังประเทศต่างๆ ทั่วโลก การขยายสาขาวัดออกไปดังกล่าวนี้ เพื่อรองรับกับโครงการต่างๆ โดยเฉพาะโครงการที่เรียกว่า การพัฒนาคน ผลที่ได้รับย่อมปรากฏให้เห็นกันโดยทั่วกัน คือ เป็นไปตามเจตนารมณ์ หมายถึง ความคาดการณ์ของวัด ว่าเมื่อดำเนินการพัฒนาบุคคลผ่านโครงการต่างๆ แล้ว จะประสบผลสำเร็จ ผลที่ปรากฏก็เป็นจริง จากการสอบถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในประเด็นนี้ พบว่า

“การพัฒนาบุคลากร ถ้าจะให้ประสบผลสำเร็จจริงๆ ต้องเริ่มจากการทำกิจกรรมภายใน และเมื่อประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง จึงขยายกิจกรรมออกไปนอกวัด ส่วนใหญ่ที่กำลังดำเนินการกันอยู่ คือ การจัดตั้งวัดสาขาทั้งในและต่างประเทศ” (พระครูวินัยธรนที นนฺทภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 25 ตุลาคม 2556)

“โครงการพัฒนาคน ความจริงวัดพระธรรมกายได้เริ่มมาตั้งแต่แรกเริ่มของการตั้งวัด คนที่เข้ามาฝึกอบรมส่วนใหญ่เป็นนิสิตนักศึกษา และค่อยๆขยายกิจกรรมดังกล่าวให้เป็นกิจกรรม โครงการอย่างที่เห็น เช่น โครงการธรรมทายาท โครงการอุปสมบทหมู่ โครงการบ้านกัลยาณมิตร เป็นต้น เป็นโครงการที่ใช้ฝึกฝนอบรมบุคคลให้เป็นคนดีทั้งสิ้น” (พระมหาสงวน สุริยวโส, สัมภาษณ์ วันที่ 29 ตุลาคม 2556)

“การพัฒนาคนถ้าอยู่ในวงแคบๆ ก็จะมีลักษณะของกิจกรรม แต่เมื่อคนเข้าร่วมเป็นจำนวนมากจำเป็นต้องจัดทำเป็นโครงการ และวัดพระธรรมกายก็แสดงให้เห็นแล้วว่า การจัดอบรมธรรมะแต่ละครั้ง เป้าหมายชัดเจนคือต้องการฟื้นฟูศีลธรรมโลกให้กลับคืนมา การดำเนินการดังกล่าว จะวัดผลได้ว่า ประสบผลสำเร็จหรือไม่ สิ่งที่เห็นได้ชัดคือคนที่เข้าร่วมโครงการ และภายหลังจากการเข้าร่วมฝึกอบรมแล้ว มีการ

เปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมดีขึ้น ประเด็นนี้ ทางหน่วยงานด้านการอบรมของเราก็มีการวัดผลคนที่เข้าร่วมเช่นกัน" (คุณสิริวรรณี ภูประเสริฐ, สัมภาษณ์ วันที่ 13 กรกฎาคม 2556)

"โครงการพัฒนาคนต้องกระทำกันอย่างต่อเนื่อง จึงจะประสบผลสำเร็จ วัดพระธรรมกายก็อาศัยการดำเนินการเช่นนั้น โดยถือว่า การพัฒนาคนไม่ใช่จะได้ผลเพียงชั่วข้ามคืน ต้องเริ่มต้นกันไปทีละเล็กทีละน้อย จึงจะได้ผลหรือประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยเฉพาะโครงการที่เกี่ยวกับคน วัดพระธรรมกายจัดโครงการทุกประเภทขึ้นมาเป้าหมายก็บ่งบอกไว้ชัดเจนว่าเพื่อการพัฒนาคน ซึ่งเป็นโครงการที่ประสบผลสำเร็จอย่างมากคนเข้าร่วมโครงการ คนได้รับผลจากการเข้าร่วม" (คุณเกษกนก ดวงพรมณฑล, สัมภาษณ์ วันที่ 20 สิงหาคม 2556)

จากความเห็นจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในเบื้องต้น มีประเด็นสำคัญ ได้แก่ การพัฒนาคนให้ประสบผลสำเร็จ ต้องเริ่มจากการฝึกฝนอบรมภายในวัดจนได้ผลดีจึงขยายไปสู่ภายนอก กล่าวอีกนัยหนึ่ง ทดลองหลักการภายในเมื่อประสบผลสำเร็จ แล้วจึงนำไปสู่การปฏิบัติภายนอก แต่อย่างไรก็ดี การฝึกฝนอบรม หรือที่เรียกว่า การพัฒนาศาสนบุคคลจะให้เกิดประสิทธิผลต้องอาศัยการจัดทำเป็นโครงการสำคัญๆ เพราะประสิทธิผลส่วนใหญ่วัดได้จากจำนวนผู้เข้าร่วมในโครงการ กรณีเป็นการวัดด้วยจำนวนคนที่เรียกว่า วัดในเชิงปริมาณ ส่วนการวัดในลักษณะผลที่เกิดจากตัวบุคคลเมื่อเข้าร่วมในโครงการสำคัญของวัดแล้ว เรียกว่า วัดในเชิงคุณภาพ ทั้งสองกรณีวัดพระธรรมกายได้ดำเนินการทั้งหมด และเห็นเป็นรูปธรรมทั้งสองลักษณะ นอกจากนี้ การพัฒนาศาสนบุคคลผ่านโครงการสำคัญต่างๆ ยังโยงใยให้เห็นถึงรูปแบบ วิธีการพัฒนา จะเห็นได้ว่า รูปแบบการพัฒนายังใช้หลักการที่วัดศูนย์ใหญ่ (วัดพระธรรมกายศูนย์ใหญ่) เป็นหลัก กล่าวคือ วัดสาขาต่างๆ เป็นหน่วยย่อยที่นำโครงการสำคัญไปปฏิบัติ วัดศูนย์ใหญ่ปฏิบัติอย่างไร วัดสาขาต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศก็ดำเนินการให้เป็นรูปแบบเดียวกัน ดังนั้น การพัฒนาศาสนบุคคลให้ประสบผลสำเร็จตามเจตนารมณ์ของวัดที่มีเป้าหมายสำคัญ คือ การฟื้นฟูศีลธรรมให้กลับคืนมา ต้องกระทำในลักษณะที่เป็นโครงการสำคัญเพื่อรองรับกับจำนวนคนที่เข้ามาสู่โครงการ และให้ได้คนที่มีคุณภาพกลุ่ม อีกทั้งยังต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง จึงจะเรียกได้ว่า ประสบผลสำเร็จอย่างแท้จริง

จากความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ทั้งหมด เป็นความเห็นที่สะท้อนให้เห็นถึงหลักการสำคัญของการพัฒนาศาสนบุคคลให้ประสบผลสำเร็จ และเป็นแนวทางสำคัญของวัดพระธรรมกาย ซึ่งใช้ในการพัฒนาตั้งยุคแรกเริ่มจนถึงยุคปัจจุบัน โดยวัดพระธรรมกายกำลังขยายฐานองค์ความรู้ด้านศีลธรรมไปสู่สากล แต่ทั้งนี้ ยังต้องอาศัยศาสนบุคคลที่มีคุณภาพและต้องได้รับการฝึกฝนอบรมมาเป็นอย่างดี จากการดำเนินการพัฒนาศาสนบุคคลมาตั้งแต่ยุคต้นนับได้ว่าประสบผลสำเร็จมากพอสมควร ความสำเร็จดังกล่าว วัดพระธรรมกายได้อาศัยหลักการใดเป็นแนวทางพัฒนาศาสนบุคคลให้ประสบผลสำเร็จ ดังข้อสรุปที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามที่อธิบายมาตั้งแต่ต้น ซึ่งสามารถเขียนเป็นบทสรุปตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.2 สรุปสาระสำคัญของการพัฒนาศาสนบุคคลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ประเด็นสำคัญ	บทสรุปผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

1) การคัดเลือก/คัดสรร	การคัดเลือกคนหรือการคัดสรรคนของวัดพระธรรมกาย ต้องกระทำอย่างเคร่งครัดพอสมควร เพราะต้องสอบถามให้ดีก่อนว่า ได้รับอนุญาตจากผู้ปกครองแล้วหรือยัง หากยังไม่ได้รับการอนุญาตจะต้องไปคุยกับผู้ปกครองให้สิ้นกระแสความเสียก่อน หลังจากนั้นจึงจะรับเข้ามาอบรมก่อนบวช โดยการฝึกอบรมเพื่อทดสอบความอดทน และการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ รวมถึงการศึกษาเรียนรู้ปริยัติ ปฏิบัติ หลักการดำรงอยู่ในความเป็นพระในเบื้องต้น จนแน่ใจว่า มีจิตใจ อุปนิสัยที่โน้มไปสู่สถานะความเป็นสมณะอย่างแท้จริง โดยทั่วไปแล้ว คนที่เข้ามาอบรมเพื่อเตรียมตัวอุปสมบท ต้องนุ่งขาวห่มขาวให้คุ้นกับสถานะของคนที่อยู่ในช่วงของการอบรมเพื่อทดสอบอุปนิสัยใจคอเสียก่อน รวมถึงการฝึกอยู่ร่วมกันภายใต้กฎเกณฑ์กติกาเดียวกัน ซึ่งเป็นการฝึกให้เกิดความเป็นระเบียบอันจะเป็นการทำลายอุปนิสัยเดิมๆ ที่ติดตัวมา และง่ายต่อการควบคุมกำกับดูแลจากพระพี่เลี้ยง ดังนั้น หลักใหญ่ใจความสำคัญของการคัดเลือก/คัดสรร เพื่อที่จะให้ได้บุคลากรที่มีคุณภาพเข้ามาสู่ร่มผ้ากาสาวพัตร์ อันจะเป็นกำลังของพระศาสนาในโอกาสต่อไป

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ประเด็นสำคัญ	บทสรุปผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)
2) การปฐมนิเทศ	โดยทั่วไปการปฐมนิเทศเป็นหลักการเบื้องต้นของหลักการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นยุคใหม่หรือยุคดั้งเดิม เมื่อความเป็นองค์การเกิดขึ้น หากปราศจากการปฐมนิเทศก็ไม่ได้ชื่อว่า เป็นองค์การที่มีองค์ประกอบของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างครบสมบูรณ์ วัดพระธรรมกายถือเอาเรื่องการปฐมนิเทศเป็นหลักการสำคัญเช่นเดียวกันภายหลังจากการคัดเลือกคน/คัดสรรคนเข้ามาภายในองค์การแล้ว สิ่งที่จะต้องกระทำคือ การนิเทศธรรม ความจริงภาษาทางการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ขององค์การต่างๆ อาจจะเรียกว่า ปฐมนิเทศ ส่วนของวัดพระธรรมกาย เรียกว่า การนิเทศธรรม ภายหลังจากการฝึกทดสอบความอดทนแล้วได้เข้ามาเป็นหมู่คณะเดียวกัน พระพี่เลี้ยงที่รับผิดชอบบุคลากรที่เข้ามาใหม่ จะทำหน้าที่ในการแนะนำกฎ กติกา ระเบียบการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ หลักการปฏิบัติต่อกัน หลักการทำงานร่วมกันตามธรรมวินัย กิจกรรมประจำวันที่จะต้องทำร่วมกัน และการแนะนำให้รู้จักกับผู้บริหารของวัด สถานที่สำคัญของวัด และอื่นๆ ที่มีความจำเป็นต่อการเรียนรู้ให้ทั่วถึงภายในองค์การ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการที่จะทำให้บุคลากรที่เข้ามาอยู่ใหม่ได้เกิดการเรียนรู้อย่างรวดเร็ว อันจะเป็นประโยชน์ต่อการ

	พัฒนาในขั้นตอนอื่นๆ ต่อไป
3) การพัฒนา	การพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกายถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนาส่วนอื่นๆ หากบุคลากรยังไม่ได้รับการพัฒนาส่วนอื่นๆ ก็จะบกพร่องไปด้วย หลักการพัฒนาวัดพระธรรมกายเริ่มจากการพัฒนาจากลำดับที่หยาบๆ ไปก่อน หมายความว่า การฝึกด้านให้คนรู้จักความเป็นระเบียบ นำระบบการฝึกหัดคล้ายกับการฝึกทหารเข้ามาประกอบ แต่ไม่เข้มเหมือนทหาร ซึ่งต้องฝึกให้คนรู้จักความพร้อมเพียงกันในหมู่คณะ โดยเริ่มจากฝึกอากัปกิริยาพื้นฐานให้มีความพร้อมเพียงกัน เรียกว่า หลักคุณธรรม 3 ประการ ได้แก่ วินัย เคารพ และอดทน เป็นหลักการพื้นฐานของการฝึกบุคลากร รวมตลอดถึงการสอนให้รู้จัก 5 ห้องชีวิตสำคัญ ได้แก่ ห้องน้ำ ห้องนอน ห้องครัว ห้องแต่งตัว ห้องทำงาน เป็นห้องที่พบเห็นกันในชีวิตประจำวัน จะต้องรู้จักรักษาความสะอาด นอกจากนี้ การพัฒนาบุคลากรให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธผลสอดคล้องตามความต้องการ ได้แก่ การปลูกฝังอุดมการณ์อันสำคัญ การสร้างบุญบารมีและการเข้าถึงสมาธิแนววิชชาธรรมกาย ตลอดถึงการเผยแผ่วิชาธรรมกายให้ไปสู่ชาวโลกได้เรียนรู้และเข้าถึงความสงบภายในจิตใจ ซึ่งเป็นการนำเอาสันติสุขมาสู่ชาวโลก หรือการฟื้นคืนศีลธรรมให้กลับคืนสู่โลกอีกครั้งหนึ่ง

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ประเด็นสำคัญ	บทสรุปผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)
4) การธำรงรักษา	วัดพระธรรมกายได้ชื่อว่า เป็นองค์การทางศาสนาที่สามารถปลูกฝังอุดมการณ์อันสำคัญที่เกี่ยวเนื่องกับการธำรงรักษาและการสืบทอดอายุของพระพุทธศาสนา การธำรงรักษาบุคลากรของวัดพระธรรมกาย มีหลักการสำคัญ ได้แก่ การปลูกฝังอุดมการณ์สำคัญของพระพุทธศาสนา หรือกล่าวนัยหนึ่ง การบอกกล่าวและการตระหนักให้เห็นความสำคัญของเป้าหมายสูงสุดของการดำรงชีวิตในความเป็นพระ รวมถึงกรณีเป็นอาสาสมัครฆราวาส คือ การวางเป้าหมายสูงสุดในการใช้ชีวิตให้เกิดความเข้าใจแก่อาสาสมัครฆราวาส หลักใหญ่ใจความสำคัญของหลักการธำรงรักษาบุคคลให้อยู่กับวัดได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ได้แก่ การสร้างบุญ การสร้างบารมี การปฏิบัติธรรมสมาธิวิชชาธรรมกายให้เกิดขึ้นกับตนเอง และเผื่อแผ่แก่ชาวโลก การคำนึงถึงบุญบารมีที่จะสร้างให้เกิดขึ้น จึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้คนทำเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก ซึ่งทำให้บุคลากรอยู่ในวัดและมุ่งสร้างบุญและบารมีอยู่อย่างต่อเนื่อง
5) โครงการพัฒนา	การพัฒนาศาสนบุคคลของวัดพระธรรมกายเริ่มขยายขอบเขตเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง หากจะดำเนินการเป็นเพียงกิจกรรมธรรมดาคงจะไม่สามารถรองรับ

	กับคนเป็นจำนวนมาก เพราะฉะนั้น การพัฒนาบุคลากรต้องใช้หลักการพัฒนาโดยอาศัยการทำเป็นโครงการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จะเห็นได้ว่า โครงการส่วนใหญ่ของวัดพระธรรมกาย มักจะเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาบุคลากร เช่น โครงการอุปสมบทหมู่ โครงการธรรมทายาท โครงการบรรพชา โครงการบวชพระสองล้านรูป เป็นต้น ทั้งหมดเป็นการนำเอาบุคลากรเข้าฝึกภายในโครงการ ซึ่งสามารถรองรับจำนวนคนได้เป็นจำนวนมาก จากการดำเนินการโครงการต่างๆ ที่ผ่านมาปรากฏว่า ได้รับผลตอบรับและความสำเร็จในระดับที่น่าพอใจ สังเกตได้จากจำนวนคนที่แสดงความจำนงเข้ามาร่วมในโครงการเพิ่มขึ้นทุกปี จึงเป็นการอนุมานได้อย่างชัดเจนว่า การพัฒนาบุคลากรให้ประสบผลสำเร็จต้องจัดทำในโครงการที่เป็นรูปแบบถูกต้องสอดคล้องกันอย่างชัดเจน วัดพระธรรมกายได้ดำเนินการพัฒนาบุคคลในรูปแบบของโครงการมาโดยตลอด และได้ผลเป็นที่ชัดเจนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 4.3 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกาย ด้านศาสนบุคคล

การเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย	$\bar{X}$	**S.D.**	**แปลผล**
1. รูปแบบการคัดเลือกและคัดสรรบุคคล	3.56	1.23	มาก
2. กระบวนการคัดเลือกและคัดสรรบุคคล	3.99	0.21	มาก
3. เป้าหมายของการคัดเลือกและคัดสรรบุคคล	3.55	1.20	มาก
4. การแนะนำบุคลากรให้รู้จักกับสถานที่และบุคคลสำคัญภายในวัด	3.95	0.59	มาก
5. การแนะนำให้รู้หลักการปฏิบัติเบื้องต้น เช่น กฎระเบียบวินัย เป็นต้น	3.58	0.76	มาก
6. รูปแบบการฝึกฝนอบรม	3.72	0.49	มาก
7. การให้การศึกษาแก่บุคลากร	3.90	0.68	มาก
8. การปลูกฝังอุดมการณ์และเป้าหมายของการปฏิบัติธรรม	3.69	0.66	มาก
9. การจัดสภาพความเป็นอยู่ด้วยหลักการ สัปปายะ 4 ประการ	4.60	0.77	มากที่สุด

10. การเอาใจใส่ในความเป็นอยู่ของบุคลากร	3.54	0.76	มาก
11. การสร้างแรงบันดาลใจในการสร้างบุญ สร้างบารมี	3.65	0.68	มาก
12. การพัฒนาบุคคลผ่านโครงการสำคัญของวัด	3.50	0.58	มาก
13. โครงการพัฒนาบุคคล เช่น โครงการธรรมทายาท โครงการบวชพระหนึ่งแสนรูป และโครงการเด็กดี V-Star เป็นต้น	3.98	0.53	มาก
รวม	**3.60**	**0.40**	**มาก**

จากตารางที่ 4.3 พบว่า ความพึงพอใจในการพัฒนาศาสนบุคคลของวัดพระธรรมกาย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 3.60, S.D.= 0.40) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้ออยู่ในระดับมากที่สุด 1 ข้อ ได้แก่ การจัดสภาพความเป็นอยู่ด้วยหลักการ สัปปายะ 4 ประการ ($\overline{X}$ = 4.60, S.D.= 0.77) นอกนั้นอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ กระบวนการคัดเลือกและคัดสรรบุคคล ($\overline{X}$ = 3.99, S.D.= 0.21) โครงการพัฒนาบุคคล เช่น โครงการธรรมทายาท โครงการบวชพระหนึ่งแสนรูป และโครงการเด็กดี V-Star เป็นต้น ($\overline{X}$ = 3.98, S.D.= 0.53) การแนะนำบุคลากรให้รู้จักกับสถานที่และบุคคลสำคัญภายในวัด ($\overline{X}$ = 3.95, S.D.= 0.59) การให้การศึกษาแก่บุคลากร ($\overline{X}$ = 3.90, S.D.= 0.68) รูปแบบการฝึกฝนอบรม ($\overline{X}$ = 3.72, S.D.= 0.49) การปลูกฝังอุดมการณ์และเป้าหมายของการปฏิบัติธรรม ($\overline{X}$ = 3.69, S.D. = 0.66) การสร้างแรงบันดาลใจในการสร้างบุญ สร้างบารมี ($\overline{X}$ = 3.65, S.D.= 0.68) การแนะนำให้รู้หลักการปฏิบัติเบื้องต้น เช่น กฎ ระเบียบวินัย เป็นต้น ($\overline{X}$ = 3.58, S.D.= 0.76) รูปแบบการคัดเลือกและคัดสรรบุคคล ($\overline{X}$ = 3.56, S.D.= 1.23) เป้าหมายของการคัดเลือกและคัดสรรบุคคล ($\overline{X}$ = 3.55, S.D.= 1.20) การเอาใจใส่ในความเป็นอยู่ของบุคลากร ($\overline{X}$ = 3.54, S.D.= 0.76) การพัฒนาบุคคลผ่านโครงการสำคัญของวัด ($\overline{X}$ = 3.50, S.D.= 0.58)

สรุปได้ว่า วัดพระธรรมกายได้ชื่อว่าเป็นวัดที่มีระบบการพัฒนาบุคลากรไม่แพ้องค์การอื่นๆ เนื่องจากว่า ระบบการพัฒนาศาสนบุคคลของวัดมีความเป็นระบบ และยึดโยงกันด้วยหลักการพัฒนาที่มีจุดมุ่งหมายในการสร้างความมั่นคงและเข้มแข็งขององค์การ หลักการพัฒนาบุคคลดังกล่าว มีลักษณะที่ไม่แตกต่างกันกับองค์การอื่นๆ ได้แก่ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในด้านการคัดเลือก/คัดสรร การอบรมปฐมนิเทศ การพัฒนา การธำรงรักษา และการพัฒนาบุคลากรในระดับโครงการ เป็นต้น วัดพระธรรมกายก็ได้อาศัยหลักการเบื้องต้นเหล่านี้พัฒนาไปที่ละลำดับ แต่สิ่งที่ทำให้การพัฒนาสำเร็จและเห็นเป็นไปตามความต้องการของวัด และแตกต่างจากองค์การอื่นๆ ได้แก่ กระบวนการดำเนินการในแต่ละประเด็นของหลักการพัฒนา จะไม่เหมือนกันกับองค์การอื่นๆ กล่าวคือ การคัดเลือก คัดสรรบุคคล ใช้หลักคุณธรรม 3 ประการ ได้แก่ วินัย เคารพ อดทน และจุดเน้นการปฏิบัติธรรมสมาธิ เป็นตัวคัดสรรบุคคล ขณะที่อีกกระบวนการพัฒนาในประเด็นอื่นๆ ต้องปลูกฝังอุดมการณ์หรือเป้าหมายของชีวิตให้เกิดความเข้าใจแก่ทุกฝ่าย เป้าหมายชีวิตสำคัญ ได้แก่

การเกิดมาเพื่อสร้างบุญ สร้างบารมี และบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น เมื่อบุคลากรทุกฝ่ายได้ตระหนักและเข้าใจในเป้าหมายชีวิตของตนเองแล้ว ความสำเร็จของการขับเคลื่อนโครงการที่เกี่ยวเนื่องกับการเผยแผ่ธรรมะของวัด ย่อมเกิดขึ้นเห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมขึ้นได้เช่นทุกวันนี้

4.1.3 ผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาศาสนพิธี

ทุกศาสนาในโลกย่อมมีองค์การคล้ายกัน อาทิ มีศาสดา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล และศาสนพิธี เป็นต้น ประเด็นคือ ศาสนพิธี เป็นองค์ประกอบที่จำเป็นประการหนึ่ง ซึ่งทำหน้าที่ในการชักนำให้เกิดศาสนบุคคลเพื่อนำมาสู่ศาสนธรรม เพราะฉะนั้น ศาสนาใดก็ตาม ถ้าหากจะขยายฐานความคิดของตนเองที่มีเป้าหมายที่เรียกว่า ศาสนธรรม จะต้องมีพิธีกรรมเป็นเครื่องประกอบ สาเหตุส่วนหนึ่งคือความเข้าใจในเรื่องศาสนธรรมของบุคคลที่เข้ามานับถือศาสนาแตกต่างกันไป แต่สิ่งหนึ่งที่สามารถเห็นและเข้าใจง่าย คือ ศาสนพิธี ซึ่งเป็นตัวนำไปสู่ความเข้าใจอย่างลึกในสาระสำคัญของศาสนา แต่อย่างไรก็ดี ความเข้มข้นของศาสนพิธีของแต่ละศาสนาจะมีมากน้อยแตกต่างกันไป บางศาสนาใช้ศาสนพิธีเป็นเครื่องนำอย่างไม่มีเหตุมีผลรองรับ ขณะที่อีกบางศาสนาใช้ศาสนพิธีเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ถึงกระนั้น ตามหลักศาสนศาสตร์ถือได้ว่า หลักของศาสนาต้องประกอบด้วยอุปมาต้นไม้ ซึ่งต้องมีเปลือกและแก่น ท่านเปรียบศาสนพิธีเป็นเปลือก เปรียบศาสนธรรมเป็นแก่น ซึ่งจะต้องประกอบเข้าด้วยกันต้นไม้นั้นจึงจะมีความมั่นคงแข็งแรง

เพราะเหตุดังกล่าวนี้ พระพุทธศาสนาจึงต้องด้วยอุปมาเปลือกและแก่น แต่พระพุทธเจ้ามิได้ให้ถือเปลือกหรือศาสนพิธีให้เป็นแก่น หากพระพุทธเจ้าให้ถือเอาเปลือกหรือศาสนพิธีเป็นตัวน้อมนำเพื่อให้คนเกิดความศรัทธา แล้วน้อมตนเองเข้ามาสู่การศึกษาศาสนธรรมหรือแก่นของต้นไม้ รวมความแล้วทางพุทธศาสนาถือว่าศาสนพิธีเป็นศาสโนบายที่เป็นวิถีทางให้คนเข้ามาสู่ใจกลางของการประพฤติและปฏิบัติจนเกิดเป็นมรรคเป็นผลตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา จึงเห็นได้ว่า พิธีกรรมต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา โดยส่วนหนึ่งเกิดจากครูอุปัชฌาอาจารย์ ผู้เห็นการณ์ไกลได้คิดค้นศาสนพิธีขึ้นมาอันเกี่ยวเนื่องกับการทำความดีทั้งสิ้น โดยเฉพาะศาสนพิธีที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของคน ไม่ว่าจะเป็นการเกิด แก่ เจ็บ หรือตาย ทุกอย่างล้วนทำเป็นพิธีกรรมทั้งสิ้น โดยมีเป้าหมายคือให้คนทำความดี หรือที่เรียกว่า บุญ ในทางพระพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ดี พิธีกรรมแทบจะทุกอย่าง ต้องมีส่วนที่คล้ายคลึงกับศาสนพรามณ์ หรืออาจจะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันศาสนาพราหมณ์ เพราะเหตุที่ศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์เกิดที่เดียวกันและมีความเป็นมาใกล้เคียงกัน อีกประการหนึ่ง จุดมุ่งหมายจริงๆ คือต้องการใช้พิธีกรรมที่คล้ายกับศาสนาพราหมณ์เป็นเครื่องนำให้คนเข้ามาร่มธรรมของพระพุทธศาสนา เพราะโดยลักษณะอย่างแท้จริงของศาสนาพุทธแล้วแทบจะไม่มีพิธีกรรมใดๆ เลย จึงต้องอาศัยพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์เป็นแนวทาง แต่เมื่อถึงจุดหนึ่งแล้ว พระพุทธศาสนาก็จะสอนให้ถอดถอนพิธีกรรมเหล่านั้นทิ้งไปเสีย ให้คงเหลือแต่แก่นแท้หรือจุดยืนในเชิงหลักการและหลักปฏิบัติให้เห็นผลอย่างแท้จริง

ศาสนพิธีในทางพระพุทธศาสนาจึงถือเอาเป้าหมายสำคัญเป็นประการสำคัญ ได้แก่ เป้าหมายด้านบุญ คือ ความดี เป้าหมาย การบรรลุมรรคผล คือ นิพพาน นอกจากนี้ หากพิจารณากันให้ดี ก็จะพบว่า วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ล้วนแต่เป็นวันที่ระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ทั้งสิ้น โดยในแต่ละวันสำคัญต่างๆ นั้น ย่อมมีพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความ

เคารพ ยกย่อง ในคุณความดีทั้งสิ้น แม้โดยเปลือกนอกจะเป็นกิจกรรมที่แสดงออกโดยชาวพุทธ แต่แก่นข้างในแสดงให้เห็นถึงนัยสำคัญของหลักธรรมะทั้งสิ้น ลักษณะเช่นนี้ จึงเป็นเป้าหมายสำคัญของพุทธศาสนาที่จะอาศัยพิธีกรรมเพียงบางส่วนที่เห็นว่า จะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดที่เรียกว่า นิพพานัง ปรมัง สุขัง ความสุขที่ยิ่งยวดสุด คือ การเข้าถึงนิพพาน

เมื่อพิจารณาถึงการประกอบพุทธศาสนพิธีที่ถือว่ายิ่งใหญ่และเป็นแบบอย่างที่ปรากฏ หรืออาจจะเรียกได้ว่า เป็นต้นแบบ (Best Practice) ของการประกอบศาสนพิธี คือ วัดพระธรรมกายจะเน้นการปฏิบัติธรรมนั่งสมาธิตามแนววิชชาธรรมกายของพระเดชพระคุณหลวงปู่วัดปากน้ำภาษีเจริญ จะสังเกตุได้ว่าในรอบ 40 ปีที่ผ่าน กิจกรรมในทางพระพุทธศาสนาที่เห็นเด่นชัดทั้งที่ปรากฏในสื่อสารต่างๆ ตามยุคสมัย มักจะเห็นการประกอบศาสนพิธีของวัดธรรมกาย ซึ่งจัดกระทำได้อย่างยิ่งใหญ่และไม่มีองค์การใดเสมอเหมือน สาเหตุสำคัญที่ดำเนินการเช่นนั้น เพื่อต้องการจะสื่อให้ชาวพุทธทั้งหลายได้ตระหนักว่า ไม่ควรวางเฉยกับการทำคุณงามความดี ควรจะประพฤติและปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมให้มากๆ ยิ่งขึ้น โดยอาศัยศาสนพิธีเป็นตัวนำเข้าไปสู่กระบวนการการทำความดี ไม่ว่าจะด้วยวิธีการทำความดี โดยผ่านศาสนพิธีกรรมอะไร หากแต่เป็นการเปิดช่องให้จิตใจของคนที่มีความมุ่งมั่นจะทำความดี ได้เห็นว่า สิ่งที่ได้กระทำลงไปเป็นการสร้างบุญ สร้างบารมี อันเป็นมงคลสูงสุดในชีวิต เพราะฉะนั้น พิธีกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในวัดพระธรรมกาย จุดมุ่งหมาย คือ การระลึกนึกถึงคุณงามความดีของครูต้นแบบ อันหมายถึงพระพุทธเจ้า โดยการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม ซึ่งมีพิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องกันเป็นตัวนำไปสู่การดำเนินการ คือพระรัตนตรัยนั่นเอง

ศาสนพิธีในทางพระพุทธศาสนา หลักใหญ่ๆ แล้วมักจะนับเนื่องตามกาล คือ วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ขณะที่ศาสนพิธีที่นับเนื่องจากตามกิจ คือ พิธีทอดผ้าป่า ทอดกฐิน ถวายสังฆทาน เป็นต้น ศาสนพิธีเหล่านี้ วัดพระธรรมกายก็ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลา 40 ปี แต่อย่างไรก็ดี ศาสนพิธีที่ถือปฏิบัติในครั้งยุคเริ่มต้นที่เห็นจะเน้นเป็นพิเศษและขาดเสียมิได้ อาทิ “ทอดผ้าป่า งานวันวิสาขะ และกฐิน เป็นกิจกรรมที่ต้องทำตลอด” (พระครูวินัยธรสุวิทย์, สัมภาษณ์ วันที่ 10 กรกฎาคม 2556) เป็นศาสนพิธีต้องทำมาตลอด จนกระทั่งถึงยุคปัจจุบันก็มีพิธีกรรมต่างๆ ดังที่กล่าวมา ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เนื่องด้วยวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา รวมตลอดถึงพิธีกรรมที่มีการประยุกต์ให้เหมาะสมกับกาลสมัยและกลุ่มบุคคล ทั้งนี้ ในการจัดทำศาสนพิธีของวัดได้พิจารณาถึงกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก กลุ่มหมายของวัดนั้นมีหลากหลาย มีตั้งแต่เด็กจนกระทั่งผู้ใหญ่ ตลอดถึงกลุ่มสาขาอาชีพต่างๆ จึงต้องจัดชุดกิจกรรมที่เกี่ยวกับศาสนพิธีให้สอดคล้องและเหมาะสมกับกลุ่มต่างๆ ดังนั้น จึงเห็นภาพที่ปรากฏในการประกอบศาสนพิธีของวัดพระธรรมกาย บางครั้งราวกับการกระทำที่เกินวิสัย แต่อย่างไรก็ดี คำว่า เกินวิสัยที่จะดำเนินการ ไม่ได้หมายความ จะทำไม่ได้ หากแต่ว่า การประกอบศาสนพิธีต่างๆ ของวัดกระทำได้และได้รับการสนับสนุนจากประชาชนด้วย พิจารณาได้จากตัวเลขและภาพที่ปรากฏตามสื่อที่เห็นประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ

ในการประกอบศาสนพิธีการที่คนไม่เข้าใจอาจจะมองว่า ไม่เหมาะสมกับสมณวิสัยที่จะทำได้เช่นนั้น แต่เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดแล้ว มิเห็นว่าผิดหรือบิดเบือนกับหลักธรรมวินัยแต่ประการใด หากแต่เป็นการปรับให้สอดคล้องกับบุคคล สถานที่ และความเหมาสมของศาสนพิธีตามพระธรรมวินัย และ

ผลที่เกิดขึ้นได้เป็นตัวชี้วัดอย่างเป็นเหตุเป็นผลแล้วว่า การตอบรับจากประชาชนเป็นจำนวน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในการประกอบศาสนพิธีต่างๆ ภายหลังจากที่กระทำไปแล้ว ประชาชนได้รับผลกระทบในเชิงบวกมากกว่าเชิงลบ หมายความว่า การเข้ามาร่วมกันประกอบพิธีที่มุ่งสู่คุณงามความดีมีแต่ได้ไม่เคยมีเสีย มีแต่เป็นประโยชน์ไม่เคยมีโทษใดๆ ทั้งสิ้น

ศาสนพิธีที่เกิดขึ้นในวัดพระธรรมกายยึดหลักตามพระพุทธศาสนา คือการละชั่ว ทำดี ทำใจให้ผ่องใส ล้วนเกิดจากศาสนพิธีที่ถูกต้องสอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนาขั้นต้นคือ ทาน ศีลและภาวนา มาประกอบเป็นศาสนพิธี ซึ่งวัดทุกแห่งในราชอาณาจักรไทยได้ประกอบขึ้น ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับว่าจะจัดพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาประเภทใดให้เห็นเด่นชัดในระดับที่ใหญ่น้อยมากเพียงใด เมื่อพิจารณาในมิตินี้ ก็จะพบว่า ก็ตรรกะเช่นนี้วัดพระธรรมกาย จึงเลือกดำเนินการให้มีความยิ่งใหญ่ เพราะเป็นการกระตุ้นเตือนให้พุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่าได้ตระหนักเห็นความสำคัญของศาสนพิธีที่กำลังจะหดหายไปกับกาลเวลา ไม่เหลือหลักการ หลักคิด คติสำคัญในทางศาสนพิธีให้กับลูกหลานได้เรียนรู้ จึงต้องสร้างศาสนพิธีให้ยิ่งใหญ่กว่าที่อื่น และมีประชาชนเข้าร่วมในการประกอบศาสนพิธีแต่ละครั้งด้วย เพราะฉะนั้น จากการที่ประชาชนได้เข้ามาร่วมในศาสนพิธีมากมายและเข้ามาร่วมอย่างต่อเนื่องเช่นนี้ จะอนุมานว่า ประสบผลสำเร็จ ก็คงจะกล่าวไม่ผิดนัก หากแต่ว่า การจะอนุมานเช่นนี้ได้อย่างชอบธรรม ต้องเข้าใจในสาเหตุและผลที่นำมาสู่ความสำเร็จดังกล่าว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง มีหลักการในการนำไปสู่การพัฒนาให้ประสบผลสำเร็จ ดังมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งเป็นผู้เข้าใจในลายละเอียดเป็นผู้ให้ข้อมูลดังมีคำถามการวิจัยหลักๆ ดังนี้

วัดพระธรรมกายมีวิธีการพัฒนาศาสนพิธีให้ประสบผลสำเร็จได้อย่างไร (ผู้สัมภาษณ์)

ความจริงศาสนพิธีเป็นสิ่งที่มีอยู่ในหลักปฏิบัติที่ชาวพุทธได้ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลานานและอย่างต่อเนื่อง ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่า ศาสนพิธี ส่วนใหญ่เกิดจากอะไร และได้มาจากไหน นับว่าเป็นคำถามที่แหลมคมพอสมควร เพราะเหตุที่ว่า ที่มาที่ไปของศาสนพิธีบางครั้งต้องมีการอธิบายได้อย่างถูกต้อง มิใช่เป็นการเกิดขึ้นมาอย่างเลื่อนลอย โดยข้อเท็จจริงสิ่งที่ยืนยันได้ดีที่สุดว่า ศาสนพิธีได้มาจากไหน คำตอบที่ได้เห็นจะเป็น การได้มาจากการทบทวนศาสนพิธีที่มีบัญญัติไว้ในพระธรรมวินัย เช่น พิธีอุปสมบท สังฆกรรม และการกรานกฐิน เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี ศาสนพิธีนอกจากจะอยู่นอกเหนือจากศาสนพิธีในทางธรรมวินัยแล้ว ยังมีศาสนพิธีที่เนื่องด้วยวันพระพุทธ วันพระธรรม และวันพระสงฆ์ ตลอดถึงศาสนพิธีที่คิดค้นประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้นมาบนพื้นฐานที่อิงพระธรรมวินัย เช่น การทอดผ้า การถวายสังฆทาน การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การทำบุญในโอกาสต่างๆ เป็นต้น จากฐานคิดของที่มาที่ไปของศาสนพิธีดังกล่าวนับว่ามีความหลากหลายพอสมควร แต่ทั้งนี้บนความหลากหลาย ยังมีสาระสำคัญให้ขบคิดพอควร กล่าวคือ มีนัยสำคัญของหลักธรรมปฏิบัติแฝงอยู่ให้คิดตามตลอดเวลา ซึ่งเป็นความประสงค์ส่วนหนึ่งของนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้รู้ทั้งหลายต้องการจะให้เป็นเช่นนั้น คือ ประดิษฐ์สร้างสรรค์ศาสนพิธีขึ้นมาเพื่อให้คิดวิเคราะห์ตาม อะไรที่ดูเหมือนว่าไม่มีอะไร หรือดูเหมือนไม่น่าจะเป็นเช่นนั้น แต่กลับมีความหมายแฝงอยู่ในตัว

ศาสนพิธีส่วนใหญ่ หากไม่อิงกับหลักธรรมวินัยก็อาจจะกล่าวได้ว่า ไม่มีความชอบธรรม หรือบิดเบือนจากความเป็นจริงตามพระธรรมวินัย กรณีการพัฒนาศาสนพิธีของวัดพระธรรมกาย ก็ได้ถือปฏิบัติโดยยึดโยงกับพระธรรมวินัยเป็นหลัก คือ การทบทวนดูว่าศาสนพิธีที่ปฏิบัติอยู่นั้นมีมาในพระธรรมวินัย

หรือไม่ โดยข้อเท็จจริงแล้ว ศาสนพิธีที่ดำเนินการสืบทอดกันมาตั้งแต่ยุคเริ่มแรกของการก่อตั้งวัด คือ งานวิสาขะ งานกฐิน และงานทอดผ้าป่า เป็นต้น ก็ยังคงปฏิบัติสืบเนื่องกันมา ขณะเดียวกันส่วนที่เนื่องกับวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ วันวิสาขะบูชา วันมาฆะบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา เป็นต้น ก็ปฏิบัติศาสนกิจเพื่อเป็นการรำลึกถึงวันสำคัญเหล่านี้เช่นกัน แต่อย่างไรก็ดี ยังมีศาสนพิธีที่ไม่ได้เป็นไปตามวันสำคัญแต่เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับการเผยแผ่ให้คนรู้จักและเป็นหนทางให้ประชาชนได้ร่วมทำบุญตามกาล ได้แก่ พิธีถวายบูชาข้าวพระ (มีขึ้นทุกต้นเดือน) พิธีถวายมหาสังฆทาน ฯลฯ ศาสนพิธีกรรมเหล่านี้ ล้วนเกิดจากการทบทวนสาระสำคัญตามหลักธรรมวินัย ก่อนที่จะแปลงให้เป็นกิจกรรมต่างๆ แล้วนำไปสู่การปฏิบัติ หรือเป็นการเปิดทางบุญให้ประชาชนได้เข้าร่วมปฏิบัติศาสนกิจอย่างถูกต้อง จากการสอบถามข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พบว่า

“การพัฒนาศาสนพิธีให้เป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป ก่อนอื่นต้องทบทวนดูก่อนว่า ศาสนพิธีนั้นๆ ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยหรือไม่ ความจริงพุทธศาสนามิได้เน้นศาสนพิธีมากมายแต่ประการ เพียงแต่ใช้ศาสนพิธีเป็นตัวนำให้คนเข้ามาร่วมทำกุศล คือ ความดี วัดพระธรรมกายเล็งเห็นความสำคัญ และได้มีศาสนพิธีที่ปฏิบัติมาตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม” (พระครูสมุห์จรินทร์, สัมภาษณ์ วันที่ 23 กรกฎาคม 2556)

“ศาสนพิธีเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่จะทำให้คนรู้จักกับศาสนา ก่อนอื่นจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนว่า การมีศาสนพิธีมีลักษณะสอดคล้องกับตามหลักธรรมวินัยหรือไม่ โดยส่วนมากแล้ววัดพระธรรมกายก็ยึดโยงศาสนพิธีที่เกี่ยวข้องกับธรรมวินัยอยู่แล้ว เช่น การจัดพิธีกรรมรำลึกวันที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และวันฟื้นฟูศีลธรรมโลกและอื่นๆ โดยผ่านการทำทานรักษาศีลและการเจริญสมาธิปฏิบัติธรรมเป็นหัวใจหลัก” (พระมหาอุเทน สิริภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 10 สิงหาคม 2556)

“การที่จะต้องทบทวนดูว่า ศาสนพิธีขัดกับหลักธรรมวินัยหรือไม่ ซึ่งหากพิจารณาอย่างนี้คงจะไม่ขัดกับหลักธรรมวินัย เพราะศาสนพิธีที่วัดต่างๆ ได้ธรรม ก็ล้วนแต่อิงพระธรรมวินัยทั้งสิ้น นอกจากนี้การทบทวนศาสนพิธี เป็นการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธให้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง นั่นหมายความจะต้องมีความแน่ใจก่อนว่า สิ่งที่หรือฟื้นคืนมานั้นถูกต้องกับพระธรรมวินัยมากเพียงใด” (พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต, สัมภาษณ์ วันที่ 23 สิงหาคม 2556)

“ศาสนพิธีได้จากพื้นฐานสำคัญของหลักการในทางพระศาสนา คือ เป็นการสร้างขึ้นมาเพื่อกุศโลบายให้คนทำคุณความดี ถ้าศาสนพิธีกรรมทำให้คนมีปัญญา ก็ถือว่า เป็นศาสนพิธีที่เป็นประโยชน์ จากการที่เห็นว่า วัดพระธรรมกายมีกิจกรรมเยอะแยะไปหมด ความจริงกิจกรรมต่างๆที่เห็น คือ การสืบสานพุทธประเพณีที่ได้จากการทบทวนมาจากพระธรรมวินัย” (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สตฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556)

จากข้อมูลที่ได้จากการแสดงทัศนะเบื้องต้นกล่าวได้ว่า ศาสนพิธีกรรมทั้งหลายทั้งที่เกี่ยวเนื่องกับวันสำคัญ เช่น วันมาฆะบูชา วันวิสาขะบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา เป็นต้น ล้วนเป็นวันที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ทั้งสิ้น ซึ่งการทำกิจกรรมสำคัญของวัดพระธรรกายเนื่องในวันสำคัญเหล่านี้ เพื่อเป็นการรำลึกถึงเหตุการณ์ในอดีตกาลครั้งเมื่อพระพุทธเจ้า

ทรงมีพระชนม์มายุอยู่ และปฏิบัติศาสนกิจเผยแผ่หลักธรรม ขณะที่เป็นการฉายภาพให้เห็นถึงพระอริยสงฆ์สาวกในสมัยนั้นมีความสำคัญและมีคุณูปการต่อการเผยแผ่ธรรมะอย่างไร นอกจากนี้ กิจกรรมสำคัญๆ ของวัดพระธรรมกาย ยังสร้างขึ้นมาใหม่ เพื่อเอื้อให้ประชาชนได้ทำบุญให้ทาน รักษาศีล การเจริญสมาธิภาวนาซึ่งเข้าถึงการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ เป็นสั่งสมบุญบารมีอย่างแท้จริง แต่ทั้งนี้ จะต้องสอดคล้องกับพระธรรมวินัยทั้งหมด เพราะไม่เช่นนั้น จะเป็นการบิดเบือนพระธรรมวินัย ซึ่งจากการปฏิบัติศาสนกิจของประชาชนในวันสำคัญที่วัดพระธรรมกายจัดขึ้น ล้วนมีความเชื่อและมั่นใจว่า ศาสนพิธีกรรมต่างๆ เมื่อทำแล้วเป็นทางมาแห่งบุญกุศล และเป็นหนทางที่นำไปสู่การทำความดียิ่งขึ้นไป “การเข้าร่วมในศาสนพิธีของวัดรู้สึกมั่นใจและไม่คลอนแคลนในศรัทธา เพราะทำแล้วได้ประโยชน์ มีจิตใจที่เป็นสุขร่มเย็น เนื่องจากในศาสนพิธีกรรมต่างๆ พระเดชพระคุณหลวงพ่อพานั่งสมาธิอันเป็นหลักสำคัญของการบำเพ็ญบุญ” (คุณสิริวรรณี ภูประเสริฐ, สัมภาษณ์ วันที่ 13 กรกฎาคม 2556)

การพัฒนาศาสนพิธีให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น นอกจากจะมีการทบทวนลักษณะของพิธีกรรมต่างๆ ว่าสอดคล้องและเป็นไปตามพระธรรมวินัยหรือไม่ ยังต้องมีต่อยอดศาสนพิธีนั้นให้เป็นองค์ความรู้ในเรื่องของผลที่ได้จากการดำเนินการ หมายความว่า เมื่อทบทวนศาสนพิธีที่มาใน พระธรรมวินัยเสร็จแล้วจนมั่นใจได้ว่า ไม่ขัดหลักธรรมวินัย ทำอย่างไรศาสนพิธีเหล่านั้นจะเป็นที่รับทราบกับประชาชน วิธีการที่จะทำให้ประชาชนได้ตระหนักและรับรู้อย่างต่อเนื่องได้นั้น ต้องนำมาพัฒนาขยายให้มีระดับของการปฏิบัติเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม การพัฒนาที่ให้ผลได้ดีที่สุด คือ การนำมาประพฤติปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง กรณีวัดพระธรรมกาย ศาสนพิธีต่างๆ ที่มีอยู่พระธรรมวินัยได้มีการทำกิจกรรมที่เนื่องกันมาตลอด โดยการสร้างพิธีกรรมที่เอื้อต่อการทำบุญมากที่สุด คือ เมื่อคนเข้าร่วมแล้ว เกิดความมั่นใจ ว่าได้บุญอย่างแท้จริง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ศาสนพิธีกรรมต่างๆ เมื่อมองจากภายนอกเข้ามาให้เกิดความรู้สึกในภาพลักษณ์ที่ดี ขณะเดียวกันตัวสาระของพิธีกรรมที่ดำเนินการก็เป็นหนทางแห่งบุญกุศล ทั้งสองอย่างประกอบเข้าจึงกลายศาสนพิธีที่ดูยิ่งใหญ่ โดยมีประชาชนจำนวนมากเข้าร่วม นอกจากนี้ วัดพระธรรมกายได้ยกระดับของศาสนพิธีจากที่ดูเหมือนเป็นกิจกรรมธรรมดา แต่วัดพระธรรมกายมิได้มองเช่นนั้น หลักคิดก็คือ ทำอย่างไรคนจึงจะรู้ศาสนพิธี เช่น ศาสนพิธีในวันวิสาขะบูชา ก็จะต้องมีการจัดกระทำอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้ว่าเป็นวันอะไร และรู้คุณของพระรัตนตรัย เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา มีพิธีจุดประทีปถวายเป็นพุทธบูชา

ศาสนพิธีกรรมอีกประการหนึ่ง คือ ศาสนพิธีเนื่องในวันคุ้มครองโลก ซึ่งเป็นตรงกับวัดเกิดพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส เป็นวันเริ่มต้นของการฟื้นฟูศีลธรรมและคุ้มครองโลก และในวันนั้นจะมีพระสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรเข้ามาปฏิบัติธรรมสมาธิภาวนาร่วมกันและรับการถวายสังฆทานจากประชาชน อีกทั้ง ยังเป็นวันที่พระสงฆ์ทั่วประเทศจะได้พบปะสานเสวนาธรรมกัน รวมตลอดถึงประชาชนทั่วไปที่มาจากทั่วทุกสารทิศก็จะได้รู้จักกันในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน วันคุ้มครองโลกดังกล่าว จึงตรงกับหลักธรรมวินัย เพราะเป็นวันที่แสดงให้เห็นถึงการฟื้นฟูศีลธรรมโลกและเกาะเกี่ยวเนื่องกับทางบุญ ขณะเดียวกัน วันทอดกฐินประจำปีของวัด ซึ่งได้กระทำมาอย่างต่อเนื่อง จุดมุ่งหมายที่สำคัญต้องการจะสืบทอดพุทธประเพณีที่เกิดขึ้นมาแล้วในครั้งพุทธกาล และต้องการจะแสดงให้เห็นถึงพุทธประเพณีอันยิ่งใหญ่ที่สะท้อนให้เห็นถึงความตั้งใจของประชาชนที่ต้องการเข้า

มาร่วมทำบุญ เป็นบุญพิธีที่เป็นไปตามธรรมวินัยโดยแท้ แต่อย่างไรก็ดี วัดพระธรรมกายต้องการจะสร้างศาสนพิธีกรรมกฐินให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่ประชาชน บางครั้งประชาชนโดยส่วนหนึ่งอาจจะไม่รู้เชิงลึกว่า กฐินนั้นคืออะไร แต่วัดพระธรรมกายจัดงานกฐินเพื่อแสดงให้เห็นถึงความรู้ว่าอะไรคือกฐินอย่างถูกต้องและเข้าใจง่าย ดังนั้น ศาสนพิธีทั้งหลายที่เกิดขึ้นในวัดพระธรรมกาย ณ เบื้องต้นต้องมีการทบทวนก่อนว่า ศาสนพิธีทั้งหลายเหล่านี้มีส่วนเกี่ยวข้องสอดคล้องกับธรรมวินัยหรือไม่ แล้วจึงลงมือพัฒนาให้เป็นที่รับรู้แก่ประชาชน ขั้นตอนการพัฒนาหลักคิดสำคัญ คือ เน้นความพร้อมเพรียงกันของเจ้าของบุญคือประชาชนที่มาทำบุญให้ปลื้มผลแห่งการทำบุญและเป็นกำลังสนับสนุนให้อายุพระพุทธศาสนามั่นคงยิ่งขึ้น เป็นผลต่อเนื่องให้เป็นที่ปรากฏแก่สายตาชาวโลกหมายถึง ต้องยิ่งใหญ่ในภาพลักษณ์ภายนอกและมีสาระสำคัญภายใน เป็นแบบอย่างให้ประชาชนทั่วไป ได้เห็นความสำคัญในการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนากับวัดใกล้บ้านให้มั่นคงสืบไป แต่จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พบว่า

“ความจริงศาสนพิธีมีอยู่แล้วในพระธรรมวินัยเพียงแต่ว่าจะพัฒนาอย่างไรให้เป็นที่เข้าใจแก่ประชาชน การพัฒนาศาสนพิธีอย่างง่ายๆ ของวัด คือ จัดพิธีกรรมให้ศักดิ์สิทธิ์ ภาพลักษณ์ภายนอกดูยิ่งใหญ่ และภาพภายในต้องเป็นไปตามภายนอก เห็นจากพิธีกรรมต่างๆ มีจำนวนคนเข้าร่วมจำนวนมาก ซึ่งเน้นความเป็นระเบียบเรียบร้อย” (คุณเกษกนก ดวงพรมณทล, สัมภาษณ์ วันที่ 20 สิงหาคม 2556)

“ศาสนพิธีใดก็ตามที่เกิดขึ้นในวัด ย่อมทำเพื่อประชาชน เมื่อประชาชนเข้าร่วมจึงกลายเป็นความยิ่งใหญ่ เพราะประชาชนในฐานะกัลยาณมิตรเป็นผู้เข้าร่วมจำนวนมากขึ้น พัฒนาให้เกิดเป็นรูปธรรมในวัดพระธรรมกายเรียกศาสนพิธีว่า งานบุญใหญ่ ซึ่งเป็นศาสนพิธีที่เน้นความเป็นบุญจริงๆ เช่น วันวิสาขะ วันมาฆะ วันกฐิน” (พระครูภาวนาวิเทศ (วิรัตน์ มณิกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 10 ตุลาคม 2556)

“ความจริงการรื้อฟื้นศาสนพิธีนำมาพัฒนาให้เป็นที่รู้จักทราบกันโดยทั่วไป เช่น การเดินธุดงค์ปัจจุบันหาได้ยากแล้ว แต่วัดพระธรรมกายพยายามจะแสดงให้เห็นว่า การเดินธุดงค์สมัยพุทธกาลเป็นอย่างไรในสมัยนี้ก็สามารถทำได้ และไม่จำเป็นต้องเดินป่า เดินในเส้นทางถนนก็ได้ เพราะจุดมุ่งหมายสำคัญคือ ฝึกความอดทน ขณะที่วัดพระธรรมกายได้นำมาบูรณาการ คือ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูกตเวทิตาแด่มหาปูชนียาจารย์ (หลวงพ่อสด วัดปากน้ำภาษีเจริญ)” (พระครูวิสุทธิ์กาญจนกิจ, สัมภาษณ์ วันที่ 20 กันยายน 2556)

“พิธีถวายสังฆทานแด่วัดทั่วประเทศ เป็นอีกหนึ่งการพัฒนาศาสนพิธี เพราะตามธรรมดาการถวายสังฆทานเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล หรือเป็นกลุ่มคน แต่วัดพระธรรมกายมิได้มีดำริเช่นนั้น เหตุเพราะการถวายสังฆทานต้องเป็นศาสนพิธีแด่คนหมู่ใหญ่และภาพที่ปรากฏออกมาจึงเป็นภาพที่สวยงามมองดูเป็นความสามัคคีในหมู่ชาวพุทธ” (พระพรมสรร อภิวฑฺฒโน, สัมภาษณ์ วันที่ 30 กันยายน 2556)

จากข้อมูลเบื้องต้น กล่าวได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่างสะท้อนให้เห็นถึงหลักการพัฒนาศาสนพิธีให้เป็นที่รับรู้แก่คนทั่วไป โดยการทำให้ศาสนพิธีทุกประการมีความยิ่งใหญ่ จัดกระทำถูกต้องตามธรรมวินัย ทำให้ภาพลักษณ์ภายนอกและสาระภาพลักษณ์ภายในต้องมีควบคู่ด้วยเช่นกัน ขณะที่การพัฒนาศาสนพิธีให้เป็นที่เข้าใจแก่ประชาชน ต้องมีการบอกกล่าวอธิบายให้ทราบถึงสาระสำคัญของศาสนพิธีต่างๆ

ให้มีความเข้าใจตรงกัน กรณีที่ยกมาในเบื้องต้น อาทิ การจัดงานกฐิน การจัดงานวันคุ้มครองโลก การจัดงานวันมุทิตาสักการะพระเปรียญธรรม การถวายสังฆทานพระภิกษุสงฆ์ 323 วัด ใน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ การจัดงานในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การจัดงานพิธีถวายสังฆทานทั่วประเทศ งานศาสนพิธีการถวายข้าวพระพุทธทุกต้นเดือน ธุดงค์ธรรมชัย และการตักบาตรขึ้นปีใหม่ ฯลฯ ทั้งหมดนี้ต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อยคนทั่วไปได้ให้ความสนใจและต้องการเข้ามาร่วมในศาสนพิธีเหล่านี้ และร่วมรับผลจากการปฏิบัติดังกล่าว คือ บุญกุศล ตามมโนปณิธานของวัด คือ ได้พระแท้ คนดีแท้ และวัดแท้

สืบเนื่องมาจากการพัฒนาศาสนพิธีให้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย แต่ก็ยังไม่ถือว่าสิ้นกระบวนการ เพราะการพัฒนาศาสนพิธีหากไม่มีการดำรงรักษาโดยบุคลากรทุกประเภท การพัฒนาศาสนพิธีทุกอย่างเป็นอันไม่เกิดความยั่งยืน เมื่อพัฒนาให้ยิ่งใหญ่แล้ว ทำอย่างไรจะรักษาระดับความยิ่งใหญ่ให้อยู่คู่กับชาวพุทธได้นานที่สุด วิธีการที่จะดำรงรักษาศาสนพิธี ได้แก่ การปฏิบัติในศาสนพิธีอย่างต่อเนื่อง โดยบุคลากรภายในวัดและประชาชนที่เข้ามาร่วม เพราะการปฏิบัติศาสนกิจประเภทใดก็ตาม หากกระทำอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งกลายเป็นปทัสถาน (Norms) แบบอย่างแนวทางของการดำเนินการจนกลายเป็นวัฒนธรรม ศาสนพิธีประเภทนั้นย่อมไม่เลือนหายไป ขึ้นชื่อการพัฒนาศาสนพิธีให้มีความยิ่งใหญ่และเกิดความภาคภูมิใจในพุทธศาสนิกชนที่ว่ายาก คงจะไม่ยากเท่ากับการรักษาเอาไว้ คือ การรักษาให้คงอยู่ในสภาพเดิม หมายความว่า หลักการ แนวทางปฏิบัติเป็นแบบเดิม แม้ผู้นำบุญจะไม่อยู่ แต่บุคลากรที่เหลือก็สามารถปฏิบัติได้อย่างไม่ยิ่งหย่อนและมีการสอนกันรุ่นต่อรุ่นกันไปไม่ให้ศาสนพิธีตามธรรมวินัยให้สูญหายไป

การธำรงรักษาศาสนพิธี จึงดูเสมือนหนึ่งว่า ต้องกระทำไปอย่างไม่ขาด ไม่ละทิ้ง ยิ่งทำมากและต่อเนื่องเท่าไหร่ ความคุ้นเคยก็มีมากเท่านั้น ดังนั้น วัดพระธรรมกาย จึงถือเอาเรื่องของการธำรงรักษาศาสนพิธีเป็นประการสำคัญเช่นกัน จะเห็นได้จาก พิธีกรรมใดๆ ที่เกี่ยวกับวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา และพิธีที่วัดได้จัดกระทำอยู่เรื่อยมา เช่น พิธีถวายบูชาข้าวพระพุทธ พิธีถวายสังฆทานครั้งใหญ่ งานวันคุ้มครองโลก วันสันติภาพโลก และงานกฐิน เป็นต้น ล้วนนำมาจากบุญกิริยาวัตถุ 3 คือทาน ศีล ภาวนา เหล่านี้ภาษาชาววัดพระธรรมกายเรียกว่า งานบุญใหญ่ ซึ่งวัดได้จัดขึ้นทุกปี โดยในแต่ละปีมีจำนวนประชาชนเข้าร่วมในงานดังกล่าวมากขึ้นเป็นลำดับ จึงโยงให้เห็นว่า ศาสนพิธีจำเป็นจะต้องรักษา และรูปแบบการรักษาที่ดีที่สุด คือ การกระทำอย่างต่อเนื่อง และรวมถึงการยกระดับของศาสนพิธีให้ยิ่งใหญ่ ถือว่าเป็นการเรียนรู้ของชาวพุทธในอีกทางหนึ่ง และไม่ถือว่าเป็นการโอ้อวดเกินวิสัยที่จะรับได้ เพราะหากพินิจดูดีๆ จะพบว่า ศาสนพิธีที่จัดกระทำให้เกิดความยิ่งใหญ่ทุกปีก็เพื่อเตือนสติชาวพุทธให้รำลึกนึกถึงวันสำคัญตามพุทธโอวาท คือ ให้ละชั่ว ทำดี ทำใจให้ผ่องใส เพราะฉะนั้น เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า การธำรงรักษาศาสนพิธีให้ดำรงคงอยู่อย่างยั่งยืนตราบนานเท่านาน พิจารณาได้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่

“การพัฒนาศาสนพิธีให้เจริญก้าวหน้าตรงตามเจตนารมณ์ของมหาปูชนียาจารย์ คือ การธำรงรักษาไว้ซึ่งประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธ ได้แก่ การทำอย่างต่อเนื่อง มิให้ขาด หรือมิให้ทำลาย อะไรที่ทำอย่างต่อเนื่องเป็นประจำจนเกิดกลายเป็นความเคยชินและเป็นนิสัย รักการสั่งสมบุญโดยการให้ทาน รักษา

ศีลและการเจริญภาวนา ลักษณะการกระทำอย่างนั้นจะเป็นการธำรงรักษาประเพณีวัฒนธรรมอันดีไปโดยปริยาย” (พระครูวิสุทธิ์กาญจนกิจ, สัมภาษณ์ วันที่ 20 กันยายน 2556)

“ควรจะธำรงรักษา ภายหลังจากการพัฒนาศาสนพิธีต่างๆ ให้เสร็จสิ้นบริบูรณ์ วิธีการธำรงรักษา คือ ทุกคนต้องร่วมกันทำกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนพิธี ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมการวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา งานบุญสำคัญของวัด การถวายสังฆทานแด่วัดทั่วประเทศ การจัดงานปีใหม่ด้วยการตักบาตร และพิธีการสำคัญอื่นๆ ของวัด ต้องทำอย่างต่อเนื่องไม่ให้ขาดช่วง เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า สามารถทำงานสืบต่ออายุพระศาสนาได้” (พระครูภาวนาสุธรรมวิเทศ (หาญชัย อาสภกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 20 ตุลาคม 2556)

“พิธีกรรมสำคัญต่างๆ วัดพระธรรมกายอาศัยการสืบทอด สืบสานประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นชาวพุทธจริงๆ เช่น พิธีวันสำคัญทางศาสนา วัดก็จัดงานได้ยิ่งใหญ่เพื่อเป็นการประกาศให้ชาวโลกได้รู้ว่า วันสำคัญทางศาสนาดังกล่าวมีความสำคัญอย่างไร และชาวพุทธควรจะทำอะไรในวันสำคัญ ขณะที่วันสำคัญอื่นๆ ที่วัดจัดขึ้นให้นับเนื่องจากการทำความดีร่วมกันรวมทั้งบ้าน วัด โรงเรียน ได้แก่ วันคุ้มครองโลก พิธีถวายบูข้าวพระทุกต้นเดือน พิธีถวายสังฆทาน พิธีตักบาตรพระ 2 ล้านรูปในวันขึ้นปีใหม่ การเดินธุดงค์ธรรมชัย” (พระครูวินัยธรนที นนฺทภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 25 ตุลาคม 2556)

“การธำรงรักษาพิธีกรรมสำคัญของวัดพระธรรมกาย คือหลักในการให้ทาน รักษาศีลและการเจริญสมาธิภาวนา โดยเฉพาะการปฏิบัติธรรมเป็นจุดเน้นของวัด การกระทำอย่างต่อเนื่องและอาศัยการปลูกฝังอุดมการณ์ให้บุคคลได้ยึดถือปฏิบัติ รวมถึงการเห็นความสำคัญของพิธีกรรมและช่วยกันดำเนินการ ที่สำคัญประชาชนได้เข้าร่วมและได้ประโยนช์จากการปฏิบัติธรรม ทำทานและรักษาศีลเป็นส่วนสำคัญของการประกอบพิธีกรรม ซึ่งก่อให้เกิดความศรัทธาแก่ประชาชนโดยแท้”(พระวินัย ฐิตวินโย, สัมภาษณ์ วันที่ 29 กรกฎาคม 2556)

จากข้อมูลดังกล่าว การธำรงรักษาศาสนพิธีเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวพุทธทุกคน โดยเฉพาะวัดพระธรรมกาย ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายพระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา และฆราวาสอาสาสมัคร ตลอดถึงกัลยาณมิตรทั่วโลก ต่างก็เล็งเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการธำรงรักษาศาสนพิธีที่สำคัญตามที่มหาปูชนียาจารย์เคยประพฤติปฏิบัติสืบทอดกันมา สิ่งที่เป็นประเด็นสำคัญดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญเบื้องต้นได้สะท้อนออกมา คือ ต้องช่วยกันปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ไม่ขาด ไม่ละทิ้ง เพราะถ้าหากปฏิบัติสืบเนื่องกันจนกลายเป็นบรรทัดฐานสำคัญของวัด และทุกคนต้องร่วมกันปฏิบัติ ศาสนพิธีเหล่านั้นก็จะดำรงคงอยู่กับวัดตลอดไป โดยศาสนพิธีไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมอันเนื่องวันสำคัญ พิธีกรรมอันเนื่องจากบุญวิธีที่ได้คิดสร้างสรรค์ขึ้น ต้องกระทำให้ครบถ้วน เป็นประเพณีของวัดพระธรรมกาย ศาสนพิธีเหล่านี้ เป็นที่รับรู้กันว่าจะต้องได้รับการธำรงรักษา หรือการช่วยกันรักษาให้คงอยู่คู่กับชาวพุทธ โดยเป้าหมายสำคัญ คือ การสร้างศาสนพิธีเพื่อเป็นต้นแบบให้คนรุ่นหลังได้เห็นรูปแบบตัวอย่างในการทำความดี การสืบต่อศาสนพิธีต่างๆ ที่วัดพระธรรมกายดำรงรักษาไว้เป็นระยะเวลาตั้งแต่เริ่มตั้งวัดจนกระทั่งปัจจุบัน ศาสนพิธีเหล่านั้นนับวันยิ่งเป็นที่รู้จักแก่ประชาชน บางครั้งอาจจะมีประชาชนบางกลุ่มที่ยังมีความเข้าใจคลาดเคลื่อน โดยมีความรู้สึกว่า วัดพระธรรมกายประกอบศาสนพิธีต่างๆ มีความเหมาะสมกับความเป็นวัดในทางพระพุทธศาสนาหรือไม่ กล่าวให้เข้าใจกัน คือ ทำเกินวิสัยที่คนอื่นจะเข้าใจได้ ความจริงแล้วถ้าหากเข้ามาพิสูจน์และเข้ามาร่วมในศาสนพิธีดังกล่าว ก็จะเกิดความเข้าใจ

และมีสัมมาทิฏฐิขึ้นมาทันที เพราะศาสนพิธีเหล่านั้น มีจุดประสงค์ที่ตอบคำถามแก่ผู้สงสัยโดยตรง ประเด็นต่อมาแล้วทำไมศาสนพิธีต่างๆ ของทางวัดจึงพัฒนาก้าวหน้าและมีจำนวนประชาชนเข้าร่วมมากมาย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้ชี้แจงว่า การที่ศาสนพิธีต่างๆที่เกี่ยวเนื่องพระพุทธศาสนาตามที่วัดพระธรรมกายได้ดำรงสืบทอดกันมา สาเหตุที่มีความก้าวหน้า เป็นเพราะการรู้จักประยุกต์ปรับปรุงและคิดหาสร้างสรรค์วิธีการทำบุญใหม่ๆให้สอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พฤติกรรมของคน และความเปลี่ยนด้านอื่นของสังคม (พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, สัมภาษณ์ วันที่ 20 กรกฎาคม 2556) วัดพระธรรมกายจึงตีโจทย์สำคัญในทางสังคม โดยเฉพาะความต้องการหรือความคาดหวังของสังคมที่ต้องการจะให้สถาบันศาสนาเข้าไปช่วยเหลือดูแลในส่วนใด แต่ทั้งนี้ การจะเข้าไปช่วยเหลือสังคมได้ต้องปรับปรุงเปลี่ยนแนวทางการดำเนินการให้สอดคล้องกับสภาพที่เป็นอยู่ ประเด็นนี้ คือ การประยุกต์ศาสนพิธีให้เหมาะสมถูกต้องตามหลักธรรมวินัยกับสภาพการเปลี่ยนของสังคมนั่นเอง

ความจริงแนวทางการประยุกต์ คือ การเริ่มจากศาสนพิธีที่คุ้นเคยหรือปฏิบัติสืบต่อกันมาอยู่แล้ว เพียงแต่ต้องยกระดับให้ดูเหมือนว่า เป็นพิธีที่ยิ่งใหญ่ เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ วันวิสาขะบูชา วันมาฆะบูชา และวันอาสาฬหะบูชา เป็นต้น การประยุกต์ให้สอดคล้อง เหมาะสม คือ การเวียนเทียนจุดประทีปโคมไฟบูชาพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ ตลอดถึงการเวียนปทักษิณรอบองค์มหาธรรมกายเจดีย์ โดยก่อนอื่นจะเข้าไปสู่พิธีกรรมดังกล่าวต้องมีการสมาทานศีลและนั่งสมาธิเพื่อให้จิตใจสงบก่อน ลักษณะการกระทำเช่นนี้จึงเสมือนหนึ่งว่า ประยุกต์พิธีกรรมให้เข้ากับคนที่ต้องการเข้ามาปฏิบัติธรรมฝึกฝนอบรมตนเองเพื่อให้รับบุญอย่างเต็มที่ และสิ่งที่เห็นชัดว่า ประสบผลสำเร็จตรงที่ว่า ภาพที่ฉายออกมามีประชาชนจำนวนมาเข้ามาร่วมในวันสำคัญในแต่ละปี ช่วยกันจุดประทีปบูชาบริเวณท่ามกลางพุทธมณฑลแห่งรอบองค์พระมหาธรรมกายเจดีย์ ขณะที่ศาสนพิธีอื่นๆ เช่น พิธีถวายข้าวพระพุทธ พิธีถวายสังฆทานแด่วัดทั่วประเทศ พิธีกฐิน และพิธีตักบาตรพระ 2 ล้านรูป ฯลฯ ต่างก็ประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัยทั้งสิ้น คือ ทำให้เห็นว่า พิธีการถวายบูชาข้าวพระพุทธคืออะไร และพิธีถวายสังฆทานแด่พระสงฆ์คืออะไร รวมถึงการได้เข้าใจในการถวายผ้าพระกฐิน ตลอดถึงการทำบุญตักบาตรพระ ซึ่งเป็นการเอื้อประโยชน์ด้านบุญให้เกิดกับประชาชน

“การรู้จักประยุกต์กิจกรรมต่างๆ ให้เข้ากับสภาพที่เป็นอยู่ของสังคมนับเป็นเรื่องที่ควรทำ จะรอให้คนเข้ามาวัดอย่างเดียวคงไม่ได้ วิธีการที่จะชักจูงคนเข้าวัด ต้องเริ่มจากการศึกษาปฏิกิริยาทางสังคม และค่อยๆ ปรับตัวให้เป็นไปตามนั้น การรู้จักประยุกต์ศาสนพิธีที่วัดจัดขึ้นในรูปแบบงานบุญใหญ่ ถือว่าเป็นกิจกรรมที่เป็นไปตามความต้องการของประชาชน” (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สตฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556)

“การประยุกต์ศาสนพิธีให้สอดคล้องตามยุคสมัยถือเป็นสิ่งที่ควรทำ เพราะหากไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่เหมาะสม ศาสนพิธีบางประการคงจะเลือนหายเป็นแน่ ยกตัวอย่างที่เห็นชัด ตามปกติจะจัดงานทำบุญถวายสังฆทานในวันพระ แต่กลับเปลี่ยนให้เป็นวันอาทิตย์ทั้งนี้ ต้องดูความสะดวกของประชาชนเป็นหลักด้วย เนื่องจากเป็นวันหยุดเสาร์-อาทิตย์” (พระครูวิเทศปัญญาภรณ์ (สมบุญ สมฺมาปุญฺโญ), สัมภาษณ์ วันที่ 6 ตุลาคม 2556)

“การถวายบูชาข้าวพระพุทธและการทำบุญสังฆทานทุกวันอาทิตย์ต้นเดือนของทุกๆ เดือนเป็นศาสนพิธีที่รู้จักการประยุกต์ให้เกิดเหมาะสมสะดวกแก่พุทธศาสนิกชน เพราะต้องดูที่ประชาชนเข้ามาร่วมเป็นเกณฑ์ นอกจากนี้ พิธีกรรมบางประการจะแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ เช่น วันคุ้มครองโลก วันสันติภาพโลก และวันขึ้นปีใหม่ ทุกวันสำคัญที่กล่าวมา มิได้เป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่สากล หากแต่เป็นวันที่ตั้งขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ให้คนให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา”(พระมหาอุเทน สิริภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 10 สิงหาคม 2556)

“พิธีกรรมบางอย่างหากจะทำแบบเดิมคงจะไม่ได้รับความสนใจ ต้องรู้จักประยุกต์ให้เข้ากับสังคม โดยเน้นเป้าหมายเป็นประการสำคัญ คือ คนเข้ามาอบรมบ่มเพาะขัดเกลานิสัยของตนให้เป็นผู้มีจิตใจใสสะอาด ให้รักบุญกลัวบาป และเป้าหมายหลักอีกอย่างคือต้องการให้คนเข้าถึงการปฏิบัติธรรมสมาธิตามแนววิชชาธรรมกายของหลวงปู่วัดปากน้ำภาษีเจริญ ปรากฏชัดว่า ได้รับผลตอบรับเป็นอย่างดี” (พระมหาคมเพชร ธมฺมวิชิโร, สัมภาษณ์ วันที่ 25 กันยายน 2556)

จากการให้ข้อมูลในเบื้องต้นพอจะวิเคราะห์เป็นประเด็นสำคัญได้ว่า ศาสนพิธีจะต้องมีการประยุกต์ให้เหมาะสมกับกาลและเวลา พินิจกลุ่มบุคคลทางสังคมที่เข้ามาวัดเป็นหลัก ซึ่งหากมองในแง่ของการศึกษาเชิงพฤติกรรมนับว่าเป็นสิ่งที่ไม่ผิดจากความเป็นจริงมากนัก แต่หากมองในแง่ของการประยุกต์ก็น่าจะเห็นภาพชัดมากกว่า เพราะศาสนพิธีของวัดพระธรรมกาย นอกจากจะมีผู้นำบุญสำคัญ คือ หลวงพ่อเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และพระเถรานุเถระทุกรูป เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมในวัดสำคัญของพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นผู้นำในการสร้างบุญในศาสนพิธีที่เป็นของวัด เช่น งานทอดกฐิน งานวิสาขบูชา งานมาฆบูชา งานวันคุ้มครองโลก และวันปีใหม่ มีพิธีตักบาตรพระ 2 ล้านกว่ารูป หรือตักบาตรพระ 1 แสน รูปตามจังหวัดต่างๆ รวมถึงการได้เห็นการเดินธุดงค์ของพระที่เรียกว่า ธุดงค์ธรรมชัย เพราะฉะนั้น การจะให้ศาสนพิธีอยู่คู่กับสังคมชาวพุทธได้อย่างยาวนาน ต้องมีการประยุกต์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ อันหมายถึงการเผยแผ่ธรรมะในเชิงรุก ไม่รอให้คนเข้ามาหา แต่ต้องไปหาคน เพราะฐานสำคัญที่จะค้ำยันวัดมิให้เสื่อมสลายไปกับกาลเวลา คือ จำนวนศรัทธาประชาชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมตามศาสนพิธีที่วัดพระธรรมกายได้คิดขึ้นมาให้เนื่องกับพระธรรมวินัย

นอกจากนี้ การพัฒนาศาสนพิธีให้เป็นที่รู้จักแก่คนทั่วโลกได้เห็น คือ การจัดทำเป็นโครงการสำคัญๆ ขึ้นมา จะเห็นจากศาสนพิธีหลายๆ อย่าง เช่น โครงการตักบาตรพระ 1 แสนรูป โครงการธุดงค์ธรรมชัยตามเส้นทางมหาปูชนียาจารย์ โครงการฟื้นฟูศีลธรรมโลก โครงการบรรพชาและอุปสมบทหมู่ ฯลฯ เหล่านี้เป็นโครงการที่เนื่องด้วยศาสนพิธี กล่าวคือ นำเอาศาสนพิธีที่มีอยู่แล้วเป็นตัวตั้ง แล้วจึงใช้หลักการบริหารโครงการเข้าไปสอดแทรก หากไม่ยกศาสนพิธีเหล่านี้ให้เป็นโครงการ ศาสนพิธีดังกล่าวก็จะจำกัดวงเฉพาะภายในวัดเท่านั้น ในเมื่อนำเอาศาสนพิธีเข้าไปเป็นส่วนสำคัญในการจัดทำเป็นโครงการ ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นมิใช่แต่เพียงในวัด แต่เกิดขึ้นทั่วโลก เนื่องจากวัดพระธรรมกายมีวัดสาขาทั้งในและต่างประเทศ เพราะฉะนั้น เมื่อจะทำกิจกรรมใด ต้องอาศัยรูปแบบของการจัดทำเป็นโครงการ หมายความว่า จำนวนบุคคลจะต้องมากมายและเป็นกิจกรรมที่ใหญ่ ลำพังใช้ในเฉพาะวัดคงจะไม่เป็นการเพียงพอเท่าใดนัก อีกทั้งต้องการเผยแผ่ศาสนพิธีให้คนรู้จักและเข้าใจในสาระสำคัญ จึงต้องพัฒนาศาสนพิธีผ่านโครงการสำคัญๆ

“ความจริงเมื่อจำนวนคนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมในวัดเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ หากไม่มีการจัดทำกิจกรรมรองรับคงจะไม่ได้ แม้แต่กิจกรรมธรรมดาคงจะรับไม่ไหวอีกเช่นกัน ต้องจัดทำในรูปแบบโครงการ บางครั้งเราเรียกว่า จัดศาสนพิธีผ่านเป็นโครงการสำคัญต่างๆ เพื่อรองรับจำนวนคนที่เพิ่มมากขึ้น และโครงการต่างๆ เหล่านี้ วัดสาขาก็สามารถแปลงไปสู่การปฏิบัติได้” (พระครูภาวนาวิเทศ (วิรัตน์ มณิกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 10 ตุลาคม 2556)

“คนจะรู้จักวัดพระธรรมกายอย่างมาก เพราะวัดพระธรรมกายสามารถนำเรื่องต่างๆ ที่สำคัญในแวดวงพระพุทธศาสนามาจัดทำเป็นโครงการ เพราะโครงการทุกประเภทเป็นสากล หน่วยงานองค์การภาครัฐ ภาคเอกชนสามารถจัดทำได้ เวลาจะดำเนินการอะไรต้องจัดทำเป็นโครงการ เพราะมันมีรูปแบบที่เข้าใจง่ายอยู่แล้ว ขณะที่ศาสนพิธีทั้งหลายต้องดำเนินการให้เป็นโครงการ จะเห็นได้ว่า วัดพระธรรมกาย เมื่อจัดทำโครงการแล้วดูเหมือนว่า จะไม่เหมือนที่ไหนๆ ทำกัน” (พระอติเทพ ธมฺมนาโถ, สัมภาษณ์ วันที่ 31 สิงหาคม 2556)

“บางครั้งคนทั่วไปอาจจะคิดว่า วัดพระธรรมกายเกินที่วัดอื่นทำหรือไม่ ความจริงแล้วมิใช่อย่างที่คิด เพราะถ้าถือฐานคิดที่ว่า ถ้าไม่ยิ่งใหญ่แล้ว คนจะเห็นความสำคัญหรือ คนที่เห็นความสำคัญแสดงว่าเริ่มสนใจแล้วว่า ศาสนพิธีอะไร ถ้าจะให้ดีจริงๆ ต้องทำในรูปของโครงการ ซึ่งจะดูเป็นแบบแผนมากกว่า และเป็นที่ยอมรับกับทุกฝ่าย จะเห็นได้ว่า ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา วัดพระธรรมกายมีโครงการต่างๆ มากมาย บางส่วนก็เกี่ยวกับศาสนพิธีโดยตรงและมีที่มาจากการคิดค้นของคณะกรรมการบริหารวัด” (พระนิพนธ์ สิริภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 28 สิงหาคม 2556)

“การจัดทำโครงการที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนพิธีเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการจัดทำเป็นโครงการจะครอบคลุมกลุ่มคนทั้งหมด ทุกคนเข้าถึงโครงการได้ และศาสนพิธีต่างๆ มุ่งให้คนเข้ามาร่วมทำบุญที่มีอยู่ในโครงการ หากจะว่าไปแล้ว การพัฒนาศาสนพิธีโดยผ่านทางโครงการจะได้ครอบคลุมกลุ่มบุคคลได้มากกว่า และอีกประการหนึ่ง จะถือว่าเป็นการยกระดับให้เป็นที่รู้กันอย่างแพร่หลาย” (พระมหาสงวน สุริยว์โส, สัมภาษณ์ วันที่ 29 ตุลาคม 2556)

สิ่งที่เป็นประเด็นสำคัญตามที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แสดงทัศนะไว้นั้นนับเป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งนัก เพราะการจะพัฒนาศาสนพิธีต่างๆ ให้เป็นที่รู้จักแก่คนทั้งภายในและต่างประเทศต้องเริ่มจากการจัดทำเป็นโครงการ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ศาสนพิธีนั้นมีอยู่แล้ว เพียงแต่นำสาระสำคัญของศาสนพิธีเข้ามาสู่การจัดทำเป็นโครงการ ซึ่งเป็นการยกระดับศาสนพิธีเหล่านั้นให้เป็นที่รับรู้และเข้าใจแก่ประชาชน จะเห็นตัวอย่างชัดเจนในโครงการถวายสังฆทานแก่พระทั่วประเทศ โครงการธุดงค์ธรรมชัย โครงการบรรพชาอุปสมบทหมู่ โครงการตักบาตรพระ 2 ล้านรูป ฯลฯ ซึ่งเป็นโครงการที่ริเริ่มจากดำริของหลวงพ่อเจ้าอาวาสที่ต้องการให้ประชาชนได้เห็นความสำคัญของการถวายมหาสังฆทาน รวมถึงได้เห็นความสำคัญหรือเป็นการรำลึกถึงรูปแบบการเดินธุดงค์ ซึ่งตามปกติมักจะพบเห็นพระธุดงค์เดินทางในป่า แต่บัดนี้การเดินธุดงค์มิได้มีในป่าอย่างเดียว แต่มีให้เห็นบนทางเท้าในตัวเมือง ทั้งนี้ จุดมุ่งหมายสำคัญ คือ การฝึกความอดทน และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ทำบุญอย่างน้อยมีพระธุดงค์เดินกันเป็นแถวหน้าบ้านถือเป็นสิริมงคล ขณะเดียวกันประชาชนก็มีโอกาสโปรยดอกดาวเรืองให้กับพระสงฆ์ที่เดินธุดงค์ได้เหยียบและถือว่าเป็นศิริมงคลแก่ตัวเองและครอบครัว แต่อย่างไรก็ดี การพัฒนาศาสนพิธีต่างๆ ของวัดพระธรรมกาย แม้จะทำผ่านโครงการต่างๆ ก็จริง หากไม่เผยแผ่ให้ประชาชนได้เข้าใจ

อย่างต่อเนื่องก็จะไม่เกิดประโยชน์ใดๆ ทั้งสิ้น เนื่องจากการเผยแผ่คือการบอกให้ประชาชนได้รับรู้และเข้าใจในสาระสำคัญของศาสนพิธี ซึ่งตรงกับคติที่ว่า “พิธีกรรมอะไรก็แล้วแต่ หากสักแต่ว่าทำ แต่ไม่คิดตาม ก็จะกลายเป็นความเขลา” (พระครูสังฆรักษ์รังสฤษดิ์, สัมภาษณ์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2556) ดังนั้น การจะเข้าใจได้อย่างลึกซึ่ง ต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง หมายความว่า ไม่ยอมละทิ้งในศาสนพิธีที่ปูชนียาจารย์ได้ทำสืบทอดกันมาและสานต่อให้คนรุ่นหลังได้ทราบถึงประเพณีวัฒนธรรมอันเป็นของชาวพุทธโดยแท้สื่อถึงหลักในการสั่งสมบุญด้วยการทำทาน รักษาศีลและการเจริญภาวนา เป็นการสร้างคนดีให้ขยายกว้างไปสู่สังคมและเกิดสันติสุข

จากความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ทั้งหมด เป็นความเห็นที่สะท้อนให้เห็นถึงหลักการสำคัญของการพัฒนาศาสนพิธี ซึ่งจะนำไปสู่การทำความเข้าใจในรายละเอียด โดยมีประเด็นสำคัญที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้เน้นเป็นพิเศษ ซึ่งสามารถสรุปประเด็นสำคัญตามความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.4 สรุปสาระสำคัญของการพัฒนาศาสนพิธีจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ประเด็นสำคัญ	บทสรุปผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)
1) ทบทวนศาสนพิธีในพระธรรมวินัย	ศาสนพิธีกรรมของวัดพระธรรมกายได้มาจากการทบทวนศาสนพิธีในพระธรรมวินัย พื้นฐานสำคัญของการจัดทำพิธีกรรมแต่ละประเภทของวัดพระธรรมกายก่อนอื่นต้องทบทวนดูว่า ศาสนพิธีกรรมต้องมีพื้นฐานจากหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยพิจารณาดูแต่ละประเภท แล้วจึงสรุปเป็นบทเรียนสำคัญ ส่วนใหญ่แล้ว ศาสนพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในวัดธรรมกายตั้งแต่ยุคเริ่มแรก เช่น วันสำคัญในทางศาสนา ได้แก่ วันมาฆะบูชา วิสาขะบูชา อาสาฬหบูชา รวมถึงวันที่เกี่ยวเนื่องกับการทำบุญต่างๆ เช่น วันถวายบูชาข้าวพระพุทธ ถวายสังฆทาน วันสันติภาพโลก วันออกพรรษา วันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น โดยสรุปแล้ววันที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนพิธีจะมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ วันสำคัญของศาสนาโดยแท้กับวันที่สร้างขึ้นมาเพื่อให้เป็นกุศโลบายในการทำความดี แต่ทั้งนี้ วัดพระธรรมกายได้พิจารณาเป็นพื้นฐานสำคัญก่อนว่า ขัดกับหลักธรรมวินัยหรือไม่ และสอดคล้องกับธรรมวินัยอย่างไร ซึ่งจะเป็นการเอื้อประโยชน์ต่อการต่อยอดเป็นองค์ความรู้และพัฒนาให้เกิดความยิ่งใหญ่เพื่อให้ประชาชนได้เห็นถึงความสำคัญและเข้าใจอย่างลึกซึ้งในพิธีกรรมเหล่านั้น เหนือสิ่งอื่นใดพิธีกรรมเป็นเพียงเปลือก ส่วนสาระสำคัญที่แฝงอยู่เป็นแก่นแท้ วัดพระธรรมกายต้องการจะให้ประชาชนได้เห็นว่า แก่นแท้ของพิธีกรรม คือการปฏิบัติธรรม สิ่งที่สำคัญที่สุดที่ควรยึดถือและปฏิบัติต่อกันอย่างต่อเนื่อง

2) พัฒนาศาสนพิธีให้รู้จักแก่ประชาชน	ศาสนพิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาแม้ว่าวัดส่วนใหญ่จะประพฤติและปฏิบัติสืบเนื่องกันมา แต่บางครั้งการจะทำให้ประชาชนได้เข้าใจถึงสาระสำคัญของศาสนพิธีกรรมอย่างถูกต้อง ยังหาได้น้อยมาก เพราะฉะนั้น เจตนารมณ์สำคัญของวัดพระธรรมกาย คือ ต้องการจะพัฒนาศาสนพิธีกรรมที่มีอยู่แล้วให้เป็นที่รู้จักแก่ประชาชนเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะเนื้อหาสาระสำคัญของพิธีกรรม ยิ่งต้องดำเนินการเป็นอย่างมาก เพราะถ้าหากประชาชนเข้าใจในสาระสำคัญของพิธีกรรมแล้ว ยิ่งเป็นการสร้างสัมมาทิฏฐิให้เกิดขึ้น และจะเป็นการปลูกฝังศรัทธาอย่างถูกต้องและมีความยั่งยืน หลักคำสอนของศาสนาจะไม่ถูกบิดเบือน เพราะฉะนั้น ศาสนพิธีมีอยู่แล้วในหลักธรรมวินัย เพียงแต่จะต้องทำให้พิธีกรรมที่สอดคล้องกับหลักธรรมวินัยเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายแก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้สืบทอดพิธีกรรมที่มีอยู่ในธรรมวินัยให้มากขึ้น

ตารางที่ 4.4 (ต่อ)

ประเด็นสำคัญ	บทสรุปผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)
3) รักษาศาสนพิธี	ศาสนพิธีกรรมเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะสร้างกระแสแห่งความศรัทธาให้เกิดขึ้น ถ้าศาสนามีแต่เพียงแก่นธรรม โดยปราศจากกุศโลบายชักนำให้คนเกิดความเข้าใจ ศาสนานั้นก็จะอยู่ไม่ได้นาน เพราะสาระธรรมบางประการต้องอาศัยระยะเวลาและเครื่องมือช่วยให้เกิดความเข้าใจ เพราะฉะนั้น วัดพระธรรมกาย จึงต้องมีกุศโลบายให้คนเกิดความเข้าใจในหลักธรรม โดยพิจารณาว่า กุศโลบายนั้นๆ เป็นไปตามหลักธรรมวินัยเป็นเบื้องต้นก่อน ถ้าไม่ขัดกับหลักธรรมวินัยก็จะใช้กุศโลบายนั้นเป็นเครื่องมือเพื่อทำให้คนเกิดความเข้าใจในศาสนพิธี โดยความเป็นจริง ศาสนพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในวัดพระธรรมกายเป็นทั้งศาสนพิธีในวันสำคัญและศาสนพิธีที่เกิดขึ้นตามช่วงโอกาส ทั้งนี้เมื่อมีศาสนพิธีเกิดขึ้นแล้ว นโยบายหลักของวัด คือ จะต้องจรรโลงศาสนพิธีให้อยู่ควบคู่กับการพัฒนาพระศาสนาให้ยาวนาน จุดมุ่งหมายเพื่อให้ลูกหลานได้เห็นว่า ศาสนพิธีกรรมของชาวพุทธนั้น มีอะไรบ้าง และมีหลักการสำคัญอย่างไรในแต่ละพิธีกรรม ซึ่งจะเป็นเครื่องมือช่วยให้ประชาชนชาวพุทธทั่วทุกหมู่เหล่าได้เกิดความเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ อนึ่ง ศาสนพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา ล้วนเกิดขึ้นมาจากเหตุปัจจัยต่างๆ ที่สนับสนุนให้เกิดขึ้นและเกิดขึ้นได้ยากแล้ว ที่ยากไปกว่านั้นคือการรักษาศาสนพิธีให้คงอยู่กับประชาชนชาวพุทธได้เห็นและได้สืบทอดให้คงอยู่ได้ตราบนานเท่านาน
4) ประยุกต์ศาสนพิธีเข้าให้ร่วมสมัย	วัดพระธรรมกายได้ชื่อว่า เป็นวัดที่สามารถบูรณาการหลักธรรมวินัยให้สอดคล้องกับกาลสมัยมากที่สุด จนกล่าวได้ว่า เป็นวัดที่ถูกสร้างขึ้นมาท่ามกลางความทันสมัยและการขยายของตัวของเมือง จนวัดพระธรรมกายอยู่ในท่ามกลางที่แวดล้อมไปด้วยความ

	เจริญของเมืองไปโดยปริยาย แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าวัดพระธรรมกายจะอยู่ในท่ามกลางของความเจริญหรือไม่ ไม่ใช่ประเด็นสำคัญ แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่การเป็นศูนย์จิตใจของประชาชนได้ การสร้างวัดพระธรรมกายขึ้นมา เหตุผลส่วนหนึ่งคือ ต้องการจะให้วัดเป็นวัดอย่างแท้จริง ภายใต้ความเป็นวัด ต้องมีศาสนพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาเพื่อให้พุทธศาสนิกชนเข้ามาประกอบศาสนกิจในวันสำคัญต่างๆ แต่เนื่องจากภาวะปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนจำนวนไม่น้อย ไม่มีโอกาสได้เข้ามาร่วมประกอบศาสนกิจในวันสำคัญ เช่น วันพระขึ้น/แรม 15 ค่ำ หรือวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น วัดพระธรรมกายจึงประยุกต์ศาสนพิธีกรรม เปลี่ยนจากวันพระ มาเป็นวันอาทิตย์ของเดือน เป็นวันที่ประกอบศาสนกิจสำคัญ เช่น การถวายสังฆทาน ถวายบูชาข้าวพระ การทำทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนาปฏิบัติธรรม ขณะเดียวกัน ศาสนพิธีกรรมบางประการต้องมีการประยุกต์ให้เข้ากับภาวะการเปลี่ยนแปลงของโลก อาจจะมีการปรับเปลี่ยนชื่อศาสนพิธีหรือกิจกรรมให้สอดรับความทันสมัย เช่น การทำกิจกรรมทุกอย่างให้กลายเป็นรับบุญ การอบรมในกิจกรรมต้องลงท้ายด้วยแก้ว ดอกไม้จากดอกดาวเรืองเป็นดอกดาวรวย เป็นต้น

ตารางที่ 4.4 (ต่อ)

ประเด็นสำคัญ	บทสรุปผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)
5) จัดทำเป็นโครงการเกี่ยวเนื่องกับศาสนพิธี	การจะทำให้ศาสนพิธีเป็นที่รู้จักแก่คนโดยแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับในสังคมได้ ต้องมีการจัดทำเป็นโครงการ หลายๆ โครงการที่เกิดขึ้นในวัดพระธรรมกาย มีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสนพิธีเช่นเดียวกัน อาทิ โครงการธุดงค์ธรรมชัย โครงการอุปสมบทหมู่ โครงการบรรพชา โครงการอุบาสิกาแก้ว ฯลฯ ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับศาสนพิธีกรรมด้วย เพราะก่อนที่จะเข้าร่วมในโครงการต่างๆ เหล่านี้ ประการแรก ต้องมีพิธีกรรมขอสมาทานศีลก่อน ซึ่งเป็นพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาโดยตรง ต่อจากนั้นก็จะต้องพานั่งสมาธิ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมโครงการอะไรก็แล้วที่เกิดขึ้นต้องมีการนำนั่งสมาธิเพื่อปรับฐานแห่งจิตใจให้เกิดความมั่นคงเสียก่อน นอกจากนี้ศาสนพิธีกรรมจะเป็นที่ทราบกันในวงกว้างได้ก็ต่อเมื่อ มีการจัดทำเป็นโครงการต่างๆ ขึ้นมาให้เป็นรูปธรรม หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ทำศาสนพิธีกรรมที่มีอยู่เดิมพัฒนาให้เป็นโครงการ ซึ่งจะสามารถรองรับจำนวนประชาชนที่มากขึ้นอย่างต่อเนื่อง และอีกประการหนึ่ง ศาสนพิธีกรรมนั้น ก็จะกลายเป็นกิจลักษณะยกระดับให้ขอบเขตของศาสนพิธีกรรมกว้างขึ้น และประชาชนก็จะมีโอกาสได้เข้ามาร่วมเพิ่มมากขึ้นอันเป็นส่วนสำคัญผลักดันให้ศาสนพิธีจากที่ผู้คนทั้งหลายไม่รู้ ก็ได้รับรู้อย่างทั่วถึง นั่นหมายความว่า การประทับตราแห่งความสำเร็จของการพัฒนาศาสนพิธีกรรมให้ยิ่งใหญ่และเป็นที่ยอมรับแก่ประชาชน
6) เผยแผ่ศาสน	ศาสนพิธีที่เกิดขึ้นในวัดพระธรรมกาย ล้วนแต่เป็นศาสนพิธีที่มหาปูชนียาจารย์

พิธีอย่างต่อเนื่อง	ผู้สร้างวัดพระธรรมกาย ได้คิดและสร้างสรรค์ขึ้นมา โดยมีเจตนารมณ์อันสำคัญเป็นตัวตั้ง ได้แก่ การฟื้นคืนศีลธรรมให้กลับคืนสู่โลก ศาสนพิธีเป็นสื่อนำอย่างหนึ่งให้คนกระทำความดี เพราะศาสนพิธีแต่ละอย่าง ล้วนแฝงไปด้วยคติคำสอนในทางพระพุทธศาสนา โดยบุคลากรของวัดพระธรรมกายได้สืบทอดเจตนารมณ์ด้านการประพฤติและปฏิบัติตามศาสนพิธีกรรมต่างๆ เสมือนหนึ่งว่าเป็นวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธที่จะต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง หรือกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของบุคลากรในวัด ซึ่งจะต้องยึดถือปฏิบัติกัน เมื่อกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณีแล้ว ถ้าอยากจะให้ศาสนพิธีกรรมเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี ต้องยกระดับการเผยแผ่ให้มากขึ้นและกระทำอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ขาดเสียมิได้ เพราะฉะนั้น ศาสนพิธีกรรมจะมีความมั่นคงและอยู่อย่างยั่งยืน ก็จะต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง และเผยแผ่ให้คนเป็นที่รู้จักยิ่งเผยแผ่ให้คนเข้าใจและได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องศาสนพิธีกรรมที่ดีๆ ของวัดก็อยู่คู่กับพุทธศาสนิกชนไปตลอดกาล และกลายเป็นวัฒนธรรมองค์การที่จะต้องยึดถือปฏิบัติกันอย่างทั่วถึง

ตารางที่ 4.5 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ด้านศาสนพิธี

การเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย	$\overline{X}$	**S.D.**	**แปลผล**
1. การทบทวนศาสนพิธีมีความเหมาะสมกับพระธรรมวินัย	4.10	0.51	มาก
2. พัฒนาศาสนพิธีให้เป็นที่แพร่หลายแก่ประชาชน	3.70	0.30	มาก
3. การประพฤติและปฏิบัติตามศาสนพิธีอย่างต่อเนื่องและพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน	4.33	1.55	มากที่สุด
4. การสืบสวนวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธในงานบุญใหญ่ของวัด เช่น งานกฐิน ถวายข้าวพระพุทธ ถวายสังฆทาน เป็นต้น	4.16	1.54	มาก
5. การธำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ	3.59	1.40	มาก
6. การประยุกต์ศาสนพิธีให้เข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบัน	4.32	0.55	มากที่สุด
7. ความต่อเนื่องของการปฏิบัติตามศาสนพิธี	4.40	0.61	มากที่สุด
8. โครงการที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนพิธี	3.63	0.47	มาก
9. โครงการถวายสังฆทานพระทั่วประเทศ	3.58	0.50	มาก
10. โครงการตักบาตรพระ 100,000 รูป	4.50	0.53	มากที่สุด
11. โครงการเดินธุดงค์ธรรมชัยตามรอยเส้นทางมหา	3.41	0.46	มาก

ปูชนียาจารย์			
รวม	**3.73**	**1.61**	**มาก**

จากตารางที่ 4.5 พบว่า ความพึงพอใจในการพัฒนาศาสนพิธีของวัดพระธรรมกาย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 3.73, S.D.= 1.61) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้ออยู่ในระดับมากที่สุด 4 ข้อ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ โครงการตักบาตรพระ 100,000 รูป ($\overline{X}$ = 4.50, S.D.= 0.53) ความต่อเนื่องของการปฏิบัติตามศาสนพิธี ($\overline{X}$ = 4.40, S.D.= 0.61) การประพฤติและปฏิบัติตามศาสนพิธีอย่างต่อเนื่องและพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน ($\overline{X}$ = 4.33, S.D.= 1.55) การประยุกต์ ศาสนพิธีให้เข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบัน ($\overline{X}$ = 4.32, S.D.= 0.55) นอกนั้นอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ การสืบสวนวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธในงานบุญใหญ่ของวัด เช่น งานกฐิน ถวายข้าวพระพุทธ ถวายสังฆทาน เป็นต้น ($\overline{X}$ = 4.16, S.D.= 1.54) การทบทวนศาสนพิธีมีความเหมาะสมกับพระธรรมวินัย ($\overline{X}$ = 4.10, S.D.= 0.51) พัฒนาศาสนพิธีให้เป็นที่แพร่หลายแก่ประชาชน ($\overline{X}$ = 3.70, S.D.= 0.30) โครงการที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนพิธี ($\overline{X}$ = 3.63, S.D.= 0.47) การธำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ ($\overline{X}$ = 3.59, S.D.= 1.40) โครงการถวายสังฆทานพระทั่วประเทศ ($\overline{X}$ = 3.58, S.D.= 0.50)

สรุปได้ว่า ความสำเร็จสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การพัฒนาศาสนพิธีของวัดพระธรรมกายให้เป็นที่รับรู้แก่คนทั่วไป เนื่องจากศาสนพิธีกรรมของวัดพระธรรมกาย มีพื้นฐานมาจากการทบทวนศาสนพิธีกรรมตามหลักธรรมวินัย และพัฒนาศาสนพิธีกรรมให้เป็นที่รู้จักแก่ประชาชนโดยทั่วไป ซึ่งเป็นการปรับพื้นฐานความเข้าใจของประชาชนให้ดียิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน การพัฒนาศาสนพิธีกรรมให้ประสบผลสำเร็จยังขึ้นอยู่กับการรักษาศาสนพิธีกรรมที่มีอยู่แล้วให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป การรักษาศาสนพิธีถือได้ว่าเป็นการดำรงคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธอันดีเอาไว้ เพราะถ้าไม่มีการธำรักษา วัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธก็จะเลือนลางหายไปกับกาลเวลา ไม่เหลือสิ่งที่ดีงามไว้ให้กับคนรุ่นหลังได้เห็น นอกจากนี้ วัดพระธรรมกายยังได้มีการประยุกต์ศาสนพิธีกรรมต่างๆ ให้ร่วมสมัยอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป จำเป็นต้องอนุวัตไปตามสังคม หรือเกาะติดสังคมเอาไว้ เพื่อความสะดวกแก่การเผยแผ่และการประยุกต์ศาสนพิธีกรรมนั้น ไม่ได้ขัดกับตัวเนื้อหาสาระของหลักธรรมวินัยแต่ประการใด ขณะเดียวกัน ความสำเร็จของการพัฒนาศาสนพิธีอีกประการหนึ่ง ยังขึ้นอยู่กับ การรู้จักนำเอาศาสนพิธีกรรมมาจัดทำเป็นโครงการ ซึ่งเป็นการยกระดับให้สูงยิ่งขึ้นกว่าเดิม รวมตลอดถึงการเผยแผ่ศาสนพิธีให้เกิดความต่อเนื่องและครอบคลอบคลุมกับความต้องการของสังคม

4.1.4 ผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาศาสนสถานและศาสนวัตถุ

ตัวชี้วัดประการหนึ่งที่ถือได้ว่ามีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าตัวชี้วัดอื่นๆ ที่เกี่ยวการพัฒนาวัด คือ การพัฒนาศาสนวัตถุ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่เน้นในการสร้างวัตถุให้เป็นที่ประกอบกิจกรรมสำคัญของวัดอีกนัยหนึ่งเอาไว้ใช้ประโยชน์ต่างๆ ผนวกกับการแสดงให้เห็นถึงสถาปัตยกรรมที่แฝงอยู่กับคติคำสอนต่างๆ ศาสนวัตถุในทางพระพุทธศาสนาดังที่ได้เห็นกันอยู่โดยทั่วไป มักจะถูกกำหนดเป็นเขตของอาวาส 3 ลักษณะ ได้แก่ พุทธอาวาส คือ โบสถ์ วิหาร ธรรมอาวาส คือ ศาลาการเปรียญ วิหารธรรม

และสังฆาวาส คือ ที่อยู่ของพระภิกษุ หากจะขยายความออกไปอีก ก็คือ กำแพง ซุ้มประตู และเจดีย์น้อยใหญ่ที่มีอยู่ภายในบริเวณวัด เป็นต้น เหล่านี้ เรียกว่า ศาสนสถานสำคัญ ขณะเดียวกัน ในวัดโดยทั่วไปยังมีพระพุทธรูปจำลองปางต่างๆ ภายในพระอุโบสถและหรือพระวิหาร รวมถึงรูปเหมือนพระสงฆ์องค์อริยสาวกต่างๆ เหล่านี้เรียกว่า ศาสนวัตถุ เพราะฉะนั้น ลักษณะสำคัญของวัดโดยทั่วไปจึงมักจะประกอบด้วย 2 อย่าง ชาวพุทธโดยทั่วไปมีคติความเชื่อว่า ถ้าได้เป็นเจ้าภาพสร้างทั้งสองอย่างนี้พร้อมกันจะเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ ซึ่งมีมหาวิสาขาอุบาสิกาได้กระทำเป็นตัวอย่างของการสร้างวัดถวายพระพุทธเจ้า

วัดพระธรรมกายถือได้ว่าเป็นวัดที่มีศาสนสถานและศาสนวัตถุที่ยิ่งใหญ่ บางครั้งคนที่เข้ามาภายในวัดครั้งแรกอาจจะมีความรู้สึกว่า ใช่วัดหรือไม่ เพราะมีอาณาบริเวณเนื้อที่กว้างประมาณ 2500 ไร่ รวมถึงมีศาสนสถานที่ใหญ่และดูเหมือนจะไม่เหมือนวัด แต่ข้อเท็จจริงหากมองลึกลงไป บริเวณเนื้อที่ 2500 ไร่ เป็นเนื้อที่เป็นของมูลนิธิ วัดจริงๆ ก็อยู่ใกล้บริเวณเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตาม ความกว้างของเนื้อที่ และความใหญ่ของศาสนสถานมิใช่ประเด็น แต่ประเด็นอยู่ที่ว่า กว่าจะกลายมาเป็นวัดพระธรรมกายได้ถึงทุกวันนี้ จุดเริ่มต้นของการสร้างเริ่มต้นอย่างไร และต่อยอดแนวความคิดในการสร้างให้เกิดความยิ่งใหญ่ได้อย่างไร ซึ่งประเด็นเหล่านี้ คือ สิ่งที่น่าสนใจ เพราะแรกเริ่มเดิมที วัดพระธรรมกายเป็นวัดที่มีเนื้อที่เพียงเล็กน้อย และเป็นที่สำหรับไว้ปฏิบัติธรรมแต่ครั้งพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส และรองเจ้าอาวาสยังเป็นผู้นำบุญรุ่นแรกๆ ร่วมกับคุณยายมหารัตนอุบาสิกจันทร์ขนนกยูง ในสมัยนั้น ผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมส่วนมาก เป็นนิสิตนักศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ รวมถึงนักศึกษาที่จบภาคการศึกษาแล้ว เนื่องจากพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาส เคยเป็นนิสิตนักศึกษาในรั้วมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จึงมีนิสิตนักศึกษารุ่นน้องเข้ามาปฏิบัติธรรมร่วมกัน กล่าวได้ว่า กลุ่มบุคคลที่เข้ามาปฏิบัติธรรมในยุคแรก ก็คือ นิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัย

แต่พอครั้นจำนวนคนเพิ่มมากขึ้นเนื้อที่ในการอบรมธรรมะและการปฏิบัติธรรมดูแคบลง จึงต้องมีการขยายต่อเติมเป็นเต้นท์บ้าง เป็นอาคารหลังมุงแฝกบ้าง ซึ่งครั้งแรกพระเดชพระคุณหลวงพ่อก็นั่งบนกองฟางที่ญาติโยมได้ปูถวายให้นั่ง จากคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้กล่าวว่า “การนั่งอบรมธรรมะแก่ญาติโยม หลวงพ่อเจ้าอาวาสเริ่มต้นจากการนั่งบนกองฟอง เป็นทุ่งนาฟ้าโล่ง ไม่มีต้นไม้ กว่าจะมาเป็นอย่างที่เห็นได้ต้องใช้ระยะเวลาและความเพียรพยายาม” (พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, สัมภาษณ์ วันที่ 20 กรกฎาคม 2556) จึงเป็นจุดเริ่มต้นครั้งสำคัญกว่าจะกลายมาเป็นวัดพระธรรมกายอย่างที่เห็น ต้องอาศัยระยะเวลาในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า วัดพระธรรมกายมีวิวัฒนาในด้านการพัฒนาศาสนสถานจากจุดเล็กๆ กลายมาเป็นศาสนสถานที่ใหญ่โต ทั้งนี้ เป็นเพราะการมีวิสัยทัศน์ของผู้นำบุญยุคแรกเริ่ม อาทิ คุณยายมหารัตนอุบาสิกาจันทร์ขนนกยูง ซึ่งเป็นลูกศิษย์เอกหลวงปู่สด วัดปากน้ำภาษีเจริญ และพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส (ธัมมชโย) และรองเจ้าอาวาส (ทัตตชีโว) ซึ่งเป็นลูกศิษย์คุณยายอีกทอดหนึ่ง ได้ร่วมกันสานปณิธานวางรากฐานของวัดพระธรรมกายให้มีความมั่นคง และมีอยู่ครั้งหนึ่งเป็นคำถามที่เกิดจากการถามของหลวงพ่อเจ้าอาวาสถามต่อคุณยายว่า “จะสร้างวัดได้อย่างไร ในเมื่อเราก็มีกำลังเพียงแค่นี้” คุณยายตอบว่า “จะสร้างวัดด้วยจำนวน 3200 บาท” ซึ่งพระเดชพระคุณและสหธรรมิกอื่นๆ สงสัยในจำนวนเงิน แต่พอคุณยายเฉลย ก็คลายความสงสัย คือ เริ่มต้นจากเงินจำนวนน้อยก่อน แล้วจึงเพิ่มขึ้นด้วยจำนวนคนที่มีความ

ศรัทธาต่อการปฏิบัติธรรมตามคำสอนของหลวงปู่ฯ แล้วบัดนั้นเงินที่จะนำมาสร้างวัดก็มีจำนวนเพิ่มขึ้น (พระราชภาวนาจารย์, 2555)

ด้วยวิสัยทัศน์ของมหาอุบาสิกาจันทร์ได้เล็งเห็นว่า ในอนาคตกาลจะมีคนเข้ามาปฏิบัติธรรมภายในวัดเป็นจำนวนมาก และหากสร้างวัดพระธรรมกายขึ้นมาเป็นผลสำเร็จแล้ว วัดพระธรรมกายจะกลายเป็นศูนย์กลางของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่ใช่เฉพาะระดับประเทศ แต่ต้องเป็นระดับโลก ซึ่งบัดนี้วิสัยทัศน์ที่คุณยายมหาอุบาสิกต้องการอยากจะเห็นได้กลายเป็นความจริง วัดพระธรรมกายเป็นที่รู้จักของคนทั่วโลก แน่นอนว่า การเป็นที่รู้จักแก่คนทั้งประเทศและทั้งโลก ย่อมต้องมีศาสนสถานรองรับกับการเข้ามาปฏิบัติศาสนกิจของพุทธศาสนิกชน ดังนั้น การสร้างศาสนสถานจึงเริ่มต้นด้วยการสร้างตามจำนวนคนที่มาปฏิบัติธรรมเพิ่มขึ้นมาเป็นลำดับ โดยอาศัยงบประมาณที่เกิดจากศรัทธาของสาธุชนทุกเพศ ทุกวัย และทุกสาขาอาชีพ ได้ร่วมกันบริจาคทุนทรัพย์เพื่อสร้างศาสนสถานทุกประการจนเป็นที่ปรากฏในเชิงประจักษ์แก่ทุกคน และขณะเดียวกัน การพัฒนาศาสนสถานบางครั้งได้ถูกแบ่งออกเป็นยุคต่างๆ ได้แก่ ยุคบุกเบิก ยุคก่อสร้าง ยุคพัฒนา และยุคการขยาย แต่ละยุคสมัยนั้น ล้วนเกิดจากผลพวงของการประพฤติและปฏิบัติธรรม คือ ผลแห่งการทำคุณงามความดีจนกลายเป็นอานิสงส์โยงถึงความศรัทธา ซึ่งสาธุชนต้องการจะเห็นและเป็นผลประโยชน์แก่ส่วนรวมในอนาคต

จากการพัฒนาศาสนสถานที่เริ่มต้นจากจุดเล็กๆ ด้วยปณิธานที่ว่า ต้องการจะสร้างวัดให้เป็นวัดอย่างแท้จริง คำว่า ความเป็นวัดอย่างแท้จริงในอุดมคติ คือ ความร่มรื่น สงบ และสถานที่รองรับสาธุชนที่ใฝ่ในบุญ และนอกจากนี้ จุดมุ่งหมายของการสร้างวัดพระธรรมกาย โดยหลักๆแล้ว คือ เพื่อใช้เป็นที่อบรมธรรมะแก่สาธุชน เนื่องจากการเล็งเห็นว่า นับวันคนยิ่งห่างไกลจากวัด ทำอย่างไรวัดจึงจะเป็นเสมือนโรงเรียนฝึกฝนอบรมศีลธรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง หากเป็นมหาวิทยาลัย ควรจะเป็นมหาวิทยาลัยสอนศีลธรรมเพื่อนำสันติสุขมาสู่ชาวโลก ดังนั้น ในการสร้างวัดพระธรรมกายให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายตั้งแต่ยุคเริ่มต้นจนถึงยุคของการขยายพื้นที่พัฒนา จึงต้องสร้างศาสนสถานให้เป็นที่ปรากฏและรองรับกับจำนวนสาธุชนที่เพิ่มมากขึ้นทุกปี จากคำกล่าวที่ว่า “จากไร้ที่ดิน...กลายมาเป็นผืนดินอันกว้างใหญ่ จากผืนนาที่แห้งแล้งว่างเปล่า...กลายเป็นพุทธสถานที่สง่างาม จากพระภิกษุ 1 รูป...กลายเป็นหลักสิบ หลักร้อย หลักพัน... และจะเพิ่มมากขึ้น จากสาธุชนจำนวนร้อย...กลายเป็นจำนวนพัน หมื่น แสนและจำนวนล้านในอนาคต” (กองสื่อสารธรรมะวัดพระธรรมกาย, 2553) จากวลีดังกล่าว ทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่า ไม่มีอะไรที่เป็นไปไม่ได้ หากได้ลงมือปฏิบัติด้วยปณิธานอันแน่วแน่ในบุญหรือจิตอยู่ในบุญและคุณของพระรัตนตรัย ดังนั้น หากจะกล่าวการพัฒนาศาสนสถานของวัดพระธรรมกายจากจุดเริ่มต้นมาจนกระทั่งทุกวันนี้ หรือจากวันวานถึงวันนี้ นับว่าประสบผลสำเร็จอย่างมาก แต่เพื่อเป็นการพิสูจน์ว่า วิธีการที่จะนำไปสู่ความสำเร็จมีอะไรบ้าง โดยจะกล่าวแสดงโดยลำดับดังนี้

ท่ามกลางสภาวะของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ผู้คนก็เริ่มห่างเหินจากวัด ประกอบกับปัญหาด้านศีลธรรมของสังคมอยู่ในขั้นวิกฤติ หากไม่มีหน่วยงานองค์การไหนรับอาสาเข้ามาพัฒนาสังคมก็ยิ่งแย่ลงไป แต่อย่างไรก็ดี องค์การที่มีความเป็นไปได้สูงและเป็นที่คาดหวังของสังคมมากที่สุดเห็นจะเป็นวัด จากจุดนี้เองวัดพระธรรมกายถือเอาจุดเปราะบางทางสังคมที่เข้าขั้นวิกฤติ นำมาเป็นเป็นจุดเริ่มต้นที่จะพัฒนาวัดให้เป็นที่พึ่งทางใจและเป็นที่ฝึกฝนอบรมคุณธรรม จริยธรรมให้กับประชาชนทุกหมู่เหล่า จึงเกิดเป็นแนวคิดที่ว่า ทำอย่างไรจะสร้างวัดให้เป็นวัดในอุดมคติได้อย่างที่ตั้งใจเอาไว้ เมื่อประเด็น

ของการสร้างวัดเป็นเช่นนี้ จึงต้องหาหลักการบริหารจัดการวัดให้สอดคล้องกับหลักในธรรมวินัย จนกระทั่งได้พบเห็นหลักการสำคัญ คือ หลักปฏิรูปเทส 4 ซึ่งมีอยู่ในพระธรรมวินัย และต้องแปลงหลักดังกล่าวให้เป็นที่เข้าใจแก่ทุกฝ่าย จากแนวคิดนี้ วัดพระธรรมกาย ได้แบ่งเขตพื้นที่เป็น เขตพุทธาวาส ที่ตั้งของโบสถ์ ประดิษฐานพระพุทธรูป เขตธัมมาวาส ที่แสดงธรรมอบรมประชาชน เขตสังฆาวาส ที่พักสงฆ์ อย่างเป็นสัดส่วนและได้พัฒนาวัดตามหลักปฏิรูปเทส 4 ดังนี้

1) อาวาสเป็นที่สบาย คือ การปรับปรุงสภาพทางภูมิศาสตร์ของวัดให้ดี ปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่น ดูแลวัดให้สะอาดสะอ้าน เป็นระเบียบเรียบร้อย

2) อาหารเป็นที่สบาย คือ ดูแลอาหารการกินของญาติโยมที่มาวัดให้ดี ภัตตาหารที่ญาติโยมนำมาถวายพระ ก็ดูแลให้ดี ให้ความเคารพในทานของญาติโยม ภาชนะของเขาที่ใส่ภัตตาหารมาก็ทำความสะอาดส่งคืนให้เรียบร้อย และรวมถึงการจัดระบบการบริหารการเงินให้รัดกุมด้วย

3) บุคคลเป็นที่สบาย คือ พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ศิษย์วัด จะต้องอบรมให้มีกิริยามารยาทเรียบร้อย สมเป็นคนวัด มีอัธยาศัยไมตรี ตอนรับญาติโยมที่มาวัดอย่างดี ต้องรักษาศีลอย่างเคร่งครัด และหมั่นศึกษาธรรมะปฏิบัติธรรม เจริญสมาธิภาวนาอย่างสม่ำเสมอ ให้คนวัดเป็นแบบอย่างทางความประพฤติแก่ญาติโยมที่มาวัดได้

4) ธรรมะเป็นที่สบาย คือ เมื่อประชาชนมาวัดแล้ว อย่าให้กลับบ้านมือเปล่า จะต้องได้เรียนรู้ธรรมะได้ข้อคิดกลับไปใช้ในการประพฤติปฏิบัติในชีวิตได้ วัดจะต้องมีการอบรมสอนประชาชน ทั้งการปฏิบัติเจริญสมาธิภาวนา และการเทศน์สอนหลักธรรมต่างๆ

จากหลักการ 4 ประการดังกล่าวได้นำไปสู่การสร้างสรรค์พัฒนาศาสนสถานภายในวัดให้เป็นสัดส่วน และสามารถแก้ไขปัญหาจากคำกล่าวที่ว่า “คนไม่ค่อยเข้าวัด ผู้คนมีศีลธรรมน้อยลง” แต่วัดพระธรรมกายกลับมองต่าง เห็นว่า “จริงๆ แล้วประชาชนอยากเข้าวัด แต่วัดยังไม่น่าเข้า” จึงเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำบุญ ซึ่งจะเป็นผู้นำในการบุกเบิกสร้างวัดให้กลายเป็นรมณียสถานเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ภายหลังจากการพัฒนาวัดให้เป็นอย่างแท้จริงมาในระดับหนึ่งแล้ว ปรากฏว่า มีคนเข้าวัดเป็นจำนวนมาก เพราะการจัดศาสนสถานตามหลักปฏิรูปเทส 4 ประการ นับว่าเป็นการพลิกโฉมใหม่ของหลักการสร้างวัด คือ สร้างวัดจากหลักการที่มีอยู่แล้วในธรรมวินัย เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของสังคม จะเห็นได้ว่า วัดพระธรรมกาย ได้สร้างวัดบนหลักการดังกล่าว และได้เห็นผลเป็นที่ประจักษ์ว่า วัดพระธรรมกายมีสถานที่รมรื่น สะอาด และสงบ เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมอย่างยิ่ง และเป็นการแก้ไขปัญหาการที่คนไม่เข้า หรือวัดไม่น่าเข้า ทำให้เป็นวัดน่าเข้า จากคำกล่าวที่ว่า “พัฒนาวัดตามแนวทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ทำให้คนมาวัดมากขึ้น วัดได้ทำหน้าที่หลักในการอบรมศีลธรรม สร้างคนดีให้เกิดขึ้นแก่สังคมอย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง” (พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, สัมภาษณ์ วันที่ 20 กรกฎาคม 2556) ขณะเดียวกัน จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พบว่า

“ท่ามกลางสภาวะทางสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างมากเช่นทุกวันนี้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องช่วยกันฟื้นฟูความเป็นวัด” ที่ดีกลับมาอีกครั้งหนึ่ง โดยเหตุที่ปัญหาสังคมต่างๆ ล้วนแสดงถึงการขาดศีลธรรมของคนในสังคมเป็นประการสำคัญ ในฐานะที่วัดมีหน้าที่หลักในการสั่งสอนศีลธรรม ย่อมมี

หน้าที่จะต้องพัฒนากระบวนการปลูกฝังและวิธีการเผยแผ่ธรรมะ ให้มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับยุคสมัยให้มากยิ่งขึ้น” (พระครูสมุห์จรินทร์, สัมภาษณ์ วันที่ 23 กรกฎาคม 2556)

“วัดพระธรรมกายจึงมุ่งเน้นการอบรมธรรมะทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติ ให้แก่พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ตลอดจนสาธุชนผู้สนใจศึกษาธรรมะทุกท่านตลอดมา รวมทั้งเน้นในเรื่องของความสะอาด ความสงบ ความร่มรื่น ร่มเย็น และมีนโยบายหลักในการก่อสร้างถาวรวัตถุต่างๆ เท่าที่จำเป็นต่อการใช้งาน ซึ่งเน้นความประหยัด ความประณีต คงทนถาวร และประโยชน์ในการใช้งานเป็นหลัก” (พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต, สัมภาษณ์ วันที่ 23 สิงหาคม 2556)

“ความตั้งใจแน่วแน่ของคณะผู้บุกเบิกสร้างวัด คือ การอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน เพื่อสร้างสันติสุขให้แก่ชาวโลก จึงมีแนวทางสำคัญ คือ สร้างวัดให้เป็นวัด คือ เป็นวัดที่สะอาด สงบ ร่มรื่น เหมาะสมแก่การประพฤติปฏิบัติธรรมของประชาชน” (พระครูโกศลสุดากร, สัมภาษณ์ วันที่ 15 สิงหาคม 2556)

“การสร้างวัดให้เป็นวัด เป็นวิสัยทัศน์เริ่มแรกของผู้บุกเบิกต้องการจะเห็นวัดในอุดมคติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา และพยายามลบคำกล่าวที่ว่า วัดในปัจจุบันมิได้เป็นที่พึ่งให้กับประชาชน และประชาชนไม่อยากเข้าวัด ถ้าหากมองจริงๆ วัดไม่น่าเข้า เพราะไม่สร้างวัดให้น่าเข้าต่างหาก ดังนั้น วัดพระธรรมกาย จึงถือเอาจุดด้อยตรงนี้เป็นตัวตั้งในการที่จะสร้างวัดให้เป็นวัดอย่างแท้จริง” (พระนิพนธ์ สิริภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 28 สิงหาคม 2556)

จากการให้ข้อมูลเบื้องต้นจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นการพัฒนาศาสนวัตถุในรูปแบบสร้างวัดตามหลักปฏิรูปเทส 4 ตีความได้ว่า การสร้างวัดพระธรรมกาย จุดเริ่มต้นจริงๆ อยู่ที่เสียงสะท้อนจากสังคมที่มองวัดโดยส่วนใหญ่ ไม่ได้ตอบโจทย์ปัญหาสังคมได้เลย กล่าวคือ เป็นวัดที่ไม่ได้เป็นไปตามที่ประชาชนคาดหวังเอาไว้ สิ่งที่สังคมคาดหวังเอาไว้ในการสร้างวัดในยุคร่วมสมัย ได้แก่ ร่มรื่น สะอาด สงบ เป็นสัดส่วน ไม่มีสัตว์เลี้ยง และมีสถานที่อบรมธรรมะอย่างกว้างขวาง เป็นต้น หากพิจารณาในประเด็นนี้จะเห็นได้ว่า มีจำนวนวัดน้อยมากที่เป็นไปตามหลักการเช่นนี้ แต่วัดพระธรรมกายได้เล็งเห็นว่า การจะสร้างวัดให้เป็นไปตามที่คาดหวังจากสังคมได้ ต้องมีหลักการในการสร้าง และต้องสอดคล้องกับพระธรรมวินัย หลักที่สอดคล้องกับธรรมวินัยมากที่สุด ได้แก่ หลักปฏิรูปเทส 4 ซึ่งกล่าวถึง อาวาสเป็นที่สบายควรจะมีลักษณะอย่างไร ขณะเดียวกัน หลักการที่เหลือก็จะช่วยเสริมหลักอาวาสเป็นที่สบายตามลำดับ แต่หากตีความในเรื่องของหลักอาวาสเป็นที่สบายจะพบว่า แท้จริงแล้ว คือ การมีความร่มรื่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นวัดที่มีรมณียสถาน เน้นประโยชน์ในการใช้งาน มีความมั่นคงถาวร ดังนั้น ในเบื้องต้น หลักการพัฒนาศาสนวัตถุให้ประสบผลสำเร็จของวัดพระธรรม จึงเริ่มต้นที่การนำหลักปฏิรูปเทส 4 เข้ามาเป็นหลักคิดและหรือหลักตั้งต้น แล้วสร้างตามหลักการ หากตีความในเชิงนโยบายขององค์การจะพบว่า หลักปฏิรูปเทส 4 เป็นนโยบายในการสร้างวัด ส่วนการดำเนินการตามนโยบายขึ้นอยู่กับบุคลากรในแต่ละระดับจะสนองตอบต่อหลักปฏิรูปเทส 4 มากน้อยเพียงใด ซึ่งคำตอบนี้ มีให้เห็นในเชิงประจักษ์แล้ว

“หลักปฏิรูปเทส 4 เป็นนโยบายที่เป็นแนวทางกว้างๆ ซึ่งสอดคล้องกับความหมายของนโยบายโดยทั่วไป คือ แนวทางกว้างๆ แต่จะให้เห็นผล ต้องสร้างให้เป็นรูปธรรมตามนโยบาย” (พระครูวิสุทธิ์กาญจนกิจ, สัมภาษณ์ วันที่ 20 กันยายน 2556)

“อาวาสเป็นที่สบายเป็นหลักตั้งต้น เมื่อโยมมาวัดก็เกิดความรู้สึกดีๆ ได้เห็นและพูดคุยสนทนากับกัลยาณมิตร คือ บุคคลเป็นที่สบายได้มาวัดรับธรรมะและหลักการดำเนินชีวิต คือ ธรรมะเป็นที่สบาย” (พระครูภาวนาวิเทศ (วิรัตน์ มณิกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 10 ตุลาคม 2556)

การพัฒนาศาสนสถานและศาสนวัตถุภายในวัดที่เห็นดังที่ปรากฏ ยังถือเอาหลักการพิจารณาคนเป็นตัวตั้ง จะเห็นได้ว่า แรกเริ่มของการสร้างวัดจำนวนคนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมยังไม่ค่อยมาก แต่ภายหลังจากการฝึกอบรมธรรมะไปในระยะเวลาหนึ่ง เริ่มมีคนเข้ามาเป็นจำนวนมาก จากเดิมที่มีการอบรมธรรมะอยู่ในศาลามุงจาก โดยพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาสเป็นผู้นำในการอบรมธรรมะด้วยตนเอง ซึ่งหลักฐานที่ยืนยันได้ว่าเป็นจริงจากการให้ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์ “แรกเริ่มการอบรมธรรมะและการบุกเบิกสร้างวัด หลวงพ่อนั่งบนกองฟองที่โยมปูไว้ให้นั่งอบรมธรรมะให้แก่สาธุชน” (พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, สัมภาษณ์ วันที่ 20 กรกฎาคม 2556) จากข้อมูลดังกล่าว จึงตีความได้ว่า การสร้างวัดพระธรรมกายแรกเริ่ม ไม่ได้สะดวกสบายอย่างที่คาด เนื่องจากต้องเผชิญกับอุปสรรคปัญหามากมาย บางครั้งมีจำนวนผู้คนไม่น้อยคิดว่า วัดพระธรรมกายมีฐานะร่ำรวยมาตั้งแต่ต้น ความจริงแล้ว มิได้เป็นเช่นนั้น วัดพระธรรมกายมีฐานะเป็นนิติบุคคลอยู่ภายใต้การปกครองคณะสงฆ์แห่งราชอาณาจักรไทย ปัจจัยที่นำมาสร้าง ทำนุ บำรุง ได้มาจากศรัทธาประชาชน ดังนั้น การที่เห็นปรากฏเป็นตัวอาคารสถานที่ที่มีความกว้างใหญ่ไพศาล ล้วนเกิดจากศรัทธาประชาชนทั้งสิ้น และการขยายพื้นที่ การสร้างศาสนสถานต่างๆ ให้มีมาก มิใช่ว่า ไม่มีหลักการใดๆ รองรับ แต่เพราะมีหลักการรองรับต่างหากจึงต้องสร้างให้ใหญ่และกว้าง หลักการนั้น คือ ถือเอาประชาชนเป็นตัวตั้ง หมายถึงสร้างจากการที่ประชาชนเข้ามาปฏิบัติธรรมและร่วมอบรมในกิจกรรมต่างๆ กับวัดพระธรรมกาย เมื่อประชาชนเพิ่มขึ้น จำนวนศาสนสถานที่พักพาศัยในการปฏิบัติธรรมจึงน้อยลงไปด้วย เพราะเหตุนั้นจึงต้องสร้างศาสนสถานเพิ่มเติม และต้องยิ่งสร้างให้มากเพื่อรองรับกับจำนวนคนที่เข้ามาร่วม

จากข้อเท็จจริงที่ปรากฏไม่ว่าจะในอดีตและปัจจุบัน จำนวนคนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมและเข้าร่วมในกิจกรรมการทำความดีกับวัดพระธรรมกายมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นว่า วัดมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างศาสนสถานให้สอดรับกับจำนวนผู้คนที่เข้ามาร่วมกิจกรรม/โครงการนับวันยิ่งจะขยายเพิ่มเติมมากขึ้น เช่น โครงการบวชพระธรรมทายาท โครงการอุบาสิกาแก้ว โครงการอบรมครูทั่วประเทศ และโครงการเด็กดี V-Star เป็นต้น ถือได้ว่าเป็นโครงการ/กิจกรรมที่มีจำนวนคนเป็นจำนวนมากเข้าร่วม จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้สะท้อนแนวคิดการ พัฒนาศาสนสถานตามจำนวนผู้คนที่เข้าร่วม พบว่า

“การสร้างวัดพระธรรมกาย บางครั้งหากมองอย่างลึกสร้างวัดเพราะเล็งเห็นจำนวนผู้คนที่เข้ามาร่วมในกิจกรรม/โครงการ โดยถือเอาจำนวนคนเป็นตัวตั้ง เพราะคนที่เข้าร่วมเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการสร้างศาสนสถานเพิ่มเติม” (พระอานนท์ อภินนฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 6 สิงหาคม 2556)

“การสร้างวัดพระธรรมกาย เริ่มแรกสร้างวัดให้พอเหมาะกับการฝึกอบรมเท่านั้น แต่เนื่องจากวิสัยของผู้บุกเบิกเล็งเห็นว่า ควรจะสร้างไว้รองรับประชาชนเป็นจำนวนมาก ไม่ใช่เฉพาะแต่ในประเทศแต่รวมถึงต่างประเทศ” (พระอรรถ สุจิตฺโต, สัมภาษณ์ วันที่ 8 กันยายน 2556)

“วัดพระธรรมกาย สร้างวัดโดยถือเอาประชาชนเป็นตัวตั้ง เพราะพิจารณาดูจำนวนประชาชน และเป็นเพราะวิสัยทัศน์ที่เล็งเห็นการณ์ไกลว่า ต้องสร้างให้ใหญ่เพื่อรองรับผู้คนที่จะเข้ามาร่วมในอนาคต” (พระวินัย ฐิตวินโย, สัมภาษณ์ วันที่ 29 กรกฎาคม 2556)

“ประชาชนที่เข้ามาร่วมปฏิบัติธรรมยุคแรกๆ ส่วนใหญ่เป็นนิสิตมหาวิทยาลัย แต่ต่อมาไม่จำกัดกลุ่มคน จึงมีคนเข้ามาปฏิบัติธรรมมาก จึงต้องสร้างถาวรวัตถุและถาวรสถานเพิ่มขึ้น” (พระกล้าธรรมโชติ โชติสิปฺโป, สัมภาษณ์ วันที่ 26 กรกฎาคม 2556)

จากข้อมูลสำคัญในเบื้องต้นตีความได้ว่า การพัฒนาศาสนสถานให้รุ่งเรืองก้าวหน้าได้นั้น สิ่งหนึ่งที่เป็นปัจจัยเหตุของการพัฒนา คือ จำนวนคน กล่าวได้ว่า จำนวนคนเป็นตัวผลักดันให้วัดต้องสร้างศาสนสถานเพิ่มเติม ยิ่งคนที่เข้าร่วมในกิจกรรม/โครงการมากขึ้นเท่าไหร่ ยิ่งต้องสร้างศาสนสถานเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้ จำนวนคนที่เพิ่มขึ้นยังเป็นตัวชี้วัดสำคัญว่า วัดพระธรรมกายได้ดำเนินการกิจกรรมต่างๆ อาทิ โครงการอบรมศีลธรรม เป็นต้น เป็นที่พึงพอใจแก่สาธุชนและสาธุชนได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ พร้อมให้การสนับสนุนด้วยปัจจัยด้านงบประมาณ เพื่อนำมาสร้างเป็นศาสนสถานดังที่ปรากฏ นอกจากนี้ การสร้างศาสนสถานที่เล็งเห็นการณ์ไกล โดยไม่ได้สร้างเพียงแค่รองรับประชาชน 2-3 ปีเท่านั้น แต่ได้สร้างศาสนสถานเผื่อเอาไว้ 1,000 ปี ซึ่งคาดว่า ศรัทธาประชาชนจะมากขึ้นเรื่อยๆ โดยศรัทธาประชาชนไม่ได้จำกัดเพียงภายในประเทศ แต่ปัจจุบันนี้ศรัทธาประชาชนมากจากทุกมุมโลก นับว่า เป็นการฝังรากลึกของแก่นแท้ในทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า “วัดพระธรรมกายมิได้คิดว่าการฟื้นฟูศีลธรรมโลกจะมีเฉพาะในประเทศ แต่ต้องยกระดับเป็นระดับโลก หรือเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น นครเมกะ” (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สดฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556)

ความสำเร็จของการพัฒนาศาสนสถานให้ประสบผลสำเร็จ หรือจะกล่าวได้ว่า สัมฤทธิ์ผลหรือไม่นั้น ตามหลักการวัดผลโดยทั่วไป ต้องวัดกันที่ผลลัพธ์ที่เรียกว่า ความมั่นคงและความยั่งยืน หมายความว่า ไม่ว่าจะสร้างศาสนสถานประเภทใด ขนาดใดก็ตาม ปัจจัยที่ต้องคำนึงถึงคือใช้การได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ปณิธานในการสร้างวัดของผู้บุกเบิกสร้างวัดพระธรรมกาย อันดับแรก คือ “ประหยัดสุด ประโยชน์สูง และคงทนถาวร” (พระราชภาวนาจารย์, 2555) อาจจะกล่าวได้ว่า เมื่อสร้างศาสนสถานอันใดก็ตาม ไม่ใช่สร้างเฉพาะใช้การได้ 1-2 ปี แต่หากเมื่อสร้างขึ้นมาแล้วต้องใช้การนานได้ถึง 1,000 ปี เมื่อสร้างแล้วต้องสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่ามากที่สุด และคงทนถาวร ไม่ต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมบำรุงรักษา คำว่า ความคุ้ม วัดได้จากศาสนสถานทุกประเภทบนตารางพื้นที่ทุกแห่งสามารถใช้ทำกิจกรรมได้ โดยการออกแบบเพื่อใช้ให้สอดคล้องกับกิจกรรมต่างๆ ขณะเดียวกันความมั่นคงถาวร ย่อมเกิดขึ้นตามมาอีกด้วย กล่าวคือ ไม่ซ่อมแซมบ่อยนัก เมื่อสร้างแล้วใช้งานได้นาน จะเห็นได้ว่า ในข้อเท็จจริง ศาสนสถานของวัดทุกแห่ง อาทิ อุโบสถวัดพระธรรมกาย มหาธรรมกายเจดีย์ มหาวิหารพระมงคลเทพมุนี มหาวิหารคุณยายอาจารย์ฯ สภาธรรมกายสากล หอฉันคุณยายอาจารย์ และมหารัตนวิหารคด ฯลฯ ล้วนมีสภาพความมั่นคงแข็งแรงและประโยชน์ในการใช้งานทั้งสิ้น จากการให้ข้อมูลสำคัญจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในประเด็นการพัฒนาศาสนสถานให้มีความมั่นคงและยั่งยืน พบว่า

“วัดพระธรรมกายคำนึงเสมอถึงหลักการที่ว่าความมั่นคงแข็งแรงและความยั่งยืน กรณีสร้างศาสนสถานทุกประเภท คือ สร้างให้แข็งแรงให้คุ้มถึงอนุชนรุ่นหลังเป็นพันๆ ปี และซ่อมแซมน้อยที่สุด” (พระครูวิเทศปัญญาภรณ์ (สมบุญ สมฺมาปุญฺโญ), สัมภาษณ์ วันที่ 6 ตุลาคม 2556)

“ผลปรากฏชัดในด้านศาสนสถานเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นภาพชัดเจนอย่างหนึ่ง คือ ความมั่นคงแข็งแรง ใช้การได้อย่างยาวนาน นี้คือปณิธานของการสร้างวัด สร้างศาสนสถานขึ้นภายในวัดต้องคำนึงถึงคนที่จะเข้ามาใช้ และต้องสร้างให้มั่นคง โดยไม่ต้องเสียเวลามาซ่อมแซม” (พระครูวินัยธรไพบูลย์, สัมภาษณ์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2556)

“ความมั่นคงและความยั่งยืน เป็นคำที่ยึดถือมาตลอด เวลาที่จะสร้างอะไรขึ้นมา โดยเฉพาะการสร้างศาสนสถานแต่ละแห่งต้องคำนึงถึงหลักการนี้ เพราะสร้างศาสนสถานมาแล้ว ใช้การไม่ได้ยาวนานก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร” (พระครูภาวนาวิเทศ (วิรัตน์ มณิกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 10 ตุลาคม 2556)

จากความเห็นในเบื้องต้น กล่าวได้ว่า วัดพระธรรมกายก่อกำเนิดขึ้นมาด้วยหลักแห่งการพัฒนาหลายประการ แต่หลักการในการพัฒนาศาสนสถานที่ถือว่ายึดถือสืบเนื่องกันมาตลอดตั้งแต่แรกเริ่มของการสร้างวัด คือ ต้องการสร้างศาสนสถานให้มีความมั่นคงแข็งแรง คงทน และสามารถใช้การให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับกิจกรรมที่เกิดขึ้น โดยผลสะท้อนดังกล่าวเห็นได้จากศาสนสถานตั้งแต่แรกเริ่มจนกระทั่งศาสนสถานที่กำลังดำเนินการก่อสร้างที่ยังไม่แล้วเสร็จ โดยอยู่ระหว่างการก่อสร้าง หากเมื่อสำเร็จแล้ว ก็จะกลายเป็นศาสสถานที่เด่นชัดในด้านรูปลักษณ์ ตลอดถึงประโยชน์ใช้สอย นอกจากนี้การสร้างศาสนสถานของวัดพระธรรมกายยังตั้งอยู่บนพื้นฐานของการดำเนินการที่ถือเอาความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ตั้ง กล่าวคือ ได้รับเงินบริจาคจากศรัทธาประชาชนมากเท่าใด ก็จะสร้างอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ไม่มีการเหลือหรือเผื่อเปอร์เซนต์ส่วนแบ่งใดๆ ทั้งสิ้น ดังคำกล่าว “วัดครึ่งกรรมการครึ่ง” โดยสามารถเทียบเคียงกันได้กับองค์การอื่นๆ ซึ่งบางครั้งอาจจะกล่าวได้ว่า ไม่ได้สร้างตามอย่างเต็มที่ตามจำนวนงบประมาณดังที่ปรากฏให้เห็นตามสื่อต่างๆ แต่วัดพระธรรมกาย สิ่งที่ประจักษ์และสามารถพิสูจน์ได้ว่า การสร้างศาสนสถานเป็นไปด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต และมีความโปร่งใส ได้แก่ ความมั่นคงแข็งแรงของศาสนสถานทุกประเภทและระยะเวลาในการสร้างศาสนสถานค่อนข้างจะตรงกับที่คาดการณ์เอาไว้

การพัฒนาศาสนสถานนอกจากจะอยู่บนฐานคิดที่ว่า เมื่อสร้างเสร็จแล้วจะต้องให้เกิดความมั่นคงแข็งแรง และมีความยั่งยืนเป็นที่ตั้งแล้ว ยังต้องคำนึงถึงการพัฒนาศาสนสถานให้บูรณาการร่วมสมัยกับสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ กล่าวคือ การสร้างศาสนสถานทุกประเภท ไม่เน้นลวดลาย ไม่เน้นความสวยงาม แต่เน้นที่ความมั่นคงแข็งแรง ดูภายนอกอาจจะเป็นตึกที่เรียบง่ายคงทน ดูเหมือนกับที่อๆ ไม่แสดงความสวยงามอันใด แต่เมื่อพิจารณาถึงศิลปะการสร้างที่ทันสมัยถือว่า มีความเหมาะสมอย่างยิ่ง แต่อย่างไรก็ดี การสร้างศาสนสถานของวัดพระธรรมกาย ไม่ได้ทิ้งเอกลักษณ์ของศิลปะที่แสดงให้เห็นถึงวัดในทางพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด แต่หากใช้ศิลปะแบบผสมผสานระหว่างสมัยใหม่กับแนวพุทธ กล่าวคือ ตัวศาสนสถานเป็นแบบพุทธ แต่ไม่มีลวดลายใดๆ ทั้งสิ้น การที่ไม่มีลวดลาย ซึ่งเป็นแบบศิลปะร่วมสมัยที่ไม่ต้องการให้มีลวดลายใดๆ เน้นความมั่นคงแข็งแรงและสอดคล้องกับสถาปัตยกรรมร่วมสมัย จะเห็นได้จาก อุโบสถของวัดพระธรรมกายได้รับรางวัลศาสนสถานดีเด่นในด้าน

สถาปัตยกรรมประยุกต์(พระครูธรรมมังคโลภาส, สัมภาษณ์ วันที่ 11 กันยายน 2556) นอกจากนี้ ยังมีศาสนสถานอื่นๆ ที่มีการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ ดูเรียบง่าย ถาวร มั่นคงแข็งแรง ไม่ต้องซ่อมแซมบ่อยครั้ง เหมาะสมกับยุคสมัย ดังคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในประเด็นเดียวกันนี้ พบว่า

“ศาสนสถานของวัดเน้นที่ความคงทน เรียบง่าย และสามารถประยุกต์ใช้กับประโยชน์ใช้สอยต่างๆ ซึ่งบัดนี้ก็ปรากฏเห็นแล้วว่า ศาสนสถานของวัดพระธรรมกาย มีความมั่นคงถาวรและเป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่าย” (พระครูโกศลสุดากร, สัมภาษณ์ วันที่ 15 สิงหาคม 2556)

“สถาปัตยกรรมร่วมสมัยเห็นได้จากโบสถ์และศาสนสถานอื่นๆ ที่มีความโดดเด่นและมองดูเป็นสมัยใหม่ ไม่เน้นลวดลาย เน้นความคงทน ถาวร และประโยชน์ใช้สอย”(พระมหาคมเพชร ธมฺมวิชิโร, สัมภาษณ์ วันที่ 25 กันยายน 2556)

“การวางผังและการก่อสร้างอาคารสถานที่ต่างๆ ล้วนถูกดำเนินการไปตามเป้าหมายของการสร้างเป็นเกณฑ์ สร้างไม่เน้นความสวยงาม แต่สร้างเพื่อรองรับกับประโยชน์ใช้สอยที่ควรจะเกิด” (พระครูสมุห์จรินทร์, สัมภาษณ์ วันที่ 23 กรกฎาคม 2556)

จากข้อมูลเบื้องต้นสรุปได้ว่า ศาสนสถานของวัดพระธรรมกายที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน มีรูปแบบการดำเนินการที่ถือหลักการสำคัญ ได้แก่ การสร้างศาสนสถานเน้นความมั่นคงแข็งแรง ดูเรียบง่าย เหมาะสมแก่ประโยชน์ใช้สอย และต้องเป็นในเชิงประยุกต์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งศิลปะการสร้างแนวประยุกต์ ซึ่งเหมาะกับกาลสมัย จะเห็นได้จากโบสถ์ วิหาร และเจดีย์ จะทำให้สอดคล้องกับกาลเวลา คือ ทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ ทนต่อสภาพการใช้งาน ไม่ซ่อมแซมบ่อยนัก ดังปรากฏเห็นชัดจากศาสนสถานตามอาณาบริเวณต่างๆ ของวัด ซึ่งตระหง่านตาอย่างยิ่ง จนบางครั้งคนที่ไม่เข้าใจอดคิดไม่ได้ว่า ถาวรวัตถุต่างๆ เหล่านี้ ใช่วัดหรือไม่ แต่หากมองในแง่ของประโยชน์ใช้สอยโดยไม่ยึดติดกับภาพลักษณ์ที่ปรากฏภายนอก ก็ย่อมตอบโจทย์ความสงสัยได้ กล่าวคือ การสร้างศาสนสถานไม่ได้จำกัดหรือยึดติดในรูปแบบ หากแต่ต้องปรับไปตามสถาปัตยธรรมเชิงประยุกต์ กล่าวคือ ไม่ทำให้เสียเอกลักษณ์ของศาสนาพร้อมกันนั้น ย่อมไม่ละทิ้งภววิสัยของศิลปะร่วมสมัยที่เน้นถึงความเรียบง่ายคงทนและประโยชน์ใช้สอยให้ได้มากที่สุด

ปัจจัยที่หนุนให้การพัฒนาศาสนสถานให้เจริญก้าวหน้าและมีวิวัฒนาสถาพรมาจนถึงทุกวันนี้ได้ เป็นเพราะวัดพระธรรมกายมีบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ ตลอดถึงผู้นำบุญที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลราวกับมีตาทิพย์ได้เล็งเห็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาศาสนสถานให้มีความมั่นคงถาวรและแข็งแกร่งยั่งยืน กล่าวคือ ปณิธานของผู้นำบุญได้สร้างขึ้นมาเพื่อให้บุคลากรภายในวัดได้เห็นและเข้าใจร่วมกันว่า การสร้างวัดให้เป็นวัดแท้ที่ไม่เหมือนที่อื่น และที่อื่นจะไม่เหมือนจะต้องทำกันอย่างไร หลักคิดสำคัญดังกล่าวในเบื้องต้น คือ หลักปฏิรูปเทส 4 ซึ่งเป็นหลักการในมงคล 38 ประการ แล้วแปลงออกมาให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย คือ สร้างถาวรวัตถุทุกประเภทต้องคำนึงถึงความมั่นคง แข็งแรง เรียบง่าย และประโยชน์ใช้สอยเป็นประการสำคัญ และเมื่อสร้างเสร็จแล้ว ต้องให้มีความยั่งยืนไปถึง 1,000 กว่าปี เป็นอย่างต่ำ และที่สำคัญการบูรณซ่อมแซมไม่ต้องกระทำบ่อยครั้ง ทั้งนี้การจะทำเช่นนี้จะต้องอาศัยคนที่มีความรู้ความสามารถในการวางแผน การกำกับควบคุม ดูแล ซึ่งในการนี้ บุคลากรของวัดพระธรรมกายทั้งที่เป็นฆราวาสอาสาสมัครของวัด และพระภิกษุที่อุปสมบทแล้ว

ไม่ลาสิกขา ส่วนมากเป็นนิสิตนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยที่จบการศึกษาในศาสตร์ต่างๆ เช่น วิศวกรรมศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ เกษตรศาสตร์ ฯลฯ เป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งฐานความรู้ที่จะสร้างศาสนสถานของวัดจึงกลายเป็นเรื่องง่ายและดำเนินการออกมาให้ตรงกับความต้องการของคณะผู้บริหารของวัด จากการให้ทัศนะของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พบว่า

“การสร้างศาสนสถานของวัดพระธรรมกาย ต้องอาศัยพระที่อุปสมบทเข้ามาแรกๆ ซึ่งเป็นนิสิตนักศึกษาของมหาวิทยาลัยเป็นส่วนมาก บวชแล้วไม่ลาสิกขา ส่วนใหญ่เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถทั้งสิ้น” (พระครูสมุห์จรินทร์, สัมภาษณ์ วันที่ 23 กรกฎาคม 2556)

“โดยอาศัยมโนปณิธานของผู้นำบุญ คือ พระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาสและรองอาวาส รวมถึงคณะผู้บริหารได้สร้างเป้าหมายของการพัฒนาศาสนสถานร่วมกัน คือ สร้างวัดให้เป็นวัด และสืบสานอายุพระพุทธศาสนา ซึ่งปฏิเสธมิได้ว่า ศาสนสถานก็ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งการทำให้อายุพระพุทธศาสนายืนยาว” (พระครูสังฆรักษ์รังสฤษดิ์ อิทธิจินฺตโก, สัมภาษณ์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2556)

“ศาสนสถานภายในวัด ถูกออกแบบมาจากบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ เป็นที่สังเกตว่า ผู้ที่สละตนเองเข้ามาบวชแล้วมีศรัทธาบวชตลอดชีวิต ส่วนมากแล้ว จะทำงานตามที่ตนเองถนัดและทำได้ดีด้วย โดยมีปณิธานสูงสุดเป็นตัวตั้ง” (พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต, สัมภาษณ์ วันที่ 23 สิงหาคม 2556)

“บุคลากรของวัดพระธรรมกายส่วนมากเป็นผู้ที่จบปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยแล้วเข้ามาบวช วัดพระธรรมกายมีบุคลากรอยู่ 2 ลักษณะ คือ พระภิกษุมาจากการเป็นสามเณรและพระภิกษุที่บวชในโครงการธรรมทายาท” (พระครูภาวนาวิเทศ (วิรัตน์ มณิกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 10 ตุลาคม 2556)

จากข้อมูลดังกล่าวเบื้องต้นสรุปได้ว่า การสร้างศาสนสถานทุกประเภทต้องอาศัยบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ มีความชำนาญในการวางแปลน วางผังงานและการก่อสร้าง อย่างน้อยบุคลากรเหล่านั้นจะต้องจบการศึกษาตามสาขาหลายๆ ด้าน แล้วนำเอาองค์ความรู้มาหลอมรวมกันออกแบบการสร้างอาคารสถานที่ตามมโนปณิธานของผู้นำบุญ คือ หลวงพ่อเจ้าอาวาส ซึ่งก่อนที่จะดำเนินการใดๆ ก่อนอื่นต้องรู้จักการหลอมรวมมโนปณิธานให้เข้าใจกันโดยถ้วนทั่วเสียก่อนว่า การสร้างศาสนสถานทุกอย่าง ต้องมีเป้าหมายชัดเจน คือ การสร้างศาสนสถานให้มีความมั่นคง แข็งแรงและเรียบง่ายเหมาะแก่การใช้สอย และคำนึงถึงประโยชน์แก่ประชาชนที่เข้ามาร่วมในกิจกรรมของวัด อีกทั้งต้องอาศัยบุคลากรที่เปี่ยมด้วยความชำนาญด้านการก่อสร้างคอยดูแลเอาใจใส่ในอาคารสถานที่ ทำให้เห็นได้ว่า ศาสนสถานทุกประการมิใช่ว่าจะสร้างโดยบุคคลธรรมดาจะสร้างได้ ต้องอาศัยบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในเป็นผู้คิด ริเริ่มสร้างสรรค์ และกำกับควบคุมดูแลให้เป็นไปตามเจตนาดังที่ตั้งใจเอาไว้

จากความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ทั้งหมด เป็นความเห็นที่สะท้อนให้เห็นถึงหลักการสำคัญของการพัฒนาศาสนสถานของวัดพระธรรมกายอันเป็นตัวบ่งบอกให้ทราบถึงความสำเร็จของวัดในอันที่จะพัฒนาศาสนสถานให้ดำรงคงอยู่ควบคู่กับบวรพระพุทธศาสนา หรือกล่าวอีกนัย เป็นที่สถิตแห่งบวรพระพุทธศาสนาให้คงอยู่กับคู่กับคนไทยตราบนานเท่านาน ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจในประเด็นสำคัญของการพัฒนาศาสนสถาน ขอสรุปให้เห็นถึงจุดเน้นสำคัญที่ผู้ให้ข้อมูลได้กล่าวไว้ ดังนี้

ตารางที่ 4.6 สรุปสาระสำคัญของการพัฒนาศาสนสถานจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ประเด็นสำคัญ	บทสรุปผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)
1) พัฒนาตามหลักปฏิรูปเทส 4	วัดพระธรรมกายถือหลักการก่อร่างสร้างวัดด้วยหลักการที่มีอยู่ตามธรรมวินัย โดยการพิจารณาดูว่า มีหลักการใดบ้างที่พอจะบูรณาการเข้ากับหลักการสร้างวัดให้เป็นวัดดังมโนปณิธานและเป็นตามอุดมคติของชาวพุทธที่ต้องการอยากจะเห็น และสิ่งที่ปรากฏชัดในการสร้างวัด ได้แก่ การพัฒนาหลักปฏิรูปเทส 4 ซึ่งเป็นหลักที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกความจริงแล้ว หลักปฏิรูปเทส 4 หากไม่พินิจอย่างดี คงจะไม่เห็นสาระอะไรที่สำคัญ แต่หากพินิจอย่างดีแล้ว สาระสำคัญของหลักการนี้ ได้แก่ การสอนให้รู้จักทำเล และองค์ประกอบที่จะทำให้องค์การอยู่ได้อย่างมั่นคง วัดพระธรรมกายพยายามจับเอาหลักการนี้เป็นแนวทาง โดยการประยุกต์หลักการให้เข้ากับภาวะความทันสมัย ซึ่งสาระสำคัญของหลักการนี้ ได้แก่ อาวาสเป็นที่สบาย อาหารเป็นที่สบาย บุคคลเป็นที่สบาย และธรรมะเป็นที่สบาย เป็นต้น รวมความแล้ว วัดพระธรรมกายได้พัฒนาอาวาสกล่าวคือ อาคาร สถานที่ให้เกิดความร่มรื่น สงบเหมาะแก่การประพฤติและปฏิบัติธรรม ขณะเดียวกันก็พัฒนาศรัทธาของประชาชนให้รู้จักการบริจาคสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคให้กับบุคลากรที่ประพฤติและปฏิบัติธรรมในวัด ให้เกิดเพียงพอแก่การใช้สอยและอยู่ประพฤติธรรม และเมื่อคนเข้ามาวัดได้พบกับสังคมภายในวัด ซึ่งมีกัลยาณมิตรดีก็ถือได้ว่าถึงพร้อมบุคคลเป็นที่สบาย ประการสุดท้าย เมื่อเข้ามาสู่วัดแล้วได้ฟังธรรมและเสวนาธรรมกับพระ ได้ธรรมะกลับไปบ้านก็ถือว่าภายในวัดมีธรรมะเป็นที่สบาย ดังนั้น จุดประสงค์หลักของการสร้างวัดธรรมกาย สร้างวัดเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมที่กำลังเกิดปัญหาและพัฒนาหลักการสร้างวัดตามหลักการที่มีอยู่ในธรรมวินัย
2) พัฒนาโดยถือจำนวนคนเป็นตัวตั้ง	เนื่องจากวัดพระธรรมกายเป็นวัดที่มีพัฒนาการในทางก้าวหน้าทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเผยแผ่ การพัฒนาบุคคล การสร้างเครือข่าย และการพัฒนาโครงการ เป็นต้น แต่ก่อนจะได้เห็นพัฒนาการอย่างรวดเร็วได้เช่นทุกวันนี้ได้ วัดพระธรรมกายต้องผ่านปัญหาอุปสรรคมานานับประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาด้านศาสนสถาน ซึ่งเป็นที่รองรับ

	จำนวนสาธุชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมอยู่อย่างต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ก็เริ่มคลี่คลายลงไป เพราะสาธุชนได้ช่วยกันแก้ไข โดยการบริจาคทีละเล็กทีละน้อย จนกลายเป็นกำลังทรัพย์มากพอที่จะพัฒนาวัดให้เจริญก้าวหน้าได้ หลักการสำคัญของการพัฒนาศาสนสถานของวัดพระธรรมกาย พัฒนาไปตามจำนวนคนที่เพิ่มขึ้น ซึ่งแต่เดิมคนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมไม่มากนัก แต่มีความต่อเนื่อง พอนานเข้า เริ่มมีจำนวนคนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนศาสนสถานของวัดไม่เพียงพอต่อการรองรับคน จึงต้องมีการขยายอาคารสถานที่ออกไป จนกลายเป็นวัดพระธรรมกายในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสถานที่รองรับจำนวนคนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมและปฏิบัติศาสนกิจทั้งปวงได้อย่างพอเพียง ดังนั้น การพัฒนาอาคารสถานที่ของวัดพระธรรมกายจึงพัฒนาไปตามจำนวนคนที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 4.6 (ต่อ)

ประเด็นสำคัญ	บทสรุปผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)
3) พัฒนาศาสนสถานบนฐานคิดให้เกิดความยั่งยืน	การพัฒนาศาสนสถานของวัดพระธรรมกายมีจุดเด่นสำคัญประการหนึ่ง คือ การสร้างศาสนสถานคำนึงถึงความมั่นคงและยั่งยืน ไม่ซ่อมแซมบ่อย และไม่เสียงบประมาณค่ารักษาจนเกินเหตุ จนมีคำกล่าวที่ว่า “สร้างอาคารสถานที่ต้องให้ใช้งานได้ถึง 1,000 ปี” หมายความว่า การสร้างศาสนสถานภายในวัดต้องมีความมั่นคงแข็งแรงเหมาะสมกับการใช้สอยและการประกอบศาสนกิจของคนที่มาปฏิบัติธรรม โดยการสร้างศาสนสถานต้องคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยและประโยชน์สูงสุด เห็นได้จากสิ่งที่ปรากฏชัด ไม่ว่าจะเป็นอาคารสถานที่ สภาธรรมกาย วิหารคต ธรรมกายเจดีย์ โบสถ์ ล้วนแต่มีความมั่นคงถาวรทั้งสิ้น และสามารถใช้ประโยชน์ได้เกือบจะทุกพื้นที่ เหนือสิ่งอื่นใด การจะพัฒนาศาสนสถานให้เกิดความมั่นคงแข็งแรงและยั่งยืนได้อย่างที่เห็นปรากฏ องค์การทั้งหลายต้องมีความโปร่งใส มีความสุจริตเที่ยงธรรมเป็นที่ตั้ง ได้งบประมาณจากประชาชนมาเท่าไหร่ก็สร้างให้หมดไปกับศาสนสถานสมดังความต้องใจของประชาชน และขณะนี้ก็ได้ประจักษ์แล้วว่า งบประมาณต่างๆ ที่ประชาชนได้บริจาคมา ได้แปรสภาพไปเป็นศาสนสถานที่มั่งคงแข็งแรงและได้ใช้ประโยชน์ในงานบุญพิธีใหญ่ๆ ที่เกิดขึ้นภายในวัด
4) พัฒนาศาสนสถานบูรณาการกับสถาปัตยกรรมร่วมสมัย	ศาสนสถานของวัดพระธรรมกายดูเหมือนว่าอาจจะไม่เหมือนกับศาสนสถานของวัดอื่นๆ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่า ศาสนสถานของวัดพระธรรมกายเกิดจากการประยุกต์สถาปัตยกรรมให้ร่วมสมัย โดยคงความเป็นศาสนสถานตามคติในทางพระพุทธศาสนา ผสมกับสถาปัตยกรรมสมัยใหม่เข้าไว้ด้วยกัน เห็นได้ชัดจากโบสถ์ โดยทั่วไปหากเป็นโบสถ์ตามวัดต่างๆ ในราชอาณาจักรไทย มักจะมีลวดลายมีความสลับซับซ้อน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความงดงามของศิลปะ

	สถาปัตยกรรมของไทย แต่ของวัดพระธรรมกายไม่เน้นลวดลาย กลับเน้นเรื่องของความเรียบง่ายตามคติของพุทธศาสนา และรูปลักษณ์ที่แฝงไว้ด้วยความมั่นคง แต่คงไว้ซึ่งรูปลักษณ์ภายนอกเป็นโบสถ์เช่นเดิม กล่าวได้ว่า มีลักษณะเรียบง่ายไม่ตกแต่งเป็นลวดลายลงลักษณ์ปิดทองเช่นอุโบสถทั่วไป นอกจากนี้ศาสนสถานอื่นๆ เช่น วิหาร ธรรมสภา เจดีย์ เป็นต้น ก็ไม่เหมือนกับวัดอื่นๆ เช่นกัน ทั้งนี้ เหตุผลส่วนหนึ่งเกิดมาจาก ต้องการจะสร้างศาสนสถานให้มีความมั่นคงแข็งแรงและให้เกิดความร่วมสมัย คำว่า ร่วมสมัย ไม่เน้นลวดลายการประดับตกแต่ง แต่เน้นความแข็งแรงมั่นคงถาวร ดังนั้น หลักการในการพัฒนาศาสนสถานของวัดพระธรรมกายจึงต้องเน้นที่ความมั่นคงแข็งแรงและเป็นสถาปัตยกรรมร่วมสมัย

ตารางที่ 4.6 (ต่อ)

ประเด็นสำคัญ	บทสรุปผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)
5) พัฒนาศาสนสถานโดยคนที่มีความรู้ มีวิสัยทัศน์	การพัฒนาศาสนสถานสำคัญของวัดพระธรรมกาย กว่าจะเห็นเป็นรูปร่างเด่นสง่าได้ทุกวันนี้ ต้องผ่านช่วงของการพัฒนาในแต่ละช่วงตลอดระยะเวลา 40 ปี โดยมีบุคลากรผู้ทรงความรู้ ความสามารถ และมีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาศาสนสถาน ได้ช่วยกันระดมความคิดออกมาและรังสรรค์เป็นผลงานด้านการพัฒนาศาสนสถานให้เห็นเด่นชัดกันอย่างต่อเนื่อง เป็นที่สังเกตว่า บุคลากรภายในวัดพระธรรมกาย ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุ อาสาสมัครฆราวาส ตั้งแต่ยุคเริ่มแรกจนถึงปัจจุบัน ล้วนมีการศึกษาสูงทั้งนั้น ส่วนมากจะมาจากการเป็นนิสิตนักศึกษาตามมหาวิทยาลัย แล้วมีความศรัทธาเข้ามาบวชเพื่อบำเพ็ญบารมี และก็เป็นผลพวงสำคัญในการต่อยอดแนวคิดสร้างสรรค์ศาสนสถานให้เป็นไปตามคติความเชื่อและความต้องการที่จะให้ศาสนสถานเป็นที่รองรับจำนวนประชาชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมและประกอบศาสนกิจ เพราะฉะนั้น ผลปรากฏในด้านการสร้างศาสนสถานของวัดพระธรรมกายจึงสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดในการสร้างและสามารถตอบโจทย์ความต้องการของประชาชนได้อย่างถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า ความรู้ ความสามารถ และวิสัยของคณะผู้บริหารของวัดมีความเด่นชัดและสามารถนำเอาศักยภาพที่มีอยู่มาพัฒนาให้เกิดเป็นรูปธรรมขึ้นมาได้

ตารางที่ 4.7 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ด้านศาสนสถาน

การเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล

1. ใช้หลักปฏิรูปเทส 4 ประการ ได้แก่ อาวาสเป็นที่สบาย บุคคลเป็นที่สบาย อาหารเป็นที่สบาย และธรรมะเป็นที่สบาย	4.09	0.50	มาก
2. ปรับปรุงวัดให้มีความร่มรื่นตามหลักอาวาสเป็นที่สบาย	3.80	0.40	มาก
3. สร้างศาสนสถานให้พอเพียงกับจำนวนคนที่เข้ามาร่วมในกิจกรรมของวัด	4.49	1.54	มากที่สุด
4. พื้นที่ใช้สอยเพียงพอกับคนมาร่วมกิจกรรม	3.47	1.59	มาก
5. มีความมั่นคงถาวรแข็งแรง	3.61	1.4.3	มาก

ตารางที่ 4.7 (ต่อ)

การเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย	$\overline{X}$	**S.D.**	**แปลผล**
6. มีความเรียบง่ายและเน้นประโยชน์ใช้สอยสูงสุด	4.51	0.57	มากที่สุด
7. ศาสนสถานเป็นสถาปัตยกรรมร่วมสมัย	3.48	0.41	มาก
8. ผู้ออกแบบคิดค้นและสร้างสรรค์ศาสนสถาน	3.72	0.31	มาก
รวม	**3.55**	**1.57**	**มาก**

จากตารางที่ 4.7 พบว่าความพึงพอใจของประชาชนต่อการพัฒนาศาสนสถานของวัดพระธรรมกาย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 3.35, S.D.= 1.57) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้ออยู่ในระดับมากที่สุด 2 ข้อ ได้แก่ มีความเรียบง่ายและเน้นประโยชน์ใช้สอยสูงสุด ($\overline{X}$ = 4.51, S.D.= 0.57) สร้างศาสนสถานให้พอเพียงกับจำนวนคนที่เข้ามาร่วมในกิจกรรมของวัด ($\overline{X}$ = 4.49, S.D.= 1.54) นอกนั้นอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ใช้หลักปฏิรูปเทส 4 ประการ ได้แก่ อาวาสเป็นที่สบาย บุคคลเป็นที่สบาย อาหารเป็นที่สบาย และธรรมะเป็นที่สบาย ($\overline{X}$ = 4.09, S.D.= 0.50) ปรับปรุงวัดให้มีความร่มรื่นตามหลักอาวาสเป็นที่สบาย ($\overline{X}$ = 3.80, S.D.= 0.40) ผู้ออกแบบคิดค้นและสร้างสรรค์ศาสนสถาน ($\overline{X}$ = 3.72, S.D.= 0.31) มีความมั่นคงถาวรแข็งแรง ($\overline{X}$ = 3.61, S.D.= 1.4.3) ศาสนสถานเป็นสถาปัตยกรรมร่วมสมัย ($\overline{X}$ = 3.48, S.D.= 0.41) และพื้นที่ใช้สอยเพียงพอกับคนมาร่วมกิจกรรม ($\overline{X}$ = 3.47, S.D.= 1.59)

สรุปได้ว่า ความสำเร็จที่เห็นในเชิงประจักษ์อีกประการหนึ่ง คือ การพัฒนาศาสนสถานและศาสนวัตถุให้เห็นเด่นชัดและคำนึงถึงความจำเป็นของประชาชน กล่าวได้ว่า วัดพระธรรมกายพัฒนาวัดด้วยหลักการปฏิรูปเทส 4 ประการ ได้แก่ อาวาสเป็นที่สบาย อาหารเป็นที่สบาย คนเป็นที่สบาย และธรรมะเป็นที่สบาย โดยการพัฒนาศาสนสถานนั้น แรกเริ่มพิจารณาคนที่เข้ามาประกอบศาสนกิจเป็นตัวตั้ง เมื่อคนเพิ่มมากขึ้น ก็ได้ขยายศาสนสถานเพิ่มเติมขึ้นไปเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นการขยายที่ดิน

ขยายพื้นที่ใช้สอยด้านศาสนสถาน ฯลฯ บนฐานความคิดที่ว่า เมื่อศาสนสถานและศาสนวัตถุอันใดขึ้นมา ต้องมีความมั่นคงและยั่งยืนเสมอ ไม่บูรณปฏิสังขรณ์อยู่บ่อยครั้ง สร้างขึ้นมาแล้วใช้สอยได้เป็นพันปี ขณะที่บนฐานความคิดของการสร้างยึดหลักความมั่นคงยั่งยืน การสร้างศาสนสถานต้องดำเนินการให้เป็นสถาปัตยกรรมร่วมสมัยด้วย พึงเห็นได้จากการสร้างโบสถ์ วิหารคต สร้างขึ้นมาบนฐานคิดของความมั่นคงและความเรียบง่าย เหมาะแก่การใช้สอยให้เกิดประโยชน์สูงสุด เหนือสิ่งอื่นใดการจะสร้างศาสนสถานให้เป็นเช่นนี้ได้ ต้องอาศัยบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ และมีวิสัยทัศน์อันกว้างไกล ที่จะออกแบบคิดค้นหลักในการสร้างเพื่อตอบโจทย์และวัตถุประสงค์หลักของการสร้างวัด ดังนั้น การสร้างวัดพระธรรมกาย โดยชี้ประเด็นไปที่ศาสนสถานและศาสนวัตถุ จึงต้องอยู่บนพื้นฐานของความมั่นคงและแข็งแรง รวมถึงทำให้เกิดความยั่งยืน เป็นประโยชน์แก่การทำศาสนกิจแก่ประชาชนตราบเท่าทุกวันนี้

4.2 วิเคราะห์กระบวนการบริหารโครงการที่มีผลต่อการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย

4.2.1 วิเคราะห์ผลเชิงปริมาณ

การทดสอบสหสัมพันธ์แบบเพียร์สันเพื่อตรวจสอบค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรก่อนที่จะนำไปประมวลผลด้วยวิธีวิเคราะห์พหุถดถอยเชิงคูณ (Multiple Regressions) ซึ่งค่าสหสัมพันธ์แบบเพียร์สันนั้นจะเป็นการทดสอบเบื้องต้นว่าตัวอิสระแต่ละตัวไม่มีความสัมพันธ์กัน หรือมีความสัมพันธ์กันน้อยซึ่งไม่เกินกว่า 0.65 ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 ดังตารางที่ 4.8

ตารางที่ 4.8 การทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

	ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ (x1)	**ปัจจัยด้านหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม (x2)**	**ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารโครงการ (x3)**	**ปัจจัยด้านศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการ (x4)**	**ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดฯ (Y)**
ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ (x1)	1	.085	.000	.038	.43*
ปัจจัยด้านหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม (x2)		1	.32*	.45*	-.03

ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารโครงการ (x3)			1	.56*	

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

	ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ (x1)	**ปัจจัยด้านหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม (x2)**	**ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารโครงการ (x3)**	**ปัจจัยด้านศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการ (x4)**	**ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดฯ (Y)**
ปัจจัยด้านศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการ (x4)				1	-.02
ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดฯ (Y)					1

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ผลการวิเคราะห์ตารางที่ 4.8 พบว่าค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรชี้วัดจำนวน 5 ตัวแปร ค่าตัวแปรมีความสัมพันธ์กันต่ำที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 หรือไม่มีระดับความสัมพันธ์ต่อกัน สามารถนำไปวิเคราะห์พหุถดถอยเชิงคูณต่อไป

การตรวจสอบการเป็นพหุสัมพันธ์ร่วม (Multicolinearity) ระหว่างตัวแปรที่ทำการวิจัย

การวิเคราะห์ส่วนนี้ผู้วิจัยได้ทำการหาค่า Tolerance ค่า VIF (Variance Inflation Factor) และ Condition Index โดยการวิเคราะห์ถดถอยแบบเชิงเส้น (Linear Regression) เพื่อพิจารณาปัญหาการเป็นพหุสัมพันธ์ร่วม (Multicolinearity) ระหว่างตัวแปรอิสระ โดยได้แสดงค่าสถิติเริ่มต้นที่แสดงการเป็นพหุสัมพันธ์ คือเมื่อค่า Tolerance มีค่าตั้ง .10 ลงมาหรือ VIF มีค่าตั้งแต่ 10 ขึ้นไป แสดงว่าตัวแปรมีสหสัมพันธ์กับตัวแปรอื่นๆ ตั้งแต่ .95 ขึ้นไป วิธีที่ใช้ในการวินิจฉัยปริมาณการเกิดพหุสัมพันธ์ร่วมและแสดงตัวแปรที่มีพหุสัมพันธ์ร่วมกันสูงใช้กระบวนการสองขั้นตอน (A Two Part Process) ขั้นตอนแรกเป็นการพิจารณาเฉพาะค่า Condition Index ของตัวแปรแต่ละมิติที่มีค่าตั้งแต่ 30 ขึ้นไป ขั้นตอนที่สองจากมิติที่อาจจะมีปัญหาที่ระบุในขั้นตอนแรก นำมาพิจารณาค่าสัดส่วนของความแปรปรวน (Variance Proportions) ระหว่างตัวแปรคู่ใดบ้าง ที่มีสัดส่วนของความแปรปรวนตั้งแต่ .90 ขึ้นไปอย่างน้อย 2 ตัว การตรวจสอบตามกระบวนการสองขั้นตอน สามารถระบุได้ว่าการเป็นพหุสัมพันธ์ร่วมเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรคู่ใดบ้าง ผลการวิเคราะห์ ผลปรากฏดังตารางที่ 4.9

ตารางที่ 4.9 VIF (Variance Inflation Factor) และ ค่า Tolerance ของตัวแปรอิสระ

ตัวแปร	Co linearity Statistics	
	Tolerance	VIF
ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ (x1)	.922	1.085
ปัจจัยด้านหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม (x2)	.814	1.229
ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารโครงการ (x3)	.657	1.523
ปัจจัยด้านศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการ (x4)	.781	1.280

ผลการวิเคราะห์ตามตารางที่ 4.9 พบว่า มีค่า Tolerance ของตัวแปรแต่ละตัวระหว่าง .657 ถึง .922 โดยค่า Tolerance ต่ำสุด มีค่ามากกว่า .10 และพิจารณาค่า VIF ของตัวแปรต้นแต่ละตัวมีค่าระหว่าง 1.085 ถึง 1.523 โดยที่ค่าสูงสุดมีค่าน้อยกว่า 10

การวิเคราะห์ทดสอบสมมติฐาน

การวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยด้าน ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ (x1) ปัจจัยด้านหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม (x2) ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารโครงการ (x3) และปัจจัยด้านศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการ (x4) ที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกกาภิวัตน์ ผู้วิจัยกำหนดสมมติฐานได้ ดังนี้

H_0 : ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ (x1) ปัจจัยด้านหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม (x2) ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารโครงการ (x3) และปัจจัยด้านศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการ (x4) ไม่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

H_1 : ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ (x1) ปัจจัยด้านหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม (x2) ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารโครงการ (x3) และปัจจัยด้านศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการ (x4) มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

การวิเคราะห์ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้ทดสอบสมมติฐาน ด้วยสถิติการวิเคราะห์ความถดถอยเชิงพหุ (Multiple Regression) แบบ Enter และได้ผลดังแสดงผลในตารางที่ 4.10

ตารางที่ 4.10 แสดงผลทดสอบของ ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ (x1) ปัจจัยด้านหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม (x2) ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารโครงการ (x3) และปัจจัยด้านศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการ (x4) ต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะ วัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

	Unstandardized Coefficients		Stadardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	β		
(Constant)	.662	.393		1.686	.093
ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ (x1)	.135	.076	.067	1.775	.077
ปัจจัยด้านหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม (x2)	.333	.109	.175	3.058	.002*
ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารโครงการ (x3)	-.398	.104	-.186	-3.840	.765
ปัจจัยด้านศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการ (x4)	.038	.205	.016	.187	.852
R = .761 , R^2 = .579 , R^2_{adj} = .575 ,F = 129.641* ,Sig. = .000*					

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ผลการวิเคราะห์ ตามตาราง 4.8 พบว่า ตัวแปรต้น ได้แก่ ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ (x1) ปัจจัยด้านหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม (x2) ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารโครงการ (x3) และปัจจัยด้านศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการ (x4) อธิบายการเปลี่ยนแปลงของผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ได้ร้อยละ 57.9 (R = .579) ซึ่งมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (F =129.641*, Sig.= .000*) ส่วนร้อยละ 42.1เกิดจากอิทธิพลของตัวแปรอื่นๆ ที่ไม่ได้นำมาพิจารณา โดยมีเพียงปัจจัยเดียวที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ คือ ปัจจัยด้านหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม (B= .363) มีผลในทิศทางเดียวกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และสามารถอธิบายปัจจัยที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 หรืออีกนัยหนึ่งคือ เมื่อปัจจัยด้านหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรมเพิ่มขึ้น 1 หน่วยโดยไม่มีปัจจัยอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์จะเพิ่มขึ้น .333 หน่วย ส่วนปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ ปัจจัยกระบวนการบริหารโครงการ ปัจจัยด้านศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการไม่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05

ผู้วิจัยจึงสรุปว่า ประชาชนที่เข้ามาร่วมโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายนั้นเข้าร่วมโครงการเนื่องจากปัจจัยด้านหลักธรรมะที่มาใช้อบรมเป็นสำคัญ โดยหลักธรรมะที่มาใช้อบรมนั้นส่งผลไปในทิศทางบวกกับผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

4.2.2 วิเคราะห์ผลเชิงคุณภาพ

หน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ คือ การเผยแผ่ธรรมะให้เป็นที่รู้จักและเข้าใจกันอย่างแพร่หลายในหมู่ประชาชน ยิ่งทำหน้าที่ในการเผยแผ่ธรรมะมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนมากขึ้นเท่านั้น โดยสถานภาพความเป็นสงฆ์ ประชาชนก็ให้ความเคารพนับถือเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว แต่หากยิ่งพระสงฆ์ที่มีความองค์ความรู้ด้านพุทธธรรมและอธิบายให้ประชาชนได้เกิดความเข้าใจ ก็ยิ่งจะเป็นการสร้างความเชื่อมั่นศรัทธายิ่งๆ ขึ้นไป รูปแบบการเผยแผ่ดังกล่าวนี้ เป็นการเผยแผ่ธรรมะในเชิงของปัจเจกบุคคล แต่มองในเชิงของกลุ่มและองค์การที่ทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะก็จะพบว่า การเผยแผ่ธรรมะต้องอาศัยการทำงานเป็นทีม เพราะฉะนั้น ในปัจจุบันก็จะเห็นกลุ่มพระสงฆ์ซึ่งทำหน้าที่เทศนาธรรมตามสถานที่ต่างๆ เช่น โรงเรียน หน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน ฯลฯ เพิ่มมากขึ้น จะเห็นได้ว่า การเผยแผ่ธรรมะ ต้องอาศัยปัจจัย 2 ประการเป็นตัวขับเคลื่อน ได้แก่ ปัจจัยความสามารถส่วนบุคคลและปัจจัยการทำงานเป็นทีม

การทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะของคณะสงฆ์ดังกล่าว เมื่อใช้ปัจจัยทั้งสองประการขับเคลื่อนแล้ว ย่อมได้รับการยอมรับและตอบรับจากประชาชนเพิ่มมากขึ้น ด้วยจำนวนของประชาชนที่เพิ่มขึ้น จึงต้องหารูปแบบการเผยแผ่ธรรมะที่สามารถรองรับและครอบคลุมจำนวนคนได้อย่างพอเพียง คือ ต้องทำในลักษณะเป็นโครงการ เช่น โครงการเผยแผ่ธรรมะ โครงการศีลธรรม เป็นต้น รูปแบบการทำเป็นโครงการนี้ อนุวัตไปตามหลักการบริหารโครงการของหน่วยงานภาครัฐ กล่าวคือ ถ้าจะทำให้เป็นทางการและถูกต้องตามระเบียบแบบแผนเป็นระบบต้องทำเป็นโครงการ เพราะมีกระบวนการบริหารโครงการค่อนข้างเป็นลายลักษณ์อักษรที่เป็นระบบและมีขั้นตอนการดำเนินการชัดเจน

ปัจจุบันนี้จะเห็นโครงการเกี่ยวกับการเผยแผ่ศาสนธรรมเป็นจำนวนมาก โดยวัดต่างๆ พยายามที่จะนำเสนอการเผยแผ่ธรรมะในรูปแบบโครงการ เพื่อสอดรับกับระเบียบ กฎเกณฑ์ ว่า ด้วยเรื่องโครงการของฝ่ายบ้านเมือง เมื่อพิจารณาการเผยแผ่ศาสนธรรมในรูปแบบของโครงการ วัดพระธรรมกายถือได้ว่า เป็นตัวแบบที่ดี (Best Practice) เพราะตลอดระยะเวลา 40 ปีที่เริ่มก่อตั้งวัดมา การขับเคลื่อนกิจกรรมทุกอย่างมีลักษณะที่คล้ายกับโครงการทั้งสิ้นและยิ่งปัจจุบันเห็นได้ชัดถึงการผลักดันกิจกรรมทุกอย่างให้เป็นโครงการ เพราะองค์ประกอบทุกประการที่มีอยู่ในวัดเริ่มขยายเพิ่มขึ้น หากจะเปรียบกับบริษัท คล้ายกับกำลังเจริญเติบโตขยายสาขาเพิ่มมากขึ้น วัดพระธรรมกายเช่นเดียวกัน ในยุคปัจจุบันเป็นยุคที่กำลังเจริญเติบโตขยายเครือข่ายกิจกรรม โครงการที่เกี่ยวเนื่องกับศีลธรรมไปทั่วโลก หากมองย้อนกลับไปพิจารณาจะพบว่า การที่วัดพระธรรมกายมีองคาพยพทั้งปวงที่เจริญเติบโตขึ้นมาอย่างต่อเนื่องได้ เป็นเพราะรู้จักการสร้างสรรค์โครงการต่างๆ ขึ้นมา แล้วขยายโครงการไปยังวัดสาขาต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ ให้ขับเคลื่อนโครงการตามที่ได้วางเอาไว้ แสดงให้เห็นว่า ในการขับเคลื่อนโครงการสำคัญๆ ของวัดพระธรรมกาย จะต้องมีปัจจัยส่งเสริมและสนับสนุนให้โครงการเผยแผ่ธรรมประสบผลสำเร็จ ได้แก่ ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ ปัจจัยด้านหลักธรรมที่ใช้ในการเผยแผ่ ปัจจัยด้านการบริหารโครงการ ปัจจัยด้านศรัทธาประชาชน ดังจะได้กล่าวเป็นลำดับไป

1) ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ

โครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายถือได้ว่าเป็นจุดเด่นที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพทุกด้านของวัดพระธรรมกาย โดยเฉพาะในปัจจุบันวัดได้มีการขยายองค์การทุกภาคส่วนให้ขยายออกไป จะเห็นได้จากโครงการด้านการเผยแผ่ธรรมะก็ดี โครงการด้านการพัฒนาบุคคลก็ดีและโครงการด้านการพัฒนาศาสนสถานก็ดี ต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นผลพวงที่เกิดจากการดำริ คิดค้นและหาวิธีการพัฒนาจากผู้นำสงฆ์องค์สำคัญ ได้แก่ พระเดชพระคุณพระเทพญาณมหามุนี (ธัมมชโย) หรือที่เรียกกันว่าหลวงพ่อเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้ดำริคิดค้นโครงการต่างๆ ขึ้นมาโดยอยู่บนพื้นฐานของการฟื้นฟูศีลธรรมหรือหลักธรรมที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนาเป็นธรรมโอสถสำคัญในการคลายทุกข์ให้กับประชาชน อีกทั้งยังพิจารณาเห็นปัญหาสังคมที่เกิดจากการไร้ศีลธรรมหรือศีลธรรมเริ่มเสื่อมลงทุกวัน สถาบันที่จะช่วยสังคมให้พ้นจากวิกฤติศีลธรรมได้ดีที่สุด เห็นจะเป็นสถาบันทางศาสนา นั่นคือ วัด จากจุดเปราะบางทางสังคมนี้เอง

วัดพระธรรมกายจึงได้ถือเอาประเด็นนี้ เป็นจุดเริ่มต้นในการคิดเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม วิธีที่จะทำให้การแก้ไขวิกฤติของสังคมได้ดีที่สุด คือ การจัดทำเป็นโครงการ แต่ก่อนวัดพระธรรมกาย เมื่อจะดำเนินกิจกรรมใดๆ ในวัด ก็จะดำเนินการในลักษณะที่จำกัด แต่พอจำนวนคนเพิ่มขึ้น กิจกรรมต่างๆ ก็เริ่มขยายตัวจนกลายเป็นโครงการโดยปริยาย หากมองอีกแง่หนึ่ง การจัดทำโครงการเพื่อที่จะรองรับกับจำนวนประชาชนและขยายโครงการให้ครอบคลุมจำนวนคนทั้งหมด จะเห็นได้จากกัลยาณมิตรทั้งที่มีอยู่ภายในและภายนอกประเทศและจำนวนวัดสาขาก็เพิ่มมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ในการคิดริเริ่มโครงการเผยแผ่ธรรมะในลักษณะต่างๆ คณะผู้บริหารของวัดได้มีการวิเคราะห์ประเด็นสำคัญต่างๆ เข้ามาประกอบในการกำหนดเป็นโครงการสำคัญ จากการให้ข้อมูลสำคัญของผู้ให้สัมภาษณ์ พบว่า

“โครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายมีลักษณะเด่นอย่างหนึ่ง ได้แก่ เป็นโครงการที่ไม่มีการสิ้นสุดของระยะเวลา แต่เดิมโครงการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นส่วนงานราชการหรือเอกชนจะมีการก่อรูปของโครงการ

และมีระยะเวลาสิ้นสุดแต่ของวัดพระธรรมกายมีการก่อรูปแต่ไม่มีระยะเวลาสิ้นสุด เป็นโครงการต่อเนื่อง” (พระครูวินัยธรนที นนฺทภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 25 ตุลาคม 2556)

“ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของโครงการต่างๆ คือ การทำให้สถานที่การเผยแผ่ธรรมของวัดพระธรรมกายมีความสะดวกและเอื้อต่อการทำให้โครงการต่างๆ ประสบผลสำเร็จและมีผลอย่างมากต่อการเข้าร่วมในกิจกรรมของวัดพระธรรมกาย” (พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต, สัมภาษณ์ วันที่ 23 สิงหาคม 2556)

“การจัดกิจกรรมภายใต้โครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ โดยภายใต้โครงการต่างๆ ย่อมยังมีกิจกรรมย่อยลงไปอีก กรณีเช่นนี้ คือ ในโครงการเผยแผ่ธรรม แน่นอนว่า ย่อมมีกิจกรรมสำคัญ ได้แก่ การสวดมนต์ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็นและการนั่งสมาธิ วัดพระธรรมกายมีกิจกรรมทุกอย่าง ต้องใช้สมาธิเป็นตัวนำ” (พระสุนันท์ ปญญานนฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 26 สิงหาคม 2556)

“การจะคิดโครงการต่างๆ ต้องคำนึงถึงว่า จะคิดโครงการเผยแผ่นี้เน้นที่กลุ่มใด แต่จากการสังเกตเห็นในทุกโครงการ วัดพระธรรมกายคำนึงถึงกลุ่มคนมากที่สุด หรือคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมายจะพัฒนา แต่ส่วนใหญ่แล้ว จะครอบคลุมทุกกลุ่มคนในลักษณะเชิงระบบ จากระดับเด็กเล็กไปสู่ระดับผู้ใหญ่” (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สตฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556)

“โครงการเผยแผ่ธรรมต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์กันขององค์การทั้งหมด คือ โดยธรรมชาติของโครงการมักจะมีเหตุและผลรองรับเสมอ กรณีเหตุและผล คือ ความสัมพันธ์ที่สอดรับกัน โดยตอบปัญหาที่ว่า ทำไมถึงทำโครงการและโครงการที่ทำมีประโยชน์อย่างไร” (พระครูสังฆรักษ์รังสฤษดิ์ อิทธิจินฺตโก, สัมภาษณ์ วันที่18 กรกฎาคม 2556)

จากข้อมูลการให้สัมภาษณ์เบื้องต้นในเรื่องของปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายมีประเด็นที่น่าสนใจสามารถสรุปได้ดังนี้

1) ระยะเวลาในการเผยแผ่ธรรมะตามโครงการต่างๆของวัดพระธรรมกาย เป็นที่น่าสนใจในประเด็นที่ว่า ระยะเวลาการดำเนินการในโครงการต่างๆ ของวัดพระธรรมกาย ไม่ได้มีจุดสิ้นสุดแต่ประการใด หากระยะเวลาของการดำเนินการมีความต่อเนื่อง เพราะการจัดโครงการที่เกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาศาสนธรรม การพัฒนาศาสนบุคคล การพัฒนาศาสนวัตถุ มีส่วนต่อการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะการฟื้นฟูศีลธรรม ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมไทยและสังคมโลก จะเห็นได้จากโครงการต่างๆ ของวัดพระธรรมกาย อาทิ โครงการบวชพระ 100,000 รูป โครงการอุปสมบทหมู่ โครงการบวชสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการอุบาสิกาแก้ว โครงการตอบปัญหาธรรมะทางก้าวหน้า โครงการเด็กดี V-Star โครงการอบรมครูต้นแบบ และโครงการธุดงค์ธรรมชัย ฯลฯ เหล่านี้ คือ โครงการที่จะต้องดำเนินการสืบเนื่องกันต่อไป โดยไม่มีระยะเวลาสิ้นสุด ซึ่งอาจจะไม่สอดคล้องกับหลักการบริหารโครงการโดยทั่วไปจากนักวิชาการหลายท่านนักที่กล่าวว่า โครงการที่ดีต้องมีระยะเวลาจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดชัดเจน (Harvey Mayler, 1897) แต่สำหรับวัดพระธรรมกายแล้ว โครงการอะไรก็ตามที่ดำเนินการเพื่อการฟื้นฟูศีลธรรมโลก ไม่จำเป็นต้องมีระยะเวลา เพราะดำเนินการอย่างต่อเนื่องทุกปี จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมสำคัญของวัดพระธรรมกายไปโดยปริยาย หรือเมื่อโครงการถูกดำเนินการไปเรื่อย เมื่อถึงจุดหนึ่งกลายเป็นแนวทางปฏิบัติที่จะต้องปฏิบัติ เรียกว่า วัฒนธรรมองค์การ

2) สถานที่ในการบริหารจัดการโครงการ แต่ก่อนย้อนกลับไปเมื่อ 40 ปีคืนหลังจะพบว่า วัดพระธรรมกายมีสถานที่ในการอบรมที่ค่อนข้างจะคับแคบ เมื่อนำจำนวนคนที่เข้ามาร่วมโครงการเป็นตัวตั้ง แต่โดยจำนวนเนื้อที่กับพระภิกษุที่จำพรรษาคงจะไม่คับแคบ เนื่องจากจำนวนคนที่เข้ามาร่วมกิจกรรมการปฏิบัติธรรมของวัด ประกอบกับวัดพระธรรมกายมีทำเลที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯมากนัก การจราจรไปมาค่อนข้างจะสะดวก อาณาบริเวณของวัดก็ดูเป็นรมณียสถานสงบร่มเย็น จึงทำให้ประชาชนเข้ามาสัมผัสและได้พบกับความสงบ สะอาด และสอดคล้องกับอุดมคติของชาวพุทธในประเด็นที่ว่า วัดต้องเป็นสถานที่สะอาด ร่มรื่น สงบและมีพื้นที่กว้างขวาง ตามอุดมคติดังกล่าว วัดพระธรรมกายมีทั้งหมด เพราะเหตุนี้ วัดพระธรรมกายจึงมีจำนวนคนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับและกิจกรรมการปฏิบัติธรรมต่างๆ ก็ต้องขยายกิจกรรมออกไปให้เหมาะกับจำนวนคน จนกลายเป็นโครงการต่างๆ ขึ้น การขยายตัวรองรับดังกล่าว ย่อมต้องอาศัยพื้นที่ในการทำกิจกรรม คณะกรรมการวัดพระธรรมกาย จึงเล็งเห็นความสำคัญในด้านพื้นที่ โดยได้ซื้อที่ดินเพิ่มเติมเพื่อทำกิจกรรม/โครงการดูประหนึ่งว่า เอาไว้รองรับจำนวนผู้คนที่คาดว่าจะเข้ามาร่วมกันทำกิจกรรมในโครงการต่างๆ โดยได้ซื้อที่ดินเอาไว้ในรูปแบบมูลนิธิจำนวน 2,000 กว่าไร่ จากประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่า การบริหารจัดการโครงการต้องอาศัยสถานที่เหมาะสมอย่างน้อยต้องมีพื้นที่กว้างขวาง ยิ่งเป็นโครงการขนาดใหญ่และมีกลุ่มเป้าหมายจำนวนมาก ยิ่งต้องมีพื้นที่เอาไว้ทำกิจกรรม (Harold Kerzner, 1984) จึงแสดงให้เห็นว่า การบริหารจัดการโครงการเผยแผ่ธรรมะที่มีขนาดใหญ่และมีความต่อเนื่องของวัดพระธรรมกายจะต้องอาศัยพื้นที่ขนาดใหญ่ในการทำกิจกรรม นอกจากนี้ ยังต้องมีการขยายพื้นที่ออกไปในลักษณะวัดสาขาทั้งในและต่างประเทศด้วย

3) การจัดกิจกรรมภายในโครงการ กล่าวได้ว่า ในการบริหารจัดการโครงการใดๆ ภายในวัดต้องมีกิจกรรมซึ่งเป็นสาระสำคัญภายในโครงการ โดยสภาพโครงการคล้ายกับวงรอบภายนอกที่แสดงให้เห็นว่ามีขอบเขตกว้างใหญ่ ส่วนกิจกรรมเป็นวงรอบตรงกลาง ส่วนกลุ่มบุคคลที่เข้าร่วมเป็นวงรอบภายในสุด เพราะฉะนั้น หากโครงการปราศจากกิจกรรมซึ่งเป็นวงรอบตรงกลาง และเปรียบเสมือนตัวจักรสำคัญในการขับเคลื่อนองคาพยพต่างๆ ให้ไปสู่เป้าหมาย โครงการนั้นย่อมไม่ประสบผลสำเร็จ กิจกรรมภายในภายโครงการ จึงเสมือนกลไกขับเคลื่อนให้กลุ่มเป้าหมายเป็นไปตามจุดประสงค์ของโครงการ (John S. Baumgartner, 1969) กรณีวัดพระธรรมจากการสำรวจสาระสำคัญของบทสัมภาษณ์ ณ เบื้องต้น พบว่า กิจกรรมภายในโครงการส่วนมากจะเกี่ยวกับการรูปแบบการฝึกอบรมของวัด อาทิ การทำวัตรเช้า-เย็น การนั่งสมาธิ การทำความสะอาดบริเวณ หรือเรียกว่า การรับบุญ เป็นต้น แต่ถ้าเป็นกรณีที่เป็นกิจกรรมสำคัญในพิธีกรรม/โครงการขนาดใหญ่ สิ่งจำเป็นที่สุด คือ การสมาทานรักษาศีลและการนำนั่งสมาธิของพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส ซึ่งบุรพบทเบื้องต้นก่อนที่จะประกอบกิจกรรมอื่นๆ หากจะตีความกิจกรรมลักษณะนี้ก่อนจะนำเข้าไปสู่กิจกรรมต่อไป ได้แก่ เป็นการปรับจิตใจให้เข้าสู่สภาวะของความสงบร่มเย็นและคลายกังวล เพื่อให้ผลที่จะเกิดขึ้นต่อไปยังกิจกรรมอื่นๆ ดียิ่งๆ ขึ้นไป

4) กลุ่มเป้าหมายที่เข้ามาร่วมในโครงการ ประเด็นของกลุ่มเป้าหมายหรือกลุ่มที่ต้องการจะพัฒนาถือว่า เป็นวิเคราะห์กลุ่มคนที่จะเข้าไปดำเนินการ หากไม่มีการวิเคราะห์กลุ่มคนก่อนทรัพยากรที่ใช้ดำเนินการผ่านโครงการต่างๆ ย่อมจะสูญเสียเปล่ากรณีที่การบริหารจัดการโครงการโดยไม่สามารถ

ตอบโจทย์กลุ่มคนได้ เพราะฉะนั้น ก่อนจะดำเนินการตามโครงการที่คิดขึ้นมาต้องรู้จักการวิเคราะห์กลุ่มคนให้ดีและรอบคอบอันจะนำไปสู่การตอบสนองความต้องการของกลุ่มคนได้ถูก อย่างน้อยก็รู้ว่ากลุ่มคนเหล่านี้ ต้องการอะไร ข้อเท็จจริงในประเด็นนี้ วัดพระธรรมกายค่อนข้างจะตอบโจทย์ด้านกลุ่มบุคคลได้ค่อนข้างกว้าง หรือครอบคลุมทุกกลุ่ม เพราะโครงการที่คิดค้นขึ้นมาจากฝ่ายผู้บริหาร คือ ต้องการจะฟื้นฟูศีลธรรมโลกให้กลับคืนมา โดยครอบคลุมจากกลุ่มทางสังคมก่อน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันทางการเมือง และสถาบันทางเศรษฐกิจ แต่จุดเริ่มแรกเน้นไปที่ 2 สถาบันแรกก่อน เพราะถือว่าเป็นสถาบันเบื้องต้นที่เป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้สถาบันอื่นๆ ดีตามไปด้วย เพราะฉะนั้น จากคิดริเริ่มโครงการต่างๆ ขึ้นมาของวัดพระธรรมกาย จึงมีขอบเขตของกลุ่มเป้าหมายค่อนข้างจะกว้างและครอบคลุม ขึ้นอยู่กับว่าโครงการนั้นจะเกี่ยวเนื่องกับกลุ่มเป้าหมายใด สมมุติเป็นโครงการที่เกี่ยวเนื่องกับเด็ก ก็มีโครงการเด็กดี V-star ถ้าเป็นโครงการเกี่ยวเนื่องกับข้าราชการ ก็มีโครงการอบรมศีลธรรมให้กับข้าราชการ และโครงการเกี่ยวกับที่เกี่ยวเนื่องกับการสืบอายุพระพุทธศาสนา ก็มีโครงการบวชพระหนึ่งแสนรูป และโครงการธุดงค์ธรรมชัย เป็นต้น จึงแสดงให้เห็นว่าโครงการของวัดพระธรรมกายค่อนข้างจะครอบคลุมกลุ่มคนทุกสาขาอาชีพ

5) ความสัมพันธ์ของหลักการและเหตุผลในการทำโครงการ กล่าวได้ว่า เหตุและผลในการรองรับการคิดโครงการต่างๆ ขึ้นมา โดยหลักการทั่วไปของการบริหารโครงการ นอกจากหัวข้อโครงการและวัตถุประสงค์ของโครงการแล้ว สิ่งแรกที่จะต้องคำนึงถึง คือ ความสัมพันธ์ของหลักการในเชิงของเหตุและผล ในประเด็นที่ว่า ทำไมถึงจัดทำโครงการนี้ ทำโครงการนี้แล้วได้อะไร มีกลุ่มคนใดเกี่ยวข้องบ้าง ใครเป็นผู้รับผิดชอบ เริ่มต้นได้เมื่อไหร่ จะบริหารจัดการอย่างไร ลักษณะของความสัมพันธ์เช่นนี้ เรียกกว่า ลักษณะของโครงการที่ดี ซึ่งระบุด้วยตัวย่อ 4W+1H กล่าวคือ what (อะไร) When (เมื่อไหร่) Why (ทำไม) Who (ใคร) และ How (อย่างไร) (David I. Cleland and William R. King, 1897) ลักษณะโครงการของวัดพระธรรมกายก็จะเป็นเช่นนี้ โดยสามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนถึงความสัมพันธ์ โดยเฉพาะเหตุผลด้านการจัดทำโครงการศีลธรรม ซึ่งคำตอบก็ชัดเจนอยู่ในตัวว่า ทำไมถึงทำ ทำแล้วได้อะไร ทำอย่างไร ตามข้อเท็จจริงดังปรากฏ วัดพระธรรมกายมีเจตนาที่พัฒนาฟื้นฟูศีลธรรมให้กลับมาอีกครั้ง เพราะนับวันสังคมยิ่งปั่นป่วน วุ่นวาย ผู้คนเริ่มหันหลังให้กับศีลธรรม โดยมองว่า ศีลธรรมไม่มีประโยชน์ใดๆ เพราะกินไม่ได้ คำกล่าวเช่นนี้มีให้เห็นอยู่บ่อยครั้ง แต่เนื่องจากการเล็งเห็นในความเสื่อมศีลธรรม วัดพระธรรมกายจึงต้องดำริคิดค้นโครงการใหม่ๆ ขึ้นมา โดยสามารถอธิบายชัดถึงเหตุและผลที่ต่อเนื่องถึงกัน จึงกลายเป็นสิ่งที่ส่งผลให้เกิดเป็นโครงการเผยแผ่ธรรมะ และยังมีผลต่อภาพที่ปรากฏของความสำเร็จในด้านการพัฒนาทุกด้านของวัดพระธรรมกาย

2) ปัจจัยด้านหลักธรรมที่ใช้ในการเผยแผ่

หลักธรรมะในทางพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ คือ ระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูง หากจะเปรียบให้เห็นภาพชัดเจนของระดับต่างๆ ได้แก่ ระดับต้นจะอยู่พระสูตร ระดับกลางพระวินัย และระดับสูงพระอภิธรรม ทั้งสามระดับเป็นหลักการที่ชาวพุทธควรรู้และเข้าใจในสาระสำคัญของหลักการดังกล่าว เพราะเหตุที่ว่า การจะประพฤติและปฏิบัติตามหลักธรรมทุกระดับได้ ต้องอาศัยการศึกษาอย่างหรือที่เรียกว่า ปริยัติ และเมื่อศึกษาทฤษฎีแล้ว ก็นำเอาทฤษฎีไปใช้หรือทดลองใช้ เรียกว่า ปฏิบัติ ส่วนผลจะออกมาอย่างไรภายหลังจากการทดลองแล้ว เรียกว่า ปฏิเวธ คือ

ผลของการปฏิบัติธรรม เพราะฉะนั้น หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจึงมีความเป็นระบบยิ่งคล้ายกับการทดลองทางวิทยาศาสตร์ หากแต่เป็นวิทยาศาสตร์ทางจิตมากกว่า

เพราะเหตุดังนี้ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจึงได้รับการเรียนรู้และนำไปสู่การปฏิบัติอย่างแพร่หลาย โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นเชื้อชาติ ศาสนาใด ถ้าหากว่า เข้าใจธรรม เข้าถึงธรรม และพัฒนาหลักธรรมให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ชาติ (พระมหาธรรมรัตน์ ธรรมยาฤทธิ์, 2555) กลุ่มบุคคลเหล่านั้นถือว่าเข้าถึงความเป็นพุทธโดยแท้จริง วัดพระธรรมกายถือว่ายึดหลักธรรมะทุกระดับเป็นที่ตั้งและพยายามสืบสานปณิธานของพระพุทธเจ้าอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปณิธานอันแท้จริงของพระพุทธเจ้า คือ ต้องการให้สังคมโลกมีความสันติสุข แต่สันติสุขของพระพุทธเจ้าอยู่ในระดับสูง ได้แก่ นิพพานัง ปรมัง สุขัง ซึ่งแปลว่า สุขอื่นไม่มีเท่ากับสุขแห่งความเป็นนิพพาน แต่ก่อนจะถึงความเป็นนิพพานได้ ต้องอาศัยการฝึกฝนอบรมตนเองด้วยหลักธรรมแต่ละระดับก่อน โดยแต่หลักธรรมแต่ละระดับแตกต่างกัน แต่เป้าหมายของการประพฤติและปฏิบัติ คือ ให้เกิดสันติภายใน เมื่อคนมีสันติ คือ ความสงบสุขภายในย่อมไม่มีการเบียดเบียน ทำลายซึ่งกันและกัน โลกจึงเต็มไปด้วยความสงบสุข ด้วยการเห็นความสำคัญของการปฏิบัติตามหลักธรรมแต่ละระดับนี้ วัดพระธรรมกาย จึงพยายามแปลงเอาปณิธานของพระพุทธเจ้าไปเป็นหลักการสำคัญของวัด กล่าวคือ การพยายามใช้หลักธรรมพื้นฐานในการอบรมบุคลากรทุกระดับในโครงการต่างๆ โดยใช้ภาษาง่ายๆ เพื่อสะดวกในการทำความเข้าใจหลักธรรมพื้นฐาน

ขณะเดียวกันก็ประยุกต์หลักธรรมที่เป็นภาษาบาลี ซึ่งค่อนข้างจะเข้าใจง่าย ประยุกต์ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า แท้จริงแล้ว หลักธรรมะของพระพุทธเจ้าคือหลักการที่ใช้ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งเป็นหลักธรรมเบื้องต้นที่นำไปสู่การทำความเข้าใจได้อย่างเป็นระบบ กรณีถ้าจะกล่าวถึงการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะอย่างกลมเกลียว หากจะหาหลักธรรมะมาใช้อย่างตรงไปตรงมา ค่อนข้างจะหายาก แต่ถ้าแปลงจากหลักธรรมะ เป็นหลักคุณธรรม 3 ประการ ได้แก่ วินัย เคารพ และอดทน ซึ่งแน่นอนว่า วินัย มีความหมายอย่างไร เป็นที่ทราบกันโดยทั่วว่า ต้องมีระเบียบ กฎเกณฑ์ คำว่า เคารพ อยู่ในหลักคารวะธรรม คำว่า อดทน อยู่ในหลักขันติธรรม จะเห็นได้ว่า ปัจจัยของการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายให้เกิดผลสำเร็จได้ ส่วนหนึ่งและถือเป็นส่วนสำคัญอย่างมาก คือ การแปลงหลักธรรมจากยากไปสู่ง่าย การประยุกต์ให้สอดคล้องกับกลุ่มบุคคล รวมถึงการจัดหมวดหมู่หลักธรรมที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกให้เข้าใจง่าย และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเห็นผล อย่างไรก็ดี เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า วัดพระธรรมกายใช้หลักธรรมเบื้องต้นอะไรบ้างในการอบรมธรรมะตามโครงการต่างๆ และใช้อย่างไรให้ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาทุกภาคส่วนภายในวัดพระธรรมกาย จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informats) พบว่า

“หลักธรรมะเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างมาก การจัดทำโครงการต่างๆขึ้นมาในวัดพระธรรมกาย ไม่ว่าโครงการนั้นจะเรียกชื่ออย่างไร แต่เป้าหมายสุดท้ายคือการส่งผ่านธรรมะไปสู่กลุ่มบุคคล และธรรมะที่ค่อนข้างจะได้รับการตอบรับอย่างดีเพราะเข้าใจง่ายรวมถึงผ่านการทดลองใช้มาจากรุ่นสู่รุ่นได้แก่ หลักคุณธรรม 3 ประการ” (พระครูวินัยธรไพบูลย์, สัมภาษณ์ วันที่ 14 กรกฎาคม 2556)

“ในเบื้องต้นการบริหารจัดการโครงการทุกอย่างที่เกิดขึ้นในวัดพระธรรมกาย เป้าหมายสำคัญคือการขัดเกลาคนให้เป็นคนดี และต้องการจะฟื้นฟูศีลธรรมให้เกิดขึ้นทั่วโลก แต่ต้องเริ่มต้นที่พื้นฐานสำคัญก่อน ได้แก่ การใช้หลักธรรมะเพื่อปรับนิสัยของคนที่เข้าอบรมก่อน จึงกลายมาเป็นนิสัยพื้นฐาน 5 ประการ เป็นหลักที่ใช้ปรับปรุงพฤติกรรมของคนก่อนที่จะเข้าร่วมเป็นหมู่คณะ” (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สดฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556)

“การจัดทำโครงการเผยแผ่ธรรมะผ่านทางช่องทางต่างๆ อย่างน้อยก็สอนให้คนเข้าใจในความเป็นคน กตัญญูรู้จักบทบาทหน้าที่ในแต่ละสถาบันหรือกลุ่มคน หลักที่ทำให้คนรู้จักบทบาทหน้าที่ต่างๆ ในสังคม ได้แก่ หลักทิศ 6 การจัดทำโครงการต่างๆ หัวหน้าโครงการตามศูนย์ต่างๆ ก็ใช้หลักทิศ 6 ในการอบรมทุกครั้งไป” (พระมหาอุเทน สิริภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 10 สิงหาคม 2556)

“ตามที่อบรมในโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดมา โดยเฉพาะวัดที่อยู่ในต่างประเทศ ก็ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นแนวางการอบรมเช่นกัน เพราะหลักการดังกล่าวเห็นว่า มันเป็นหลักการพื้นๆ และใช้ในสังคมได้ คนไทยในต่างประเทศมีความพยามยามจะเข้าใจในหลักการดังกล่าวอย่างมาก เพราะมันเห็นผลเป็นรูปธรรมดี” (พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต, สัมภาษณ์ วันที่ 23 สิงหาคม 2556)

“ด้วยความที่คนที่เข้ามาอบรมธรรมะกับวัดพระธรรมกาย ส่วนใหญ่จะเป็นฆราวาสอุบาสก อุบาสิกา ก่ออื่นจะต้องอบรมเรื่องหลักฆราวาสธรรมให้เห็นผล เพราะเป็นเรื่องใกล้ตัวของคนอย่างมาก เนื่องจากว่า ถ้าคนเข้าใจหลักฆราวาสธรรมอย่างน้อย จะต้องรู้จักหน้าที่ที่ควรกระทำและการแสดงออกต่อผู้อื่น เพราะฉะนั้น โครงการเผยแผ่ธรรมะต่างๆ จึงต้องเริ่มต้นจากหลักฆราวาสเป็นเบื้องต้น และผลก็ปรากฏชัดเจนว่า คนเริ่มเข้าใจ” (พระครูธรรมมังคโลภาส, สัมภาษณ์ วันที่ 11 กันยายน 2556)

“เป้าหมายสำคัญของการจัดทำโครงการต่างๆ ในวัดพระธรรมกาย ส่วนหนึ่งก็ต้องการให้คนที่เข้าร่วมในการทำกิจกรรมตามโครงการ เพื่อสร้างเครือข่ายของความเป็นกัลยาณมิตร ถ้าได้ทำกิจกรรมร่วมกันบ่อยๆ ตามโครงการต่างๆ ก็จะกลายเป็นการผูกมิตรกันอย่างแน่นแฟ้น ซึ่งคำว่า ความเป็นกัลยาณมิตรมีลักษณะอย่างไร ทางคณะผู้จัดดำเนินการก็ได้ใช้หลักธรรมด้านกัลยาณมิตรเข้ามาอบรมเสมอ” (พระวัชระ ฐิตสำโร, สัมภาษณ์ วันที่ 4 กันยายน 2556)

“การจัดทำโครงการที่สะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมอีกโครงการหนึ่ง ได้แก่ โครงการตอบปัญหาทางก้าวหน้า ซึ่งได้น้อมนำเอาหลักมงคลชีวิต 38 ประการมาทำความเข้าใจและวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นและมุ่งสู่เป้าหมายที่แท้จริงของหลักมงคลชีวิตดังกล่าว เพราะเหตุที่มองเห็นความสำคัญ จึงต้องจัดทำเป็นโครงการขึ้นมา ซึ่งจะนำไปสู่การเรียนรู้และการพัฒนาให้เห็นเป็นรูปธรรมในทางปฏิบัติ” (พระครูวินัยธรไพบูลย์, สัมภาษณ์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2556)

“ในเบื้องต้นก่อนที่จะทำกิจกรรมใดๆ ทั้งสิ้น ต้องอบรมจิตใจตัวเองก่อน คือ การนั่งสมาธิ จะเห็นได้ว่าก่อนจะเริ่มกิจกรรม/โครงการใดๆ ทั้งสิ้น วัดพระธรรมกายสนับสนุนให้นั่งสมาธิก่อนเสมอ ซึ่งเป็นการปูพื้นฐานสำหรับจิตใจ หรือการปรับจิตใจให้ดีเพื่อรองรับกับปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในระหว่างการดำเนินงาน” (พระครูภาวนาสุธรรมวิเทศ (หาญชัย อาสภกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 20 ตุลาคม 2556)

จากข้อมูลการให้สัมภาษณ์เบื้องต้นในเรื่องของปัจจัยด้านหลักธรรมะที่นำมาใช้ในการอบรมคนในโครงการต่างๆ ของวัดพระธรรมกายมีประเด็นที่น่าสนใจสามารถสรุปได้ดังนี้

1) วัดพระธรรมกายใช้หลักคุณธรรม 3 ประการ เป็นเบื้องต้นในการอบรมหลอมรวมคนให้อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ หลักการดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการฝึกอบรมบุคลากรตั้งแต่ยุคเริ่มแรกของการก่อตั้งวัด เพราะถือว่าการที่คนจะเข้ามาร่วมกันทำคุณงามความดี สร้างบุญ สร้างบารมี อย่างน้อยต้องปรับอุปนิสัยให้ตรงกันก่อน เนื่องจากอุปนิสัยของแต่ละบุคคลแตกต่างกันและติดตัวมาตั้งแต่กำเนิดและมาจากหลากหลายสถานที่ การอบรมกล่อมเกลา วัฒนธรรมความเป็นอยู่แตกต่างกัน จึงจำเป็นต้องหลอมรวมกันภายใต้กฎกติกาเดียวกัน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในหมู่คณะ การที่จะทำการภารกิจเพื่อพระศาสนาจำเป็นจะต้องอาศัยเรื่องของหลักการที่ยึดเหนี่ยวเชื่อมโยงจิตใจ อย่างน้อยหลักการที่เชื่อมโยงจิตใจจะต้องสามารถสะกดจิตใจให้คนที่มาอยู่กันเป็นหมู่คณะได้เห็นพ้องต้องกันด้วยเจตจำนงคงไว้ซึ่งการสืบสานอายุพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นการสร้างบุญบารมีให้เกิดขึ้นกับตนเองและต่อชาวโลก ดังนั้น หลักคุณธรรม 3 ประการ ได้แก่ วินัย เคารพ และอดทน จึงถูกดัดแปลงให้เป็นของง่ายและเห็นผลในทางปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการอบรมธรรมะตามโครงการต่างๆ ซึ่งสามารถละลายพฤติกรรมของบุคคลจนกลายเป็นค่านิยมร่วม (Shared Value) สำหรับองค์การ (พระสมพงธ์ ยโสธโร, สัมภาษณ์ วันที่ 19 สิงหาคม 2556)

2) วัดพระธรรมกายใช้หลักนิสัยพื้นฐาน 5 ประการ ได้แก่ สะอาด มีระเบียบ สุภาพ และตรงต่อเวลา มีสมาธิ เป็นหลักการที่ถอดเอาสาระสำคัญมาจากพระไตรปิฎก ความจริงแล้วหลักการนี้เป็นการพัฒนาต่อยอดมาจากหลักคุณธรรม 3 ประการ เพียงแต่เพิ่มเติมสองประเด็นเข้ามา คือ สะอาดและตรงต่อเวลา หลักการนี้ชี้ให้เห็นถึงการดำรงชีวิตตามปกติของบุคคลซึ่งต้องมีความสะอาดและตรงต่อเวลา เหตุที่กล่าวถึงความสะอาด เริ่มจากความสะอาดร่างกาย ที่อยู่อาศัย บริเวณโดยรอบ และต้องมีความสะอาดใจเป็นเบื้องปลายด้วย ขณะเดียวกันการตรงต่อเวลาเปรียบเสมือนกับการไม่โกหกต่อตนเองและผู้อื่น แท้จริงก็นำมาจากหลักสุจริต 3 ประการ กล่าวคือ มีความซื่อตรงทางวาจาและใจ ส่วนวินัยและความสุภาพมีความหมายอันเดียวกันกับหลักคุณธรรม 3 ประการ 2 ข้อแรก แต่เมื่อนำเอามาหลอมรวมกันแล้วก็จะได้หลักการที่สอดคล้องกับการพัฒนานิสัยพื้นฐานของบุคคลให้มีความปกติ หมายถึงการดำรงชีวิตอยู่ในหมู่คณะด้วยความเป็นปกติ ทำเป็นนิสัยอยู่เนืองๆ จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ขาดเสียมิได้ รวมความแล้ว ทางคณะผู้จัดโครงการหรือกิจกรรมทุกอย่างต่างใช้หลักนิสัยพื้นฐาน 4 ประการในการอบรมธรรมะตามโครงการต่างๆ และใช้ในการฝึกอบรมบุคลากรทุกประเภทของวัด

3) วัดพระธรรมกายใช้หลักทิศ 6 เป็นการปูทางแห่งความดี หมายความว่า การจะทำให้คนที่เข้ามาร่วมในโครงการต่างๆ ได้เห็นถึงคุณงามความดีหรือแนวทางการทำความดี ทำดีต่อใครบ้างถึงจะได้บุญ ความจริงแล้ว หลักทิศ 6 เป็นหลักธรรมที่อยู่ในพระไตรปิฎกใช้ปรารภเรื่องของบทบาทหน้าที่ที่จะต้องกระทำต่อกัน และการทำบทบาทหน้าที่ดังกล่าวมีอานิสงส์สำหรับการกระทำเช่นนั้น หากบุคคลที่ทำหน้าที่ตามที่กล่าวไว้ในหลักทิศ 6 บุคคลนั้นก็จะได้รับบุญกุศลอย่างมาก เพราะการทำหน้าที่ในแต่ละอย่างล้วนเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อบุคคลที่มีพระคุณทั้งสิ้น ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า นิมิตตัง สาธุรูปานัง กตัญญูกตเวทิตา เครื่องหมายของคนดี คือ ความกตัญญูกตเวทิตา เพราะฉะนั้น การสอนให้คนรู้จักการแสดงออกถึงความกตัญญูจึงเป็นการวางพื้นฐานสำคัญ โดยข้อเท็จจริงแล้ว วัดพระธรรมกายได้เน้นเรื่องหลักทิศ 6 อย่างยิ่ง เห็นได้จากตำราวิชาการด้านพระพุทธศาสนาของมหาวิทลัยธรรมกาย ซึ่งเขียนโดยพระภาวนาวิริยะคุณ (ทัตตชีโว) ได้ออกแบบ

หลักและวิธีการนำเสนอเรื่องหลักทิศ 6 ค่อนข้างชัดและเข้าใจง่าย รวมถึงการปรับใช้ภายในองค์การ ซึ่งในปัจจุบันนี้ ผู้ที่รับผิดชอบในโครงการต่างๆ ได้ใช้หลักทิศ 6 เป็นแนวทางเบื้องต้นของการอบรมในแต่ละครั้งซึ่งได้ผลเป็นที่น่าพอใจ คนที่เข้าร่วมโครงการต่างเห็นความสำคัญในหลักทิศ 6 คือมองเห็นสาระสำคัญที่แปลงออกมาจากภาษาที่ดูเหมือนยาก แต่พัฒนาปรับปรุงให้เป็นของง่าย

4) วัดพระธรรมกายใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นแนวทางการอบรม โดยสาระสำคัญของหลักสังคหวัตถุ มีนัยสำคัญของการทำให้คนอยู่ร่วมกันในสังคม โดยรู้จักขอบเขตของการแสดงออกและการวางตัวให้เหมาะสม โดยในเรื่องของหลักการจะเป็นการกล่าวถึงการให้ทาน การพูดจาสุภาพเรียบร้อย การทำประโยชน์แก่ส่วนรวม และการวางตนให้มีความเสมอต้นเสมอปลาย ข้อเท็จจริงของการนำหลักธรรมข้อนี้ไปใช้ จากการพิจารณาในคำสัมภาษณ์โดยรวมพบว่า ใช้ในการอบรมตามโครงการต่างๆ ทุกครั้ง ซึ่งเป้าหมายที่นำเอาหลักธรรมข้อนี้มากล่าว เพื่อวางพื้นฐานของประพฤติตนเองให้ดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขและเป็นการย้ำเตือนให้ตนเองไม่มีความประมาทในการใช้ชีวิต เพราะฉะนั้น โดยความสำคัญของหลักธรรมนี้ จึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่คณะผู้บริหารโครงการเผยแผ่ธรรมของวัดพระธรรมกายจะต้องนำกล่าวเป็นนิกเขปบทเบื้องต้นและใช้สอดแทรกระหว่างการอบรมธรรมะตามกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ แล้วแต่โอกาสที่เหมาะสม ทั้งนี้ หลักสังคหวัตถุ 4 ประการ ยังถูกแปลงให้เห็นเป็นรูปธรรมอีกด้วย กล่าวคือ การแปลงจากทานคือการให้หรือการบริจาค ซึ่งเป็นปกติของการประพฤติปฏิบัติของชาวพุทธอยู่แล้ว ส่วนการพูดจากไพเราะที่แปลงมาจากปิยวาจา ประยุกต์ใช้กับการติดต่อสื่อสารภายในองค์การ กล่าวคือ บุคลากรภายในวัดต้องพูดจาที่สุภาพอ่อนโยนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับคนภายนอก ขณะที่การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ภาษาของวัดจะใช้คำว่า การรับบุญในส่วนต่างๆ โดยมองว่ากิจกรรมทุกอย่าง เช่น การทำความสะอาด การเก็บขยะ การล้างห้องน้ำ เป็นการรับบุญทั้งสิ้น ประการสุดท้าย การประพฤติตนเป็นผู้วางตนในฐานะต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม ประการเหล่านี้ คือ หลักการที่จะต้องนำมากล่าวอบรมกันอยู่เสมอตลอดทั้งโครงการ

5) วัดพระธรรมกายใช้หลักฆราวาสธรรม 4 อบรมในโครงการที่เกี่ยวเนื่องกับอุบาสก อุบาสิกา ซึ่งกล่าวถึงหลักของการใช้ชีวิตทางโลกให้มีความเหมาะสม โดยการพัฒนาหลักธรรมข้อนี้ให้เข้าใจง่ายด้วยภาษาที่ใครๆ ก็เข้าถึงได้ง่าย รวมถึงยังมีตำราที่เขียนขึ้นมาเพื่ออธิบายนัยสำคัญของหลักธรรมข้อนี้มากพอสมควร กล่าวได้ว่า เป็นการเขียนอธิบายหลักธรรมข้อนี้เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ศึกษา ตลอดถึงการนำมาใช้อบรมตามโครงการต่างๆ ผลปรากฏตามคำสัมภาษณ์เบื้องต้น คือ ประชาชนเข้าใจในความหมายของหลักธรรมข้อนี้เป็นรายข้อและโดยองค์รวม กรณีถ้าเป็นการกล่าวถึงหลักสัจจะ หากพิจารณาเพียงแค่คำว่า สัจจะเป็นความจริง แล้วคำถามต่อมาว่า ความจริงคืออะไร บางครั้งการขยายความอาจจะไม่สอดคล้องตามเจตนาของหลักธรรมก็ได้ แต่การขยายคำว่าความจริงตามนัยที่ถูกต้องจริงๆ ซึ่งผู้เขียนอธิบายเป็นตำราของวัดพระธรรมกายค่อนข้างจะทำได้ชัด โดยอธิบายคำว่าสัจจะ มีนัยสองประการ ได้แก่ สัจจะ คือ ความตั้งใจอะไรไว้แล้ว ก็จริงต่อเป้าหมายนั้นไม่ท้อถอยต่อเป้าหมายนั้น สัจจะ คือ เมื่อพูดอะไรออกไป ก็ต้องรักษาคำพูด เป็นต้น ประเด็นถัดมาเป็นทมะ คือการฝึกตัวเอง เมื่อตั้งใจอะไรไว้แล้วก็ต้องฝึกตัวเองให้เพิ่มพูนตลอดเวลา ส่วนขันติเป็นการอธิบายให้เห็นความอดทนสี่ระดับ ได้แก่ อดทนต่อความลำบากตรากตรำ อดทนต่อทุกขเวทนา อดทนต่อการกระทบกระทั่ง อดทนต่อสิ่งที่เย้ายวนใจ ประการสุดท้าย จาคะ คือ การเสียสละ ทั้งสละวัตถุสิ่งของ มีน้ำใจช่วยเหลือ

คนอื่นและสละอารมณ์ ไม่เก็บอารมณ์ขุ่นมัวไว้ในใจ ชุดของคำอธิบายเช่นนี้ทำให้เข้าใจหลักธรรมได้ง่ายและน้อมนำไปใช้ในการอบรม ฝึกฝน ทั้งในโครงการของวัดพระธรรมกายและที่ไม่ได้จัดอยู่ในโครงการ

6) วัดพระธรรมกายใช้หลักกัลยาณมิตตธรรมในการสร้างเครือข่าย การสร้างเครือข่ายถือว่าเป็นเรื่องที่ยาก แต่ที่ยากกว่านั้นคือเครือข่ายที่ยึดโยงกันด้วยความจริงใจและไม่มีผลประโยชน์แอบแฝงการสร้างเครือข่ายที่ดีต้องมีหลัก สำหรับหลักการที่ดีในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า หลักกัลยาณมิตร เป็นหลักการที่กำหนดไว้กว้างๆ ว่า ลักษณะของคำว่า กัลยาณมิตรควรจะเป็นอย่างไร ตามหลักการแล้วในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า กัลยาณธรรม 7 ประการ ประกอบด้วย น่ารัก น่าเคารพ น่าเทิดทูน ฉลาดพูดแนะนำตักเตือน อดทนต่อถ้อยคำ แถลงเรื่องที่ลึกล้ำได้ และไม่ชักนำไปในสิ่งที่เสื่อม หลักการเหล่านี้ เป็นสิ่งที่คณะผู้จัดทำโครงการนำมากล่าวกันอยู่เสมอ ใช้เป็นหลักการอบรมบุคลากรทุกประเภทให้รู้ลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรโดยทั่วไป แต่ที่น่าสนใจยิ่ง คือ การพัฒนาองค์ความรู้เรื่องหลักกัลยาณมิตรจะต้องยกระดับไปทั่วถึงครอบคลุมกลุ่มบุคคลเพื่อเป้าหมายอันสูงสุด ได้แก่ การมีเครือข่ายชุมชนกัลยาณมิตร คนที่อยู่ในชุมชนที่ได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตร ล้วนแต่เป็นชุมที่ได้การฝึกฝนอบรมตามระบบของวัดมาเป็นอย่างดีแล้ว คล้ายกับว่าคนที่เข้าร่วมโครงการและกิจกรรมกับวัดไม่ว่าจะอยู่วัดหลักหรือวัดสาขา เมื่อได้ผ่านการอบรมและฝึกปฏิบัติธรรมแล้ว ก็บอกกับตนเองได้อย่างไม่อายว่า เป็นกัลยาณมิตร และพร้อมที่จะสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตรต่อๆ ไป คำว่า เครือข่ายกัลยาณมิตรเป็นลักษณะของเครือข่ายที่ไม่มีผลประโยชน์แอบแฝง เป็นเครือข่ายของการทำบุญและชักชวนกันทำบุญจนกลายเป็นกำลังหลักของการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อผลสำเร็จโดยภาพรวม

7) วัดพระธรรมกายใช้หลักมงคลชีวิต 38 ประการในการพัฒนาฐานความรู้ให้เป็นที่เข้าใจและนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเห็นผล การอบรมในโครงการต่างๆ จะขาดหลักมงคลชีวิต 38 ประการไปไม่ได้ ทั้งนี้หลักมงคลชีวิต 38 ประการ เป็นชุดคำสอนที่อธิบายมงคลของชีวิตแต่ละด้านนั้นมีรายละเอียดอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตของประชาชน โดยเป็นการอธิบายในรายละเอียดได้ว่า อะไรคือที่เป็นมงคลสูงสุดในชีวิต เพราะโดยธรรมชาติของมนุษย์ถ้าไม่มีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยว ก็จักไม่รู้ว่า สิ่งสำคัญของชีวิตคืออะไร เป็นการตอบปัญหาชีวิตได้ดีที่สุด แต่เนื่องจากหัวข้อธรรมะนี้มี 38 ประการ จำเป็นจะต้องอาศัยเวลาในการอบรม จึงมีการคิดโครงการขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหา อีกทั้งยังต้องการขยายฐานแห่งองค์ความรู้ไปสู่ประชาชนทั่วประเทศ แล้วผลที่เกิดจากการมองเห็นปัญหาประกอบกับความต้องการขยายฐานคิด จึงกลายเป็นโครงการตอบปัญหาธรรมะทางก้าวหน้า ซึ่งมีมาตั้งแต่อดีตและปัจจุบันก็ยังคงสานต่อของโครงการนี้อยู่ จากการดำเนินการโครงการตอบปัญหาธรรมะทางก้าวหน้า ในหัวข้อมงคลชีวิต 38 ประการ พบว่า ได้รับการรับเป็นอย่างดีจนองค์ความรู้ด้านมงคลชีวิตได้รับการศึกษาอย่างละเอียดและสามารถนำไปสู่การปฏิบัติให้เห็นผลเป็นรูปธรรมได้อย่างแท้จริง เพราะฉะนั้น มงคลชีวิต 38 ประการ จึงเป็นหลักที่ขาดเสียมิได้และเป็นหลักที่จะต้องใช้พัฒนาบุคคล พัฒนาองค์การ และพัฒนาสถานที่ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อประชาชนอย่างแท้จริง

8) วัดพระธรรมกายใช้หลักการนั่งสมาธิตามรูปแบบวิชาธรรมกาย เป็นเป้าหมายสูงสุดของวัดพระธรรมกายที่ต้องการให้บุคคลทั่วไปได้รับรู้ถึงวิชชาธรรมกาย ในข้อเท็จจริงอาจจะมีหลายฝ่าย

โดยเฉพาะนักวิชาการศาสนาออกมาโต้แย้งถึงความไม่มีจริงในวิชชาธรรมกาย แต่คำว่าวิชชาธรรมกายนั้นเป็นชื่อเรียก ซึ่งมิใช่ประเด็นหรือสาระสำคัญอะไร สิ่งที่เป็นสาระสำคัญจริงกลับอยู่ที่วิธีการนำไปสู่ความสงบและการพ้นทุกข์ได้จริง เหมือนกับการนั่งสมาธิแนวพุทโธ แนวยุบหนอ พองหนอ แนวไหวนิ่ง ประการเช่นนี้เป็นเพียงชื่อเรียก แต่เป้าหมายที่จะต้องถึงโดยไม่เกี่ยงว่าจะใช้วิธีการไหนจากครูบาอาจารย์ท่านใด คือ การถึงความสงบภายในอย่างแท้จริง ซึ่งวิชชาธรรมกายตามแบบฉบับวิธีของวัดพระธรรมก็ถือได้ว่า ได้รับความนิยมอย่างมาก โดยเฉพาะคนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมภายในวัดจะรู้จัก เนื่องจากรูปแบบการจัดทำกิจกรรมโครงการต่างๆ บทนำเข้าไปสู่การดำเนินการต่างๆ คือ การนำพาประชาชนเข้าไปสู่การทำสมาธิบริกรรม สัมมา อรหัง รู้จักเอาจิตไปจับที่ศูนย์กลางกาย เพื่อทำใจให้สะอาด สงบ และบริสุทธิ์

3) ปัจจัยด้านการบริหารโครงการ

เป็นที่ยอมรับอย่างหนึ่งว่า การบริหารงานโครงการเป็นปัจจัยสำคัญที่บ่งชี้ถึงความเจริญก้าวหน้าขององค์การ โดยปัจจัยส่วนสำคัญ คือ ลักษณะการขยายของกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้ต้องวางกลยุทธ์เพื่อนำมาสนับสนุนกิจกรรมที่มีการขยายใหญ่โต การขยายและการพัฒนาตัวขององค์การ จึงต้องแสดงหาแนวทางการพัฒนามารองรับ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการพัฒนากิจกรรม รูปแบบการพัฒนาบุคลากร รูปแบบการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และรูปแบบการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น (พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, สัมภาษณ์ วันที่ 20 กรกฎาคม 2556) ลักษณะเหล่านี้ องค์การสมัยใหม่จะต้องเผชิญและคิดหาหนทางดำเนินการกันอยู่เสมอ ซึ่งถือได้ว่าเป็นโจทย์ท้าทายความสามารถขององค์การสมัยใหม่ยิ่งนัก การที่จะไขโจทย์ที่ท้าทายดังกล่าว จำเป็นจะต้องจัดทำโครงการรองรับภารกิจที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ พร้อมทั้งการจัดสรรทรัพยากรการบริหารหลายๆด้าน เพื่อสนับสนุนให้โครงการที่จัดทำรองรับกับกิจกรรมและภารกิจให้มีความพอเพียงและไม่ให้เกิดภาวะหยุดชะงักขึ้นมา บ่อยครั้งที่กระบวนการบริหารโครงการเกิดภาวะหยุดชะงัก เนื่องจากขาดการบริหารจัดการทรัพยากรหลายๆด้านอย่างบูรณาการและอย่างพอเพียง

เมื่อกล่าวถึงโครงการที่สร้างมาสอดรับกับภารกิจได้อย่างเห็นผลเป็นรูปธรรมมากที่สุด หากไม่กล่าวถึงวัดพระธรรมกายคงจะเป็นไปไม่ได้ เนื่องจากโครงการที่คณะผู้บริหารวัดพระธรรมกายได้คิดค้นและแปรสภาพให้เห็นเป็นรูปธรรมอยู่นั้น ล้วนแต่เป็นตัวอย่างสำคัญที่สามารถตอบประเด็นปัญหาของสังคมได้ ต้องไม่ลืมว่า การจะก่อเกิดเป็นโครงการได้สักโครงการหนึ่ง อย่างน้อยต้องมีสภาพปัญหาเกิดขึ้น กรณีวัดพระธรรมกายก่อนจะกำหนดเป็นโครงการต่างๆ ได้อย่างหลากหลายและไม่ซ้ำซ้อนกันได้เพราะมีโจทย์ปัญหาสังคมเป็นตัวตั้ง อีกทั้งยังมีหลักการคิดที่ยึดโยงกับหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาอีกด้วย เมื่อนำเอาปัญหาที่สะท้อนแง่มุมต่างๆ ทางสังคมมาจัดทำเป็นโครงการให้มีแบบแผน มีระบบ และเป็นระเบียบ ง่ายต่อการเข้าใจสำหรับผู้ที่จะปฏิบัติไปตามโครงการ แต่อย่างไรก็ตาม มีคำถามเกิดขึ้นว่า แล้วโครงการต่างๆ ที่เกิดขึ้น เกิดจากการคิดของคนๆเดียวหรือไม่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เกิดจากดำริของหลวงพ่อเจ้าอาวาสคนเดียวหรือไม่ คำตอบที่ชัดเจนได้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญพบว่า “โครงการสำคัญได้จากหลักคิดที่เกิดจากหลวงพ่อเจ้าอาวาสดำริขึ้นก่อน แล้วจึงส่งผ่านไปเป็นประเด็นให้ทีมงานคณะผู้บริหารของวัดเป็นคนคิดช่วยเพิ่มเติม” (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สตฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556) จึงตีความได้ว่า โครงการสำคัญของวัดพระธรรมกายเกิด

จากดำริของหลวงพ่อเจ้าอาวาสเป็นหลักคิดตั้งต้นก่อน ต่อจากนั้นจะมีทีมงานด้านโครงการ ซึ่งประกอบด้วยคณะผู้บริหารของวัดเป็นผู้คิดต่อยอดโครงการอีกครั้งหนึ่ง

เมื่อได้หลักคิดตั้งต้นที่จะนำมาสู่การจัดทำโครงการชื่อของโครงการต่างๆ คิดขึ้นมาได้อย่างไร คำตอบที่ได้จากผู้ให้สัมภาษณ์พบว่า “หลวงพ่อเป็นคนตั้งชื่อโครงการให้ โดยนำเสนอชื่อโครงการผ่านคณะกรรมเช่นกัน” (พระครูวิเทศปัญญาภรณ์ (สมบุญ สมฺมาปุญฺโญ), สัมภาษณ์ วันที่ 6 ตุลาคม 2556) เป็นอันว่า ไม่ว่าจะเป็นหลักคิดเบื้องต้น ชื่อของโครงการ ล้วนเกิดจากกระบวนการคิดของผู้นำสงฆ์รูปสำคัญ คือ หลวงพ่อเจ้าอาวาส รวมถึงการระดมสมองจากทีมงานคณะผู้บริหารวัดเป็นช่วยกรองรายละเอียดของโครงการอีกชั้นหนึ่ง จนนำไปสู่การเรียกชื่อโครงการต่างๆของวัดพระธรรมกาย อาทิ โครงการบวชพระหนึ่งแสนรูปทั่วประเทศ โครงการบวชสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการอบรมครูแก้ว โครงการอุบาสิกาแก้ว โครงการกัลยามิตร โครงการตอบปัญหาธรรมะทางก้าวหน้า โครงการเด็กดี V-Star โครงการตักบาตรพระแสนรูปทั่วไทยและโครงการธุดงค์ธรรมชัย ฯลฯ รวมถึงกิจกรรมอื่นๆ ที่ยังไม่ได้จัดทำเป็นโครงการ แต่เป็นกิจกรรมของวัดที่ทำสืบเนื่องกันมาอย่างยาวนาน อาทิ กิจกรรมถวายสังฆทานและถวายข้าวพระทุกๆ ต้นเดือนของทุกเดือน กิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วิสาขบูชา และอาสาฬหบูชา กิจกรรมวันคุ้มครองโลก ซึ่งเป็นวันคล้ายวันเกิดพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส กิจกรรมวันฉลองพระเปรียญ 9 ทุกปี และอื่นๆ

โครงการ/กิจกรรมที่เกิดขึ้นทุกอย่าง ล้วนมีพื้นฐานด้านการดำริที่อยู่ในบุญทั้งสิ้น กล่าวคือ เป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับบุญ และพยายามสรรหาคำที่ทำให้คนเห็นแล้วเกิดความสนใจ ถ้าเป็นเรื่องของการตลาด ก็คงจะคล้ายคลึงกัน เพียงแต่การตลาดโดยทั่วไป คือ การแสวงหากำไร มีผลประกอบการเป็นตัวตั้ง แต่ลักษณะที่คล้ายการตลาดของวัดพระธรรมกาย กลับมิได้เป็นเช่นนั้น เพราะถือเอาบุญเป็นตัวตั้ง และมิได้เป็นการบังคับให้คนต้องกระทำอย่างโน้น อย่างนี้ ตามที่มีความเข้าใจอย่างคลาดเคลื่อน โครงการ/กิจกรรมที่เกิดขึ้น จึงเกิดขึ้นจากการคิด ดำริ โดยมุ่งหวังที่จะฟื้นคืนศีลธรรมโลกให้กลับคืนมา และฟื้นคืนประเพณี วัฒนธรรมของชาวพุทธให้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง ส่วนว่าลักษณะที่คล้ายกับการตลาด ถือได้ว่า เป็นการนำเอาเทคนิควิธีการด้านการตลาดเข้ามาใช้เป็นกลยุทธ์สำคัญเพื่อเอื้อต่อการขับเคลื่อนให้โครงการอันเนื่องด้วยบุญประสบผลสำเร็จ นั่นคือ ประชาชนได้มีโอกาสเข้าร่วมในโครงการ ได้มีโอกาสศึกษา ทำความเข้าใจ และเข้าถึงธรรมะ ซึ่งดูเหมือนว่า ยุคสมัยนี้ ประชาชนได้ห่างไกลจากวัด และห่างไกลจากธรรมะมากยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น การคิดค้นโครงการต่างๆ ขึ้นมา จึงเป็นสิ่งที่แสดงว่า มีความตั้งใจ มุ่งมั่นอย่างเด็ดเดี่ยวจากผู้นำสงฆ์และพระภิกษุรูปอื่นๆ ผู้เป็นกำลังของพระศาสนา รวมถึงอุบาสก อุบาสิกา กัลยาณมิตรของวัด ที่จะสานปณิธานของพระพุทธเจ้าให้เป็นจริง นั่นคือ นำศีลธรรมกลับมาและขยายไปสู่หมู่คน โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นเชื้อชาติศาสนาใด “ภารกิจของวัดพระธรรมกายที่ได้จัดทำเป็นโครงการขึ้นมา เพื่อฟื้นฟูศีลธรรมโลก ใช้คำว่าโลก โดยไม่จำกัดเชื้อชาติ ศาสนา ทุกคนมีสิทธิ์เข้าถึงธรรมะของพระพุทธเจ้าทั้งหมด” (พระครูภาวนาวิเทศ (วิรัตน์ มณิกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 10 ตุลาคม 2556) จึงเห็นว่า การจัดโครงการต่างๆ ขึ้น เพื่อให้คนเข้าถึงธรรมะ ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”

ภายหลังจากที่มีการจัดทำเป็นโครงการโดยพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส พร้อมทั้งคณะผู้บริหารของวัดแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการบริหารจัดการโครงการต่างๆ ซึ่งหากมองโดย

ข้อเท็จจริงแล้ว โครงการของวัดพระธรรมกายมีมากมาย จำเป็นต้องอาศัยทรัพยากรด้านคนเป็นคนคอยขับเคลื่อนตามกลไกการบริหาร แต่ทรัพยากรด้านคนจะต้องมีคุณภาพทั้งทางด้านคุณวุฒิ วัยวุฒิ และประสบการณ์ การบริหารงานโครงการจึงจะประสบผลสำเร็จ โดยข้อเท็จจริงแล้ว วัดพระธรรมกาย มีครบทั้งหมด เนื่องจากว่า พระภิกษุรุ่นบุกเบิกส่วนใหญ่แล้ว เคยเป็นนิสิตนักศึกษาจากรั้วมหาวิทยาลัยมาก่อน บางรูปจบแพทย์ จบวิศวะ จบวิทยาศาสตร์ และศาสตร์อื่นๆ อีกจำนวนมาก เมื่อเข้ามาบวชแล้ว และได้ศึกษาธรรมะประกอบเข้าด้วยกัน จึงกลายเป็นว่า มีการบูรณาการทั้งองค์ความรู้ทางโลกกับทางธรรมเข้าด้วยกัน ย่อมเกิดประสิทธิภาพในด้านการบริหารงานอย่างไม่ยากนัก แต่อย่างไรก็ดี ในการบริหารจัดการโครงการของวัดพระธรรมกาย มิใช่ว่า จะไม่เกิดปัญหาใดๆ เลย ปัญหาในการบริหารจัดการโครงการก็มีเหมือนกับการบริหารงานขององค์การอื่นๆ ทั่วไป เพียงแต่ว่าการบริหารงานโครงการวัดพระธรรมกายนี้ มีบุญและความศรัทธาเป็นตัวตั้ง รวมถึงมีเป้าหมายสำหรับการจัดทำโครงการชัดเจน บุคลากรที่เข้าไปขับเคลื่อนงานจึงค่อนข้างจะมีปัญหาน้อย จากลักษณะเช่นนี้ จึงเป็นประเด็นที่โยงมาถึง ปัจจัยด้านการบริหารจัดการโครงการของวัดพระธรรมกายมีส่วนต่อความสำเร็จในการเผยแผ่ของวัดมากน้อยเพียงใด โดยการบริหารจัดการโครงการ ไม่ว่าจะเป็นขององค์การใดก็ตาม ต้องมีลักษณะที่จะพึงวัดได้ มีไม่กี่ประเด็น แต่ในที่นี้ จะขอนำเอาประเด็นการวัดการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย มาเป็นแนวทาง ได้แก่ สภาพแวดล้อมการบริหารโครงการ วัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการ การวางแผนการบริหารโครงการ การอำนวยการการบริหารโครงการ การดำเนินการบริหารโครงการ การควบคุมการบริหารโครงการ เป็นต้น ประเด็นหลักดังกล่าวนี้ ถือได้ว่า องค์การทุกแห่งจะต้องมีและจะต้องใช้เป็นตัวชี้วัดสำคัญว่า การบริหารโครงการนี้มีลักษณะอย่างนี้หรือไม่ ถ้ามีแล้วจะเป็นอย่างไร ดังจะได้กล่าวไปตามลำดับ

ปัจจัยด้านการบริหารจัดการโครงการของวัดพระธรรมกายมีผลต่อการเผยแผ่ธรรมะอย่างไร (ผู้สัมภาษณ์)

การบริหารจัดการโครงการเป็นการใช้ทรัพยากรการบริหารทั้งหมดขององค์การเป็นตัวขับเคลื่อน ไม่ว่าจะเป็นคน งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และหลักการบริหารงานใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับการพัฒนาองค์การ ไม่ว่าจะเป็นองค์การใดในโลก หากปราศจากทรัพยากรการบริหารโครงการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายสำคัญขององค์การ ก็มิอาจจะประสบผลสำเร็จลงได้ วัดพระธรรมกายก็เช่นเดียวกัน ต้องอาศัยทรัพยากรการบริหาร เป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนงานการเผยแผ่พระศาสนา ต้องอาศัยบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ เริ่มจากพระก็ต้องเป็นพระภิกษุที่มีองค์ความรู้ด้านธรรมะผสมผสานกับองค์ความรู้ทางโลก โดยถือเอาความศรัทธาเข้ามาเป็นที่ตั้ง ก่อนจะลงมือปฏิบัติตามโครงการ ขณะที่งบประมาณได้มาจากการสนับสนุนจากผู้เข้ามาร่วมปฏิบัติธรรม ตั้งเริ่มก่อตั้งวัดจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งมีผู้คนจำนวนมากที่เข้ามาร่วมในกิจกรรม และช่วยกันบริจาคงบประมาณเพื่อนำมาใช้จ่ายภายในวัด มิใช่เป็นการบังคับให้กระทำแต่อย่างใดไม่ เพราะผู้เข้าร่วมในกิจกรรม ต่างก็เล็งเห็นความสำคัญที่จะต้องร่วมกันบริจาค และเป็นการสร้างบุญกุศล สร้างบารมี โดยยึดถือตามคำสอนของพระเดชพระคุณที่ว่า “เกิดมาเพื่อสร้างบุญบารมี” ส่วนการมีวัสดุอุปกรณ์ครบครันและทันสมัย ก็คือ ส่วนมากเป็นวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวเนื่องกับการเผยแผ่ทั้งสิ้น และเป็นผลจากการบริจาคทรัพย์จากประชาชนที่มีความศรัทธา และประการสุดท้ายการรู้จักนำเอาเทคนิคการบริหารจัดการ

ใหม่ๆ เข้ามาประยุกต์ใช้กับการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะ อาทิ การบริหารเชิงกลยุทธ์ การบริหารแบบเปรียบเทียบ การบริหารไม่เน้นการสั่งการ ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดถือได้ว่า เป็นแนวทางการบริหารจัดการองค์การสมัยใหม่ทั้งสิ้น รวมถึงมีการวัดผลประเมินผลการบริหารโครงการอยู่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้ทราบถึงจุดเด่น ข้อบกพร่องนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขได้

การบริหารจัดการโครงการวัดพระธรรมกาย ปัจจัยอย่างหนึ่งที่ขาดมิได้ในเชิงของการบริหารโครงการทุกโครงการ ได้แก่ ก่อนที่กำหนดเป็นโครงการขึ้นมา ต้องศึกษาองค์ประกอบแวดล้อมสำคัญ เหตุผลสำคัญ และเจตนารมณ์ที่อยากจะให้โครงการก่อปฏิสัมพันธ์กับเรื่องราว สถานที่ และบุคคล โดยพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส ได้เป็นผู้มีวิสัยทัศน์ดำริโครงการและอาศัยคณะผู้บริหารของวัดเป็นผู้สานต่อเรื่องดำริ หรือปณิธาน โดยมีการศึกษาองค์ประกอบแวดล้อมด้านการบริหารโครงการ ความเป็นไปได้ และประโยชน์ที่จะได้รับภายหลังจากทำโครงการนี้ไปแล้ว กลุ่มเป้าหมายคือใคร เป็นต้น กรณีเช่นนี้ เป็นองค์ประกอบแวดล้อมในเบื้องต้นที่จะต้องดำเนินการร่วมกันในรูปแบบของคณะกรรมการร่วม เมื่อได้ชื่อโครงการมาแล้ว ก็ต้องหาวิธีการบริหารจัดการโครงการให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยอาศัยสรรพกำลังทุกด้านที่เกี่ยวเนื่องกัน เช่น สรรพกำลังด้านทรัพยากรการบริหาร เป็นเครื่องมือช่วยสนับสนุน ผลักดันให้ดำริที่เกิดจากโครงการเป็นจริงขึ้นมา ขณะเดียวกันประการต่อมา คือ การพิจารณาสภาพแวดล้อมของโครงการที่จะดำเนินการ โดยการพิจารณานั้น มีประเด็นสำคัญ หลายประการด้วยกัน อาทิ กลุ่มประชาชน วัฒนธรรมท้องถิ่น คณะสงฆ์ภายในจังหวัด หน่วยงานราชการ หน่วยงานภาคเอกชน หน่วยงานสถานศึกษา หน่วยงานท้องถิ่น และวัดในหมู่บ้านตำบลนั้น ฯลฯ ประเด็นเหล่านี้ คือ สิ่งที่ควรจะทำการศึกษาก่อนที่จะดำเนินโครงการ

กลุ่มประชาชนและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นประเด็นแรกที่จะต้องนำมาพิจารณา เพราะเหตุที่ว่าประชาชนและวัฒนธรรมท้องถิ่น บางครั้งอาจจะมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อวัดมาก่อนหน้านั้นแล้ว ทั้งๆ ที่ข้อเท็จจริงไม่ได้เป็นดังที่คิดเอาไว้ และเป็นความคิดที่ยังคลาดเคลื่อน ยังไม่มีโอกาสได้อธิบายให้เกิดความกระจ่าง ประกอบกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งยังไม่สามารถสอดคล้องกับแนวทางการปฏิบัติของโครงการ จึงทำให้การบริหารจัดการโครงการในท้องถิ่นนั้นๆ ประสบกับปัญหา แต่อย่างไรก็ตาม โครงการของวัดพระธรรมกาย ส่วนใหญ่มักจะไม่ขัดกับวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นเท่าใดนัก เพราะว่า วัฒนธรรมท้องถิ่นของท้องถิ่นนั้นๆ มีลักษณะเป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา แต่อาจจะมีวิธีปฏิบัติเล็กน้อยๆ ที่ต่างกันเท่านั้น แต่ทั้งนี้ด้วยความเป็นวัฒนธรรมชาวพุทธด้วยกัน การปรับตัวเข้าหากันจึงเป็นไปโดยง่าย ส่วนการที่กลุ่มประชาชนยังมีความเข้าใจอย่างคลาดเคลื่อนในประเด็นที่ว่าโครงการของวัดพระธรรมที่ขยายมาในแต่ละท้องถิ่นนั้น ทำมาเพื่อแสวงหาสาวกและกำไรเข้าวัด ประเด็นความเข้าใจอย่างคลาดเคลื่อนดังกล่าว จึงต้องใช้ความอดทนในการอธิบาย เหนือสิ่งอื่นใดหลักการที่จะเอาชนะอุปสรรคเหล่านี้ ตามที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาสกล่าวไว้ ได้แก่ “ไม่ตอบโต้ ทำแต่ความดี สร้างบุญบารมีต่อไป ไม่นานนัก สิ่งชั่วร้ายก็จะแพ้ภัยตนเอง”

เท่าที่มีการจัดการโครงการในจังหวัดต่างๆ มักจะไม่เกิดปัญหาด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นมากเท่าใด แต่ถ้าเกิดจากความเข้าใจคลาดเคลื่อนก็มักจะมีเป็นส่วนน้อย ต้องใช้เวลาและความอดทนเข้าไปแก้ไขกับปัญหา ที่สำคัญ ต้องจัดทำโครงการที่เนื่องด้วยอรรถประโยชน์แก่สาธารณะ ให้ประชาชนที่ยังเข้าใจคลาดเคลื่อนได้เห็นว่า การบริหารจัดการเผยแผ่ธรรมะต่างๆ ที่วัดพระธรรมกายได้จัดกระทำขึ้นมาใน

แต่ละพื้นที่นี้ มีความสำคัญอย่างไร ต่อการสืบต่ออายุของพระพุทธศาสนาและเป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างไร โดยข้อเท็จจริง วัดพระธรรมกายก็ได้ทำให้เห็นเป็นที่ปรากฏชัดเจนอยู่แล้ว กล่าวคือ ทำให้ดูอยู่ให้เห็น ปฏิบัติให้เป็น หมายความว่า ทำจริงได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง และที่สำคัญมีจำนวนประชาชนเข้าร่วมในโครงการเป็นจำนวนมากจริง จะเห็นได้จาก วัดสาขาของวัดพระธรรมกาย ได้เกิดขึ้นเกือบจะทุกจังหวัด และในแต่ละครั้ง โครงการต่างๆ วัดศูนย์ใหญ่ได้จัดกระทำอย่างไร วัดสาขาในจังหวัดนั้น ก็กระทำเหมือนกัน คล้ายกับเป็นการขยายโครงการโดยอาศัยวัดสาขาเป็นหน่วยคอยสนับสนุนให้โครงการของวัดบรรลุผล

ในการจัดทำโครงการแต่ละครั้งไม่ว่าจะอยู่ในวัดใหญ่หรือวัดสาขา ตัวชี้วัดสำคัญที่เป็นปัจจัยส่งผลให้การบริหารโครงการประสบผลสำเร็จ คือ จำนวนคนที่มาร่วมงาน และการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม โดยแต่ละคนที่เข้ามาร่วมในโครงการ ต่างก็มาด้วยใจศรัทธาที่ต้องการจะฝึกฝนอบรมตนเอง เพื่อเป็นบุญกุศล เป็นบารมีติดตนเอง อีกทั้งคนที่เข้ามาร่วมในโครงการได้เห็นปฏิปทาแนวทางการปฏิบัติในโครงการและมีความเชื่อมั่นว่า โครงการที่วัดได้จัดทำขึ้นนั้น สามารถทำให้มโนปณิธานที่ตั้งไว้บรรลุผลอย่างแน่นอน นั่นคือ ความเป็นบุญได้เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาที่ร่วมโครงการและจะติดตัวไปเรื่อยๆ ยิ่งเข้าร่วมในโครงการมากขึ้นเท่าใด จิตใจก็ผ่องใสมากขึ้นเท่านั้น เพราะได้รับการฝึกปฏิบัติตามหลักวิชาธรรมกาย จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะทำกิจกรรมอะไรก็แล้วแต่ภายใต้โครงการ ก่อนจะทำกิจกรรมอันใด ต้องมีการนั่งสมาธิ เจริญภาวนา เพื่อเป็นการเตือนสติและฝึกฝนจิตใจให้มั่นคงเสียก่อน ด้วยการนำพากระทำในลักษณะนี้ จึงเป็นที่พึงพอใจของประชาชน และถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่น่าประหลาดแต่ประการใดที่เห็นจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี เพราะหลักการบริหารจัดการโครงการ คือ เน้นการปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง ดังเช่นคำสอนของหลวงพ่อเจ้าอาวาสที่ว่า “ต้องเป็นต้นแบบที่ดีให้ได้ก่อน” หมายความว่า จะทำอะไรก็ตาม ต้องทำให้เป็นต้นแบบให้ได้ จะจัดทำโครงการต้องดำเนินการให้เป็นโครงการต้นแบบ หรือโครงการตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรมและสัมผัสได้ถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้ได้ก่อน แล้วศรัทของประชาชนก็จะเกิดตามมาภายหลัง จากการสัมภาษณ์ในเรื่องของประชาชนที่เข้ามาร่วมในโครงการต่างๆ พบว่า

“สิ่งที่ทำให้ตัดสินใจเข้ามาร่วมในโครงการต่างๆ ของวัด เช่น โครงการอุบาสิกาแก้ว โครงการกัลยาณมิตร ก็รู้สึกว่า มีความมั่นใจว่า ถ้าเข้ามาร่วมแล้วได้ปฏิบัติธรรม เจริญภาวนาตามหลวงพ่อจะได้บุญ ได้บารมีติดตามตัวไปทุกภพทุกชาติ” (พระอติเทพ ธมฺมนาโถ, สัมภาษณ์ วันที่ 31 สิงหาคม 2556)

“แต่ก่อนก็ไม่รู้สึกว่าอยากจะเข้าวัด เพราะมีทัศนคติไม่ดี แต่พอลองมาสัมผัสและเข้าร่วมกิจกรรมทางวัดตามโครงการต่างๆ ก็ได้เห็นแล้วว่า มีประโยชน์จริง และสามารถฝึกตัวของเราได้จริง และก็รู้แล้วว่าธรรมะเราสัมผัสได้จริง” (พระอรรถ สุจิตฺโต, สัมภาษณ์ วันที่ 8 กันยายน 2556)

“สิ่งที่ยืนยันได้ว่า โครงการนี้มีประโยชน์จริงดูได้จากจำนวนคนที่เข้ามาร่วม เพราะมีความเชื่อพื้นฐานว่า อยากจะได้บุญ และยิ่งได้ฟังพระท่านได้เทศนานำเอาหลักธรรม หลักปฏิบัติของวัดพระธรรมกาย โดยเฉพาะวิชชาธรรมกายเข้ามาสอนก็รู้และสัมผัสได้เข้าถึงสมาธิ” (พระประยูร อตฺถลทฺโธ, สัมภาษณ์ วันที่ 3 ตุลาคม 2556)

บทสัมภาษณ์ดังกล่าวได้ข้อสรุปขึ้นมาอีกระดับหนึ่งว่า ปัจจัยที่จะส่งเสริมให้การบริหารจัดการโครงการเป็นไปด้วยความราบรื่น คือ จำนวนคนที่เข้าร่วมโครงการ โดยมีตรรกะที่ว่า ถ้าหากโครงการไม่ดีจริง แล้วจะมีคนจำนวนมากให้การสนับสนุนและเข้ามาร่วมอบรมกันเป็นจำนวนมากได้อย่างไร ขณะเดียวกัน โครงการอบรมธรรมะของวัดพระธรรมกายล้วนส่งเสริมให้คนฝึกอบรมบ่มนิสัยให้เป็นคนดี โดยใช้หลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องนำทางให้คนเข้าใจ เข้าถึงและพัฒนาตนเองจากที่เป็นคนมีนิสัยย่ำแย่ กลายมาเป็นคนใหม่เป็นมีอุปนิสัยดีขึ้น และสิ่งที่ผูกใจคนให้เข้าร่วมโครงการได้ดีที่สุด คือ คำว่า บุญ อันเป็นที่ตั้ง แม้จะไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยการเห็นเป็นรูปธรรม แต่ก็สัมผัสได้ด้วยใจ อีกประการหนึ่ง จะสังเกตุว่า สาระสำคัญในบทสัมภาษณ์ ยังชี้ให้เห็นว่า จำนวนคนที่เข้ามาร่วมในโครงการเพราะต้องการอยากจะได้บุญ และอยากจะฟังธรรมะจากพระสงฆ์ผู้เป็นวิทยากรในโครงการได้อบรมธรรมะ โดยเฉพาะการนั่งสมาธิตามแนววิชชาธรรมกาย ซึ่งเป็นหลักสำคัญที่ขาดเสียมิได้และจะต้องมีการนำมาใช้ในการอบรมตลอดทั้งโครงการ

นอกจากนี้ การสำรวจสภาพแวดล้อมการบริหาร นอกจากจะพิจารณาดูที่ตัวชี้วัดด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ และกลุ่มประชาชนในแต่ละท้องถิ่นประกอบเข้ากันแล้ว ยังต้องพิจารณาที่การให้การสนับสนุนจากคณะสงฆ์ภายในจังหวัดด้วย บ่อยครั้งที่โครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ยังไม่ได้รับความร่วมมือจากคณะสงฆ์ภายในจังหวัดมากนัก ทั้งนี้อาจจะมีสาเหตุหลายประการ อาทิ คณะสงฆ์ในแต่ละจังหวัด ยังเข้าใจอย่างคลาดเคลื่อนว่า วัดพระธรรมกายจะมาเรี่ยรายเงิน หรือหาเงินเข้าวัด และมาขยายลัทธิของตนเอง ต่อมาคณะสงฆ์ในจังหวัด ยังคิดว่า เมื่อให้ความร่วมมือกับวัดพระธรรมกายแล้ว ดูเหมือนเป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ให้กับวัดพระธรรมกาย ดังนั้น ความคลาดเคลื่อนเช่นนี้ยังมีให้เห็นอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม วัดพระธรรมกาย มิได้มีเจตนาอย่างที่คิดกัน เพราะเจตนารมณ์การจัดทำโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย แท้จริงมีแต่เจตนาที่จะส่งเสริม บำรุง รักษาพระพุทธศาสนา มิได้มีเจตนาต่างจากคณะสงฆ์ภายในจังหวัดแต่ประการใด อีกทั้งสิ่งที่วัดพระธรรมกายได้กระทำอยู่ในขณะนี้ ก็เพราะมีความพร้อมในเรื่องของการบริหารจัดการมากกว่า ขอเพียงแต่คณะสงฆ์ในจังหวัดให้การสนับสนุนในกิจกรรมเท่านี้ก็เป็นการเพียงพอ แต่อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ด้านความเข้าใจคลาดเคลื่อนก็ค่อยๆ ลดลงอย่างต่อเนื่อง เพราะได้มีวัดสาขาในแต่ละจังหวัดและมีพระสงฆ์ที่วัดได้ส่งไปเป็นผู้นำบุญและเป็นผู้ประสานงานกับทางคณะสงฆ์ในจังหวัดนั้นๆ ซึ่งปรากฏว่า ได้ผลอย่างมาก คณะสงฆ์เริ่มเข้าใจและหันมาสนับสนุน เพราะรู้ว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระศาสนาอย่างแท้จริง

“แต่ก่อนคณะสงฆ์ก็ยังไม่เข้าใจ เพราะคิดว่า วัดพระธรรมกายกำลังจะขยายลัทธิความเชื่อ แต่พอเราเริ่มทำโครงการเพิ่มมากขึ้น คณะสงฆ์ก็เริ่มเห็นความสำคัญ คิดว่า ถ้าหากไม่ปรับความเข้าใจโดยทำให้คณะสงฆ์ท่านดูก็คงจะลำบาก” (พระครูสมุห์สมบูรณ์ ปุญฺญากโร, สัมภาษณ์ วันที่ 14 ตุลาคม 2556)

จึงเป็นการอนุมานได้ว่า การบริหารจัดการโครงการเผยแผ่ธรรมของวัดพระธรรมกายสำเร็จได้ก็เพราะการประสานงานกับคณะสงฆ์อยู่ตลอดเวลา คือ ทำให้คณะสงฆ์ในจังหวัดนั้นๆ ให้ท่านได้เห็นว่าโครงการที่จัดทำขึ้นและนำมาบริหารจัดการภายในจังหวัดนี้ มิได้ทำเพื่อวัดพระธรรมกาย แต่ทำเพื่อการเผยแผ่และการสืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ส่วนการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในแต่ละท้องถิ่น ปรากฏว่า ได้รับความร่วมมือกันเป็นอย่างดี

หน่วยงานราชการทุกภาคส่วน ล้วนอำนวยความสะดวกในการจัดทำโครงการต่างๆ ภายในจังหวัด และมีข้าราชการ เจ้าหน้าที่ของแต่ละภาคส่วนเข้ามาช่วยเหลือบ้างเป็นบางส่วน ขณะที่ส่วนที่ราชการที่ไม่เห็นด้วยก็มี แต่ไม่แสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจน หรือไม่เป็นการขัดขวางแต่ประการใด สำหรับหน่วยงานภาคเอกชน ห้างร้านต่างๆ ต่างก็เห็นดีด้วยกับโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัด ซึ่งจัดขึ้นในแต่ละจังหวัด กรณีตัวอย่างที่เห็นได้ชัด โครงการธุดงค์ธรรมชัยสู่เส้นทางมหาปูชนียาจารย์ ปรากฏให้เห็นข้อเท็จจริงอย่างเด่นชัดว่า หน่วยงานราชการและหน่วยงานเอกชนห้างร้าน ให้การต้อนรับเป็นอย่างดีกับโครงการธุดงค์ธรรมชัย โดยต่างก็แซ่ซ้องสรรเสริญเปล่งวาจา สาธุการตลอดทั้งสองข้างทาง แม้บางครั้งอาจจะทำให้การจราจรติดขัดบ้าง แต่ก็ไม่เป็นที่รำคาญใจแก่ประชาชนทั้งสองข้างทาง กลับได้ยินคำกล่าวแต่เสียงกล่าวสรรเสริญอนุโมทนาแทบทั้งสิ้น จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลายท่าน พบว่า

“ในการจัดโครงการธุดงค์ธรรมชัย พอจะกล่าวโดยภาพรวมถึงการได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน ต่างก็ให้การสนับสนุนช่วยเหลือมาโดยตลอด ถึงแม้ว่า บางส่วนจะไม่เห็นด้วยแต่ก็ไม่ได้ขัดขวางโครงการแต่ประการใด” (พระมหาสงวน สุริยวโส, สัมภาษณ์ วันที่ 29 ตุลาคม 2556)

“หน่วยงานราชการ โดยเฉพาะสถานศึกษาต่างๆ ก็ได้เล็งเห็นว่า โครงการของวัดพระธรรมกายมีประโยชน์จริงๆ และได้มีคณะครูนักเรียนให้การสนับสนุน เมื่อขอร้องให้ช่วยเหลืออะไร ก็ได้รับความร่วมมือด้วยดีตลอดมา ตลอดถึงหน่วยงานท้องถิ่น ก็ให้การสนับสนุนและเป็นกำลังหลักด้วยเช่นกัน” (พระครูวินัยธรไพบูลย์, สัมภาษณ์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2556)

กล่าวได้ว่า ภาพรวมของการจัดโครงการเผยแผ่ธรรมของวัดพระธรรมกายอยู่ในระดับเป็นที่น่าพอใจ เพราะหน่วยงานราชการทุกหน่วยงานให้การสนับสนุน ตลอดถึงหน่วยงานภาคเอกชนก็ได้ให้การสนับสนุนเช่นกัน จะเห็นได้จากโครงการธุดงค์ธรรมชัย มีห้างร้านต่างๆ สะท้อนความเห็นว่า อยากจะให้โครงการธุดงค์ธรรมชัยเกิดขึ้นอีก เพราะนานๆ ครั้งจะได้เห็นพระภิกษุจำนวนพันกว่ารูปเดินธุดงค์ผ่านห้างร้าน ผ่านหน่วยงานราชการ ซึ่งถือว่าเป็นสิริมงคลอย่างยิ่ง ดังนั้น ถ้าจะอนุมานว่า การจัดทำโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ไม่ว่าจะเป็นโครงการอะไรก็ตาม การได้รับการสนุนจากทางหน่วยงานราชการ หน่วยงานภาคธุรกิจเอกชน หน่วยงานทางการศึกษา และหน่วยงานท้องถิ่นย่อมเป็นปัจจัยให้โครงการของวัดพระธรรมกายบรรลุผลสำเร็จดังที่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดแจ้ง หรือหากจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ การบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายจะสำเร็จได้ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนเข้ามาร่วม อย่างน้อยร่วมทำกิจกรรม เพื่อให้เห็นว่า กิจกรรมที่ได้ร่วมกันทำนั้นมีประโยชน์และประชาชนได้ประโยชน์อย่างแท้จริง

การจัดทำโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายต้องมีวัตถุประสงค์โครงการอย่างชัดเจน เพราะวัตถุประสงค์ของการโครงการแต่ละอย่างไม่ว่าจะเป็นของหน่วยงานต่างๆ ต้องมีวัตถุประสงค์กำกับไว้ชัดเจนเสมอ อย่างน้อยก็ต้องตอบให้ได้ว่า ทำอย่างนี้เพื่ออะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัจจัยที่มีส่วนทำให้การบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะประสบผลสำเร็จ คือ วัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการ เพื่อแก้ไขปัญหาสังคม จากที่เคยได้สดับมาว่า ก่อนที่จะกลายมาเป็นวัดพระธรรมกายได้ เพราะคำพูดที่ว่า “เดี๋ยวนี้สังคมเสื่อมทรามเต็มไปด้วยปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาอบายมุข” จาก

คำพูดดังกล่าวจึงทำให้กลายเป็นแรงบันดาลใจของคณะผู้บริหารวัดในยุคบุกเบิก คือ ต้องการจะสร้างวัดให้เป็นวัดให้เป็นที่พึ่งทางใจแก่คนทั่วไปอย่างแท้จริง เพราะเหลียวไปหาสถาบันไหนก็ไม่เหมาะสมเท่ากับสถาบันทางศาสนาที่จะช่วยแก้ไขเยียวยาปัญหาสังคมได้ วัดพระธรรมกายจึงถือเอาเรื่องความชัดเจนในวัตถุประสงค์ด้านการแก้ไขปัญหาสังคมเป็นตัวตั้ง กล่าวคือ การสร้างวัดพระธรรมกายขึ้นมานอกจากจะเป็นการเผยแผ่หลักธรรมะ รวมถึงวิชชาธรรมกายด้วยแล้ว แต่ยังต้องการจะแก้ไขปัญหาสังคม โดยนำเอาหลักธรรมะไปอบรมกล่อมเกลาจิตใจประชาชน เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์ของโครงการวัดพระธรรมกาย เจตนารมณ์ในเบื้องลึก คือ การแก้ไขปัญหาสังคม ทำเพื่อสาธารณะชน

ขณะเดียวกันหากมองในอีกแง่หนึ่งในวัตถุประสงค์การบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย คือ การสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา โครงการที่จัดทำขึ้นมา ล้วนแล้วแต่สื่อให้เห็นถึงแนวทางการทำคุณงามความดีทั้งสิ้น และเอื้อประโยชน์อย่างยิ่งที่จะให้ประชาชนได้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมตามกิจกรรมในโครงการเผยแผ่ธรรมะทุกโครงการ แม้ว่ารูปแบบการเผยแผ่ อาจจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ นำมาทำในรูปของโครงการ แต่คงสาระสำคัญของหลักการ หลักธรรมที่จะใช้การอบรมประชาชนเช่นเดิม การสืบทอดอายุของพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องตามมโนปณิธานของพระพุทธเจ้าได้ดีที่สุด คือ การนำธรรมะเข้าไปสู่วิถีชีวิตของประชาชนมากที่สุด ยิ่งประชาชนรู้และเข้าใจธรรมะอย่างลึกซึ้งเพียงใด ศีลธรรมก็จะกลับคืนสู่โลกโดยเร็วพลันเพียงนั้น เพราะฉะนั้น การบริหารจัดการโครงการของวัดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนอย่างหนึ่ง คือ การสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา มิพักต้องสงสัยแต่ประการใด

“การบริหารจัดโครงการของวัดพระธรรมกาย ในเบื้องต้นแล้ว ต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดก่อน ซึ่งวัตถุประสงค์ของวัดค่อนข้างจะชัดเจน คือ การสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา ให้ประชาชนได้เรียนรู้เข้าใจวิถีชาวพุทธ กลายเป็นสังคมชาวพุทธในอุดมคติ ไม่มีการฆ่า เบียดเบียน ทำผิดศีลธรรม” (พระมหาอุเทน สิริภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 10 สิงหาคม 2556)

“การสืบทอดอายุของพระพุทธศาสนาที่ดีที่สุด คือ อบรมธรรมะให้ประชาชนได้เกิดความเข้าใจและนำไปใช้เพื่อแก้ไขปัญหาชีวิต ซึ่งจะก่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาสังคมอีกทอดหนึ่ง ในเมื่อปัญหาของตนเองได้รับการแก้ไขแล้ว ก็จะไม่ไปขยายไปหาไปสู่สังคมอีก ปัจจัยที่สนับสนุนให้ทำโครงการทั้งหมดจึงเป็นไปเพื่อการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น” (พระครูโกศลสุดากร, สัมภาษณ์ วันที่ 15 สิงหาคม 2556)

การให้ข้อมูลสำคัญเบื้องต้นนี้สะท้อนให้เห็นประเด็นสำคัญสำคัญบางอย่าง ได้แก่ พระพุทธศาสนาจะสถิติดำรงอยู่ได้ตราบนานเท่านั้น ขึ้นอยู่กับศาสนิกได้เผยแผ่หลักธรรมอันเป็นใจกลางสำคัญ (Core Doctrince) พยายามจับหัวใจสำคัญของหลักธรรมะแล้วนำมาขยายไปสู่ประชาชนให้ได้เข้าใจ เข้าถึงธรรมะโดยเร็ว ไม่ว่าจะใช้วิธีการใดก็ตาม แต่เป้าหมายคือ การนำธรรมะไปสู่ประชาชน (Convey to Drama for People) กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองได้ ก็ต่อเมื่อพุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่าได้ช่วยกันนำธรรมะมาขยายและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในชีวิตประจำให้มากที่สุด (พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร. ประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2548) ดังนั้น หากจะตีความตามความเห็นดังกล่าว วัดพระธรรมกาย ก็กำลังดำเนินการตามรอยธรรมของพระพุทธเจ้า โดยวิธีการกำหนดเป็นโครงการเผยแผ่ธรรมะ และมีวัตถุประสงค์ที่มุ่งมั่นในการสืบทอดอายุของพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย ประการถัดมาคือเป็นไปเพื่อการพัฒนาบุคลากร กล่าวได้ว่า การจัดทำโครงการเผยแผ่ธรรมะขึ้นมา ความจริงแล้ว ก็เพื่อที่จะนำธรรมะไปขัดเกลาจิตใจประชาชน คือ การฝึกฝนพัฒนาคนให้มีศีลธรรมนั่นเอง จะสังเกตุได้ว่า วัตถุประสงค์ที่เน้นการพัฒนาบุคลากร มีมาตั้งแต่การก่อตั้งวัด กล่าวคือ การก่อตั้งวัดมีเจตนารมณ์ที่สำคัญใช้เป็นที่ฝึกอบรมประชาชนทุกหมู่เหล่า แต่การอบรมจะบังเกิดให้เห็นเป็นตัวอย่างได้ วัดพระธรรมกาย ก็จะต้องฝึกฝนอบรมบุคลากรภายในให้เกิดเป็นมรรคเป็นผลเสียก่อน โครงการที่ใช้ในการอบรมบุคลากรภายใน ได้แก่ โครงการอบรมธรรมทายาท ซึ่งเปิดรับบุคคลภายนอกเข้ามาอุปสมบทเป็นพระภิกษุ และใช้หลักการอบรมธรรมะในรูปแบบการนั่งสมาธิของพระเดชพระคุณหลวงปู่ (สด) และคุณยายมหารัตนอุบาสิกาจันทร์ขนนกยูง เป็นเครื่องมือในการอบรมกล่อมเกลา หลักธรรมะที่ใช้ในการอบรมได้แก่ การนั่งสมาธิปฏิบัติธรรมตามแนววิชชาธรรมกาย ซึ่งเป็นที่โด่งดังอย่างมาก จากการค้นพบของพระเดชพระคุณหลวงปู่ แล้วขยายมาสู่ศิษยานุศิษย์รุ่นต่อรุ่น หนึ่งในนั้นคือหลวงพ่อเจ้าอาวาส ได้สืบต่อวิชชาธรรมกาย ดังนั้น จึงใช้หลักวิชชาธรรมกายเป็นแนวทางในการอบรมฝึกปฏิบัติสมาธิเบื้องต้น ขณะเดียวกันก็ประยุกต์ใช้หลักธรรมะเบื้องต้นในภาษาที่เข้าใจง่ายและพร้อมที่จะหยิบมาใช้ได้โดยไม่ต้องมีข้อสังสัย

การฝึกอบรมบุคลากรของวัดพระธรรมกาย แต่ก่อนนั้นทำเป็นกิจกรรม แต่ปัจจุบันนี้ได้ขยายทำให้เป็นโครงการ เนื่องจากจำนวนคนเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ในการจัดทำเป็นโครงการแต่ละครั้ง จะเห็นได้ว่าเป็นไปเพื่อการฝึกอบรมบุคคลทั้งสิ้น เช่น โครงการธรรมทายาท โครงการบวชพระแสนรูป โครงการอุบาสิกาแก้ว โครงการอบรมครูแก้ว ฯลฯ โครงการเหล่านี้ มุ่งตรงไปสู่การฝึกอบรมคนให้เป็นมีศีลธรรม สมดังเจตนาของวัดตั้งแต่แรกก่อตั้งวัดที่กล่าวว่า “ต้องการจะสร้างคนให้เป็นคนดี” แสดงให้เห็นว่า วัตถุประสงค์ในการบริหารโครงการ คือ ต้องการจะพัฒนาคนให้เป็นคนดี โดยอาศัยรูปแบบการฝึกฝนจัดกระทำให้เป็นโครงการถูกต้องตามหลักการบริหาร นอกจากนี้ ภายหลังจากการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะทุกๆ โครงการ ยังจะได้เห็นสิ่งที่สะท้อนเป็นภาพชัดอีกประการหนึ่ง ได้แก่ ประเพณี วัฒนธรรมของชาวพุทธได้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง วัฒนธรรมชาวพุทธจะเกี่ยวเนื่องกับองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยการบริหารโครงการแต่ละครั้ง จะเน้นในการเรื่องของศีล สมาธิ และปัญญา ในการอบรมอาจจะไม่ใช้ภาษาที่ตรงตัวมากนัก จะใช้คำอื่นแทนเพื่อง่ายต่อการเข้าใจ กรณีเช่นนี้เรียกว่า รู้จักประยุกต์ภาษาธรรม ดังนั้น การบริหารจัดการโครงการ มองอีกมิติหนึ่ง คือ การนำเอาวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธกลับคืนมา เป็นการฉายภาพให้เห็นว่า สมัยพุทธกาลเป็นอย่างไร ปัจจุบันนี้ก็สามารถทำให้เห็นได้เช่นกัน อาทิ พิธีถวายผ้ากฐิน ถวายมหาสังฆทาน และโครงการธุดงค์ธรรมชัย โครงการบวชพระแสนรูป โครงการตักบาตร 2 ล้านรูป ฯลฯ สมัยพุทธกาลทำอย่างไร ปัจจุบันก็ทำเช่นนั้น

“วัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ นับวันจะยิ่งเสื่อมสูญเพราะขาดคนสืบทอด การจัดทำโครงการนี้ ก็เพื่อที่จะแสดงให้ชาวโลกได้เห็นว่า สิ่งที่กระทำอยู่ในขณะนี้คือวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธ เช่น วัฒนธรรมการถวายทาน วัฒนธรรมความเคารพ วัฒนธรรมการสร้างมนุษยสัมพันธ์ เป็นต้น เป็นวัฒนธรรมที่ออกจากใจของคนผู้ที่ปฏิบัติในโครงการอบรมธรรมะ” (พระครูสังฆรักษ์รังสฤษดิ์, สัมภาษณ์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2556)

“วัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา การบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะ ความจริงแล้วต้องการที่จะเผยให้เห็นถึงวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชาวพุทธ จะเห็นได้ว่า วัตถุประสงค์สำคัญจริงๆ แม้จะไม่ได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม แต่ก็สื่อให้เห็นว่า มีวัตถุประสงค์เพื่อการสานต่อวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชาวพุทธ” (พระอติเทพ ธมฺมนาโถ, สัมภาษณ์ วันที่ 31 สิงหาคม 2556)

กล่าวได้ว่า อายุของพระพุทธศาสนาจะมั่นคงและยั่งยืนเพียงใด นอกจากจะขึ้นอยู่กับการที่ศาสนิกชนได้นำเอาธรรมะมาเผยแผ่แล้ว ยังขึ้นอยู่กับการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีอันสำคัญของชาวพุทธด้วย การมีวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธไว้ยึดถือปฏิบัติ และบรรจุไว้ในวัตถุประสงค์สำคัญ เสมือนหนึ่งว่ากำลังสืบทอดเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า จนกลายเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติอยู่อย่างต่อเนื่อง แม้จะไม่เป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม แต่ก็มีความละม้ายกับกฎหมายจารีตประเพณีที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร (Common Law) แต่เป็นสิ่งที่ควรยึดถือและปฏิบัติสืบๆ กันมา ดังนั้น วัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธจึงอยู่ในวัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย แม้จะไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม

ด้วยความที่โครการเผยแผ่ธรรมะทุกประเภทของวัดพระธรรมกายมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น และมีองคาพยพในด้านการบริหารมีความสลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น แต่วัดพระธรรมกาย ก็ไม่ได้ดำเนินการแต่เพียงลำพัง หากแต่ใช้วัดสาขาตามจังหวัดต่างๆ เป็นหน่วยงานย่อยคอยสนับสนุนการบริหารโครงการ บางครั้งการเรียกชื่อวัดสาขาตามจังหวัดต่างๆ จะมีชื่อเรียกต่างๆ กันไป เช่น ธุดงคสถานบ้าง ศูนย์ปฏิบัติธรรมบ้าง ศูนย์อบรมเยาวชนบ้าง และวัดที่ได้ถูกยกขึ้นทะเบียนตามกฎหมายแล้วบ้าง เป็นต้น เป็นสถานที่คอยสนับสนุนโครงการ แต่อย่างไรก็ตาม การบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายจุดประสงค์หลักที่เป็นเป้าหมายหลักจริงๆ คือ การทำให้เมืองไทยเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาโลก โครงการเผยแผ่ธรรมะในรูปแบบต่างๆ ดังที่ได้จัดทำขึ้นมา เพื่อที่จะแสดงให้ชาวโลกได้เห็นว่าประเทศไทยเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาโลกอย่างแท้จริง เพราะถ้าจะศึกษาดูรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะ รูปแบบการฝึกอบรมบุคลากร รูปแบบการพัฒนาศาสนสถานและรูปแบบการเรียนการสอนหลักธรรม ต้องเข้ามาประเทศไทย และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่วัดพระธรรมกายได้จัดทำรูปแบบดังกล่าวให้กลายเป็นโครงการทั้งหมด เน้นให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ อย่างน้อยร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการประพฤติและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยมีเป้าหมายปลายทางคือการฟื้นคืนศีลธรรมกลับคืนสู่โลกและคืนคนดีสู่สังคม และสร้างสังคมให้เป็นสังคมแห่งกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน นับว่าเป็นสังคมอุดมคติชาวพุทธหากทำได้ก็จะกลายเป็นความสงบสันติอย่างแท้จริง เพราะเป็นความสงบที่ออกมาจากภายในที่ได้รับการฝึกฝนอบรมและสะท้อนออกถึงการกระทำที่มีความสงบร่มเย็น ดังนั้น วัตถุประสงค์ของการบริหารจัดการโครงการเผยแผ่ธรรมะต่างๆ ของวัดพระธรรมกาย เป้าหมายคือการสร้างวัดพระธรรมกายให้กลายเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ธรรมระดับโลก หรือเป็นศูนย์แห่งการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ใหญ่ที่สุดในโลก อีกทั้งยังจะสร้างให้เป็นศูนย์รวมแห่งกิจกรรมอันเกี่ยวเนื่องในทางพระพุทธศาสนา ทำให้คล้ายกับนครเมกะของชาวมุสลิม และวาติกันแห่งกรุงโรมของคริสศาสนิกชน

“วัตถุประสงค์ของการบริหารจัดการโครงการของวัด หากพิจารณาดูดีๆ แล้ว ไม่ได้คิดแค่เพียงประเทศ แต่คิดออกไปสู่ชาวโลก ต้องการจะทำให้วัดพระธรรมกายเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ธรรมและร่วมกันทำกิจกรรมระดับโลก” (พระวินัย ฐิตวินโย, สัมภาษณ์ วันที่ 29 กรกฎาคม 2556)

“การพัฒนาฟื้นฟูศีลธรรมเป็นภารกิจของวัด โลกจะมีสันติสุขร่มเย็นได้ด้วยธรรมก็ต่อเมื่อทุกคนได้เห็นความสำคัญและพร้อมใจกันที่จะน้อมนำหลักธรรมไปปฏิบัติ จนกระทั่งได้เห็นผลภายในจิตใจ ซึ่งจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อมีวัตถุประสงค์ที่มีขอบเขตกว้างคือ ทำอย่างไรก็ได้ให้วัดพระธรรมกายเป็นใจกลางสำคัญของการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและคนได้ศึกษาวิชาธรรมกาย” (พระอานนท์ อภินนฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 6 สิงหาคม 2556)

เมื่อทราบถึงวัตถุประสงค์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายเป็นที่เข้าใจกันอย่างดีแล้วว่า มีวัตถุประสงค์สำคัญอย่างไร ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับยกระดับการบริหารจัดการโครงการของวัดพระธรรมกายให้ประสบผลสำเร็จ ภายหลังจากทราบแล้ว กระบวนการบริหารจัดการโครงการต่อไปได้แก่ การวางแผนการบริหารงานโครงการ เป็นที่ทราบแล้วว่า ดำริโครงการการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายในรูปแบบต่างๆ เกิดจากพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาสและมีทีมงานคณะผู้ที่ปรึกษาและคณะผู้บริหารช่วยกันต่อยอดดำริแนวคิด ซึ่งถือเป็นนโยบายสำคัญของการเผยแผ่ธรรมะของวัด แล้วนำมาจัดทำเป็นรูปร่างโครงการให้เป็นรูปธรรมถูกต้องเป็นระบบกันเป็นอย่างดี ลำดับต่อมา หากจะขับเคลื่อนโครงการที่ได้คิดขึ้นมาให้เห็นเป็นรูปธรรมขึ้นได้ ต้องมีการวางแผนโครงการการเผยแผ่ธรรมะ ซึ่งรายละเอียดของการวางแผนนี้ เกิดจากการระดมสมองจากคณะผู้บริหารและพระสงฆ์ตลอดถึงอุบาสิกาที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องของการจัดทำโครงการเข้ามาเป็นส่วนสำคัญ สาระสำคัญที่จะต้องมีการวางแผน ได้แก่ การวางแผนด้านบุคลากร เป็นการวางกำลังคนให้สอดคล้องเหมาะสมกับขอบเขตของโครงการ และคนที่ได้ถูกวางให้ทำหน้าที่นั้นจะต้องมีความรู้ในแต่ละเรื่องที่รับผิดชอบมาเป็นอย่างดี เช่น คนที่รู้เรื่องการประสานงาน ก็จะต้องวางให้ทำหน้าที่ด้านการประสานโครงการ คนที่เก่งในด้านการประชาสัมพันธ์ก็วางให้ทำหน้าที่ด้านการประชาสัมพันธ์ คนที่เก่งด้านการฝึกอบรมก็วางให้ทำหน้าที่ด้านการฝึกอบรม เป็นต้น

ส่วนการวางแผนด้านงบประมาณนี้ ค่อนข้างจะยากขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง เพราะข้อเท็จจริงแล้วงบประมาณของวัดพระธรรมกายได้มาจากศรัทธาของประชาชนที่ร่วมกันบริจาคให้กับวัด แล้ววัดนำไปพัฒนาเป็นโครงการต่างๆ แต่เมื่อมีโครงการที่หลากหลายเกิดขึ้น ประกอบกับวัดกำลังขยายพื้นที่ภายในและขยายสาขาวัดทั้งในและต่างประเทศเพิ่มขึ้น จึงต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้นเป็นเท่าตัว ดังนั้น ในเรื่องของการวางแผนงบประมาณจึงต้องระดมสมองคิดกันหลายฝ่าย แต่อย่างไรก็ตาม โจทย์เรื่องงบประมาณดังกล่าว นำไปสู่การแก้ไขได้ในระดับหนึ่ง โดยหลักคิดที่ว่า ถ้าทำให้ประชาชนเกิดความศรัทธาและเชื่อในบุญแล้วมีความศรัทธาในพระรัตนตรัย งบประมาณก็จะเกิดขึ้นตามมา ซึ่งหลักการนี้ ย้อนกลับไปพิจารณาดูที่คำพูดของคุณยายมหารัตนอุบาสิกาจันทร์ขนนกยูงตอนหนึ่งว่า “เงินเกิดจากตัวของเราสามสี่ห้าคนนี้หล่ะ จากหนึ่งเป็นสองเป็นสามเป็นสี่ไปเรื่อยๆ ถ้าคนเขามีศรัทธาแล้วไม่ต้องไปกังวลใดๆ” (พระครูภาวนาวิเทศ (วิรัตน์ มณิกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 10 ตุลาคม 2556) คำพูดดังกล่าวจึงสะท้อนว่า งบประมาณรายได้จะเกิดขึ้นได้ต้องสร้างปลูกศรัทธา โดยทำจริง ปฏิบัติจริง จนกระทั่งเห็นผลในการปฏิบัติจริง จากประเด็นดังกล่าว ในเรื่องของการวางแผนด้านงบประมาณ

นี้ ก็อาศัยศรัทธาจากประชาชน ยิ่งทำโครงการมากขึ้นเท่าใด ก็จะได้ความศรัทธามากขึ้นเท่านั้น คล้ายกับว่า เอาบุญต่อบุญ สมบัติต่อสมบัติ ซึ่งหลักการด้านการวางแผนงบประมาณนี้ ที่มาอาจจะแตกต่างจากงบประมาณจากส่วนราชการเล็กน้อย คือ ส่วนราชการได้มาจากภาษีประชาชน แต่ของวัดพระธรรมกายได้มาจากศรัทธาที่เกิดจากการบริจาคจากประชาชน โดยมิได้เป็นการบังคับ ขึ้นอยู่ศรัทธาเป็นประการสำคัญ เพราะฉะนั้น จึงเป็นที่ยุติว่า งบประมาณของวัดเกิดจากการบริจาคของประชาชน

ขณะเดียวกันเรื่องของงบประมาณบางครั้ง เป็นหน้าที่ของวัดสาขาจะเป็นผู้ดำเนินการหาเอง เพราะวัดได้ส่งพระจากวัดศูนย์ใหญ่ไปประจำสาขาในจังหวัดต่างๆ ตามธุดงคสถาน และศูนย์ปฏิบัติธรรม เพื่อที่จะทำหน้าที่ขับเคลื่อนโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดศูนย์กลาง ซึ่งแปลความได้ว่า โครงการการเผยแผ่วัดพระธรรมกาย มิได้กระจุกตัวอยู่ที่เดียว หากแต่ใช้วัดสาขาที่เป็นธุดงคสถานและศูนย์ปฏิบัติธรรม เป็นหน่วยงานขับเคลื่อนโครงการที่เกิดจากวัดศูนย์ใหญ่ และงบประมาณที่สนับสนุนส่วนใหญ่ได้มาจากงบประมาณจากส่วนกลางบ้าง และงบประมาณจากธุดงคสถานบ้าง โดยให้อำนาจเต็มกับผู้นำบุญ คือ พระสงฆ์ที่ประจำในธุดงคสถานนั้นเป็นผู้บริหารจัดการงบประมาณด้วยตนเอง ค่าใช้จ่ายใดๆ เกิดขึ้น ให้ศูนย์ปฏิบัติธรรมแห่งนั้นๆ เป็นผู้รับผิดชอบ เพราะฉะนั้น ในเรื่องของการวางแผนงบประมาณ จึงต้องอาศัยศรัทธาจากประชาชนอยู่อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งการวางแผนด้านงบประมาณส่วนหนึ่งก็ยังต้องมีการวางแผนระดมสมองเพื่อที่จะจัดหาแหล่งทุนที่ใช้ในการบริหารจัดการโครงการ ขณะที่เมื่อการบริหารเริ่มต้นขึ้นจริง ก็ต้องมีการวางแผนงบประมาณแต่ละส่วนที่จะใช้จ่ายตลอดทั้งโครงการ ซึ่งเขียนไว้เป็นรายลักษณ์อักษร ว่า งบประมาณแต่ละส่วนจะใช้จ่ายอะไรบ้าง ซึ่งหากพิจารณาในเนื้องานของโครงการค่อนข้างจะไม่เป็นปัญหาเมื่อมีการกระจายงบประมาณลงไปสู่ส่วนงานต่างๆ ภายในโครงการ

“งบประมาณค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับโครงการค่อนข้างจะต้องหาพอสมควร แต่เมื่อหามาได้แล้ว กระบวนการจัดสรรไม่มีปัญหาใดๆ เพราะก่อนที่จะจัดสรรงบประมาณลงไปในแต่ละส่วน ก็มีการเรียกประชุมกันสำหรับคณะผู้บริหารของวัด การบริหารจัดการงบประมาณค่อนข้างจะเป็นระบบ” (พระมหาสงวน สุริยวโส, สัมภาษณ์ วันที่ 29 ตุลาคม 2556)

“การวางแผนงบประมาณประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า จะมีวิธีการหาเงินมาจากไหน เมื่อได้งบประมาณมาแล้วจะกระจายอย่างไรให้เกิดความเหมาะสม โดยธรรมเนียมปฏิบัติแล้ว งบประมาณที่ได้ต้องมีการผ่านคณะผู้บริหารวัดว่าจะดำเนินการอย่างไร ค่อนข้างจะไม่เป็นปัญหา เพราะการบริหารงานของวัดมีเรื่องของความสุจริตเป็นตัวตั้ง” (พระครูภาวนาสุธรรมวิเทศ (หาญชัย อาสภกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 20 ตุลาคม 2556)

จากข้อมูลดังกล่าวตีความได้ว่า วิธีการหางบประมาณต้องมีการวางแผนกันก่อนจากคณะผู้บริหาร โดยอาศัยการบริจาคสมทบทุนในโครงการต่างๆ ที่เคยทำมาแล้ว และประสบผลสำเร็จหากจะกล่าวอย่างประการหนึ่ง คือ “การใช้บุญต่อบุญ สมบัติต่อสมบัติ” น่าจะเป็นภาษาที่เข้าใจง่ายกว่า ขณะเดียวกัน เมื่อได้งบประมาณมาแล้วเป็นบางส่วน ก็จะต้องมีการประชุมปรึกษาหารือในเรื่องของการกระจายงบประมาณให้เกิดความเท่าเทียมกันและเกิดความเหมาะสมกับโครงการแต่ละอย่าง ส่วนการวางแผนด้านการโครงสร้างการบริหารเริ่มจากผู้ที่ทำหน้าที่สูงสุดของวัดคือ พระเดชพระคุณหลวง

พ่อเจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาส ตลอดถึงคณะผู้บริหารที่รับผิดชอบในแต่ละฝ่ายต่างๆ จะทำหน้าที่ควบคุมกำกับดูแลโครงการแต่ละอย่างโดยภาพรวม หรือเป็นการดูแลในส่วนของนโยบาย ขณะที่การนำโครงการเผยแผ่ธรรมะไปปฏิบัติจริงๆ อยู่ที่หัวหน้าหน้าฝ่ายเผยแผ่จะเป็นผู้ทำหน้าที่จัดสรรบุคลากรทั้งฝ่ายบรรพชิตและฆราวาสที่เป็นอาสาสมัครลงไปช่วยในจุดสำคัญต่างๆ ส่วนวางแผนในระดับศูนย์ปฏิบัติธรรมก็เป็นหน้าที่ของผู้นำบุญที่เป็นหัวหน้าศูนย์จะเป็นผู้คอยประสานกับส่วนกลาง พร้อมทั้งมีอำนาจในการจัดวางแผนจัดสรรคน งบประมาณ และบริหารจัดการให้โครงการที่ประจำอยู่ในศูนย์ต่างๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

ส่วนของการวางแผนด้านเครื่องมืออุปกรณ์ที่จะช่วยให้การบริหารงานโครงการเผยแผ่ธรรมะประสบผลสำเร็จ ก็เป็นหน้าที่ของผู้บริหารของวัดจะจัดสรรและผู้นำบุญในแต่ละศูนย์การปฏิบัติธรรมจะเป็นผู้คอยควบคุมดูแลให้เกิดความเรียบร้อยและจัดสรรให้เกิดการลงตัว พอเพียงกับการใช้สอยในแต่ละโครงการ จากเท่าที่ผ่านมา การบริหารงานโครงการเผยแผ่ธรรมะแทบจะทุกโครงการต้องอาศัยเครื่องมือวัสดุอุปกรณ์และโสตทัศนะสื่อต่างๆ รวมถึงการใช้เทคโนโลยีอันทันสมัยเป็นเครื่องมือในการสื่อสารธรรมะในโครงการต่างๆ และใช้ในการประชาสัมพันธ์โครงการ ซึ่งการวางแผนในลักษณะเช่นนี้ก่อให้เกิดประสิทธิภาพประสิทธิผลอย่างยิ่งต่อการบริหารงานโครงการ นอกจากนี้ในด้านของการวางแผนด้านสถานที่ที่จะใช้ในการบริหารโครงก็ถือได้ว่า มีความสำคัญไม่น้อย เพราะเหตุที่ว่า สถานที่เตรียมการไว้คอยรองรับจำนวนคนที่เข้ามาร่วมโครงการ พิจารณาดูได้จากวัดพระธรรมกายศูนย์ใหญ่เมื่อเวลามีงานบุญใหญ่แต่ละครั้ง วัดจากที่เคยมีเนื้อที่มหาศาล แต่เมื่อเทียบกับจำนวนคนแล้ว แทบจะไม่เพียงพอ จึงต้องมีการสร้างสาขาวัดเพิ่มเติมทั้งในและต่างประเทศ แต่ทั้งนี้ เมื่อกล่าวถึงการวางแผนด้านสถานที่ มีการวางแผนกันอย่างไร พึงวิเคราะห์ได้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พบว่า

“การเตรียมสถานที่รองรับกับจำนวนประชาชนถือได้ว่าเป็นการวางแผนอีกลักษณะหนึ่ง เพราะก่อนที่จะมีโครงการต่างๆ เช่น โครงการอบรมธรรมทายาท ธุดงค์ธรรมชัยก็ดี โครงการเด็กดี V-Star ก็ดี หรือโครงการอบรมพระเพื่อเป็นพระพี่เลี้ยงที่ใกล้จะถึงก็ดี ต้องมีการวางแผนเตรียมสถานที่ โดยอาศัยสรรพกำลังจากทุกฝ่ายให้ช่วยกันจัดสถานที่” (พระสมพงธ์ ยโสธโร, สัมภาษณ์ วันที่ 19 สิงหาคม 2556)

“ต้องมีการเตรียมสถานที่ไม่เตรียมไม่ได้ เพราะคนที่เข้ามามากมายกว่าที่คิด การเตรียมสถานที่เป็นเรื่องที่ยากมาก เพราะต้องอาศัยคนจำนวนมาก และต้องควบคุมดูแลตลอด แต่เท่าที่ผ่านค่อนข้างจะเป็นไปด้วยดี ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะคุ้นเคยกับการทำงานแล้ว” (พระอรรถ สุจิตฺโต, สัมภาษณ์ วันที่ 8 กันยายน 2556)

จากข้อมูลสำคัญที่ผู้ให้ข้อมูลได้กล่าวไปนั้น แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการวางแผนเตรียมสถานที่ไว้เป็นอย่างดี คือ คิดวางแผนก่อนที่จะถึงโครงการใหญ่ๆ ทุกๆโครงการ กล่าวได้ว่า ต้องมีการตื่นตัวกับงานด้านการจัดสถานที่อยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นวัดศูนย์กลางหรือวัดตามสาขาในต่างจังหวัด จะต้องมีบุคลากรที่คอยช่วยงานด้านนี้อยู่เสมอ ทำให้เห็นได้ว่า การวางแผนการจัดสถานที่ถือได้ว่า เป็นแม่งานใหญ่เพื่อรองรับจำนวนคน เพราะฉะนั้น ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับเรื่องการวางแผนการบริหารโครงการที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น ล้วนมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการทำให้การบริหารโครงการต่างๆ ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้ทั้งนั้น เกิดจากบุคลากรทุกฝ่ายที่ช่วยกันวางแผนตั้งแต่การดำริแผน การออกแบบแผน การ

บริหารตามแผน และการกระจายแผนงานไปสู่พื้นที่ต่างๆ ที่เป็นสาขาของวัด ประการนี้ยังไม่นับรวมพื้นที่ที่อยู่นอกราชอาณาจักร คือ ต่างประเทศ ซึ่งก็มีวัดสาขาต่างๆ ที่คอยสนับสนุนในเรื่องของการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดให้ประสบผลสำเร็จ โดยที่ไม่อาจจะปฏิเสธได้เลยว่า วัดสาขาในต่างประเทศก็มีผลต่อการทำให้การบริหารจัดการโครงการประสบผลสำเร็จเช่นเดียวกัน

เมื่อกล่าวถึงทำอย่างไรแผนที่ได้วางเอาไว้จะประสบผลสำเร็จ แน่นอนว่า หากไม่ดำเนินการก็คงจะไม่บรรลุเป้าหมาย แต่ดำเนินการหากปราศจากการอำนวยการหรือการควบคุมกำกับดูในแต่ละระดับ บางครังการดำเนินการในโครงการอาจจะไม่ได้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของผู้กำหนดเป้าหมายก็ได้ หากมองในแง่พัฒนา เมื่อดำเนินการไปได้สักระยะหนึ่งแล้วเกิดปัญหา คนที่คอยควบคุมกำกับดูแลตั้งแต่ระดับนโยบาย ระดับบริหาร ระดับการประสานงานจะคอยแก้ไขปัญหาให้ทีละประเด็น เพราะเรื่องบางเรื่องไม่อาจจะตัดสินใจได้โดยเด็ดขาดลำพังเพียงคนเดียว แต่จะต้องออกเป็นมติของคณะ จึงจะมีความชอบธรรมสมบูรณ์แบบ เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า การบริหารงานโครงการของวัดพระธรรมกายจะต้องมีการอำนวยการสั่งการเป็นระดับโดยเริ่มจากระดับนโยบาย ระดับผู้ประสานงาน และระดับผู้ปฏิบัติการ โดยหลักการแล้ว การบริหารโครงการทั้งสามส่วนนี้ต้องประสานกันอยู่ตลอดเวลา (พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, สัมภาษณ์ วันที่ 20 กรกฎาคม 2556) เริ่มจากระดับนโยบาย ซึ่งมีพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาสเป็นผู้ดำริโครงการเผยแผ่ในลักษณะกว้างๆ คือ บอกเป้าหมายสำคัญว่า จะให้เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์อะไร โดยมีอะไรเป็นตัวตั้ง แล้วคณะผู้บริหารจะช่วยกันคิดชื่อโครงการออกมา เพื่อให้สอดคล้องกับดำริของพระเดชพระคุณฯ ดังกล่าว จากการคิดค้นชื่อโครงการต่างๆ ก็เป็นที่ปรากฏแล้วว่า โครงการที่ช่วยกันคิดค้นขึ้นมา สามารถตอบโจทย์ปัญหาของสังคมได้อย่างมิต้องสงสัย และเป็นโครงการที่มีขนาดใหญ่ หรือเป็นโครงการระดับโลก (Mega Project) ซึ่งมีระยะเวลาในการดำเนินการค่อนข้างจะแบ่งออกเป็นระยะเวลาอย่างชัดเจน และต้องอาศัยความอดทนกว่าที่จะเห็นผลในโครงการสำคัญหลักๆ จะเห็นจากตลอดระยะเวลา 40 ของการจัดทำเป็นโครงการเผยแผ่ลักษณะต่างๆ เช่น โครงการธรรมทายาท ก็ปรากฏเห็นผลแล้วว่ามีศาสนทายาทที่เป็นกำลังหลักให้กับวัดหลายรูป และเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ และอีกหลายๆ โครงการ ซึ่งรวมอยู่ในช่วงระยะเวลา 40 ปี ทำให้พิสูจน์ได้แล้วว่า การดำริเป็นโครงการเพื่อการพัฒนาพระศาสนาของพระเดชพระคุณฯ และคณะผู้บริหารวัด ค่อนข้างจะตอบสนองความต้องการของสังคม และเป็นการอำนวยการในระดับนโยบายที่เห็นผลชัดเจนอย่างยิ่ง

ส่วนการอำนวยการในระดับบริหารหรือทำหน้าที่ประสานงาน คือ หัวหน้าโครงการย่อยลงไปตามศูนย์ปฏิบัติธรรมในจังหวัดต่างๆ จะเป็นคนคอยดูแลในเรื่องของการบริหารจัดการโครงการ ซึ่งออกมาจากวัดศูนย์ใหญ่ ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารจัดการโครงการเป็นไปด้วยดีและมีความเรียบร้อย บางครั้งการบริหารโครงการ อาจจะมีปัญหาอุปสรรคต่างๆ ทั้งในเชิงของนโยบาย และในเชิงของการบริหาร จึงจำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำของหัวหน้าโครงการย่อยๆ เป็นคนตัดสินใจ แต่ก่อนอื่นนั้น เรื่องบางอย่าง เช่น งบประมาณ ต้องมีการนำเสนอเข้าที่ประชุมใหญ่ของคณะกรรมการบริหาร เพื่อให้ความเห็นชอบหรือให้ข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ โดยข้อเท็จจริงแล้ว ผู้ที่ทำหน้าที่ประสานโครงการใหญ่ของวัดพระธรรมกาย ก็คือ ผู้นำบุญนั่นเอง โดยเป็นผู้ที่คอยดูแล ตรวจสอบ อำนวยการให้การบริหารโครงการเป็นไปตามเจตนารมณ์ของผู้ดำริโครงการ ขณะที่การอำนวยการบริหารโครงการ ยังหมายถึง

บทบาทของผู้ปฏิบัติการด้วย คือ การบริหารโครงการแต่ละครั้ง ต้องมีผู้ปฏิบัติการที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในแต่ละแผนก คนที่มีความสามารถและถนัดเรื่องไหนก็มอบหมายให้ไปทำเรื่องนั้น โดยรับผิดชอบหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด การอำนวยการระดับผู้ปฏิบัติการนี้ มีทั้งที่เป็นบรรพชิตและฆราวาสที่เป็นอาสาสมัครเข้ามาช่วยประสานงานและทำงานร่วมกัน ดังนั้น การอำนวยการการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย จึงมีลักษณะของการเชื่อมโยงเป็นลำดับ ได้แก่ ระดับนโยบาย ระดับบริหารหรือประสานงาน และระดับปฏิบัติการ การเชื่อมโยงทั้งสามนี้ จึงเป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้โครงการของวัดพระธรรมกายประสบผลสำเร็จ จากการให้ข้อมูลสำคัญของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พบว่า

“การบริหารโครงการทุกอย่างต้องมีการอำนวยการทุกครั้ง เพื่อให้เจตนารมณ์ของการบริหารโครงการบรรลุสำเร็จ เพราะการจัดทำโครงการแต่ละอย่างต้องพิจารณาที่เจตนารมณ์ว่า ต้องการจะให้เป็นอะไร และต้องมีคนคอยอำนวยการ คำว่า อำนวยการ คือ การหาวิธีการให้การทำงานเป็นไปด้วยความสะดวก” (พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต, สัมภาษณ์ วันที่ 23 สิงหาคม 2556)

“พระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส ท่านจะคอยกำชับมาโดยตลอดเวลาในโครงการที่กำลังดำเนินการอยู่ การกำชับเอาใจใส่ จึงตีความได้ว่า ท่านน่าจะถามว่า ดำริที่เป็นนโยบายไปถึงไหนแล้ว ถ้ามีปัญหาอะไรก็ต้องรายงาน” (พระสุนันท์ ปญฺญานนฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 26 สิงหาคม 2556)

“การบริหารโครงการต้องมีการอำนวยการไปตามลำดับ จากระดับนโยบายมีหลวงพ่อเจ้าอาวาส และผู้บริหารในสำนักหรือกองต่างๆ ของวัดที่จะคอยประสานงานกัน แต่ไม่ควรลืมว่า การอำนวยการถ้าไม่กล่าวถึงผู้ปฏิบัติคงจะไม่ได้ เนื่องจากเป็นผู้ลงมือปฏิบัติย่อมรู้ปัญหาดีกว่า” (พระวินัย ฐิตวินโย, สัมภาษณ์ วันที่ 29 กรกฎาคม 2556)

จากการให้ข้อมูลดังกล่าว การอำนวยการมี 3 ระดับ คือ ระดับนโยบาย ระดับบริหารและระดับปฏิบัติการ ทั้งสามระดับต้องกระทำควบคู่กันไป โดยอาศัยการรายงานผลที่เกิดจากผู้ทำหน้าที่ประสานงาน หรือผู้บริหารในส่วนต่างๆ ที่ได้รับมอบหมายให้กำกับดูแลผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ คือ ระดับปฏิบัติการ ซึ่งเป็นคนที่ทำหน้าที่ต่างๆ ตามที่ผู้บริหารโครงการได้มอบหมาย โดยวัดพระธรรมกายได้ดำเนินการทั้งสามประกอบกัน โดยอาศัยช่องทางการติดต่อสื่อสารกันตลอดเวลา เนื่องจากว่า การบริหารโครงการของวัด เป็นการบริหารที่ไม่ใช่เป็นการสั่งการ แต่เป็นการบริหารงานที่ให้ความเป็นอิสระในการบริหาร โดยมอบหมายให้หัวหน้าศูนย์ปฏิบัติธรรมเป็นผู้ดำเนินการอย่างเต็มที่และเมื่อมีปัญหาจึงค่อยนำเข้าสู่ที่ประชุม ซึ่งสอดคล้องตามหลักการบริหารจัดการองค์แนวใหม่ที่เน้นการบริหารแบบคณะ หรือแบบแนวราบ (Horizontal Management) พยายามลดความเป็นทางการให้มากที่สุด และที่สำคัญ ผู้ที่จะแสดงบทบาทหน้าที่ได้ดีและสำคัญที่สุด คือ ผู้นำบุญ ซึ่งเป็นหัวหน้าประจำศูนย์ปฏิบัติธรรมตามจังหวัดต่างๆ ที่จะเป็นทั้งผู้บริหารโครงการย่อยๆ ของวัดและเป็นทั้งผู้ประสานงานโครงการจากส่วนกลางและส่วนของศูนย์ปฏิบัติธรรม

การบริหารจัดการโครงการให้ประสบผลสำเร็จ ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การมีทีมงานที่เข้มแข็ง เนื่องจากกว่า การดำเนินการโครงการมีบริบทที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานและการประสานงานค่อนข้างมาก ต้องอาศัยการทำงานเป็นทีมงาน เมื่อกล่าวถึงว่า แล้วทีมงานที่จะดำเนินการไปตามโครงการมีมากพอแล้วหรือยัง คำตอบที่ได้ คือ ยังไม่เป็นการเพียงพอ ยิ่งมากเท่าไหร่

ยิ่งเป็นเรื่องที่ดี ซึ่งต้องอาศัยการฝึกฝนอบรมพัฒนาทีมงานโดยเฉพาะ ซึ่งมองโดยข้อเท็จจริงแล้ว กำลังทีมงานที่เป็นพระสงฆ์ภายในวัดค่อนข้างจะเป็นจุดเด่น เนื่องจากมีพระสงฆ์ที่ผ่านการฝึกอบรมเป็นจำนวนมาก อีกทั้งพระสงฆ์ที่มาจากปริยัติ กล่าวคือ บวชเป็นสามเณรแล้วศึกษานักธรรมบาลีจนแตกฉาน บางรูปเป็นพระเปรียญธรรม 9 ประโยค เป็นกำลังสำคัญในทีมงาน หรือแม้กระทั่งบางรูปที่ไม่ได้มาจากสายบวชเป็นสามเณรมา แต่ผ่านการอบรมโครงการธรรมทายาท หรือเป็นพระที่ผ่านการอบรมอุปบทหมู่ภาคฤดูร้อน และบวชอยู่ต่อจนได้ศึกษานักธรรม บาลี สำเร็จเป็นมหาเปรียญก็มีเช่นเดียวกัน แต่อาจจะได้เปรียบตรงที่พระธรรมทายาทผ่านการเรียนทางโลกมาแล้ว บางรูปจบปริญญาตรีจนถึงปริญญาเอก ซึ่งนับว่าเป็นทีมงานที่มีความเข้มแข็งพอสมควร

จากจุดนี้เองที่วัดพระธรรมกายถือเป็นจุดแข็งของวัด เนื่องจากกำลังในการเผยแผ่พระศาสนามีครบสมบูรณ์ ได้ทั้งคดีโลกและได้ทั้งคดีธรรม เพราะฉะนั้น การจัดตั้งเป็นทีมงานค่อนข้างจะเป็นไปโดยง่าย อีกประการในการดำเนินการโครงการ ที่กล่าวว่า มีการรวมกลุ่มกันเป็นทีมงานในแต่ละแผนกกองนั้น สิ่งสำคัญที่สุด ที่เป็นปัจจัยส่งผลต่อการรวมกลุ่มกันเป็นทีมงานเข้มแข็ง ก็คือ การถือเอาอุดมการณ์สูงสุดของการเข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นตัวตั้ง คือ บุญและบารมี โดยไม่มีการอามิสสินจ้างใดๆ การดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อที่จะสืบทอดอายุของพระพุทธศาสนาและเป็นการพัฒนาสังคมโดยฟื้นฟูศีลธรรมโลกให้กลับคืนมา หากทำได้สำเร็จก็จักกลายเป็นมหาอานิสงส์อันยิ่งใหญ่ เพราะฉะนั้นทีมงานทุกรูปรวมถึงฆราวาสที่เข้ามาช่วยงานจึงไม่รู้สึกเลยว่า ทำไปแล้วจะได้อะไร เพราะสิ่งที่ได้มากกว่าที่คาดเอาไว้ แม้จะไม่ได้เป็นรูปของตัวเงินวัตถุสิ่งของ แต่เป็นบุญกุศลซึ่งสำเร็จอยู่ที่ใจ การได้เข้ามาร่วมเป็นทีมงานในการบริหารโครงการต่างๆ ของวัดพระธรรมกาย จึงเป็นสิ่งที่มีความปรารถนาที่สุด เพราะได้ทำบุญให้เกิดขึ้นกับตนเองและได้สงเคราะห์ประชาชน

หากจะกล่าวไปแล้ว ในเรื่องของการทำงานเป็นทีมค่อนข้างจะลำบากหรือไม่ คำตอบที่ได้ “การสร้างทีมงานในการทำงานของวัดค่อนข้างจะง่ายเนื่องจากว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะเป็นรุ่น และภายในรุ่นจะมีการเรียนรู้จักและฝ่ายการฝึกฝนอบรมมาเป็นรุ่น” (พระนิพนธ์ สิริภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 28 สิงหาคม 2556) จึงไม่เป็นการลำบากแต่ประการใดหากจะรวมกลุ่มเป็นทีมงานเพื่อดำเนินการตามโครงการ และยิ่งเป็นพระสงฆ์ที่ถูกส่งไปปฏิบัติศาสนกิจตามศูนย์ปฏิบัติธรรมสาขาของวัดและเป็นลูกหลานในท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย ก็จะเป็นเรื่องที่ดี เพราะไม่ต้องเสียเวลาในการไปหาคนช่วยเหลือสนับสนุน เพราะพระสงฆ์ที่เป็นลูกหลานในท้องถิ่นนั้นๆ ค่อนข้างจะรู้จักมักคุ้นกันดีกับประชาชน สามารถปลูกศรัทธาได้ง่าย และสามารถจะชักจูงให้เข้ามาร่วมในการโครงการ ในส่วนของการดำเนินการตามโครงการนั้น ส่วนมากแล้วมักจะเป็นระดับพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติงาน โดยมีหัวหน้าคณะสงฆ์เป็นผู้ดูแลอีกทอดหนึ่ง หัวหน้าคณะสงฆ์มักจะถูกเรียกว่า ผู้นำบุญ ตามสาขาวัดต่างๆ โดยจะคอยเป็นผู้ประสานและจัดทำเป็นทีมงานคณะสงฆ์ผนวกกับทีมงานที่เป็นฆราวาสอุบาสกอุบาสิกา คอยดำเนินการให้โครงการเป็นไปด้วยดี จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในเรื่องของทีมงานดำเนินการโครงการพบว่า

“ทีมงานของวัดพระธรรมกายส่วนมากได้มาจากการจัดทำโครงการพระธรรมทายาทตั้งแต่แรกก่อตั้งและอาสาสมัครที่เข้ามาอยู่ในวัด ต่อมาเมื่อมีโครงการเกิดขึ้นเรื่อยก็ได้ทั้งพระธรรมทายาทรุ่นต่อรุ่น

พร้อมกับพระภิกษุที่ได้จากโครงการบวชพระฤดูร้อนบ้าง บวชพระหนึ่งแสนรูปบ้างคอยเป็นกำลังสนับสนุน” (พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต, สัมภาษณ์ วันที่ 23 สิงหาคม 2556)

“สาเหตุทำไม่วัดพระธรรมกายจึงต้องทำโครงการอยู่บ่อยๆ เนื่องจากว่า โครงการมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ต้องการจะให้คนบวชเพื่อทำความดี รักษาธรรมวินัย และผลพลอยได้จะได้คนดีคนเก่งไว้เป็นกำลังของพระศาสนา โดยใช้เป็นทีมงานการทำกิจกรรมต่างๆ ของวัด ไม่ว่าจะเป็นการเผยแผ่ การสาธารณูปการ การต่างประเทศ แต่ท้ายที่สุดแล้ว คือ ต้องเข้ามาเป็นทีมงานการดำเนินโครงการ” (พระครูธรรมมังคโลภาส, สัมภาษณ์ วันที่ 11 กันยายน 2556)

“โครงการต่างๆ ของวัด ล่าสุดโครงการธุดงค์ธรรมชัย เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดว่า มีทีมงานพร้อมเพียงกัน โดยมีผู้รับผิดชอบโครงการตามสาขาวัดในจังหวัดที่พระธุดงค์ได้เดินไป ต่างก็มีการประสานงานกันเป็นอย่างดี จนงานบรรลุเป้าหมายดังที่คาด ประกอบกับทีมงานด้านการเผยแผ่ ด้านการประชาสัมพันธ์ของวัด ต่างก็ทำงานกันได้ดี” (พระสมพงธ์ ยโสธโร, สัมภาษณ์ วันที่ 19 สิงหาคม 2556)

ข้อมูลสำคัญในเบื้องต้นได้แสดงให้เห็นว่า ทีมงานเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด หากจะดำเนินการโครงการให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพราะเหตุที่ว่า ในการดำเนินการโครงการ ต้องอาศัยทีมงานที่เป็นตัวบุคคล เป็นกลุ่ม เป็นคนที่ช่วยดำเนินการให้โครงการประสบผลสำเร็จ โดยทีมงานจะต้องมีคนที่มีความรู้ความสามารถ รับผิดชอบกันเป็นเรื่องๆ ภายในโครงการ โดยมีหัวหน้าทีมงาน คือ ผู้นำบุญจะเป็นคนคอยอำนวยการ แบ่งงาน กระจายให้ทำกันอย่างเป็นระบบ เข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของโครงการร่วมกัน หากเปรียบกับการเล่นฟุตบอล ทีมงานที่ทำงานด้านโครงการคงจะมีลักษณะคล้ายกัน กล่าวคือ เล่นกันเป็นทีม และมักจะไม่เกิดความขัดแย้ง เพราะถือว่า มีเป้าหมายสูงสุดในชีวิตอันเดียวกัน เพราะฉะนั้น การที่รู้เป้าหมายของชีวิตแล้ว และเคยอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกันเป็นระยะเวลายาวนาน จึงไม่เป็นการลำบากใจและขัดข้องใจที่จะทำงานด้วยกัน เพราะรู้ใจกันในการทำงานเป็นหมู่คณะ เนื่องจากหลักการฝึกฝนอบรมของวัดพระธรรมกายที่ถือว่า องค์การใดๆ อาจจะหาเสมอเหมือนยาก คือ การฝึกให้คนอยู่กันเป็นหมู่คณะ ฝึกให้คนเห็นใจกัน ฝึกให้คนมีความอดทนไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก

การบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย เป็นการบริหารที่มีเป้าหมายชัดเจน โดยที่โครงการแต่ละอย่างมีเป้าหมายมีวัตถุประสงค์ที่แสดงให้เห็นทิศทางที่จะก้าวหน้าต่อไป แต่ที่สามารถยึดโยงกันได้ดีที่สุดเห็นจะเป็น เป้าหมายด้านบุญ คำเดียว ไม่ว่าจะทำกิจกรรมอะไรก็ตาม พระเดชพระคุณหลวงฯ มักจะปรารภเรื่องบุญไว้เสมอ เช่นเดียวกับกิจกรรมภายในโครงการที่แบ่งหน้าที่กันทำตามความสามารถของแต่ละบุคคล หน้าที่ที่ได้รับมอบหมายนั้น คือ บุญ อันส่งผลต่อธุระในทางพระศาสนาสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี อีกทั้งประชาชนก็จะพลอยได้รับอานิสงส์ไปจากการจัดทำโครงการขึ้นมา แต่กระนั้นก็ตาม การบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย ต้องมีกำกับควบคุมดูแลทุกประเด็นที่เกี่ยวข้องระหว่างการบริหารจัดการ เป็นการตรวจสอบความก้าวหน้าของโครงการ ซึ่งมีการแบ่งระดับการตรวจสอบติดตามออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับนโยบาย ระดับการบริหาร และระดับปฏิบัติการ

การตรวจสอบความก้าวหน้าในระดับนโยบายนั้น ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นคณะผู้บริหารของวัดที่ดูแลรับผิดชอบโครงการแต่ละอย่างเป็นผู้ตรวจสอบ และการตรวจสอบก็จะพิจารณาโดยภาพรวมของแต่ละโครงการ ว่า เป็นไปตามนโยบายของผู้ดำริหรือไม่ และเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ร่วมกันหรือไม่ หากยังไม่เป็นไปตามก็ต้องมีการสั่งการเชิงนโยบาย เพื่อสื่อสารให้กับผู้ประสานงานโครงการที่อยู่ภายในวัดและวัดสาขาต่างๆ เป็นผู้ดำเนินการอีกทอดหนึ่ง ขณะที่ผู้ที่ทำหน้าที่ในการประสานโครงการทั้งหลายนั้น ก็จะต้องวิเคราะห์สภาพปัญหาและผลกระทบทั้งในเชิงบวกเชิงลบมาให้คณะผู้บริหารของวัดพิจารณาเพื่อประกอบการตัดสินใจดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาระหว่างการดำเนินการ บางครั้งปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินการโครงการของวัดในแต่ละพื้นที่มักจะไม่เหมือนกัน จึงเป็นหน้าที่ของผู้นำบุญในสาขาของวัดในจังหวัดต่างๆ จะคอยรวบรวมวิเคราะห์ผลกระทบทุกด้านเบื้องต้น เพื่อนำเสนอให้คณะผู้บริหารรับทราบ จากการการตรวจสอบการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายตามความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า

“การบริหารโครงการทุกอย่าง ผู้บริหารของวัดจะประชุมกันอย่างต่อเนื่องเพื่อติดตาม ตรวจสอบดูความก้าวหน้าของโครงการว่า มีความก้าวหน้าไปถึงไหนแล้ว พบปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง พร้อมทั้งมีข้อพิจารณาประกอบด้วย” (พระครูวินัยธรไพบูลย์, สัมภาษณ์ วันที่ 14 กรกฎาคม 2556)

“การรายงานความก้าวหน้า เป็นหน้าที่ส่วนหนึ่งของผู้ประสานงานคณะสงฆ์ภายในจังหวัดและประสานงานโครงการที่จะต้องนำเรียนความคืบหน้าในรายละเอียดของโครงการ พร้อมทั้งมีข้อพิจารณาถึงผลกระทบต่าง ที่จะนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขและตัดสินใจของผู้บริหารวัด” (พระครูสมุห์จรินทร์, สัมภาษณ์ วันที่ 23 กรกฎาคม 2556)

“ผลกระทบที่เกิดจากการบริหารโครงการ เป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะมีหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ผลกระทบนี้อาจจะเป็นในทางที่ดีหรือไม่ดีก็ได้ ต้องมีการรายงานกันอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากแต่ละพื้นที่มีสภาพแวดล้อมต่างกัน แต่ที่น่ารับฟังอย่างมาก คือ สภาพแวดล้อมด้านคณะสงฆ์ ประชาชน หน่วยงานราชการ มีเสียงตอบรับกันอย่างไร” (พระมหาคมเพชร ธมฺมวิชิโร, สัมภาษณ์ วันที่ 25 กันยายน 2556)

ประเด็นสำคัญของการตรวจสอบความคืบหน้าโครงการของวัดพระธรรมกาย ส่วนใหญ่มักจะได้รับจากการรายงานของผู้ประสานงานโครงการภายในวัดศูนย์ใหญ่และผู้นำบุญที่เห็นหน้าหน้าตามศูนย์ปฏิบัติธรรมในจังหวัดต่างๆ จะคอยประสานในเรื่องของข้อมูลข่าวสารที่จะรายงานต่อคณะผู้บริหาร (Suchman, 1977) การรายงานข่าวสารจากการดำเนินการในโครงการเป็นหน้าที่ของผู้ปฏิบัติตามนโยบายต้องรายงานเพื่อหาทางแก้ไขอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ความเห็นของ Suchman (1977) ดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่า การบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายมีการรายงานความคืบหน้าโครงการตลอดเวลา โดยอาศัยผู้ที่ได้รับมอบหมายภายในวัด และพระสงฆ์ผู้นำบุญในต่างจังหวัด คอยสนับสนุนข้อมูลให้คณะผู้บริหารไว้พิจารณาประกอบการตัดสินใจดำเนินการแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น นอกจากนี้ยังเห็นได้ว่า ในการรายงานความคืบหน้า ยังมีการวิเคราะห์ผลกระทบในเบื้องต้นเพื่อประกอบการพิจารณาอีกด้วย และประเด็นการวิเคราะห์ที่คณะผู้บริหารให้ความสนใจ ได้แก่ ท่าทีของคณะสงฆ์ประชาชน และหน่วยงานราชการ สถานศึกษา เป็นต้น เพราะบุคคลและองค์การเหล่านี้ เป็นพื้นฐานสำคัญที่จะให้ความร่วมมือ และเป็นกลไกในการขับเคลื่อนในระดับจังหวัด หากปราศจากความร่วมมือ

จากบุคคลและองค์การเหล่านี้แล้ว การบริหารงานโครงการของวัดพระธรรมกาย จึงไม่อาจจะประสบผลสำเร็จได้อย่างลุล่วง

โดยสรุปการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายจะประสบผลสำเร็จได้ ต้องอาศัยปัจจัยหลายประการเป็นเครื่องมือสนับสนุนเพื่อให้การบริหารโครงการเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและถูกต้องตามหลักวิชาการ ซึ่งจากการประมวลผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยภาพรวมพอจะวิเคราะห์และแยกประเด็นของความคิดเห็นในการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย ซึ่งมีปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ประสบผลสำเร็จดังนี้

1) สภาพแวดล้อมการบริหารโครงการ เป็นองค์ประกอบของการบริหารจัดการโครงการของวัดพระธรรมกาย เนื่องจากว่า โครงการของวัดพระธรรมกายมีขอบเขตพื้นที่ ระยะเวลา และบุคคลที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย สภาพแวดล้อมของการบริหาร จึงต้องมีการพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบในประเด็นที่ว่า สภาพแวดล้อมด้านประชาชน วัฒนธรรมท้องถิ่น คณะสงฆ์ในจังหวัด หน่วยงานราชการ หน่วยงานท้องถิ่น หน่วยงานสถานศึกษา และห้างร้านเอกชนต่างๆ ฯลฯ เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด ก่อนที่จะลงมือดำเนินการตามโครงการ ต้องพิเคราะห์บริบทดังกล่าวให้ดี แล้วนำมาวางแผนดำเนินการไปตามขั้นตอน ซึ่งจะทำให้บริหารโครงการเป็นไปด้วยดีและบรรลุเป้าหมายตามดำริของผู้นำสงฆ์

2) วัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการ การบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายมีเป้าหมายของการดำเนินงานชัดเจนตั้งแต่ต้น เริ่มตั้งแต่การตีโจทย์ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น และนำมาสู่การกำหนดเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยจัดทำเป้าหมายของการดำเนินการไว้ชัดเจน กล่าวคือ เป็นเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาของสังคม ขณะที่การกำหนดเป้าหมายเรื่องของการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาและการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ ก็ได้มีการกำหนดเข้าไปในโครงการต่างๆ ด้วย แม้ว่า จะไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม แต่เจตนารมณ์ของวัด ที่ต้องการอยากจะให้เป็น คือ การได้เห็นอายุของพระพุทธศาสนายาวนานเพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ ศึกษาและสืบทอดปณิธานต่อไปในวันข้างหน้า และสิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการตั้งเป้าหมายเอาไว้ ได้แก่ การพัฒนาบุคลากรให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีศีลธรรม ดังวิสัยทัศน์ในการตั้งวัดตั้งแต่เริ่มแรกว่า “สร้างวัดให้เป็นวัด สร้างพระให้เป็นพระแท้ และสร้างคนให้เป็นคนดีคืนสู่สังคม” ประการสุดท้าย หัวใจสำคัญของเป้าหมายสูงในโครงการ คือ การได้นำเอาการปฏิบัติธรรมตามแนววิชชาธรรมกายซึ่งค้นพบโดยพระเดชพระคุณหลวงปู่ (สด) ไปเผยแผ่อบรมให้คนที่เข้ามาร่วมในโครงการได้ถือปฏิบัติให้เห็นมรรคเห็นผล เพราะฉะนั้นบทสรุปของการกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายสำคัญของโครงการ คือ การหลอมรวมวัตถุประสงค์ทั้งหมดไว้ในโครงการเพื่อทำให้วัดพระธรรมกายกลายเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาโลกและบัดนั้นศีลธรรมโลกจะกลับคืนสู่โลกอีกครั้งหนึ่ง

3) การวางแผนการบริหารโครงการ วัดพระธรรมกายได้ชื่อว่า เป็นวัดที่มีระบบการบริหารจัดการภายในและภายนอกองค์การที่เป็นตัวอย่างสู่ความเป็นเลิศ (Best Practice) ให้กับองค์การอื่นๆ ได้ถือเป็นแบบอย่าง โดยเฉพาะในเรื่องของการวางแผน เนื่องจากวัดพระธรรมกายมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถมากมายที่เข้ามาอุปสมบทในโครงการธรรมทายาท โครงการอุปสมบทในช่วงฤดูร้อนแล้วไม่ลาสิกขา ได้กลายเป็นกำลังสำคัญของพระศาสนาที่จะใช้ศักยภาพและความถนัดของตน

รังสรรค์งานด้านการเผยแผ่ให้สำเร็จลุล่วงไปตามลำดับ เหนือสิ่งอื่นใด จากการได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการจัดทำโครงการชัดเจนแล้ว สิ่งที่คณะผู้บริหารได้ระดมสมอง (Brain Stroming) ร่วมกัน คือ การวางแผน ขอบเขตของการวางแผน ได้แก่ การวางแผนด้านบุคคล การวางแผนด้านการใช้จ่ายงบประมาณ การวางแผนด้านการจัดโครงสร้างการบริหาร การวางแผนด้านอุปกรณ์เครื่องมือที่ใช้สนับสนุน และการวางแผนด้านการจัดสถานที่

4) การอำนวยการการบริหารโครงการ การวางแผนการบริหารโครงการการเผยแผ่ของวัดพระธรรมกาย เมื่อดำเนินการเสร็จสิ้น มีการมอบหมายคนให้ไปทำหน้าที่ตามส่วนต่างๆ ที่อยู่ในขอบเขตของการบริหารโครงการแล้ว ประการต่อไปคือ การอำนวยการให้โครงการเผยแผ่ธรรมะที่ได้จัดทำขึ้นเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คล้ายกับเป็นการอำนวยความสะดวกให้การบริหารโครงการเป็นไปด้วยดี เรียกว่า การอำนวยการระดับนโยบาย ซึ่งเป็นการอำนวยการที่อยู่ในระดับผู้บริหารของวัด โดยมีพระเดชพระคุณหลวงพ่อฯ เป็นผู้มอบหมายให้ผู้บริหารของวัด เป็นคนคอยอำนวยการ แล้วรายงานผล ผลปรากฏเป็นเช่นใด ก็ต้องมีการประชุมเพื่อหาแนวทางดำเนินการในเชิงนโยบาย ความจริงแล้ว การอำนวยการบริหาร ก็เพื่อจะสำรวจดูว่า เป็นไปตามดำริหรือไม่ ขณะที่การบริหารโครงการตามดำริ เรียกว่า ระดับผู้บริหารหรือระดับการประสาน กล่าวคือ เป็นการบริหารไปตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ในโครงการ โดยมีการแบ่งงาน และกระจายให้กับส่วนต่างๆ ดำเนินการ ส่วนมากแล้ว ผู้ที่อยู่ในระดับบริหาร ได้แก่ ผู้บริหารสำนัก กอง หน่วยงานภายในวัด ตลอดถึงผู้นำบุญตามสาขาศูนย์ปฏิบัติธรรมในจังหวัดต่างๆ ซึ่งดูแลรับผิดโครงการย่อยที่ออกจากวัดศูนย์ใหญ่ไปปฏิบัติให้สอดคล้องกัน นอกจากนี้ การอำนวยการระดับผู้ปฏิบัติ คือ คนที่เป็นผู้ปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากผู้บริหารหรือผู้ประสานงานในโครงการให้ดำเนินการ เมื่อพบปัญหาอะไร ก็ต้องรายงานให้ผู้บริหารหรือผู้ประสานงานได้รับทราบเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาต่อไป

5) การดำเนินการบริหารโครงการ เป็นเรื่องของการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติล้วนๆ กล่าวคือ การบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย มีความเป็นระบบและลำดับชั้นในการบริหาร เริ่มจากระดับนโยบายที่กำหนดเป็นนโยบายสำคัญออกมา ระดับชั้นบริหารคือการคิดต่อยอดวางแผนให้สอดคล้องกับนโยบาย และระดับปฏิบัติการเป็นส่วนของการลงมือปฏิบัติล้วนๆ และลักษณะทั่วไปที่มักจะพบเห็นกันในระดับปฏิบัติการ คือ การจัดทำเป็นทีมงานบริหาร โดยมีหัวหน้าหรือผู้นำบุญของวัดสาขาในจังหวัดต่างๆ เป็นผู้ดูแล และให้การจัดตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบ โดยการจัดทีมงานของการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายนั้น จะพิจารณาดูที่ความรู้ความสามารถและความเหมาะสมของบุคลากรแต่ละบุคคล เพื่อที่จะกำหนดให้สอดคล้องกับตำแหน่งหน้าที่ในการดำเนินโครงการ สำหรับผู้ที่ปฏิบัตหน้าที่ในโครงการนี้ มีทั้งที่เป็นพระภิกษุและฆราวาสอาสาสมัครเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามส่วนต่างๆ ที่ได้รับมอบหมาย เมื่อทำงานสักระยะหนึ่งการทำงานก็เริ่มพัฒนาขึ้น เนื่องจากบุคลากรผู้ปฏิบัติหน้าที่ทุกคนตระหนักถึงเป้าหมายของตนอยู่เสมอว่า มีบุญเป็นที่ตั้ง ซึ่งสามารถหล่อเลี้ยงร่างกายและจิตใจให้ทำงานในโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดได้อย่างสะดวกและไม่มีเงื่อนไขผูกมัดใดๆ ทั้งสิ้น การดำเนินการในโครงการต่างๆ จึงสำเร็จเป็นมรรค เป็นผลได้โดยเร็ว

6) การควบคุมการบริหารโครงการ การบริหารงานโครงการการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายทุกครั้ง ต้องมีการตรวจสอบความคืบหน้าของการปฏิบัติงานตามที่ได้มอบหมายให้ส่วนต่างๆ ที่

รับผิดชอบให้ดำเนินการ และในการตรวจสอบนั้น ได้กระทำเป็นระยะและต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายของการตรวจสอบ คือ ต้องการที่จะทราบว่า การบริหารโครงการมีความก้าวหน้าเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอะไร เป็นต้น นอกจากนี้ ยังเป็นการสำรวจดูว่า ปฏิกิริยาย้อนกลับ (Feet Back) มาเป็นไปในเชิงบวกหรือเชิงลบมากกว่ากัน ซึ่งจะนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขและนำไปประกอบการตัดสินใจให้กับผู้บริหารของวัดได้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของการจัดทำโครงการขึ้นมาอย่างแท้จริง เหนือสิ่งอื่นใด ของการจะรับทราบในความสำคัญของการตรวจสอบความคืบหน้า คือ การรายงานผลที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้บริหารหรือผู้นำบุญในสาขาต่างๆ ต่างก็นำเอาข้อมูลที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินการโครงการเข้ามาประกอบการรายงานเพื่อให้ทุกฝ่ายได้รับทราบและหาแนวทางการดำเนินการร่วมกัน

4) ปัจจัยด้านศรัทธาประชาชน

องค์การทุกแห่งในโลกจะยืนหยัดอยู่ได้ เพราะมีผู้เข้ามาใช้บริการ คือ ประชาชน โดยเห็นภาพชัดเจนจากหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งมองประชาชนคือเจ้านายที่จะต้องให้บริการอย่างดีเยี่ยม แต่ขณะที่องค์การภาคเอกชน มองประชาชนเป็นดังลูกค้าชั้นดี หรือเรียกว่า ลูกค้าคือพระเจ้า ผู้นำเงินมาให้องค์การ แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นองค์การหน่วยงานราชการและหน่วยงานภาคเอกชน ในที่สุด คือ ต้องมีประชาชนเป็นผู้อุ้มชู ยิ่งเป็นหน่วยงานด้านศาสนาด้วยแล้ว ยิ่งต้องอาศัยประชาชนเป็นผู้อุปถัมภ์ดูแล ภาษาทางด้านพระพุทธศาสนา เรียกว่า ศรัทธาประชาชน กล่าวคือ เมื่อประชาชนเข้ามาปฏิบัติศาสนกิจภายในวัดและเกิดความเชื่อ ความศรัทธา ทั้งในหลักคำสอนและพระสงฆ์ที่อยู่ปฏิบัติศาสนกิจในวัด ความศรัทธาที่มีเป็นทุนเดิมอยู่ จะกลับเพิ่มขึ้นเพราะได้ศึกษาเรียนรู้ และเห็นวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ จึงเกิดคำว่า ศรัทธาประชาชนที่ได้มอบให้กับตัวบุคคล และตัวขององค์การ การมีศรัทธาที่มอบให้แก่บุคคล โดยมีความเชื่อว่า บุคคลคนนี้ กล่าวคือ พระสงฆ์ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นตัวอย่างของความประพฤติที่ปฏิบัติตามกรอบของธรรมวินัย ขณะที่การมอบศรัทธาให้กับองค์การ หมายความว่า องค์การทางด้านศาสนา กล่าวคือ วัด ย่อมเป็นองค์การตัวอย่างของการสร้างบุญกุศลและเป็นองค์การที่ขาวสะอาด จึงทำให้ประชาชนเกิดเป็นความศรัทธาขึ้นมา

หากมองในมุมกลับกัน หากวัดไม่มีฐานคือศรัทธาประชาชนเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ วัดนั้นก็จะอยู่ไม่ได้นาน เห็นได้จากวัดร้างทั่วประเทศ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะขาดศรัทธาประชาชนเป็นที่ตั้ง กล่าวคือ ประชาชนไม่เข้าไปวัด และในวัดก็ไม่มีพระสงฆ์อยู่ประจำเพื่อเฝ้าดูแลรักษาศาสนสถาน ในที่สุดวัดก็เก่าคร่ำคร่า ปล่อยให้เป็นที่รกร้างว้างเปล่ากลายเป็นสุสานที่ไร้คนเข้าไปดูแล เพราะฉะนั้น หลักใหญ่ใจความของคำว่า ศรัทธาประชาชน คือ การที่ประชาชนได้มองเห็นถึงความสำคัญและให้การดูแลอย่างต่อเนื่อง เพราะวัดเป็นสมบัติของแผ่นดิน มิใช่เป็นของใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นสมบัติร่วมกันที่จะต้องช่วยกันดูแลรักษา โดยหน้าที่สำคัญของประชาชนคือการให้ความอุปถัมภ์ในด้านต่างๆ แก่พระภิกษุที่อยู่ประจำวัด หน้าที่ของพระภิกษุนอกจากจะปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยแล้ว ยังมีหน้าที่ที่จะต้องบูรณปฏิสังขรณ์ ดูแลความเรียบร้อยสงบในวัด เป็นหูเป็นตาแทนประชาชน ซึ่งประชาชนได้ฝากความหวังเอาไว้กับพระภิกษุเกือบจะทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านพฤติกรรมที่อยู่ในสมณสารูป ด้านการเป็นที่พึ่งทางใจ ด้านการเป็นศูนย์ของการทำกิจกรรมทางศาสนา เป็นต้น ทั้งหมดนี้ ขึ้นอยู่กับ

ความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อวัดทั้งสิ้น หากทำได้อย่างที่ประชาชนคาดหวัง ศรัทธาที่จะไม่คลอนแคลนย่อมเกิดขึ้นและอยู่อย่างยั่งยืน

เมื่อกล่าวถึงวัดพระธรรมกายในด้านการปลูกศรัทธาแก่ประชาชน นับว่าเป็นประเด็นสำคัญที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง เพราะเมื่อพิจารณาจากปณิธานของการสร้างวัดจะพบว่า การสร้างวัดพระธรรมกายขึ้นมาจากคณะผู้บุกเบิกยุคเริ่มแรก ก็เพื่อเอาไว้เป็นสถานที่ฝึกอบรมประชาชน โดยก่อนอื่นนั้น คำว่า วัดจะต้องเป็นวัดในความหมายที่แท้จริง กล่าวคือ สามารถเป็นที่พึ่งทางใจให้กับประชาชนได้ ดังคำกล่าวที่ว่า สร้างวัดให้เป็นวัดอย่างแท้จริง แต่อย่างไรก็ดี มีคำถามกลับคืนมาว่า แล้ววัดในประเทศไทยนอกจากวัดพระธรรมกายไม่มีความเป็นวัดหรือ คำตอบที่ได้ คือ “มีความเป็นวัดเหมือนกันหมด แต่ความเป็นวัดในความหมายที่แท้จริงตามหลักพระธรรมวินัยนั้น หาได้ยาก” (พระครูวินัยธรไพบูลย์, สัมภาษณ์ วันที่ 14 กรกฎาคม 2556) เพราะเหตุที่ว่า การสร้างวัดขึ้นมาเพื่อใช้เป็นที่ประกอบศาสนกิจและเป็นสถานที่บ่มเพาะนิสัยให้คนเป็นคนดีตามหลักธรรมโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ให้การอบรม และเมื่อคนมีแต่ศีลธรรม สังคมภายในวัดก็จะเป็นตัวอย่างแก่สังคมอื่นๆ กล่าวคือ เป็นสังคมแห่งการทำความงามความดี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นสังคมอุดมคติเชิงพุทธ

ยิ่งในปัจจุบันนี้มีโครงการเกี่ยวกับวัดร้าง ซึ่งพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาสได้ดำริเกี่ยวกับวัดร้างขึ้นมา โดยสาระสำคัญที่เกี่ยวกับดำริดังกล่าวได้ ทำอย่างไรวัดร้างจะฟื้นคืนกลับมาเป็นวัดที่มีคนดูแลรักษา จึงเกิดเป็นโครงการที่ชื่อว่า “การฟื้นฟูวัดร้างให้กลายเป็นวัดรุ่ง” กล่าวคือ การรื้อฟื้นคืนวัดร้างที่มีอยู่ภายในประเทศแล้วนำมาพัฒนาให้กลายเป็นวัดที่คนรู้จักมากยิ่งขึ้น นั่นหมายความว่า ก่อนที่จะคืนฟื้นวัดร่างดังกล่าว ต้องมีพระภิกษุประจำอยู่เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้นำบุญในวัดร้างที่ตั้งอยู่ในพื้นที่นั้นๆ แต่พระภิกษุที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ที่มีความมุ่งมั่น ตั้งใจจะทำหน้าที่บูรณะปฏิสังขรณ์และปลูกศรัทธาประชาชนนับว่าหาได้ยาก วัดพระธรรมกายจึงต้องพัฒนาบุคลากรที่บวชเป็นพระแท้ตามมโนปณิธานแล้วส่งพระภิกษุที่อยู่ภูมิลำเนานั้นกลับไปพัฒนาบ้านเกิดตนเอง บริเวณใดมีวัดร้างก็ให้ไปใช้ความสามารถในการพัฒนากลับคืนให้เป็นวัดเด่น เหนือสิ่งอื่นใด ศรัทธาประชาชนย่อมเกิดขึ้นก่อนที่จะรื้อฟื้นคืนวัดร้างให้เป็นวัดเด่น โดยเริ่มจากพระสงฆ์ต้องทำหน้าที่ให้เหมาะสมกับสถานะพร้อมทั้งการแสดงบทบาทภาวะผู้นำสงฆ์ นำพา นำคิด นำปฏิบัติ ให้เห็นเป็นรูปธรรม บัดนั้นศรัทธาประชาชนก็จะเกิดมีขึ้นตามมาภายหลัง ดังนั้น เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า ปัจจัยด้านศรัทธาของประชาชนมีผลต่อการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายมากน้อยเพียงใดดังจะได้อธิบายไปตามลำดับ

ปัจจัยด้านศรัทธาประชาชนมีผลต่อการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายได้อย่างไร (ผู้สัมภาษณ์)

วัดพระธรรมกายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันสร้างวัดขึ้นมาเพื่อที่จะเป็นที่ฝึกอบรมพัฒนาคนให้เป็นคนดีและสร้างวัดให้เป็นวัด สร้างพระสงฆ์ให้เป็นพระที่น่าเคารพกราบไหว้ เพียงมโนปณิธานนี้ ก็ตีความได้ว่าทั้งหมดทั้งปวง เพื่อเป็นการปลูกฝังศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชน เนื่องจากศรัทธาของประชาชนที่มีต่อวัด ต่อพระสงฆ์ ค่อนข้างจะคลอนแคลน กรณีคนที่ไม่เข้าใจก็เมื่อเห็นภาพที่ปรากฏในสื่อเกี่ยวกับพระสงฆ์ ศรัทธาของประชาชนก็จะคลอนแคลนลงไปอย่างมาก ในทางกลับกันหากคนที่เป็นชาวพุทธมีความเข้าใจ รู้จักแยกแยะ แม้จะมีเรื่องเกี่ยวกับพระสงฆ์ขึ้นหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์หรือประเด็นพาดหัวข่าว ศรัทธาของคนที่ไม่เข้าใจก็จะไม่คลอนแคลน ภาษาทางพระเรียกว่า อาจารศรัทธา วัด

พระธรรมกายจึงเพียรพยายามสร้างคนให้มีความเข้าใจในหลักธรรมะ โดยเน้นที่การฝึกอบรม จะอยู่ในรูปแบบกิจกรรมของวัด หรือในรูปแบบโครงการของวัด ซึ่งมีระดับที่ใหญ่กว่า

ผลสะท้อนกลับคือ ประชาชนมีความรู้สึกที่ดีต่อวัดมากขึ้น โดยเห็นว่าสิ่งที่ไม่ดีไม่งามทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นเฉพาะตัวบุคคล ซึ่งตรงกับคำสอนของพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาสและนักปราชญ์ด้านพระพุทธศาสนาหลายท่านกล่าวว่า “ที่บอกว่าศาสนาเสื่อม ความจริงแล้วไม่ใช่ สิ่งที่เสื่อมคือคนต่างหาก” เพราะฉนั้น ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่การฝึกฝนอบรมบุคคลให้เป็นคนดี และเมื่อบวชเป็นพระก็เป็นพระดี จึงจะเป็นสิ่งที่เสริมสร้างจุดเด่น จุดแข็งของวัดได้อย่างแท้จริง

การจะปลูกฝังศรัทธาประชาชนให้มีความมั่นคงและยั่งยืนได้ ส่วนหนึ่งต้องอาศัยให้ทุกภาคส่วนเข้ามาสนับสนุน ก่อนอื่นนั้นวัดพระธรรมกายได้ทำให้เห็นว่า โครงการต่างๆ ที่วัดได้ดำริคิดและนำไปสู่การปฏิบัตินั้น เห็นผลอย่างแท้จริง โดยมีผลเป็นรูปธรรม และต่อมาภายหลังเมื่อทุกส่วนได้เห็นเจตนารมณ์อันแท้จริงแล้ว ก็จะเกิดความเชื่อมั่นว่า โครงการที่วัดพระธรรมกายได้จัดทำขึ้นนั้น ไม่ใช่ทำไปเพียงเพื่อการแสวงหากำไร และเป็นการบิดเบือนหลักคำสอน แต่การจัดทำขึ้นมาก็เพื่อเป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและแก่ประชาชนอย่างมิต้องสงสัย เมื่อคนเริ่มให้ความสนใจและเริ่มเชื่อมั่นแล้ว ก็มิใช่เรื่องยากที่จะดึงทุกภาคส่วนให้เข้ามาสนับสนุน แต่อย่างไรก็ดี หากทุกภาคส่วนไม่ให้ความสนใจและไม่สนับสนุนแล้ว โครงการของวัดก็ยากที่จะประสบผลสำเร็จ โดยภาคส่วนต่างๆ นั้น เป็นต้นว่า ประชาชน หน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน หน่วยงานสถานศึกษา ล้วนแต่เป็นภาคส่วนที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากภาคส่วนเหล่านี้ หากมองในแง่ของกลไกการบริหารงาน ถือเป็นฟันเฟืองสำคัญที่วัดจะต้องดึงให้เข้ามาเป็นหนึ่งของการขับเคลื่อนงานโครงการเผยแผ่ธรรมะ

ข้อเท็จจริงก็ปรากฏให้เห็นแล้วว่า ภาคส่วนเหล่านี้ได้ให้ความสำคัญและได้เห็นความสำคัญจากโครงการที่วัดพระธรรมกายได้จัดทำขึ้น เห็นได้จากภาคส่วนราชการโดยกระทรวง ทบวง กรม ได้นำบุคลากรเข้ารับการอบรมธรรมะจากทางวัด ขณะเดียวกันก็ให้ความช่วยเหลือในด้านโครงการของวัดตามสาขาของวัดที่มีอยู่ในต่างจังหวัด ภาคส่วนเอกชนก็สนับสนุนเข้าร่วมในโครงการต่างๆ ทั้งในวัดส่วนกลางและส่วนสาขา ภาคส่วนหน่วยงานทางการศึกษายิ่งเห็นได้ชัด จากโครงการครูแก้ว ครูต้นแบบ ครูดีศรีตำบล ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้ให้การสนับสนุนให้ครูทั่วประเทศเข้าร่วมอบรม ส่วนภาคส่วนท้องถิ่น จะเห็นภาพชัดเจนในจังหวัดต่างๆ ที่มีวัดสาขาตั้งอยู่ เมื่อถึงเวลาจัดกิจกรรมโครงการ ท้องถิ่นมีบทบาทอย่างสูง เพราะฉะนั้น ศรัทธาประชาชน บางครั้งวัดได้จากการให้การสนับสนุนจากทุกภาคส่วน และการสนับสนุนนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วัดพระธรรมกายสามารถทำหน้าที่ในการเผยแผ่ธรรมะในรูปแบบของการจัดทำเป็นโครงการได้ดีตลอดมา ประเด็นนี้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พบว่า

“ศรัทธาประชาชนบางครั้งพึ่งวัดได้ด้วยการที่ทุกภาคส่วนให้การยอมรับสนับสนุนวัดพระธรรมกาย หรือกล่าวได้ว่า ได้ช่วยเหลือให้วัดพระธรรมกายทำงานด้านการเผยแผ่พระศาสนาได้อย่างสะดวก เห็นได้จากโครงการธุดงค์ธรรมชัย ทั้งหน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน และท้องถิ่นชาวบ้านต่างก็ให้การสนับสนุน” (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สดฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556)

“การปลูกฝังศรัทธาของวัดต้องคิดหามวลชนให้ได้ก่อน อย่างน้อยต้องดึงมวลชนกลับเข้ามาร่วมเป็นส่วนหนึ่งของโครงการให้ได้ โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นนั้น รวมถึงหน่วยงานราชการ หน่วยงานสถานศึกษา” (พระครูวิเทศปัญญาภรณ์ (สมบุญ สมฺมาปุญฺโญ), สัมภาษณ์ วันที่ 6 ตุลาคม 2556)

“การดึงภาคส่วนต่างๆ เข้ามาร่วมในโครงการได้ นับว่าเป็นก้าวย่างหนึ่งที่จะทำให้ทุกฝ่ายได้เห็นว่า วัดพระธรรมกายทำให้ ทำจริง และเป็นประโยชน์จริง ความจริงวัดพระธรรมกายก็ต้องการจะทำโครงการที่เป็นประโยชน์อยู่แล้ว” (พระครูภาวนาสุธรรมวิเทศ (หาญชัย อาสภกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 20 ตุลาคม 2556)

นอกจากนี้ การที่ทุกฝ่ายได้ให้การสนับสนุนวัดพระธรรมกายไม่ว่าเป็นทางตรงหรือทางอ้อม ในเรื่องของการเผยแผ่ธรรมะในรูปแบบโครงการต่างๆ แสดงให้เห็นว่า วัดพระธรรมกายเปิดประตูกว้างให้ทุกฝ่ายได้เข้ามาร่วม อาทิ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรักษา และร่วมเผยแผ่ โดยมิได้จำกัดให้หน่วยงานองค์การหรือบุคคลใดเป็นผู้ผูกขาด เนื่องจากการสร้างวัดพระธรรมกายขึ้นมา เจตนารมณ์ก็ระบุไว้ชัดว่า เพื่อทำวัดให้เป็นที่พึ่งของประชาชน อย่างน้อยประชาชนเข้ามาวัดก็สัมผัสได้ถึงความร่มเย็น ร่มรื่น และได้รับธรรมะกลับไปบ้าน เพราะฉะนั้น โครงการที่จัดสร้างขึ้น ฐานคิดสำคัญคือประโยชน์ของประชาชน และเน้นเป็นที่สุด คือ ต้องการให้ประชาชนเข้ามาร่วมในโครงการ กิจกรรมที่วัดได้จัดทำขึ้นตลอดทุกๆ โครงการ กิจกรรม ทั้งนี้ หากไม่มีประชาชนเป็นฐาน วัดพระธรรมกายก็ไม่สามารถยืนหยัดอยู่ได้ตลอดระยะเวลา 40 ปี ตามทฤษฎีแล้ว หน่วยงานองค์การใดก็ตาม หากปราศจากการมีส่วนร่วมจากประชาชนทุกกลุ่ม หน่วยงานองค์การนั้นก็จะไม่มีความชอบธรรม และยิ่งเป็นองค์การด้านศาสนาที่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนประชาชนด้วยแล้ว หากปราศจากฐานสำคัญคือประชาชนไปเสียแล้ว หน่วยงาน องค์การนั้นก็จะอยู่ไม่ได้ เพราะทุกอย่างขึ้นอยู่กับประชาชนทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น การจะกำหนดเป็นโครงการใดๆ พระเดชพระคุณหลวงพ่อฯและคณะผู้บริหารต่างคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่จะเกิดขึ้นกับประชาชนเป็นหลัก ดังพุทธภาษิตที่ว่า “โลกานุกมฺปาย” หมายถึงการอนุเคราะห์ชาวโลก ซึ่งเป็นกิจหรือหน้าที่ของสงฆ์ที่พึงจะกระทำ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พบว่า

“วัดพระธรรมกายคำนึงเสมอว่า การมีส่วนร่วมมีความสำคัญมากเพียงใด โดยที่การมีส่วนร่วมไม่จำกัดเฉพาะจากประชาชนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงคนทำงานในวัดด้วย” (พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต, สัมภาษณ์ วันที่ 23 สิงหาคม 2556)

“ความจริงแล้ว การมีส่วนร่วมจะต้องมีทุกขั้นตอน แต่บางทีต้องแยกออกว่า การมีส่วนร่วมประการที่หนึ่งคือประชาชน ประการที่สองคือบุคลากรภายในวัด สำหรับคนทั่วไปเราต้องการจะให้เข้ามามีส่วนร่วมอยู่แล้ว ส่วนการมีส่วนร่วมของบุคลากรภายใน ต้องดูที่ระดับด้วย เป็นระดับนโยบาย บริหาร หรือปฏิบัติการ” (พระอานนท์ อภินนฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 6 สิงหาคม 2556)

“ผลพลอยได้จากการมีส่วนร่วม คือ โครงการของวัดเจริญก้าวหน้า โดยทุกส่วนได้มีส่วนร่วมอย่างน้อยเข้าร่วมในโครงการ” (พระสุรศักดิ์ สุรสกฺโก, สัมภาษณ์ วันที่ 28 กันยายน 2556)

“วัดพระธรรมกายเปิดกว้างต้อนรับประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ให้เข้ามาปฏิบัติธรรมร่วมกัน เพราะต้องการจะให้ทุกคนได้พบกับแสงสว่างคือธรรมะอยู่แล้ว” (พระมหาสงวน สุริยวโส, สัมภาษณ์ วันที่ 29 ตุลาคม 2556)

ตัวบ่งชี้อีกประการหนึ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย นอกจากจะเป็นเรื่องของการมีส่วนร่วมแล้ว ยังมีปัจจัยด้านการเข้าร่วมปฏิบัติธรรม เป็นที่ยอมรับกันว่า หากจะวัดว่าโครงการหรือกิจกรรมใดๆ ประสบผลสำเร็จหรือไม่ ส่วนหนึ่งวัดได้จากจำนวนคนที่เข้าร่วม ซึ่งเป็นการวัดเชิงปริมาณ และหากมองในเชิงคุณภาพ ได้แก่ องค์ความรู้ของคนที่เข้าร่วมปฏิบัติธรรมสามารถเข้าใจในหลักธรรมะที่วิทยากรได้ฝึกอบรมได้เป็นอย่างดี แต่ทั้งนี้ โครงการต่างๆ ของวัดพระธรรมกาย เมื่อมองตามความเป็นจริงแล้ว มีคนเป็นจำนวนมากเข้าร่วมในโครงการและกิจกรรมทุกครั้ง ไม่ว่าจะเป็นวัดศูนย์ใหญ่ หรือธุดงคสถาน สถานปฏิบัติธรรมในจังหวัดต่างๆ แต่ละครั้งที่มีโครงการเกิดขึ้น ประชาชนก็จะให้ความสนใจเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก การเข้าร่วมในโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ประชาชนมาด้วยความศรัทธาในบุญ โดยเฉพาะการได้เข้ามานั่งปฏิบัติธรรม เจริญภาวนาตามรูปแบบของวัดพระธรรมกาย คือ การนั่งสมาธิตามแนววิชชาธรรมกาย ทำให้ประชาชนได้พบกับความสุขและสัมผัสได้ถึงความสงบภายในจิตใจ ซึ่งพิสูจน์ได้ด้วยตัวของประชาชนเอง ดังนั้น ตัวบ่งชี้สำคัญที่ทำให้เห็นได้ว่า การเข้าร่วมปฏิบัติธรรมของประชาชนส่งผลให้การเผยแผ่ธรรมะเป็นไปด้วยความราบรื่น จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พบว่า

“การเข้าร่วมปฏิบัติธรรมในโครงการเป็นสิ่งที่ควรทำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากว่า ถ้าเราปฏิบัติธรรมตามแนวทางของวัด เราก็จะพบกับความสงบภายในอย่างแท้จริง และคิดว่า การที่ประชาชนจะเกิดความศรัทธาได้ เพราะได้สัมผัสถึงความสงบจริงๆ” (พระสุรศักดิ์ สุรสกฺโก, สัมภาษณ์ วันที่ 28 กันยายน 2556)

“ความศรัทธาของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ ต่อเมื่อผู้นำสงฆ์ของวัดพระธรรมกายและผู้นำบุญตามศูนย์ปฏิธรรมเป็นผู้นำพาประชาชนปฏิบัติธรรม จนเห็นธรรมอย่างแท้จริง แล้วประชาชนก็จะเข้ามาร่วมเอง” (พระสุนันท์ ปญญานนฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 26 สิงหาคม 2556)

“โครงการของวัดพระธรรมกายส่วนใหญ่แล้วจะเน้นในเรื่องของการปฏิบัติธรรม แม้ชื่อจะต่างกันออกไปก็ตาม แต่จุดมุ่งหมายมีลักษณะเดียวกัน ต้องการให้ประชาชนเข้าร่วมปฏิบัติธรรม เมื่อคนเข้าร่วมปฏิบัติธรรมในโครงการต่างๆ แล้ว และได้ผลจากการปฏิบัติธรรม ศรัทธาประชาชนก็จะเกิดขึ้นเอง” (พระวัชระ ฐิตสโร, สัมภาษณ์ วันที่ 4 กันยายน 2556)

จากข้อมูลสำคัญเบื้องต้นดังกล่าว โครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับการปฏิบัติธรรมของวัดพระธรรมกาย เป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นและศรัทธา เนื่องจากเมื่อมีโอกาสได้เข้าร่วมแล้ว ได้เห็นถึงวัตรปฏิบัติอันเป็นหนทางแห่งความสงบและได้สัมผัสกับความสงบอย่างแท้จริง อีกทั้งโครงการและกิจกรรมที่จัดทำขึ้นนี้ มิได้เป็นการล่อลวงให้คนเข้ามาเพื่อสร้างภาพ แต่เป็นการกระทำที่มีเจตนาอันบริสุทธิ์ เพราะเห็นผลเป็นรูปธรรมตามหลักการที่ว่า “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น ทำให้เป็น” วลีดังกล่าวจึงตอกย้ำให้เห็นถึงรูปแบบของการจัดทำโครงการมิใช่เป็นเพียงแค่การกระทำแบบผ่านๆ แต่เน้นให้เห็นถึงความตั้งใจจริงที่จะสร้างสรรค์พัฒนาโครงการให้เป็นที่ยอมรับแก่ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ประเด็นของการร่วมกันปฏิบัติธรรมในโครงการต่างๆ นี้ จะโยงไปสู่การสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตร เป็นที่ยอมรับอย่างหนึ่งว่า การบริหารงานโครงการของวัดพระธรรมกายจะประสบผลสำเร็จได้ เพราะมีการสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตร เริ่มแรกจากคนที่มาปฏิบัติธรรมในโครงการต่างๆ ได้รู้จักกันและแนะนำบอกกล่าวกันด้วยไมตรีจิต อีกทั้งพระเดชพระคุณหลวงพ่อฯ มีดำริให้ทุกคน

ที่มาปฏิบัติธรรมเกาะเกี่ยวกันเป็นกัลยาณมิตร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง สร้างชุมชนกัลยาณมิตรที่มีบุญเป็นตัวตั้ง และพร้อมที่จะขยายคำว่าบุญให้เป็นที่รู้จักในลักษณะของการชักชวนคนเข้าร่วมปฏิบัติธรรม จนกลายเป็นเครือข่ายกัลยาณมิตร

เครือข่ายกัลยาณมิตรจึงเป็นคำเรียกที่วัดพระธรรมกายได้ใช้กันอยู่เสมอ ใครก็ตามที่เข้ามาปฏิบัติธรรมในวัดพระธรรมกายศูนย์ใหญ่ หรือธุดงคสถาน ต่างก็มีรูปแบบปฏิปทาคล้ายกัน กล่าวคือ เรียกขานกันเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน สำหรับการสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตรนี้ เป็นเรื่องที่ทำได้โดยง่าย โดยอาศัยพื้นฐานแห่งหลักธรรมเป็นสะพานเชื่อมให้คนรู้จักกันและช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันด้วยเหตุผลหลักๆ ได้แก่ เป็นศิษย์ตถาคตเดียวกัน เป็นศิษย์ของหลวงปู่ (สด) และเป็นลูกของพ่อเดียวกัน คือ พระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส และเครือข่ายกัลยาณมิตรนี้มิใช่มีเพียงแต่ภายในประเทศเท่านั้น แต่ได้ขยายไปทั่วโลก ดังที่มักจะพบเห็นเครือข่ายกัลยาณมิตรจากอเมริกา ยุโรป แอฟริกา และอื่นๆ ซึ่งมีศูนย์วัดสาขาในต่างประเทศนั้นๆ หากจะเห็นภาพอย่างชัดเจนว่า วัดพระธรรมกายมีเครือข่ายมากน้อยเพียงใด พึงเห็นได้ในวันคุ้มครองโลกตรงกับวันที่ 22 เมษายน ของทุกปี ซึ่งตรงกับวันคล้ายวันเกิดของหลวงพ่อเจ้าอาวาส วันนั้นจะมีกัลยาณมิตรทั่วโลกทั้งที่เป็นพระสงฆ์และประชาชนทั่วไปเข้ามาร่วมในกิจกรรม ดังนั้น การจะมีเครือข่ายกัลยาณมิตรได้ทั่วโลกได้ถึงขนาดนี้ สิ่งสำคัญคือต้องประชาชนต้องมีความศรัทธา หรือศรัทธาอันเกิดจากประชาชน จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญพบว่า

“คนจะเป็นเครือข่ายกัลยาณมิตรได้ก็ต่อเมื่อต้องมีความศรัทธาต่อหลักปฏิบัติ ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่า วัดมีหลักปฏิบัติที่ตรงตามธรรมวินัย และมีเจตนารมณ์อย่างชัดเจน คือ ต้องการฟื้นฟูศีลธรรมโลก”(พระครูวิเทศปัญญาภรณ์ (สมบุญ สมฺมาปุญฺโญ), สัมภาษณ์ วันที่ 6 ตุลาคม 2556)

“การปลูกฝังศรัทธาจากประชาชน หากจะกล่าวไปแล้วเป็นเรื่องที่ง่ายก็คงจะใช่ เป็นเรื่องที่ยากก็คงใช่ สรุปแล้วมีทั้งง่ายและยาก แต่สำหรับวัดพระธรรมกาย การปลูกศรัทธาเริ่มจากวัตรปฏิบัติภายใน คือ ทำวัดให้เป็นวัด สร้างพระให้เป็นพระแท้ สร้างคนให้เป็นคนดี แล้วคนก็จะเข้ามาวัด เมื่อมีจำนวนเพิ่มก็จะเป็นการบอกต่อ เราก็จะได้กัลยาณมิตรเพิ่มขึ้น” (พระมหาคมเพชร ธมฺมวิชิโร, สัมภาษณ์ วันที่ 25 กันยายน 2556)

“การปลูกฝังศรัทธาเหนือสิ่งอื่นใดที่จะต้องพิจารณาถึงความอดทนและต้องใช้เวลา เพราะความศรัทธาเป็นเรื่องของจิตใจ จะเป็นการบังคับก็หาไม่ ดังนั้น การปลูกศรัทธาจะต้องใช้เวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ อีกทั้งใช้คนที่มีศรัทธาอย่างมั่นคงแล้วเป็นตัวเชื่อมคนที่ยังไม่มีความศรัทธา ดังกล่าวนี้ก็จะได้เครือข่ายกัลยาณมิตรที่มีความมั่นคง”

“เครือข่ายที่เข้มแข็งและมั่นคงที่สุดคือเครือข่ายกัลยาณมิตร เพราะการเชื่อมโยงเครือข่ายอาศัยจุดมุ่งหมายเป็นตัวตั้ง นั่นคือ การสร้างบุญกุศลและเป็นบารมีติดตัว และการบอกกล่าวในเรื่องของหลักปฏิบัติ วัดพระธรรมกายปลูกฝังความศรัทธาส่วนหนึ่งได้มาจากการบอกต่อกันระหว่างเครือข่าย” (พระครูวินัยธรไพบูลย์, สัมภาษณ์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2556)

สาระสำคัญจากผู้ให้ข้อมูลดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า เครือข่ายกัลยาณมิตรจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ มีคนเข้าร่วมในโครงการและกิจกรรมของวัดศูนย์ใหญ่ก่อน ต่อจากนั้นก็ขยายออกไปยังธุดงคสถานตามจังหวัดต่างๆ โดยอาศัยผู้นำบุญสำคัญเป็นคน พาคิด พาทำ จนเห็นผลเป็นรูปธรรม และเป็นที่ยอมรับ

แก่ประชาชน และประชาชนที่เข้าร่วมในโครงการก็จะบอกต่อกันไป หลักการที่ว่า “ถ้าอะไรที่เป็นเพชร แม้จะไปอยู่ที่ไหนก็เป็นเพชรอยู่วันยังค่ำ” ความหมายนี้ คือ หลักธรรมะ โดยเฉพาะการปฏิบัติธรรมตามแนววิชชาธรรมกาย ไปอยู่ที่ไหนก็ตาม หากคนที่ประพฤติและปฏิบัติเข้าถึงอย่างไรก็เป็นวิชาธรรมกาย เพราะฉะนั้น ส่วนสำคัญของการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายจึงอยู่ที่การสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตรที่เข้มแข็ง จนกลายเป็นเครือข่ายกัลยาณมิตรทั่วโลก ที่ยึดโยงกันด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชชาธรรมกาย ดังนั้น เครือข่ายกัลยาณมิตรนับว่ามีผลต่อการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายอย่างมาก

ศรัทธาประชาชนที่เห็นเป็นรูปธรรมอีกประการหนึ่งคือ การขยายสาขาของวัดพระธรรมกายในลักษณะธุดงคสถาน กล่าวคือ ธุดงคสถานทุกแห่ง ล้วนเกิดจากความต้องการของประชาชนภายในพื้นที่ รวมถึงเป็นการดำเนินนโยบายเชิงลึกของวัด ที่ต้องการจะขยายสาขาของวัดออกไปให้ได้มากที่สุด ดูประหนึ่งว่าเป็นการสร้างฐานรองรับกับโครงการใหญ่ๆ ของวัด และเป็นการอำนวยความสะดวกให้กับประชาชนที่อยู่ในแต่ละพื้นที่ได้เข้าถึงการฝึกอบรมธรรมะอย่างเป็นระบบและเต็มที่ โดยธุดงสถานแต่ละแห่งจะมีผู้นำบุญ คือ หัวหน้าสาขาที่วัดพระธรรมกายได้ส่งไปเพื่อประสานงานกับคณะสงฆ์และประชาชนภายในท้องถิ่นนั้นๆ ให้เกิดความเข้าใจในการจัดโครงการของวัดพระธรรมกาย อีกทั้งยังเป็นการเอื้ออำนวยความสะดวกในการเข้าถึงหลักธรรมะต่างๆ อาทิ หลักการปฏิบัติธรรมตามแนววิชชาธรรมกาย เป็นต้น นอกจากนี้ การมีธุดงคสถานยังเป็นการวัดความศรัทธาของประชาชนได้ในระดับหนึ่ง กล่าวคือ ศรัทธาประชาชนที่ช่วยกันสร้างธุดงคสถานประจำท้องถิ่น โดยเล็งเห็นว่า ธุดงสถานจะเป็นสถานที่รองรับประชาชนที่เข้ามาร่วมปฏิบัติธรรม

การสร้างธุดงคสถานไว้เป็นที่รองรับประชาชน นับว่าเป็นการวัดศรัทธาของประชาชนในระดับหนึ่ง ถ้าหากว่าประชาชนมีจิตเลื่อมใสต่อโครงการของวัด และได้เห็นประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ ก็จะร่วมกันอุปถัมภ์ธุดงคสถานไว้ได้อย่างหวงแหน ขณะเดียวกันการมีธุดงคสถานยังเป็นการขยับขยายสาขาของวัดให้สอดรับกับโครงการสำคัญที่มีขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง จะสังเกตเห็นว่า นับวันวัดพระธรรมกายมีโครงการเพิ่มขึ้น ซึ่งเกิดจากการดำริเป็นโครงการใหม่ๆ ของพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนทุกฝ่ายได้รับประโยชน์จากการฝึกอบรมให้มากยิ่งขึ้น การสร้างธุดงคสถานจึงมีส่วนต่อการใช้เป็นศูนย์กลางและเป็นที่รองรับกับโครงการใหญ่ๆ ของวัด ซึ่งจะช่วยให้การบริหารโครงการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย อย่างน้อย เมื่อกำหนดเป็นโครงการขึ้นมาและต้องการจะขยายโครงการออกไปจากส่วนกลาง กล่าวคือ ให้กระจายไปอยู่ทั่วทุกส่วนของประเทศ จึงต้องมีการสร้างศูนย์ปฏิบัติธรรมและธุดงคสถานขึ้นมา เพื่อประกอบศาสนกิจน้อยใหญ่ อีกทั้งยังใช้เป็นที่ติดต่อสื่อสารให้กับประชาชนที่อยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ ได้รับทราบข้อมูลความเคลื่อนไหวงานบุญของวัด ดังนั้น ถ้าธุดงคสถานมีมาก ก็พอจะอนุมานได้ว่า ประชาชนเห็นความสำคัญของการมีธุดงคสถานและศูนย์ปฏิบัติธรรม จากการให้ความเห็นในประเด็นการสร้างธุดงคสถานมีผลต่อการยังศรัทธาประชาชนให้เกิด จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า

“การมีธุดงคสถานถือได้ว่า เป็นการขยายฐานด้านโครงการไปสู่พื้นที่ที่ยังไม่ได้รับธรรมะ หรือการนั่งสมาธิตามแนววิชชาธรรมกาย ดังนั้น ธุดงคสถานจึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น” (พระสุรศักดิ์ สุรสกโก, สัมภาษณ์ วันที่ 28 กันยายน 2556)

“การเห็นธุดงคสถานเป็นสิ่งสำคัญก็ถือได้ว่า เป็นการพิสูจน์ได้อีกทางหนึ่งว่า ธุดงคสถานมีความสำคัญอย่างไร และเป็นการวัดศักยภาพอีกประการหนึ่งของวัดว่า มีประชาชนมากพอหรือไม่” (พระประยูร อตฺถลทฺโธ, สัมภาษณ์ วันที่ 3 ตุลาคม 2556)

“ประชาชนมีความศรัทธามากจึงต้องมีวัดสาขาหรือเรียกว่าธุดงคสถาน ซึ่งสร้างเอาไว้เป็นสถานที่รองรับกับการขยายโครงการเผยแผ่ธรรมะไปสู่ประชาชน และใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมสำหรับประชาชนภายในท้องถิ่น” (พระครูสมุห์สมบูรณ์ ปุณฺญากโร, สัมภาษณ์ วันที่ 14 ตุลาคม 2556)

โดยสรุปการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายจะประสบผลสำเร็จได้ ต้องอาศัยปัจจัยหลายประการเป็นเครื่องมือสนับสนุนเพื่อให้การบริหารโครงการเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและถูกต้องตามหลักวิชาการ ซึ่งจากการประมวลผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยภาพรวมพอจะวิเคราะห์และแยกประเด็นของความคิดเห็นในการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย ซึ่งมีปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ประสบผลสำเร็จ ดังนี้

1) การสนับสนุนจากทุกภาคส่วน การปลูกฝังศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชน สิ่งหนึ่งที่ต้องเร่งดำเนินการคือ การขอความร่วมมือทุกภาคส่วนเข้ามาสนับสนุน โดยวัดพระธรรมกายได้อาศัยฐานการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน ถ้าปราศจากฐานของทุกภาคส่วนเป็นตัวให้การสนับสนุน ความเจริญก้าวหน้าในเรื่องการบริหารโครงการในโครงการเผยแผ่ธรรมะต่างๆ ก็จะไม่มีความก้าวหน้าอย่างที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันนี้ได้ การสนับสนุนจากทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน หน่วยงานสถานศึกษา หน่วยงานท้องถิ่น ล้วนแต่เป็นฐานสำคัญที่วัดพระธรรมกายได้ดึงให้เข้ามาเป็นส่วนสนับสนุนเพื่อให้โครงการเผยแผ่ธรรมะประสบผลสำเร็จ

2) การมีส่วนร่วมจากประชาชน วัดพระธรรมกายก่อตั้งขึ้นมาเหตุผลประการหนึ่งคือ ต้องการที่แก้ไขปัญหาสังคม การจะแก้ไขปัญหาสังคมได้ถูกจุดต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากประชาชนทุกฝ่าย โดยไม่เลือกว่าจะเป็นเชื้อชาติภาษาใด ถ้าใจมีเมตตาที่จะพัฒนาสังคมโลกให้กลับมีศีลธรรม โดยวัดพระธรรมกายเน้นให้ทุกฝ่ายได้เข้ามาร่วมในโครงการและกิจกรรมทั้งที่มีอยู่ภายในวัดและตามวัดสาขาในจังหวัดต่างๆ ยิ่งประชาชนเข้ามาร่วมในโครงการมากขึ้นเท่าไหร่ โครงการเผยแผ่ธรรมะก็ยิ่งจะประสบผลสำเร็จมากขึ้นเท่านั้น โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจจะมีมากน้อยแตกต่างกันไป แต่ทั้งนี้ โดยเจตนาอย่างแท้จริงคือ ต้องการให้เข้ามาร่วมในกิจกรรมให้ได้มากที่สุด เพื่อที่ว่าประชาชนจะได้เห็นถึงกิจกรรมที่เป็นประโยชน์และเข้าใจถึงสาระสำคัญของโครงการตามที่วัดได้ขยายออกไปทั่วทุกส่วนของประเทศ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าร่วมทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องอันเป็นการปรับทัศนคติ ความเข้าใจให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน สำหรับคนที่เข้าใจคลาดเคลื่อนก็จะเกิดความกระจ่างขึ้นมา

3) การเข้าร่วมปฏิบัติธรรม ศรัทธาประชาชนจะไม่เกิดขึ้นเลย หากไม่เน้นให้ประชาชนเข้ามาปฏิบัติธรรมตามหลักธรรมะ วัดพระธรรมกายเรียกว่า การปฏิบัติธรรมตามแนววิชชาธรรมกาย คือ ต้องการจะขยายองค์ความรู้ด้านวิชชาธรรมกาย ไปสู่ประชาชนให้ประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติตาม ซึ่งทำให้ประชาชนได้พบกับสันติสุขที่เกิดขึ้นภายในใจ เมื่อใจเกิดสันติสุขแล้ว สังคมภายนอกก็พลอยร่มเย็นไปด้วย หากประชาชนได้เข้าใจและเข้าถึงหลักสมาธิวิชชาธรรมกายแล้ว ก็จะกลายเป็นศรัทธาอันยิ่งใหญ่ จะเห็นได้ว่า การจัดทำโครงการใหญ่ที่เกี่ยวกับการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย เจตนารมณ์

เบื้องต้นคือ ต้องการให้ประชาชนเข้ามาร่วมปฏิบัติธรรม อบรมภาวนา ก่อนที่จะทำกิจกรรมต่างๆ ต้องมีการสวดมนต์ไหว้พระเจริญภาวนาเพื่อปรับพื้นฐานของจิตใจให้มีความแน่วแน่ก่อน นอกจากนี้ วัดสาขาตามจังหวัดต่างๆ ก็ดำเนินการในรูปแบบเดียวกัน คือ นำโครงการที่เกิดจากวัดส่วนกลางไปปฏิบัติ โดยอาศัยพลังขับเคลื่อนทั้งจากบุคลากรภายในโครงการบ้าง และจากประชาชนที่เข้าร่วมปฏิบัติธรรมด้วย ซึ่งถือว่าเป็นฐานพลังด้านจิตรานุภาพอันสำคัญที่จะยังประโยชน์น้อยใหญ่ให้สำเร็จได้

4) การมีเครือข่ายกัลยาณมิตร วัดพระธรรมกายได้สร้างฐานพลังแห่งความศรัทธาจากการมีเครือข่ายกัลยาณมิตรเป็นจำนวน ผลพวงจากการได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน ประกอบกับการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาร่วมในโครงการเผยแผ่ธรรมต่างๆ เมื่อประชาชนได้มาร่วมกันทำกิจกรรมโครงการแล้ว ย่อมเกิดปฏิสัมพันธ์เครือข่ายแห่งกัลยาณมิตรต่อกัน โดยได้ร่วมทำกิจกรรมในโครงการกลายเป็นความคุ้นเคยรู้จักกันโดยปริยาย เพราะอาศัยโครงการของวัดเป็นสะพานเชื่อมมิตรภาพแห่งธรรมะระหว่างกัน จนกลายเป็นเครือข่ายกัลยาณมิตรทั่วทั้งประเทศและทั่วโลก อีกทั้งเครือข่ายกัลยาณมิตรเหล่านี้ คือ กำลังสำคัญที่จะช่วยเหลือจรรโลกพระพุทธศาสนาให้ยาวนานเท่านาน กล่าวอีกนัย เป็นกระบอกเสียงสำคัญที่จะแนะนำคนอื่นๆ เข้ามาเป็นเครือข่ายกัลยาณมิตร ร่วมกันปฏิบัติธรรมในโครงการของวัดพระธรรมกาย มีข้อสังเกตว่า เครือข่ายกัลยาณมิตรนี้ ยึดโยงกันอยู่ได้นาน เพราะมีเป้าหมายเดียวกัน คือ การเข้าถึงความสุขสงบสันติภายใน เรียกว่า เข้าถึงวิชาธรรมกาย และการมีบุญและบารมีเป็นตัวตั้ง ไม่ว่าจะทำอะไรก็แล้วแต่ในกิจกรรมหรือโครงการ ทุกอย่างที่ทำล้วนแต่เป็นบุญทั้งสิ้น เพราะคำว่าบุญและบารมีเหล่านี้จึงผูกติดกันเป็นเครือข่ายแห่งกัลยาณที่ดีต่อกันและกลายเป็นพลังแห่งคุณงามความดีช่วยส่งเสริมสนับสนุนโครงการของวัดพระธรรมกายเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

5) การสร้างธุดงคสถาน การมีธุดงคสถานหรือศูนย์ปฏิบัติตามในจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศไทย เป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่า ศรัทธาประชาชนที่มีต่อวัดพระธรรมกายมีเป็นจำนวนมาก เนื่องจากการจะสร้างธุดงค์สถานเป็นจำนวนครั้งละหลายๆ แห่ง ต้องอาศัยงบประมาณมหาศาล ซึ่งได้จากการบริจาคของประชาชนที่ให้ความเคารพและศรัทธาในบุญ ในการสร้างเป็นธุดงคสถานแต่ละแห่ง วัดพระธรรมกายได้คำนึงถึงกระบวนการที่จะขยายโครงการการเผยแผ่ธรรมะไปสู่ประชาชนที่ไม่ได้มีโอกาสเข้าร่วมในโครงการของวัด หากจะพิจารณาแล้ว คล้ายกับเป็นการดำเนินนโยบายการเผยแผ่เชิงรุก คือ สร้างธุดงคสถานไว้รองรับกับโครงการเผยแผ่ธรรมะ อย่างน้อยถ้ามีธุดงคสถานเอาไว้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและรองรับจำนวนประชาชนได้ การบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายส่วนกลางก็จะดูเหมือนว่าเป็นไปด้วยความสะดวก เพราะมีธุดงคสถานเป็นหน่วยงานรองรับกับภารกิจสำคัญในโครงการต่างๆ ที่ผ่านมาโครงการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในวัดพระธรรมกายศูนย์ใหญ่และแผ่ขยายไป โดยมีธุดงคสถานอันมีผู้นำบุญแต่ละแห่งช่วยแบ่งเบาภาระ ซึ่งถือว่าเป็นการลดภาระสำคัญเกี่ยวกับภาระกิจด้านการเผยแผ่ธรรมะ อย่างน้อยไม่เป็นการกระจุกตัวที่ส่วนกลาง อีกทั้งเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนที่ไม่มีโอกาสได้เข้าร่วมกับโครงการเผยแผ่ธรรมของวัดเป็นการฟื้นฟูศีลธรรมในท้องถิ่นนั้นๆ ให้เกิดคนดีมีศีลธรรมเพิ่มขึ้น

4.3 ตัวแบบผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

วัดพระธรรมกายถือได้ว่าเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการพัฒนาศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนสถาน โดยรูปแบบการพัฒนาทุกด้านนี้เกิดจากมโนปณิธานอันแน่วแน่และเด่นชัดของผู้นำสงฆ์องค์สำคัญได้แก่ พระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส (ธัมมชโย) และคณะผู้บริหารวัดยุคบุกเบิก ตลอดถึงผู้เป็นมหาปูชนียาจารย์คนสำคัญ คือ คุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง ซึ่งเป็นอาจารย์ของท่านอาวาส เป็นผู้ดำริในการสร้างวัดเพื่อใช้เป็นสถานที่อบรมธรรมะแก่ประชาชน ด้วยเหตุผลที่ว่า สังคมกำลังเสื่อมลงไป ศีลธรรมเริ่มหดหาย วัดไม่ได้เป็นที่พึ่งสำคัญของญาติโยมตามที่เข้าใจกัน จากเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าว จึงกลายมาเป็นปรัชญาของการสร้างวัดตามปรัชญาที่ว่า “สร้างวัดให้เป็นวัดอย่างแท้จริง” และการสร้างวัดนั้นยังได้อาศัยองค์ความรู้จากหลักการปฏิรูปเทส 4 ได้แก่ อาหารเป็นที่สบาย ธรรมะเป็นที่สบาย บุคคลเป็นที่สบาย สถานที่เป็นที่สบาย เป็นต้น

ภายหลังจากการสร้างวัดพระธรรมกายขึ้นภายใต้ปรัชญาสำคัญเป็นต้นมา การขยายตัวของวัดพระธรรมกายก็เริ่มต้นขึ้น โดยเริ่มจากมีจำนวนคนเพิ่มขึ้นที่เข้ามาปฏิบัติธรรม จนทำให้ดูเหมือนว่าสถานที่รองรับของวัดจะไม่เป็นการเพียงพอ ต้องขยายอาคารและสถานที่ออกไปเรื่อยๆ จนกระทั่งเห็นพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาลด้วยเนื้อที่ 2,500 ไร่ เป็นที่มูลนิธิที่ทางวัดได้ซื้อเอาไว้เพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจและรองรับจำนวนผู้คนที่เข้ามาร่วมในกิจกรรมโครงการต่างๆ ตลอดระยะเวลา 40 ปีเป็นต้นมา จนถึงทุกวันนี้ วัดพระธรรมกายได้มีการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีและเจริญก้าวหน้าทุกด้านมาตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดทำโครงการการเผยแผ่ธรรมะในรูปแบบต่างๆ ซึ่งได้รับผลตอบรับจากทุกฝ่ายเป็นอย่างดี โดยทัศนคติส่วนใหญ่เป็นไปในเชิงบวก ที่เห็นว่า โครงการที่วัดพระธรรมกายได้จัดทำขึ้นนั้นเป็นประโยชน์ต่อพระศาสนาอย่างแท้จริง ขณะที่ยังมีบางส่วนที่มีทัศนคติไปในเชิงลบ ซึ่งต้องใช้เวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ว่า โครงการต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นมีเจตนาอย่างไร ภายหลังได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า มิได้เป็นอย่างที่คิด คือ เป็นไปตามหลักประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน

จากการรวบรวมข้อมูลทั้งจากข้อมูลทุติภูมิ โดยการสังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด หลักการและแนวทางการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายมาอย่างละเอียดแล้ว นำมาจัดทำเป็นประเด็นสำคัญเพื่อที่จะพิสูจน์ว่า ข้อมูลทุติยภูมิมีความน่าเชื่อถือหรือไม่ จากการจัดทำเป็นเครื่องมือ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลทั้งเชิงลึกและเชิงกว้างจากการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย อีกทั้งยังนำข้อมูลปฐมภูมิมาเปรียบเทียบกับข้อมูลทุติยภูมิ จนได้กลายเป็นข้อสรุปที่สำคัญซึ่งสามารถตอบโจทย์ประเด็นสำคัญตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างครบถ้วน พร้อมกันนั้น ได้นำบทสรุปดังกล่าวมาสร้างเป็นรูปแบบเพื่อใช้ในการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มขึ้น โดยที่บทสรุปดังกล่าวเกิดจากการตกผลึกทางความคิด และนำไปสู่การพัฒนาต่อยอดเป็นองค์ความรู้ด้านการบริหารโครงการให้ดียิ่งขึ้นไป ดังแผนภาพรูปแบบข้างล่าง

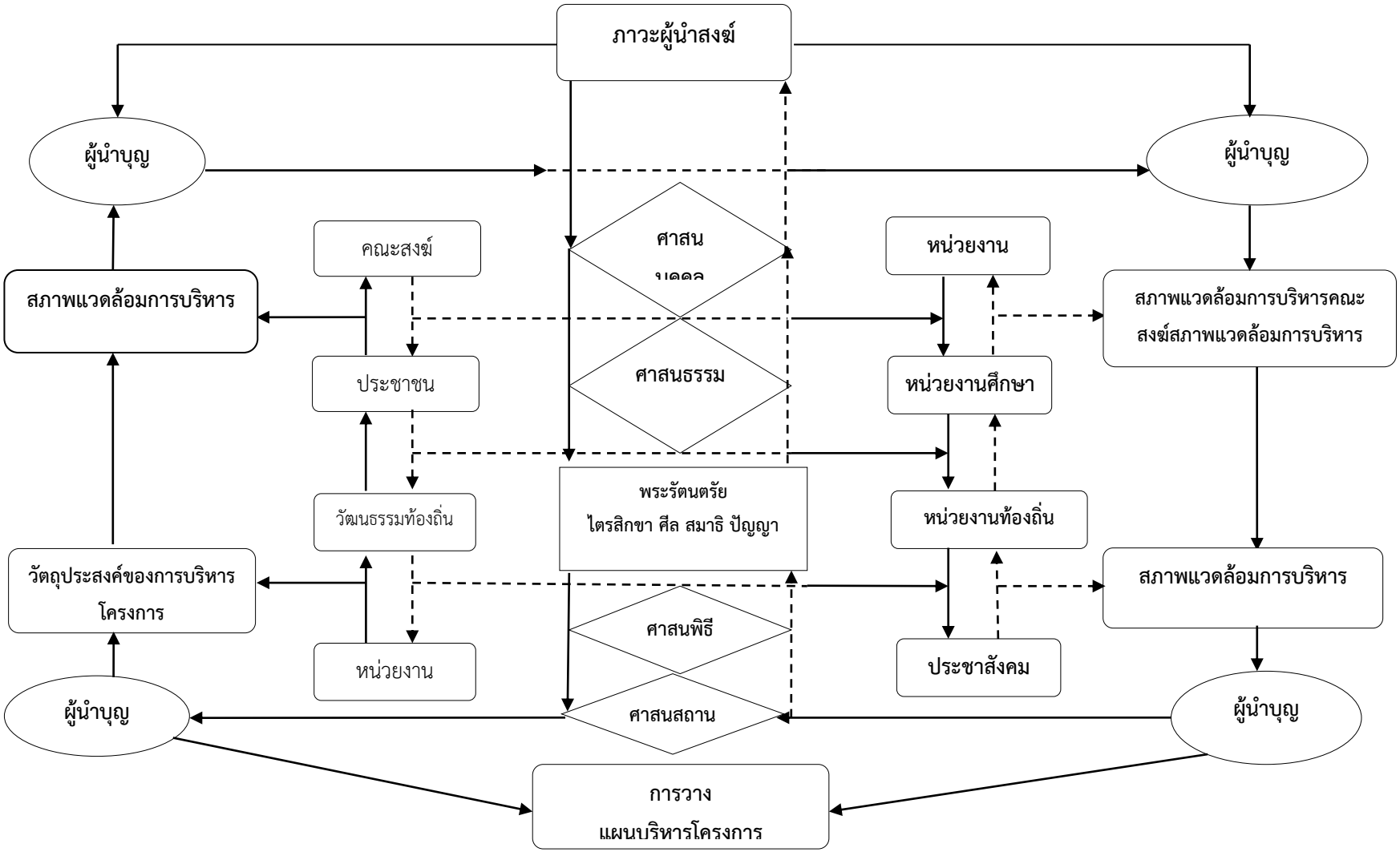
ภาวะผู้นำสงฆ์
ผู้นำบุญ
ผู้นำบุญ
สภาพแวดล้อมการบริหาร
คณะสงฆ์
ศาสน
บุคคล
หน่วยงาน
สภาพแวดล้อมการบริหารคณะสงฆ์สภาพแวดล้อมการบริหาร
ประชาชน
ศาสนธรรม
หน่วยงานศึกษา
พระรัตนตรัย
ไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา
วัฒนธรรมท้องถิ่น
หน่วยงานท้องถิ่น
วัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการ
ศาสนพิธี
สภาพแวดล้อมการบริหาร
หน่วยงาน
ประชาสังคม
ผู้นำบุญ
ศาสนสถาน
ผู้นำบุญ
การวาง
แผนบริหารโครงการ

1) การพัฒนาวัดพระธรรมกายจุดประสงค์เริ่มแรกเกิดจากการเห็นความเสื่อมโทรมของสังคมที่กำลังเกิดขึ้น และทัศนคติของผู้คนเริ่มจะไม่ดีต่อวัด ทำให้ระยะห่างระหว่างวัดกับคนมีเพิ่มมากขึ้น คนไม่อยากจะเข้าวัด ซึ่งทำให้ตีความได้ว่า คนไม่เข้าวัดเพราะคนไม่ดี หรือวัดไม่ได้เป็นวัดดังที่คนคิดกัน (วัดในอุดมคติ) จากการเล็งเห็นปัญหาดังกล่าว จึงเกิดปรัชญาของการสร้างวัดขึ้นมา ได้แก่ สร้างวัดให้เป็นวัด สร้างพระให้เป็นพระแท้ และสร้างคนให้เป็นคนดี ด้วยปรัชญาดังกล่าวนี้ จึงเป็นที่มาของการสร้างวัดพระธรรมกายให้เกิดความร่มรื่นและใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของประชาชน และฝึกฝนอบรมประชาชนให้เป็นคนดี ประกอบกับหัวใจสำคัญของหลักการที่จะนำมาพัฒนามีความชัดเจน นั่นคือ หลักการปฏิบัติธรรมตามแนววิชชาธรรมกาย ของพระเดชพระคุณหลวงปู่ (สด) ซึ่งค้นพบและต้องการจะนำมาเผยแผ่ให้คนได้ปฏิบัติ โดยมีลูกศิษย์เอกของท่าน คือ คุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ขนนกยูง ซึ่งเป็นปูชนียาจารย์ของพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาสและคณะผู้บริหารวัด ได้สร้างวัดขึ้นมาและนำเอาหลักวิชชาธรรมกายมาอบรม จนกลายเป็นหลักแห่งการพัฒนา 4 ด้าน ได้แก่ ด้านศาสนธรรม ด้านศาสนบุคคล ด้านศาสนพิธี และด้านศาสนสถาน เป็นต้น ทั้ง 4 ด้านนี้ คือ ประเด็นหลักของการพัฒนาวัด กล่าวคือ การพัฒนาวัดให้เป็นวัดที่ดี พัฒนาคนให้เป็นคนดี ต้องอาศัยหลักการ 4 อย่างเป็นจุดเริ่มต้น ในขั้นตอน 4 อย่างนี้ ต้องมีพื้นฐานของการฝึกฝนด้วยหลักสมาธิวิชชาธรรมกาย ขณะเดียวกันต้องอาศัยภาวะผู้นำสงฆ์เป็นผู้นำพาในการพัฒนาให้ครบทุกองค์ประกอบทั้ง 4 ด้าน กิจการงานพระศาสนาของวัดพระธรรมกายที่ได้ตั้งไว้เป็นปรัชญาการสร้างวัดจึงจะประสบผลสำเร็จ

2) การแปลงองค์ประกอบของการพัฒนาวัดพระธรรมกาย 4 ด้านให้ประสบผลสำเร็จได้ ต้องอาศัยหลักธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นพื้นฐาน เพราะในการสร้างวัดพระธรรมกายวัตถุประสงค์สำคัญคือต้องการฟื้นฟูศีลธรรมโลกให้กลับคืนมา สิ่งที่จะช่วยได้คือการนำเอาหลักธรรมะของพระพุทธเจ้าเข้าไปฝึกฝนอบรมบุคลากรทุกหมู่เหล่า ผ่านองค์ประกอบ 4 ประการ โดยหลักธรรมดังกล่าว ล้วนแต่เป็นหลักที่ใช้สอนกันอยู่เป็นประจำ และถ้าจะให้เกิดประสิทธิผลอย่างแท้จริง ต้องสามารถทำให้เข้าใจง่าย กล่าวคือ แปลงจากภาษาที่เข้าใจยากให้เข้าใจง่าย โดยใช้ภาษาทั่วๆ ไป ซึ่งวัดพระธรรมกายก็ได้ใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายสื่อให้เห็นถึงความต้องการที่แท้จริงของหลักธรรมได้ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เจตนารมณ์ของหลักธรรม โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นธรรมะพื้นๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน หากเปรียบกับนโยบายต่างๆ ก็เปรียบได้กับนโยบายที่กินได้สัมผัสได้ และวัดพระธรรมกายก็มีหลักธรรมพื้นฐานที่กินได้สัมผัสได้เช่นกัน โดยมีเทคนิคการถ่ายทอดที่เอื้อต่อการทำความเข้าใจอย่างมาก ธรรมะขั้นพื้นฐานที่นำมาใช้ในการอบรมบุคลากรในโครงการต่างๆ และใช้ในการพัฒนาวัด ได้แก่ หลักคุณธรรม 3 ประการ หลักนิสสัยพื้นฐาน 5 ประการ หลักทิศ 6 หลักสังคหวัตถุ 4 หลักฆราวาสธรรม หลักกัลยาธรรม หลักมงคลชีวิต 38 หลักธรรมทั้งหมดนี้ใช้เป็นกรอบในการพัฒนาองค์ประกอบ 4 ประการของวัด ได้อย่างเห็นผลเป็นรูปธรรม

3) ด้วยวงล้อของการนำเอาหลักธรรมพื้นฐานมาสู่การปฏิบัติตามกรอบขององค์ประกอบของการพัฒนาวัดพระธรรมกายทั้ง 4 ประการ ได้แก่ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนสถาน เป็นต้น วงล้อทั้งหมดนี้ถูกขับเคลื่อนจากบุคลากรสำคัญของวัด เริ่มตั้งแต่ พระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส คณะผู้บริหารและบุคลากรที่รับผิดชอบทุกฝ่าย กล่าวคือ ไม่ว่าจะทำกิจกรรมอะไรก็ตาม ต้องมีหลักธรรมสอดแทรกเข้าไปทุกกระบวนการ ทั้งนี้ จุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อเป็นการปลูกฝังศีลธรรมคุณงามความดีให้เกิดขึ้นในกมลอยู่ตลอดเวลา หลักธรรมขั้นพื้นฐานที่เป็นวงล้อดังกล่าว ใช้ขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดประโยชน์กับหน่วยงานบุคคลภายนอกเช่นกัน ในทำนองเดียวกัน หลักธรรมขั้นพื้นฐานจะพัฒนากลายเป็นหลักสำคัญของการดำรงชีวิตของประชาชน ก็ต่อเมื่อหน่วยงาน บุคคลภายนอก อาทิ ประชาชนทั่วไป หน่วยงานราชการ หน่วยงานการศึกษา หน่วยงานท้องถิ่น และหน่วยงานเอกชนทุกแห่ง ได้เห็นความสำคัญและเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการทำความคุณงามความดีตามหลักธรรมด้วย การฟื้นคืนศีลธรรมของโลกก็จะกลับมาอย่างเร็วพลัน

เพราะได้แรงสนับสนุนจากทุกฝ่ายที่เห็นความสำคัญ และเอาจริงเอาจังกับการแก้ไขปัญหาของสังคม โดยปราศจากความคิดที่มีความอิจฉาริษยาเป็นที่ตั้ง หรือเรียกว่า อคติ 4 ประการ

4) หลักธรรมขั้นพื้นฐานรวมถึงหลักการนั่งสมาธิวิชชาธรรมกายซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมของสุดยอดธรรมะปฏิบัติจะกลายเป็นจริงได้ต้องอาศัยภาวะผู้นำสงฆ์ที่เป็นผู้บุกเบิกการพัฒนาทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนสถาน เป็นต้น โดยการพัฒนาทั้ง 4 ด้านให้ประสบผลสำเร็จนั้น ต้องจัดทำเป็นโครงการต่างๆ ขึ้นมาให้สอดรับกับการบริหารการพัฒนาในโลกยุคใหม่ ซึ่งต้องมีระบบการจัดทำเป็นโครงการเพื่อใช้เป็นแผนในการทำกิจกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาองค์ประกอบ 4 ด้าน ในข้อเท็จจริงแล้ว โครงการการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายทั้งหมด เกิดจากดำริของผู้นำสงฆ์องค์สำคัญ คือ พระเดชพระคุณหลวงพ่อฯ จะเป็นต้นดำริคิดโครงการขึ้นมา โดยมีปรัชญา วิสัยทัศน์ของวัดและสภาพปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นแนวทางของการดำริโครงการ ซึ่งลักษณะของการดำริโครงการนี้ คล้ายกับเป็นนโยบายของผู้บริหารที่ต้องการอยากจะเห็นและอยากจะให้เป็น

เพราะฉะนั้น โครงการเผยแผ่ธรรมในชื่อและรูปแบบต่างๆ นั้น ล้วนเกิดจากดำริของผู้นำสงฆ์องค์สำคัญของวัดพร้อมกันนั้น เมื่อเกิดเป็นดำริของโครงการแล้ว หากจะทำให้กลายเป็นรูปธรรมขึ้นมาได้ ต้องอาศัยการแปลงจากดำริ หรือเป็นการต่อยอดดำริโครงการให้กลายเป็นแบบแผน เป็นระบบมากยิ่งขึ้น จากที่มีแต่ชื่อ แต่รายละเอียดภายในว่า จะดำเนินการอย่างไร และกลุ่มเป้าหมายเป็นใคร และมีใครรับผิดชอบในส่วนใด และใช้จ่ายงบประมาณเพียงใด เป็นเรื่องที่คณะผู้บริหารแต่ละลำดับชั้นจะเป็นผู้คอยสนับสนุนออกแนวคิดเพื่อสานต่อดำริโครงการให้เป็นจริง

โดยทั่วไปโครงที่ประสบผลสำเร็จและหรือกำลังดำเนินการอยู่ อาทิ โครงการธุดงค์ธรรมชัย โครงการอุปสมบทธรรมทายาท โครงการบวชพระหนึ่งแสนรูป โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการตักบาตรพระสองล้านรูปทั่วประเทศ โครงการอุบาสิกาแก้ว โครงการตอบปัญหาธรรมะทางก้าวหน้า โครงการโรงเรียนดีศรีตำบล ฯลฯ โครงการทั้งหมดเหล่านี้ เป็นดำริของหลวงพ่อเจ้าอาวาสและผู้บริหารเป็นผู้ต่อยอดแนวคิด และนำไปสู่การปฏิบัติจากคณะสงฆ์ภายในวัด รวมถึงผู้นำบุญตามธุดงคสถานในจังหวัดต่างๆ และผู้นำบุญตามวัดสาขาในต่างประเทศ จนประสบผลสำเร็จเป็นที่ยอมรับเชื่อถือศรัทธาจากประชาชนทุกหมู่เหล่า

5) เมื่อกลายเป็นโครงการขึ้นมาอย่างเห็นผลเป็นรูปธรรมแล้ว รายละเอียดของโครงการต้องมีขึ้นเสมอ กล่าวคือ เป็นรายละเอียดที่ระบุไว้ชัดเจนถึงชื่อโครงการ หลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์สำคัญ เป็นต้น เป็นเบื้องต้นที่มีอยู่ในรายละเอียดของโครงการ โดยภาพรวมแล้ว ก็คือ รายละเอียดขั้นตอนที่ต้องกระทำ หากไม่กระทำถือว่าไม่ครบองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งจะมีผลต่อการนำไปสู่การปฏิบัติ เพราะบางครั้งหากไม่ทำตามกฎ ระเบียบ ขั้นตอน เมื่อลงมือดำเนินการลงไปแล้ว อาจจะเกิดความผิดพลาดเพราะขาดความเป็นระบบนี้เอง โดยทั่วไปแล้ว วัดพระธรรมกายมีหลักการบริหารจัดการโครงการที่เป็นระบบ และมีขั้นตอนของการดำเนินการที่ชัดเจน โดยเริ่มจากการสำรวจดูสภาพแวดล้อม หมายถึง คณะสงฆ์ภายในจังหวัด ซึ่งทีมงานผู้นำบุญในจังหวัดนั้นๆ เข้าไปดำเนินการจัดโครงการโดยสำรวจดูท่าทีของคณะสงฆ์ พร้อมทั้งการประสานความร่วมมือและสร้างความเข้าใจกับคณะสงฆ์ ตลอดถึงการประชาสัมพันธ์กับประชาชนภายในจังหวัดเพื่อไม่ให้ขัดกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

นอกจากนี้จะต้องบอกหรือระบุวัตถุประสงค์ของโครงการไว้อย่างชัดเจน โดยทั่วไปแล้ววัตถุประสงค์ของโครงการวัดพระธรรมกายมีความชัดเจนอยู่ในตัว กล่าวคือ ความชัดเจนในด้านการพัฒนา ด้านประโยชน์ และด้านความเชื่อ แก่ประชาชน โดยรวมแล้ว ก็คือ การฟื้นคืนศีลธรรมโลกให้กลับคืนมา ขณะเดียวกันในเรื่องของการวางแผนโครงการนี้ เป็นการวางแผนด้านบุคคล วางแผนด้านงบประมาณ และวางแผนด้านการบริหาร โดยมีการอำนวยการในระดับนโยบาย ระดับบริหารหรือผู้นำบุญ และระดับผู้ปฏิบัติการ จากนั้นก็เป็นการ

ดำเนินการจัดทีมงานบริหารโครงการการเผยแผ่ธรรมะแต่ละโครงการ พร้อมทั้งการติดตามประเมินผล ซึ่งกระบวนการเหล่านี้เรียกว่า กระบวนการบริหารโครงการ วัดพระธรรมกายก็ได้อาศัยกลไกและกระบวนการเหล่านี้เป็นแนวทางในการขับเคลื่อนโครงการ ให้ประสบผลสำเร็จดังที่ปรากฏชัดเจนแก่ประชาชนทั่วโลก

4.4. ผลการพิสูจน์ตัวแบบตัวแบบผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

จากการเชิญผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย ตัวแทนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ 5 คน ตัวแทนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ 5 คน ตัวแทนจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย 5 คน ตัวแทนจากคณะสงฆ์ระดับจังหวัด 5 รูป ตัวแทนจากภาคประชาชน 10 คน เข้ามาวิพากษ์ตัวแบบผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อยืนยันว่า ตัวแบบดังกล่าวสามารถปรับใช้ได้ผลจริงหรือไม่ โดยผู้วิจัยได้บทสรุปผลการพิสูจน์ ดังนี้

1) การเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ที่มีเป้าหมายแกนกลางคือ พระรัตนตรัยและ ไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา ผู้เชี่ยวชาญทุกกลุ่มเห็นพ้องกันว่า การเผยแผ่ธรรมะควรจะยึดหลักการนี้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระ เพราะวัดทั่วประเทศก็ดำเนินการโดยยึดหลักพระรัตนตรัยเป็นแกนกลางสำคัญอยู่แล้ว และยืนยันว่า หากยึดโยงพระรัตนตรัยและหลักไตรสิกขา เป็นหัวใจสำคัญในการเผยแผ่ ตัวแบบนี้ใช้ได้ผลจริง

2) ส่วนการแตกประเด็นการเผยแผ่ออกเป็น 4 หลัก คือ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนปฏิบัติ (พิธีกรรม) และศาสนสถาน ทั้ง 4 หลัก ล้วนยึดโยงกับเป้าหมายสำคัญคือ พระรัตนตรัย และส่งเสริมหลักไตรสิกขาอยู่แล้ว แต่ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า การพัฒนาหลัก 4 อย่างนั้น ต้องทำควบคู่กันไป และไม่ควรจะเน้นหลักใดหลักหนึ่ง ที่ผ่านมาจะเห็นภาพของการพัฒนาวัดพระธรรมกายเน้นหนักในด้านศาสนสถานมากจนเกินไป เพราะฉะนั้น ต้องปรับการพัฒนาหลักการทั้ง 4 อย่างให้เสมอกัน

3) การขับเคลื่อนโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย อาทิ คณะสงฆ์ภายในจังหวัด ภาคประชาชน หน่วยงานราชการ หน่วยงานสถานศึกษา และหน่วยงานท้องถิ่น ประเด็นนี้ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่เห็นด้วย และยืนยันว่า วัดพระธรรมกายสามารถทำได้ เห็นได้จากการมีกิจกรรมทางศาสนาในแต่ละครั้ง มีหลายฝ่ายเข้ามาร่วม แต่ยังมีบางประเด็นที่จะต้องปรับปรุง คือ การสร้างความเข้าใจในเรื่องของโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย อาทิ โครงการธุดงค์ธรรมชัย ต้องอธิบายให้ถูกต้องสอดคล้องกับหลักธรรม รวมถึงเป้าหมายของโครงการ ไม่เพียงแต่โครงการธุดงค์ธรรมชัยเท่านั้น แต่ยังหมายถึง โครงการอื่นๆ เพื่อให้ทุกฝ่ายทราบและเข้าใจโดยทั่วกัน

4) การขยายสาขาของวัดไปทั่วประเทศรวมถึงทั่วโลก เป็นสิ่งที่วัดพระธรรมกายสามารถทำได้ โดยมีผู้นำบุญเป็นพระภิกษุที่ถูกส่งไปเผยแผ่ในสถานที่ต่างๆ เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ ลักษณะการดำเนินการเช่นนี้ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่เห็นด้วย เพราะสอดคล้องกับแนวทางการเผยแผ่ศาสนธรรมของคณะสงฆ์ และผลเป็นที่ประจักษ์จำนวนสาขาวัดทั้งในและต่างประเทศ ที่เป็นของวัดพระธรรมกายเพิ่มมากขึ้นทุกปี

5) การมีภาวะผู้นำสงฆ์ที่ชี้นำและทำให้เห็นเป็นตัวอย่างมากกว่าคำสอน เป็นสิ่งสำคัญที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่เห็นด้วย ในประเด็นที่ว่า การจะพัฒนาพระศาสนาในด้านต่างๆ ต้องมีภาวะผู้นำสงฆ์เป็นผู้นำทาง แต่อย่างไรก็ตาม ผู้เชี่ยวชาญมีข้อพิจารณาว่า การใช้ภาวะผู้นำสงฆ์ต้องมีความชัดเจนในด้านการชี้นำในทางที่ถูกต้องและสอดคล้องกับหลักธรรมวินัยเสมอ เมื่อมองโดยภาพรวมแล้วตัวแบบภาวะผู้นำสงฆ์ของวัดพระธรรมกายสามารถดำเนินการได้

บทที่ 5
สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อศึกษา 1) ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ 2) กระบวนการการบริหารโครงการที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ 3) ตัวแบบผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ สำหรับแหล่งข้อมูลที่ในการวิจัยประกอบด้วย (1) ตัวบุคคล (Man) ได้แก่ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดำริโครงการและการนำโครงการไปสู่การปฏิบัติ รวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนโครงการ (2) เอกสาร (Secondary Sources) ได้แก่ แนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรม เอกสาร วารสาร งานวิจัย และงานวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับยุทธศาสตร์การบริหาร การพัฒนาบุคคล การเผยแผ่ศาสนธรรม เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล 3 อย่าง ได้แก่ 1) การวิเคราะห์เอกสาร (Content Analysis) 2) การสัมภาษณ์ (Interviews) 3) แบบสอบถาม (Questionnaires) ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ข้อมูลที่ได้จากเอกสารจะใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) 2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธีการอุปมานวิเคราะห์ (Analytic Induction) และ 4) ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม (Questionnaires) ใช้วิธีการวิเคราะห์ สถิติเชิงพรรณนาและสถิติเชิงอนุมาน ผลจากการศึกษาสรุปได้ตามขั้นตอนต่อไปนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.2 อภิปรายผล

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ ได้สรุปผลการวิจัยตามประเด็นสำคัญ ดังต่อไปนี้

5.1.1 ข้อมูลสภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

สภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม สามารถอธิบายได้ตามลักษณะต่างๆ ได้ดังนี้

1) จำแนกตามเพศ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชายมีจำนวน 231 คน คิดเป็นร้อยละ 61.44 เป็นเพศหญิง จำนวน 145 คน คิดเป็นร้อยละ 38.56

2) จำแนกตามอายุ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุ 41-50 จำนวน 142 คน คิดเป็นร้อยละ 37.77 รองลงมามีอายุ 51 ขึ้นไป จำนวน 114 คน คิดเป็นร้อยละ 30.32 ถัดมามีอายุ 31-40 จำนวน 98 คน คิดเป็นร้อยละ 26.06 สุดท้ายมีอายุ 20-30 จำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 5.85

3) จำแนกตามการศึกษา พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 132 คน คิดเป็นร้อยละ 35.10 รองลงมามีระดับการศึกษาอนุปริญญาหรือเทียบเท่า จำนวน

121 คน คิดเป็นร้อยละ 32.20 ถัดมามีระดับการศึกษาประถมศึกษา จำนวน 51 คน คิดเป็นร้อยละ 13.56 และมีระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 42 คน คิดเป็นร้อยละ 11.17 สุดท้ายมีระดับการศึกษาปริญญาตรีขึ้นไป จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 7.97

4) จำแนกตามอาชีพ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จำนวน 110 คน คิดเป็นร้อยละ 29.27 รองลงมาประกอบรับราชการ จำนวน 85 คน คิดเป็นร้อยละ 22.60 ถัดมาประกอบอาชีพค้าขาย/ประกอบธุรกิจ จำนวน 84 คน คิดเป็นร้อยละ 22.34 สุดท้ายประกอบอาชีพอื่นๆ จำนวน 97 คน คิดเป็นร้อยละ 25.79

5) จำแนกตามรายได้ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาท จำนวน คน คิดเป็นร้อยละ มีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาท จำนวน 129 คน คิดเป็นร้อยละ 34.33 รองลงมามีรายได้ 5,001-10,000 บาท จำนวน 109 คน คิดเป็นร้อยละ 28.98 ถัดมามีรายได้ 10,001-15,000 บาท จำนวน 85 คน คิดเป็นร้อยละ 22.60 สุดท้ายมีรายได้ 15,001 ขึ้นไป จำนวน 53 คิดเป็นร้อยละ 14.09

5.1.2 ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะ มีประเด็นที่น่าสนใจจะนำมาสรุปตามลำดับ ดังนี้

ด้านศาสนธรรม

1) หลักธรรมพื้นฐาน วัดพระธรรมกายได้ใช้หลักธรรมพื้นฐานเป็นแนวทางเบื้องต้นในการอบรมบุคลากรภายใน และประชาชนทั่วไป เนื่องจากว่า หลักธรรมพื้นฐานมีสภาพเป็นที่เข้าใจได้อย่างชัดแจ้ง สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการดำรงชีวิตปัจจุบันได้อย่างสอดคล้อง โดยเริ่มจากธรรมพื้นฐานขั้นต้น ซึ่งเป็นการวางพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจในสาระของหลักธรรมอันจะนำไปสู่ธรรมะพื้นฐานขั้นต่อไป รวมถึง

2) การแปลงหลักธรรมพื้นฐานให้เข้าใจง่าย เป็นการใช้เทคนิควิธีการเสริมในด้านการทำความเข้าใจในหลักธรรมะพื้นฐานแล้วแปลงหลักธรรมะที่เกิดจากการตีความตามเจตนารมณ์ของหลักธรรมพื้นฐานนั้นๆ ให้กลายเป็นสภาพที่เข้าใจง่ายโดยไม่บิดเบือนเจตนารมณ์ของหลักธรรมพื้นฐานที่มีอยู่เดิม วัดพระธรรมกายได้ใช้เทคนิคลักษณะดังกล่าว เป็นนิกเขปบทเบื้องต้นที่จะปรับระดับภูมิความรู้ของประชาชนที่เข้ามาอบรมในกิจกรรม/โครงการให้เข้าถึงหลักธรรมะขั้นพื้นฐานได้เร็วที่สุด โดยการแปลงหลักธรรมพื้นฐานให้เข้าใจด้วยภาษาง่ายๆ จากเดิมเป็นภาษาบาลีอาจจะยากต่อการเข้าใจสักเล็กน้อย

3) การปลูกฝังอุดมการณ์ เป็นการสร้างจุดมุ่งหมายของการใช้ชีวิตให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งทางโลกและทางธรรม ประโยชน์ทางโลก คือ การดำรงชีวิตอยู่ความเป็นปกติสุข ประโยชน์ทางธรรม คือ การได้สร้างบุญบารมีเพื่อไปสู่พระนิพพานอันเป็นบรมสุขอย่างแท้จริง โดยวัดพระธรรมกายได้ปลูกฝังอุดมการณ์สำคัญของการใช้ชีวิตโดยมีบุญและบารมีที่เกิดจากการสั่งสมของแต่ละบุคคลเป็นตัวตั้ง การเข้ามาอยู่ประพฤติและปฏิบัติธรรมที่วัดของพระภิกษุที่บวชอุทิศชีวิตเพื่อพระศาสนาและฆราวาสอาสาสมัคร ตลอดถึงประชาชนที่เข้ามาปฏิบัติศาสนกิจ เป้าหมายหลักคือการสร้างบุญบารมีให้ได้มากที่สุด ไม่ว่าจะทำกิจกรรมอะไรก็ตามภายในวัด ล้วนแต่เป็นบ่อเกิดของบุญบารมีทั้งสิ้น อุดมการณ์ด้านบุญบารมีจึงสถิตอยู่ในกมลของทุกคนอยู่ตลอดเวลา เมื่อกระทำกิจกรรมอันใด ก็จะปราศจากเงื่อนไขที่เป็นผลตอบแทนในเชิงรูปธรรมทั้งสิ้น

4) การใช้หลักธรรมะในการสร้างทีมงานเผยแผ่ เป็นการพัฒนาศาสนธรรมให้เกิดประสิทธิผลแก่ประชาชนทั้งหลาย โดยการจัดตั้งเป็นทีมงานเผยแผ่ธรรมะ วัดพระธรรมกายได้อาศัยทีมงานการเผยแผ่ธรรมะที่มีคุณภาพ กล่าวคือ เป็นทีมงานที่ทรงภูมิความรู้ด้านธรรมะและด้านความรู้ทั่วไป นำมาบูรณาการและถ่ายทอดให้กับประชาชนได้เข้าใจในสาระของหลักธรรมได้อย่างลึกซึ้ง ทั้งนี้ ทีมงานการเผยแผ่ศาสนธรรม ส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุที่ได้ศึกษาเล่าเรียนธรรมะอย่างแตกฉาน และเคยมีประสบการณ์การใช้ชีวิตฆราวาสในมหาวิทยาลัยมาก่อน เมื่อเข้ามาอุปสมบทแล้วไม่ลาสิกขา ก็ได้รับการฝึกฝนอบรมมาเป็นอย่างดี จนสามารถรวมกันเป็นทีมงานเผยแผ่ธรรมะได้อย่างเข้าใจและเข้าถึงประชาชน นอกจากนี้ ยังมีอาสาสมัครฆราวาสที่มีจบการศึกษาในระดับปริญญาตรีขึ้นไป เมื่อจบการศึกษาแล้ว มีความศรัทธาเข้ามาช่วยในด้านการเผยแผ่ธรรมะอีกทางหนึ่ง จนกลายเป็นทีมงานเผยแผ่ธรรมะที่มีคุณภาพ ทั้งนี้ หลักการสร้างทีมงานเผยแผ่ธรรมะ ได้แก่ การยกบุญและบารมีผลของการทำความดีเป็นที่ตั้ง

5) การสอนหลักสมาธิตามแนววิชชาธรรมกาย เป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาศาสนธรรมทั้งหมด เนื่องจากว่า หลักสมาธิวิชชาธรรมกายเป็นวิชาที่ค้นพบโดยพระเดชพระคุณหลวงปู่ (สด) และถ่ายทอดมาสู่คุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ขนนกยูง ต่อจากนั้นพระเดชพระคุณหลวงพ่อ(เจ้าอาวาส) ก็ได้รับการถ่ายทอดมาจากคุณยายฯ อีกทอดหนึ่ง วิชชาธรรมกายนี้มีอยู่ในพระไตรปิฎกและเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน ทั้งนี้ หลักใหญ่ใจความสำคัญของวิชชาธรรมกาย มีลักษณะที่คล้ายกับเป็นอุบายที่ทำให้คนเข้าใจความสงบภายในและมีเป้าหมายเดียวกันกับหลักการปฏิบัติตามครูบาอาจารย์ท่านอื่นๆ ได้แก่ เป้าหมายของความสงบ ขึ้นอยู่กับว่าจริตของแต่ละบุคคลจะชอบหลักการปฏิบัติตามวิธีการใด วัดพระธรรมกายจึงถือเอาการสอนสมาธิในลักษณะวิชชาธรรมกายเป็นแนวทางในการพัฒนาจิตใจของคนที่เข้ามาปฏิบัติ โดยชี้ให้เห็นความสำคัญและเป้าหมายของการปฏิบัติตามวิชชาธรรมกาย ซึ่งได้รับผลตอบรับเป็นอย่างดีและการปฏิบัติทำให้พบกับความสงบภายในจิตใจอย่างแท้จริง

6) สอนธรรมะผ่านรูปแบบโครงการ เป็นการยกระดับจากการสอนธรรมะแบบทั่วไปที่ดำเนินการตามปกติ แต่เพื่อต้องการให้การสอนธรรมะได้กระจายไปสู่วงกว้าง และเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนได้เข้ามาร่วมในการปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก ต้องยกระดับการสอนธรรมะให้เป็นรูปแบบของโครงการ วัดพระธรรมกายได้อาศัยช่องทางด้านการจัดทำเป็นโครงการเผยแผ่ธรรมะในทุกรูปแบบ และได้ตั้งชื่อโครงการเผยแผ่ธรรมะให้มีชื่อหลากหลายเหมาะสมกับกาลเวลา เนื่องจากการสอนธรรมะผ่านโครงการต่างๆ ค่อนข้างจะได้มวลชนในวงกว้างอันเป็นการขยายฐานคิดสำคัญในด้านธรรมะทุกระดับไปสู่ประชาชนอย่างทั่วถึงทั้งในระดับประเทศและระดับโลก

ด้านศาสนบุคคล

1) การคัดเลือก/คัดสรร เป็นกระบวนการสำคัญที่ใช้ในการคัดบุคคลเข้ามาสู่วัด ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุ สามเณร อาสาสมัครฆราวาส ที่ปวารณาตนเองเข้ามาทำงานเพื่อพระศาสนาโดยผ่านโครงการคัดเลือก/คัดสรรต่างๆ อาทิ โครงการธรรมทายาท โครงการอุปสมบทหมู่ โครงการบวชสามเณร และโครงการอบรมอาสาสมัคร เป็นต้น ภายในโครงการก็จะมีกิจกรรมฝึกอบรมเพื่อทดสอบบุคลากรเหล่านั้น โดยเริ่มจากการฝึกอบรมตั้งแต่ขั้นหยาบไปถึงขั้นละเอียด โดยสอดแทรก

หลักการฝึกฝนอบรม ได้แก่ หลักคุณธรรม 3 ประการ หลักนิสสัย 5 และ 5 ห้องชีวิต เป็นต้น เป็นหลักการพื้นฐานที่ทุกคนจะต้องได้รับการอบรมจนกระทั่งปรับอุปนิสัยของตนเองให้เข้ากับกฎ กติกาขององค์การ และอยู่ร่วมกับหมู่คณะได้เป็นอย่างดี บุคคลคนนั้นจึงจะสามารถได้เข้ามาเป็นสมาชิกของวัดได้อย่างสมบูรณ์แบบ กรณีคนที่จะอุปสมบทเป็นพระ ถ้าผ่านกระบวนการคัดเลือกก็จะได้รับการอุปสมบทเป็นพระ ขณะที่สามเณรและอาสาสมัครฆราวาสทั่วไปก็เช่นเดียวกัน ต้องผ่านการฝึกฝนอบรมก่อนเพื่อดูอุปนิสัยก่อน จึงจะได้รับอนุญาตให้บรรพชาหรือรับเข้ามาเป็นสมาชิกของวัดพระธรรมกายอย่างสมบูรณ์แบบ

2) การนิเทศธรรม เป็นหลักการภายหลังจากที่ได้คัดเลือกบุคคลเข้ามาสู่องค์การแล้ว วัดพระธรรมกายได้ถือหลักการนิเทศธรรมหรือปฐมนิเทศเป็นการแนะนำให้บุคลากรที่เข้ามาอยู่ในองค์การได้รู้จักความเป็นมาของวัด บุคคลสำคัญของวัด สถานที่สำคัญของวัด และกฎ กติกา ระเบียบสำคัญที่มีนอกเหนือจากหลักธรรมวินัย ซึ่งต้องประพฤติอยู่เป็นนิตย์ นอกจากนี้ ระบบการนิเทศธรรมของวัดพระธรรมกาย ยังได้บอกกล่าวหลักการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ การช่วยเหลือเกื้อกูลต่องานที่รับผิดชอบ และกิจวัตรที่จะต้องประพฤติปฏิบัติในแต่ละช่วงเวลา อีกทั้งยังต้องมีการกล่าวถึงเป้าหมายขององค์การร่วมกัน ได้แก่ การดำรงชีวิตอยู่ด้วยกัน เพราะมีบุญบารมีที่จะต้องร่วมกันสร้าง และเผื่อแผ่บุญบารมีไปสู่ชาวโลก จนในที่สุดศีลธรรม ซึ่งเป็นกฎ กติกาสากลได้กลับฟื้นคืนมาสู่ชาวโลกอีกครั้ง

3) การพัฒนา เป็นหลักการพัฒนาศาสนบุคคลอันสำคัญภายหลังจากได้มีการนิเทศธรรมเป็นที่เรียบร้อย วัดพระธรรมกายได้มีหลักการพัฒนาคนที่หลากหลาย ได้แก่ กระบวนการกล่อมเกลาด้วยอุดมการณ์สำคัญของชีวิต การฝึกอบรมคนอย่างเป็นระบบ การพัฒนาคนด้วยการให้การศึกษาหลักธรรมะเน้นการปฏิบัติเป็นสำคัญ การสอนให้คนรักในการสร้างบุญ สร้างบารมี เป็นต้น หลักการพัฒนาของวัดยังได้แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ การพัฒนาคนทางด้านร่างกายเน้นหลัก 5 ห้องชีวิต และการพัฒนาคนด้านจิตใจ ด้วยการปฏิบัติธรรมตามหลักวิชชาธรรมกาย ซึ่งเป็นการทำจิตใจให้สะอาด สว่าง และสงบ เป็นการพัฒนาลักษณะคู่ขนานซึ่งถือว่าลักษณะการพัฒนาเช่นนี้ เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

4) การธำรงรักษา หลักการสำคัญที่วัดพระธรรมกายใช้ในการรักษาคนเอาไว้ให้อยู่กับพระศาสนาอย่างยาวนานจนถึงตลอดชีวิตได้แก่ บุญและบารมี รวมถึงการตั้งเป้าหมายขั้นสูงสุดการถึงพระนิพพาน ซึ่งเริ่มจากการลงมือปฏิบัติทีละเล็กทีละน้อย จนกลายเป็นอุดมการณ์หรือเป้าหมายชีวิตที่สำคัญ เมื่อคนได้เห็นถึงเป้าหมายในการดำรงชีวิต อย่างน้อยตอบตนเองได้ว่า เกิดมาเพื่อสร้างบุญ สร้างบารมี คนที่เข้ามาอยู่วัดก็จะมีความมั่นใจว่า สิ่งที่ทำลงไปนั้นเกิดเป็นบุญจริงๆ แล้วบุคคลคนนั้นก็จะอยู่กับวัดได้อย่างยาวนาน กล่าวอีกนัยหนึ่ง การธำรงรักษาคนให้อยู่กับองค์การได้อย่างยาวนาน จะต้องปลูกฝังให้มีความศรัทธาต่อเป้าหมายขององค์การ และพัฒนาตนเองให้ไปสู่เป้าหมายขององค์การให้ได้

5) โครงการพัฒนา การพัฒนาศาสนบุคคลที่จะสัมฤทธิ์ผลได้อย่างทั่วถึง หากปราศจากการจัดทำเป็นโครงการคงจะเป็นไปไม่ได้ โครงการสำคัญๆ ของวัดพระธรรมกาย ส่วนใหญ่จะเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาคนทั้งสิ้น เพราะคนเป็นกลไกขับเคลื่อนงานสำคัญของพระศาสนาทุกอย่าง และคนที่ขับเคลื่อนนั้นต้องเป็นคนที่มีคุณภาพ ได้รับการฝึกฝนอบรม และปลูกฝังอุดมการณ์รักในการสร้างบุญ สร้างบารมี งานพระศาสนาจึงจะประสบผลสำเร็จ วัดพระธรรมกายได้จัดทำโครงการสำคัญที่เกี่ยวกับการพัฒนาบุคคลมาโดยตลอด อาทิ โครงการธรรมทายาทชายและหญิง โครงการตอบปัญหาทางก้าวหน้า

โครงการเด็กดี V-Star โครงการปฏิบัติธรรมในวัดหยุด เป็นต้น โครงการทุกอย่างล้วนแต่อยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาคนทั้งสิ้น โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาจิตใจ ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและมีผลต่อการพัฒนาอื่นๆ ในงานพระศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าสืบไป

ด้านศาสนพิธี

1) ทบทวนศาสนพิธีในพระธรรมวินัย การพัฒนาศาสนพิธีกรรมให้ประสบผลสำเร็จ หากกระทำนอกเหนือจากพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ดีแล้ว ก็จะได้ชื่อว่า บิดเบือนพุทธพจน์ แต่วัดพระธรรมกายมีศาสนพิธีกรรมที่อิงพระธรรมวินัยมาโดยตลอด ตลอดระยะเวลา 40 ล่วงเลยมาถึงปัจจุบัน ศาสนพิธีกรรมต่างๆ ล้วนแต่เกิดจากการทบทวนศาสนพิธีกรรมในพระธรรมวินัยทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นศาสนพิธีกรรมด้านการถวายสังฆทาน ถวายบูชาข้าวพระ ถวายผ้าพระกฐิน ถวายผ้าป่า ถวายผ้าอาบน้ำฝน ฯลฯ ซึ่งกระทำสืบเนื่องกันมาตั้งแรกเริ่มของการก่อตั้งวัด ก่อนที่จะจัดทำเป็นพิธีกรรมใดๆ ต้องมีการศึกษารายละเอียดว่า อะไรทำได้ และอะไรทำไม่ได้ นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาดูผลกระทบรอบด้านประกอบการดำเนินการ กรณีทำพิธีกรรมเช่นนี้แล้ว จะเกิดผลกระทบอะไร ประชาชนได้ประโยชน์อย่างไร จะมีผลตอบรับอย่างไร

2) พัฒนาศาสนพิธีให้รู้จักแก่ประชาชน ศาสนพิธีกรรมจะได้รับการยอมรับจากประชาชนก็ต่อเมื่อ ได้ยกระดับศาสนพิธีกรรมนั้นให้เป็นที่รู้จักแก่ประชาชนและประชาชนได้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมนั้นๆ ด้วยการบอกกล่าวประชาสัมพันธ์ศาสนพิธีกรรมต่างๆ อยู่อย่างเนื่องๆ การพัฒนาศาสนพิธีกรรมเริ่มจากการพัฒนาในสิ่งที่มีอยู่แล้ว และพัฒนาปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นกว่าเดิม อย่างน้อยให้ประชาชนได้รับรู้ว่าสาระสำคัญของศาสนพิธีกรรมนั้น มีความหมายสื่อให้เข้าใจอะไร เป็นการสร้างภูมิความรู้ด้านปัญญาให้เกิดกับประชาชนได้เกิดสัมมาทิฏฐิ โดยอาศัยพิธีกรรมเป็นเครื่องยังใจให้เกิดความศรัทธาและเป็นผลแห่งบุญอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นการเผยแผ่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้เข้าใจและศึกษาเรียนรู้ในพุทธพิธีกรรมต่างๆ ของวัดพระธรรมกาย ได้ต่อยอดให้ดียิ่งขึ้นจากที่มีอยู่เดิม

3) รักษาศาสนพิธี เป็นการดำรงคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธให้ลูกหลานได้เห็นความสำคัญและร่วมกันศึกษาเรียนรู้ วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชาวพุทธ โดยเป็นการรักษาไว้มิให้สูญหายไปจากความทรงจำ วัดพระธรรมกายพยายามสืบสานปณิธานศาสนพิธีที่มีอยู่เดิมให้อยู่ควบคู่กับสังคมไทย โดยการพัฒนาจากพิธีกรรมที่คนยังไม่ทราบและยังไม่เข้าใจ พยายามที่จะสร้างความกระจ่างในพิธีกรรมนั้นๆ และพยายามสืบต่อโดยการลงมือปฏิบัติให้เห็น จนกลายเป็นตันติประเพณีอันขาดเสียมิได้ของทางวัด อาทิ ศาสนพิธีในวันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ วันมาฆะบูชา วิสาขะบูชา อาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น และพิธีกรรมอันเป็นประเพณีชาวพุทธ ได้แก่ กฐิน ผ้าป่า เป็นต้น ขณะที่ศาสนพิธีที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือให้ประชาชนได้เข้าสร้างบุญ ได้แก่ พิธีถวายบูชาข้าวพระ พิธีถวายสังฆทานให้กับวัด 323 วัดใน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ พิธีกรรมนั่งสมาธิเจริญภาวนา เป็นต้น พิธีกรรมทั้งหมดเหล่านี้ จะต้องมีการกระทำสืบเนื่องกันอยู่เนืองนิตย์จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตความเป็นชาวพุทธที่ปราศจากพิธีกรรมเหล่านี้ไปมิได้

4) ประยุกต์ศาสนพิธีเข้าให้ร่วมสมัย เป็นการปรับศาสนพิธีที่มีอยู่เดิมให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่ โดยพิจารณาความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมของสังคมเป็นเกณฑ์สำคัญ ทั้งนี้ ศาสนพิธีบางประการประชาชนอาจจะยังไม่เข้าใจหรือเข้าใจอย่างคลาดเคลื่อน เพราะศาสนพิธีกรรมยังไม่มีใครเป็นผู้ชี้แนะ

ให้เกิดความเข้าใจตามเจตนารมณ์สำคัญ วัดพระธรรมกายแม้ว่าจะทบทวนศาสนพิธีกรรมที่มีมาในพระไตรปิฎกรวมถึงการพัฒนาศาสนพิธีเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ยังต้องมีการประยุกต์ใช้ศาสนพิธีกรรมให้สอดคล้องกับภาวะปัจจุบัน โดยการพิจารณากลุ่มประชาชนที่จะไปเผยแผ่ศาสนพิธีกรรมเพื่อให้เกิดศาสนพิธีกรรมที่ร่วมสมัย กล่าวคือ ศาสนพิธีกรรมที่มีอยู่เดิมไม่คลาดเคลื่อน และให้ดำรงอยู่ในภาวะปัจจุบันได้ ประชาชนเข้าถึงศาสนพิธีและได้ร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งของการทำศาสนพิธีกรรมตามกิจกรรมและโครงการต่างๆ อย่างเข้าใจ กรณีการปรับศาสนพิธีกรรมที่เห็นผลชัดเจน ได้แก่ การปรับวันพระขึ้น/แรม ประชาชนไม่สะดวกเพราะเป็นวันทำงานกัน วัดพระธรรมกายจึงจัดการปฏิบัติธรรมถือเอาวันอาทิตย์ของทุกเดือนเป็นวันให้ประชาชนมาทำบุญได้สะดวก ทั้งนี้พิจารณาถึงความสะดวกของประชาชนที่ไม่มีเวลาในวันราชการ ให้มีเวลาทำบุญในวัดหยุดราชการ คือ วันอาทิตย์ เพราะฉะนั้น ศาสนพิธีกรรมของวัดพระธรรมกาย เป็นการบูรณาการโดยพิจารณาถึงความเหมาะสมองค์ประกอบแวดล้อมเป็นประการสำคัญ

5) จัดทำเป็นโครงการเกี่ยวเนื่องกับศาสนพิธี เป็นการยกระดับศาสนพิธีกรรมให้กลายเป็นโครงการสำคัญ โครงการของวัดพระธรรมกายส่วนหนึ่งต้องมีศาสนพิธีกรรมเป็นเครื่องประกอบ เจตนารมณ์สำคัญของการมีศาสนพิธีกรรม คือ เป็นอุบายชักนำให้ประชาชนเกิดความศรัทธาขึ้นมาเป็นอันดับแรก เป็นการชำระใจในเบื้องต้นให้ประชาชนมีศรัทธาอย่างไม่คลอนแคลน ศาสนพิธีจะมีความมั่นคงได้ ก็ต่อเมื่อต้องทำเป็นโครงการสำคัญ เพื่อให้ประชาชนได้เข้าร่วมและได้เห็นความสำคัญของศาสนพิธีกรรม ซึ่งเป็นการเรียนรู้เรื่องศาสนพิธีกรรมของประชาชนโดยปริยาย เมื่อประชาชนเข้าร่วมแล้ว ได้เห็น ได้ฟัง และได้ร่วมทำกิจกรรมอันเนื่องด้วยศาสนพิธีกรรม ประชาชนที่เข้าร่วมในโครงการก็จะเกิดความเข้าใจและปรับทัศนคติให้ตรงกับสาระสำคัญในศาสนพิธีกรรม ที่มีเจตนารมณ์มุ่งหมายให้ประชาชนเข้าถึงแก่นธรรมะ เพราะฉะนั้น วัดพระธรรมกายได้ปรับศาสนพิธีกรรมสำคัญ เช่น พิธีกรรมถวายบูชาข้าวพระ พิธีกรรมถวายสังฆทาน พิธีถวายผ้าอาบน้ำฝน พิธีกรรมจุดโคมประทีปบูชาพระเจดีย์ เป็นต้น ปรับศาสนพิธีกรรมเหล่านี้ให้กลายเป็นโครงการสำคัญๆของวัดและได้นำไปเผยแผ่ไปยังจังหวัดต่างๆ รวมถึงขยายไปทั่วโลก เพื่อเป็นการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชาวพุทธให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนตราบนานเท่านาน

6) เผยแผ่ศาสนพิธีอย่างต่อเนื่อง เป็นการเผยแผ่ศาสนพิธีกรรมของวัดพระธรรมกายให้เกิดความต่อเนื่อง โดยอาศัยบุคลากรของวัด ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา เป็นผู้นำบุญในการเผยแผ่ศาสนพิธีกรรม พิธีกรรมอะไรก็แล้วแต่ หากปราศจากการกระทำอย่างต่อเนื่อง พิธีกรรมนั้นก็จะสิ้นสุดลงโดยปริยาย พิธีกรรมสำคัญของวัดพระธรรมกายโดยทั่วไปแล้ว จะดำเนินการให้เกิดความต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี เป็นวงรอบของการทำความดี ซึ่งมีอยู่ในแต่ละเดือน โดยอาศัยศรัทธาประชาชนเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ และมีผู้นำบุญสำคัญคือพระสงฆ์และกัลยาณมิตรในวัด คอยช่วยเหลือแนะนำให้ศาสนพิธีกรรมเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและเกิดความต่อเนื่อง ศาสนพิธีกรรมนั้นก็จะดำรงคงอยู่กับสังคมอยู่ตลอดไป

ด้านศาสนสถาน

1) พัฒนาตามหลักปฏิรูปเทส 4 การพัฒนาศาสนสถานเริ่มตั้งแต่การก่อร่างสร้างวัด อาศัยหลักปฏิรูปเทส 4 ได้แก่ อาวาสเป็นที่สบาย สร้างอาคารสถานที่ให้เกิดความร่มรื่น สะอาด สงบและกว้างขวาง

รองรับจำนวนคนให้ได้มากที่สุด อาหารเป็นที่สบาย มีเครื่องอุปโภคบริโภคที่สมบูรณ์ที่เกิดจากศรัทธาประชาชนเป็นผู้ให้การสนับสนุน บุคคลเป็นที่สบาย มีพระภิกษุและกัลยาณมิตรคอยแนะนำหลักการและหลักปฏิบัติอันสำคัญเพื่อเป็นแนวทางของการปฏิบัติให้ถูกต้อง ธรรมะเป็นที่สบาย เป็นการให้หลักธรรมะขั้นพื้นฐานกับประชาชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรม เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมะอย่างถูกต้องและเป็นไปอย่างต่อเนื่องสามารถนำไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง เพราะฉะนั้นหลักการพัฒนาศาสนสถานให้ประสบผลสำเร็จสำเร็จได้ ต้องอาศัยหลักการบูรณาการทั้ง 4 ประเภทเข้าด้วยกัน แล้วนำไปพัฒนาให้เห็นผลดังที่ปรากฏเช่นปัจจุบัน

2) พัฒนาโดยถือจำนวนคนเป็นตัวตั้ง การพัฒนาศาสนสถานถือเอาจำนวนคนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมเป็นหลัก การพัฒนาศาสนสถานตลอดทั้ง 40 ปีเป็นต้นมา วัดพระธรรมกายยึดถือจำนวนประชาชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมภายในวัด ขณะเดียวกันก็พิจารณาจำนวนประชาชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมในวัดสาขาต่างจังหวัด รวมถึงสาขาทั่วโลก โดยการรวบรวมข้อมูลจำนวนคนแล้ว นำมาพัฒนาศาสนสถานทุกประเภทให้สอดคล้องตามจำนวนนั้น เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกในการสร้างบุญ สร้างบารมีของประชาชนให้เต็มรอบ เห็นได้จากศาสนสถานที่เกิดขึ้นภายในวัด ตั้งแต่เริ่มแรกที่ยังไม่มีอาคารสถานที่สมบูรณ์แบบ เป็นแต่เพียงอาคารหลังเล็กๆ แต่ต่อมาจำนวนคนเพิ่มขึ้นการขยับขยายพื้นที่เพื่อรองรับจำนวนประชาชนเพิ่มขึ้น ยิ่งประชาชนเพิ่มขึ้น ยิ่งต้องมีการขยายรองรับประชาชนที่เข้ามาปฏิบัติศาสนกิจเพิ่มขึ้น

3) พัฒนาศาสนสถานบนฐานคิดให้เกิดความยั่งยืน เป็นการพัฒนาศาสนสถานบนหลักคิดที่ว่า เมื่อสร้างศาสนสถานอันใดขึ้นมาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นโบสถ์ วิหารคต อาคาร สถานที่ ถนนหนทาง ต้องอยู่บนพื้นฐานของความมั่นคงแข็งแรง ยั่งยืน สร้างศาสนสถานเหล่านี้ให้คุ้มค่าคงทนถึง 1,000 ปี เมื่อสร้างเสร็จแล้วไม่กลับคืนมาซ่อมแซมบ่อยครั้ง และไม่เสียค่าบำรุงรักษาจนเกินประมาณอันทำให้เสียประโยชน์โดยใช่เหตุ บนฐานคิดลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้ศาสนสถานของวัดพระธรรมกายดูมั่นคงแข็งแรงและเน้นถึงอรรถประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับการประกอบศาสนกิจของบุคลากรภายในวัดและรองรับการเข้ามาประกอบศาสนกิจของพุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่า

4) พัฒนาศาสนสถานบูรณาการกับสถาปัตยกรรมร่วมสมัย เป็นการพัฒนาศาสนสถานบนฐานคิดของการบูรณาการสถาปัตยกรรมเชิงพุทธศาสนากับสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ให้เข้ากันได้อย่างลงตัว ศาสนสถานของวัดพระธรรมกายไม่เน้นประดับประดารูปลักษณ์ภายนอกให้เกิดลวดลายความสวยงาม แต่เน้นที่ความคงทนเรียบง่าย เห็นได้จากโบสถ์ของวัดเป็นสถาปัตยกรรมร่วมสมัยยุคใหม่ที่ปราศจากการลงลักษณ์ปิดทอง มีแต่โครงร่างของตัวอาคารที่มีลักษณะพอจะแสดงให้เห็นว่า เป็นโบสถ์ ซึ่งเน้นประโยชน์ใช้สอยและความคงทนถาวร ดูแล้วมีความเรียบง่ายแต่แฝงไปด้วยความแข็งแกร่ง ขณะเดียวกัน ศาสนสถานอื่นๆ เช่น วิหารคต ธรรมสภา ก็เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมสมัยใหม่เช่นกัน คือ เรียบง่าย เน้นประโยชน์ในการใช้สอยเป็นหลัก และคำนึงความจุปริมาณคนมาร่วมสร้างบุญและบารมี

5) พัฒนาศาสนสถานโดยคนที่มีความรู้ มีวิสัยทัศน์ วัดพระธรรมกายมีผู้นำสงฆ์และคณะผู้บริหารที่มีความรู้ มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนา โดยการมองอนาคตการสร้างศาสนสถานให้เกิดความยั่งยืนและเป็นประโยชน์แก่ประชาชนมากที่สุด ซึ่งเป็นการมองโดยพิจารณาองค์ประกอบแวดล้อมสำคัญด้านการ

พัฒนาเป็นตัวตั้งจากพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถด้านการพัฒนาศาสนสถาน เนื่องจากพระสงฆ์ในยุคเริ่มแรกที่อุทิศตนอุปสมบทเป็นธรรมทายาท ส่วนใหญ่เป็นนิสิตนักศึกษาที่ศึกษาในคณะสำคัญของมหาวิทยาลัย พอจบการศึกษาออกมาแล้วมีความศรัทธาบวช ตลอดชีวิต แล้วใช้ความรู้ความสามารถในด้านการพัฒนาศาสนสถานให้มีความมั่นคงแข็งแรงและมีความยั่งยืนเหมาะสมแก่การใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติศาสนกิจของวัดตลอดระยะเวลา 40 ปีเป็นต้นมา

5.1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

กระบวนการการบริหารโครงการที่มีผลต่อการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย มีประเด็นที่น่าสนใจนำมาสรุปดังต่อไปนี้

ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ

1) ระยะเวลาในการเผยแผ่ธรรมะตามโครงการ โครงการที่ดำเนินการโดยองค์การโดยทั่วไป จะมีการกำหนดระยะเวลาของการดำเนินการเอาไว้อย่างชัดเจน รวมถึงกำหนดกรอบแผนของการบริหารโครงการเป็นช่วงเวลา แต่โครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายบางโครงการ มิได้กำหนดระยะเวลาการดำเนินการเอาไว้ เนื่องจากโครงการทุกประเภทของวัดพระธรรมกาย จะไม่มีการกำหนดระยะเวลาเอาไว้ ด้วยเหตุผลที่ว่า เป็นโครงการที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องทุกปี และแม้ตามหลักการเขียนโครงการจะมีการกำหนดระยะเวลาของการดำเนินการก็ตาม แต่เมื่อนำมาเขียนเป็นแผนงานงานของโครงการเผยแผ่ธรรมะ มักจะไม่กำหนดเวลาไว้แน่นอน เพราะการบริหารโครงการจะต้องดำเนินการกันทุกปีและกระทำอย่างต่อเนื่อง

2) สถานที่ในการบริหารจัดการโครงการ เป็นการพิจารณาถึงสถานที่ที่เหมาะสมกับการดำเนินการตามโครงการเผยแผ่ธรรมะ โดยทั่วไปตั้งแต่ยุคเริ่มแรก การขยายพื้นที่ของวัดพระธรรมกายจะขยายไปตามจำนวนคนที่เข้ามาปฏิบัติธรรม พอยุคหลังๆ มา ได้ขยายพื้นที่รองรับกับโครงการด้วยการสร้างธุดงคสถานหรือศูนย์ปฏิบัติธรรมในจังหวัดต่างๆ ปัจจุบันนี้ศูนย์ปฏิบัติธรรมของวัดพระธรรมกายมีมากกว่า 100 แห่ง กระจายอยู่ทั่วประเทศ รวมถึงวัดสาขาที่อยู่ ณ ต่างประเทศ ก็มีเป็นจำนวนมากเช่นกัน เหตุผลของการขยายสถานที่ของวัด เพราะต้องการจะใช้เป็นที่รองรับกับการบริหารโครงการที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องทุกปี และมีจำนวนคนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

3) การจัดกิจกรรมภายในโครงการ เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างให้โครงการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และเป็นไปตามเจตนารมณ์ของการบริหารโครงการ โดยกิจกรรมภายในจะเกี่ยวกับหลักการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา อาทิ การไหว้พระรับศีล การนั่งสมาธิ การเจริญภาวนา การฟังธรรมะ และกิจกรรมการรับบุญ ได้แก่ การทำความสะอาดตามหลัก 5 ห้องชีวิต การบำเพ็ญประโยชน์สาธารณะ เป็นต้น กิจกรรมภายในโครงการเหล่านี้ เป็นการสร้างทางแห่งบุญให้เกิดขึ้นกับผู้เข้าร่วมโครงการ ได้มีความรู้สึกว่า กิจกรรมที่ทำสามารถเป็นการสั่งสมบุญได้อย่างแท้จริง สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง และมีความมั่นใจในสิ่งที่กำลังทำเป็นการสร้างบุญและสร้างบารมี สมดังที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาสได้กล่าวไว้เสมอว่า เป็นนักสร้างบุญบารมี

4) กลุ่มเป้าหมายที่เข้ามาร่วมในโครงการ เป็นการพิจารณากลุ่มเป้าหมายให้สอดคล้องกับโครงการที่ได้จัดทำขึ้นมา เพราะชื่อโครงการแต่ละประเภทสามารถระบุลงไปได้ว่า จะนำโครงการไปพัฒนา

กลุ่มเป้าหมายประเภทใด เช่น โครงการเด็กดี V-Star เป็นการเน้นถึงการพัฒนาโครงการที่เน้นกลุ่มหมายคือเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นการปลูกฝังศีลธรรมให้กับเด็กและเยาวชน โดยได้มีการจัดทำขึ้นทุกปี เพราะฉะนั้น โครงการของวัดพระธรรมกาย ส่วนใหญ่จะพิจารณาดูที่กลุ่มเป้าหมายให้สอดคล้องกับชื่อโครงการที่จัดตั้งขึ้นมา แต่อย่างไรก็ดี โครงการที่เกิดจากดำริพระเดชพระคุณฯ จะครอบคลุมกลุ่มประชาชนทุกกลุ่ม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่า โครงการนั้นๆ จะไปตรงกับกลุ่มเป้าหมายใดมากที่สุด

5) ความสัมพันธ์ของหลักการและเหตุผลในการทำโครงการ ในการบริหารงานโครงการทุกประเภทของวัดพระธรรมกาย มีลักษณะที่คล้ายกับการจัดทำโครงการของหน่วยงานต่างๆ ทั่วไป ต้องมีหลักการและเหตุผลรองรับเสมอ แต่อย่างไรก็ดี หลักการและเหตุผลของการจัดทำโครงการของวัดพระธรรมกาย จะมีสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะที่แตกต่างจากหน่วยงานองค์การอื่นๆ คือ หลักการและเหตุผลของการจัดทำโครงการมีความสัมพันธ์กันอย่างสอดรับกัน และมีวัตถุประสงค์รองรับอย่างชัดเจน อีกทั้งมีเป้าหมายของการจัดทำเป็นที่ตั้ง คือ การสร้างบุญ บารมี และฟื้นฟูศีลธรรมโลกให้กลับคืนมา โดยนัยสำคัญอย่างหนึ่ง คือ การทำคำนึงถึงประโยชน์สาธารณะอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นเหตุผลส่วนหนึ่งที่ทำให้การบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย ประสบผลสำเร็จและได้รับการตอบรับจากพุทธศาสนิกชนในวงกว้าง

ปัจจัยด้านหลักธรรมที่ใช้ในการเผยแผ่ธรรมะ

1) หลักคุณธรรม 3 ประการ เป็นหลักการฝึกฝนอบรมสำคัญในการหล่อหลอมให้คนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อยู่ภายใต้กฎ กติกา และระเบียบขององค์การเดียวกัน วัดพระธรรมกายใช้เป็นหลักสำคัญของการพัฒนากล่อมเกลาคนที่เข้ามาสู่องค์การใหม่ๆ โดยผ่านมาตามโครงการที่วัดจัดทำขึ้น การพัฒนาหลักคุณธรรม 3 ประการ ได้แก่ วินัย เคารพ อดทน ได้ถูกนำมาใช้กับคนที่เข้ามาร่วมในโครงการตั้งแต่เริ่มแรก กล่าวคือ เมื่อมีโครงการเกิดขึ้น มีคนเข้าร่วมโครงการจำนวนมาก จำเป็นจะต้องมีหลักยึดเหนี่ยวให้คนเป็นระเบียบ ต้องใช้หลักคุณ 3 ประการเข้าไปประยุกต์ใช้กันอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกัน แม้ระหว่างการอบรม หรือภายหลังการอบรมแล้วอยู่ในหมู่คณะใหญ่ หลักคุณธรรม 3 ประการนี้ ก็ต้องถูกนำมาปรารภและนำไปใช้ในการจัดการพฤติกรรมของคนให้อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

2) หลักนิสัยพื้นฐาน 5 ประการ เป็นหลักการในขั้นตอนของการนำไปปฏิบัติ ไม่ว่าจะอยู่ในกิจกรรมตามโครงการต่างๆ หรือแม้มาอยู่ภายในวัดพระธรรมกาย รวมกันเป็นหมู่คณะแล้ว หลักนิสัยพื้นฐาน 5 ประการ ก็ต้องนำมาใช้ปรับปรุงตนเองอยู่เสมอคือ สะอาด เป็นระเบียบ มีความสุภาพ ตรงต่อเวลา และมีสมาธิตั้งมั่น เจตนารมณ์สำคัญของการปรับพื้นฐานจิตใจให้เข้ากับนิสัยพื้นฐาน 5 ประการ เพื่อให้บุคลากรที่เข้ามาอยู่ภายในวัดพระธรรมกาย ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุ สามเณร ฆราวาส อาสาสมัคร ตลอดถึงคนทั่วไป ได้ปรับอุปนิสัยของตนเองให้เข้ากับการฝึกปฏิบัติตามนิสัยพื้นฐาน 5 ประการ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันในหมู่คณะและการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและก่อให้เกิดเป็นบุญกุศลอย่างแท้จริง ดังนั้น หลักนิสัยพื้นฐาน 5 ประการนี้ จึงเป็นหลักชัยและหลักใจสำคัญที่มีผลต่อการทำกิจกรรมของบุคลากรภายในวัดพระธรรมกายประสบผลสำเร็จ เพราะมีการหลอมนิสัยพื้นฐานให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งหมายถึงมีเป้าหมายร่วม คือ ทางแห่งบุญที่ชัดเจน

3) หลักทิศ 6 เป็นหลักการที่ได้มีการปรารภกันอยู่บ่อยครั้ง ไม่ว่าจะเป็นโครงการประเภทใดเกิดขึ้นก็ตาม เป็นต้องนำมากล่าวและชี้แจ้งให้คนที่เข้าอบรมได้รับรู้และเข้าใจในสาระสำคัญของหลักทิศ 6 เสมอ เนื่องจากหลักทิศ 6 เป็นการบอกกล่าวให้เห็นถึงความสำคัญของบทบาทหน้าที่ที่แต่ละคนจะพึงปฏิบัติต่อกัน โดยเริ่มจากพื้นฐานของหน่วยทางสังคมขนาดเล็ก จนถึงหน่วยทางสังคมขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการบอกให้ทราบว่า แต่ละคนจะต้องปฏิบัติต่อกันในฐานะที่เป็นอะไรในสังคม ซึ่งโครงการของวัดพระธรรมกาย โดยเจตนารมณ์ของโครงการ ก็เพื่อให้คนที่เข้าอบรมได้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองตามฐานานุรูปที่จะต้องพึงปฏิบัติต่อกันในความเป็นชาวพุทธ การปลูกฝังหลักทิศ 6 อย่างต่อเนื่องนั้น ทำให้โครงการสำคัญของวัดพระธรรมกาย ค่อนข้างจะได้ผลเป็นอย่างดี เพราะประชาชนเข้าใจในสาระสำคัญ อีกทั้งคำว่า ทิศ 6 หากกล่าวไปแต่เพียงตัวหนังสือ มักจะเข้าใจได้ยาก แต่ถ้ากล่าวให้เข้าใจว่า ทิศ 6 เป็นเรื่องของบทบาทหน้าที่ของประชาชนที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน ก็จะเข้าใจได้ง่าย

4) หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักการผูกมิตรสัมพันธ์เบื้องต้นของคนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมในวัดพระธรรมกาย โดยการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะ ต้องใช้หลักการสังคหวัตถุ 4 ประการเป็นเครื่องมือยึดเหนี่ยวผูกมิตรกับคนที่มาปฏิบัติธรรม ต้องนำหลักการดังกล่าวมาปรารภและชี้แนะให้คนที่เข้ามาได้ทราบถึงการพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ของชาวพุทธต้องเริ่มจากการถือหลักการให้ทานช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่จำเป็นต้องเป็นเงิน สิ่งของ แต่การให้คำแนะนำถือว่าเป็นการให้ทานที่เรียกว่า ธรรมทาน ขณะที่การสื่อสารกันด้วยวาจาสุภาพ การนึกถึงแต่ประโยชน์ส่วนรวม และการประพฤติตนให้เป็นคนเสมอต้นเสมอปลายก็ถือได้ว่า เป็นหลักการที่วัดพระธรรมกายได้กำหนดไว้ในการบริหารโครงการและจะต้องมีการบอกกล่าวชี้แจงกันทุกครั้งเมื่อมีโครงการเกิดขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ต้องนำมาใช้ในการอบรมทุกครั้ง เพื่อสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตรแห่งทางบุญ สำหรับคนที่เข้าร่วมโครงการ ดังนั้น การใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ประการ จึงเป็นสิ่งหนึ่งที่ยืนยันได้ว่า มีส่วนทำให้การขับเคลื่อนงานเผยแผ่ธรรมะของวัดตามโครงการต่างๆ ประสบผลสำเร็จได้อย่างไม่ยาก

5) หลักฆราวาสธรรม 4 เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่นำมาอบรมกันอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอบรมฆราวาสอาสาสมัครที่เข้ามาอยู่ภายในวัด ต้องได้รับการอบรมหลักการนี้อยู่อย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นหลักธรรมพื้นฐานสำหรับการประพฤติและปฏิบัติตนในฐานะของความเป็นฆราวาสได้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับความเป็นอยู่ทั้งในและนอกวัด นอกจากนี้ ในโครงการที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะที่เน้นกลุ่มเป้าหมายไปยังฆราวาสทั่วไป ผู้นำบุญในโครงการจะกล่าวถึงหลักฆราวาสธรรม 4 ประการเพื่อเป็นการย้ำเตือนและตระหนักในสาระสำคัญพร้อมทั้งได้นำไปใช้พัฒนาตนเองทั้งในระหว่างที่อยู่ในช่วงของการอบรมธรรมะในโครงการ หรือโครงการสิ้นสุดไปแล้ว นำกลับไปใช้พัฒนาตนเองให้เกิดเป็นทักษะพิสัยติดตัวไป เพราะฉะนั้น การอบรมธรรมะของวัดพระธรรมกาย จึงแยกให้เห็นระดับของการอบรมอย่างชัดเจน 2 ประการ การอบรมธรรมะในโครงการที่เน้นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นพระภิกษุและกลุ่มเป้าหมายที่เป็นฆราวาสประชาชนทั่วไป หลักธรรมะที่จะนำมาใช้ก็ต้องมีความสอดคล้องกับสถานะภาพของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย เมื่อแยกพิจาณากันและปรับหลักธรรมะให้สอดคล้องตรงกันแล้ว ก็เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่ทำให้การเผยแผ่ศาสนธรรมประสบผลสำเร็จไม่น้อย

6) หลักกัลยาณมิตตธรรม เป็นหลักธรรมะที่ใช้ในการสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตรที่ดี สำหรับวัดพระธรรมกายแล้ว คำว่า เครือข่ายกัลยาณมิตรมักจะถูกนำมาใช้อยู่เสมอ โดยเฉพาะการเรียกบุคคลที่

เข้ามาร่วมในการงานบุญอย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่คุ้นเคยกันโดยทั่วไปของคนที่เข้ามาร่วม และเรียกคนที่เข้ามาร่วมในงานบุญว่า กัลยาณมิตร และถ้าเป็นกลุ่มคนที่ร่วมกันสร้างบุญและสร้างบารมี รวมถึงปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน เรียกว่า เครือข่ายกัลยาณมิตร ซึ่งมีความหมายว่า เครือข่ายการสร้างสรรค์และการพัฒนาความดีต่อกัน แต่อย่างไรก็ดี ก่อนที่จะเกิดคำว่า กัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน ทุกคนต้องตระหนักในหลักกัลยาณมิตธรรมให้ได้ก่อน โดยการเผยแผ่ขยายความหมายดังกล่าว เกิดจากใช้หลักธรรมนี้ในการอบรมตามโครงการเผยแผ่ธรรมะต่างๆ ของวัดธรรมกายศูนย์ใหญ่และศูนย์สาขาตามจังหวัดต่างๆ จนเข้าใจว่า คำว่า กัลยาณมิตรนั้น คือ อะไร จึงกลายมาเป็นเครือข่ายกัลยาณมิตรที่ดีและมีผลให้การเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดพระธรรมกายได้กระจายไปทั่วโลก

7) มงคลชีวิต 38 ประการ เป็นหลักธรรมะที่ใช้ในการพัฒนาโครงการอย่างเห็นผลเป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง เนื่องจากหลักมงคลชีวิต 38 ประการ มีสาระครอบคลุมเนื้อหาในการอบรมธรรมะเป็นอย่างดีและเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่เข้าใจง่ายรวมถึงมีระบบการวางหัวข้อเป็นลำดับ วัดพระธรรมกายได้พัฒนาสาระสำคัญของหลักมงคลชีวิต 38 ประการ ให้เป็นที่เข้าใจง่ายแก่ประชาชนที่เข้ามาปฏิบัติศาสนกิจหรือเข้ามาอบรมธรรมะในโครงการต่างๆ จนบ่อยครั้งที่ผู้นำบุญในโครงการจะปรารภกันในกิจกรรมและได้ผลเป็นที่น่าพอใจ กล่าวคือ ประชาชนเข้าใจในสาระสำคัญอย่างดียิ่ง นอกจากนี้ หลักมงคลชีวิต 38 ประการนี้ ยังได้ถูกขึ้นเป็นโครงการพัฒนาคนอย่างต่อเนื่อง เรียกว่า โครงการตอบปัญหาธรรมะความก้าวหน้า ซึ่งได้กระทำกันอย่างต่อเนื่องทุกปี และมีคนหลากหลายอาชีพเข้าร่วมตอบปัญหาธรรมะทางก้าวหน้า จึงเห็นได้ว่า ยิ่งมีคนเข้าร่วมในโครงการนี้มากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งเป็นการอนุมานได้ว่า คนหลากหลายสาขาอาชีพให้ความสนใจเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น

8) การปฏิบัติธรรมตามแนววิชชาธรรมกาย เป็นหลักการอันเป็นบรมสูงสุดของวัดพระธรรมกาย ซึ่งเป็นเป้าหมายของการเผยแผ่ธรรมะเพื่อให้คนทั่วไปได้เข้าถึงวิชชาธรรมกาย เมื่อทุกคนที่เข้ามาปฏิบัติศาสนิกิจมีทาน ศีล และภาวนา เป็นต้น รวมถึงการปฏิบัติตามหลักวิชชาธรรมกาย สันติสุขความสงบอันแท้จริงก็จะเกิดขึ้นกับใจ เมื่อคนมีสันติสุขภายใน สันติสุขภายนอกก็เกิดขึ้น ประการเช่นนี้ คือ ฐานคติสำคัญที่วัดพระธรรมกายได้ใช้ในการอบรมในกิจกรรม/โครงการสำคัญของวัดมาโดยตลอด และก็เกิดเป็นมรรคเป็นผลได้อย่างสมเจตนาที่ได้ตั้งไว้ เพราะประชาชนเข้ามาร่วมในกิจกรรม/โครงการเพิ่มมากขึ้นทุกปี ซึ่งเป็นการอนุมานได้ว่า ประชาชนมีความเชื่อความศรัทธาต่อการสร้างบุญ บำเพ็ญบารมีเพื่อให้ตนเองเข้าถึงวิชชาธรรมกายอันเป็นพระรัตนตรัยภายใน ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ แนวทางการปฏิบัติที่จะนำไปสู่การดับทุกข์ได้อย่างแท้จริง จึงเป็นความสำเร็จของวัดพระธรรมกายที่ได้ใช้หลักการนั่งสมาธิตามแนววิชชาธรรมกายเป็นสื่อนำหรือเครื่องยึดเหนี่ยวให้คนเข้ามาปฏิบัติศาสนกิจบำเพ็ญบารมี สร้างคุณความให้ปรากฏขึ้นกับตัวประชาชน โดยมิพักต้องมีการบังคับให้กระทำการใดๆ แต่อย่างใดไม่

ปัจจัยด้านการบริหารโครงการ

1) สภาพแวดล้อมการบริหารโครงการ เป็นการพิจารณาองค์ประกอบแวดล้อมก่อนที่จะลงมือปฏิบัติไปตามอำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ในโครงการ โดยการพิจารณาประเด็นสำคัญขององค์ประกอบแวดล้อมของโครงการนี้ ได้แก่ ประชาชนมีศีลธรรมเพิ่มขึ้น มีหลักในการดำเนินชีวิตตามพุทธวิธีได้จริง การพิจารณาดูที่คณะสงฆ์และประชาชนภายในจังหวัด อำเภอ และตำบล ตลอดวัฒนธรรมประเพณี

ท้องถิ่นที่มีอยู่ในแต่ละแห่ง ซึ่งเป็นการปรับฐานแห่งความเข้าใจสำหรับผู้นำบุญและเป็นผู้รับผิดชอบโครงการในที่แห่งนั้นๆ ก่อนที่จะลงมือบริหารโครงการให้เป็นด้วยความเรียบร้อย ถ้าเกิดมีอุปสรรคปัญหา เนื่องจากสาเหตุของคณะสงฆ์ ประชาชนและวัฒนธรรมท้องถิ่น ก็จะต้องมีพระผู้ประสานงานทำความเข้าใจให้เกิดขึ้นเกี่ยวกับวัตถุประสงฆ์และเจตนารมณ์ของการจัดทำโครงการ นอกจากนี้ ยังต้องพิจารณาถึงหน่วยงานราชการ หน่วยงานทางการศึกษา หน่วยงานท้องถิ่น และหน่วยงานภาคสังคมอื่นๆ ประกอบเข้าด้วยกันเพื่อหาแนวร่วมให้หน่วยงานทั้งหมดดังกล่าวเข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนและช่วยเหลือให้โครงการประสบผลสำเร็จ

2) วัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการ เป็นการกำหนดเป้าหมายสำคัญของการดำเนินการ หรือจุดหมายที่จะมุ่งไปข้างหน้า รวมแล้วเรียกว่า วัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการ ลักษณะสำคัญของวัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย มีความชัดเจนและระบุความสำคัญของเป้าหมาย รวมถึงมีความครอบคลุมกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง วัตถุประสงค์ของการจัดทำเป็นโครงการ ถือเอาเรื่องปัญหาความเสื่อมสังคมเป็นตัวตั้ง โดยการกำหนดวัตถุประสงค์ต้องเป็นไปเพื่อการแก้ไขปัญหาของสังคมให้ตรงประเด็นและนำไปสู่การสร้างพระให้เป็นพระแท้ สร้างคนให้เป็นคนดีของสังคม การฟื้นฟูศีลธรรมโลกให้กลับคืนมา สังคมมีความเป็นอยู่อย่างสันติสุขที่ยั่งยืน

3) การวางแผนการบริหารโครงการ เป็นการวางแผนก่อนที่จะบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะทุกโครงการ โดยการระดมสมองจากคณะผู้บริหารหลายฝ่ายที่รับผิดชอบเข้ามาประชุมร่วมกัน เนื่องจากโครงการที่เกิดขึ้นของวัดพระธรรมกาย ส่วนใหญ่เกิดจากดำริของพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส และมีทีมงานคณะผู้บริหารเป็นทีมช่วยคิดและต่อยอด รวมถึงการออกแบบโครงการให้สอดคล้องกับเป้าหมายที่ต้องการจะให้เป็น เพราะฉะนั้น เมื่อโครงการเผยแผ่ธรรมะแต่ละอย่าง ก่อเกิดเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาแล้ว หน้าที่สำคัญต่อไปคือการวางแผน โดยทั่วไปการวางแผนงานของวัดพระธรรมกาย จะเป็นการวางแผนระดับคณะผู้บริหารของวัดก่อน ในระดับนี้ จะพิจารณาถึงการวางแผนด้านงบประมาณค่าใช้จ่าย และการวางแผนบุคคล ตลอดถึงการวางแผนด้านการประชาสัมพันธ์ จนกลายเป็นความคิดที่ตกผลึกในที่ประชุม ต่อจากนั้นจึงขยายแผนนั้นไปสู่ผู้รับผิดชอบโครงการ ซึ่งเป็นโครงการย่อยมีผู้นำบุญในศูนย์ธุดงคสถานจังหวัดต่างๆ เป็นผู้รับผิดชอบ และรับนโยบายอีกทอดหนึ่ง นำมาแปลงไปสู่การปฏิบัติให้เห็นผลและสอดรับกับโครงการใหญ่ที่เกิดขึ้นภายในวัดศูนย์ใหญ่ จึงทำให้โครงการสำคัญที่เกิดจากการวางแผนงานของวัดพระธรรมกายประสบผลสำเร็จ

4) การอำนวยการการบริหารโครงการ เป็นการกำกับควบคุมดูแลและให้ความช่วยเหลือการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะเป็นไปด้วยความเรียบร้อย วัดพระธรรมกายมีระบบการอำนวยการเป็นลำดับและระบบที่เด่นชัด โดยเริ่มจากการอำนวยการระดับนโยบาย ซึ่งเป็นการไต่ถามของผู้ดำริโครงการว่าโครงการที่จัดทำขึ้นถึงมีความก้าวหน้ามากน้อยเพียงใด และมีปัญหาอุปสรรคสำคัญอะไรบ้าง ขณะที่การอำนวยการบริหารโครงการ ยังมีลำดับถัดมาอีกระดับหนึ่ง ได้แก่ ระดับบริหารหรือระดับประสานงาน ซึ่งเป็นการควบคุมกำกับดูแล จากคณะผู้บริหารของวัด ทำหน้าที่ติดตามความคืบหน้าและเป็นตัวกลางประสานงานระหว่างผู้นำโครงการไปปฏิบัติในระดับย่อยสุด หรือเป็นผู้คลุกคลีกับการปฏิบัติหน้าที่ในโครงการ ส่งไปยังผู้ดำรินโยบาย ประการสุดท้าย การอำนวยระดับล่างสุด เป็นหน้าที่ของหัวหน้าโครงการเผยแผ่ธรรมะย่อยๆ ลงไป ส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้นำบุญในศูนย์ปฏิบัติธรรมตาม

จังหวัดต่างๆ ที่มีหน้าที่โดยตรงในการดำเนินการ และคอยรายงานความคืบหน้า ปัญหาอุปสรรค และอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาโครงการ ดังนั้น ลักษณะการอำนวยการเช่นนี้ จึงถือได้ว่าเป็นระบบและมีลำดับขั้น ซึ่งจะทำให้โครงการประสบผลสำเร็จดังที่ปรากฏให้เห็นเช่นในปัจจุบัน

5) การดำเนินการบริหารโครงการ เป็นหน้าที่ของผู้รับผิดชอบโครงการเผยแผ่ธรรมะแต่ละโครงการโดยแท้ โดยการปฏิบัติไปตามวัตถุประสงค์และแผนงานของโครงการตามที่กำหนดอำนาจหน้าที่ที่มอบหมายให้รับผิดชอบ โดยทั่วไป การดำเนินการโครงการ เป็นเรื่องของแนวทางการปฏิบัติงานของผู้ที่รับผิดชอบในโครงการล้วนๆ วัดพระธรรมกายถือได้ว่ามีรูปแบบการดำเนินการบริหารโครงการที่ยึดถือเอาวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการเป็นหลัก โดยเป้าหมายสำคัญ คือ การอบรมพัฒนาคน พัฒนาสังคม และพัฒนาศีลธรรมให้กลับคืนมาสู่สังคมโลก ให้โลกได้พบแต่สันติภายในอย่างแท้จริง ดังนั้น การดำเนินการบริหารโครงการ จึงต้องปฏิบัติไปตามเป้าหมาย ซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่ของผู้นำบุญในแต่ละแห่งจะเป็นผู้แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกในแต่ละแห่งให้ปฏิบัติไปตามวัตถุประสงค์และแผนงานของโครงการ รวมถึงการดูแลเอาใจใส่ในการทำหน้าที่ของสมาชิกและรายงานความคืบหน้าของการดำเนินการให้กับคณะผู้บริหารของวัดได้รับทราบเป็นระยะ

6) การควบคุมการบริหารโครงการ เป็นการกำกับดูและติดตามผลความก้าวหน้าของการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะ ตลอดระยะเวลา 40 ปีที่ล่วงมา วัดพระธรรมกายมีโครงการเผยแผ่ธรรมะต่างๆ มากมาย จึงต้องมีการควบคุมกำกับดูแลให้โครงการเผยแผ่ธรรมะเป็นไปตามเจตนารมณ์ของการดำริโครงการ และมีการดูแลกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้ทราบถึงความก้าวหน้าและพัฒนาการของโครงการ ยิ่งมีขยายตัวของโครงการและมีการกระทำโครงการอย่างต่อเนื่องมากขึ้นเท่าใด ยิ่งจำเป็นต้องมีการควบคุมดูแล ให้โครงการเป็นไปตามเจตนารมณ์มากขึ้นเท่านั้น เพราะการควบคุมดูแล หลักสำคัญของวัดพระธรรมกายที่ได้ยึดถือกันมาตลอด คือ ต้องพิจารณาที่เจตนารมณ์ของการบริหารโครงการเป็นสำคัญ กล่าวคือ ความต้องการของการบริหารโครงการ อยากจะให้เกิดเป็นมรรคเป็นผลอย่างไร และกลุ่มเป้าหมายเป็นใคร ขยายถึงพื้นที่ใด เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่า เป็นการสำรวจข้อมูลพื้นฐานในเบื้องต้นอันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาทั้งในเชิงนโยบายและในเชิงของการบริหาร รวมถึงการปฏิบัติการ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย จนกลายเป็นความสำเร็จของการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะให้ประสบผลสำเร็จ

ปัจจัยด้านศรัทธาประชาชน

1) การสนับสนุนจากทุกภาคส่วน เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนในการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะ ซึ่งวัดได้จากปฏิกิริยาจากทุกภาคส่วนในสังคมได้แสดงออกมาในเชิงบวกทั้งสิ้น มีส่วนน้อยที่ยังเข้าใจคลาดเคลื่อนในแนวทางการเผยแผ่ธรรมตามโครงการต่างๆ ซึ่งต้องใช้เวลาในการปรับความเข้าใจและการปรับฐานความคิดให้เกิดเป็นทัศนคติเชิงบวกเพิ่มมากขึ้น โดยอาศัยภาคส่วนในทางสังคมที่เข้าใจในเจตนารมณ์และหลักการของวัดพระธรรมกาย อาทิ ภาคส่วนหน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน หน่วยงานสถานศึกษา หน่วยงานท้องถิ่น และประชาสังคมที่ทำงานด้านต่างๆ เข้ามาเป็นภาคีสำคัญของการช่วยเหลือพัฒนาศีลธรรมให้กลับคืนมาสู่สังคมอีกครั้งหนึ่ง และสิ่งที่ปรากฏชัดเห็นผล คือ โครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายสามารถชักนำให้ภาคส่วนของสังคมเกิดความศรัทธาเลื่อมใสในการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดเพิ่มมากขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า หาก

ภาคส่วนทางสังคมมีทัศนคติเชิงบวกและหันมาให้ความร่วมมือกับการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัด ก็จะกลายเป็นปัจจัยสนับสนุนให้โครงการของวัดพระธรรมกายประสบผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป

2) การมีส่วนร่วมจากประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม/โครงการสำคัญของวัด วัดพระธรรมกายได้ใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นฐานสนับสนุน หรือที่เรียกว่าหน่วยเสบียง เพื่อช่วยให้โครงการเผยแผ่ธรรมะเป็นไปด้วยความราบรื่น โดยการทำหน้าที่เป็นหน่วยงานสนับสนุนนี้ จะเป็นลักษณะของการเข้ามาปฏิบัติศาสนกิจ เช่น การให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา เป็นต้น เป็นหน้าที่ของชาวพุทธที่ต้องประพฤติปฏิบัติเป็นประจำ นอกจากนี้หลักคิดสำคัญของวัดพระธรรมกายในเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ ประชาชนเป็นเป้าหมายของการพัฒนาศีลธรรม จะต้องสร้างประชาชนให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาศีลธรรม หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง การพัฒนาศีลธรรมโดยมีประชาชนเป็นฐาน (Moral Development People Based) เมื่อประชาชนเป็นฐานสนับสนุนหรือมีประชาชนเป็นแนวร่วมด้านศีลธรรมแล้ว การพัฒนาศีลธรรมตามเจตนารมณ์ของการบริหารโครงการก็จะประสบผลสำเร็จ อย่างน้อยโครงการเผยแผ่ธรรมะได้รับปัจจัยเกื้อหนุนสำคัญ คือ ศรัทธาประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารโครงการ

3) การเข้าร่วมปฏิบัติธรรม เป็นการแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อโครงการเผยแผ่ธรรมะมีลักษณะเชิงบวกหรือเชิงลบอย่างไร โดยข้อเท็จจริงตามฐานข้อมูลสำคัญไม่ว่าจะเป็นแหล่งข้อมูลทุติยภูมิและปฐมภูมิ ต่างก็มีผลเชิงบวก หมายความว่า ประชาชนตอบรับและให้การสนับสนุนในการที่จะเข้าร่วมปฏิบัติธรรมแต่โครงการของวัดพระธรรมกาย ซึ่งได้จัดทำโครงการตั้งแต่แรกเริ่มก่อตั้งเป็นวัด โดยมีประชาชนเข้าร่วมปฏิบัติธรรมในโครงการ จากจำนวนไม่มากจนไปถึงจำนวนมหาศาลดังที่ปรากฏเห็นในปัจจุบัน เพราะฉะนั้น ฐานคิดสำคัญที่จะวัดว่า โครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายประสบผลสำเร็จหรือไม่ ให้พิจารณาที่จำนวนที่เข้าร่วมในกิจกรรมของโครงการแต่ละประเภท ซึ่งแปลความได้ว่า การที่มีประชาชนเข้าร่วมปฏิบัติธรรมตามโครงการเผยแผ่ธรรมะต่างๆ นั้น เป็นเพราะประชาชนมีความศรัทธาต่อโครงการ และเชื่อว่า เมื่อเข้ามาร่วมปฏิบัติธรรมแล้ว จะได้บุญและเสริมสร้างบารมีตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยผ่านผู้นำสงฆ์องค์สำคัญของวัด

4) การมีเครือข่ายกัลยาณมิตร เป็นการสร้างเครือข่ายแห่งการพัฒนาศีลธรรมที่สำคัญของวัดพระธรรมกาย จุดประสงค์สำคัญของการจัดทำโครงการและการบริหารโครงการ นอกจากจะมีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม และการฟื้นฟูศีลธรรมทั่วโลกแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงจุดประสงค์ด้านการใช้เครือข่ายของคนเข้าร่วมเป็นฐานของการพัฒนาหรือเพิ่มเครือข่ายอีกทอดหนึ่ง กล่าวคือ การสร้างฐานประชาชนให้เกิดการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์ ในที่นี้ คือ การสร้างบุญบารมีกันทั่วถึง ต้องอาศัยการสร้างเครือข่ายการพัฒนาศีลธรรมโลกขึ้นมา จากคนจำนวนกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาปฏิบัติธรรมในโครงการ เพิ่มเป็นกลุ่มคนอีกกลุ่มพัฒนาขยายไปเรื่อยๆ จนมีอยู่ทั่วโลก แต่ทั้งนี้ แนวทางการพัฒนาเครือข่ายของประชาชนที่วัดพระธรรมกายสร้างขึ้นดังกล่าว อาจจะมีความแตกต่างกันกับเครือข่ายการพัฒนาอื่นๆ ในประเด็นที่ว่า ต้องสร้างเครือข่ายให้เป็นเครือข่ายแห่งกัลยาณมิตรอย่างแท้จริง โดยอาศัยหลักธรรมแห่งการสร้างกัลยาณมิตรเข้ามาเป็นเครื่องมืออุปกรณ์สำคัญประกอบ

5) การสร้างธุดงคสถาน เป็นการขยายสถานที่เพื่อรองรับโครงการเผยธรรมะที่จะเกิดขึ้นในอนาคตข้างหน้า ซึ่งมีโครงการเผยแผ่ธรรมะเกิดขึ้นเรื่อยๆ เหตุผลส่วนหนึ่งของการสร้างวัดสาขาในทั่วประเทศและทั่วโลก เนื่องจากต้องการให้เป็นที่รองรับกับโครงการเผยแผ่ธรรมะ ซึ่งจะมีประชาชนเข้ามาร่วมปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก บางครั้งโครงการเผยแผ่ธรรมะก็ไม่อาจจะครอบคลุมกับประชาชนทุกกลุ่มได้อย่างทั่วถึง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ประชาชนบางกลุ่มเท่านั้นที่เข้ามาร่วมในกิจกรรมตามโครงการในวัดศูนย์ใหญ่ เมื่อเทียบกับประชาชนทั้งประเทศและทั่วโลก เพราะฉะนั้น การสร้างธุดงคสถานหรือวัดสาขาในจังหวัดต่างๆ จึงเป็นเสมือนหนึ่งว่า ได้สร้างขึ้นไว้เป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจและรองรับกับการบริหารโครงการที่เกิดขึ้น หากตีความอีกนัยหนึ่ง ก็หมายความว่า การที่จะมีธุดงคสถานจำนวนมากได้ ต้องอาศัยปัจจัยด้านแรงศรัทธาของประชาชนเป็นที่ตั้ง และประชาชนให้การสนับสนุน ร่วมกันเสียสละเพื่อให้เกิดเป็นธุดงคสถานประจำในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นความสำเร็จอีกประการหนึ่งของการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย โดยสร้างธุดงคสถานและสร้างวัดสาขาให้มีเป็นจำนวนมากทั่วประเทศ

5.1.4 ตัวแบบผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

ตัวแบบการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายมีประเด็นที่น่าสนใจจะนำมาสรุปตามลำดับ ดังนี้

การบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย เกิดจากการยึดมั่นเอาองค์พระรัตนตรัยเป็นที่ตั้งและดำเนินการพัฒนาผ่านหลักสำคัญหรือองค์ประกอบสำคัญของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนสถาน เป็นต้น เป็นการพัฒนาองค์ประกอบทั้ง 4 อย่างให้เกิดสัมฤทธิ์ผลโดยอาศัยภาวะผู้นำสงฆ์ของวัดพระธรรมกายเป็นผู้ดำริโครงการที่เกี่ยวกับการพัฒนาการเผยแผ่ธรรมะ รวมถึงการมีคณะทำงานที่เปี่ยมด้วยคุณภาพ โดยมีคำว่า การสั่งสมบุญและบารมีเป็นที่ตั้ง เหนือสิ่งอื่นใด การบริหารโครงการจะประสบผลสำเร็จได้อย่างราบรื่น ทุกภาคส่วน เช่น คณะสงฆ์ ประชาชน และหน่วยงานราชการในแต่ละจังหวัด เข้ามาเป็นส่วนสำคัญของการผลักดันและสนับสนุน เพื่อให้การบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายประสบผลสำเร็จ

5.2 อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ มีประเด็นที่น่าสนใจจะนำมาอภิปราย ดังต่อไปนี้

ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะด้านศาสนธรรมพบว่า วัดพระธรรมกายใช้แนวทางการการปรับภาษาธรรมะให้เข้าใจง่าย มีลำดับขั้นตอนของการนำเสนอหลักธรรม ตั้งแต่การจัดหลักธรรมขั้นพื้นฐานเป็นต้นไป จนถึงหลักธรรมขั้นสูงสุด โดยเน้นการวางพื้นฐานหลักธรรมะขั้นพื้นฐานทั่วไปให้เข้าใจง่าย และประชาชนสามารถเข้าถึง รวมถึงการรู้จักประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับชีวิตประจำวันดังแนวคิดของพระโสภณธรรมวาที (บุญมา อาคมปุญฺโญ) (2544) ได้กล่าวไว้ว่า รูปแบบการพัฒนาศาสนธรรม ต้องกระทำอย่างเป็นขั้นตอน และต้องบรรยายอย่างมีเหตุมีผล รวมถึงการมีศิลปในการสื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจได้อย่างรวดเร็ว

การที่ผลการวิจัยออกมาเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะ วัดพระธรรมกายได้เห็นผลลัพธ์ของการสื่อสารธรรมะจากวัดอื่นๆ ซึ่งยังไม่มีเทคนิควิธีการที่สามารถนำมาปรับใช้กับความเปลี่ยนแปลงของจริตผู้คนในสังคมเมือง และไม่พยายามทำจากธรรมะที่ดูเหมือนว่า จะทำความเข้าใจได้ค่อนข้างยาก แล้วแปลงให้เป็นของง่ายสัมผัสได้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงในเจตนารมณ์ของหลักธรรม หรือที่เรียกว่า การตีความธรรมะตามเจตนารมณ์ เพื่อปรับให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของประชาชน เพราะฉะนั้น การบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายด้านศาสนธรรม จึงเน้นไปที่การพัฒนาปรับปรุงแก้ไขหลักธรรมะให้ตรงกับสภาพปัญหา และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันได้ และสามารถสัมผัสได้อย่างสัมพันธ์กับการใช้ชีวิตประจำวัน สอดคล้องกับความเห็นของ (พระมหารุ่งเพชร ชวนปญฺโญ (พัดทาป), 2548) ได้กล่าวว่า การเผยแผ่ศาสนธรรมใดๆ ก็ตามต้องคำนึงถึงเทคนิคที่จะนำเสนอเป็นประการสำคัญ เทคนิคที่ว่านั้น ได้แก่ การทำจากของยากให้กลายเป็นของง่าย และกลุ่มผู้ฟังสามารถเข้าใจได้คิดตามได้ และที่สำคัญนำไปประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้ นอกจากนี้ ยังต้องรู้จักการยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ หรือใช้สื่ออุปกรณ์การสอนให้เกิดความเข้าใจ สอดคล้องกับแนวคิดของพระปลัดสามารถ ธมฺมธาโร (ชีวะพฤกษ์) (2549) ได้กล่าวว่า กลวิธีการนำเสนอธรรมะของพระพุทธเจ้า เป็นการพิจารณากลุ่มคน และการถ่ายทอดให้เข้าใจได้อย่างง่าย เริ่มจากสิ่งง่ายๆ ไปหาธรรมะที่ลึกซึ้ง บางครั้งอาจจะใช้การยกอุปมาเปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นอย่างเทียบเคียงกัน

ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะด้านศาสนบุคคลพบว่า วัดพระธรรมกายมีกระบวนการฝึกฝนอบรมบุคลากรอย่างเข้มข้นก่อนที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกภายในวัด โดยผ่านการพัฒนาบุคลากรถือได้ว่าเป็นการดำเนินการไปตามปณิธานของการก่อตั้งวัดในประเด็นที่ว่า ต้องการสร้างพระให้เป็นพระแท้ และต้องการสร้างคนให้เป็นคนดี ซึ่งรูปแบบการพัฒนาบุคลากรจะเป็นแบบอย่างโดยทั่วไปตามหลักการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ อาทิ การคัดเลือก คัดสรร การปฐมนิเทศหรือนิเทศธรรม การพัฒนา การธำรงรักษา แต่จะต่างกับองค์การอื่นๆ ในเรื่องการบริหารทรัพยากรมนุษย์ตรงประเด็นที่ว่าทุกกระบวนการของการดำเนินการจะต้องมีการสอดแทรกบอกกล่าวอุดมการณ์สูงสุดของการเข้ามาอยู่ในวัด หน้าที่สำคัญจะต้องปฏิบัติต่อกัน และการเกิดมาเพื่อทำอะไร

การที่เป็นผลการวิจัยเป็นเช่นนี้ อาจจะเป็นเพราะว่า วัดพระธรรมกายมีหลักการพัฒนาบุคคลโดยการปลูกฝังเรื่องของความศรัทธาต่อการสั่งสมบุญและบารมีตามอย่างพระบรมพระโพธิสัตว์ในกาลก่อน ซึ่งเป็นหน้าที่ของทุกคนที่เข้ามาอยู่ในวัดจะต้องประพฤติและปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดขององค์การ คือ การเป็นนักสร้างบุญและบารมี รวมถึงการทำความเพียรเพื่อให้เข้าถึงองค์พระธรรมกายภายในตัวเอง ซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติสูงสุดนำไปสู่การขัดเกลากิเลสและดับทุกข์ในที่สุด ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นกระบวนการขัดเกลาขององค์การ เมื่อบุคลากรมาจากหลายสถานที่มาอยู่รวมกัน สิ่งสำคัญที่ต้องทำคือการขัดเกลาอุปนิสัยให้อยู่ในหมู่คณะและถือเอาเจตนารมณ์ของการสร้างบุญเป็นตัวตั้ง โดยที่ทุกคนเข้ามาเสมอเหมือนกันหมด และอยู่ภายใต้กรอบ กฎ กติกาและพระธรรมวินัยเดียวกัน ลักษณะเช่นนี้เป็นการปลูกฝังคุณธรรมในการอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะ ทำงานเป็นหมู่คณะ ซึ่งมีผลต่อความสำเร็จในการทำงานด้านพระศาสนา ทั้งนี้ เหนือสิ่งอื่นใด เกิดจากการสร้างระบบการขัดเกลาขององค์การที่เข้มแข็งของวัด โดยการสร้างเป้าหมายร่วมอย่างกลมกลืน สอดคล้องกับงานวิจัยของอัชวัน หงิมรักษา (2546) ผลการวิจัยพบว่า วัดพระธรรมกายได้ใช้กระบวนการขัดเกลาทางสังคมและ

พัฒนานาบุคลากรของวัด โดยการปลูกฝังรักษาศีล ทำสมาธิ และการพัฒนาคนโดยศึกษาธรรมะจากการรับฟังโอวาทของครูบาอาจารย์ในเรื่องเป้าหมายการสร้างบารมี การบวชให้ได้ตลอดรอดฝั่งหรือการทำงานภายในวัดให้ได้ตลอดไป รวมทั้งการฝึกการใช้อุปกรณ์ในชีวิตประจำวันคือปัจจัย 4 วัดมีระบบการฝึกที่เหมือนกัน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ นาตยา แก้วใส และผะอบ พวงน้อย (2542) ผลการวิจัยพบว่า การขัดเกลาบุคลากรของวัดพระธรรมกายใช้วิธีการปลูกฝังให้ทุกคนอยู่ภายใต้ระเบียบปฏิบัติที่รอบคอบและรัดกุมขององค์กรบนพื้นฐานการพัฒนาตัวเองหมู่คณะ

ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะด้านศาสนพิธี พบว่า วัดพระธรรมกายได้พัฒนาศาสนพิธีสำคัญให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายแก่ประชาชน โดยเริ่มจากการพิจารณาศาสนพิธีกรรมที่มีอยู่ในหลักธรรมวินัย ซึ่งเป็นของเดิมที่มีอยู่ เพียงแต่ยังไม่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายแก่ประชาชนทั่วไป พร้อมกันนั้นยังต้องมีการปรับปรุงศาสนพิธีให้เอื้อต่อการเข้าถึงของประชาชนมากที่สุด กล่าวคือ ตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างถูกจุด นอกจากนี้ ยังได้มีการรักษาสืบทอดศาสนพิธีกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในวัดและขยายไปตามโครงการต่างๆ ถือได้ว่าเป็นการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่คู่กับสังคมไทยและเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธแก่คนรุ่นหลัง ขณะเดียวกัน วัดพระธรรมกายยังใช้ศาสนพิธีกรรมต่างๆ เป็นแนวทางนำในการสร้างความศรัทธาและให้ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรม/โครงการสำคัญต่างๆ ของวัด โดยแต่ละพิธีกรรมจะต้องมีการปลูกฝังอุดมการณ์และมโนปณิธานสำคัญเพื่อให้ประชาชนได้ทราบถึงความเป็นมาและหลักการในการดำรงชีวิต สอนให้รู้ถึงเปลือกและแก่นของการมีศาสนพิธีกรรม จนกลายเป็นอัตลักษณ์สำคัญของกัลยาณมิตรวัดพระธรรมกายทั่วทั้งประเทศและทั่วโลก

การที่ผลการวิจัยออกมาเป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะว่า วัดพระธรรมกายมีหลักการและเหตุผลสำคัญของการสร้างสรรค์ศาสนพิธีให้เกิดขึ้นในกิจกรรมและโครงการสำคัญของวัด โดยเน้นไปที่การปัดฝุ่นศาสนพิธีกรรมที่มีอยู่เดิม แล้วนำมานำเสนอ รวมถึงการนำมาผสมผสานกับสภาพความเป็นสังคมยุคใหม่ ทั้งนี้ เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มคนทุกกลุ่ม ไม่เฉพาะแต่คนในตัวเมืองเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกลุ่มคนที่อยู่ต่างจังหวัด แม้ไม่ได้มีโอกาสเข้ามาร่วมทำกิจกรรมกับวัดพระธรรมกายได้ แต่ก็สามารถเข้าถึงกิจกรรมหรือร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมต่างๆ ได้ นอกจากนี้ วัดพระธรรมกายยังได้มีการรักษาสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่มีอยู่ในศาสนพิธีกรรม ให้คงอยู่ควบคู่กับสังคมอีกด้วย ทั้งนี้ทั้งนี้ ศาสนพิธีกรรมจะคงอยู่ได้ ต้องอาศัยการหล่อหลอมบุคลากรให้เข้าใจในเป้าหมายขององค์การในการสืบทอดศาสนพิธีกรรมสอดคล้องกับงานวิจัยของ นาตยา แก้วใส และ ผะอบ พวงน้อย (2542) ผลการวิจัยพบว่า การจะสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่เกิดจากการปฏิบัติตามศาสนพิธีกรรมได้ บุคลากรจะต้องถูกหล่อหลอมที่ดี รู้จักหน้าที่ของตนเองและเป้าหมายในการดำเนินชีวิต และขององค์กร รวมถึงการมีต้นแบบทางธรรม จนกลายเป็นอัตลักษณ์หรือสิ่งที่ควรกระทำ สอดคล้องกับแนวคิดของ เอ็ดวิน เซนเนอร์ (Edwin Zehner, 1990) ผลการวิจัยพบว่า ผู้ที่เข้ามาร่วมในกิจกรรมของวัดพระธรรมกาย จะได้รับการถ่ายทอดหลักการแนวทางปฏิบัติ จนกลายเป็นอัตลักษณ์สำคัญ และอัตลักษณ์นั้นควรจะเป็นสิ่งที่ต้องกระทำสำหรับพุทธศาสนิกชนในอนาคต

ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะด้านศาสนสถาน พบว่า วัดพระธรรมกายพัฒนาวัดตามหลักมโนปณิธานของผู้บุกเบิกสำคัญ โดยมีสภาพปัญหาสังคมที่เกิดจากความเสื่อมโทรมด้านศีลธรรม และผล

ของการสะท้อนทัศนคติของคนที่มีต่อวัดในปัจจุบัน ในประเด็นที่ว่า วัดมิได้ทำหน้าที่เป็นที่พึ่งของประชาชนอย่างแท้จริง และก็ดูเหมือนว่าจะไม่เหมือนวัด เพราะเต็มไปด้วยความไม่สะอาด มีร้านค้า มีมหรศพ และมีสัตว์เลี้ยงทุกประเภท ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้วัดดูเหมือนไม่ใช่วัด รวมถึงไม่มีความสงบสะอาด อันเหมาะแก่การประพฤติและปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง ด้วยสภาพปัญหาดังกล่าว จึงกลายเป็นแรงบันดาลใจของผู้บุกเบิกสร้างวัด จะต้องสร้างเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยมีปณิธานสำคัญของการสร้างวัดพระธรรมกาย คือ สร้างวัดให้เป็นวัดอย่างแท้จริง สร้างพระให้เป็นพระแท้น่ากราบไหว้ สร้างคนให้เป็นคนดีของสังคม โดยมีเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาศาสนสถานคือ การสร้างวัดเพื่อเป็นที่รองรับกับการพัฒนาฟื้นฟูศีลธรรมโลกให้เกิดขึ้น

การที่ผลการวิจัยออกมาเป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะว่า วัดพระธรรมกายถือหลักการสำคัญในการพัฒนาอย่างมีเป้าหมาย เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาศาสนสถานเพื่อรองรับกับการปฏิบัติศาสนกิจอันสำคัญที่มีอยู่ในกิจกรรมหรือโครงการสำคัญของวัด รวมถึงการสร้างวัดพระธรรมกายขึ้นมาเพื่อรองรับกับจำนวนประชาชนที่เพิ่มขึ้นทุกปี ขณะเดียวกัน การสร้างศาสนสถานยังต้องยึดหลักการสำคัญอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ เมื่อสร้างศาสนสถานแต่ละอย่างขึ้นมา ต้องนึกถึงความมั่นคงแข็งแรง ความยั่งยืนมั่นคง และความประหยัด เหมาะสมกับจำนวนคนที่จะเข้ามาใช้สอย ดังที่เคยได้ยินคำกล่าวว่า เมื่อสร้างศาสนสถานอันใด ควรจะสร้างให้เกิดความยั่งยืนถึง 1,000 ปี และไม่ต้องเสียเวลาและเสียค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุงอยู่เรื่อยๆ แต่ทั้งนี้ การสร้างวัดพระธรรมกายในทุกด้านจะต้องคำนึงถึงหลักปฏิรูปเทศ 4 เพื่อจัดสภาพแวดล้อมของวัดให้ดีขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของสนธยา ชมพู (2553) ผลการวิจัยพบว่า ความสำเร็จในการเผยแผ่ธรรมของวัดพระธรรมกายขึ้นอยู่กับการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีให้เกิดขึ้นในวัด โดยวัดพระธรรมกายยึดหลักปฏิรูปเทส 4 อย่าง มาเป็นแบบแผนการบริหารจัดการ สอดคล้องกับงานวิจัยของยาโน๊ะ โยชิตาเกะ (Yano Yoshitake) (2539) ผลการวิจัยพบว่า ความสำเร็จของการพัฒนาศาสนสถานของวัดพระธรรมกายได้แก่ การทำวัดให้สะอาด มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ตรงตามความต้องการของคน มีลักษณะการสร้างเฉพาะตัว และมีความมั่นคงถาวร เน้นความยั่งยืน

ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ พบว่า เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ภารกิจของการเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดพระธรรมกายประสบผลสำเร็จ ยิ่งมีโครงการเผยแผ่ธรรมะที่มีความหลากและเป็นไปด้วยความต่อเนื่อง ยิ่งจะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาศาสนธรรมให้แผ่ขยายไปทั่วประเทศและทั่วโลก เนื่องจากโครงการเผยแผ่ธรรมะที่เกิดขึ้นในวัดพระธรรมกาย ล้วนแต่เป็นโครงการที่สนับสนุนให้ศาสนกิจด้านการเผยแผ่ประสบผลสำเร็จ ก้าวหน้า และสามารถแก้ไขปัญหาของสังคมได้ อีกทั้งยังเป็นการสร้างทางแห่งบุญกุศลที่เกิดจากโครงการไปสู่เป้าหมายสำคัญของการสร้างโครงการขึ้นมา ได้แก่ การฟื้นฟูศีลธรรมโลกให้เกิดขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นการฟื้นฟูศาสนาพุทธให้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง

การที่ผลการวิจัยออกมาเช่นนี้ อาจจะเป็นเพราะว่า การเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายเริ่มจากการมีกิจกรรมเล็กๆ น้อยๆ ด้านการปฏิบัติธรรม แต่พอมีจำนวนคนมากขึ้นจึงต้องมีการขยายขอบเขตของการปฏิบัติธรรมให้กว้างขวางขึ้น โดยการจัดทำเป็นโครงการตามดำริของผู้นำสงฆ์องค์สำคัญ คือ พระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส ในแต่ละโครงการเผยแผ่ธรรมะนั้นจะมีชื่อไม่ซ้ำกันและเน้นที่

กลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมมากที่สุด รวมถึงการเกิดขึ้นของโครงการเผยแผ่ธรรมะมีลักษณะของความต่อเนื่องและเกิดขึ้นใหม่อยู่เสมอ อาจจะกล่าวได้ว่า การจัดทำโครงการต่างๆ ขึ้นมาจากดำริของผู้นำสงฆ์เพื่อที่จะใช้เป็นฐานรองรับกับการเผยแผ่ธรรมะขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งทางวัดได้นำมาปฏิบัติให้เกิดผลดีต่อสังคม ถ้าหากจะใช้แนวทางการเผยแผ่แบบเดิมๆ คงจะไม่สามารถเผยแผ่ธรรมะไปสู่ประชาชนได้ จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เป็นรูปแบบโครงการ ซึ่งมีความเป็นทางการมีหลักการและเหตุผลขั้นตอนการปฏิบัติอย่างชัดเจน พร้อมกันนั้น ในการเผยแผ่ธรรมะในรูปแบบโครงการนี้ เป็นปัจจัยสนับสนุนให้วัดประสบผลสำเร็จในด้านการคัดสรรคนเข้ามาร่วมอยู่ในอุดมการณ์สร้างบุญสร้างบารมีเพิ่มขึ้นด้วย และยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมแก่ผู้เข้าร่วมโครงการด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ อัชวัน หงิมรักษา (2546) พบว่า โครงการต่างๆ ที่วัดจัดขึ้นเป็นการสนองความต้องการของบุคคลที่จะหันเข้าหาพระพุทธศาสนา เช่น โครงการอบรมธรรมทายาทสนองต่อผู้ที่ต้องการบวชเพื่อทดแทนพระคุณ โครงการปฏิบัติธรรมพิเศษสนองความต้องการสำหรับผู้อยากปฏิบัติธรรม ดังนั้น กิจกรรม/โครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายทำให้บุคคลได้โอกาสที่ละทิ้งวิถีชีวิตแบบเดิม เช่น พักผ่อนในวันอาทิตย์ กลับมาวัดในวันอาทิตย์ พักร้อนด้วยการพักผ่อนตากอากาศด้วยการใช้เวลาปฏิบัติธรรมในระยะสั้น เป็นต้น

ปัจจัยด้านการบริหารโครงการ พบว่า เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนให้โครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายประสบผลสำเร็จและเป็นไปอย่างตอบสนองความต้องการของผู้ดำรินโยบาย ทีมงาน และพุทธศาสนิกชนในฐานะเป็นผู้รับผลของการบริหารโครงการ ต้องยอมรับประการหนึ่งว่า การบริหารโครงการเป็นปัจจัยที่ทำให้โครงการเผยแผ่เป็นไปด้วยความเรียบร้อย สืบเนื่องจากการบริหารโครงการเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดพระธรรมกาย มีลักษณะของความเป็นกระบวนการ อาทิ การสำรวจสภาพแวดล้อมโครงการ การกำหนดวัตถุประสงค์ การวางแผน การอำนวยการ การดำเนินการ การควบคุมติดตาม ซึ่งเป็นไปตามหลักการบริหารจัดการโครงการที่ดี และเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน ที่ได้จัดทำโครงการในลักษณะและรูปแบบเดียวกัน สอดคล้องกับแนวคิดของฮาร์วี เมย์เลอร์ (Harvey Mayler, 1789) ได้กล่าวว่ากระบวนการบริหารโครงการที่ดีประกอบด้วยขั้นการออกแบบ ได้แก่ การกำหนดความต้องการ ขั้นการลงมือกระทำ ได้แก่ การลงมือปฏิบัติตามโครงการ และขั้นพัฒนา เป็นเรื่องของการปรับปรุงแผนและกระบวนการ แต่อย่างไรก็ดี ลักษณะการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายที่ได้จากการค้นพบ ซึ่งมีความแตกต่างจากการบริหารจัดการโครงการทั่วไป ได้แก่ การบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย มีฐานคติที่ตั้งของการดำเนินการที่สำคัญ ได้แก่ การเอาบุญกุศลเป็นที่ตั้ง ทุกขั้นตอนปลอดจากการทุจริตคอรัปชั่น กล่าวได้ว่า เป็นการบริหารโครงการที่ทรงด้วยคุณค่าแห่งความเป็นธรรมาภิบาลอย่างแท้จริง ทั้งนี้ เพราะมีเป้าหมายสำคัญ คือ การร่วมกันสร้างสรรค์ จรรโลงศีลธรรมโลกและสืบอายุพระพุทธศาสนาอันเป็นบุญกุศลสูงสุดของการทำบุญตามบุญวิธีที่มีการกระทำสืบทอดกันมา

การที่ผลการวิจัยออกมาเช่นนี้ อาจจะเป็นเพราะว่า การบริหารงานโครงการของวัดพระธรรมกายมีระบบการบริหารที่ค่อนข้างจะเป็นขั้นตอนและระบุแนวทางการปฏิบัติแต่ละอย่างไว้อย่างชัดเจน การกำหนดชื่อโครงการที่เกิดจากการดำริของผู้นำสงฆ์องค์สำคัญ พร้อมทั้งการมีทีมงานที่เปี่ยมด้วยคุณภาพ คอยช่วยต่อยอดแนวคิดด้านโครงการและแบ่งเบาภาระเรื่องของการบริหารโครงการให้

เป็นไปด้วยความเรียบร้อย พร้อมกันนั้นการบริหารงานโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ยังอาศัยการดำเนินการที่เป็นขั้นตอน รวมถึงการออกแบบแนวทางการบริหารให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากที่สุด โดยแนวทางการการบริหารโครงการที่ดีที่สุด คือ การรู้จักวิเคราะห์องค์ประกอบการบริหารโครงการให้ละเอียดรอบด้าน และมีการวางแผนอย่างรัดกุม ขณะเดียวกันมีการกำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่ภาระความรับผิดชอบให้แต่ละฝ่ายเข้าไปดูแล ทั้งนี้ การบริหารงานโครงการทุกอย่าง ไม่ได้ผูกขาดอำนาจไว้แต่เพียงผู้ดำริโครงการ หรือคณะผู้บริหารโครงการเท่านั้น แต่ยังมีการกระจายอำนาจการตัดสินใจ ในนโยบาย และการปฏิบัติงานของแต่ละฝ่าย เพื่อให้เกิดเป็นแนวคิดที่สร้างสรรค์และนำมาปรับปรุงพัฒนารูปแบบการบริหารโครงการให้ดียิ่งขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของสุจิตรา พูนพิพัฒน์ (2539) ผลการวิจัยพบว่า ด้านการบริหารและกิจกรรมของวัด เจ้าอาวาสจัดการบริหารแบบกระจายอำนาจ มีการกำหนดนโยบาย และการปฏิบัติงานโดยลำดับ มีการประชุม การวางแผน มีการปฏิบัติงานที่รวดเร็ว นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดกระบวนการบริหารงานโครงการของชาร์ล มาร์ติน (Charles C. Martin, 1976) ได้กำหนดว่ากระบวนการบริหารโครงการ มีขั้นตอนประกอบด้วย การหาความต้องการของผู้รับบริการ การประชาสัมพันธ์ผู้รับบริการ การวางแผนโครงการ การอำนวยการโครงการ การปรับปรุงโครงการ การรายงานโครงการ

ปัจจัยด้านศรัทธาประชาชน พบว่า เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนให้การบริหารงานโครงการของวัดพระธรรมกายประสบผลสำเร็จอย่างยั่งยืนและมีความชอบธรรมเป็นที่ตั้ง ดังที่อภิญญา เฟื่องฟูสกุล (2541) ได้กล่าวไว้ว่า วัดพระธรรมกายประสบความสำเร็จในการสร้างความศรัทธาได้เพราะในการสร้างจริยธรรมของการทำงาน (Work Ethic) ที่ขมวดเอาศรัทธาและระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพเข้าไว้ด้วยกัน ยิ่งไปกว่านั้น ปัจจัยแห่งความสำเร็จอีกประการหนึ่ง คือ วัดพระธรรมกายได้พยายามปลูกฝังศรัทธาด้วยการกระทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง หรือต้นแบบของการบำเพ็ญบุญบารมีเริ่มตั้งแต่พระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าอาวาส คณะผู้บริหารของวัด ซึ่งเป็นต้นแบบของการทำความดีแก่คนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมได้เกิดเป็นปฏิปทาที่จะประพฤติและปฏิบัติให้เป็นเยี่ยงอย่างที่ดี นอกจากนี้ปัจจัยด้านศรัทธาประชาชน ยังต้องแสดงให้เห็นเป็นภาพที่ปรากฏชัดเจน กรณีเช่นนี้ คือการวัดด้วยจำนวนคนที่เข้ามาร่วม การมีเครือข่ายกัลยาณมิตร การมีธุดงคสถานในจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศและทั่วโลก โดยการสนับสนุนด้วยกำลังงบประมาณจากประชาชน ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในเนื้อนาบุญของวัดพระธรรมกาย จึงกลายเป็นปัจจัยอันทรงพลังและปัจจัยด้านความศรัทธานี้ จะเป็นเสาค้ำยันให้วัดพระธรรมกาย ตลอดถึงศาสนาพุทธในประเทศไทยและทั่วโลกดำรงคงอยู่กับโลกผืนนี้อยู่ตลอดไป

การที่ผลการวิจัยออกมาเช่นนี้ อาจจะเป็นเพราะว่า การบริหารงานโครงการของวัดพระธรรมกายจำเป็นต้องอาศัยแรงศรัทธาเป็นตัวช่วยสนับสนุน สำหรับตัวบ่งชี้ที่จะวัดได้ว่า วัดพระธรรมกายบริหารจัดการโครงการเผยแผ่ธรรมะประสบผลสำเร็จมากน้องเพียงใด ประเมินผลได้จากจำนวนคน จะเห็นได้ว่า ในแต่ละปีจะมีคนเข้ามาร่วมในกิจกรรม/โครงการเป็นจำนวนมาก แม้จะไม่ได้เข้าร่วมอย่างจริงจัง แต่ถ้าได้เป็นส่วนหนึ่งอาจจะเพียงน้อยนิดก็ถือได้ว่าเป็นผู้มีโอกาสได้เข้ามาร่วมทำความดี ขณะเดียวกันเครือข่ายกัลยาณมิตรที่เข้ามาร่วมกันทำกิจกรรมอันเนื่องด้วยบุญกุศลในโอกาสสำคัญต่างๆ ก็ถือได้ว่าเป็นตัวบ่งชีอีกประการหนึ่ง รวมถึงการสร้างเครือข่ายแห่งการพัฒนากับทางคณะสงฆ์ระดับจังหวัด จึงทำให้วัดพระธรรมกายได้รับการสนับสนุนมาโดยตลอด สอดคล้องกับงานวิจัยของ

สนธยา ชมพู (2553) พบว่า วัดพระธรรมกายได้การสร้างเครือข่ายกับวัดในต่างจังหวัด โดยส่งบุคลากรไปช่วยงานวัดตามภูมิภาคต่างๆ คล้ายกับเป็นผู้นำบุญ หรือเป็นผู้ประสานการคณะสงฆ์รวมทั้งประชาชนภายในจังหวัดนั้นๆ

5.3 ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะจากผลการวิจัยตามประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการทำวิจัยเรื่องผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ มีประเด็นสำคัญหลายประการที่เป็นข้อเสนอในเชิงนโยบาย เชิงการบริหาร เชิงการพัฒนา และเชิงวิชาการดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.3.1.1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

รัฐกับศาสนาในสังคมไทยเป็นสิ่งที่ควบคู่กันมาโดยตลอด โดยรัฐในประเทศไทยมักจะถูกเรียกว่า ราชอาณาจักร ส่วนศาสนาในสังคมไทยจะถูกเรียกว่า ศาสนจักร ทั้งสองสถาบันต่างก็มีความสัมพันธ์กันมา แต่ก่อนที่จะมีการสถาปนาคำว่า รัฐ เกิดขึ้นเสียอีก ในอดีตนั้นการปกครองบ้านเมืองยังไม่ได้ปกครองในระบอบประชาธิปไตย แต่เป็นการปกครองภายใต้ระบอบกษัตริย์ หรือเรียกว่า สมบูรณายาสิทธิราช (Absolute Monarchy) พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงปกครองประเทศชาติบ้านเมืองโดยอาศัยศาสนาพุทธเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและให้การอุปถัมภ์คุ้มชูพระพุทธศาสนามาโดยตลอด จนได้รับการขนานนามว่า เป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก หรือเป็นพุทธมามกะ ซึ่งปรากฏชัดเจนตั้งแต่สมัยพุทธกาลครั้นสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นต้นแบบ ที่มีนโยบายในการให้การอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาด้วยดีมาโดยตลอด โดยเฉพาะการมีนโยบายที่เอื้อต่อการเผยแผ่ศาสนธรรมแก่ประชาชนในแต่ละเมือง และเป็นผู้นำบุญในการกระทำให้เห็นเป็นตัวอย่างของการเป็นนักสร้างบุญสร้างบารมีจนเป็นที่ประจักษ์แก่ประชาชนมาโดยตลอด

กล่าวได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์สมัยก่อนในฐานะตัวแทนของรัฐถาธิปัตย์ หรือผู้นำประเทศในระบอบการปกครองประชาธิปไตยในประเทศไทย ต่างก็กำหนดนโยบายที่ส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยกันทั้งสิ้น กล่าวคือ วางนโยบายการพัฒนาคนของประเทศผ่านทางการศึกษา โดยอาศัยองค์การทางพระพุทธศาสนาเป็นองค์การกล่อมเกลาคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นกับประชาชนไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม ซึ่งทำหน้าที่นอกเหนือจากกระทรวงศึกษาธิการที่เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนนโยบายด้านการศึกษาและการพัฒนาประชาชน ที่ผ่านมาก่อนที่ก่อเกิดเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ครั้งยังเป็นกระทรวงธรรมการ การบริหารราชการแผ่นดินโดยองค์พระมหากษัตริย์หรือรัฐบาล ได้อาศัยองค์การทางศาสนา (วัดในทางพระพุทธศาสนา) เป็นสถานที่อบรมบ่มนิสัยขัดเกลาประชาชน แต่ในปัจจุบันนี้ วัดเป็นเพียงแค่สัญลักษณ์ทางศาสนาอย่างหนึ่งเท่านั้น เพราะบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษา ตกไปที่กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงศึกษาธิการ โดยภารกิจหน้าที่เป็นองค์การที่แสดงบทบาทหลัก หรือเป็นตัวแสดงหลักด้านการศึกษาและการกล่อมเกลาคุณธรรม จริยธรรมของประเทศไปโดยปริยาย

แต่อย่างไรก็ตาม สภาพปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นอันเป็นผลพวงของการเปลี่ยนแปลงในโลกวิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งมีปัจจัยหลายด้านรุมเร้าให้สังคมทุกระดับต้องมีการแข่งขัน แย่งชิงเอารัดเอาเปรียบกัน เบียนเบียน เข่นฆ่าทารุณกัน โดยดูประหนึ่งว่า สังคมไทยกำลังเข้าสู่วิกฤตด้านศีลธรรม ทั้งๆที่การพัฒนาบ้านเมืองดีขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ตลอดถึงศีลธรรมของประชาชนน่าจะดีขึ้นตามที่ได้มีการตั้งสมมุติฐานเอาไว้ แต่ความเป็นจริง กลับมิได้เป็นเช่นนั้น “ความเจริญทางสังคมไม่ได้เป็นตัวการันตีพฤติกรรมในเชิงบวกของคน หรือทำให้คนเป็นคนดีมีศีลธรรม แต่กลับทำให้ศีลธรรมสำนึกในคุณความดีลดค่าลง” (พระครูสังฆรักษ์รังสฤษดิ์ อิทธิจินฺตโก, สัมภาษณ์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2556) นอกจากนี้ หากจะตีความหมายของปรากฏการณ์วิกฤติด้านสังคมเสื่อม และศีลธรรมเสื่อมในสังคมไทย ทำให้เกิดเป็นประเด็นที่น่าคิด กล่าวคือ สังคมไทยเป็นสังคมแห่งความเป็นพุทธโดยแท้ แล้วทำไมจึงเกิดวิกฤติด้านศีลธรรมอยู่อย่างต่อเนื่อง ทั้งๆ ที่หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนที่เข้าใจง่ายและมีเหตุมีผล และมุ่งพัฒนาศีลธรรมให้เกิดขึ้นกับประชาชนอย่างแท้จริง แต่สวนทางกับพฤติกรรมการแสดงออกของคนในสังคม จนกระทั่งมีกลุ่มสังคมบางกลุ่มมีการวิเคราะห์ว่า ศาสนาพุทธถึงทางตันหรือเสื่อมแล้วหรือ คนในสังคมไทยจึงเป็นง่อยทางศีลธรรม การวิเคราะห์ในลักษณะนี้ ในความเป็นจริงดูเหมือนจะมีความเข้าใจคลาดเคลื่อน เพราะที่จริงแล้วศาสนาไม่เสื่อมแต่คนต่างหากเสื่อม “ความจริงศาสนาไม่เสื่อม แต่คนที่นับถือศาสนาต่างหากเสื่อม” (พระเทพญาณมหามุนี, 2555)

จากสภาพสังคมที่กำลังเสื่อมลงไปทุกขณะ วัดพระธรรมกาย จึงได้ถือโอกาสเป็นส่วนหนึ่งขององค์การที่จะช่วยพัฒนาศีลธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม หรือช่วยพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้เรื่องศีลธรรม เพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพด้านจิตใจ และยกระดับจิตใจให้เป็นคนดีที่ทุกฝ่ายพึงปรารถนา การเป็นองค์การขัดเกลาด้านศีลธรรมของสังคม ความจริงแล้วก็อยู่ในปณิธานของการก่อตั้งวัดพระธรรมกายที่ว่า “ต้องการสร้างวัดให้เป็นวัด สร้างพระให้เป็นพระแท้น่ากราบ สร้างคนให้เป็นคนดี” (พระครูวินัยธรสุวิทย์, สัมภาษณ์ วันที่ 10 กรกฎาคม 2556) อีกทั้งยังสอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาที่ว่า “ต้องการฟื้นฟูศีลธรรมให้กลับคืนสู่โลกอีกครั้งหนึ่ง” (พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, สัมภาษณ์ วันที่ 20 กรกฎาคม 2556) จึงได้ก่อเกิดเป็นโครงการการพัฒนาศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนสถานเป็นจำนวนมากตลอดระยะเวลา 40 ปี และได้รับการสนับสนุนจากประชาชนผู้เข้าร่วมโครงการเหล่านี้ ซึ่งหากจะมองอีกแง่หนึ่งว่า การที่วัดพระธรรมกายมีความเจริญก้าวหน้าทุกด้าน โดยเฉพาะด้านการขยายสาขาวัดออกไปทั่วประเทศและทั่วโลก จึงเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่วัดถึงความสำเร็จของการบริหารจัดการวัดท่ามกลางสภาวะการเปลี่ยนแปลงกันอย่างรวดเร็วของสังคมโลกยุคใหม่ “ปัจจัยส่วนหนึ่งของความสำเร็จในการพัฒนาวัด คือ การจัดตั้งวัดสาขาขึ้นมารองรับกับโครงการพัฒนาศีลธรรม ต้องใช้คำว่า พัฒนาศีลธรรมโลก” (พระครูวินัยธรไพบูลย์, สัมภาษณ์ วันที่ 14 กรกฎาคม 2556)

จากสภาพข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น นโยบายการบริหารราชการแผ่นดิน โดยเฉพาะนโยบายด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาของรัฐบาล ได้กำหนดไว้เป็นหลักการสำคัญที่จะใช้พัฒนาสังคมทุกระดับ แต่เมื่อนำมาพิจารณาแล้วจะพบว่า แนวทางการส่งเสริมพระพุทธศาสนาของรัฐบาลเป็นแต่เพียงภาพกว้าง ไม่สามารถมองเห็นประเด็นสำคัญได้สักเพียงใด นอกจากนี้ ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลพรรคใดที่เข้ามา

บริหารประเทศ ต้องมีการกำหนดนโยบายส่งเสริมพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นภาพที่สะท้อนของนโยบายที่มองไม่เห็นเป็นรูปธรรม ในที่นี้รวมถึงความจริงใจที่จะให้การสนับสนุนวัดเป็นตัวแสดงหลักในการเผยแผ่ศาสนธรรมและการพัฒนาศีลธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม

นโยบายของรัฐบาลต่อการส่งเสริมให้การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลชุดใดก็ตาม เป็นแต่เพียงการกำหนดนโยบายขึ้นมาเพื่อให้เป็นพิธีการเท่านั้น ให้ดูประหนึ่งว่ามีนโยบายด้านการส่งเสริมศาสนาเพื่อให้สมบูรณ์แบบเท่านั้น ซึ่งหากมองในแง่นี้ จึงเรียกได้ว่า ขาดความจริงใจในการกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหา เพราะนโยบายที่ดีคือ สภาพของการกำหนดที่เกิดจากความจริงใจในการแก้ไขปัญหา ในที่นี้คือการแก้ไขวิกฤติปัญหาศีลธรรม ซึ่งเป็นต้นตอของสภาพปัญหาของสังคม นอกจากนี้ นโยบายที่ส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางของการแก้ไขปัญหาด้านวิกฤติศีลธรรมโลก ยังไม่มีรัฐบาลชุดใดเลยกล้าที่จะกำหนดนโยบายส่งเสริมให้วัดในทางพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่และการฟื้นฟูศีลธรรม เป็นแต่เพียงการดำเนินการโดยลำพังของวัด เช่น วัดพระธรรมกาย กล้าที่จะประกาศว่า นโยบายของวัดต้องการให้เป็นศูนย์กลางของชาวพุทธทั่วโลก และเป็นศูนย์กลางการฟื้นฟูศีลธรรมโลก เป็นต้น ความจริง การประกาศเป็นนโยบายลักษณะนี้ เป็นหน้าที่ของรัฐบาลมากกว่าที่จะให้วัดเป็นผู้แสดงเจตนารมณ์ เนื่องจากวัดเป็นเพียงองค์การทางศาสนาแห่งหนึ่งเท่านั้น มิได้มีอำนาจที่ชอบธรรมเหมือนกับรัฐบาล ซึ่งมีความชอบธรรมในการกำหนดนโยบายที่เป็นทางการ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นข้อเสนอแนะที่สะท้อนภาพปัญหาในเชิงนโยบาย พบว่า

“ปัญหาสำคัญที่เกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การกำหนดนโยบายไม่ได้สะท้อนปัญหาที่แท้จริงหรือนำไปสู่การแก้ไขปัญหาด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะที่เห็นได้ชัด โครงการสำคัญของวัดพระธรรมกาย เช่น โครงการบวชพระแสนรูป โครงการธุดงค์ธรรมชัย โครงการธุดงค์พัฒนาวัดร้างให้เป็นวัดรุ่ง ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาและฟื้นฟูศีลธรรม แต่กลับได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลทุกชุดค่อนข้างน้อย อย่างน้อยการเข้าร่วมและจัดทำโครงการที่วัดทำให้เป็นตัวอย่างต้นแบบของการโครงการอื่นๆ” (พระครูสมุห์จรินทร์, สัมภาษณ์ วันที่ 23 กรกฎาคม 2556)

“การส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์ฝึกอบรมบ่มเพาะศีลธรรมทุกระดับ ข้อเท็จจริงก็มีหลายหน่วยงานที่ทำหน้าที่นี้ แต่มองดูแล้ว คล้ายกับต่างคนต่างทำ รัฐบาลเองก็ไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง หรือที่แย่ไปกว่านั้น ทำเพื่อให้ขอผ่านไปที ไม่ได้มีความตั้งใจที่จะทำ ลักษณะเช่นนี้ เป็นปัญหาในด้านความจริงใจที่จะสร้างสรรค์พัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม ซึ่งมีค่ามากกว่าการทำเพื่อเอาผลงาน จึงกลายเป็นปัญหาที่แก้ไขไม่ตกเสียที และรัฐบาลก็ไม่สามารถจะมีนโยบายที่แก้ไขปัญหาสังคมให้ถูกจุดเสียที” (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สตฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556)

“ความจริงใจหรือความกล้าหาญของรัฐบาลค่อนข้างน้อย ไม่กล้าที่จะประกาศให้วัดทุกแห่งที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการอบรมเยาชน และแสดงบทบาทหน้าที่หลักของการฟื้นฟูศีลธรรมโลก โดยปล่อยให้วัดดำเนินการเองแต่เพียงฝ่ายเดียว ที่เห็นได้ชัดคืองบประมาณดำเนินการ ก็รู้กันอยู่แล้วว่า จะรอคอยความหวังด้านงบประมาณจากรัฐบาลมาพัฒนาคงจะยาก ที่แล้วมา หากมองการหางบประมาณเองทุกวันก็ทำเหมือนกัน โดยเฉพาะวัดพระธรรมกายไม่ได้หวังพึ่งหรือรอคอยจากรัฐบาล ต้องสร้างศรัทธา

ห า ง บ ป ร ะ ม า ณ เพื่ อ ม า ส นั บ ส นุ น ใ ห้ ก า ร เ ผ ย แ ผ่ ธ ร ร ม ะ ไ ป สู่ ป ร ะ ช า ช น ”
(พระมหาอุเทน สิริภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 10 สิงหาคม 2556)

“การบูรณาการการทำงานด้านการพัฒนาและฟื้นฟูศีลธรรมโลกเป็นหน้าที่ของทุกหน่วยงานที่ต้องกระทำอยู่แล้ว เพียงแต่รัฐบาลต้องให้การสนับสนุนด้วย การให้การสนับสนุนอาจจะกำหนดเป็นนโยบายให้หน่วยงานทุกแห่งต้องทำหน้าที่ร่วมกัน รัฐบาลต้องเอาจริงเอาจังกับงานด้านการพัฒนาฟื้นฟูศีลธรรม อย่างน้อยก็กำหนดให้หน่วยงานราชการ หรือหน่วยงานทุกภาคส่วนเข้ามาเข้ามาอบรมศีลธรรมในโครงการของวัดพระธรรมกายก็ได้” (พระครูธรรมมังคโลภาส, สัมภาษณ์ วันที่ 11 กันยายน 2556)

“รัฐบาลทุกชุดต่างก็บอกว่า ปัญหาคอรับชั่นเป็นสนิมทำลายสังคมไทย สังคมไทยต้องมีธรรมาภิบาล คำถามย้อนกลับไป คือ จะสร้างธรรมาภิบาลกันอย่างไร ก็ต้องอาศัยวัด เป็นองค์การช่วยเหลือสนับสนุน สอนให้คนรู้จักบาปบุญคุณโทษ หรือเรียกว่า หิริและโอตัปปะ วัดเท่านั้นทำได้ถ้ากล่าวถึงสังคมไทย โดยเฉพาะวัดพระธรรมกาย ค่อนข้างจะมีความพร้อมในด้านสถานที่ บุคลากร เพียงรัฐบาลให้ความจริงใจที่จะประกาศให้หน่วยงานส่งคนเข้าอบรม หรือให้การสนับสนุนโดยประกาศว่า ให้วัดเป็นหน่วยงานหลักด้านการอบรมศีลธรรม” (พระครูวิเทศปัญญาภรณ์ (สมบุญ สมฺมาปุญฺโญ), สัมภาษณ์ วันที่ 6 ตุลาคม 2556)

จากสภาพปัญหาในเชิงนโยบายที่เป็นภาพรวม โดยสะท้อนผ่านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ(Key Informants) ผู้วิจัยนำมาสรุปเป็นข้อเสนอแนะสำคัญในเชิงนโยบาย ดังต่อไปนี้

1) การกำหนดนโยบายด้านการพัฒนาสังคมและการพัฒนาศีลธรรมให้เกิดขึ้นกับประชาชน บ่อยครั้งมิได้สะท้อนความเป็นจริง เป็นแต่เพียงทำให้ครบองค์ประกอบของนโยบายเท่านั้น เพราะฉะนั้น รัฐบาลควรจะกำหนดนโยบายด้านการพัฒนาฟื้นฟูศีลธรรมให้เกิดขึ้นครอบคลุมทุกหน่วยงานเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาในภาพรวม โดยมีวัดเป็นหน่วยงานที่รัฐบาลควรจะสนับสนุนให้เป็นผู้แสดงบทบาทหลักในการอบรมสั่งสอนขัดเกลาประชาชนในทุกภาคส่วน และถ้าจะให้เห็นผลเป็นรูปธรรมกันอย่างแท้จริง รัฐบาลควรจะกำหนดนโยบายร่วมกับตัวแทนของวัด กรณีนี้ อาจจะเป็นวัดพระธรรมกาย ซึ่งเป็นวัดที่ยังคงทำหน้าที่ด้านการฟื้นฟูศีลธรรมโลกเป็นหลักอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อยรัฐบาลจะได้ทราบข้อมูลเบื้องต้น และกำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาของสังคมได้อย่างถูกต้องตรงจุด

2) การพัฒนาศีลธรรมให้เกิดกับประชาชนทุกภาคส่วน ต้องกระทำอย่างบูรณาการจากทุกหน่วยงาน และต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลอย่างจริงจัง ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น การทำงานด้านพัฒนาศีลธรรม ยังทำงานกันคนละทิศทาง ต่างก็ทำงานเพื่อมุ่งผลงานกัน โดยมิได้พิจารณาถึงเป้าหมายสูงสุดและผลลัพธ์สุดท้ายจะเป็นอย่างไร ดังนั้น รัฐบาลควรจะวางนโยบายการทำงานของทุกภาคส่วนของสังคม ให้เป็นไปในลักษณะของการบูรณาการทำงาน โดยอาจจะมีหน่วยงานเจ้าภาพหลัก คือ วัดพระธรรมกาย เป็นตัวแทนของวัด ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการอำนวยการและสถานที่การจัดอบรมและพัฒนา รวมถึงรัฐบาลควรจะถือโอกาสออกนโยบายสำคัญให้หน่วยงานราชการ หน่วยงานภาคสังคมอื่นๆ เข้าร่วมในโครงการเผยแผ่ธรรมะทุกโครงการที่มีอยู่ ซึ่งจะเป็นการช่วยเหลือรัฐบาลอีกทางหนึ่ง และรัฐบาลต้องมีความจริงใจที่จะออกนโยบายที่จะให้หน่วยงานทุกภาคส่วนเข้าร่วมเพื่อพัฒนาฟื้นฟูศีลธรรมขึ้นมาจริงๆ

3) บ่อยครั้งมักจะเห็นนโยบายของรัฐบาลกับนโยบายของหน่วยงานองค์การต่างๆ ที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของภาครัฐมีลักษณะที่ไม่ตรงกัน ไม่ว่าจะโดยเจตนารมณ์ของนโยบาย หรือโดยสาระสำคัญของนโยบาย เช่นเดียวกัน นโยบายของรัฐบาลกับวัดพระธรรมกาย นโยบายของรัฐบาลเป็นแต่เพียงการมอบหมายให้หน่วยงานที่รับผิดชอบไปทำหน้าที่ โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ค่อนข้างจะแคบ กล่าวคือ เพื่อให้ประชาชนมีคุณธรรม จริยธรรม และปราศจากการดูแลตรวจสอบความก้าวหน้า แต่สำหรับนโยบายของวัดพระธรรมกาย ถ้ามองลึกๆ แล้ว อาจจะกว้างกว่าและมีเป้าหมายชัดเจนกว่า นั่นหมายความว่า นโยบายของวัดพระธรรมกาย ต้องการฟื้นฟูศีลธรรมโลกให้กลับสู่สังคม และดำรงศีลธรรมให้ยั่งยืนคงอยู่กับสังคมไทยตราบนานเท่านาน เพราะฉะนั้น นโยบายของรัฐบาลด้านการส่งเสริมศีลธรรมให้เกิดขึ้นกับคนทุกภาคส่วนและนโยบายการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ต้องมีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน ซึ่งจะส่งผลให้การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติประสบผลสำเร็จ โดยไม่ขัดกันทั้งในหลักการและในแนวทางปฏิบัติ

4) ปัญหาสำคัญของทุกหน่วยงานในประเทศไทย คือ งบประมาณในการดำเนินการ จากคำกล่าวที่ว่า หลักการดี แต่ไม่มีงบประมาณ เป็นการสะท้อนภาพให้เห็นถึงข้อเท็จจริงได้ถูกต้องที่สุด โดยเฉพาะปัญหาด้านงบประมาณค่าใช้จ่ายในเรื่องการพัฒนาฟื้นฟูศีลธรรม นโยบายของรัฐบาลด้านการกระจายงบประมาณด้านการพัฒนาสังคมและฟื้นฟูศีลธรรม แทบจะไม่มีให้เห็นหรือมีก็ส่งผ่านมายังสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นงบอุดหนุนวัดประจำปีเท่านั้น แต่ถ้ากรณีเป็นงบสนับสนุนโครงการค่อนข้างจะได้น้อย เพราะฉะนั้น รัฐบาลควรจะมีมาตรการด้านงบประมาณพิเศษเพื่อใช้ในการส่งเสริมงานด้านการฟื้นฟูศีลธรรมให้มากขึ้นกว่าเดิม โดยรัฐบาลควรจะเน้นที่งบประมาณส่งเสริมโครงการที่ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยไม่ปล่อยให้วัดเป็นผู้หางบประมาณแต่เพียงลำพัง ซึ่งข้อเท็จจริงก็เป็นเช่นนี้ในปัจจุบัน

5) แม้ว่าในทางการเมืองอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลกันบ่อยครั้ง ซึ่งเป็นเรื่องปกติวิสัยในระบอบประชาธิปไตย แต่สิ่งหนึ่งที่ไม่ควรจะเปลี่ยนแปลงบ่อยครั้ง คือ เรื่องของโครงการการฟื้นฟู ซึ่งต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่ารัฐบาลชุดใดขึ้นมาบริหารประเทศก็ตาม สิ่งหนึ่งที่จะต้องดำรงคงไว้และควรจะให้การสนับสนุนต่อไป คือ การสืบต่อนโยบายสนับสนุนให้วัดเป็นเจ้าภาพหลักในการจัดทำโครงการฟื้นฟูศีลธรรม แม้ว่าจะมีชื่อโครงการซ้ำกับรัฐบาลชุดก่อนก็ตาม ให้ถือเอาเจตนารมณ์ในการพัฒนาเป็นหลักสำคัญ เพราะฉะนั้น รัฐบาลควรจะคงนโยบายด้านการพัฒนาศีลธรรม ไม่ควรยกเลิกหรือเปลี่ยนแปลงสาระของโครงการที่ดีอยู่แล้วให้หมดสิ้นไป

1.2) ข้อเสนอแนะเชิงบริหาร

ปัญหาสำคัญในเชิงของการบริหาร ซึ่งมีมากหมายหลายระดับและหลายองค์การที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศีลธรรม เริ่มตั้งแต่หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในด้านการส่งเสริมสนับสนุน ดูแลคุ้มครองพระพุทธศาสนา อาทิ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และกระทรวงวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งเป็นหน่วยงานราชการที่แสดงบทบาทและหน้าที่หลักในด้านนี้ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม โดยรับนโยบายต่อจากรัฐบาลมาแปลงให้ไปสู่การนำไปปฏิบัติ โดยมีวัดทั่วราชอาณาจักรเป็นฐานการพัฒนาตามนโยบายของรัฐบาล หากมองในข้อเท็จจริงแล้ว หน่วยงานภาครัฐดังกล่าว เป็นแต่เพียงตัวช่วยประสานงานเท่านั้น มิได้เป็นตัวแสดงหลักอย่างที่ควรจะเป็นและเข้าใจกัน เพราะตัวแสดงหลักคือวัดที่

มีนโยบายในการพัฒนาด้านโครงการฟื้นฟูศีลธรรมเท่านั้น ดังนั้น การให้ความช่วยเหลือทำได้แต่เพียงในกรอบอีกทั้งไม่ได้มีงบประมาณมากมายที่จะให้การช่วยเหลือสนับสนุนอย่างจริงจัง ตามที่คาดการณ์เอาไว้ “หากมองโดยทั่วกันจะพบว่า หน่วยงานของราชการเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนเท่านั้น ไม่ได้มีศักยภาพที่จะให้การสนับสนุนวัดอย่างที่คิดเอาไว้ บางทีอาจจะมาขอจากวัดเสียด้วยซ้ำ” (พระครูโกศลสุดากร, สัมภาษณ์ วันที่ 15 สิงหาคม 2556)

ในความเป็นจริงหน่วยงานราชการ ไม่ว่าจะเป็นสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และสำนักงานวัฒนธรรม ทำงานไปตามกรอบหน้าที่ที่รับผิดชอบ แต่ถ้าจะให้กลายเป็นการทำงานเชิงรุก ที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้การทำงานด้านการอบรมศีลธรรมของวัดให้เป็นไปด้วยความราบรื่นและบรรลุวัตถุประสงค์ค่อนข้างจะทำได้ยาก เนื่องจากในแง่ของการบริหารและกลไกการทำงานของระบบราชการ ไม่เอื้อต่อการการทำงานลักษณะเชิงรุกอย่างที่วัดต้องการจะให้เป็น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งไม่มีความเป็นอิสระในการทำงาน ด้านการช่วยเหลือสนับสนุนให้การอบรมศีลธรรม มีประสิทธิภาพ และบางครั้งจะเห็นการขัดกันในทางการบริหารระหว่างหน่วยงานราชการกับวัด ซึ่งหน่วยงานราชการต้องการจะทำอย่างหนึ่งให้อยู่ในกรอบ แต่วัดต้องการจะทำอีกอย่างหนึ่งที่ไม่ต้องอยู่ภายใต้กรอบที่ทำให้การทำงานเกิดความล่าช้า จึงทำให้การทำงานไม่ได้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ลักษณะเช่นนี้จึงกล่าวได้ว่า เป็นปัญหาเชิงของการนำนโยบายไปปฏิบัติระหว่างหน่วยงาน

ขณะที่หน่วยงานราชการด้วยกันเอง ซึ่งทำหน้าที่และรับผิดชอบในส่วนงานที่คล้ายคลึงกัน กลับทำหน้าที่คนละอย่าง โดยมิได้มีการประสานงานกันระหว่างหน่วยงาน บ่อยครั้งมักจะเห็นการทำงานเพื่อให้ได้ผลงาน ไม่สนใจว่า คุณภาพของงานจะออกมาดีหรือไม่ การทำงานจึงมีลักษณะโรยหน้า หรือเอาตัวรอดไปวันๆ ซึ่งมิใช่หลักการทำงานที่ดี และแสดงให้เห็นว่า การทำงานที่ไร้จุดหมาย ไม่มีความจริงใจที่จะช่วยงานด้านการอบรมฟื้นฟูศีลธรรมของพระพุทธศาสนาอย่างที่ควรจะเป็น และมักจะได้ยินคำกล่าวที่ว่า “หน่วยงานราชการมาวัด มีแต่มาแสวงหาผลประโยชน์ แต่ไม่เคยนำผลประโยชน์มาให้” (พระครูธรรมมังคโลภาส, สัมภาษณ์ วันที่ 11 กันยายน 2556) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความตั้งใจจริงที่จะช่วยเหลือวัดในการเผยแผ่ธรรมะและอบรมศีลธรรมยังไม่ค่อยกระทำอย่างเต็มที่ รวมถึงการช่วยเหลือวัดและมุ่งสู่เป้าหมายของการพัฒนาจริงๆ ก็ค่อนข้างจะเห็นได้ยาก ขณะเดียวกัน องค์การทางด้านศาสนาโดยตรง เช่น มหาเถรสมาคม เป็นต้น ในฐานะที่ทำหน้าที่ควบคุมกำกับดูแลวัดทั่วราชอาณาจักร และให้การส่งเสริมสนับสนุนด้านการเผยแผ่และการอบรมศีลธรรม ก็ยังให้การดูแลยังไม่ทั่วถึงเท่าที่ควร เป็นแต่เพียงนโยบายที่ออกมาแล้วอยากจะให้เป็น แต่ยังไม่มีการพูดคุยถกเถียงปัญหาด้านการอบรมศีลธรรมอย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้ง แม้กระทั่งคณะสงฆ์ด้วยกันไม่ว่าจะเป็นระดับหน ระดับภาค ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับตำบล ก็ยังมีแนวทางการทำงานที่แตกต่างกันหรือบางครั้งอาจจะขัดกันเอง

เช่นเดียวกันกรณีวัดพระธรรมกาย ซึ่งเป็นวัดที่ทำหน้าที่ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรมและการอบรมศีลธรรมอย่างแข็งขันและต่อเนื่อง ก็ยังถูกกล่าวหาว่า เป็นการกระทำของลัทธิศาสนาอีกลัทธิหนึ่งหรือเป็นการระดมเพื่อหากำไรเข้าองค์การโดยอาศัยหน่วยงาน องค์การอื่น และประชาชนบังหน้า โดยคณะสงฆ์ด้วยกันเอง ยังคงมีความเข้าใจในเจตนารมณ์การจัดทำโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายอย่างคลาดเคลื่อน จนทำให้บางครั้งการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายได้รับ

ผลกระทบในเชิงลบเรื่อยมา แต่อย่างไรก็ตาม จากการที่วัดได้ผ่านอุปสรรคนานับปการ อาจจะเรียกได้ว่า เป็นวิกฤติของวัดก็ว่าได้ วัดพระธรรมกายก็สามารถดำรงคงอยู่ในท่ามกลางสังคมที่เต็มไปด้วยความเท็จได้อย่างสง่าผ่าเผย ทั้งนี้เป็นเพราะวัดพระธรรมกายมิได้มีเจตนารมณ์ที่บิดเบือนและมีแต่คำว่า บุญ กุศลและการสร้างบารมีเป็นที่ตั้งและคำนึงถึงแต่ประโยชน์สูงสุดของการเผยแผ่ศาสนธรรมไปสู่ชาวโลกทั้งสิ้น วัดพระธรรมกายจึงมีที่ยืนในสังคม และกลายเป็นองค์การพัฒนาตัวอย่างขององค์การทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นด้านการบริหารจัดการรูปแบบใหม่ การเผยแผ่ศาสนธรรม การเป็นองค์การแห่งธรรมาภิบาล เป็นต้น

ในปัจจุบันนี้วัดพระธรรมกายกำลังอยู่ในช่วงระยะของการพัฒนาขยายวัดไปยังพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศและทั่วโลก เหตุผลส่วนสำคัญ คือ ต้องการจะยกระดับการพัฒนาฟื้นฟูศีลธรรมผ่านโครงการต่างๆ ไปสู่กลุ่มประชาชนให้ครอบคลุมมากที่สุด เพราะฉะนั้น ปัญหาด้านการบริหารจัดการ การสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ การสนับสนุนจากคณะสงฆ์จึงเกิดขึ้นตามมา และปัญหาบางด้านกำลังได้รับการพัฒนาแก้ไขปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น โดยวิธีการสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นกับทุกฝ่าย รวมถึงการทำให้เห็นปรากฏชัดเป็นรูปธรรม จนกระทั่งสิ่งที่ได้กระทำลงไปมีคำตอบชัดเจนกับผลที่ได้รับ ขณะเดียวกันการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย ย่อมต้องมีการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานองค์การอื่นๆ อยู่ตลอดเวลา บางครั้งอาจจะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีบ้าง หรือไม่ได้รับความร่วมมือบ้าง ก็เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่พบเห็นกันอยู่ประจำ และหาทางแก้ไขปัญหาในเชิงของการบริหารไปทีละประเด็น จากการสอบถามข้อเสนอแนะในเชิงการบริหารจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พบว่า

“การบริหารโครงการของวัดพระธรรมกาย หน่วยงานราชการให้การสนับสนุนก็มีบ้างแต่ไม่มากเท่าที่ควร หรือให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่เป็นแต่เพียงการช่วยเหลือเพื่อแสวงหาผลงานเท่านั้น แต่ใจจริงที่จะให้การสนับสนุนด้วยการเห็นผลเป็นรูปธรรมค่อนข้างจะทำได้ยาก หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนมากกว่านี้” (พระครูภาวนาสุธรรมวิเทศ (หาญชัย อาสภกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 20 ตุลาคม 2556)

“สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นแต่เพียงหน่วยงานราชการที่มีหน้าที่ให้การคุ้มครองดูแลสนองงานการคณะสงฆ์ และการส่งเสริมการเผยแผ่ศีลธรรม แต่ในข้อเท็จจริง ก็เป็นที่เข้าใจกันว่าสำนักงานพุทธฯ ไม่ได้มีอำนาจในการกำหนดนโยบาย เป็นแต่เพียงหน่วยงานขับเคลื่อนนโยบายและสนองงานคณะสงฆ์เท่านั้น แต่การเป็นหน่วยงานที่ขับเคลื่อนและสนองงานคณะสงฆ์ ควรจะกระทำในลักษณะเชิงรุกให้มากกว่านี้”(พระครูภาวนาสุธรรมวิเทศ (หาญชัย อาสภกนฺโต), สัมภาษณ์ วันที่ 20 ตุลาคม 2556)

“การทำงานด้านการเผยแผ่ศาสนธรรมทั้งที่เป็นหน่วยงานราชการ หน่วยงานภาคเอกชน หน่วยงานภาคส่วนประชาสังคม ต้องร่วมกันทำงาน ไม่ใช่ทำคนละทิศทางกัน ควรจะทำงานในลักษณะการบูรณาการกัน ใครมีอะไรดีก็นำมาบอกกล่าว เพื่อให้หน่วยงานอื่นๆ ได้ถือเป็นแนวทางแบบอย่าง กรณีของวัดพระธรรมกายก็เช่นเดียวกัน ถ้าจะกล่าวแล้วในปัจจุบันถือว่าเป็นผู้นำด้านการพัฒนาโครงการฟื้นฟูศีลธรรม ควรจะจับร่วมมือกับหน่วยงานอื่นๆ เป็นภาคีร่วม ซึ่งจะเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระได้เป็นอย่างดี” (พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต, สัมภาษณ์ วันที่ 23 สิงหาคม 2556)

“การบริหารโครงการฟื้นฟูศีลธรรม หรือการเผยแผ่ธรรมะยุคใหม่ คณะสงฆ์ต้องมีการพูดคุยกันมากขึ้น และต้องมีการประชุมกันแล้วว่า จะต้องกระทำอย่างไร และควรจะมีความแน่วแน่ในการมอบหมายงาน รวมถึงการขอความอนุเคราะห์จากหน่วยงานราชการ ในเรื่องของการประสานงานให้ถูกต้องกับระเบียบกฎเกณฑ์ทางราชการ” (พระวินัย ฐิตวินโย, สัมภาษณ์ วันที่ 29 กรกฎาคม 2556)

“คณะสงฆ์ ประชาชน และหน่วยงานต่างๆ ในต่างจังหวัด ที่ทำงานด้านการเผยแผ่และอบรมศีลธรรม ควรจะให้การสนับสนุนและผู้นำบุญในต่างจังหวัดควรจะประสานงานกับทางคณะสงฆ์และประชาชนให้เข้าใจถึงเจตนารมณ์ของการบริหารงานโครงการของวัดพระธรรมกาย โดยการประสานงานกระทำทั้งในส่วนของภาคราชการและในส่วนของภาคประชาชน” (พระครูสมุห์สมบูรณ์ ปุญญากโร, สัมภาษณ์ วันที่ 14 ตุลาคม 2556)

“การทำงานด้านการเผยแผ่ธรรมะจะต้องยึดหลักแห่งความเสียสละร่วมกัน คณะสงฆ์และหน่วยงานราชการต้องทำงานร่วมกันอย่างสัมพันธ์กัน มิฉะนั้น การบริหารงานโครงการฟื้นฟูศีลธรรมโลกก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ รวมถึง การทำงานด้านการเผยแผ่ต้องศึกษาเรื่องการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักแก่ประชาชนทุกกลุ่มด้วย (พระครูวินัยธรนที นนฺทภทฺโท, สัมภาษณ์ วันที่ 25 ตุลาคม 2556)

จากสภาพปัญหาในเชิงการบริหารที่เป็นภาพรวม โดยสะท้อนผ่านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยนำมาสรุปให้เห็นเป็นข้อเสนอแนะเชิงการบริหารสำคัญ ดังต่อไปนี้

1) หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการให้ความคุ้มครองรักษาและสนับสนุนพระพุทธศาสนา อาทิ สำนักงานพระพุทธศาสนา สำนักงานวัฒนธรรม และหน่วยงานอื่นๆ ควรจะแสดงถึงความตั้งใจจริงในการสนองงานด้านการเผยแผ่คณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การบริหารจัดการโครงการของวัดพระธรรมกาย ซึ่งได้กระทำกันอย่างต่อเนื่องทุกปี อย่างน้อยหน่วยงานราชการควรจะแสดงเจตนารมณ์ที่จะเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุน หรือเป็นธุระในด้านการประสานงานทั้งในส่วนของรัฐบาลหรือในส่วนของหน่วยงานราชการด้วยกัน เพื่อให้โครงการฟื้นฟูศีลธรรมเป็นไปด้วยความราบรื่นและเป็นประโยชน์แก่ประชาชนอย่างแท้จริง

2) หน่วยงานอื่นๆ ที่ทำงานด้านการการเผยแผ่ศีลธรรมและการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน หน่วยงานสถานศึกษา ควรจะการทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารเทคนิคการเผยแผ่และการอบรมศีลธรรมให้แก่กันและกัน โดยเฉพาะการสนับสนุนให้วัดพระธรรมกาย เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรมและการฝึกอบรมประชาชน อันจะทำให้การทำงานเป็นไปอย่างมีเอกภาพและไม่แบ่งแยก หรือเป็นการผลักภาระความรับผิดชอบไปให้หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเป็นผู้รับผิดชอบแต่เพียงฝ่ายเดียว ขณะเดียวกัน คณะสงฆ์ทุกระดับควรจะให้การดูแลเอาใจใส่สนับสนุนให้วัดพระธรรมกาย เป็นวัดตัวอย่างแห่งการพัฒนาด้านการบริหารจัดการงานคณะสงฆ์ ด้านการเผยแผ่ ศาสนธรรม และด้านการการศึกษาและประชาสัมพันธ์ เพื่อให้วัดทุกแห่งได้เรียนรู้หลักการและแบ่งปันประเด็นการพัฒนาที่เป็นประโยชน์แก่ทางคณะสงฆ์ทั่วประเทศ

3) การบริหารจัดการโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ความจริงแล้ว มีการดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ซึ่งอาจจะมีจุดบกพร่องบางประการในด้านการบริหาร ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจให้เกิดขึ้นกับทุกฝ่าย จริงอยู่ว่า โครงการบางประการที่กระทำลงไปแล้ว

ไม่จำเป็นต้องอธิบายเพราะมีความชัดเจนอยู่ในตัว แต่ถ้ามองสะท้อนภาพความเป็นจริงและตามหลักวิชาการสื่อสารประชาสัมพันธ์กันจริงๆ ควรจะมีการประชาสัมพันธ์บอกกล่าว แถลงหลักการความเป็นจริงให้เกิดความกระจ่างแก่ทุกฝ่าย ประโยชน์ที่วัดพระธรรมกายจะได้ นอกจากจะทำให้โครงการประสบผลสำเร็จแล้ว ยังเป็นการสร้างความกระจ่างให้กับสังคมได้รับทราบว่า เจตนารมณ์ของการบริหารจัดการโครงการนั้น เป็นเช่นไร มีประโยชน์อย่างไร สอดคล้องตามหลักธรรมวินัยอย่างไร กรณีตัวอย่าง โครงการบวชพระแสน โครงการธุดงค์ธรรมชัย พัฒนาวัดร้างให้เป็นวัดรุ่ง โครงการเด็กดี v-star หากไม่พิจารณาตามความเป็นจริง ก็ดูเหมือนว่า โครงการนี้ อุปโลกน์ขึ้นมา โดยไม่มีฐานของธรรมวินัยรองรับ แต่ถ้าพิจารณาศึกษาดูจากพระไตรปิฎก ประกอบกับผู้รู้ทางด้านคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนา ต่างก็ให้ความเห็นว่า มิได้ขัดต่อพระธรรมวินัยแต่อย่างใด กลับเป็นการแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีเชิงพุทธอย่างประจักษ์เพิ่มขึ้นอีก เพราะฉะนั้น หน่วยงานราชการก็ดี หน่วยงานภายในที่เกี่ยวข้องกับการประชาสัมพันธ์ของวัดพระธรรมกายก็ดี ควรจะเน้นการประชาสัมพันธ์เชิงรุก เน้นการสร้างความเข้าใจ ก่อนที่จะดำเนินการไปตามโครงการเผยแผ่ธรรมะต่างๆ ของวัด

1.3) ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

การทำงานเผยแผ่ศาสนธรรมเชิงรุก สิ่งสำคัญประการหนึ่ง คือ ต้องรู้จักการพัฒนางานด้านวิชาการเกี่ยวกับพุทธธรรม ดังที่เรียกกันว่า ธรรมวิจัย เพื่อให้ได้หลักธรรมะที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเอง และพัฒนาสังคมอย่างแท้จริง บ่อยครั้งที่คนเป็นจำนวนมากมักจะไม่เข้าใจในสาระสำคัญของหลักการ และที่แย่ไปกว่านั้น ไม่รู้ว่า จะประยุกต์ใช้อย่างไรกับชีวิตประจำวัน เพราะเป็นเรื่องที่ค่อนข้างจะเป็นไปในเชิงนามธรรมอย่างมาก หรือหากจะทำความเข้าใจกันอย่างดี ต้องอาศัยระยะเวลาสักพักหนึ่ง กว่าที่จะทำความเข้าใจได้ในสาระแห่งธรรม ดังนั้น จึงต้องมีการศึกษาเรียนรู้หลักธรรม จนสามารถแบ่งแยกเป็นหมวดหมู่ ไว้สำหรับการเรียนรู้ของคนที่มาศึกษาในแต่ละระดับ ในปัจจุบันนี้ องค์การที่ดำเนินการด้านหลักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ที่ได้รับการยอมรับกันอย่างเป็นทางการมี 2 หน่วยงาน ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ทั้งสองหน่วยงานทำหน้าที่ในการจัดการเรียนการสอน รวมทั้งการวิจัยด้านพระพุทธศาสนา และนำเสนอผลงานทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนามาเป็นลำดับ

แต่อย่างไรก็ดี ยังมีหน่วยงานอีกแห่งหนึ่งที่ทำหน้าที่ด้านการวิจัยหลักธรรมเช่นกัน แม้จะไม่ได้รับการรับรองจากหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบมหาวิทยาลัยก็ตาม หน่วยงานนั้น ได้แก่ มหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย ซึ่งเป็นความร่วมมือกันระหว่างวัดพระธรรมกายกับมหาวิทยาในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา มีฐานที่ตั้งอยู่ในศูนย์สาขาของวัดพระธรรมกาย และที่วัดพระธรรมกายแคลิฟอเนีย อาซูซ่า ลอสแองเจอริส ทำหน้าที่จัดการเรียนการสอนวิชาในทางด้านพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งการทำวิจัยด้านพระพุทธศาสนา มีคณาจารย์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านพระพุทธศาสนา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ หมุนเวียนกันมาบรรยายในชั้นเรียนตลอดทุกภาคการศึกษา สภาพปัญหาที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นจริงของการทำงานด้านการวิจัยด้านพุทธธรรม คือ ขาดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิชาการด้านหลักวิชาการกันอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังไม่มีการยอมรับมหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนียในระบบมหาวิทยาลัยจากกระทรวงศึกษาธิการ ทำให้การพัฒนาความรู้ด้านหลักธรรมะ

ของมหาวิทยาลัยที่เน้นการเรียนการสอนด้านพุทธศาสนา ยังไม่มีความหลากหลายเท่าที่ควร ซึ่งส่วนหนึ่งอาจจะเป็นอัตตาของมหาวิทยาลัยแต่ละแห่งด้วยซ้ำ ที่ยังไม่ยอมรับระบบการพัฒนาการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย ทั้งๆ ที่หลักสูตรการเรียนการสอนเน้นที่การวิจัยหลักธรรม ซึ่งอาจจะหยั่งลงลึกไปสู่แนวทางการดำเนินชีวิตมากกว่าสถาบันการศึกษาแห่งอื่นๆ ที่เปิดทำการเรียนการสอนวิชาด้านพระพุทธศาสนา

ความจริงการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา จะกระทำได้ 2 ลักษณะ คือ พัฒนาด้านการเรียนรู้กับ การพัฒนาด้านการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการศึกษาพระพุทธศาสนาตามพระไตรปิฎก คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ การเรียนการสอนในระบบของมหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนียเช่นเดียวกัน ก็ดำเนินการไปตามลักษณะเช่นนี้ ดังนั้น มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง และมหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย ต้องผนึกกำลังด้านธรรมวิจัยอยู่อย่างต่อเนื่อง และต้องแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อะไรที่เห็นเหมือน เห็นต่างก็สามารถถกกันได้ อย่างมิต้องมีการแบ่งแยก ไม่มีคำว่า นิกายเข้ามาแบ่งแยก รวมถึงไม่มีการสร้างวาทะกรรมในเรื่องของลัทธิ เพราะมหาวิทยาลัยสงฆ์สองแห่ง รวมถึงมหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย ต่างก็เป็นเสาหลักของการเผยแผ่และการพัฒนาวิชาการทางพระพุทธศาสนาเรียนรู้และมุ่งสู่การปฏิบัติเพื่อให้เห็นผลและนำสันติสุขมาสู่สังคมโลก “หลักการง่ายๆ ของการที่จะต้องสร้างเครือข่ายการพัฒนาร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยสงฆ์และมหาวิทยาลัยของเรา ก็คือ การมุ่งสร้างแต่สันติสุขภายในและการพัฒนาศีลธรรมให้เกิดขึ้นในโลกอย่างไม่จำกัดเชื้อชาติศาสนาใดๆ” (พระมหาสงวน สุริยว์โส, สัมภาษณ์ วันที่ 29 ตุลาคม 2556)

องค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาจะเป็นจริงและถูกต้องขึ้นมาได้ ย่อมต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของสถาบันทางการศึกษา ที่จะต้องช่วยกันพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธธรรม และเผยแผ่องค์ความรู้ด้านพุทธธรรมไปสู่ประชาชนให้ได้รับรู้และทำความเข้าใจ จนกระทั่งได้นำไปปฏิบัติให้เห็นเป็นมรรคเป็นผลได้ เพราะฉะนั้น การพัฒนาองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา จะต้องดำเนินการให้เห็นในรูปแบบวิชาการ ไม่เฉพาะในแวดวงวิชาด้านพระพุทธศาสนาภายในประเทศเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับมหาวิทยาลัยทั่วโลก และผู้นำศาสนาแม้จะต่างศาสนากันก็ตาม แต่เป้าหมายสำคัญของการพัฒนาศีลธรรม คือ การนำเอาสันติภาพและสันติสุข ซึ่งทุกชาติศาสนาสามารถสร้างสรรค์ร่วมกันได้อย่างไม่เป็นปัญหาแต่ประการใด เพราะขึ้นชื่อว่า ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาที่ไร้พรมแดน เปิดต้อนรับให้กับคนที่ต้องการจะมาประพฤติปฏิบัติ แม้จะต่างศาสนากันก็ตาม องค์ความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็จักเป็นประโยชน์ต่อชาวโลกอันหาประมาณมิได้ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกด้านข้อเสนอแนะในเชิงวิชาการจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) หลายท่านพบว่า “จากการเผยแผ่ธรรมะของคณะสงฆ์ในประเทศไทย ต้องอาศัยองค์ความรู้ด้านหลักพุทธธรรมที่ถูกต้อง นำมาชี้แจ้งบอกกล่าวแก่ประชาชน การจะทำให้องค์ความรู้ด้านพุทธธรรมมีความชัดเจนแจ่มแจ้งได้ ก็ต่อเมื่อมีการทำวิจัยด้านหลักธรรม และมหาวิทยาลัยสงฆ์ทุกแห่งต้องแสดงบทบาทสำคัญในการทำวิจัยเรื่องธรรมะ หรือหลักธรรมที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเห็นผล” (พระครูวิเทศปัญญาภรณ์ (สมบุญ สมฺมาปุญฺโญ), สัมภาษณ์ วันที่ 6 ตุลาคม 2556)

“การทำวิจัยเรื่องหลักพุทธธรรมทั้งหลาย เป็นสิ่งที่ควรทำอย่างยิ่งและต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งที่มีอยู่ รวมถึงมหาวิทยาลัยธรรมกาย

แคลิฟอร์เนียด้วย ซึ่งไม่ควรจะถูกมองข้ามเนื่องจากว่า มหาวิทยาลัยธรรมกายแคลฟอร์เนีย ก็จัดการเรียนการสอนด้านหลักพุทธศาสนาอย่างเข้มข้นเช่นเดียวกัน" (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สดฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556)

"ถ้ามีการทำวิจัยกันในเรื่องของหลักพุทธธรรมเป็นอย่างดีและเป็นระบบโดยความร่วมมือกันทุกฝ่าย ก็จะได้รับหลักการสำคัญของการประพฤติและปฏิบัติ รวมถึงการใช้ในการอบรมในโครงการต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ดังนั้น หลักธรรมะทั้งหลายที่เกิดการวิจัย จะเป็นหลักธรรมที่สามารถนำไปบูรณาการให้เกิดประโยชน์แก่คนในสังคมอย่างแน่นอน" (พระครูวินัยธรไพบูลย์, สัมภาษณ์ วันที่ 14 กรกฎาคม 2556)

"ธรรมวิจัยต้องมีการกระทำกันอย่างต่อเนื่อง อย่างกรณีคำว่า ธรรมกาย ความจริงเราต้องทำธรรมวิจัยเผยแผ่หรือทำการเรียนการสอนในระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ถ้าตรงกันแล้วจะไม่ตรงกันด้วยประเด็นบ้าง ควรมีการพูดคุยกัน" (พระครูสมุห์จรินทร์, สัมภาษณ์ วันที่ 23 กรกฎาคม 2556)

"การวิจัยธรรมะ ย่อมมีประโยชน์อย่างแน่นอน เพราะจะได้ทราบถึงหลักธรรมอันสำคัญแล้วนำมาจัดเป็นหมวดและนำไปใช้ได้อย่างสอดคล้องกับความต้องการ และที่สำคัญอย่างยิ่งวัดพระธรรมกายมีโครงการต่างๆ มากมาย ส่วนหนึ่งที่จะเป็นเครื่องมือสนับสนุนให้โครงการเป็นไปด้วยดี ได้แก่ หลักธรรมะ ที่ใช้ในกิจกรรมการบริหารงานโครงการให้ประสบผลสำเร็จ" (พระครูสมุห์เชิดศักดิ์ สดฺติโชโต, สัมภาษณ์ วันที่ 31 กรกฎาคม 2556)

"การเผยแผ่เอกสารวิชาการ ความจริงวัดพระธรรมกายก็ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องเป็นปกติ ไม่ว่าจะเป็นวารสาร หนังสือ จุลสาร สื่อต่างๆ โดยมีแผนกดำเนินงานด้านนี้รับผิดชอบอยู่แล้ว แต่การนำเสนอผลงานการวิจัยด้านธรรมะและแนวทางการปฏิบัติธรรม ตามรูปแบบวิชาธรรม ยังไม่ค่อยได้ดำเนินการสักเท่าไหร่นัก ควรจะดำเนินการเสนอผลงานการวิจัยเพื่อเผยแผ่ให้กับประชาคมวิจัยในภาคส่วนต่างๆ ได้ศึกษา อันจะนำมาซึ่งการยอมรับในวงกว้าง" (พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต, สัมภาษณ์ วันที่ 23 สิงหาคม 2556)

"การทำวิจัยการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประเมินผลในแต่ละโครงการว่า มีประสิทธิภาพเพียงใด และธรรมะข้อใดบ้างที่เป็นประโยชน์และประชาชนที่เข้ามาร่วมโครงการได้รู้และเข้าใจได้อย่างง่าย โดยที่วัดพระธรรมกายจะกลายเป็นแหล่งวิชาการด้านการบริหารโครงการเผยแผ่และให้องค์อื่นๆ ได้ถือเอาเป็นแบบอย่าง" (พระมหาคมเพชร ธมฺมวิชิโร, สัมภาษณ์ วันที่ 25 กันยายน 2556)

จากสภาพปัญหาในเชิงวิชาการที่เป็นภาพรวม โดยสะท้อนผ่านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ผู้วิจัยนำมาสรุปให้เห็นเป็นข้อเสนอแนะ โดยมีประเด็นสำคัญ ดังต่อไปนี้

1) ความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยสงฆ์ของประเทศไทย ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในด้านการทำวิจัยหลักพุทธธรรม เมื่อมองในแวดวงวิชาการยังถือว่าน้อย รวมถึงความร่วมมือของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งของประเทศไทยกับมหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย ก็ยังถือว่าห่างไกลจากความเป็นจริงยิ่งนักในด้านความร่วมมือทางวิชาการด้านการธรรมวิจัย ดังนั้น มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งรวมถึงมหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย ควรจะประสานความร่วมมือทางด้านการวิจัยศาสนธรรม ควรจะ

ผนึกเป็นแนวร่วมกำลังสำคัญในการพัฒนาวิชาการด้านพระพุทธศาสนาให้เด่นและเป็นการปกป้องรักษา สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาร่วมกัน

2) มหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนียเปิดทำการเรียนการสอนตามหลักสูตรและระบบมหาวิทยาลัยเปิด (Open University) เน้นการเรียนการสอนในทางพระพุทธศาสนา ไม่แตกต่างจากมหาวิทยาลัยทั่วไปที่ทำการเรียนการสอนในทางพระพุทธศาสนา แต่มหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย ยังไม่ได้รับรองวิทยฐานะคุณวุฒิจาก สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (กพ.) และ สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.) ดังนั้น รัฐบาล โดยมีกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้รับชอบเกี่ยวกับการพิจารณาหลักสูตรและการสอน รวมถึงการกำหนดวิทยฐานะ ควรจะพิจารณาให้มหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย ได้รับการรับรองและมีวิทยฐานะในด้านคุณวุฒิเทียบเท่ากับมหาวิทยาลัยอื่นๆ ที่เปิดทำการเรียนการสอนด้านพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ การที่ได้รับการรับรองในด้านคุณวุฒิ จะทำให้การเรียนการสอนมหาวิทยาลัยมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และจะเป็นเสาหลักสำคัญในด้านการวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนาอีกแห่งหนึ่งของประเทศไทยและของโลก

3) การเผยแผ่เอกสารวิชาการ อาทิ วารสาร จุลสาร ตำรา หนังสือ ฯลฯ วัดพระธรรมกายค่อนข้างจะมีการตีพิมพ์เผยแผ่อย่างต่อเนื่อง ส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นการเขียนอธิบายที่มีใจความสื่อให้เห็นถึงกิจกรรมงานบุญตามช่วงโอกาสต่างๆ และการนำหลักธรรมมาขยายชี้แจ้ง วิพากษ์ ซึ่งมักจะนำเสนอให้ผู้อ่านได้ศึกษาอยู่ตลอดเวลา แต่อย่างไรก็ดี การเผยแผ่เอกสารวิชาการในลักษณะของงานวิจัยด้านหลักพุทธธรรม ยังมีให้เห็นน้อยมาก และการทำวิจัยด้านหลักพุทธธรรม ส่วนใหญ่มักจะเป็นงานวิจัยที่พระภิกษุของวัดไปศึกษาเล่าเรียนในระดับต่างๆ จากสถาบันการศึกษาแห่งอื่น โดยไม่ได้เป็นของมหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย ลิขสิทธิ์ของงานวิจัยจึงเป็นของสถาบันการศึกษาแห่งอื่น ดังนั้น วัดพระธรรมกายควรส่งเสริมให้พระภิกษุ สามเณร และอุบาสก อุบาสิกา ฆราวาสทั่วไป ได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย พร้อมทั้งทำงานวิจัยด้านหลักธรรม เพื่อพัฒนาให้วัดพระธรรมกายมีจุดแข็งในด้านองค์ความรู้ในทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องและได้รับการยอมรับจากสถาบันการศึกษาอื่นๆ

4) การทำวิจัยด้านพุทธธรรมของวัดพระธรรมกาย หากจะกล่าวไปแล้ว นับว่ายังน้อยนิด มีแต่เพียงเอกสารทางวิชาการในรูปแบบอื่นๆ เท่านั้น ขณะเดียวกันกัน การวิจัยหลักธรรมที่นำมาปรับใช้กับโครงการที่มีความหลากและมีอยู่มากมายในแต่ละปี ก็ยังถือว่า มีไม่มาก การนำหลักธรรมมาปรับใช้กับการบริหารงานโครงการถือเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่ง แต่ก็ยังไม่สามารถจะรู้ได้ว่า หลักธรรมข้อใดที่สามารถนำมาปรับใช้ให้เกิดประสิทธิผลได้อย่างสอดคล้องกับความต้องการ และจะพัฒนาหลักธรรมในแต่ละอย่างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และเข้าใจอย่างง่ายได้อย่างไร เป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณานำมาทำการวิจัยและนำไปใช้ในประกอบกับการอบรมในโครงต่างๆ หากกล่าวเช่นนี้ถือว่า วัดพระธรรมกาย ยังกระทำได้อย่างไม่เต็มที่ ดังนั้น วัดพระธรรมกายควรจะทำการวิจัยด้านการประเมินผลการบริหารโครงการ

5) การวิจัยด้านการบริหารโครงการการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ยังไม่เป็นที่แพร่หลายในแวดวงวิชาการมากนัก แม้จะรู้ว่า ประสบผลสำเร็จมากในระดับหนึ่ง โดยมีตัวชี้วัดสำคัญ ได้แก่ จำนวนผู้เข้าร่วมโครงการ ความพึงพอใจจากผู้เข้าร่วมโครงการ การให้การสนับสนุนจากทุกภาคส่วน เป็นต้น แต่นั้นเป็นการอนุมานจากการวัดที่มิใช่ทางวิจัย เพราะฉะนั้น การวัดที่มีประสิทธิภาพและเป็น

ที่ยอมรับในวงวิชาการ คือ การทำวิจัย เพราะฉะนั้น วัดพระธรรมกาย ควรจะทำการวิจัยเกี่ยวกับการบริหารโครงการ โดยหาตัวชี้วัดหรือตัวบ่งชี้สำคัญที่เป็นสาเหตุให้การบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายประสบผลสำเร็จ กรณีนี้ควรจะเน้นไปที่ตัวบ่งชี้ด้านหลักธรรม ว่ามีหลักธรรมข้อไหนที่สามารถนำมาใช้ได้จริงและเห็นผล คนเข้าร่วมโครงการยอมรับอย่างมาก

5.3.2 ข้อเสนอแนะการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ มีประเด็นข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1) ควรมีการทำวิจัยเรื่อง ตัวบ่งชี้ด้านศาสนธรรมที่ส่งผลต่อการบริหารงานโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

2) ควรมีการทำวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาเครือข่ายกัลยาณมิตรของวัดพระธรรมกายเพื่อรองรับกับการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

3) ควรมีการทำวิจัยเรื่อง แนวทางการประเมินผลโครงการเผยแผ่ศาสนธรรมของ วัดพระธรรมกาย

4) ควรมีการทำวิจัยเรื่อง ปัจจัยภูมิหลังของบุคลากรที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเข้ามาเป็นสมาชิกของวัดพระธรรมกาย

5) ควรมีการทำวิจัยเรื่อง ความสำเร็จของการบริหารนโยบายการพัฒนาวัดของวัดพระธรรมกายเพื่อยกระดับสู่ความเป็นเลิศ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กล้า ทองขาว. (2550). **การนำนโยบายไปปฏิบัติ**. เอกสารการสอน ชุดวิชานโยบายสาธารณะและการวางแผน หน่วยที่ 5. นนทบุรี: สุโขทัยธรรมาธิราช.

กองวิชาการ. (2550). **มงคลชีวิต**. มหาวิทยาลัยธรรมกาย: แคลิฟอร์เนีย.

จุมพล หนิมพาณิชย์. (2550). **การประเมินผลนโยบาย: เอกสารประกอบการสอนนโยบายสาธารณะและการบริหารงานโครงการ**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

เฉลิมพล มีสมนัย. (2552). **แนวคิดการบริหารงานโครงการ**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ดำรง วัฒนา. (2549). **โครงการประเมินผลโครงการเปลี่ยนเส้นทางชีวิต: เกษียณก่อนกำหนด**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน.

ไตรรัตน์ โภคพลากร. (2552). **การติดตามและการประเมินผลโครงการ**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

เทพศักดิ์ บุญรัตพันธุ์. (2553). **นโยบายสาธารณะกับการวางแผนกลยุทธ์**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

นาตยา แก้วใส และผะอบ พวงน้อย. (2542). **บทบาทวัดพระธรรมกายในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั่วโลก**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.

ประชุม รอดประเสริฐ. (2549). **การบริหารโครงการ.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยบูรพา.

ประธาน สุวรรณมงคล. (2550). **นโยบายสาธารณะเฉพาะด้าน กรณี การเมือง เศรษฐกิจและสังคม**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ประสิทธิ์ ตงยิ่งศิริ. (2545). **การวิเคราะห์และการประเมินโครงการ.** กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.

พระธงชัย จูมแก้ว. (2549). **การประเมินผลการอบรมโครงการค่ายคุณธรรมจริยธรรม (ค่ายพุทธบุตร): กรณีศึกษา นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนเพชรถนอม เขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

พระธงชัย จูมแก้ว. (2549). **การประเมินผลการอบรมโครงการค่ายคุณธรรมจริยธรรม (ค่ายพุทธบุตร): กรณีศึกษานักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนเพชรถนอม เขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร**. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2538). **พจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ปยุตฺโต). (2543). **บุญ-บารมี ที่จะกู้แผ่นดินไทย**. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.

พระประเสริฐศักดิ์รตนญาโณ (ตันติชุฬา). (2554). **การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น แห่งที่ 1**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พระปลัดสามารถ ธมฺมธาโร (ชีวะพฤกษ์). (2550). **บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินฺทปญฺโญ)**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พระปลัดสุชาติ ชิหมื่อแปร (สุวฑฺฒโก). (2553). **ผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง: กรณีศึกษาในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ธมฺมวฑฺฒโน). (2544). **เทศนาวาไรตี้**. กรุงเทพฯ: เลี่ยงเชียง .

พระภาวนาวิริยคุณ. (2551). **ศรัทธา รุ่งอรุณแห่งสันติภาพโลก**. ปทุมธานี: กองวิชาการ อาศรมบัณฑิต.

พระมหาปฐมพงษ์ พัดพาน. (2550). **การประเมินผลโครงการฝึกอบรมหลักสูตรวิชาการเทศนาขององค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหารกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

พระมหาปฐมพงษ์ พัดพาน. (2550). **การประเมินผลโครงการฝึกอบรมหลักสูตรวิชาการเทศนาขององค์การเผยแผ่วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย.

พระมหามนัส กิตฺติสาโร (สุภาพ). (2554). **ประสิทธิภาพวิธีเผยแผ่ธรรมของพระนักจัดรายการวิทยุในเขตกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษา สาขาวิชาศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระมหามนัส กิตฺติสาโร (สุภาพ). (2554). **พระพุทธศาสนา ป.2 (ฉบับใบประกันคุณภาพ)**. กรุงเทพฯ: พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).

พระมหารุ่งเพชร ชวนปญฺโญ. (2548). **รูปแบบและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช).** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิทฺโธ (ชัยดี). (2549). **บทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธาธิบดี (วีระ ภทฺทจารี)**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสนอง ปจฺโจปการี. (2538). **ธรรมนิเทศ**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย.

พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ. (2551). **มงคลชีวิตฉบับทางก้าวหน้า**. ปทุมธานี: มูลนิธิธรรมกาย.

พระมหาสัญญา ปณฺญาวิจิตฺโต (โปร่งใจ). (2543). **ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺจนิโก, “หลวงตา – แพรเยื่อไม้”**.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พระวุฒิกรณ์วุฑฺฒิกรโณ (พรมพิมพ์). (2543). **เทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต).** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
พระสมบัติ สมฺมาผโล. (2548). **ผลของโครงการตอบปัญหาธรรมะ “ทางก้าวหน้า” ที่มีต่อพฤติกรรมเชิงศีลธรรมของเยาวชนไทย**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
พระโสภณธรรมวาที (บุญมา อาคมปุญฺโญ). (2544). **เคล็ดลับกับศิลปะการเทศน์.** กรุงเทพฯ:
ศิลป์สยามบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์.
พระอรุณ ยางงาม. (2549). **การประเมินผลโครงการครูพระสนอศีลธรรมในโรงเรียน: กรณีศึกษาจังหวัดสงขลา**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
พระอรุณ ยางงาม. (2549). **การประเมินผลโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน: กรณีศึกษาจังหวัดสงขลา**. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
พิสิษฐ์ จันทร์วราสุทธิ์. (2552). **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหารโครงการ: ประมวลสาระชุดวิชาการพัฒนาระบบสารสนเทศการบริหารโครงการและการประยุกต์**. นนทบุรี:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
ภาสมา สุทธิพงษ์. (2553). **ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวิเคราะห์โครงการ**. นนทบุรี:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
มยุรี อนุมานราชธน. (2548). **นโยบายสาธารณะ: แนวคิดกระบวนการ และการวิเคราะห์.**
เชียงใหม่: คะนึงนิจการพิมพ์.
เยาวดี รางชัยกุล วิบูลย์ศรี. (2546). **การประเมินโครงการแนวคิดและแนวปฏิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.
วินัย นาคปาน. (2550). **ความรู้ และพฤติกรรมในการป้องกันการปนเปื้อนอะฟลาทอกซิน ในการผลิตถั่วลิสงของเกษตรกรในจังหวัดชัยภูมิ**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน. (2552). **แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับโครงการ**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
ศิริวรรณ เสรีรัตน์. (2538). **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.
สนธยา ชมพู. (2552). **ยุทธศาสตรการเผยแผศาสนธรรมในยุคโลกาภิวัตน กรณีศึกษาวัดพระธรรมกายและวัดหนองปาพง**. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์.
สมคิด พรมจุ้ย. (2555). **การเขียนรายงานการวิจัย**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ลักษณ์.

สมคิด พรมจุ้ย. (2555). **แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินนโยบาย แผนงานและโครงการ**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
สมบัติ สุวรรณพิทักษ์. (2554). **การประเมินโครงการ**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
สมพร แสนสุข. (2552). **คู่มือการเขียนโครงการ**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
สมพร แสนสุข. (2552). **คู่มือการเขียนโครงการ**. สืบค้นจาก http://www.med.tu.ac.th/userfiles/file/planning%20and%20ouality%20off/proposal%20writing%20guide.pdf.
สมหวัง พิริยานุวัฒน์. (2544). **การประเมินโครงการ.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
สมหวัง พิริยานุวัตฒ์. (2544). **การประเมินโครงการ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
สิริพิชญ์ เตชะไกรศรี. (2549). **การเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกตามวิถีพุทธ: ศึกษาเฉพาะกรณีการจัดกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.9**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
สุจิตรา พูนพิพัฒน์. (2539). **บทบาทของวัดพระธรรมกายในสังคมไทยปัจจุบัน.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2547). **การประเมินผลโครงการ: หลักการและการประยุกต์**. กรุงเทพฯ: เฟื่องฟ้าปริ้นติ้งจำกัด.
สุพาดา สิริกุตตา และคนอื่นๆ. (2543). **การวางแผนและการบริหารโครงการ**. กรุงเทพฯ: ไดมอนดอิน.
สุวิมล ติรกานันท์. (2545). **การประเมินโครงการ: แนวทางสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ลักษณ์.
เสถียร พงษ์วรรณปก. (2540). **พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพฯ: เพชรรุ่งการพิมพ์.
แสง จันทร์งาม. (2540). **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
หทัยรัตน์ ลิ่มอรุณวงศ์. (2552). **หลักการและเทคนิคการเขียนโครงการ**. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์. (2550). **แนวคิดการประเมินผลโครงการ**. สืบค้นจาก http:www.uniserv.cmu.ac.th/uniserv/km/project evaluation.pdf.
อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. (2541). ศาสนทัศน์ของชุมชนเมืองสมัยใหม่ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย. **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา**. 5(1): 1-4.
อรทัย ศักดิ์สูง. (2550). **การวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างทฤษฎี อแนดราโกจี (Andragogy) ของ มัลคัล โนลส์ กับวิธีการสอนในหลักสูตรผู้บริหารสถานศึกษาระดับสูงของสถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกโรงเรียน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
อัชวัน หงิมรักษา. (2546). **กระบวนการขัดเกลาทางสังคมและพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกาย**. วิทยานิพนธศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
Albert, Hirschman. (1967). **Development Projects Observed.** Publication Date: December.

Buchanan., & Baddy. (1992). **The expertise of the change agent**. New York: Prentice Hall.

Charies, C. Martin. (1976). **Project Management: How to Make It Work**. Publisher: Amacom.

Clifford, F. Gray., & Erik W. Larson. (2002). **Project Management: The Managerial Process**. Singapore: McGraw-Hill Inc.

Cook., & Hunsaker. (2001). **Management and Organizational Behavior**. McGraw-Hill: School Education Group.

Daniel L. Stufflebeam. (1967). **Evaluation Models: Viewpoints on Educational and Human Services Evaluation**. Boston Dordrecht: London.

David I., Cleland., & William R. King. (1897). **Project Management Handbook**. Publisher: Wiley.

David I., Cleland. (1876). **Project Management: Strategic Design and Implementation.** Publisher: McGraw-Hill Professional.

Edwin, Zehner. (1990). Social Honor and Systems of Meaning: A Comment Inspired by Hatch.**American Anthropologist**. 92(4), 1020–1021.

Freeman. (1982). **The Economics of Industrial Innovation**. Publisher: McGraw-Hill Professional.

Good, Carter. (1973). **Dictionary of Education**. New York: McGraw –ill book Company, Inc.

Harold, Kerzner. (1984). **Project Management: A Systems Approach to Planning**. Publisher: McGraw-Hill Professional.

Harvey, Mayler. (1897). **Project Management**. Publisher: Financial Times/ Prentice Hall; 4 edition.

John, M. Stewart. (1969). **Making project management work**. Organization theories. - Columbus, Ohio: Merrill, ISBN.

John, S. Baumgartner. (1969). Operative management of Marfan syndrome. **Presented at the Aortic Surgery Symposium**. 4(30), 1-19.

Jones., & George. (2003). **Essentials of Contemporary Management**. Publisher: McGraw-Hill Professional.

Kavin, Forsberg., Hal, Mooz., & Howard, Cotterman. (2005). **Visualizing Project Management: Models and Frameworks for Mastering Complex Systems**. Publisher: McGraw-Hill Professional.

Little., & Mirrlees. (1976). Evaluation of Public Sector Projects: Assessment. **Economic and Political Weekly**. 11(9), 28-76.

Malcolm Provas. (1969). **The Discrepancy Evaluation Model: A Systematic Approach for the Evaluation of Career Planning and Placement Programs.** Publisher: McGraw-Hill Professional.

Morris Solomon. (1970). **Analysis of Projects for Economic Growth: An Operational System for Their Formulation, Evaluation and Implementation (Special Study)**. Publisher: Praeger Publishers.

Robbins. (1973). **Management**. New Jersey: Practice-Hall.

Robert, E. Stake. (2005). **Multiple Case Study Analysis**. Publisher: The Guilford.

Suchman. (1977). **Evaluative research: principles and practice in public service and social Action programs**. New York: Russell Sage Foundation.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In - Depth Interviews)

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In - Depth Interviews)
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

การศึกษาวิจัยต่อไปนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ โดยคำถามจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนแรก เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ส่วนที่สอง เป็นคำถามเกี่ยวกับความเป็นมาของโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย

ส่วนที่สาม เป็นคำถามเกี่ยวกับหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรมธรรมะของวัดพระธรรมกาย

ส่วนที่สี่ เป็นคำถามเกี่ยวกับการบริหารงานโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย

ส่วนที่ห้า เป็นคำถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย

ส่วนที่หก เป็นคำถามเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย

ผู้วิจัยใคร่ขอความกรุณาจากท่านได้โปรดให้ขอมูลอย่างตรงไปตรงมา เพื่อคุณค่าของการวิเคราะห์ทางวิชาการ และผู้วิจัยยืนยันว่าคำตอบของท่านจะไม่ส่งผลเสียหายใดๆ ต่อท่านทั้งสิ้น ผู้วิจัยขอขอบคุณในความอนุเคราะห์ของทุกท่านเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ส่วนที่ 1 เป็นคำถามเกี่ยวกับประวัติส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ขอให้ท่านเติมคำลงในช่องว่าง หรือวงกลมล้อมรอบข้อที่ท่านเลือก

1) อายุ/พรรษา.....ปี

2) การศึกษาของท่าน

ก. ต่ำกว่า ปริญญาตรี ข. ปริญญาตรี ค. ปริญญาโท ง. ปริญญาเอก

3) ตำแหน่งของท่าน.....

ส่วนที่ 2 เป็นคำถามเกี่ยวกับความเป็นมาของโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ขอให้ท่านกรุณาให้ข้อมูลตามความเป็นจริง

1) โครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

ส่วนที่ 3 เป็นคำถามเกี่ยวกับหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรมธรรมะของวัดพระธรรมกาย ขอให้ท่านกรุณาให้ข้อมูลตามความเป็นจริง

1) หลักคุณธรรม 3 ประการ มีความสำคัญอย่างไรกับการอบรมธรรมะแก่ประชาชน

ก. วินัย

.....

.....

.....

.....

ข. เคารพ

.....

.....

.....

.....

ค. อดทน

.....

.....

.....

.....

2) หลักธรรมะเบื้องต้นที่ใช้ในการอบรมประชาชนมีอะไรบ้าง และมีความเหมาะสมกับประชาชนทุกระดับหรือไม่

ก. ทิศ 6

.....

.....

.....

ข. อบายมุข 6

.....

.....

.....

.....

ค. สังคหวัตถุ 4

.....

.....

.....

.....

ง. ฆราวาสธรรม

.....

.....

.....

.....

ฆ. กัลยาณมิตตธรรม

.....

.....

.....

.....

จ. มงคลชีวิต 38

.....

.....

.....

.....

ส่วนที่ 4 เป็นคำถามเกี่ยวกับการบริหารงานโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ขอให้ท่านกรุณาให้ข้อมูลตามความเป็นจริง

1) สภาพแวดล้อมการบริหารงานโครงการเป็นอย่างไร

ก. ประชาชนผู้เข้าร่วมโครงการ

.....

.....

.....

.....

ข. วัฒนธรรมท้องถิ่น

.....

.....

.....

.....

ค. คณะสงฆ์ภายในจังหวัด

.....

.....

.....

.....

ง. การสนับสนุนจากพ่อค้า ประชาชนภายในจังหวัด

.....

.....

.....

.....

จ. หน่วยงานภาครัฐ

.....

.....

.....

.....

2) วัตถุประสงค์ของการบริหารโครงการของวัดพระธรรมกายเป็นอย่างไร

ก. การพัฒนาศาสนธรรม

.....

.....

.....

.....

ข. การพัฒนาศาสนทายาท

.....

.....

.....

.....

ค. การยึดมั่นในหลักศาสนปฏิบัติ

.....

.....

.....

.....

ง. การพัฒนาศาสนวัตถุ

.....

.....

.....

.....

3) การวางแผนการบริหารโครงการของวัดธรรมกาย เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

4) การอำนวยการโครงการของวัดพระธรรมกาย เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

5) การดำเนินการโครงการของวัดพระธรรมกาย เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

6) การกำกับควบคุมและการเมินผลการบริหารงานโครงการของวัดพระธรรมกายเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

ส่วนที่ 5 เป็นคำถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ขอให้ท่านกรุณาให้ข้อมูลตามความเป็นจริง

1) วัดพระธรรมกายได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดมากน้อยเพียงใด

ก. กิจกรรมของวัด

.....

.....

.....

.....

ข. เครือข่ายกัลยาณมิตร

.....

.....

.....

.....

ค. การเผยแผ่หลักธรรมะ

.....

.....

.....

.....

ง. การอบรมศีลธรรม

.....

.....

.....

.....

ส่วนที่ 6 เป็นคำถามเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย ขอให้ท่านกรุณาให้ข้อมูลตามความเป็นจริง

1) ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งวัดพระธรรมกายมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานพอสมควร โครงการเผยแผ่ธรรมะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด

ก. ด้านศาสนธรรม

.....

.....

.....

.....

ข. ด้านศาสนบุคคล

.....

.....

.....

.....

ค. ด้านศาสนพิธี

.....

.....

.....

.....

ง. ด้านศาสนสถาน/ศาสนวัตถุ

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ข

แบบสอบถามผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

แบบสอบถามผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์

คำชี้แจง

1. แบบสอบถามนี้ เป็นการศึกษาผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายใน ยุคโลกาภิวัตน์ข้อมูลที่ได้รับเป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดพระธรรมกายต่อไป นอกจากนี้ข้อมูลที่ได้ผู้ศึกษาจะเก็บไว้เป็นความลับ ผลการศึกษาจะรายงานเป็นภาพรวมการศึกษาครั้งนี้ ไม่มีผลต่อผู้ตอบแบบสอบถามใดๆ ทั้งสิ้นโดยผู้รับบริการไม่ต้องกรอก ชื่อ-สกุล จึงขอความกรุณาโปรดกรอกแบบสอบถามด้วยระดับความพึงพอใจให้ครบทุกข้อ
2. แบบสอบถามมี 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับประชาชนที่เข้ามาร่วมโครงการ

ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานโครงการเผยแผ่ธรรมะ

ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามผลสัมฤทธิ์ของการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะ

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะอื่นๆ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคต่างๆ

ขอเจริญพรขอบคุณที่ท่านสละเวลาในการให้ข้อมูลในครั้งนี้

พระบุญเทียม ปุญญปุณฺโณ
นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยลงกรณ์ฯ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน ☐ ที่ตรงกับตัวท่านมากที่สุด

- เพศ

☐ 1. ชาย ☐ 2. หญิง

- อายุ

☐ 1. 20 - 30 ปี ☐ 2. 31 - 40 ปี

☐ 3. 41 - 50 ปี ☐ 4. 51 ปีขึ้นไป

- ระดับการศึกษา

☐ 1. มัธยมต้น

☐ 2. มัธยมปลาย/ปวช.

☐ 3. อนุปริญญา/ปวส.

☐ 4. ปริญญาตรีขึ้นไป

•รายได้ต่อเดือน

☐ 1. ต่ำกว่า 5,000 บาท ☐ 2. 5,001 –10,000 บาท

☐ 3. 10,001–15,000 บาท ☐ 4. 15,001 บาท ขึ้นไป

•อาชีพ

☐ 1. เกษตรกร ☐ 2. ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว

☐ 3. บริษัทเอกชน ☐ 4. ข้าราชการ

☐ 5. ตำแหน่งอื่นๆ.....

ตอนที่ 2 แบบสอบถามผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์ท่านมีความพึงพอใจอยู่ในระดับใด

โปรดเขียนเครื่องหมาย ✓ลงในช่องว่างที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุดเพียงช่องเดียวเท่านั้น

ปัจจัยที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ของการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์	ระดับความพึงพอใจ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ปัจจัยด้านโครงการเผยแผ่ธรรมะ					
1. ระยะเวลาในการจัดโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย					
2. การทำงานของบุคลากรภายในโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย					
3. สถานที่ในการจัดโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย					
4. งบประมาณที่ใช้ในการจัดโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย					
5. การวางแผนงานโครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกาย					
6. โครงการเผยแผ่ธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับครอบครัวของวัดพระธรรมกาย					
7. โครงการเผยแผ่ธรรมะที่เกี่ยวเนื่องกับชุมชนของวัดพระธรรมกาย					
8. โครงการที่มุ่งพัฒนาคนให้เป็นคนดีของวัดพระธรรมกาย					
9. โครงการพัฒนาวัดให้เป็นที่แท้จริงของวัดพระธรรมกาย					
10. โครงการพัฒนาศาสนทายาททุกระดับของวัดพระธรรมกาย					
ปัจจัยด้านหลักธรรมะที่ใช้ในการอบรม					
11. วิทยากรถ่ายทอดหลักธรรมะให้กับประชาชน					
12. ใช้หลักคุณธรรม 3 ประการ เช่น วินัย เคารพ และอดทนเป็นหลักเบื้องต้นในการอบรม					
13. หลักธรรมที่เกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติตนต่อบุคคลรอบข้าง เช่น หลักทิศ 6 เป็นต้น					
14. หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจผูกไมตรีจิตต่อผู้อื่น เช่น สังหควัตถุ 4 ประการ					

ตอนที่ 2 (ต่อ)

ปัจจัยที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ของการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์	ระดับความพึงพอใจ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
15. หลักธรรมที่เป็นคุณสมบัติของผู้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต เช่น หลักฆราวาสธรรม					
16. หลักการคบเพื่อน การรู้จักเสวนากับคนดี เช่น หลักกัลยาณมิตรธรรม					
17. หลักมงคลที่เป็นข้อบัญญัติ ต้องทำและปฏิบัติให้ได้จริง ซึ่งเป็นหลักแห่งความสุขและความเจริญ เช่น หลักมงคล 38 ประการ					
ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารโครงการ					
18. ขั้นตอนการดำเนินการโครงการ					
19. ทรัพยากรการบริหารโครงการ เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์และการจัดการ					
20. สภาพแวดล้อมการบริหารงานโครงการ เช่น ประชาชนที่เข้าร่วม วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น					
21. ผู้ให้การสนับสนุนโครงการ เช่น คณะสงฆ์ในจังหวัด ภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในท้องถิ่น					
22. การนำแนวคิด หลักการและเหตุผลของการบริหารโครงการมาปรับใช้					
23. วัตถุประสงค์ของการดำเนินการโครงการ					
24. การสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ					
25. การวางแผนการบริหารโครงการ					
26. การสำรวจความต้องการของประชาชน					
27. การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารของโครงการ					
28. การกำหนดแนวทางการดำเนินการโครงการ					
29. การอำนวยการโครงการ เช่น มีผู้รับผิดชอบ มีผู้สั่งการ และมีคนคอยประสานงาน เป็นต้น					
30. การจัดวางบุคลากร เจ้าหน้าที่ให้สอดคล้องกับแผนกงาน					
31. การควบคุมกำกับดูแลการบริหารงานโครงการ					
32. การประเมินผลตรวจดูความสำเร็จของโครงการที่ได้กระทำมาแล้วหรือที่กำลังกระทำอยู่					

ตอนที่ 2 (ต่อ)

ปัจจัยที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ของการบริหารโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์	ระดับความพึงพอใจ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ปัจจัยด้านศรัทธาประชาชนที่มีต่อโครงการ					
33. เจตนารมณ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะ					
34. โครงการฟื้นฟูศีลธรรมโลก					
35. ประชาชนให้การสนับสนุนด้วยกำลังกาย กำลังใจ และกำลังทรัพย์					
36. ประชาชนให้การสนับสนุนด้วยกำลังกาย					
37. ประชาชนให้การสนับสนุนด้วยกำลังใจ ความคิด สติปัญญา					
38. ประชาชนให้การสนับสนุนด้วยกำลังทรัพย์					
39. จำนวนประชาชนที่เข้ามาร่วมโครงการเพิ่มขึ้น					
40. ทัศนคติของประชาชนที่มีต่อโครงการเผยแผ่ธรรมะดีขึ้น					

ตอนที่ 3 แบบสอบถามผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะวัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์
โครงการเผยแผ่ธรรมะของวัดพระธรรมกายมีความสำเร็จในระดับใด

ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะ วัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์	ระดับความสำเร็จ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ด้านศาสนธรรม					
1. ความเข้าใจในหลักธรรมขั้นพื้นฐาน ได้แก่ คุณธรรมขั้นพื้นฐาน 3 ประการ วินัย เคารพ อดทน					
2. การแปลงหลักธรรมพื้นฐานให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย ได้แก่ ทิศ 6 สังคหวัตถุ 4 ฆราวาสธรรม					
3. ปลูกฝังอุดมการณ์การเผยแผ่ธรรมะ คือ สร้างพระให้เป็นพระ สร้างวัดให้เป็นวัด สร้างคนให้เป็นคนดี					
4. หลอมรวมอุดมการณ์ให้เป็นหนึ่งเดียวในหมู่คณะ					
5. การสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตรในการเผยแผ่ธรรมะ					
6. ใช้หลักธรรมเป็นแนวทางการสร้างทีมงานเผยแผ่ธรรมะ					
7. โครงการเผยแผ่ธรรมทางก้าวหน้า					
8. โครงการเผยแผ่ธรรมะสันติภาพโลก					
ด้านศาสนบุคคล					
1. รูปแบบการคัดเลือกและคัดสรรบุคคล					
2. กระบวนการคัดเลือกและคัดสรรบุคคล					
3. เป้าหมายของการคัดเลือกและคัดสรรบุคคล					
4. การแนะนำบุคลากรให้รู้จักกับสถานที่และบุคคลสำคัญภายในวัด					
5. การแนะนำให้รู้หลักการปฏิบัติเบื้องต้น เช่น กฎ ระเบียบวินัย เป็นต้น					
6. รูปแบบการฝึกฝนอบรม					
7. การให้การศึกษาแก่บุคลากร					
8. การปลูกฝังอุดมการณ์และเป้าหมายของการปฏิบัติธรรม					
9. การจัดสภาพความเป็นอยู่ด้วยหลักการ สัปปายะ 4 ประการ					
10. การเอาใจใส่ในความเป็นอยู่ของบุคลากร					

ตอนที่ 3 (ต่อ)

ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะ	ระดับความสำเร็จ

วัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ด้านศาสนบุคคล					
11. การสร้างแรงบันดาลใจในการสร้างบุญ สร้างบารมี					
12. การพัฒนาบุคคลผ่านโครงการสำคัญของวัด					
13. โครงการพัฒนาบุคคล เช่น โครงการธรรมทายาท โครงการบวชพระหนึ่งแสนรูป และโครงการเด็กดี V-Star เป็นต้น					
ด้านศาสนพิธี					
1. การทบทวนศาสนพิธีมีความเหมาะสมกับพระธรรมวินัย					
2. พัฒนาศาสนพิธีให้เป็นที่แพร่หลายแก่ประชาชน					
3. การประพฤติและปฏิบัติตามศาสนพิธีอย่างต่อเนื่องและพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน					
4. การสืบสวนวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธในงานบุญใหญ่ของวัด เช่น งานกฐิน ถวายข้าวพระพุทธ ถวายสังฆทาน เป็นต้น					
5. การธำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ					
6. การประยุกต์ศาสนพิธีให้เข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบัน					
7. ความต่อเนื่องของการปฏิบัติตามศาสนพิธี					
8. โครงการที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนพิธี					
9. โครงการถวายสังฆทานพระทั่วประเทศ					
10. โครงการตักบาตรพระ 100,000 รูป					
11. โครงการเดินธุดงค์ธรรมชัยตามรอยเส้นทางมหาปูชนียาจารย์					
ด้านศาสนสถาน					
1. ใช้หลักปฏิรูปเทศ 4 ประการ ได้แก่ อาวาสเป็นที่สบาย บุคคลเป็นที่สบาย อาหารเป็นที่สบาย และธรรมะเป็นที่สบาย					

ตอนที่ 3 (ต่อ)

ผลสัมฤทธิ์ของโครงการเผยแผ่ธรรมะ	ระดับความสำเร็จ

วัดพระธรรมกายในยุคโลกาภิวัตน์	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ด้านศาสนสถาน					
2. ปรังปรุงวัดให้มีความร่มรื่นตามหลักอาวาสเป็นที่สบาย					
3. สร้างศาสนสถานให้พอเพียงกับจำนวนคนที่เข้ามาร่วมในกิจกรรมของวัด					
4. พื้นที่ใช้สอยเพียงพอกับคนมาร่วมกิจกรรม					
5. มีความมั่นคงถาวรแข็งแรง					
6. มีความเรียบง่ายและเน้นประโยชน์ใช้สอยสูงสุด					
7. ศาสนสถานเป็นสถาปัตยกรรมร่วมสมัย					
8. ผู้ออกแบบคิดค้นและสร้างสรรค์ศาสนสถาน					

ภาคผนวก ค

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) (พระสงฆ์)

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews) (พระสงฆ์)

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่	วันสัมภาษณ์

1.	พระราชภาวนาจารย์	รองเจ้าอาวาส วัดพระธรรมกาย	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	5 กรกฎาคม 2556
2.	พระครูวินัยธรสุวิทย์	ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพระธรรมกาย	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	10 กรกฎาคม 2556
3.	พระครูวินัยธรไพบูลย์	ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพระธรรมกาย	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	14 กรกฎาคม 2556
4.	พระครูสังฆรักษ์ รังสฤษดิ์	ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพระธรรมกาย	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	18 กรกฎาคม 2556
5.	พระครูสมุห์จรินทร์	ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพระธรรมกาย	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลอง หลวง จ.ปทุมธานี 12120	23 กรกฎาคม 2556
6.	พระกล้าธรรมโชติโชติ สิปฺโป	ประธานสงฆ์	ธุดงคสถานล้านนา เลขที่ 155 หมู่ 8 ต.หนองหาร อ.สันทราย จ.ชียงใหม่ 50290	26 กรกฎาคม 2556
7.	พระวินัยฐิตวินโย	ประธานสงฆ์	ศูนย์ปฏิบัติธรรมเชียงราย เลขที่ 55 หมู่ 4 บ้านแม่ลาว ต.ท่าสาย อ.เมือง จ.เชียงราย 57000	29 กรกฎาคม 2556
8.	พระครูสมุห์เชิดศักดิ์สตฺติโชโต	ประธานสงฆ์	ธุดงคสถานพิษณุโลกต.วังนกแอ่น อ.วังทอง จ.พิษณุโลก 65130	31 กรกฎาคม 2556
9.	พระอานนท์ อภินนฺโท	ประธานสงฆ์	ศูนย์อบรมเยาวชน จังหวัดแพร่ บ้านค้างใจ ต.แม่เกิ๋ง อ.วังชิ้น จ.แพร่	6 สิงหาคม 2556
10.	พระมหาอุเทนสิริภทฺโท	ประธานสงฆ์	ศูนย์ปฏิบัติธรรมเพชรบูรณ์ ต.นาป่า อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์	10 สิงหาคม 2556

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) (พระสงฆ์)

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่	วันสัมภาษณ์

11.	พระครูโกศลสุดากร	เจ้าอาวาส	วัดเมืองดง จ.ศรีสะเกษ เลขที่ 73 หมู่ 6 ต.เมืองดง อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ 33160	15 สิงหาคม 2556
12.	พระสมพงธ์ยโสธโร	ประธานสงฆ์	ศูนย์อบรมเยาวชนสุรินทร์ เลขที่ 114 หมู่ 3 ต.แกใหญ่ อ.เมือง จ.สุรินทร์ 32000	19 สิงหาคม 2556
13.	พระมหาเสถียร สุวณฺณฐิโต	ประธานสงฆ์	ศูนย์อบรมเยาวชอุบลราชธานี บ้านดอนชาด หมู่ 3 ต.มุ่งหวาย อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี 34190	23 สิงหาคม 2556
14.	พระสุนันท์ ปญญานนฺโท	ประธานสงฆ์	ศูนย์อบรมเยาวชนนครราชสีมา ต.ธงชัยเหนือ อ.ปักธงชัย จ.นครราชสีมา 30150	26 สิงหาคม 2556
15.	พระนิพนธ์ สิริภทฺโท	เจ้าอาวาส	วัดป่าโนนสะอาด บ้านโนน ต.กุดบง อ.โพนพิสัย จ.หนองคาย 43000	28 สิงหาคม 2556
16.	พระอติเทพ ธมฺมนาโถ	ประธานสงฆ์	ศูนย์อบรมเยาวชนสุกวนิช จ.ราชบุรี ต.คุ้งน้ำวน อ.เมือง จ.ราชบุรี 70000	31 สิงหาคม 2556
17.	พระวัชระ ฐิตสำโร	ประธานสงฆ์	ธุดงคสถานพัฒนานิคม จ.ลพบุรี เลขที่ 3 หมู่ 8 ต.พัฒนานิคม อ.พัฒนานิคม จ.ลพบุรี 15140	4 กันยายน 2556
18.	พระอรรถ สุจิตฺโต	ประธานสงฆ์	ศูนย์อบรมเยาวชนนครปฐม เลขที่ 64 หมู่ 7 ต.ห้วยขวาง อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม 73040	8 กันยายน 2556
19.	พระครูธรรมมังคโลภาส	เจ้าอาวาส	วัดทวีพูลรังสรรค์ จ.นครนายก ต.ทรายมูล อ.องครักษ์ จ.นครนายก 26120	11 กันยายน 2556

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) (พระสงฆ์)

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่	วันสัมภาษณ์
20.	พระครูวิสุทธิ์กาญจนกิจ	เจ้าอาวาส	วัดถ้ำเนรมิตร จ.กาญจนบุรี	20 กันยายน

			ต.แม่กระบุง อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี 71450	2556
21.	พระมหาคมเพชร ธมฺมวิชิโร	ประธานสงฆ์	ธุดงคสถานนครธรรม จ.นครศรีธรรมราช เลขที่ 33 หมู่ 3 ต.ช้างซ้าย อ.พระพรหม จ.นครศรีธรรมราช 80000	25 กันยายน 2556
22.	พระสุรศักดิ์ สุรสกฺโก	ประธานสงฆ์	ธุดงคสถานประจวบคีรีขันธ์ ต.เกาะหลัก อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ 77000	28 กันยายน 2556
23.	พระพรมสรร อภิวฑฺฒโน	ประธานสงฆ์	ศูนย์ปฏิบัติธรรมภาคใต้ จ.สงขลา เลขที่ 60 หมู่ 6 บ.คลองนกกระทุง ต.ท่าช้าง อ.บางกล่ำ จ.สงขลา 90110	30 กันยายน 2556
24.	พระประยูร อตฺถลทฺโธ	ประธานสงฆ์	ธุดงคสถานชุมพร จ.ชุมพร เลขที่ 27 หมู่ 4 ต.ขุนกระทิง อ.เมือง จ.ชุมพร 86190	3 ตุลาคม 2556
25.	พระครูวิเทศปัญญาภรณ์ (สมบุญ สมฺมาปุญฺโญ)	เจ้าอาวาส	วัดพระธรรมกายแคลิฟอร์เนีย 865 E. Monrovia Pl., Azusa, CA 91702 USA	6 ตุลาคม 2556
26.	พระครูภาวนาวิเทศ (วิรัตน์ มณิกนฺโต)	เจ้าอาวาส	วัดพระธรรมกายซีแอตเติล 21910 44th Ave. W., Mountlake Terrace, WA 98043, USA	10 ตุลาคม 2556
27.	พระครูสมุห์สมบูรณ์ ปุญฺญากโร	เจ้าอาวาส	วัดพระธรรมกายชิคาโก 6224 W.Gunnison St., Chicago, IL 60630 USA	14 ตุลาคม 2556

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) (พระสงฆ์)

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่	วันสัมภาษณ์
28.	พระครูภาวนาสุธรรมวิเทศ	เจ้าอาวาส	วัดพระธรรมกายนิวเจอร์ซี	20 ตุลาคม

	(หาญชัย อาสภกนฺโต)		257 Midway Ave., Fanwood, NJ 07023 USA	2556
29.	พระครูวินัยธรนที นนฺทภทฺโท	เจ้าอาวาส	วัดภาวนาซานโฮเซ 19198 De Havilland Dr., Saratoga Santa Clara CA 95070	25 ตุลาคม 2556
30.	พระมหาสงวน สุริยวโส	เจ้าอาวาส	วัดพระธรรมกายจอร์เจีย 4522 Tilly Mill Road, Atlanta, GA 30360 USA	29 ตุลาคม 2556

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) (ฆราวาส)

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่	วันสัมภาษณ์
1.	คุณวินิจ พันธุ์วิยรัตน์	พิธีกร	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2	3 กรกฎาคม

			หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	2556
2.	คุณสมนึก สังข์แก้ว	พิธีกร	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	8 กรกฎาคม 2556
3.	คุณสิริวรรณี ภูประเสริฐ	พิธีกร	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	13 กรกฎาคม 2556
4.	คุณสุปานันท์ ปิ่นศูรย์	พิธีกร	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	15 สิงหาคม 2556
5.	คุณเกษกนก ดวงพรมณฑล	พิธีกร	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	20 สิงหาคม 2556
6.	ดร.อภิชา แดงจำรูณ	พิธีกร	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	26 สิงหาคม 2556
7.	คุณองอาจ ธรรมนิทา	พิธีกร	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	1 กันยายน 2556
8.	ร.อ.ณัฐพล โยธินพนาเวศ	พิธีกร	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	6 กันยายน 2556
9.	คุณกรรณิการ์ อยู่ศรี	พิธีกร	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	10 กันยายน 2556

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) (ฆราวาส)

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่	วันสัมภาษณ์
10.	ดร.วีระ สุภะ	พิธีกร	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2	4 ตุลาคม 2556

			หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	
11.	คุณสายใจ วลี	พิธีกร	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	10 ตุลาคม 2556
12.	คุณวรรณรี ไตรเนตร	พิธีกร	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	18 ตุลาคม 2556
13.	คุณพรชนก พูนนารถ	พิธีกร	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	6 พฤศจิกายน 2556
14.	คุณอัชวัน หงิมรักษา	พิธีกร	วัดพระธรรมกาย เลขที่ 23/2 หมู่ 7 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	15 พฤศจิกายน 2556

ชื่อ – นามสกุล	พระมหาบุญเทียม เหยี่ยวซ้าย
วัน เดือน ปี ที่เกิด	15 ตุลาคม 2506
สถานที่เกิด	จังหวัดลำปาง
ที่อยู่ปัจจุบัน	23/2 วัดพระธรรมกาย ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12120

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2524	มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนแม่ทะวิทยา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง
พ.ศ. 2527	ประกาศนียบัตรวิชาชีพ วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีตาก อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก
พ.ศ. 2529	ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง มหาวิทยาลัยราชมงคลล้านนาลำปาง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
พ.ศ. 2545	ส่งเสริมการเกษตรและสหกรณบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จังหวัดนนทบุรี
พ.ศ. 2554	รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี
พ.ศ. 2554	พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย
พ.ศ. 2557	รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาเอกบริหารงานทั่วไป มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จังหวัดนนทบุรี
พ.ศ. 2557	ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. 2532	พระอาจารย์พระพี่เลี้ยงพระธรรมทายาท โครงการอบรมบรรพชาและอุปสมบทหมู่ภาคฤดูร้อนและภาคฤดูฝน วัดพระธรรมกาย จังหวัดปทุมธานี
พ.ศ. 2533	พระเลขานุการเจ้าอาวาสวัดถ้ำเนรมิต อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี
พ.ศ. 2533	ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมสนามหลวง วัดถ้ำเนรมิต อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี
พ.ศ. 2533	กรรมการตรวจข้อสอบพระปริยัติธรรมแผนกธรรมสนามหลวง คณะสงฆ์อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี
พ.ศ. 2535	พระหัวหน้ากองธรรมอุทยาน สำนักสาธารณูปการ วัดพระธรรมกาย อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี